

47

C. NO. 1-55

17

2312

47

टी. श्री. जगन्नाथ स्वामी
ल, बंगलादास स्वामी
"सा" का अर्थ,
१५-७-७४

No. 77.

द्वारा

[Price Rupee One.]

47

CHOWKHAMBÂ SANSKRIT SERIES

COLLECTION OF RARE & EXTRAORDINARY SANSKRIT WORKS.

कात्यायनश्रौतसूत्रम्

महामहोपाध्याय श्रीकर्काचार्यविरचित भाष्यसहितम् ।

KÂTYÂYANA ŚRAUTASUTRA,

WITH A COMMENTARY BY ŚRĪ KARKÂCHÂRYA.

EDITED BY

VYÂKARNÂCHÂRYA PANDIT MADANMOHAN PÂTHAK,

Professor of Mimâmsâ and Dharmashâstra,

Ranabir Sanskrit Pâthashâlâ,

Central Hindu College, Benares.

FASCICULUS VII.

PUBLISHED AND SOLD BY THE SECRETARY.

CHOWKHAMBÂ SANSKRIT BOOK-DEPÔT:

BENARES.

AGENTS:--OTTO HARRASSOWITZ, LEIPZIG:

PANDIT JYESHTHARAMA MUKUNDJI, BOMBAY.

Printed By Hari Das Gupta Proprietor.

AT THE VIDYA-VILASA PRESS:

BENARES.

1904.

Registered According to Act XXV. of 1867.

Q127:4261

15D3.2

~~1987~~

॥ श्रीः ॥

—*—

आनन्दवनविद्योतिसुमनोभिः सुसंस्कृता ।

सुवर्णाऽङ्कितभव्याभशतपत्तपरिष्कृता ॥ १ ॥

चौखम्बा-संस्कृतग्रन्थमाला मञ्जुलदर्शना ।

रसिकालिकुलं कुर्यादमन्दामोदमोहितम् ॥ २ ॥

स्तवकः—७७

SRI JAGADGURU VISHWARADHYA
JNANA SIMHASAN JNANAMANDIR
LIBRARY.

Jangamwadi Math, VARANASI,

Acc. No. ..

1775

द्वादशोऽध्यायः ।

संस्कृत-विद्यापीठम्
मुद्रित-कालः १९३४-७-७३

श्रुत्यर्थमनुविधित्सताचार्येण ज्योतिष्टोमोऽनु विहितः इदानीं
श्रुतिमन्त्रपाठावसरप्राप्तो द्वादशाहोऽनु विधीयते । तत्र श्रुतिपाठः
सर्वे ह वै देवा अग्रे सदशा आसुरित्यतिग्राह्यग्रहविधानं द्वादशाहे
तान्वै पृष्ठये षडहे गृह्णीयात्पूर्वेऽयह इत्येवमादि । मन्त्रपाठोपि च अग्रे
पवस्व स्वया उत्तिष्ठभोजसेष्वित्येवमाद्यतिग्राह्यग्रहमन्त्राः । ततो
द्वादशाहस्य श्रुतिमन्त्रपाठावसर इति । तत्र तद्धर्मप्राप्त्यर्थमधिक-
रणमारभ्यते—

ज्योतिष्टोमधर्मा एकाहद्वादशाहयोस्तद्गुण-
दर्शनात् ॥ १ ॥

ज्योतिष्टोमस्य धर्मा ज्योतिष्टोमधर्मा ज्योतिष्टोमशब्देन उपां-
श्वादिहारियोजनपर्यन्तो ग्रहयागाभ्यासो भिधीयते । ज्योतींषि यस्य
स्तोमाः स ज्योतिष्टोमः । स्तौमेर्ह्यसौ द्योत्यत इति । ते च सोमयागस्य
स्तोमाः ग्रहं गृहीत्वा चमसान्ब्रोजीय स्तोत्रमुपाकरोतीति । तस्मा-
ज्ज्योतिष्टोमशब्देन सोमयागोभिधीयते । नन्वेवं सति ऐन्द्रवायवादी-
नामप्रवृत्तिर्विकारेषु भवति । नैष दोषः । उद्भिदायजेत बलमिदा
यजेतेति चाऽव्यक्तत्वसामान्यात् ज्योतिष्टोमिको विध्यन्तः प्रवर्त्तते ।
उद्भिदादिषु च यागमात्रं श्रूयते । न च द्रव्यदेवतमन्तरेण यागः स-
म्भवति । अतो द्रव्यदेवतस्यापि प्रवृत्तिरिति । यञ्च पुनर्द्रव्यदेवता
सहितस्य यागस्य विधानम् । यथैन्द्राग्रमेकादशकपालं निर्वपेदिति
तत्र तद्व्यतिरिक्तस्य प्रवृत्तिर्युक्ता । इह पुनर्न तथा । इह हि यागमात्र-
मेव श्रूयते । तच्च द्रव्यदेवतमन्तरेण न भवति । द्रव्यदेवतमपि
साधनत्वाद्धर्मी भवति । तेन तस्यापि प्रवृत्तिर्युक्तरूपेति । तस्य च ध-
र्मा एकाहेषु द्वादशाहे च प्रवर्त्तन्ते । एकाहजात्यनेक्षया च द्विवच-
नम् । य एवैकस्मिन्नेकाहे धर्मप्रवृत्तिहेतुः स एव सर्वेष्वेकाहेष्वपि । क-
श्चासौ । धर्माणामनाम्नानम् । अव्यक्तसामान्येन च ग्रहणम् । द्वाद-

शाहे त्वेकस्मिन्नेव ज्योतिष्टोमिकधर्मप्रवृत्तिः । ततोऽन्यत्राहर्गणेषु धर्मप्रवृत्तिं वक्ष्यति । तद्गुणाश्चात्र दृश्यन्ते । वाजपेयेऽगृहीते माहेन्द्रे रथावहरणादिकरोति रथावहरणावसरविधिपरे वाक्ये माहेन्द्रं दर्शयति । तथा तं वै प्रातः सवने गृह्णीयादाग्रयणं गृहीत्वेति षोडशिनोवसरविधानपरे आग्रयणं दर्शयति । तथा माध्यदिने वैनान्तसवने गृह्णीयादुत्थयं गृहीत्वेति अतिग्राह्यावसरविधिपरे वाक्ये उक्त्यं दर्शयति । एकत्र चावस्थितं लिङ्गं स्थालीपुलाकन्यायेन सर्वत्र गमकम् । न्यायस्य तुल्यत्वात् । तुल्यो हि न्यायो धर्माणामनास्नानमपेक्षया चाव्यक्तत्वसामान्येन ग्रहणमिति । न्यायस्तु पूर्वाभिहित एव । सामर्थ्यादिति एवमेताश्चोदना वैकृत्यः समर्था भवन्ति । इतरथा सापेक्षाः सन्त्योनर्थका एव स्युरिति ॥ १ ॥

आनुमानिकस्याप्यतिदेशापवादत्वेनेदमधुनोच्यते—

प्रथमस्य ब्रात्यस्तोमसाद्यःक्रेषु वचनात् ॥ २ ॥

ब्रात्यस्तोमादिषु प्रथमस्य धर्मा उत्तरेषु प्रवर्तन्ते । न ज्योतिष्टोमिकाः । कुतः । वचनात् । उच्यतेनेनेति वचनं, नामधेयं, नामधेयादित्यर्थः । तुल्यनामत्वात्तत्रैव प्रवृत्तिर्भवति । प्रतीत्या च धर्मसम्बन्धो भवति नान्यथेति । साद्यःक्रे सोमक्रयणं त्रिवृत्त्यं साण्डमभिधाय साद्यःक्रान्तरे स्त्रीगौः सोमक्रयणीत्याह । तच्चैववमेवोपपद्यते । वचनातिदेशं तु वक्ष्यति । इषुश्येनवादिति । नन्वेतत्पूर्वमभिहितमेव दर्शपूर्णमासधर्मा इष्टिपशुषु सामार्थ्यादित्यत्रानुमानिकवचनातिदेशः । वैश्वदेवधर्माश्चातुर्मास्येष्विति प्रत्यक्षवचनातिदेशः । सोमाच्चावभृथ इति नामातिदेशः । त्रिः प्रकारोऽप्यनिदेश उक्तः । किमर्थं पुनरिहोच्यते । सत्यमेतदेवम् । तत्र व्यक्तचोदनाविषयम् । इहाव्यक्तचोदनाविषयं लिङ्गोपन्यासाथोयमारम्भः । न हि व्यक्तचोदनालिङ्गोक्तिरिह गमिका भवति । तस्मादधुनरुक्ता ॥ २ ॥

अग्निष्टुत्सु च ॥ ३ ॥

चशब्दात्प्रथमस्य धर्मा प्रवर्तन्ते नामधेयादेव । न त्वग्निष्टुद्वद्वत्त्वमेव नास्ति । एक एवाग्निष्टुत्सु तृद्वदग्निष्टुदग्निष्टोमस्तस्य वायव्यास्वेकाद्विंशमग्निष्टोमसाम कृत्वा ब्रह्मवर्चसकामो यजेतेत्यभिधा-

याह । एतस्यैव रेवतीषु वारवन्तीयमग्निष्टोमसाम कृत्वा पशुकामो-
ह्येतेन यजतेति । एतस्यैवेति सर्वनामशब्देन स एवाग्निष्टुत्कार्यान्तरे
विधीयते । तस्मादेक एवाग्निष्टुदिति ॥ ३ ॥

एवं प्राप्त आह—

एके ॥ ४ ॥

तश्चेच्छन्ति । प्राप्तकर्मानुवादेनानेकगुणविधानासम्भवात् । न
हि पूर्वस्याग्निष्टुतो रेवत्यः सन्ति । ता विधातव्याः । तासु च वा-
रवन्तीयम् तच्चाग्निष्टोमसाम्नः कार्यम् । पशुकामो वेति वाक्यभेदः ।
कर्मान्तरपक्षे तु सगुणकर्मविधानान्नैषदोषो भवति । तस्मात्प्र-
तिफलमाग्निष्टुतां बहुत्वम् ॥ ४ ॥

प्रकृतमिदानीमभिधीयते—

१ द्वादशाहः सत्त्रमहीनश्च ॥ ५ ॥

अत्र विशेषमाह—

आसत उपयन्तीति सत्त्रलिङ्गं यजत

इत्यहीनस्य ॥ ६ ॥

द्वादशाहमृद्धिकामा उपेयुरिति । तथा त्रयोदशरात्रमासीर-
न्निति सत्त्रलिङ्गम् । द्वादशाहं प्रजाकामं याजयेदित्यहीनलिङ्गम् ।
अस्यानुकथनप्रयोजनम् सत्त्रे सत्त्रात्मको धर्म वातृत्वेन प्रवर्तते अ-
हीने चाहीनात्मकः ॥ ६ ॥

२ उभयतोतिरात्रं सत्त्रमुपरिष्ठादहीनस्य ॥ ७ ॥

यजमानाः सर्वे सत्त्रेषु ॥ ८ ॥

यजमाना एव सर्वे सत्त्रेषु कर्त्तारो भवन्ति । ये ऋत्विजस्ते

१ द्वादशाहयागः सत्त्रात्मक अहीनात्मकश्चेति सूत्रार्थः ।

२ सत्त्रस्यादावन्ते चाऽतिरात्रो भवति अहीनस्यान्ते एवेति
सूत्रार्थः ।

यजमाना इत्यनेनार्त्विजीनान्पदार्थांस्तुक्षणयाऽनूद्य यजमानाः कर्तृ-
त्वेन विधीयन्ते ॥ ८ ॥

अदक्षिणानि च स्वामियोगात् ॥ ९ ॥

तानि च सत्प्राण्यदक्षिणानि भवन्ति । न हि कश्चिदात्मनैवा-
त्मानं परिक्रीणाति ॥ ९ ॥

गृहपतिर्याजमानमयुक्तत्वात् ॥ १० ॥

याजमानं यत्कर्म तद्गृहपतिः करोति कर्मान्तरे तस्यायुक्त-
त्वात् । इतरेषां चाध्वर्वादिषु योगात् ॥ १० ॥

दर्शनाच्च ॥ ११ ॥

दृश्यते चायमर्थो यथा गृहपतेर्याजमानं कर्मेति । तस्माद्यदि
बहवो दीक्षेरन् गृहपतय एव व्रतमभ्युत्तिसञ्चयं प्रयच्छेयुरिति ॥ ११ ॥

सर्वे संस्कारात् ॥ १२ ॥

हेतुश्चायमुपदेशश्च । यत्संस्कारकं कर्म तत्सर्वैरभ्युपेयम् ।
कस्य चित्संस्कारपरिलोपो मा भूदिति ॥ १२ ॥

दर्शने वचनात् ॥ १३ ॥

यत्तु दर्शनमुक्तं तद्वचनम् ॥ १३ ॥

अविभवति गृहपत्यन्वारम्भः ॥ १४ ॥

यत्र पुनः पदार्थबहुत्वस्याविभवः पुरुषार्थरूपतापि गम्यते ।
यथाग्न्यन्वाधाने ममाग्ने वध्वो विहवेष्वस्त्वित्येवमादि । तत्र गृहपतेः
कुर्वतोन्वारम्भः कर्तव्यः । सर्वैरेव हि तत्कृतो भवतीति ॥ १४ ॥

परार्थेष्वेकः कृतत्वात् ॥ १५ ॥

यत्पुनः ऋत्वभिनिर्वृत्यर्थमेव कर्म । यथा पात्रासादनमाज्या-
वेक्षणं वा तत्रैकस्यैव कर्तृत्वम् । कृतत्वात्पदार्थस्य ॥ १५ ॥

अग्निं चेष्यमाणः समारोह्य गृहपतिर्मध्ये

मन्थत्यर्द्धश इतरे दक्षिणोत्तराः ॥ १६ ॥

ते यद्यग्निं चक्ष्यमाणा भवन्तीति वचनाच्चेक्ष्यमाणा इत्युक्त-
म् । समारोह्येति च पूर्वकालता मात्रे व्यवदेशो न समानकर्तृकता-
यां चोदको मा बाधोति । गृहपतिर्मध्ये मन्थनं करोति । अर्द्धश इतरे
दक्षिणोत्तरा मन्थन्ति ॥ १६ ॥

१ गृहपत्याहवनीयेऽङ्गारप्रासनम् ॥ १७ ॥

तत्र प्रजापत्यः पशुः ॥ १८ ॥

तत्र विहारे प्राजापत्यः पशुर्भवति । पुनर्ग्रहणाच्चाहर्गणे प्रा-
जापत्यस्य नियमः । तथा चाश्वमेधे नियमदर्शनं भवति । प्राजाप-
त्यमालङ्घ्योत्सीदन्तीष्ट्य इति ॥ १८ ॥

आज्येन पत्नीसंयाजा गृहपतिवर्जम् ॥ १९ ॥

गृहपतेरेव गार्हपत्ये जाघन्या पत्नी संयाजयन्त्याज्येनेतरे प्र-
तियजन्त आसत इति वचनात् ॥ १९ ॥

तदहर्दीक्षा ॥ २० ॥

दीक्षायाः पशोश्चैककालतोच्यते । तत्र दीक्षकाले पशुः कर्त्त-
व्यः । न पशुकाले दीक्षा । एवं सोमकालावरोधो न भवति इतर-
स्याविरोधात् ॥ २० ॥

अशक्तौ नियतक्रिया समारूढनिर्मथि-

तेषु सर्वत्र ॥ २१ ॥

पशुदीक्षयोरेककालता ऽशक्तौ स्वकालेपशुं कृत्वा समारो-
पनिर्मथनपूर्विका नियतानां क्रियाः । सर्वत्रग्रहणाच्च त्रिष्वपि
मन्थपक्षेषु ॥ २१ ॥

दीक्षाकालउदग्वाशायां पूर्ववमन्थनम् ॥ २२ ॥

१ आहवनीयेग्नौ गृहतिरङ्गारान् क्षिपतीत्यर्थः ।

उदग्धंशायामिति नियमः । पूर्ववादिति यथा पशवुक्तम् ॥ २२॥

गार्हपत्ये प्रासनमत ॥ २३ ॥

अङ्गारस्य भवति ॥ २३ ॥

आहवनीयस्ततः ॥ २४ ॥

उद्घ्रियते दक्षिणाग्निश्च तुल्यन्यायत्वात् ॥ २४ ॥

तत्र दीक्षा ॥ २५ ॥

भवति ॥ २५ ॥

उपवसथप्रभृति प्राग्मीषोमप्रणयनादुपशम-
य्य चिनोत्येनाञ्छालाद्वार्यादक्षिणोत्तरान्धि-
ष्ण्यवत् ॥ २६ ॥

अग्नीषोमप्रणयनात् प्राग्दक्षिणोत्तरान् गार्हपत्यानुपशमय्य
शालाद्वार्यादक्षिणोत्तरांश्चिनोति गार्हपत्यान्धिष्ण्यवत् ॥ २६ ॥

श्रुतेः ॥ २७ ॥

अथेतरेभ्य उपवसथे धिष्ण्यानिति । धिष्ण्यानित्यसत्यपि
घतिप्रत्यये वत्यर्थो गम्यते । अतस्मिन्स्तच्छब्दस्य तद्वदतिदेशार्थ-
त्वात् ॥ २७ ॥

वा यथोक्तं गृहपतेः ॥ २८ ॥

वाशब्दात्पक्षो विपरिवर्त्तते । न धिष्ण्यवच्छिनोति । किं तर्हि-
यथोक्तं गृहपतेः गार्हपत्यस्य चयनं तथेतरेषामपि । गार्हपत्याविशे-
षात् । धिष्ण्यशब्दस्तर्हि कथम् । संज्ञावचन इत्यदोषः ॥ २८ ॥

आग्नीध्रीय उद्यतेङ्गारमेकैक; हरन्ति प्रतिचि-
ति शालाद्वार्यात् ॥ २९ ॥

उद्यत एवैष आग्नीध्रीयोऽग्निर्भवत्यथैतं एकैकमेवोल्मु-

कमादाय यथा धिष्यं विपरायन्तीति । तच्च यजमाना एव ॥२९॥

प्रत्यग्नी सवनीयपुरोडाशा भूयो हविरुच्छि-

ष्टमसत्समाप्त्या इति श्रुतेः ॥ ३० ॥

नाना पुरोडाशता च द्वादशाह्निको धर्मः सुत्राग्नानात् । प्रयोज-
नं विकारेष्वैकाह्निकेषु न भवति ॥ ३० ॥

पत्नीसंयाजाश्च पूर्ववत् ॥ ३१ ॥

भवन्ति ॥ ३१ ॥

गृहपतिं वा पर्युपविश्य मन्थन्ते ॥ ३२ ॥

आशब्दो विकल्पार्थः १ ॥ ३२ ॥

गृहपतिः प्रथमः प्रथमः सर्वत्र ॥ ३३ ॥

सर्वपक्षेषु ॥ ३३ ॥

जातं जातं गृहपतिगार्हपत्ये प्रास्यन्त्युभयत्र ॥ ३४ ॥

पर्युपवेशनपक्षे पशौ दीक्षायां चोभयत्र प्रदद्यात् ॥ ३४ ॥

उपवसथप्रभृति तुल्यः सर्वेषु ॥ ३५ ॥

उपवसथप्रभृति यदुक्तं तत्पक्षत्रयेपि तुल्यं भवति नाना गा-
र्हपत्या इति यदुक्तं भवति ॥ ३५ ॥

तृतीयं पक्षान्तरमुच्यते—

अरण्योर्बाहुर्गृहपतेर्य इतोऽग्निर्जनिष्यते स नः

सह यदनेन यज्ञेन जेष्यामो ऽनेन पशुब-

१ इतरे सस्त्रिणो गृहपतिं सर्वतो वेष्टयित्वा पर्युपविश्य मन्थ-
न्त्य इत्यर्थः ।

न्धेन तन्नः सह सह नः साधुकृत्या नाना

पापकृत्या य एव पापं करवत्तस्यैव तदित्यु-

क्त्वा गृहपतिः समारोहयते स्वौ प्रथमम् ॥ ३६ ॥

अथेदं तृतीयं गृहपतेरेवारण्योः स्संवदन्त इति वचनात् । गृहपतिः समारोहयते स्वावग्नी प्रथमम् ॥ ३६ ॥

यथास्वं वेतरे ॥ ३७ ॥

गृहपतिर्वेति विकल्पः । गृहपतिं हि प्रकृत्य श्रूयते । अथेतरेभ्यः समारोहयतिः स्ववैव समारोहयन्ति ॥ ३७ ॥

अस्मिन्नेव पक्षे अयमपरो विशेषः—

दीक्षाकाले संवादप्रभृति पशुबन्धस्थाने स-

त्त्रेणेति ॥ ३८ ॥

पशौ अरण्योर्बाहुः गृहपतिरित्येतस्मिन्पशुबन्धेनेति यत्स्थाने सत्त्रेणेति प्रयोगः ॥ ३८ ॥

एकाहवद्वोत्तमे शालागार्हपत्यपुरोडाशपत्नी-

संयाजाः ॥ ३९ ॥

एकाहवदिति उत्तमे पक्षे वा प्राग्वांशा शाला भवति षोडश्वन्थेति विकल्पः । उपवसथप्रभृति नानागार्हपत्येषु प्राप्तेषु विकल्पेन गार्हपत्यैकत्वमुच्यते । पुरोडाशपत्नीसंयाजानामप्येवमेव ॥ ३९ ॥

एकपुरोडाशेषु वृत्यासम्भवादैनद्रं पञ्चशराव-

मोदनं निर्वपेत्पुरोडाशं वा यद्योदनीयन्ति

यद्यपूपीयन्तीति श्रुतेः ॥ ४० ॥

एकपुरोडाशपक्षे कथं नाम व्रत्यस्य सम्भवः स्यादिति ऐन्द्रं पञ्चशरावमोदनं निर्वपेत् पुरोडाशं वा । यद्योदनीयन्ति विकल्पेनो-

क्षन्मिच्छन्ति । यद्यपूपीयन्त्यपूपमिच्छन्ति । तस्य चास्य यागशेषस्य
पुरुषार्थता । न पुरुषार्थस्य यागार्थता । अदृष्टार्थत्वात् ॥ ४० ॥

बार्हस्पत्यमेके ॥ ४१ ॥

कुर्वन्ति नैन्द्रम् ॥ ४१ ॥

दीक्षा द्वादशोपसदश्च ॥ ४२ ॥

भवन्ति ॥ ४२ ॥

अध्वर्युर्गृहपतिं दीक्षयति ब्रह्मर्षिश्चाध्वर्यादी-
न्प्रतिप्रस्थाता प्रतिप्रस्थातादीन्नेष्टा नेष्टादीनु-
न्नेता उत्नेतारं ब्रह्मचारी स्नातको ऽन्यो वा
ब्राह्मणो न पूतः पावयेदिति श्रुतेः ॥ ४३ ॥

१ अनुपति पत्नीरुत्तर उत्तरः ॥ ४४ ॥

त एवोन्ने तुः ॥ ४५ ॥

ब्रह्मचर्यादयः पत्नीं दीक्षयन्ति ॥ ४५ ॥

दक्षिणाकाले कृष्णाजिनानि धून्वाना दक्षि-
णापथेन जयन्तो गच्छन्ति यन्मे गदायुषः
परागितो ऽगात्तांतेऽगद दक्षिणां नयामीतीद-
महममुमामुष्यायणममुष्यपुत्रममुष्याः पुत्रं
कामाय दक्षिणां नयामीति ॥ ४६ ॥

अमुमामुष्यायणममुष्यपुत्रममुष्याः पुत्रमिति यथास्वमुच्चार-

१ उत्तर उत्तरो दीक्षाकर्ता पतिसमीपे तत्पत्नीं दीक्षयतीत्यर्थः ।

णम् । स चायं सत्त्र धर्मः । अतश्चाहीने न भवति ऐकाहिकेषु च न भविष्यति ॥ ४६ ॥

पृष्ठयः षडहः प्रथमोभिष्टोमश्चतुर्थः षोडश्यु-

क्थ्या इतरे ॥ ४७ ॥

षण्णामह्नां पृष्ठय इतीयं संज्ञा । सा च वैदिकी दृश्यते च तथा संव्यवहारः । अभिप्लवं पूर्वं पुरस्ताद्विषुवत उपयन्ति पृष्ठयमुत्तरमित्येवमादि ॥ ४७ ॥

तत्रातिग्राह्यग्रहणं त्र्यहे पूर्वोऽमे पवस्वोत्ति-

ष्ठन्नदश्रमित्यन्वहमेवैकम् ॥ ४८ ॥

अतिग्राह्यान्दि प्रकृत्य भूयात् तान्वै पृष्ठये षडहे गृहीयात्पूर्वं त्र्यह आग्नेयमेव प्रथमहन्यैन्द्रं द्वितीये सौर्यं तृतीय इति ॥ ४८ ॥

उत्तरे वा ॥ ४९ ॥

अतिग्राह्यग्रहणमेवमेवान्वहम् । तानु द्वैक उत्तरे त्र्यहे गृह्णन्तीति श्रुतेः ॥ ४९ ॥

उभयोर्वा ॥ ५० ॥

त्र्यहयोर्ग्रहणम् । एवमपि हि श्रूयते । पूर्वं एवैनांस्त्र्यहो गृहीत्वाथोत्तरे त्र्यहो गृहीयादिति । पञ्चत्रयं विकल्पेन । सम्प्रदाये तु पञ्चद्वयम् । पूर्वं वा त्र्यहो उभयोर्वेति ॥ ५० ॥

माहेन्द्रमनुहोमः ॥ ५१ ॥

अतिग्राह्याणाम् ॥ ५१ ॥

अमे वर्चस्विन्निन्द्रौजिष्ठ सूर्यभ्राजिष्ठेति भ-

क्षणं यजमानैः ॥ ५२ ॥

सह होमाभिषवकदुर्यजमानानामपूर्वभक्षविधानम् । न हि तत्प्रत्याज्ञायः ॥ ५२ ॥

पृष्ठकाले रथसंसारणं प्रथमे दक्षिणेन वेदिम् ॥ ५३ ॥

माहेन्द्रग्रहयाज्याभ्यासस्तोत्रं पृष्ठम् । तत्काले दक्षिणेन वेदिं
रथसंसारणं पृष्ठचस्य प्रथमे ऽहनि ॥ ५३ ॥

द्वितीये दुन्दुभिशब्देनोपाकरणम् ॥ ५४ ॥

द्वितीये ऽहनि दुन्दुभिशब्देन पृष्ठचोपाकरणम् ॥ ५४ ॥

तृतीय औपवाजनैः ॥ ५५ ॥

उपवाजना व्यजनका उच्यन्तेऽ ॥ ५५ ॥

चतुर्थे ऽरणिभ्यां मन्थनं चोद्गातुरुरौ होमश्च ॥ ५६ ॥

चतुर्थे ऽहनि अरणिभ्यां मन्थनं चोद्गातुरुरौ होमश्चा-
हवनीये ॥ ५६ ॥

पञ्चमे रसावकयोदपात्र्या ॥ ५७ ॥

उपाकरणम् ॥ ५७ ॥

षष्ठे सांवाशिनेन ॥ ५८ ॥

सांवाशिनशब्दार्थो ऽप्रसिद्ध इत्यत आह—

मार्तृभिर्वत्सान्त्सु सृज्य सदः पूर्वेण व्या-
वर्त्तयन्ति ॥ ५९ ॥

स्वयमृतुयाजेज्याऽर्वाञ्चमद्य यस्य नृवा-
हरणं रथं युज्जाथामिह वां विमोचनं पृ-
ङ्क्तं हवींषि मधुना हि कं गतमथा

१ तैस्तृतीये ऽहनिपृष्ठचोपाकरणमिति शेषः ।

२ शेवालसंयुक्तया पाठ्येत्यर्थः ।

सोमं पिबतं वाजिनीवसू इति ॥ ६० ॥

सा चाध्वर्युप्रतिप्रस्थात्रोः । ताभ्यां हि प्रेषिताभ्यां प्रकृताबुक्तं
होतरेतद्यजेति । तेन चाश्विनाविष्टौ द्वयमपि द्विवचनान्तत्वात् आ-
श्विनयाग एवेति गम्यते ॥ ६० ॥

१होतृप्रत्ययः प्रतिगरः ॥ ६१ ॥

माहेन्द्रग्रहशस्त्रे ॥ ६१ ॥

प्राकृतं चान्यार्थत्वादितरेषाम् ॥ ६२ ॥

प्राकृतं च प्रतिगरपदं प्रवर्त्तते । अन्यार्थत्वादितरेषां होतृका-
णां प्रतिगरपदानामदृष्टार्थत्वात् । एवं च कृत्वा स्तोत्रोपाकरणमपि
प्राकृतं प्रवर्त्तते । अदृष्टार्थत्वाद्द्रव्यसंसारणादीनाम् ॥ ६२ ॥

षडहान्ते न बहु वदेत् नान्यं पृच्छेत् नान्य-

स्मै प्रब्रूयात् ॥ ६३ ॥

तच्च क्रत्वर्थस्त्राध्यायविषयमिति सम्प्रदायः । तत्र हि प्रश्नप्र-
त्याख्यानानि सम्भवन्ति । षडहान्तग्रहणाच्च तदन्त एव भवति न
विकृते षडहे ॥ ६३ ॥

मधोः प्राशनं घृतस्य वा ॥ ६४ ॥

तच्चैतद्धर्ममात्रं दृष्टार्थासम्भवात् ॥ ६४ ॥

उक्थ्याञ्छन्दोमास्त्रय उत्तरे ॥ ६५ ॥

उत्तरे छन्दोमास्त्रय उक्थ्याः ॥ ६५ ॥

अत्यग्निष्टोमो ऽविवाक्यं दशमम् ॥ ६६ ॥

अत्यग्निष्टोमसंस्थमविवाक्यसंज्ञं दशममहर्भवति ॥ ६६ ॥

१ अस्मिन् पृष्ठये षडहे होतृवेदे यत्र यत्र यादृशो विहितः प्रति-
गरस्तत्र तत्र तथा भवतीत्यर्थः ।

पत्नीसंयाजान्तान्यहान्यन्त्यवर्जम् ॥ ६७ ॥

तच्चैतत्पदार्थपर्यवसानं न तदन्ताङ्गरीतिविधानम् । अवभृथ-
स्य दीक्षोन्मोचनार्थत्वात्सर्वान्ते ऽवभृथः । तत्र समिष्टयजुरन्तपर्य-
वसाने प्राप्ते पत्नीसंयाजान्तान्यहानि सन्तिष्ठन्त इति वचनादिह प-
र्यवसानम् । द्वादशाह्नमृद्धिकामा उपेयुरिति युगपत्परिसमाप्तिरित्यत
इवमुच्यते अन्त्यवर्जमिति ॥ ६७ ॥

एकैको वाग्यतः सोमः रक्षत्या बोधनात् ॥ ६८ ॥

तेषामेकैक एव वाचं यम आस्ते वाचमाप्याययं स्तया पीनया
यातयाऽन्योत्तरमहस्तन्वत इतरुत्तराहः शेषभावं दर्शयति ॥ ६८ ॥

वसतीवरिपरिहरणादि वा ॥ ६९ ॥

यतवाक्त्वं भवति उत्तराहः शेषभूतत्वात् ॥ ६९ ॥

इतरे विसृज्यन्ते स्वाध्यायाय समिद्भ्यो वा ॥ ७० ॥

इतरे दीक्षिताः स्वाध्यायार्थं समिदर्थं च गच्छन्ति । अथेतरे
विसृज्यन्ते समिद्द्वारा वा स्वाध्यायाय वा । स्वाध्यायश्चोत्तराहः शो-
षभूतो नित्यः प्रतिषेधात् । वाशब्दश्चार्थं द्रष्टव्यः । सोमरक्षितात्वि-
हस्य एव स्वाध्यायं करोति । समिधश्चाप्यानयिन्ते । कार्यार्थत्वाकु-
भयोः ॥ ७० ॥

तत्राप्यशनम् ॥ ७१ ॥

अशनमपि तत्र गतानां भवति तत्राप्यश्नन्तीति वचनात् ॥ ७१ ॥

दशमे वा सन्निधेः ॥ ७२ ॥

दशमेव वा ऽहनि समित्स्वाध्यायोपगमो भवति । तत्सन्निधौ
हि शिष्यते सर्वत्र प्रकरणात् सन्निधिः क्रमः स प्रकरणेन बाध्यते ।
तस्मात्सर्वत्रैव ॥ ७२ ॥

अस्तमिते समिदाधानः सर्वेषु ॥ ७३ ॥

सर्वेष्वहःसु यजमानेषु अग्निषु च प्रतिपत्तव्यम् शास्त्रान्तरात् ॥ ७३ ॥

दशमे ऽपराह्णे ऽप उपस्पृश्य शालाप्रवेशनम् ॥ ७४ ॥

दीक्षितानाम् ॥ ७४ ॥

शालाद्वार्येन्वारब्धेष्विह रतिरिति जुहोति ॥ ७५ ॥

तेषु समन्वारब्धेष्वेते आहुती जुहोतीति श्रुतेः ॥ ७५ ॥

अपरामुपसृजामिति ॥ ७६ ॥

आहुति जुहोति ॥ ७६ ॥

उत्तरेण परिक्रम्यापरेण हविर्धानं प्रविश्यो-
त्तरस्य हविर्धानस्यापरकूबरीमालभ्य सत्तस्य-
र्द्धिगायन्ति सत्रस्य ऋद्धिरिति ॥ ७७ ॥

शालाद्वार्यानुत्तरेणपरिक्रम्यापरेण द्वारेण हविर्धानम्प्रविश्य
उत्तरस्य हविर्धानस्य दक्षिणामपरकूबरीमालभ्य सत्रस्यर्द्धि गायन्ति
सत्रस्यऋद्धिरित्याहुः सर्व एव दीक्षिताः ॥ ७७ ॥

उत्तरवेदिश्रोण्यां वोत्तरस्याम् ॥ ७८ ॥

सत्रस्यर्द्धिगानं कुर्वन्ति । वाशब्दाद्विकल्पः । शास्त्रस्य
तुल्यत्वात् ॥ ७८ ॥

युवं तमिति दक्षिणस्याधोक्षं प्राञ्चो नि

ष्क्रामन्ति ॥ ७९ ॥

युवं तमित्यनेन मन्त्रेण दक्षिणस्य हविर्धानस्य अधोऽक्षं प्रा-
ञ्चो निष्क्रामन्ति । सदः प्रविश्य पूर्वेण स्नासनेषूपविशन्ति । पूर्वेण
द्वारेण सदः प्रविश्य धिष्ण्याऽव्यवायेन स्नासनेषूपविशन्ति ॥ ७९ ॥

ग्रहं गृह्णाति प्रजापत्पं वायुं पृथिव्या पात्ने-

ण ग्रहणसादनस्तोत्रोपाकरणहोमभक्षाहरण-

भक्षणानि मनसा ॥ ८० ॥

कस्यैव्यानि ॥ ८० ॥

चतुर्होतृव्याख्यानं होतुः ॥ ८१ ॥

वाक्यं भवति ॥ ८१ ॥

गृहपतिरजानति ॥ ८२ ॥

होतयंजानति गृहपतिर्व्याचक्षीत ॥ ८२ ॥

प्रतिगृणात्परात्सुरिमे यजमाना भद्रमेभ्यो

यजमानेभ्यो ऽभूदिति ॥ ८३ ॥

चतुर्होतृव्याख्याने प्रतिगारः ॥ ८३ ॥

ब्रह्मोद्यं वदन्ति ॥ ८४ ॥

तत्र ह्यायते किमिष्यत आह—

प्रजापतेरगुणाख्यानम् ॥ ८५ ॥

तत्कुतो ऽर्थवादात् प्रजापतिमेव तत्परिवदन्ते ॥ ८५ ॥

अप्रतिभायां वा तद्वादः ॥ ८६ ॥

प्रजापतिं परिवदितुं प्रतिभैव नास्ति तस्य विधिप्रतिषेधामा-
वात् । तस्मादसदेतत् ॥ ८६ ॥

आश्वमेधिकं वा नामधेयात् ॥ ८७ ॥

आश्वमेधिकं वा ब्रह्मोद्यम् । कुत एतत् । नामधेयात् । नाम-
धेयं हि ब्रह्मोद्यमिति । तत्रैव प्रतीतिं जनयति ॥ ८७ ॥

अनस्तमिते गृहीत्वौदुम्बरीं वाचं यच्छन्ति ॥ ८८ ॥

तच्च प्रतिपत्तिपरिसमाप्त्युत्तरकालम् पत्नीसंयाजान्ते हि स-
न्नोत्थानम् । द्यमेहनि सन्नोत्थानं क्रियत इति ॥ ८८ ॥

अस्तमिते निष्क्रम्यापरेणोत्तरवेदिमासते प्र-
तिप्रस्थाता वसतीवरीः परिहरति ॥ ८९ ॥

वचनात् ॥ ८९ ॥

वाग्विसर्जनं सत्त्रकामेन ॥ ९० ॥

येन कामेन सत्त्रमारब्धं तेन वाग्विसर्जनं असौ नः कामः
समृध्यतामिति ॥ ९० ॥

पृथक्कामेषु भूर्भुव इति ॥ ९१ ॥

वाग्विसर्जनम् । य उ अनेककामाः स्युर्लोककामा वा प्रजा-
कामा वा पशुकामा वा ऽनेनैव वाचं विसृजन् भूर्भुवः स्म-
रति ॥ ९१ ॥

१ सुब्रह्मण्याह्वानं गृहपतेर्य वाह सुब्रह्मण्य उपा
मा ह्वयस्वेत्युक्त्वा समिदाधानम् ॥ ९२ ॥

यस्य यस्य सुब्रह्मण्याह्वानं स सुब्रह्मण्य उप माह्वयस्वेत्युक्त्वा
समिदाधानं करोति ॥ ९२ ॥

अप उपस्पर्शनाद्येतत्सत्तोत्थानम् ॥ ९३ ॥

सत्तोत्थानमिति नामधेयम् । तच्च संव्यवहारार्थम् । दशरा-
त्रोऽस्तत्रांत्थान इति ॥ ९३ ॥

अतिग्राह्यषोडशिप्रसङ्गेदमुच्यते—

अन्तराग्रयणोक्थ्या वागन्तुस्थानं ग्रहाणाम् ॥ ९४ ॥

आग्रयणोक्थ्यावन्तरेणागन्तवो ग्रहा ग्राह्याः ॥ ९४ ॥

प्रातःसवनेतिग्राह्यान्गृहीत्वा षोडशिनं स्वा-

१ अथवा गृहपतेर्य ब्रह्मादिकं सत्त्रिणं प्रत्याह स करोतीत्यर्थः ।

द्विरेण चतुस्रक्तिनातिष्ठ युक्त्वा हीति वा ॥ ९५ ॥

तं वै प्रातः सवने गृह्णीयादाग्रयणं गृहीत्वेति वचनात् । ततः षोडशिनं गृह्णाति । स्वादिरेण चतुःस्रक्तिना तिष्ठ युक्त्वा हीति वा मन्त्रविकल्पः । अतिग्राह्यबहुत्वस्याभावाच्च बहुवचनमुच्चारणार्थम् । अतिग्राह्यषोडशिनोः पौर्वापर्यं शाखान्तरात् । अस्यापि हि ग्रहणमाग्रयणादुत्तरमेव तं वै प्रातःसवने गृह्णीयादाग्रयणं गृहीत्वेति ॥ ९५ ॥

माध्यन्दिने वाग्रयणादुत्तराः ॥ ९६ ॥

षोडशी गृह्यते । एवमपि हि श्रूयते । माध्यन्दिनेवैनं सवने गृह्णीयादाग्रयणं गृहीत्वेति ॥ ९६ ॥

धाराग्रहान्ते वाऽतिग्राह्यान् ॥ ९७ ॥

माध्यन्दिने घनान्तसवने गृह्णीयादुक्त्यं गृहीत्वेति श्रुतेः ॥ ९७ ॥

पूतभृतो वोपाकरिष्यन्पृष्ठम् ॥ ९८ ॥

षोडशिनं गृह्णाति । पृष्ठयमुपाकरिष्यन्नतिग्राह्यान्गृह्णातीति योगविभागः । एवं चातिग्राह्याणां कालत्रयम् । षोडशिग्रहस्य तु चत्वारः कालाः । अन्तराग्रयणयोक्त्यौ तृतीयसवने कण्वपाठाच्चतुर्थः कालः ॥ ९८ ॥

अपो निधायाऽश्वदाभ्यग्रहणमौन्दुम्बरेण च-

तुःस्रक्तिना ॥ ९९ ॥

अंशुग्रहणे वाच्ये ऽदाभ्यग्रहणोक्तिः सन्नियोगशिष्टार्था ॥ ९९ ॥

अऽशोस्तष्णीऽ सर्वम् ॥ १०० ॥

वक्ष्यमाणकं पदार्थजातम् ॥ १०० ॥

अनुच्छ्वसंश्चेच्छन् ॥ १०१ ॥

वक्ष्यमाणकमेव ॥ १०१ ॥

अद्यादानां शुनिवपनोपमार्जनसकृत्प्रहरण-
ग्रहणहोमाहिरण्यं चोपजिघ्रति ॥ १०२ ॥

अथ हिरण्यमभिव्यनकीति वचनात् ॥ १०२ ॥

उद्यम्य वा प्रहरणम् ॥ १०३ ॥

स चायं विकल्पः । शास्त्रस्य तुल्यत्वात् ॥ १०३ ॥

सत्त्रसहस्रसर्ववेदसवाजपेयराजसूयविश्वजि-
त्सर्वपृष्ठेषु ग्रहणमवकाशश्चेत् ॥ १०४ ॥

यजमानः ॥ १०४ ॥

द्वादशवत्सतयो गर्भिण्यो दक्षिणा ऽसत्त्रे ॥ १०५ ॥

अदक्षिणात्वात्सत्राणामसत्त्र इत्युक्तम् ॥ १०५ ॥

बुभूषतो ऽदाभ्यं गृह्णाति ॥ १०६ ॥

सन्नियोगशिष्टत्वाददाभ्यस्य भूतिरिच्छयेष्यते ॥ १०६ ॥

आसिच्य निग्राभ्याः पात्रे तस्मिंस्तूष्णीं त्री-
नशूनवधायामये त्वा गायत्रच्छन्दसमि-
ति प्रतिमन्त्रम् ॥ १०७ ॥

अंशुपात्रे निग्राभ्यास्तूष्णीमासिच्य त्रीनंशूनवधायामये त्वा-
गायत्रच्छन्दसमिति प्रतिमन्त्रम् । मन्त्राभावात् तूष्णीमिति लौकि-
कवागुच्चारणप्रतिषेधः ॥ १०७ ॥

उपयामः सर्वत्राविशेषात् ॥ १०८ ॥

सर्वेष्वेवांश्ववधानेषूपयामो भवति । कुत एतत् । सर्वैर्हि
योगोविशिष्टः । यथाद्ये तथोपरितनयोरपि । तस्मादुपयामस्या-
नुषङ्गः ॥ १०८ ॥

किं च—

विग्रहादित्यग्रहप्रतिषेधाच्च ॥ १०९ ॥

विग्रहादित्यग्रहेषु च प्रतिषेधो भवति । तं वै नोपयामेन
गृहीयान्न योनौ सादयेदिति । तथा आदित्यग्रहे तं वै नोपयामेन
गृहीयादग्रे ह्येवैष उपयामेन गृहीतो भवतीति । तस्मादंश्ववधानं
प्रत्युपयाम इति । अन्ये पुनरन्यथा वर्णयन्ति । उपयामः सर्वग्रहे-
ष्वेव भवति यत्राप्यनाम्नातः । कुत एतत् । अविशेषेणा हि श्रूयते ।
तद्य उपयामेन ग्रहा गृह्यन्त इति । विग्रहादित्यग्रहप्रतिषेधाच्च ।
एवं च सति वाजपेये सप्तदशसु सोमग्रहेषु उपयामः सिद्धो भवति ।
सम्प्रदाये पुनर्यत्रैवोपयामान्नां तत्रैव भवति नान्यत्र । नन्वेतेनैव
सर्वविषयता भवतु । नेत्युच्यते । न ह्येष विधिः यच्छब्दाभिसम्बन्धा-
त्प्राप्तानुवादोयम् । अंश्ववधाने तु विद्यमानत्वादनुषङ्गो ऽनुमन्य-
ते । विग्रहादित्यग्रहे अनुषङ्गस्य प्रतिषेधः तत्रोपयामो विद्यत एवे-
त्यभिप्रायः । उपयामगृहीतोसीन्द्राय त्वा बृहद्भते वयस्वत इत्यु-
क्त्ये । आदित्यग्रहेष्वपि उपयामगृहीतोसीति गृहीत्वा गृहीत्वा
द्विदेवत्याननु जुहोति इति सर्वविषयो ऽयमुपयाम इत्ययमेवो-
च्यतरः पक्षः । न हि विग्रहादित्यग्रहेष्वनुषङ्गप्रतिषेधो युज्यत इति ।
तस्मात्सर्वविषयतापयामस्येत्येवं बोध्यमेव ॥ १०९ ॥

अनुष्टुप् इत्युक्त्वा धूनोत्युःशुभिर्वृशीनां त्वेति

गच्छन्नाहवनीयं तस्मै त इति जुहोति ॥ ११० ॥

तस्मै त इत्यनेन मन्त्रेण जुहोत्युदकम् ॥ ११० ॥

अःशून्त्सोमे निदधात्युशिकत्वमिति

प्रतिमन्त्रम् ॥ १११ ॥

ईषान्तरेणाबृहतार्द्धसोमे ततो हि गृहीतो इति ॥ १११ ॥

अंशुवदक्षिणा ॥ ११२ ॥

भवति ॥ ११२ ॥

उक्थ्यान्ते षोडशिचरणमुपस्थायैनं यस्मान्न

जात इति चमसानुनीय ॥ ११३ ॥

उक्थ्यप्रचारान्ते षोडशिच्चरणम् । यस्माञ्च जात इत्युपस्थायै-
नं चमसानुनीय पूर्वतरम् ॥ ११३ ॥

तृणहिरण्यै स्तोत्रोपाकरणमुपास्तमय; सो-
मोऽत्यरेच्युपावर्त्तध्वमिति कृष्णेऽश्व उप-
तिष्ठति ॥ ११४ ॥

तृणहिरण्यैः षोडशिनस्तोत्रोपाकरणम् । अस्तमनसमये नोमो
त्यरेच्युपावर्त्तध्वमित्यनेन मन्त्रेण कृष्णेऽश्व उपतिष्ठति ॥ ११४ ॥

इन्द्रश्च सम्राडिति भक्षणम् ॥ ११५ ॥

भवति ॥ ११५ ॥

आ पात्रप्रक्षालनात्कृत्वा ऽतिरात्रश्चेत्सौम्येन
सहाश्विनो द्विकपालः सर्वत्र ॥ ११६ ॥

आ पात्रप्रक्षालनात्कृत्वा षोडशिनः । अत्रैव च षोडशिसंस्था
परिसमाप्तिः । उत्तरं अतिरात्रे विशेष उच्यते । सौम्येन सहाश्विनो
द्विकपालः कर्त्तव्यः । सर्वत्र ग्रहणाच्चातो ऽन्यत्राप्याश्विनो द्विकपा-
ल एव भवति ॥ ११६ ॥

अतिरात्र एवापरो विशेष उच्यते—

तयः पर्यायाश्चमसैश्चतुस्तोत्रः पर्यायः ॥ ११७ ॥

चमसैर्यागपर्यायास्तयः चतुस्तोत्रपदैकः पर्यायः ॥ ११७ ॥

स्तत्रच—

होतुः प्रथमं प्रथममुक्थ्यवदितरेषु ॥ ११८ ॥

यत्नकर्त्तारः ॥ ११८ ॥

तदन्ते चमसानुनीय स्तोत्रोपाकरण;

सन्धेः ॥ ११९ ॥

तेषां पर्यायाणामन्ते चमसानुष्नीय सन्धिस्तोत्रोपाकरणम् ॥ ११९ ॥

होता शऽसत्याश्विनम् ॥ १२० ॥

पर्यायान्तेष्वप्रवृत्त्याऽच्छावाको माभूदिति होतृत्युच्यते ॥ १२० ॥

शास्त्रान्त आश्विनेन सर्वहुतेन चरति ॥ १२१ ॥

एकप्रदानश्चमसैः ॥ १२२ ॥

आश्विनो भवति चचनसामर्थ्यात्सर्वहुतश्च ॥ १२२ ॥

अश्विभ्यान्तिरोन्ध्यानांऽ सोमानामनुवाच-

नप्रैषौ ॥ १२३ ॥

अत्र भवतः । ज्योतिष्टोमे षोडश्यतिरात्रयोः क्रतुपशवः क्रतु-
करणं चोक्तम् । शेषः संस्थारेषो ऽत्राभिहित इति ॥ १२३ ॥

ऐन्द्राग्नः सवनीयोऽन्वहम् ॥ १२४ ॥

भवति । स चायमन्हां गणधर्मः । तथा च विकृतावैकाहिके-
ष्वपि भवति ॥ १२४ ॥

स्तोमायनं वा ॥ १२५ ॥

यथास्त्रं भवति ॥ १२५ ॥

एकादशिना वा विहताः ॥ १२६ ॥

भवन्ति ॥ १२६ ॥

अस्मिन् पक्षे—

द्वादश आद्यः ॥ १२७ ॥

भवति ॥ १२७ ॥

सर्वसमासो वैन्द्राग्नो वा ॥ १२८ ॥

वेति विकल्पः ॥ १२८ ॥

यावच्छेषमुत्तरेषु ॥ १२९ ॥

उत्तरेष्वहर्गणेषु एकादशिनि यावच्छेषमालब्धव्यम् ॥ १२९ ॥

काम्यः सत्त्रम् ॥ १३० ॥

नित्यवचनाभावात् । काम्यत्वे प्राप्ते काम्यग्रहणं पृथक्कामा-
नामप्यधिकारप्रज्ञानार्थम् ॥ १३० ॥

अहीने व्यूढच्छन्दसि दशरात्रस्य चतुर्थन-

वमयोरेन्होराग्रयणग्रहणं प्रथमम् ॥ १३१ ॥

तद्यत्रैतद्द्वादशाहेन व्यूढच्छन्दसा यजत इति । व्यूढच्छ-
न्दश्चाहीनोस्ति यमङ्गीकृत्य तद्गातुर्होतुश्छन्दसां व्यूहनमाप्नोतम् ।
तत्र विशेषव्याचिख्यासयेदमाह । दशरात्रस्य चतुर्थनवमयोराग्रय-
णग्रहणं प्रथमम् ॥ १३१ ॥

शुक्रस्य षष्ठसप्तमयोः ॥ १३२ ॥

प्रथमं ग्रहणं भवति । प्राथम्यं चैन्द्रवायवापेक्षया नोर्पाश्वन्त-
र्पाशापेक्षया । येनैवमाह । अथैतत्प्रज्ञातमेव पञ्चममहर्भवति तदैन्द्र-
वायवाग्रान् गृह्णातीति प्रज्ञात एवाह्न्यैन्द्रवायवाग्रान् द-
शयति ॥ १३२ ॥

असादनमा पूर्वेषां ग्रहणात् ॥ १३३ ॥

पूर्वेषां ग्रहणादर्वागासादनं तस्य ॥ १३३ ॥

परिमार्जनभृति काले हिङ्कृत्य सादनम् ॥ १३४ ॥

यस्य हिङ्कारो विहितः । इतरस्य त्वहिङ्कृत्यैव ॥ १३४ ॥

अव्यूढो वा ॥ १३५ ॥

छन्दसां व्यूहनपक्षेपि चाव्यूढो भवति द्वादशाहः । एवमपि
श्रूयत इति ॥ १३५ ॥

उभयतोऽतिरात्रः ॥ १३६ ॥

अयं द्वादशाहो भवति । यात्वन्यतरतोतिरात्रतोक्ता सा वि-
कृतिविषया ॥ १३६ ॥

अतिप्रेषितेऽग्नीदाह श्वः सुत्यामिन्द्राग्नि-
भ्यां प्रब्रवीमि विश्वेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः सोम-
पेभ्यो ब्रह्मन्वाचं यच्छेति ॥ १३७ ॥

सर्वान्प्रेषानतीत्य वर्त्तत इत्यतिप्रेषितो हारियोजनोत्तरकाल
इत्यर्थः । तत्राग्नीदाह श्वः सुत्यामिन्द्राग्निभ्यां प्रब्रवीमीत्येवमादि ।
अयं च श्वस्तनाऽहः शेषभूतः ब्रह्मन्वाचं यच्छेत्ययं त्वऽद्यतनस्यैव ।
प्रयोजनमैकादिकेषु विकारेषु द्वादशाहिकेषु च यथार्थं प्रयोगः ॥ १३७ ॥

प्रायणीयेऽद्य सुत्यामेके प्राप्तकालत्वात् ॥ १३८ ॥

प्रायणीयोतिरात्रो द्वितीयेऽहनि परिसमाप्यते । तत्रपार्ष्टिकं
प्रथममहर्भवति । तेनैतदुच्यते ऽद्य सुत्यामिति वक्तव्यम् । प्राप्त एव
हि काल इति ॥ १३८ ॥

एवं प्राप्त आह—

न पूर्वशेषात् ॥ १३९ ॥

पूर्वस्यैवान्हः शेषभूतोऽयमतिप्रेषितः । ततश्च श्वःशब्देन
कर्मान्तरमुच्यते नाऽहरन्तरम् ॥ १३९ ॥

तस्माच्च श्वोभावात् ॥ १४० ॥

तस्माच्च कर्मणः । श्वःशब्देन कर्मान्तरमुच्यते ॥ १४० ॥

अचोदितत्वाच्च १४१ ॥

न चैवं विधा चोदना विद्यते प्रायणीयेऽद्य सुत्यामिति वक्त-
व्यमिति ॥ १४१ ॥

अग्निमध्येति च लिङ्गात् ॥ १४२ ॥

अद्यशब्दः कर्मविषयः । अग्निमद्य होतारमवृणीतायं यजमान इति । अन्यस्मिन्नेवाऽहरन्तरे वृत्तो होता ऽद्यशब्देनोच्यते । तच्च कर्मविषये ऽद्यशब्द उपपद्यते नान्यथेति ॥ १४२ ॥

इदमेव तावद्विचार्यते । किं प्रायणीयात् उत्तरमहस्वस्मिन्नेवाह-
न्यारब्धव्यमुत द्वितीय इति । किं तावत्प्राप्तम् । सुत्रेणैवोपक्रमः—

प्रायणीयादुत्तरमहः श्वः कालाभावात् ॥ १४३ ॥

प्रायणीयादवसितादुत्तरमहः उत्तरङ्कर्म श्व आरब्धव्यं न तस्मिन्नेवाहनि । कुत एतत् । कालो हि न सम्भवेत् । अत्र प्रा-
ग्वाचः प्रवदनात्प्रातरनुवाककालः । तथोपांश्वन्तर्यामयोस्तयोरुदिते
ऽन्यतरं जुहोत्यनुदितेन्यतरमिति कालो न सम्भाव्यते । श्वः पुनः
क्षिप्रमाणे सम्भवति ॥ १४३ ॥

एवं प्राप्तं प्राह—

न सम्पच्छ्रुतेः ॥ १४४ ॥

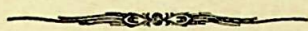
नैतदेवं श्व आरब्धव्यमिति अद्यैवारभ्यते । कुत एतत् । स-
म्पच्छ्रुतिर्हि भवति । षड्त्रिंशदहो वा एष यद् द्वादशाहः षट्त्रिं-
शदशक्षारा वै बृहती तद् बृहतिमभिसम्पद्यत इति । तच्चैवमुपपद्यते ।
श्वस्तने ऽहन्यारम्भे न षट्त्रिंशद्विर्व्यवतिष्ठेत । तत्र सम्पच्छ्रुतिवि-
रोधः ॥ १४४ ॥

कालो वचनात् ॥ १४५ ॥

यः पुनः कालबाधः स वचनादिति ॥ १४५ ॥

इति श्रीकौर्षाध्यायकृते कात्यायनसूत्रभाष्ये
द्वादशाहो द्वादशाध्यायश्च समाप्तः ।

त्रयोदशोऽध्यायः ।

उक्तोद्वादशाहः । तत्सन्निधावेव गवामयनस्य पराममर्शोस्ति ।
सौर्यं द्वितीयं पशुमालभते वैषुवते हन्प्राजापत्यं महाव्रत इति गवाम-
यनमेव तावदारभ्यते । पूर्वं धर्मप्राप्त्यर्थमधिकरणम् ।

द्वादशाहधर्माः सत्तेषु तद्गुणदर्शनात् ॥ १ ॥

द्वादशाहिका धर्माः सत्रेषु प्रवर्तन्ते । सत्रात्मकात्सत्तेषु त-
द्गुणा ह्यत्र दृश्यन्ते । अभिष्टुवं पूर्वं पुरस्ताद्विषुवत उपर्यन्ति पृष्ठ्यमु-
त्तरमिति । तथा पृष्ठ्यमुपरिष्ठाद्विषुवतः पूर्वमुपन्तीति चेति । पौर्वा-
पर्यविधिपरे वाक्ये द्वादशाहिकं पृष्ठ्यं दर्शयति । न्यायस्तु पूर्वमुक्त
एव सामर्थ्यात् गुण एव गुणमनुग्रहीतुं समर्थो नान्यः ॥ १ ॥

गवामयनायैकाष्टकायां दीक्षा ॥ २ ॥

एकाष्टकायां दीक्षेतेति वचनात् ॥ २ ॥

फाल्गुनीपौर्णमासे ॥ ३ ॥

अत्रापि हि वचनम् । फाल्गुनीपौर्णमासे दीक्षेतेति ॥ ३ ॥

चैत्र्याम् ॥ ४ ॥

पौर्णमासे दीक्षेतेति वचनादेव ॥ ४ ॥

चतुरहे वा पुरस्तात्प्राक्पौर्णमास्याः ॥ ५ ॥

पौर्णमासी च फाल्गुनी सा ह्यत्र पूर्वमभिहिता । तस्याः पुर-
स्ताच्चतुरहे दीक्षेत । एव मपि हि श्रूयते । प्राक्पौर्णमास्याश्चतुरहे
दीक्षेतेति ॥ ५ ॥

चैत्र्यानन्तर्यात् ॥ ६ ॥

चैत्री वा चतुरहविशेषणत्वेन प्रतिपत्तव्या सा ह्यनन्तरमेव
श्रूयते ॥ ६ ॥

सर्वा वाविशेषात् ॥ ७ ॥

सर्वाः पौर्णमास्यश्चतुरहविशेषणत्वेन प्रतिपत्तव्याः विशेष-
णानवगमात् । एवं च पौर्णमासीशब्दः सर्वत्र प्रवर्त्तमानो न सङ्को-
चितः स्यात् ॥ ७ ॥

माघी वा क्रयश्रुतेः ॥ ८ ॥

वाशब्दः पक्षान्तरविग्रहे । माघी वा चतुरहविशेषणम् न
पौर्णमासीमात्रम् । एवं हि श्रूयते । प्राक्पौर्णमास्याश्चतुरहे दीक्षिता-
नामेकाष्टकायां क्रयः सम्पद्यत इति । एकाष्टकानाम माघकृष्णा-
ष्टमी ॥ ८ ॥

कुत एतत्—

लोकप्रत्यायात् ॥ ९ ॥

एषा हि लोके एकाष्टकेति प्रसिद्धा ॥ ९ ॥

किं च—

अर्थवादाच्च ॥ १० ॥

अर्थवादश्च भवति । ता उत्तिष्ठन्त ओषधयो वनस्पतयोनूत्ति-
ष्ठन्ति । तान्दीक्षितानुत्तिष्ठन्त ओषधिवनस्पतीनां प्ररोहो भवति । त-
च्चैवमुपपद्यते । तथा तर्ह्यपोभिनन्दमाना अवभृथमभ्यवयन्ति । एत-
दप्येवमेव घटते । वनस्पतिप्ररोहो ऽपामभिनन्दनं चैत्रोद्देश एव भ-
वति । तस्मान्माघीचतुरहविशेषणम् ॥ १० ॥

पवमानेषूद्गातारमन्वारभेरन्श्येनोऽसि गा-
यत्रच्छन्दा अनु त्वारभे स्वस्ति मा सम्पारय
सुपर्णोऽसि तिष्ठुप्च्छन्दा ऋभुरसि जगच्छन्दा
इतीतरयोः सवनान्तेषु जयन्ति मयि भर्गो

मयि महौ मयि यशो मयि सर्वमिति ॥ ११ ॥

बहुवचनोपदेशात्सर्वे यजमानाः उद्गात्रालम्भसवनान्तजपान् कुर्वन्ति ॥ ११ ॥

सर्वत्रैके ॥ १२ ॥

सर्वत्रैवैक एतद्विच्छन्ति ॥ १२ ॥

कुत एतत्—

जयतिशब्दात् ॥ १३ ॥

पुरुषो ह नारायणं प्रजाप्रति ह वा च यजस्व यजस्वेत्येवमुक्त्यै-
तत्सर्वमभिहितमिति ॥ १३ ॥

न प्रकरणात् ॥ १४ ॥

नैतदेवं सर्वत्रैतदिति । येन गवामयनं प्रकृत्यैतच्छ्रूयते । यजति
शब्दोप्यत्र गृह्यते प्रकरणमपि । तस्मान्न सर्वत्रैतदुद्गात्रालम्भः सव-
नान्तजपश्च । गवामयनधर्मत्वादेकाहिकेष्वपि प्रवर्त्तते ॥ १४ ॥

अभिप्लवः षडहोऽग्निष्टोमौ प्रथमान्त्या

उक्थ्या इतरे ॥ १५ ॥

षण्णामन्हामभिप्लव इतीयं वैदिकी संज्ञा । संस्थामात्रनिर्देशश्चाऽत्र
संस्थास्त्वैकाहिकाः । एवं ह्याहाऽभिप्लवस्त्रहः ऽयावृद्धिज्योतिर्गौरायुरि-
ति । ज्योतिराद्य एव प्रतिलोमानुलोमाः । तथा चाग्निष्टोमौ प्रथमा-
स्त्यौ भवतः उक्थ्या इतरे । एवं चात्र नाम्ना धर्मा एकाहिका भवन्ति
न द्वादशाहिकाः । सत्त्रगणधर्मास्तु प्रवर्त्तन्ते एव ॥ १५ ॥

अतिरात्राच्चतुर्विंशमहरग्निष्टोम उक्थ्यो वा ॥ १६ ॥

अतिरात्रादवसिताच्चतुर्विंशमहः संज्ञको ऽग्निष्टोम उक्थ्यो वा
भवति । गवामयनिकश्चायम् । ततश्च द्वादशाहिका अपि धर्माः
प्रवर्त्तन्ते ॥ १६ ॥

चत्वारोभिप्लवाः पृष्ठ्यश्च मासः ॥ १७ ॥

एवं चत्वार उत्तरे ॥ १८ ॥

मासा भवन्ति ॥ १८ ॥

षष्ठे त्रयोभिप्लवाः पृष्ठ्यः ॥ १९ ॥

षष्ठे मासेऽभिप्लवाः स्त्रयः पृष्ठ्यश्च ॥ १९ ॥

अभिजिदभिष्टोमः ॥ २० ॥

ननु चायमभिष्टोमसंख्य एवाभिजित् किमुच्यते अभिष्टो-
म इति । उच्यते । अग्निष्टोमग्रहणादभिजिदन्तरं तत्संज्ञकं गवामय-
निकमेतत् । अतश्चात्र द्वादशाहिका अपि धर्माः प्रवर्तन्ते ॥ २० ॥

त्रयः स्वरसामानोऽग्निष्टोमा उक्थ्या वा ॥ २१ ॥

स्वरसामसंज्ञकास्त्रयो भवन्ति अग्निष्टोमा उक्थ्या वा ॥ २१ ॥

अग्निष्टोमो विषुवान् ॥ २२ ॥

विषुवत्संज्ञकोऽग्निष्टोमो भवति ॥ २२ ॥

प्रातरनुवाकः सन्धिवेलायामुदितं यथोक्तं वा ॥ २३ ॥

दिवाकीर्त्यमेतदर्हभवतीति श्रूयते तेनैतदुच्यते सन्धिवेला-
यामिति । यद्येवम् नेयता चांदकपरिप्राप्तकालवाधः शक्योऽभ्यु-
पेतुम् । दिवाकीर्त्यता हि ब्राह्मणविषया । अस्य ब्राह्मणं दिवा कीर्त्य-
त इति । दिवा कीर्त्यत इति दिवा कीर्त्यम् । कीर्त्तनशब्दश्चोच्चार-
णार्थो नानुष्ठानार्थः । एवं चेद्यथोक्तमेवेत्यवधार्यते ॥ २३ ॥

सौर्यं उपालम्भ्यः ॥ २४ ॥

सौर्यं द्वितीयं पशुमालभते वैषुवतेद्वन्निति वचनात् ॥ २४ ॥

उदुत्यमिति ग्रहग्रहणमतिग्राह्यवद्भक्षवर्जम् ॥ २५ ॥

अतिग्राह्यवच्च विधिर्भवति भक्षवर्जमस्य ॥ २५ ॥

पूर्वपक्षं प्रतिलोमम् ॥ २६ ॥

पूर्वपक्षः प्रातिलोम्येनोत्तरो भवति ॥ २६ ॥

अत्र विशेषमाह—

अभिजित्स्थाने विश्वजिदग्निष्टोमः ॥ २७ ॥

स च—

सर्वपृष्ठश्चेत्सर्वेतिग्राह्याः ॥ २८ ॥

भवन्ति । एतदपि चाग्निष्टोमग्रहणाद्विश्वजिदन्तरं नैकाहिक इति । एकाहिकत्वे हि अग्निष्टोमग्रहणं न करोत्याचार्यः कृतं च । तस्माद्विश्वजिदन्तरं गवामयनिकमेतत् । अतश्च द्वादशाहिका अप्यत्र धर्मा भवन्ति ॥ २८ ॥

षष्ठे मासे तयोभिप्लवा गोऽआयुषी दशरात्रो

महाव्रतमग्निष्टोमः ॥ २९ ॥

अत्र दशरात्रे द्वादशाहिको महाव्रतं गवामयनिकं शेषा एकाहिकाः ॥ २९ ॥

महाव्रते विशेषमाह—

प्राजापत्य उपालम्भ्यः ॥ ३० ॥

भवति । प्राजापत्यं महाव्रत इति वचनात् ॥ ३० ॥

ग्रहं गृह्णाति वि न इन्द्र वाचस्पतिं विश्वक-

र्मन्निति वाऽतिग्राह्यवत् ॥ ३१ ॥

गृहीतस्य विधिर्भवति ॥ ३१ ॥

उप मा यन्तु मज्जयस्सनीडा उप मा जुक्षरु-

प मा मनीषा प्रियामहं तन्वं पश्यमानो मयि रमो

देवानां तेजसे ब्रह्मवर्चसायेति भक्षणं यज-

मानैः, पृष्ठयोपाकरणं १ बाणेन शततन्तुना ॥ ३२ ॥

२ मौञ्जास्तन्तवो वैतसं वादनम् ॥ ३३ ॥

वशीषूपविशन्ति प्रेङ्खे होता फलके ऽध्वर्युः

प्रतिगृणाति ॥ ३४ ॥

प्रेङ्खशब्देन दोलोच्यते ॥ ३४ ॥

उद्गातासन्धां प्रादेशपाद्याः सोमासन्दीवत् ॥ ३५ ॥

अन्यदन्तर्वेदि ॥ ३६ ॥

वक्ष्यमाणं कर्म भवति ॥ ३६ ॥

अभिगराऽपगरौ ॥ ३७ ॥

अभिगरो दीक्षितस्तुतिः । अपगरश्च निन्दा ॥ ३७ ॥

तदेवमुक्तम्—

३ आक्रोशल्येकः प्रशंसत्यपरः ॥ ३८ ॥

पुंश्चलूब्रह्मचारिणावन्योन्यमाक्रोशतः ॥ ३९ ॥

पुंश्चलूर्जघनचपला स्त्री ४ ॥ ३९ ॥

शूद्रायौ चर्मणि परिमण्डले व्यायच्छेते ॥ ४० ॥

१ बाणो महति बीणा शतं तन्तवो यस्यासौ शततन्तुः, तेनोपाकरणम् ।

२ अस्मिन् बाणे मौञ्जास्तन्तवो वेतसवृक्षसम्बन्धि वादनमित्यर्थः ।

३ एकः सन्निधौ निन्दामपरश्च स्तुतिं करोतीत्यर्थः ।

४ पुमांसं पुमांसं प्रति चलतीति पुंश्चलू वेद्या, सा च ब्रह्मचारी च परस्परं निन्दां कुरुतः ।

निमित्तसप्तमीयम् । चर्मणि निमित्तभूते १ ॥ ४० ॥

२ जयत्यार्यः ॥ ४१ ॥

३ मार्जालीयं दक्षिणेन परिवृत्ते मिथुनः

सम्भवति ॥ ४२ ॥

क्षत्रियः सन्नाहयति दक्षिणां वेदिश्रोणि-

मपरेण ॥ ४३ ॥

सन्नहनक्रियां कारयति । कारिते चाध्यषेणा क्षत्रियः स-
न्नह्यस्वेति ॥ ४३ ॥

मर्माणि त इति कवचं प्रयच्छति ॥ ४४ ॥

क्षत्रियाय ॥ ४४ ॥

तूष्णीमन्येभ्यः ॥ ४५ ॥

बहुवचनोपदोशात्त्रिभ्यः । अन्यशब्दस्य समानजातीयन्याया-
त्क्षत्रियेभ्यः ॥ ४५ ॥

त्रिः समन्तं परियन्ति शालामपरेण चात्वा-

लं वशाचर्मकटे विशाख्यां वा स्तीर्णमुच्छ्रि-

तां वा विध्यन्त्यनिष्पत्तम् ॥ ४६ ॥

कटे आस्तीर्णं विशाख्यां वा अनिश्रुतपत्रं विध्यन्ति
क्षत्रियाः ॥ ४६ ॥

१ शुद्रत्रैवर्णिकौ वर्तुले चर्मणि व्यायच्छेते विरुद्धमात्माभिमुखं
आकर्षणं कुर्वते, मदीयमिदं मदीयमिदमिति स्पर्धया स्वाभिमुखं
बलादाकर्षणं कुर्वत इति यावत् ।

२ तयोस्त्रैवर्णिको जयतीत्यर्थः ।

३ वर्तुले चर्मणि मार्जालीयं दक्षिणेन स्त्रीपुमांसावित्यर्थः ।

दक्षिणेन चर्मयन्ति त्रिविद्ध्वा पुरस्ता-
द्विमोचनम् ॥ ४७ ॥

वितानस्य ॥ ४७ ॥

१ सदः सूक्तिषु दुन्दुभीन्वादयन्ति ॥ ४८ ॥

२ अग्नीध्रमपरेण श्वभ्रं सवालधानेन चर्मणा

ऽवनह्य वालधानेनाहन्ति ॥ ४९ ॥

वालधानं पुच्छमुच्यते ॥ ४९ ॥

३ गोधावीणाकाः काण्डवीणाश्च पत्न्यो वा-

दयन्ति ॥ ५० ॥

उपगायन्ति ॥ ५१ ॥

स्तोत्रस्योपगानं कुर्वन्ति ॥ ५१ ॥

अन्यांश्च शब्दान् कुर्वन्ति ॥ ५२ ॥

ये केचन गानप्रसिद्धा मूर्च्छनादयः ॥ ५२ ॥

उदकुम्भान् शिरस्सु कृत्वा मार्जलीयं दास्यः

१ चतुः स्त्रिपिं स्त्रक्तिषु ये केचन पुरुषाः सन्ति ते दुन्दुभीन्वा-
दयन्तीत्यर्थः ।

२ अग्नीध्रस्थानस्यापरेण गर्ते खात्वा सपुच्छेन चर्मणा व-
द्व्वा पुच्छेनाहन्तीत्यर्थः ।

३ गोधाचर्मणा नद्धा वीणा गोधावीणाकाः, काण्डः शर इत्यु-
च्यते, तन्मय्यो वीणाः, ता उभयविधावीणाः सर्वाः पत्न्यो वादय-
न्ति, स्तुभिः सस्त्रिणस्ता उपगायन्तीत्यर्थः ।

४ मर्दलभेरीपटहादिजन्यानन्यानपि शब्दान् लोकाः कुर्वन्ती-
तिभावः ।

परियन्ति ॥ ५३ ॥

वाचयत्येनाः पर्यायादिषु ॥ ५४ ॥

एनादास्यः पर्यायादिषु वाचयति ॥ ५४ ॥

हैमहा३ हैमहा३ इति ॥ ५५ ॥

पर्यायानिदानिमाह—

गावो हारे सुरभय इदं मधु गावो गुल्गुलु-
गन्धय इदं मधु गावो घृतस्य मातर इदं
मधु ता इह सन्तु भूयसीरिदं मधु तकावयं
ल्लवामय इदं मधु शम्या प्रतरतामि वेदं मधु
न वै गावो मन्दारस्य गङ्गाया उदकं पपुः
पपुः सरस्वतीनदी ताः प्राच्य उज्जिगा-
हीर इदं मधु निगीर्य सर्वा आधीरिदं मधु
मध्वित्याकर्षैः कुशैर्यथेदं मध्विति ॥ ५६ ॥

एवं मध्वित्याकर्षैः कुशैरिति सर्वत्रानुपङ्गः ॥ ५६ ॥

अपसव्यं प्रदक्षिणं चास्तोत्रान्तात् ॥ ५७ ॥

दास्यः परियन्ति १ ॥ ५७ ॥

त्रिस्त्रिर्वा ॥ ५८ ॥

अपसव्यं प्रदक्षिणं च परिगमनम् ॥ ५८ ॥

१ अप्रदक्षिणं सकृत्परियन्ति ततः प्रदक्षिणं सकृत्परियन्ति म-
हाव्रतस्य स्तोत्रस्य समाप्तिं यावत् ।

निषिच्य मार्जालीये पूर्णा निदधति ॥ ५९ ॥

निषिच्य यत्र कचन प्रदेशे मार्जालीये पूर्णा निदधति
दाह्यः ॥ ५९ ॥

अभिगरादिस्तूयमाने सर्वे क्रियते ॥ ६० ॥

स्तूयमाने महाव्रतस्तोत्रे । महाव्रतशब्दश्च एकः क्रतुप्रतिपा-
दकः महाव्रतमग्निष्टोम इति । अपरः स्तोत्रपर्यायः महाव्रतं न स्तूयतेति
अत्र च श्रूयत इति । स एष संवत्सरस्त्रिमहाव्रतश्चतुर्विंशे महाव्रतं
विषुवति महाव्रतं महाव्रत एव महाव्रतमिति । त्रिष्वपि क्रतुषु महाव्रत-
स्तोत्रं भवतीति संप्रदायः । महाव्रत एव महाव्रतमित्यपरे । एवं हि श्रूयते ।
त्रिमहाव्रतं प्रकृत्य ते तेजस्विन आसुः सत्यवादिनः संशितव्रताः यैस्तु
स्त्रिमहाव्रतस्त्वमनुष्ठितमन्ये आचार्या इति । अथ य उ हैनमप्येतर्हि
तथोपेर्युयथा तैरनुष्ठितम् । एषां दोषमाह । यथा अपात्रमुदकं अस्त्रिक्तं
विमृत्येदेवं हैव ते विमृत्येयुः । अतश्च उपर्युपयन्ति महाव्रतक्रतौ म-
हाव्रतं स्तोत्रमिति अमहाव्रते दोषमुद्राव्य महाव्रते महाव्रतस्तोत्रं वि-
दधाति । अतश्च विकल्पो न महाव्रत एव महाव्रतमिति ॥ ६० ॥

अतिरात्रः श्वः ॥ ६१ ॥

प्राप्तत्वादवाच्यमिति चेत् । उच्यते । संवत्सरसत्त्वात्पूर्णं
संवत्सरे ऽतिरात्राभावां मा भूदित्यतिरात्रग्रहणम् । यद्येवमतिरात्रः
किमिति भवति । अथैतदहरत्येति यद्वैषुवतमिति घचनात् ॥ ६१ ॥

तिस्रोऽनूबन्ध्या मैत्रावरुणी वैश्वदेवी बार्हस्पत्याः ॥ ६२ ॥

अत्र च द्रव्याभ्यासो न कर्मबहुत्वम् । अभ्यस्तरूपमेकं कर्म
प्रकृतावेकत्वात् ॥ ६२ ॥

संवत्सरावरेषु सत्तेष्वसारस्वतेषु सहस्रदाक्षि-

णावरेषु च ॥ ६३ ॥

क्रतुषु तिस्रोऽनूबन्ध्या भवन्ति । एवं श्रूयते स यः सहस्रं वा
भूयो वा दद्यात्स एताः सर्वा आलभतेति । तथा अथो ये दीर्घसत्र-

मासीरं संवत्सरं वा भूयो वा त एनाः सर्वा आलमेरञ्जिति ॥६३॥

अनूबन्ध्यावपाहोमान्ते दक्षिणस्यां वेदिश्रो-
णौ सर्वकेशश्मश्रुलोमवपनम् ॥ ६४ ॥

भवतीति सुत्रशेषः ॥ ६४ ॥

पत्न्यश्च ॥ ६५ ॥

वपने नाभिसंबध्यन्ते ॥ ६५ ॥

तैधातव्युदवसानीया सर्वत्र ॥ ६६ ॥

सर्वत्र ग्रहणोऽसंवत्सराणि असारस्वतानि सहस्रदक्षिणाव-
राश्च कृतघो गृह्यन्ते । तुल्यं हि ब्राह्मणमत्रानूबन्ध्या विधायकं तै-
धातवीया विधायकं च ॥ ६६ ॥

अवभृथादुदेत्य ज्योतिष्टोमोऽग्निष्टोमः पृष्ठ्य-

शमनीयः ॥ ६७ ॥

अवभृथग्रहणं समाप्त्युपलक्षणार्थम् । ननु चाग्निष्टोम एव
भवति संख्यान्तरस्यानुक्तत्वात् व्यर्थमग्निष्टोमग्रहणम् । उच्यते ।
गुणकामानां प्रवृत्तिज्ञानार्थमित्यदोषः । पृष्ठ्यशमनीय इति च
संज्ञा ॥ ६७ ॥

सहस्रदक्षिणो वा ॥ ६८ ॥

वा प्राकृतदक्षिणः ॥ ६८ ॥

एकाहमेके ॥ ६९ ॥

इच्छन्ति ॥ ६९ ॥

सत्ताङ्गं प्रकरणात् ॥ ७० ॥

स च पृष्ठ्यशमनीयः सत्प्रत्याङ्गं भवति । तद्धि प्रकृत्य श्रूयते

भवभृथाबुदेत्य ज्योतिष्टोमाऽग्निष्टोमः पृष्ठ्यशमनीय इति ॥ ७० ॥
किं च—

फलाऽश्रुतेश्च ॥ ७१ ॥

न चात्र फलं श्रूयते । तस्मादपि सत्त्राङ्गम् ॥ ७१ ॥

न फलं न्यायात् ॥ ७२ ॥

नैतदेवं सत्त्राङ्गमिति । न्यायेन हि फलमत्र परिकल्पते ॥ ७२ ॥

कालप्राधान्याच्च ॥ ७३ ॥

अपि चाऽस्य कालः प्रधानः शब्दः सत्त्राबुदवसायेति । एवं प्राप्ते पुनर्व्यावर्त्तते । सत्त्राङ्गमेव प्रकरणात् । फलवत्सत्त्रसन्निधौ तदङ्गतैव न्याय्या एवं च फलं न कल्पयितव्यं भवति । पृष्ठशमनीय इति चार्थानुगता संज्ञा । पृष्ठानां सत्र नियुक्तानामुपज्ञातश्रमाणां शमनं करोतीति पृष्ठशमनीयः । सारस्वतेषु च प्रतिषेधात् । अपृष्ठशमनीयानि सारस्वतानीति ॥ ७३ ॥

सहसूदक्षिणे त्रिरात्रे प्रतिविभज्य नयन्रोहिणीमुप-
ध्वस्तामप्रवीतामतिरेचयति तिरूपां वा ॥ ७४ ॥

अहीनः सहस्रदक्षिणास्त्रिरात्रस्तत्र प्रतिविभागेन प्रत्यहं दक्षि-
णापथेन दक्षिणानयन्त्रोहिणीं वर्णान्तरोपध्वस्तां अप्रवीतामतिरे-
चयति । तिरूपां चेति विकल्पः । एवमेव हि श्रूयत इति ॥ ७४ ॥

आद्येहन् प्रथमां नयेदन्ये वा पश्चात् ॥ ७५ ॥

आद्येऽहनि पक्षे गवां प्रथमां नयेत् । अन्ये वाऽहनि पश्चा-
दिति ॥ ७५ ॥

हविर्धानामीध्रान्तरे द्रोणकलशमेनामाप्राप-

पत्याजिघ्रेति ॥ ७६ ॥

हविर्धानाग्नीध्रान्तरव्यवस्थितामेतां रोहिणीं द्रोणकलशमा-
घ्रापयत्याजिघ्रेत्यनेन मन्त्रेण ॥ ७६ ॥

इडे रन्त इति दक्षिणेऽस्याः कर्णे यजमानो
जपति ॥ ७७ ॥

प्रत्यगाशीर्योगेपि सति यजमानग्रहणं क्रियते । रोहिणीसंस्का-
रोऽय मिति अध्वर्युर्मा भूदि ॥ ७७ ॥

वोचेरिति वान्ते ॥ ७८ ॥

मन्त्रस्य घृणादिति विकल्पः ॥ ७८ ॥

सर्वतो नवसु दशमीं कृत्वा होत्रे दद्यात् ॥ ७९ ॥

त्रिभ्योथ होतृभ्यस्तिस्त्रिस्त्रि उपादाय रोहिणीं दशमीं कृत्वा
होत्रे दद्यात् ॥ ७९ ॥

उन्नेतारौ वाकृत्वानाश्रावयते ॥ ८० ॥

द्वौ चोन्नेतारौ, कुर्वीतेति वचनात् । तयोश्च यतरोऽनाश्रावयेत्
तस्मा एतां दशमीं दद्यात्, होत्रे वेति विकल्पः । उन्नयनन्तु विभागेन
कुर्वीते ॥ ८० ॥

दशदशाऽभेदन दक्षिणा दद्यात् ॥ ८१ ॥

अन्यूना दशतो नयेदिति वचनात् । अत्र च चोदकावाधेन
दशतीनां दानमनुष्ठेयम् ॥ ८१ ॥

अनूबन्ध्यवपाहोमान्ते दद्यादेनाम् ॥ ८२ ॥

दशमीमिति सूत्रशेषः ॥ ८२ ॥

उदवसानीयायां वा ॥ ८३ ॥

वेतिविकल्पः ॥ ८३ ॥

अन्यदिच्छन् ॥ ८४ ॥

विकल्पः ॥ ८४ ॥

अहर्गणे व्युक्रामताद्यन्वहम् ॥ ८५ ॥

कर्त्तव्यमिति सूत्रशेषः ॥ ८५ ॥

वसतीवरिग्रहणं च ॥ ८६ ॥

अन्वहमेव कर्त्तव्यम् ॥ ८६ ॥

एके माध्यन्दिने ऽवनीय ॥ ८७ ॥

वसतीरविग्रहणं च अन्वहमेवं कर्त्तव्यम् । एके माध्यन्दि-
नेऽवनीय वसतीवरिग्रहणं कुर्वन्ति । एके परिहारकाल एवेति विक-
ल्पः । माध्यन्दिनेऽवनीय ॥ ८७ ॥

इति श्रीउपाध्यायकर्मकृतौ कात्यायनभाष्ये
त्रयोदशोऽध्यायः समाप्तः ॥

चतुर्दशोऽध्यायः ।

वाजपेयः शरद्यवैशस्य ॥ १ ॥

गवामयनमभिहितमिदानीमवसरप्राप्तो वाजपेयो ऽनुविधेयः ।
वाजपेयः इति कर्मनामधेयम् न हि द्रव्ये गुणो वा प्रसिद्धिरस्य । स
च शरदि भवति । शरदि वाजपेयेन यजेतेति वचनात् । अवैश्यस्ये-
ति शाखान्तरात् । लिङ्गाच्च । अथ यदि ब्राह्मणो यजंत यदि वा रा-
जन्यो यजेतेति विशेषविधानम् ॥ १ ॥

उभयतः शुक्लपक्षौ बृहस्पतिसेवेन यजते ॥ २ ॥

यावुत्तरौ शुक्लपक्षौ तयोर्बृहस्पतिसवः ॥ २ ॥

ज्योतिष्टोमेन वा ॥ ३ ॥

यजतेति विकल्पः ॥ ३ ॥

द्वादशवा ॥ ४ ॥

उतयतः शुक्लपक्षान्यजते ॥ ४ ॥

तत्र च—

१ पुरस्तादयुक्षु ज्योतिष्टोमः पार्ष्टिकानीतरेषु ॥ ५ ॥

अयुक्षु पक्षेषु पार्ष्टिकानीति ॥ ५ ॥

प्रतिलोमं पार्ष्टिकान्युपरि ॥ ६ ॥

उपरिष्ठाप्रातिलोम्येन । अयुक्षु पार्ष्टिकानि । युक्षुच ज्योतिष्टो-

१ शुक्ले पक्षे ऽयुग्मेषु प्रथमतृतीयपञ्चमसप्तमनवमैकादशेषु
षट्सु दिनेषु ज्योतिष्टोमः, युग्मेषु द्वितीयचतुर्थषष्ठाष्टदशमद्वादशेषु
च, पृष्ठे भवान्यहानि भवन्तीत्यर्थः ।

मः । पार्ष्टिकान्यपि प्रातिलोम्येन त्रयस्त्रिंशदारम्भणानि भवन्ति ॥ ६ ॥

१ सर्वाभिष्टोमैर्वा राजसूयसोमैः ॥ ७ ॥

उभयतो यजते, तेषां च संस्थामात्रापनयः ॥ ७ ॥

प्रतिलोममुपरि ॥ ८ ॥

उपरिष्ठात्प्रातिलोम्येन ज्योतिष्टोमादारभ्येति । अत्राश्वदाभ्य-
ग्रहणं राजसूयसोमोपदेशाद्भवति । पार्ष्टिकेष्वसन्नत्वाच्च भवति ।
अतिग्राह्यग्रहणमपि इयहसंयोगाच्च भवतीति सम्प्रदायः ॥ ८ ॥

२ नानादीक्षाः परियज्ञाः कालभेदात् ॥ ९ ॥

पार्ष्टिकानां तन्त्रेण दीक्षाः कृताः । इहापि तथैव मा भूवन्ति-
ति नानादीक्षात्वमुच्यते । तत्कुतः । कालभेदात् । भिन्नो ह्यत्र
काल इति ॥ ९ ॥

सप्तदशदीक्षाः ॥ १० ॥

परियज्ञानां दीक्षाः प्राप्ता एव । एतास्तु वाजपेयस्य ॥ १० ॥

देवसवितरिति जुहोति यजत्यादिषु ॥ ११ ॥

स कर्मणः कर्मणः पुरस्तादेताः सावित्रीमाहुतिं जुहोतीति
वचनात् । कर्मशब्दः प्रायशो यजतिष्वेव वर्त्तत इत्यभिप्रायः । तेन य-
जत्यादिष्वित्युक्तम् ॥ ११ ॥

सकृदीक्षारम्भे कर्मैकत्वात् ॥ १२ ॥

अप्सु दीक्षाद्यारम्भे सकृदेव होतव्या । कुत एतत् । कर्मै-
कत्वात् । कार्यैकत्वादित्यर्थः । एकं हि कार्यं दीक्षाणां पुरुषसंस्का-

१ अथ उभयतो राजसूयान्तर्वर्तिभिः पवित्राभिषेचनायादि-
भिः सप्तभिर्नवभिर्वा सोमयागैर्यजेताग्निष्टोमसंस्थैरित्यर्थः ।

२ उभयतो विहिताः परियज्ञा बृहस्पतिसवादयः पृथग्दीक्षा भ-
वन्तीत्यर्थः ।

इति । यजत्यादिषु पुनर्ये वाजपेयाङ्गभूता यजतयो दीक्षणी-
यादयः तेष्वेव न तदङ्गेष्वपि प्रजादिषु । न हि ते साक्षाद्वा
जपेयस्य ॥ १२ ॥

क्रयणवेद्यारम्भणप्रवर्ग्योत्सादनाग्निप्रणयन-
हविर्धानाग्नीषोमाणाः सदआग्नीध्रधिष्ण्य-
निवपनवसतीवरिग्रहणपरिहरणेषु च कर्मा-
न्तरत्वात्प्राक्सुत्यायाः ॥ १३ ॥

क्रयणादीनि प्रागेव सुत्याया भवन्ति । यजतिविशेषणमेतत्
प्राक्सुत्याया इति । अथाग्नीषोमीयेण पशुना चरित्वैतामाहुतिमु-
त्सृजन्तीति वचनात् ॥ १३ ॥

सोमात्क्रीयमाणात्सहितं दक्षिणतः सीसेन

परिस्सृतः क्रयणं केशवात् ॥ १४ ॥

भवतीति सूत्रशेषः । केशवो दीर्घकेशः षण्ढ इति केचित् ।
परिस्सृतसुरोच्यते ॥ १४ ॥

तदद्रव्याणां वा ॥ १५ ॥

परिस्सृद्द्रव्याणां१ वा क्रयणं परिस्सृतो वेति विकल्पः ॥ १५ ॥

पर्युह्यमाणेऽनुहरणम् ॥ १६ ॥

पर्युह्यमाणे सोमे परिस्सृतस्तद्व्याणां वाऽनुप्रहरणम् ॥ १६ ॥

दक्षिणेन प्रवेश्य दक्षिणाग्नौ पक्त्वाऽपरेन्ते नेष्टा

सुरां करोति ॥ १७ ॥

दक्षिणेन द्वारेण विमिते प्रवेश्य दक्षिणाग्नौ पक्त्वा सुरा-
मपरेन्ते नेष्टा करोति । यदि न पक्का ततः पच्यते ॥ १७ ॥

१ तानि च 'शष्पतोक्मलाजानग्रहु' संज्ञानि ।

खरं कृत्वा नाराशः सस्थाने ऽपरम् ॥ १८ ॥

१ करोतीति वाक्यशेषः ॥ १८ ॥

दक्षिणतः सन्धिं करोति ॥ १९ ॥

दक्षिणतो हविर्धानस्य कुद्वारं करोतीत्यर्थः ॥ १९ ॥

यूपवेष्टनं सप्तदशभिर्वस्त्रैर्व्युद्ग्रन्थनं वा
परिव्ययणकाले ॥ २० ॥

सप्तदशभिर्वासोभिर्यूपो वेष्टितो वा विग्रथितो वा भवतीति
वचनात् । व्युद्ग्रन्थनं च अवचूलकरणम् । तच्च परिव्ययणकाले
परिव्ययणाद्वारं परत, आगन्तुकत्वात् ॥ २० ॥

श्रो वा सवनीयेषु ॥ २१ ॥

यूपवेष्टनं भवति । तत्र हि वाजपेयशब्दो वर्तते । वा अग्नी-
षोमीय एव व्युद्ग्रन्थनं कर्त्तव्यम् । यूपसंस्कारत्वाच्च तदुद्देशेन
बिहितत्वात् ॥ २१ ॥

उत्कीर्णसमाग्नौ गौधूमचषालः ॥ २२ ॥

यूपो भवतीति वाक्यशेषः । गर्त्तत्वाद्यूपो तीक्ष्णाग्नौ भवतीति तथा
गौधूमं चषालं भवतीति श्रुतेः । गौधूमं गोधूमविकारमयं चषालं
भवति ॥ २२ ॥

सुत्यादौ हिरण्यसूजोऽपि न ह्यन्ते ऽधिकृता

यजमानः पत्नी च सुत्यस्य तच्छब्दात् ॥ २३ ॥

हिरण्यमालिनो वाजपेयेन चरन्तीति श्रूयते । सुत्या च वा-
जपेयशब्दस्य वाच्या ॥ २३ ॥

१ ग्रहसादनार्थं प्राकृतं खरं कृत्वा ऽध्वर्युरेव नाराशंसं संहानां
चमसानां निधाने द्वितीयं खरमिति; करोतीत्यस्य पूर्वं शिष्यते ।

सर्वत्राविशेषात् ॥ २४ ॥

सर्वत्र वा हिरण्यमालित्वं सर्वो ह्ययं वाजपेय इति ॥ २४ ॥

एकधनप्रवेशनकाले सुरां नेष्टाऽपरेण प्रवेश्य
खरे करोति सन्धिना पात्राण्याहृत्य पात्रे
वालेन पुनाति ॥ २५ ॥

नेष्टैवाभिप्रवृत्तत्वात् ॥ २५ ॥

प्रातःसवनेतिग्राह्याङ्गृहीत्वा षोडाशिनं पञ्च
चैन्द्रान् ॥ २६ ॥

ग्रहान् गृह्णाति ॥ २६ ॥

ध्रुवसदमिति प्रतिमन्त्रमतिग्राह्यवद्भोमः ॥ २७ ॥

पञ्चानामैन्द्राणाम् ॥ २७ ॥

सप्तदशापरान् ॥ २८ ॥

सोमग्रहान् गृह्णाति ॥ २८ ॥

नेष्टा च तावतः सौरान् ॥ २९ ॥

अशब्दात् गृह्णाति ॥ २९ ॥

व्यत्यासं ग्रहणम् ॥ ३० ॥

सोमग्रहमेवाध्वर्युर्गृह्णाति सुराग्रहं नेष्टैवमेवैनान्व्यत्यासं गृ-
ह्णाति इति वचनात् ॥ ३० ॥

१ अक्षानतिक्रमणं ग्रहाणाम् ॥ ३१ ॥

१ सोमग्रहाणां सुराग्रहाणां च अक्षानमुल्लङ्घनं न कर्त्तव्य-
मित्यर्थः ।

कर्त्तव्यमिति शेषः ॥ ३१ ॥

उपर्युपर्यक्षमध्वर्युर्धारयत्यधो धो नेष्टा

सम्पृचाविति ॥ ३२ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ ३२ ॥

विपृचावित्याहरतः ॥ ३३ ॥

अध्वर्युर्नेष्टा च ॥ ३३ ॥

ततः—

हिरण्येन मधुग्रहं गृहीत्वा खरमध्ये

सादयति उक्थ्यादि ॥ ३४ ॥

अतिरात्रपशूनुपाकृत्य वशापृश्निं मरुद्भ्य

उज्जेषेभ्यः ॥ ३५ ॥

उपाकरोति । वशारिक्ता । पृश्निश्चित्रा ॥ ३५ ॥

तदभावे ऽपृश्निम् ॥ ३६ ॥

पृश्न्यभावे अपृश्निमुपाकरोति ॥ ३६ ॥

प्राजापत्यांश्च सप्तदश ऽश्यामतूपरान् बस्तान् ॥ ३७ ॥

उपाकरोति ॥ ३७ ॥

तद्गुणाभावे सर्वेषामेकदेशोऽपि ॥ ३८ ॥

तद्गुणः स्यात् । एवं हि श्रूयते । यद्येव ऽ समृद्धान्न विन्देदपि
कतिपया एवैव ऽ समृद्धाः स्युरिति ॥ ३८ ॥

१ श्यामश्चासौ तूपरश्चेति विग्रहः । तूपरः शृङ्गरहितो, बलः
साण्डः प्रजनयितेति यावत् ।

वाच उत्तममेके ॥ ३९ ॥

तद्वैके वाच उत्तममालभन्त इति वचनात् । सप्तदशं पशुमेके वाच आलभन्ते । एके प्राजापत्यमिति विकल्पः । तस्य च नोपांशुत्वमप्राजापत्यत्वात् । अत्रैतच्चिन्त्यते । किं सप्तदशपशुगणसाधनकमेकं कर्म, उत सप्तदशैतानि कर्माणीति । कुतः सन्देहः । यदि कृतैकशेषाणां तद्धितः अयं चायश्चेत्यकशेषीकृत्य तद्धितोत्पत्तिस्तदैकं कर्म । अथ तद्धितोत्तरकालमेकशेषः प्राजापत्यश्च प्राजापत्यश्च प्राजापत्या इति । तदा सप्तदशकर्माणि । अत्र च चोदकाबाधेन वाक्यव्यावर्णनं कर्तव्यम् । प्रकृतावेकपशुनिष्पन्नेन हृदयादिगणेन यागाभिनिर्धृतिः कृता । इहापि तथैव क्रियेत चेत् । षोडशानामालम्भवैयर्थ्यम् । अथैकैकमवदानं गृहीत्वा एकादशसंख्या पूर्यते । तथा सति षण्णामालम्भवैयर्थ्यप्रसङ्गः । न च चोदकानुग्रह इति । तस्मात्त्रैकशेषीकृतानां तद्धितोत्पत्तिर्युक्तरूपा । कृततद्धितानां त्वेकशेषे नैष दोषो भवति । तस्मात्सप्तदशैतानि कर्माणीति । तेषां च सम्प्रतिपक्षदेवतैकत्वात्सकृत्प्रक्षेपः । नन्वेवमपि अवदानप्रदानान्तता न सम्भवति । तत्र चोदकाबाध एव । नैषदोषः । अवदानस्य प्रदानान्ततानुग्रहे सति प्रधानस्यावृत्तिः प्राप्नोति । न चैषा गुणानुरोधेनेष्टेति । तस्मात्सकृत्प्रक्षेप इति । सकृत्प्रक्षेपं च दर्शयति प्रजापतय इत्युपांशुश्रुत्वा छागानां हविषोनुब्रूहीति प्रजापतय इत्येवोपांशुश्रुत्वा छागानां हविः प्रस्थितं प्रेष्येति वषट्कृते जुहोतीति । एतदाचार्येणापि प्रदर्शितमेव । न द्रव्यभेदे गुणयोगादिति वात्स्य इति ॥३९॥

माहेन्द्रान्ते वशावपाचरणम् ॥ ४० ॥

माहेन्द्रग्रहयाज्याभ्यासान्ते वशाया वपाप्रचारः ॥ ४० ॥

अवदानैश्च द्वैधं शृतैः ॥ ४१ ॥

वशावदानैश्च द्वैधं शृतैः प्रचारः । द्वेधावदानानि अपयन्तीति वचनात् । चशब्दाद्वपाप्रचारोत्कर्षे द्वेधा अपणम् । स्वकालेव प्रधानयागः ॥ ४१ ॥

पूर्वेभ्यो देवतास्विष्टकृद्भ्यामवद्यत्युत्तराणि
विशे ददाति ॥ ४२ ॥

पूर्वाणि हृदयादीनि । उत्तराणि इयङ्गानि ॥ ४२ ॥

वामदेव्यग्रहान्ते प्राजापत्यानाम् ॥ ४३ ॥

वपाप्रचारः ॥ ४३ ॥

रुग्गव्यूहनात्प्राग्घविषा ॥ ४४ ॥

प्राजापत्यानां प्रचारः ॥ ४४ ॥

यथान्यायं वोभयोः ॥ ४५ ॥

यथान्यायं वा उभयोः वपाहविषोः प्रचारो भवति । यथान्यायशब्देन चोदकानुसरणमुच्यते ॥ ४५ ॥

वशायाश्च ॥ ४६ ॥

चोदकानुसार एव नोत्कर्ष इति । वाशब्दो विकल्पार्थः । विकल्पेन ह्येतच्छ्रूयत इति ॥ ४६ ॥

ऐकध्यं च श्रपणम् ॥ ४७ ॥

ऐकध्येन श्रपणमवदानानामस्मिन्पक्षे ॥ ४७ ॥

अदानं च विशे ॥ ४८ ॥

इयङ्गानाम् । विट् शब्देन प्रजोच्यते ॥ ४८ ॥

माध्यन्दिनीयैः सह नैवारश्चरुः सप्तदशश-

रावपीरमाणो बार्हस्पत्यः कर्त्तव्यः ॥ ४९ ॥

माध्यन्दिनीयैः सवनीयैः सह नैवारश्चरुबार्हस्पत्यः सप्तदश-
शरावः ॥ ४९ ॥

अत्र चोदकप्राप्तेन चतुर्मुष्टिना निर्वापेन सप्तदशशरावो न भवतीति अवश्यं भवति संख्यामुष्टिबाध इदमाह—

संख्यामुष्टिनिवृत्तिः सामान्यात् ॥ ५० ॥

संख्यासामान्येन सप्तदशसंख्यया चतुः संख्यानिवर्त्यते शरावैश्चमुष्टयः । कुत एतत् । सामानं हि समानस्य निवर्त्तकं भवति । यथा तैलं घृतस्येति ॥ ५० ॥

एवं प्राप्त आह—

न यजतिशब्दात् ॥ ५१ ॥

नैतदेवं संख्यामुष्ट्योरुभयोरपि निवृत्तिरिति । किं कारणम् । यजतिशब्दात् । यागे हि सप्तदशसंख्यशरावाणि श्रूयन्ते । चतुःसंख्यामुष्टयश्च निर्वापे । न चान्यत्र श्रुतं सत्यपि सामान्येऽन्यस्य निवर्त्तकं भवति । न हि शिरोभ्यङ्गे श्रुतं तैलं भोजने घृतस्य निवर्त्तकं भवति । कथं तर्हि चतुर्मुष्टिके निर्वापे सति सप्तदशराव ओदनो भवति । उच्यते । अर्थादत्रान्यतरस्य निवृत्त्या भवितव्यम् । संख्याया मुष्टीनां वा नह्यनिवृत्त्या सप्तदशशरावो भवति । तन्नापि संख्याया मुष्टीनां वा निवृत्तिर्नोभयोः । तत्र मुख्यत्वात्संख्यानुग्रहः जघन्यत्वा-न्मुष्टिलोप इति । सपादचतुःशरावपरिमाणेन पात्रेण निर्वापे क्रियमाणे सप्तदशशराव ओदनो भवति । एवं मुष्टीनां लोपः संख्या-नुग्रहश्च भवति । ननु च मुष्टयः प्रधानभूताः संख्यागुणभूता तदवश्यं कर्त्तव्ये बाधे वरं गुणो बाधितो न प्रधानमिति । अत्रोच्यते । न हि संख्यामुष्ट्योरत्र गुणप्रधानभावः । उभयोरपि हि निर्वापसम्बन्धः । संख्याया मुष्टिसम्बन्धविधाने मुष्टीनां च निर्वापसम्बन्धविधौ वैरूप्यलक्षणो वाक्यभेदः प्राप्नोति । तस्मादुभयोर्निर्वापसम्बन्धः । यश्च गुणयोः परस्परतो व्यवच्छेद्यव्यवच्छेदकभावः सौर्था-श्च शब्दादिति । न हि व्यवच्छेद्यमन्तरेण संख्याया निर्वापसम्बन्धो भवति । तस्मात्संख्यानुग्रहो मुष्टिलोपश्चेति सिद्धम् ॥ ५१ ॥

सप्तदशसप्तदश शतानि ददाति गोवस्त्राजावीनाम् ॥ ५२ ॥

प्रत्येकम् ॥ ५२ ॥

सप्तदशवृषल्यो निकण्ठ्यः ॥ ५३ ॥

चतुःसौवर्णिको निष्कः कण्ठे यासां ता निष्ककण्ठ्यः ॥ ५३ ॥

हस्तिवह्यकमहानसानाम् १ ॥ ५४ ॥

सप्तदशसंख्याविशिष्टानां दानम् ॥ ५४ ॥

२जातेर्जातिश्चा सप्तदशगणपूरणात् ॥ ५५ ॥

कुत एतत् । सप्तदशानि ददातीति श्रुतेः । भिन्नजातीयत्वे
चैतद्भवतीत्यभिप्रायः ॥ ५५ ॥

द्रव्येषु वा सप्तदशता सप्तदशसप्तदशानि

ददातीति ॥ ५६ ॥

न भिन्नजातीयेषु । एवं श्रूयते सप्तदशसप्तदशानि ददातीति ।
गोदानं च दक्षिणा सूचितं महाभागा हि गाव इति तस्माद्गान्त्र-
द्रव्येषु सप्तदशता ॥ ५६ ॥

मरुत्वतीयान्त इन्द्रस्य वज्र इति रथा-

वहरणम् ॥ ५७ ॥

तच्च रथावहरणात् तस्य प्रदेशान्तरे दृष्टार्थत्वात् रथा
वहरणं करोतीति । अवपूर्वश्च हरतिरवतारणे प्रवर्तते ॥ ५७ ॥

दक्षिणेन चात्वालमावर्त्तयति वाजस्येति धू-

र्गृहीतम् ॥ ५८ ॥

दक्षिणेन चात्वालमावर्त्तयति वाजस्येति धूर्गृहीतम् । रथ-
मावर्त्तयति चात्वालस्य दक्षिणतोः वाजस्येत्यनेन मन्त्रेण ॥ ५८ ॥

१ महानसोरथ उच्यते ।

२ यावद्गवाश्वाजाविजातीयसप्तदशगणाः पूर्यन्ते तावद्ददाती-
ति भावः

अश्वान्प्रोक्षत्यपोवनीयमानान्स्नातान्वागता-

नप्स्वन्तरिति ॥ ५९ ॥

अनेन मन्त्रेण । देवीराप इति वा ॥ ५९ ॥

समुच्चयो वा ॥ ६० ॥

मन्त्रयोर्भवति । एवमपि हि श्रूयते ॥ ६० ॥

दक्षिणं युनक्ति वा तो वेति ॥ ६१ ॥

अनेन मन्त्रेण रथे ॥ ६१ ॥

उत्तरं वा तरुहा इति ॥ ६२ ॥

युनक्तीति वर्त्तते ॥ ६२ ॥

दक्षिणाप्रष्टिं १ जवो यस्त इति ॥ ६३ ॥

दक्षिणाप्रष्टिं दक्षिणस्य द्वितीय उच्यते ॥ ६३ ॥

२ अयुक्तश्चतुर्थोऽनुगच्छति सर्वयन्त्री ॥ ६४ ॥

यन्त्रीति कविकापर्याणाद्युपेतः ॥ ६४ ॥

बार्हस्पत्यमेनानाघ्रापयति वाजिन इति ॥ ६५ ॥

अनेन मन्त्रेण बार्हस्पत्यो नैवारचरुस्तम् । अश्वानवघ्राणं चाश्वसं-
स्कारो वाक्यशेषात् । तद्यदश्वानवघ्रापयति वीर्यमेवैष्वेतद्घाती-
ति । स चायमाजिधावनार्थः संस्कारः । ततश्च विस्मरणे तदु-
त्तरकालं न भवति ॥ ६५ ॥

१ धुर्यापेक्षया प्रकृष्टं देशमश्नातीति पृष्टिर्बाह्यो युग्य इत्यर्थः ।

२ मुखरीवत्वाच्चतुःकटपट्याणादिसर्वयन्त्रोपेतः सर्वयन्त्री-

त्युच्यते ।

SRI JAGADGURU VISHWARADHYA
JNANA SIMHASANA JNANAMANDIR
LIBRARY

Jangamawadi Math, Varanasi

Acc. No.

1775

चतुर्युजो युनक्त्यपरांस्तूष्णीं बहिर्वेदिषोडश ॥ ६६ ॥

रथान् । योजनक्रियाशेषत्वात् मन्त्रप्राप्तिर्मा भूदिति तूष्णीमि-
त्युच्यते ॥ ६६ ॥

देवस्याहमिति ब्रह्मा रथचक्रमारोहत्युत्करे
नाभिमात्रे स्थाणौ स्थितम् ॥ ६७ ॥

ष्ठाणुः खडकमुच्यते ॥ ६७ ॥

ऐन्द्राः क्षत्रियस्य चक्रदुन्दुभ्याः ॥ ६८ ॥

क्षत्रियस्य चक्रारोहणबुन्दुभिर्वाद्मन्त्रा ऐन्द्रा भवन्ति ॥ ६८ ॥

सप्तदश दुन्दुभीनासजत्यनुवेदि पश्चादामीध्रात् ॥ ६९ ॥

आमीध्रमपरेण सप्तदशबुन्दुभीनवगलयन्ति अनुवेदि ॥ ६९ ॥

बृहस्पते वाजमित्येकं दुन्दुभिमाहन्ति तू-
ष्णीमितरान् ॥ ७० ॥

आहन्तीति वर्त्तते । तत्र च तूष्णीमिति मन्त्रनिवृत्त्यर्थमाह ॥ ७० ॥

क्षत्रियः सप्तदशेषु प्रव्याधानस्यति तीर्था-
दुदाचिः ॥ ७१ ॥

इषु प्रव्याध इषु प्रक्षेप उच्यते । तीर्थादारभ्य सप्तदशेषु प्रक्षे-
पान् प्रक्षिपतीत्यर्थः ॥ ७१ ॥

अन्त्ये मिनोत्यौदुम्बरीः शाखाम् ॥ ७२ ॥

अन्त्ये प्रक्षेपे शाखामौदुम्बरीं निखनति ॥ ७२ ॥

देवस्याहमिति यजुर्युक्तमारोहति यजमानः ॥ ७३ ॥

यज्युक्तं रथं यजमानो देवस्याहमित्यनेन मन्त्रेण आरोहति ॥ ७३ ॥

अध्वर्योश्च तूष्णीं ब्रह्मचार्यन्तेवासी वा

वाचनाय ॥ ७४ ॥

चशब्दाद्यज्युक्तं रथन्तरमध्वर्योर्ब्रह्मचारी अध्वर्युणा य उप-
मीतः तस्य घान्ते वासी शिष्यो यजमानवाचनायारोहति ॥ ७४ ॥

इतरेषामेकस्मिन्नराजन्यो वैश्यो वा सौरप्र-

तिग्रहाय ॥ ७५ ॥

आरोहतीति वर्त्तते । इतरेषां रथानां राजन्यवैश्ययोरन्यतर
एकस्मिन्नारोहति सौरग्रहणाय ॥ ७५ ॥

आजिः शीघ्रं यन्ति ॥ ७६ ॥

आजिशब्देन स्पर्धोच्यते । स्पर्धया अहमहमिकया शीघ्रं
आवन्ति ॥ ७६ ॥

वाजिन इति वाचयति ॥ ७७ ॥

ब्रह्मचार्यन्तेवासी वा यजमानम् ॥ ७७ ॥

ब्रह्मा त्रिः साम गायति ॥ ७८ ॥

त्रिस्सामगानं करोतीत्यर्थः ॥ ७८ ॥

दुन्दुभीन्वादयन्ति ॥ ७९ ॥

बहुवचनोपदेशात् प्रकृता अप्रकृताश्च ॥ ७९ ॥

एष स्य इति प्रत्यृचं जुहोति ॥ ८० ॥

धावत्स्त्रेवैष स्य इति प्रत्यृचमाहुतीर्जुहुयात् ॥ ८० ॥

अनुमन्त्रयते वा ॥ ८१ ॥

धावतोश्वान् ॥ ८१ ॥

उत्तरणे च त्रिचेन ॥ ८२ ॥

चशब्दाज्जुहोति अनुमन्त्रयते वा । अथोत्तरेण त्रिचेन जुहो-
ति चानुवामन्त्रयत इति वचनात् । असन्नियोगार्थं पृथग्यो-
गकरणम् ॥ ८२ ॥

सुन्वन् जयति ॥ ८३ ॥

सुन्वन्त्यजमानो जिनातीतरान् रथान् ॥ ८३ ॥

शाखां प्रदक्षिणं कृत्वा यन्ति ॥ ८४ ॥

औदुम्बरीऽशाखां प्रदक्षिणं कृत्वा आगच्छन्ति रथैः ॥ ८४ ॥

आगतेषु ब्रह्मावरोहति देवस्याहमिति ॥ ८५ ॥

सर्वेष्वआगतेषु रथचक्रात् ब्रह्मावरोहति देवस्याहमित्यनेन
मन्त्रेण ॥ ८५ ॥

एषाह व इति मन्त्राहतमवहरते ॥ ८६ ॥

बुन्धुभिम् ॥ ८६ ॥

तूष्णीमितरान् ॥ ८७ ॥

यजमानो अवरुह्यरथात् ॥ ८७ ॥

अवरुह्य नैवारमालभते तीर्थे स्थितमा मा

वाजस्येति ॥ ८८ ॥

चात्षालोत्करावन्तरेण स्थितं नैवारं चरुं आमावाजस्येत्यनेन
मन्त्रेणालभते ॥ ८८ ॥

यजुर्युक्तानाघ्रापयति वाजिन इति ॥ ८९ ॥

यजुर्जुक्तांस्त्रीनश्वाभैवारमाग्रापयति वाजिन इत्यनेन म-
न्त्रेण ॥ ८९ ॥

चतुर्थं युक्त्वा ऽध्वर्यवे ददाति ॥ ९० ॥

चतुर्थमश्वं युक्त्वा ऽध्वर्यवे रथं ददाति ॥ ९० ॥

सर्वेभ्यः षोडश ॥ ९१ ॥

सर्वेभ्य एवर्त्विग्भ्यः षोडशरथान् ददाति ॥ ९१ ॥

अध्वर्युयजमानौ मधुग्रहः सौरप्रतिग्रहाय

प्रयच्छत उत्तरस्यां वेदिश्रोणा उपविष्टाय ॥ ९२ ॥

सौरप्रतिग्रहीता च राजन्यो वैश्यो वा योसौ रथमारूढः ॥ ९२ ॥

नेष्टा च सौरान्पश्चिमेन निर्हृत्य शालामपरेण

हत्वैकं सौरप्रतिग्रहाय प्रयच्छन्नाहानेन त इमं

निष्क्रीणामीति ॥ ९३ ॥

ततः सर्वानेव सौरान्प्रयच्छति मधुग्रहं चादत्ते ॥ ९३ ॥

ब्रह्मणे मधुग्रहं ददाति सपात्रम् ॥ ९४ ॥

ग्रहशब्दस्य द्रव्यविषयत्वात् सपात्रमित्युच्यते ॥ ९४ ॥

तः स यथेष्टं कुरुते ॥ ९५ ॥

ददातीति वान्यत्रासिञ्चति वा पिबति वेति ॥ ९५ ॥

द्वादश स्तुवाहुतीर्जुहोत्यापये स्वाहेति प्रतिमन्त्रं

वाचयति वा ॥ ९६ ॥

वाचनपक्षेपि द्वादशसंख्या यथा स्यादिति द्वादशग्रहणम् । य-
द्वोत्तरां जुहोति वाचयति वा । अथ कलसीर्जुहोति वा वाचयति
वेति श्रूयते ॥ ९६ ॥

नेष्टा पत्नीमानेष्यन्कौशं वासः परिधापयति

चण्डातकं दहरं वा ॥ ९७ ॥

परिधापयतीति कारितत्वादध्येषणात्र भवति । चण्डातकं चलनक उच्यते । एवं ह्यभियुक्तोपदेशः । अर्धोरुकं विलासिन्या वा-
सश्चण्डातकं विदुः । दहरं तु कौपीनं दहरशब्दस्य अल्पवाचक-
त्वात् ॥ ९७ ॥

अन्तरं दीक्षितवसनात् ॥ ९८ ॥

परिधापयति कौशम् ॥ ९८ ॥

निश्रयणीं यूप उच्छ्रयत्युत्तरां दक्षिणां वा ॥ ९९ ॥

स दक्षिणत उदङ्गरोहेदुत्तरतो वा दक्षिण्येति वचनात् ॥ ९९ ॥

आरोक्ष्यन् जायामामन्त्रयते जाय एहि स्वो

रोहावेति रोहावेति प्रत्याह प्रजापतेरित्या

रोहतः ॥ १०० ॥

जायापती ॥ १०० ॥

स्वरिति गौधूममालभते ॥ १०१ ॥

चषालम् ॥ १०१ ॥

शिरसा यूपमुज्जिहीते-ऽमृता इति ॥ १०२ ॥

अनेन मन्त्रेण यूपोच्छ्रयमुज्जिहीते ॥ १०२ ॥

अस्मे व इति दिशो वीक्षते ॥ १०३ ॥

यजमानः ॥ १०३ ॥

१ सप्तदशाश्वत्थपत्नोपनद्धानूषपुटानुदस्यन्त्य-

१ यजमानपुत्रादयो यजमानाय क्षारमृत्तिकायाः पुटान् सप्तद-
शाश्वत्थपत्रैर्बद्धानूष्वै क्षिपन्तीत्यर्थः ।

स्मै विशः ॥ १०४ ॥

प्रजाः ॥ १०४ ॥

प्रतिगृह्णात्येनान् ॥ १०५ ॥

ताश्च यजमानः प्रतिगृह्णाति ॥ १०५ ॥

नमो मातृ इति भूमिमवेक्षते, सरुक्मे वस्त-
चर्मण्यवरोहति, भूमौ वा ॥ १०६ ॥

भूमिग्रहणं सरुक्मार्थमेव न ह्यन्यथावाच्यमर्थप्राप्तत्वात् ॥ १०६ ॥

उत्तरवेदिमपरेणौदुम्बरीमासन्दीं वस्तचर्म-

णा स्तृणातीयं त इति ॥ १०७ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ १०७ ॥

सुन्वन्तमस्यामुपवेशयति यन्तासीति ॥ १०८ ॥

बाहुगृहीतं यजमानमासन्त्यामुपवेशयति यन्तासीत्यनेन
मन्त्रेण ॥ १०८ ॥

निवारेण प्रचरति ॥ १०९ ॥

अस्मिन्नवसरे ॥ १०९ ॥

प्राक्स्विष्टकृत औदुम्बरे पात्रेऽप आसिच्य

पयश्च ॥ ११० ॥

सप्तानां षड्वर्गाणां पयोत्रासिच्यते ॥ ११० ॥

सप्तदशान्नान्यावपति ॥ १११ ॥

यावत्स्मृति वा ॥ ११२ ॥

तद्वच—

एकवर्जम् ॥ ११३ ॥

एकमन्नं वर्जयित्वा ॥ ११३ ॥

अभोजनं तस्योच्छ्वासात् ॥ ११४ ॥

तस्य चाभोजनं उच्छ्वासात् यावज्जीवमित्यर्थः ॥ ११४ ॥

स्रुवेण सम्भृताज्जुहोति वाजस्येममिति प्र-
तिमन्त्रम् ॥ ११५ ॥सप्तैतानि जुहोतिकर्माणि। ततश्च सप्तानां षड्वर्गाणां पयोन्ना-
सिच्यते। सप्त च औषधचतुर्मुष्टिकानि भवन्ति। चोदकानुग्रहाय
अपां चाज्यधर्मो भवति वर्णसामान्यात् ॥ ११५ ॥

शेषेणाभिषिञ्चति यजमानं देवस्य त्वेति ॥ ११६ ॥

मन्त्रेण। शेषश्च द्रुतशेषः ॥ ११६ ॥

सरस्वत्यै वाचस्थाने विश्वेषां त्वा देवानाम् ॥ ११७ ॥

प्रयोगः ॥ ११७ ॥

सरस्वत्यै त्वेति वा ॥ ११८ ॥

सम्राडयमसात्रित्याह नामग्रहं त्रिरुच्चैः ॥ ११९ ॥

त्रिरुच्चैः ॥ ११९ ॥

अग्निरेकाक्षरेणेत्यनुवाकं द्वादशवत्कृत्वा

नैवारस्विष्टकृदिडं करोति माहेन्द्रादि च ॥ १२० ॥

द्वादशवदिति जुहोत वा वाचयति वा। अत्रापि हि ध्रूयते।
अथोज्जितो जुहोति वाचयात वा ॥ १२० ॥

अवरुह्य गच्छति स्तोत्राय प्रहितः ॥ १२१ ॥

तः स्तोत्राय प्रमीवति स उपावरोहति सोन्ते स्तोत्रस्य भवत्य-
न्ते शस्त्रस्येति ॥ १२१ ॥

उज्जितिभ्यो वोत्तरो माहेन्द्रः ॥ १२२ ॥

भवति । ततः स्त्रिष्टकदिडम् ॥ १२२ ॥

षोडश्यन्ते स्तोत्रं चमसैरेव ॥ १२३ ॥

षोडशिग्रहयागान्ते स्तोत्रं चमसैरेव भवति । ग्रहो न भवत्येव-
कारकरणात् ॥ १२३ ॥

ऋत्विक्चमसेषु सप्तदशावनयति द्वौ द्वौ ॥ १२४ ॥

सप्तदशसोमग्रहान् ऋत्विक्चमसेष्ववनयति । इयांस्तु विशे-
षः द्वौ द्वौ अवनयति ॥ १२४ ॥

एकन्नेष्टुः ॥ १२५ ॥

चमसेऽवनयति ॥ १२५ ॥

उदवसानीयान्ते यूपवेष्टनानध्वर्यवेददाति ॥ १२६ ॥

वासांसि ॥ १२६ ॥

यथोपयुक्तः हिरण्यसूजः ॥ १२७ ॥

दीयते । या यस्य हिरण्यसूज उपयुक्ता ॥ १२७ ॥

इति श्रीउपाध्यायकर्कविवरणे कात्यायनमूत्रभाष्ये
चतुर्दशोऽध्यायो वाजपेयश्च समाप्तः ।

पञ्चदशोऽध्यायः ।

श्रुतिमन्त्रपाठानुसारिणा ऽचार्येण वाजपेयो ऽनुविहित इदं-
नीमषसरप्राप्तो राजसूयो ऽनुविधेयः तदर्थं सूत्रम् ।

राज्ञो राजसूयः ॥ १ ॥

भवतीति सूत्रशेषः । स चायं राजशब्दः क्षत्रियजातिनिमित्तः प्रदेशान्तरे दृश्यते । तस्य यत्कर्म स्मृतिविहितं तद्राज्यमित्युच्यते । किं च तत् । जनपदपुरपरिपालनादि । ननु च राज्ययोगाद्वा-
जशब्दप्रयोगः सार्वभौमः । तद्युक्ते ह्यक्षत्रियेऽपि राजशब्दं प्रयुञ्जते
जना इति । राज्यं यः करोति स राजेति । एवं च कृत्वा राजसूय
एवावेष्ट्यां दर्शनं भवति । यदि ब्राह्मणो यजेत बार्हस्पत्यं मध्ये नि-
धायानुतिगाहुतिं हुत्वाभिघारयेत् यदि राजन्य ऐन्द्रं यदि वैश्यो
वैश्वदेवमिति त्रयाणामपि वर्णानामधिकारं दर्शयति । तत्कथम् ।
यदि राज्यस्य कर्त्ता राजा तदैवमुपपद्यते । अत्रोच्यते । न राज्य-
कर्त्ता राजेति शक्यते वक्तुम् । न ह्यत्र प्रत्ययलोपः प्रातिपदिकस्य प्र-
त्यापत्तिर्वा स्मर्यते । राजशब्दात्तु कर्मणि व्यञ्ज्यप्रत्ययो विधीयते । तेन
राज्ञः कर्मराज्यमिति शक्यते वक्तुं राज्यस्य कर्त्ता राजेति । यत्स्वे-
ष्ट्यां ब्राह्मणादीनां दर्शनमुक्तं तद्राजसूयादुबहिरक्षाद्यकामस्यावे-
ष्टिर्विहिता तद्विषयमिति । यत्स्वेकदेशे जातौ राजशब्दप्रयोगो योगा-
त्सार्वभौम इत्यत्र ब्रूमः । एकदेशेऽपि शब्दशक्तिमन्तरेण प्रयोगोऽनुप-
पन्न एव । सार्वभौमस्तु प्रयोगः स उपचारवृत्त्या राज्ञः कर्म कुर्वन्
राजेव राजेत्युच्यते इति । तथा च समानचोदनार्थां दृश्यते तस्मा-
द्वाष्ट्र्यश्वमेधेन यजेत क्षत्रिययज्ञ उ वा एष यदश्वमेध इति । तथा त-
स्माद्ब्राह्मणक्षत्रियमधस्तादुपास्ते राजसूये यजमानं सन्तमृत्विक्त्वे-
नेति क्षत्रियस्य राजसूयं दर्शयति ॥ १ ॥

अनिष्टिनो वाजपेयेन ॥ २ ॥

तस्माद्वाजपेयेनेष्टा न राजसूयेन यजेतंति श्रुतेः ॥ २ ॥

इष्टिसोमपशवो भिन्नतन्त्राः कालभेदात् ॥ ३ ॥

अनुमत्यादय इष्टयः पवित्रादयः सोमाः मल्हादय-
श्च परव एते भिन्नतन्त्रा भवन्ति । कुत एतत् । कालभेदात् ।
भिन्नकालीनं ह्येषां विधानमिति । ननु च कालभेदात्
भेद उक्त एव । किमुच्यते कालभेदादिति । सत्यमेवं, फलै-
क्यप्रज्ञापनार्थमिदमुच्यते कालभेदाद्भेदो न फलभेदेनेति । तत्कुतः ।
राजसूयेन स्वाराज्यकायो यजेतेति राजसूयस्य कालसम्बन्धः । राज-
सूयशब्दश्च यजतिशब्दसामानाधिकरण्याद्यजातिषु वर्तते । तेन च
सर्वयजतीनामेकं फलमिति ॥ ३ ॥

पवित्रश्चतुर्दीक्षः ॥ ४ ॥

स च सोमयागो दीक्षासम्बन्धात् ॥ ४ ॥

सहस्रदक्षिणः ॥ ५ ॥

एवं चांश्वदाभ्यग्रहणं तिस्रोऽनूचन्ध्यास्त्रैधातवी चाञ्च
भवन्ति ॥ ५ ॥

माघीपक्षयजनीये दीक्षा ॥ ६ ॥

माघपौर्णमास्या उपरिष्ठात्पक्षे गते यजजनीयं तत्र दीक्षा ।
फाल्गुनप्रतिपदीत्यर्थः ॥ ६ ॥

तदन्ते पूर्णाहुतिर्गृहेष्विच्छतो वरदक्षिणा ॥ ७ ॥

स यदि कामयेत जुहुयादेतां यद्यु कामयेनाभिनाद्रियेतेति व-
चनादिच्छत इत्युक्तम् ॥ ७ ॥

श्वः प्रभृत्यन्वहं पञ्चोत्तराणि हवीर्षि ॥ ८ ॥

भवन्तीति शेषः । अथ श्वो भूत इति वचनात् । अन्वहमेकैकम् ॥ ८ ॥

तान्याह—

अष्टाकपालो ऽनुमत्यै ॥ ९ ॥

पुरोडाशो भवतीति शेषः ॥ ९ ॥

शम्यायाः पश्चाद्धविष्यशन्नं; स्रुवे कृत्वा

दक्षिणाग्न्युल्मुकमादाय दक्षिणा गत्वा स्वयं

प्रदीर्णं इरिणे चाग्नौ जुहोत्येष ते नि-

र्ऋत इति ॥ १० ॥

शम्यायाः पश्चाद्धविष्येषु यदवसीयन्ते तण्डुला वा पिष्टं वा
तत् स्रुवे कृत्वा दक्षिणाग्न्युल्मुकं गृहीत्वा दक्षिणां दिशं गत्वा स्वयं
प्रदीर्णं कुत्सारे ईरिणो वोषरे अग्नौ जुहोत्येष ते निर्ऋत इति मन्त्रेण।
अग्निग्रहणाच्चेति कर्त्तव्यताव्युदासः ॥ १० ॥

अनपेक्षमेत्यानुमतस्य संवपनादि करोति ॥ ११ ॥

संवपनादिग्रहणाच्च ईक्षणान्तं पतद्भवति ॥ ११ ॥

वासो देयम् ॥ १२ ॥

आनुमतस्य दक्षिणा ॥ १२ ॥

हिरण्यमागनावैष्णवे ॥ १३ ॥

पुनरुत्सृष्टो गौरग्नीषोमीये ॥ १४ ॥

अनड्वान् साण्ड ऐन्द्राग्ने ॥ १५ ॥

देयः ॥ १५ ॥

गौराग्रयणे ॥ १६ ॥

देयः । गौरैवाग्रयणे भवति । अनश्च गवाग्रयणं यवाग्रयणं व्री-
ह्याग्रयणं विशेष्यते न सौम्याग्रयणमिति ॥ १६ ॥

चातुर्मास्यप्रयोगः फाल्गुन्याः ॥ १७ ॥

भवतीति शेषः । चातुर्मास्यशब्दो धर्मातिदेशार्थो नैतानि चातुर्मास्यानि । चातुर्मास्यवद्वाजसूययागा एते । अतश्च नित्यानामपि क्रिया भवति । नैतैः कृतत्वमचातुर्मास्यत्वात् ॥ १७ ॥

पौर्णमासेन कृष्णपक्षानेत्यामावास्येन शुक्लानां शुनासीरीयात् ॥ १८ ॥

अत्रापि दर्शपौर्णमासवद्वाजसूये एवायं न दर्शपौर्णमासाविति ॥ १८ ॥

पवित्रदीक्षास्थाने शुनासीरीयम् ॥ १९ ॥

भवतीति सूत्रशेषः ॥ १९ ॥

१ पञ्चवातीयमाहवनीयं प्रतिदिशं व्युह्य मध्ये च स्तुत्रेणाग्निषु जुहोत्यभिनेतेभ्य इति प्रतिमन्त्रम् ॥ १९ ॥

पञ्चवातीयमिति कर्मणो नामधेयम् । होममन्त्राणां लिङ्गेन व्यवस्था ॥ १९ ॥

२ उत्तराः समस्य ये देवा इति प्रतिमन्त्रम् ॥ २० ॥

ब्रुह्मतीति शेषः । समस्य चाग्नीनिति ॥ २० ॥

१ फाल्गुनशुक्लप्रतिपद्येव पञ्चवातीयसंज्ञकं वक्ष्यमाणं कर्म भवति । खरमध्यस्थं हस्तप्रेरितं एव खरमध्य एव प्राच्यादिदिक्षु स्थापयित्वा मध्ये चाग्निषु पञ्चस्वप्निषु जुहोतीत्यर्थः ।

२ प्रतिदिशं व्युह्यमाहवनीयमेकत्र कृत्वा उत्तराः पञ्चाहुतीर्जुहोतीत्यर्थः ।

तियुक्तोऽश्वरथो दक्षिणा ॥ २१ ॥

त्रिभिरश्वैर्युक्तो रथो दक्षिणा ॥ २१ ॥

व्याधितस्याप्येवम् ॥ २२ ॥

व्याधिगृहीतस्यापि पञ्चवातीयं भवति ॥ २२ ॥

इन्द्रतुरीयम् ॥ २३ ॥

व्याख्यास्यत इति शेषः । एतच्च काण्वानां श्वो भूतेषु पठ्यते ॥ २३ ॥

आग्नेयः ॥ २४ ॥

वारुणो यवमयश्चरुः ॥ २५ ॥

अन्यत्रापि ॥ २६ ॥

वारुणो यवमय एव भवति ॥ २६ ॥

रौद्रश्च गावेधुकः ॥ २७ ॥

अशब्दादन्यत्रापि रौद्रो गावेधुको भवति ॥ २७ ॥

बहिनि दध्येन्द्रम् ॥ २८ ॥

या गौर्वहति स्कन्धेन सा बहिनीत्युच्यते । तदीयं दध्येन्द्रं भवति ॥ २८ ॥

अपामार्गहोमः ॥ २९ ॥

व्याख्यास्यत इति सूत्रशेषः । इन्द्रतुरीयाच्च श्वो भूते काण्वानां पठ्यते ॥ २९ ॥

रुवे पालाशे वैकङ्कते वापामार्गतन्दुलान्

कृत्वा ॥ ३० ॥

तेनैव सर्वहोमः कर्त्तव्यः ॥ ३० ॥

ज्यम्बकवद्दिगग्नी ॥ ३१ ॥

अग्निर्दक्षिणाग्निर्दिगुदीची ॥ ३१ ॥

प्राची वा ॥ ३२ ॥

स यदि प्राङ्छित्वा जुहोति प्राचः स्तुवमस्यति यद्युदङ्छित्वा
जुहोत्युदङ्घ्रः स्तुवमस्यतीति श्रूयते । अत्र च गमनमात्रं विकल्पः ।
वितानं तु प्राङ्मुखमेव ॥ ३२ ॥

अग्ने सहस्वेत्युल्मुकादानम् ॥ ३३ ॥

अन्वाहार्यपचनात् ॥ ३३ ॥

देवस्य त्वेति जुहोति ॥ ३४ ॥

प्राङ्मुदङ्घ्र्या गत्वा ॥ ३४ ॥

रक्षसां त्वेति स्तुवमस्यति तां दिशं यस्यां

जुहोत्यबधिष्म रक्ष इत्यायन्त्यनपेक्षम् ॥ ३५ ॥

अभिचर्यमाणोपि तान्दिशं गत्वाभिचरतो नामादिशेद्धामः
स्तुवप्रासनागमनेषु । स चायं नामादेशो रक्षः शब्दस्य स्थाने भवति ।
अमुमसाविति च ॥ ३५ ॥

त्रिषंयुक्तेषु ॥ ३६ ॥

कर्मोच्यते ॥ ३६ ॥

अग्नवैष्णव ऐन्द्रवैष्णवो वैष्णवो वामनो

दक्षिणा ॥ ३७ ॥

लिङ्गग्रहणे गौः सर्वत्र ॥ ३८ ॥

भवति ॥ ३८ ॥

आशापौष्ण ऐन्द्रापौष्णः पौष्णः श्यामो
दक्षिणा ॥ ३९ ॥

अस्यापि श्वो भूते काण्वपाठात् ॥ ३९ ॥

अग्नीषोमीय ऐन्द्रासौम्यः सौम्यो बभ्रु-
र्दक्षिणा ॥ ४० ॥

अस्यापि श्वो भूत एव काण्वीयायां पठ्यते ॥ ४० ॥

एकादशकपालः प्रथमः प्रथमश्चरव इतरे ॥ ४१ ॥
भवन्ति ॥ ४१ ॥

वैष्णवस्त्रिकपालो वा ॥ ४२ ॥

भवन्ति चरुर्वा ॥ ४२ ॥

श्वो वैश्वानरो द्वादशकपालो वारुणश्चैकतन्त्रे ॥ ४३ ॥
भवत इति शेषः ॥ ४३ ॥

श्वो वैकः ॥ ४४ ॥

भवन्तीति विकल्पः ॥ ४४ ॥

ऋषभः पूर्वस्य दक्षिणा कृष्णं वास उत्तर-
स्याभावे ऽकृष्णम् ॥ ४५ ॥

तन्त्रभेदे चैतद्भवति । ऐकतन्त्र्ये तु चोदकपरिप्राप्त्यान्वाहा-
यं इति ॥ ४५ ॥

द्वादशोत्तराणि रत्नहवीषि ॥ ४६ ॥

भवन्ति । द्वादशग्रहणं क्रियते । चतुर्गृहीतस्यापि श्वो भूतेऽनु-
ष्ठानं यथा स्यादिति ॥ ४६ ॥

प्रतिगृहमैकैकः श्वः श्वः ॥ ४७ ॥

कर्त्तव्यम् ॥ ४७ ॥

समारूढानिर्मथिते ऽग्नये नीकवते सेनान्यः ॥ ४८ ॥

गृहे ॥ ४८ ॥

बार्हस्पत्यश्चरुः पुरोहितस्य ॥ ४९ ॥

गृह इति सर्वत्रानुवर्त्तते ॥ ४९ ॥

ऐन्द्रो यजमानस्य ॥ ५० ॥

एकादशकपालो यजमानस्य ॥ ५० ॥

अदित्यै महिष्याः ॥ ५१ ॥

अदित्यै चरुर्महिष्याः ॥ ५१ ॥

वारुणः सूतस्य ॥ ५२ ॥

सूतश्चाद्वसाराधिः ॥ ५२ ॥

मारुतो ग्रामण्यः ॥ ५३ ॥

सप्तकपालः । ग्रामणीर्महत्तरः ॥ ५३ ॥

सावित्रः क्षत्तुः ॥ ५४ ॥

अष्टाकपालो द्वादशकपालो वा । क्षत्ता प्रतीहारो दूतो वा ॥ ५४ ॥

आश्विनः सङ्ग्रहीतुः ॥ ५५ ॥

सङ्ग्रहीता रथयोजयिता ॥ ५५ ॥

पौष्णो भागदुघस्य ॥ ५६ ॥

भागदुघो भोजयिता ॥ ५६ ॥

रौद्रो यजमानस्याक्षावागोविकर्त्तृगृहेभ्यो

गवेधुकानाम् ॥ ५७ ॥

आहरणं कृत्वा । अक्षावापोक्षक्षेप्ता । अक्षगोमेत्यपरे । गो-
चिकर्त्तो हालिकः ॥ ५७ ॥

चतुर्गृहीतं जुषाणोऽध्वाज्यस्य वेत्विति दूतस्य ॥ ५८ ॥

निर्ऋतः परिवृत्यै कृष्णव्रीहीणां नखनिर्मि-
न्नानां दर्विहोमे एष ते निर्ऋत इति जुहो-
ति वषट्कृते वा ॥ ५९ ॥

ततश्च विकल्पोयम् ॥ ५९ ॥

यथासंख्यं दक्षिणा हिरण्यं शितिपृष्ठ-
र्षभो धेनुरश्वः पृषञ्छयेतो नड्वान्यमावभा-
वेनुपूर्वजौ श्यामस्त्रिदक्षिणो रौद्रः शिति-
बाहुशितिबालयोरन्यतरः ॥ ६० ॥

सितीबाहुः श्वेतसक्स्थिः सितबालः श्वेतपुच्छः तयो-
रन्यतरः ॥ ६० ॥

असिर्नखरः ॥ ६१ ॥

नखरोपरिवारः ॥ ६१ ॥

बालदामबद्धमक्षावपणम् ॥ ६२ ॥

अक्षा उप्यन्ते यस्मिंस्तदक्षावपणम् ॥ ६२ ॥

उत्तरस्याऽप्युक्ष्णवोष्टितं धनुः ॥ ६३ ॥

अप्युक्ष्णशब्देन स्नायवाभिधीयते । अजगरचर्मैत्यपरे ॥ ६३ ॥

चर्मतूप्यः सेषुकाः ॥ ६४ ॥

सहेषुभिः । चर्मतूण्यश्चर्ममय्यो भस्त्रा उच्यन्ते ॥ ६४ ॥

लोहित उष्णीषः ॥ ६५ ॥

कृष्णापरिमूर्यपहतोत्तमस्य ॥ ६६ ॥

जीर्णा अपहता अपस्तरी कृष्णा गौरुत्तमस्यदक्षिणा ॥ ६६ ॥

परिवृत्तीं चाह माऽमेघे शयां वात्सीदिति ॥ ६७ ॥

मत्स्त्राम्ये मा वात्सीरित्येतदुक्तं भवति । ततश्चासौ ब्राह्मणगृहं
प्रविशति । तत्र राशो न स्वाभ्यामर्तति ॥ ६७ ॥

सौमारौद्रोतश्चरुः शुक्लापयसि शुक्ल-

वत्सायाः ॥ ६८ ॥

सैव दक्षिणा ॥ ६९ ॥

अनूचानोप्ययशा यजेत ॥ ७० ॥

भनेन ॥ ७० ॥

किलासाबाधन्तु ॥ ७१ ॥

किलासाशब्देन व्याधिविशेष उच्यते । तद्वाधमिच्छंश्च य-
जते । तुशब्दश्चार्थः ॥ ७१ ॥

मित्राबार्हस्पत्यश्चरुः ॥ ७२ ॥

श्वो भूने भवतीति शेषः ॥ ७२ ॥

बार्हस्पत्यमधिश्रित्याश्चत्थी या स्वयं भग्ना प्रा-

च्युदीची वा शाखा तत्पात्रेणापिदधाति ॥ ७३ ॥

बार्हस्पत्यं चदम ॥ ७३ ॥

विनाटाद्रथपर्यूढां नवनीतु स्वयं जातमा-
ज्यमासिच्य पात्रे तस्मिंस्थविष्ठांस्तण्डुलाभि-
घ्रायावपति ॥ ७४ ॥

विनाटो हतिरुच्यते । ततो रथपर्यूढात् स्वयं जातं नवनीतमा-
ज्यं भवति । अत्र च तण्डुलेष्वज्यमासिच्यते । नाज्ये तण्डुलांश्चो-
दकानुग्रहाय । तण्डुलानां चाध्वर्यूपायेन तक्रादिना स्पन्दनं पश्य-
र्थतया कार्यम् ॥ ७४ ॥

उष्मणा शृतो भवति ॥ ७५ ॥

मैत्रः ॥ ७५ ॥

अणिष्ठानितरस्मिन्नेकं प्रदानम् ॥ ७६ ॥

इतरस्मिन्बार्हस्पत्ये चरौ । स चायमेक एव यागः । मैत्रा-
बार्हस्पत्य इति समुदायात्तद्धितोत्पत्तेः । अतश्च एकं प्रदानम् । अ-
र्धार्थिकया चावदानग्रहणम् ॥ ७६ ॥

गौर्दक्षिणा ॥ ७७ ॥

भषेचनीयदशपेययोर्दक्षिणोत्तरे देवयजने ॥ ७८ ॥

भवतः ॥ ७८ ॥

दक्षिणमभषेचनीयस्य ॥ ७९ ॥

तयोश्च दक्षिणमभषेचनीयस्य भवति ॥ ७९ ॥

फाल्गुनीपक्षयजनीये भषेचनीयाय दीक्षते ॥ ८० ॥

फाल्गुन्योः पक्षेतीते यद्यजनीयं तत्र दीक्षा । चैत्रशुक्लप्रतिप-
दीत्यर्थः ॥ ८० ॥

भार्गवो होता ॥ ८१ ॥

भृगुगोत्रो होता भवति अभिषेचनीयदशपेययोरेव न सर्वत्र ।
सर्वत्र हि श्रूयत इति ॥ ८१ ॥

पञ्चापवर्गः ॥ ८२ ॥

पञ्चभिरहोभिरपवर्गश्च । यदुक्तं भवत्येकादीक्षेति ॥ ८२ ॥

सोमं क्रीत्वा द्वैधमुपनह्य पर्युह्यैकं ब्रह्मा-

गारे निदधाति ॥ ८३ ॥

स च दशपेयार्थः ॥ ८३ ॥

अग्नीषोमीयस्य पशुपुराडाशमनु देवसूहवी-

०षि निर्वपति यजप्रैषाणि ॥ ८४ ॥

देवसूहवी०षीति नामधेयम् । यज प्रैषाणीति कुतः । चोदकेन ।
यद्येवं किमर्थमिदमुच्यते, यजप्रैषाणीति । मुख्यत्वात्पशुपुरोडाशध-
र्मापङ्कानिवृत्त्यर्थम् ॥ ८४ ॥

प्लाशुकानां सवित्रे सत्यप्रत्यसवाय ॥ ८५ ॥

प्लाशुकाः पुनः प्ररूढाग्नीहयः ॥ ८५ ॥

आशूनामग्नये गृहपतये ॥ ८६ ॥

भागवः पक्षत्रयपाकिनो ऋहयः ॥ ८६ ॥

उत्तरे चरवः ॥ ८७ ॥

श्यामाकः सोमाय वनस्पतये ॥ ८८ ॥

नैवारो बृहस्पतये वाचे ॥ ८९ ॥

हायनानामिन्द्राय ज्येष्ठाय ॥ ९० ॥

हायनारक्तलघायः ॥ ९० ॥

रुद्राय पशुपतये ॥ ९१ ॥

नाम्बो मित्राय सत्याय ॥ ९२ ॥

स्वयं जाता व्रीहयो नाम्बाः ॥ ९२ ॥

वरुणाय धर्मपतये इति ॥ ९३ ॥

अष्टौ ॥ ९३ ॥

उत्तमेन चरित्वा सविता त्वेत्याह यजमान-

बाहुं दक्षिणं गृहीत्वा नामास्य गृह्णाति मन्त्रे

यथास्थानम् ॥ ९४ ॥

यस्मिंस्थाने अमुमिति सर्वनाम तत्र नामग्रहणम् । तत्सं-
स्कारात् ॥ ९४ ॥

मातापितृश्च ॥ ९५ ॥

यथास्थानं नामग्रहणम् ॥ ९५ ॥

काण्वानां पठ्यते । एष वः कुरुवो राजा पाञ्चालो राजेति
च । तदुच्चारणार्थमेव मा भूदत आह—

यस्याश्च जाते राजा भवति ॥ ९६ ॥

जातिग्रहणं जनपदोपलक्षणार्थम् । यस्मिञ्जनपदे राजा
भवति तस्य च नामगृह्णातीत्यर्थः ॥ ९६ ॥

कुत एतत्—

देशस्यानवस्थितत्वात् ॥ ९७ ॥

न हि शास्त्रे देशव्यवस्था कुरुपञ्चालजातीयैरेव राजसूयः
कर्त्तव्य इति । सर्वस्य विहितत्वात् । कुरुपञ्चालग्रहणमत्र देशोपल-
क्षणार्थम् । अङ्गावङ्गास्सुद्धा इति चैवमादीनाम् ॥ ९७ ॥

पशुपुरोडाशतन्त्रं प्राधान्यात् ॥ ९८ ॥

देवसूहविषां पशुपौरोडाशिकं तन्त्रं भवति । कुत एतत् । प्राधान्यात् मुख्यत्वादित्यर्थः । न हि पशुपुरोडाशः प्रधानभूत इति स्थानित्वात्प्राधान्यमुक्तम् ॥ ९८ ॥

इतरेषां वा भूयस्त्वात् ॥ ९९ ॥

इतरेषां वा तन्त्रं भवति । न पशुपुरोडाशिकम् । कुत एतत् । भूयस्त्वात् । बहूनि ह्येतानि देवसूहवींषि । एवं च विकल्प एवायम् । मुख्यत्वाद्वापौरोडाशिकम् । भूयस्त्वेन चेतरेषामिति ॥ ९९ ॥

किं च—

स्विष्टकृच्छरुतेश्च ॥ १०० ॥

उभयरूपा हि स्विष्टकृच्छरुतिः कायवानां यजप्रैषः स्विष्टकृन्माध्यन्दिनानां प्रेष्यप्रैष इति । तेनात्र विकल्प एवानुरूपतर इति ॥ १०० ॥

इडान्तेऽपो गृह्णाति ॥ १०१ ॥

इडान्तग्रहणेन देवसूहविषां शेषकार्योपलक्षणम् । ततश्च तद्भागपरिहरणान्ते ग्रहणम् । श्रुतौ तु तत्स्विष्टकृत्समनन्तरमपां ग्रहणं पठ्यन्त । तत्रापि स्विष्टकृता शेषकार्योपलक्षणम् ॥ १०१ ॥

यूपमुत्तरेण नैमित्तिकीरसम्भवात् ॥ १०२ ॥

या आपो निमित्तेन प्राप्यन्ते यथा गोरुलब्ध्या आतपवर्ष्यास्तासामस्मिन्काले ग्रहणासम्भवादतः पूर्वं गृहीत्वा यूपमुत्तरेण पुनर्ग्रहणं तच्च वचनात् ॥ १०२ ॥

गत्वेतराः पृथक्पात्रेष्वौदुम्बरेषु सारस्वतीः ॥ १०३ ॥

अपो गृह्णाति ॥ १०३ ॥

अवगाह्यावगाढात्पशोः पुरुषाद्वा पूर्वापि-

रा ऊर्मीः ॥ १०४ ॥

अवतीर्यावतीर्णात्पशोः पुरुषाद्वा पूर्वापरौ ऊर्मीगृह्णाति ॥ १०४ ॥

स्यन्दमानाः ॥ १०५ ॥

गृह्णाति ॥ १०५ ॥

प्रतिलोमाः ॥ १०६ ॥

गृह्णाति ॥ १०६ ॥

अपयतीः ॥ १०७ ॥

याः स्यन्दन्त्य एवापयन्ति ता अपयतीः ॥ १०७ ॥

नदीपतिः सूद्याः ॥ १०८ ॥

नदीपतिः समुद्रः । तत्रापि याः सुषूचन्तिताः सूद्याः वीचि-
स्या इत्यर्थः । ता गृह्णाति ॥ १०८ ॥

काष्ठं वोच्छ्रितोढम् ॥ १०९ ॥

अथवा समुद्राभिरैवाद्भिः काष्ठमुच्छ्रितमूढं याभिस्ता ॥
गृह्णाति ॥ १०९ ॥

निवेष्ट्येन ॥ ११० ॥

गृह्णाति । निवेष्ट्य आवर्त्तः ॥ ११० ॥

स्यन्दमाननाः स्थावराः प्रत्यातापे ॥ १११ ॥

यत्रोपरिष्ठात्स्थित आदित्यस्तपति ता गृह्णाति ॥ १११ ॥

अन्तरिक्षात्प्रतिगृह्या आतपवर्ष्याः ॥ ११२ ॥

अन्तरिक्षात्प्रतिग्रहीतव्याः आतपवर्षणः ॥ ११२ ॥

सरस्याः कूप्याः प्रष्वा मधुगौरुल्ब्याः

पयो घृतम् ॥ ११३ ॥

उक्ता आपस्तासां ग्रहणमाह—

सरस्वतीर्गृह्णात्यपो देवा इति ॥ ११४ ॥

जुहोत्युत्तरासु चतुर्गृहीतानि वृष्ण ऊर्म्या-
दिभिः स्वाहाकारान्तैः पूर्वैः पूर्वैः प्रतिम-
न्तमुत्तरैरुत्तरैर्गृह्णाति ॥ ११५ ॥

काण्वानां च यथाश्रुति विनियोगक्रमेण च आपो ग्रही-
तव्याः ॥ ११६ ॥

आपः स्वराज इति मरीचीर्गृहीत्वा गृही-
त्वाञ्जलिना सर्वासु सृजति ॥ ११६ ॥

सारस्वतीषु च मरीचिषु च न होमः प्रतिषेधात् ॥ ११६ ॥

औदुम्बरे पात्रे समासिञ्चत्येना मधुम-
तीरिति ॥ ११७ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ ११७ ॥

मैत्रावरुणधिष्ण्यस्य पुरस्तान्निदधाति अना-
धृष्टाः सीदतेति पात्राणि च तूष्णीं पालाशौदु-
म्बरनैयग्रोधपादाश्चत्थान्यभिषेकाय ॥ ११८ ॥

चशब्दात्पुरस्तान्निदधाति ॥ ११८ ॥

उक्थ्यः श्वः ॥ ११९ ॥

भवति ॥ ११९ ॥

पयस्या मैत्रावरुणी माध्यन्दिनीयैः सह ॥ १२० ॥

भवति ॥ १२० ॥

शतः सहस्राणि दक्षिणा ॥ १२१ ॥
मरुत्वतीयान्ते पात्राणि पूर्वेण व्याघ्रचर्मा-
स्तृणाति सोमस्य त्विषिरिति ॥ १२२ ॥

अनेन मन्त्रेण । अगृहीते माहेंद्र इति वचनात् सर्वमरुत्व-
तीयानामन्ते ॥ १२२ ॥

अपरेन्ते सीसं निदधाति ॥ १२३ ॥

व्याघ्रचर्मणः ॥ १२३ ॥

पार्थानामग्नये स्वाहेति षड्जुहोति प्रति
मन्त्रम् ॥ १२४ ॥

पार्थानि हि प्रकृत्याह षट् पुरस्तादभिषेकस्य जुहोतीति ॥ १२४ ॥

पवित्ते कृत्वा हिरण्यमेनयोः प्रवयति ता-
भ्यामुत्पुनात्यपः सवितुर्व इति ॥ १२५ ॥

ताभ्यां पवित्राभ्यामभिषेचनीया अप उत्पुनाति सवितुर्व इ-
त्यनेन मन्त्रेण । पौर्णमासिकेन विधिना पवित्रकरणम् । तुल्यं हि शा-
स्त्रमत्र ॥ १२५ ॥

अभिषेचनीयेष्वेना व्यानयति सधमाद इति ॥ १२६ ॥

अभिषेचनीयानि च पालाशौदुम्बरादीनि ॥ १२६ ॥

तार्प्यं परिधापयति ॥ १२७ ॥

तच्च—

क्षौमम् ॥ १२८ ॥

तार्प्यमुच्यते ॥ १२८ ॥

त्रिपाणं वा ॥ १२९ ॥

त्रिःकृत्वः पायितम् । वा सकृदिति विकल्पः ॥ १२९ ॥

घृतोन्नमेके ॥ १३० ॥

एके आचार्याः घृतोन्नन्तापर्यमभिवदन्ति । घृतोन्नं घृतशौ-
चितम् ॥ १३० ॥

यज्ञरूपस्यूतम् ॥ १३१ ॥

तस्मिन्सर्वाणि यज्ञरूपाणि निष्कृतानि भवन्तीति वचनात् ।
यज्ञरूपाणि च स्वरूपमसादीनि ॥ १३१ ॥

पाण्ड्वं च निवस्ते ॥ १३२ ॥

पाण्ड्वः कम्बलः । तं च निवस्ते उपरि तापर्यस्य ॥ १३२ ॥

अधीवासं प्रतिमुच्योष्णीषः संवेष्ट्य निवी-

तेऽवगूहते नाभिदशे परिहरते वा ॥ १३३ ॥

अधीवासः कञ्चुकः प्रतिमोकवचनाद्गम्यते । उष्णीषः शि-
रो वेष्टनं तत्सम्वेष्ट्य निवीते निवीतं च कण्ठेऽवसञ्जनं ततोऽव-
गूहते नाभिदशे परिहरते वा ॥ १३३ ॥

तापर्यप्रभृतीनि क्षत्तस्येति प्रतिमन्त्रम् १३४ ॥

परिधत्ते ॥ १३४ ॥

दीक्षितवसननिवृत्तिर्विरोधान्माहेन्द्रादौ वा

पुनः परिधानं निधायैतानि ॥ १३५ ॥

तापर्यादीनि ॥ १३५ ॥

इन्द्रस्य वार्त्रघ्नमिति धनुरातनोति ॥ १३६ ॥

आरोपयति ॥ १३६ ॥

मित्रस्य वरुणस्येत्यस्य बाहू विमार्ष्टि ॥ १३७ ॥

बाहू धनुःकोष्ठ्याबुध्यते । मन्त्र द्वयोपदेशात् प्रतिमन्त्रमिति
गम्यते ॥ १३७ ॥

धनुः प्रयच्छति त्वयायमिति ॥ १३८ ॥

अनेन मन्त्रेण यजमानाय ॥ १३८ ॥

दृवासीति प्रतिमन्त्रमादाय तिस्र इषूः प्र-
यच्छति पातैनमिति प्रतिमन्त्रम् ॥ १३९ ॥

यजमानायैव ॥ १३९ ॥

आविर्मया इति वाचयति ॥ १४० ॥

केषां चित्प्रतिमन्त्रं नेति सम्प्रदायः ॥ १४० ॥

अत्रेष्टा इति लोहाय समाविध्यति केशवा-
स्ये सदोन्त उपविष्टाय ॥ १४१ ॥

लोहाय सत्यमुं लिङ्गात् । अथ यल्लोहाय सम्भवति लोहिता
इव हि दन्दशुका इति ॥ १४१ ॥

सुन्वन्तमाक्रमयं दिशः प्राचीमारोहति वाच-
यति प्रतिमन्त्रं प्रतिदिशं यथालिङ्गम् ॥ १४२ ॥

सुन्वन्तं यजमानं बाहुर्गृहीतमाक्रमयन् । दिशां चाक्रमणमा-
भिमुख्यगमनमात्रेणैव । न ह्यन्यथा सम्भवः । आक्रमयंश्च वा-
चयति ॥ १४२ ॥

आक्रम्य पादेन सीसं निरस्यति प्रत्यस्त-
मिति ॥ १४३ ॥

यच्छादूलचर्मणो जघनार्धे सीसं निहितं तत्पदा प्रतिक्षि-

पति प्रत्यस्तमिति मन्त्रेण ॥ १४३ ॥

व्याघ्रचर्मारोहयति सोमस्य त्विषिरिति ॥ १४४ ॥

यजमानमारोहयति बाहुगृहीतम् । मन्त्रस्तु यजमानस्यैव ॥ १४४ ॥

रुक्ममधः पदं कुरुते मृत्योरिति ॥ १४५ ॥

रुक्म आभरणविशेषः तं पदस्याधस्तात्कुरुते मृत्योरिति मन्त्रेण ॥ १४५ ॥

शिरसि च नवतदर्मः शततदर्मं वौजोसीति ॥ १४६ ॥

चशब्दाद्रुक्ममेव ॥ १४६ ॥

बाहू उद्गृह्णाति हिरण्यरूपाविति ॥ १४७ ॥

यजमानः ॥ १४७ ॥

मित्रोसि वरुणोसीति वा ॥ १४८ ॥

बाह्वोरुद्ग्रहणम् ॥ १४८ ॥

स्थितं प्राञ्चमभिषिञ्चति पुरोहितो ध्वर्युर्वा

पुरस्तात्पालाशेन प्रथमं पश्चादितरे द्वितीयं

स्वस्तृतीयेन मित्र्यो राजन्यो वैश्यश्चतुर्थेन

सोमस्य त्वा द्युम्नेनेति प्रतिमन्त्रम् ॥ १४९ ॥

स्थितं प्राञ्चमभिषिञ्चति पुरस्ताद्व्यवस्थितः । पुरोहितो ध्वर्युर्वा पालाशेन पात्रेण पश्चादितरे व्यवस्थिताः । द्वितीयेनौदुम्बरेण भ्राताऽभिषिञ्चति । तृतीयेन नैयग्रोधपादेन राजन्यो यो मित्रत्वेनापागतः । वैश्यश्चतुर्थपात्रेण । सोमस्य त्वा द्युम्नेनेति प्रतिमन्त्रम् ॥ १४९ ॥

अभिषिञ्चामीति सर्वत्र साकाङ्क्षत्वात् ॥ १५० ॥

क्षत्राणां क्षत्रपतिरेधीरिति च ॥ १५१ ॥

सर्वत्रैव शेषः ॥ १५१ ॥

इमममुष्येति च प्रथमो देवसूवत् ॥ १५२ ॥

अभिषिञ्चति ॥ १५२ ॥

पार्थानामिन्द्राय स्वाहेति षड्जुहोति प्रति-

मन्त्रम् ॥ १५३ ॥

शौनःशेषञ्च प्रेष्यति ॥ १५४ ॥

शौनः शेषः शःसत्येवम् । च शब्दादनन्तरपदार्थसमन्त-
रमेव ॥ १५४ ॥

द्यूतां ते वा ॥ १५५ ॥

प्रेष्यति । तदा तत्रैव शस्यते ॥ १५५ ॥

ओ३मित्यृचां प्रतिगरस्तथेति गाथानाम् ॥ १५६ ॥

ऋचो ज्ञायन्त एव गाथा छन्दो विशेषेण ॥ १५६ ॥

होताध्वर्यू हिरण्मय्योः कशिपुनोरुपविष्टौ ॥ १५७ ॥

१कशिपुनस्तरकौ ॥ १५७ ॥

शौनःशेषान्ते पृथक् शते ददाति ॥ १५८ ॥

पृथग्वचनाच्छतः शतं गवामेकैकस्य ददाति ॥ १५८ ॥

सहस्रे वा ॥ १५९ ॥

विकल्पः ॥ १५९ ॥

आसने च ॥ १६० ॥

ददाति यो यत्रोपविष्टः ॥ १६० ॥

१ मसूरकाविति यावत् ।

कण्डूयन्याभिषेण प्रलिम्पते प्रपर्वतस्येति ॥ १६१ ॥

कण्डूयनी कृष्णविषाणा तथा शरीरसंलग्नादकाभिषेकेण प्र-
लिम्पते प्रपर्वतस्येति ॥ १६१ ॥

चर्मणि त्रिविक्रमयति त्रिणोरिति प्रति-

मन्त्रम् ॥ १६२ ॥

विक्रमणं कारयत्यध्वर्युर्मन्त्रस्तु यजमानस्यैव क्रमणशेष-
त्वात् ॥ १६२ ॥

पालाशे शेषानासिन्ध्य पुत्राय प्रयच्छति
प्रियतमायेदं मे कर्मेदं वीर्यं पुत्रोऽनुसन्त-
नोत्विति ॥ १६३ ॥

शेषा अभिषेकशेषाः ॥ १६३ ॥

शालाद्वार्ये जुहोति पुत्रेन्वारब्धे प्रजापत
इति पुत्रयजमानयोर्नामगृह्णाति पितृशब्दं
पुत्रे कृत्वा यथायथं पश्चात् ॥ १६४ ॥

अयमभिमन्युरर्जुनस्य पितेत्येवं पितृशब्दः पुत्रे कृतो
भवति । यथायथं पश्चादिनि । अर्जुनोभिमन्योः पितेत्येवम् । अय-
ममुष्य पिता सावस्य पितेति मन्त्रे पाठः । ब्राह्मणेपि च यः पुत्रस्तं पि-
तरं करोति यः पिता तं पुत्रमिति ॥ १६४ ॥

आग्नीध्रीये पालाशेन शेषान् जुहोति रुद्र यत्त
इत्युत्तरार्धे ॥ १६५ ॥

अभिषेकशेषान् ॥ १६५ ॥

गवाः शतमधिकं वा स्वस्याहवनीयस्योत्त-

रत स्थापयति ॥ १६६ ॥

स्वशब्देनात्र भ्रातोच्यते ॥ १६६ ॥

पूर्वाग्निवहनं च साम्निम् ॥ १६७ ॥

शान्तिकर्षोष्टिकार्थोऽग्निर्येनानसोह्यते तच्च साम्निष्ठा-
पयति ॥ १६७ ॥

वाजपेयवद्रथमवहृत्य दक्षिणस्यां वेदिश्रोणौ

युनक्ति पूर्ववन्मित्रावरुणयोरिति चतुर्भिः ॥ १६८ ॥

वाजपेयवदिति रथाद्रथावहरणम् धूर्गृहीतस्य चावर्त्तनं
कृत्वा दक्षिणस्यां वेदिश्रोणौ व्यवस्थितं युनक्ति पूर्ववन्मित्रावरुण-
योरित्यनेन मन्त्रेण । चतुर्भिरश्वरथैरुत्तरा पृष्टिश्रुतयः ॥ १६८ ॥

दक्षिणापथेन यात्वापरेण चात्वालः स्था-

पयति ॥ १६९ ॥

रथम् ॥ १६९ ॥

अव्यथायै त्वेति सुन्वन्नारोहति ॥ १७० ॥

तमेव रथम् ॥ १७० ॥

मरुतामिति दक्षिणधुर्यं प्राजति ॥ १७१ ॥

यन्ता ॥ १७१ ॥

गवां मध्ये स्थापयत्यायामेति ॥ १७२ ॥

अनेन मन्त्रेण रथं यन्तैव ॥ १७२ ॥

धनुरात्न्योर्पिस्पृशति गां यजमानः स-

मिन्द्रियेणेति ॥ १७३ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ १७३ ॥

जिनामीमाः कुर्व इमा इति चाह ॥ १७४ ॥

चशब्दाद्यजमानः ॥ १७४ ॥

तावद्भूयो वा गो स्वामिने दत्वा पूर्वेण
यूपं परीत्यान्तःपात्यदेशे स्थापयति मात
इति ॥ १७५ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ १७५ ॥

अग्नये गृहपतये इति चत्वारि रथत्रिमोच-
नीयानि जुहोति प्रतिमन्त्रं पशूनां रसो-
सीति वराहोपानहा उपमुञ्चते ॥ १७६ ॥

यजमानः ॥ १७६ ॥

भूमिमवेक्षते पृथिवि मातरिति ॥ १७७ ॥

अनेन मन्त्रेण यजमान एव ॥ १७७ ॥

अवरोहति हंसः शुचिषदिति ॥ १७८ ॥

रथाद्यजमानः ॥ १७८ ॥

विमुच्यसयन्तृकं रथवाहणे करोत्यनस्तत्क-
र्म शालाया दक्षिणतः ॥ १७९ ॥

विमुच्य रथं सह यन्तारं रथवाहने करोति । तस्य चानसस्त-
देव कर्म रथवाहनम् ॥ १७९ ॥

अपप्रवते यन्ता ॥ १८० ॥

रथादवतरति ॥ १८० ॥

रथवाहणस्य दक्षिणेन्ते शतमानावास-

जति वृत्तौ ॥ १८१ ॥

वृत्ताकारौ रक्तिकाशतमानौ ॥ १८१ ॥

अनुवर्त्ममौदुम्बरी; शाखामुपगूहत्युपस्पृश-

ति शतमानावियदसीति ॥ १८२ ॥

इयदसीत्येकं युङ्ङसीति चापरम् ॥ १८२ ॥

तौ ब्रह्मणे दत्वोर्गसीति शाखामुपस्पृशति ॥ १८३ ॥

ताविति शतमानौ ॥ १८३ ॥

इन्द्रस्य वामित्यवहरते बाह्व पयस्यायां

व्याघ्रचर्मदेशे स्थितायाम् ॥ १८४ ॥

इन्द्रस्य वां इत्यनेन मन्त्रेण पयस्यायामवहरति बाह्व यजमानो
व्याघ्रचर्मदेशे स्थितायाम् ॥ १८४ ॥

सेषुकं धनुःप्रयच्छति ॥ १८५ ॥

धनुर्धराय ॥ १८५ ॥

उत्तरवेदि; हत्वा पयस्यया प्रचरति प्राक्

स्विष्टकृतः ॥ १८६ ॥

खादिरीमासन्दी; रज्जूतां व्याघ्रदेशे नि-

दधाति स्योनासीति ॥ १८७ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ १८७ ॥

अर्धावासमस्यामास्तृणाति क्षत्रस्य योनिरिति ॥ १८८ ॥

अस्यामित्यासन्ध्याम् वास आस्तृणाति क्षत्रस्य योनिर्दिति ॥ १८८ ॥

सुन्वन्तमस्यामुपवेशयति स्योनामासीदेति ॥ १८९ ॥

बाहुगृहीतं यजमानमासन्ध्यामुपवेशयति । मन्त्रश्चाध्व-
यौरेव ॥ १८९ ॥

निषसादेत्युरोस्यालभते ॥ १९० ॥

यजमानस्यः हृदयम् ॥ १९० ॥

अभिभूरित्यस्मै पञ्चाक्षान्पाणावाधाय पश्चादेनं

यज्ञियवृक्षदण्डैः शनैस्तूर्णीं घ्नन्ति ॥ १९१ ॥

अभिभूरित्यनेन मन्त्रेण पश्चाक्षान्यजमानस्य पाणावाधाय प-
श्चादेनं यजमानस्य यज्ञियवृक्षदण्डैः शनैस्तूर्णीं घ्नन्त्यध्वर्यवो बहुव-
चनोपदेशात् ॥ १९१ ॥

पाप्मानं ते ऽपहन्मोति त्वा वधं नयामीति वा ॥ १९२ ॥

अनेन मन्त्रेण घ्नन्ति । तूर्णीं वेति विकल्पः ॥ १९२ ॥

वरं वृत्वा ब्रह्मन्नित्यामन्त्रयते पञ्चकृत्वः ॥ १९३ ॥

यजमानः ॥ १९३ ॥

प्रत्याह व्यत्यासः सविता वरुण इन्द्रो रुद्र

इति त्वं ब्रह्मासीत्यादिभिः ॥ १९४ ॥

त्वं ब्रह्मासीत्यादि सविता वरुण इत्येवमादि व्यत्यासेन ब्रह्म
प्रवचनं ददाति यजमानाय ॥ १९४ ॥

आदिनैवान्त्यम् ॥ १९५ ॥

त्वं ब्रह्मासीत्यनेनैवान्त्यं पञ्चमं प्रतिवचनम् ॥ १९५ ॥

बहुकारेति च व्हयत्येवं नामानम् ॥ १९६ ॥

चशब्दाद्यजमानः । स हि पूर्वामन्त्रणाभिहितः । बहुकारेत्येवं-
नामानं शब्दयति । एवमपि हि श्रूयते एवं नामा भवति कल्याण-
मेवैतन्मानुष्य वाचो वदतीति ॥ १९६ ॥

स्फ्यमस्मै प्रयच्छति पुरोहितोऽध्वर्युर्वेन्द्रस्य

वज्र इति ॥ १९७ ॥

अनेन मन्त्रेण यजमानाय ॥ १९७ ॥

राजा राजभ्राता सतस्थपत्योरन्यतरो ग्राम-

णीः सजातश्चैवं पूर्वः पूर्वउत्तरस्मै ॥ १९८ ॥

स्फ्यमप्रयच्छति सजातश्च ग्रामणीः सजातः ॥ १९८ ॥

प्रत्नेन सजातः प्रतिप्रस्थाता च पूर्वाग्निस-

हिताः शुक्रपुरोरुचा द्यूतभूमिं कुरुतः ॥ १९९ ॥

प्रत्नेन वज्रेण सजातः प्रतिप्रस्थातारौ पूर्वाग्निवहनसंलग्नां
शुक्रपुरोरुचा द्यूतभूमिं कुरुतः ॥ १९९ ॥

मन्थिनो विमितम् ॥ २०० ॥

पुरोरुचा विमितं कुरुत इति वर्त्तते ॥ २०० ॥

द्यूतभूमौ हिरण्यं निधायामिजुहोति चतुर्ग-

हीतेनाग्निः पृथुरिति ॥ २०१ ॥

अनेन मन्त्रेण हिरण्यमभिजुहोति ॥ २०१ ॥

अक्षान्निवपति स्वाहाकृता इति ॥ २०२ ॥

द्यूतभूमावक्षान्निवपति स्वाहाकृता इत्यनेन मन्त्रेण ॥ २०२ ॥

गां दीव्यध्वमित्याह ॥ २०३ ॥

घृतप्रकरणे प्रैषोयम् ॥ २०३ ॥

कृतादि वा विदध्याद्राजप्रभृतिभ्यः ॥ २०४ ॥

कृतादिभिर्वा घृतं भवति राजप्रभृतिर्वा घृतान्तरम् ॥ २०४ ॥

सजाताय कलिङ्गाम् ॥ २०५ ॥

अस्य सजातस्य सम्बन्धिनीया तां गन्ति । हन्तिश्च आहमन-
मात्रे न मारणार्थः ॥ २०५ ॥

पूर्वाग्निवाहो दाक्षिणा ॥ २०६ ॥

सा च घृतस्य यागाङ्गमभिधानात् ॥ २०६ ॥

पयस्यास्विष्टकृदिदं करोति माहेन्द्रादि च ॥ २०७ ॥

करोतीत्यनुवर्त्तते । मरुत्वतीयान्ते वैकृतं कर्मविहितमतः
प्राकृतानुवृत्त्यर्थं माहेन्द्रादीत्युक्तम् ॥ २०७ ॥

अवरुह्य गच्छति स्तोत्राय प्रहितः ॥ २०८ ॥

आसन्ध्या अवरुह्य प्रहितः सन् स्तोत्राय गच्छति । यजमान-
स्य स्रोन्ते स्तोत्रस्य भवत्यन्ते शस्त्रस्येति वचनात् ॥ २०८ ॥

अवभृथमेकेन ताप्यादीनि चेत् ॥ २०९ ॥

यदि माहेन्द्रादौ दीक्षितवसने न परिहिते तदा ताप्यादीना-
मेकेनावभृथमध्यवतरन्ति ॥ २०९ ॥

उदैत्येकेन ॥ २१० ॥

उत्तरत्येकेनो देति अन्येनोदेतीतिपाठः । अथ माहेन्द्रादौ दीक्षि-
तवसनं परिहितं ततस्तेनैवावतरणमुत्तरणं च ॥ २१० ॥

दीक्षितवसनं च प्रास्यति ॥ २११ ॥

ताप्यावतरणपक्षे ॥ २११ ॥

अनूबन्ध्यवपाहोमान्ते दद्यादेनानि ॥ २१२ ॥

ताप्यादीनि ॥ २१२ ॥

उदवसानीयायां वा ॥ २१३ ॥

इद्यात् आगन्तुत्वात्तदन्ते निवेशः ॥ २१३ ॥

तैधातव्युदवसानीया ऐन्द्रावैष्णवो द्वादश-

कपालो व्रीहियवाणाम् ॥ २१४ ॥

तमुभयेषां व्रीहियवानां गृह्णातीति वचनात् ॥ २१४ ॥

तृतीयं यवानां मध्ये ॥ २१५ ॥

तृतीयभागो यवानां मध्ये ॥ २१५ ॥

अधिश्रयणं च ॥ २१६ ॥

एवमेव । व्रीहिमयमेवाग्रे पिण्डमधिश्रयति । अथ यवमयमथ
व्रीहिमयमिति वचनात् । अवदानं तु धातुत्रयादपि ग्राह्यम् ॥ २१६ ॥

तिस्रस्तिस्रो दक्षिणा ददाति शतमानानि ब्र-

ह्मणे धेनूर्होते वासाऽस्यध्वर्यवे गामग्नीधे ॥ २१७ ॥

तिस्रस्तिस्र इत्यवाच्यं बहुवचनोपदेशात् । आदिसामर्थ्याच्च
तत्प्राप्तेः । वाच्यं वा । अग्नीधोपि गावस्तिस्र एव यथा स्युरिति । ता
वा एता द्वादश वा त्रयोदश वा दक्षिणा भवन्तीति श्रुतेः । ननु चैवं
द्वादशैव भवन्ति न त्रयोदशा उच्यते । काण्वपाठाङ्गीकरणेन त्रयो-
दश भविष्यन्ति । तत्राध्वर्योः पठ्यते त्रीणि वासांसि त्रयश्चातद्वाहो
गां वाजं वाग्नीध इति च त्रयोदश भवन्ति । वचनात्तैधातवी उदवसा-
नीया कार्येभिषेचनीयस्य भवति । प्रकृतौ चोदवसानीया समारूढ-
निर्मथिते दृष्टा इह च तथा न सम्भवति येनाभिषेचनीयदशपेययोश्च
प्राक्क्रयादेकतन्त्रतां वक्ष्यति । तेनात्र भवति सन्देहः किमितिप्रणीते
क्रियतामुनापराग्न्याहवनीय इति । तत्र केचिदाहुरभिषेचनी-
यस्यैवेष्टिरिति तदाहवनीय एवान्तिप्रणीते प्राप्नोति । अप-
राग्नयो दाशपेयिका इति । अतोतिप्रणीत इति । नेच्छन्त्येतदपरे ।
न हीयं प्रकृतावतिप्रणीते दृष्टेति । ननु चापराग्न्याहवनी-

येपि नैव प्रकृतौ दृष्टा समाख्यमन्थनविधानात् । सत्यमेवं समारोप-
मन्थने दशपेयेन विभृथे । अतो न क्रियते । अपराग्निसम्बन्धश्चाभि-
षेचनीयस्यानपनीत एव । केवलं मन्थनं न क्रियते । तस्मादिहैव यु-
क्तरूपमनुष्ठानम् । अपि च निवृत्तप्राकृतकार्योतिप्रणीतो नोदवसानी-
यापेक्ष्यते । ननु चापराग्नयो दाशपयिका इत्युक्तम् । सत्यमेवं तथा-
प्याहवनीयापेक्षायां स एव प्रसज्यते नातिप्रणीतो निवृत्तकार्यत्वादि-
दिति ॥ २१७ ॥

भैषज्याभिचारयोरप्येषा ॥ २१८ ॥

त्रिधा दक्षिणा भवति त्रैधातवी ॥ २१८ ॥

दशोत्तराणि सःसृपाहवीःषि निर्वपति ॥ २१९ ॥

नामधेयं तस्मात्सःसृपो नामेति । दशानामपि षष्ठ्यामनुष्ठानं
यथा स्यादित्येवमर्थे दशग्रहणमिति सम्प्रदायः । काण्वास्तु षण्णां प्रवृ-
त्तिः श्वो भूत इति मन्यन्ते । न त्वाचार्येण सूत्रितम् । अन्यत्र चांक्तं
प्रतिग्रहमेकैकं श्व इति । तेनाचार्याभिप्रायादेकस्मिन्नेवाहनीति गम्य-
ते । काण्वपाठाद्वा प्रत्यहमिति ॥ २१९ ॥

देवयजनान्तरमकैकेनोत्सर्पति ॥ २२० ॥

हविषा ॥ २२० ॥

शालायामन्त्यम् ॥ २२१ ॥

अन्त्यं हविर्दशपेयशालायां भवति । शालाग्रहणं चोपलक्ष-
णार्थम् ॥ २२१ ॥

सावित्रसारस्वतत्वाष्ट्रपौष्णैन्द्रबार्हस्पत्यवारु-

णाग्नेयसौम्यवैष्णवानि यथोक्तम् ॥ २२२ ॥

यथा प्रदेशान्तरं आचार्येणोक्तानीति यथोक्तग्रहणम् ॥ २२२ ॥

प्रतीष्टि पुण्डरीकाणि प्रयच्छति ॥ २२३ ॥

प्रयच्छतिग्रहणादक्षिणार्थे तथा च काण्वपाठः सा दक्षिणा ॥ २२३ ॥

हिरण्मयानि वा ॥ २२४ ॥

पुण्डरीकाणि । स चायं विकल्पः ॥ २२४ ॥

उत्तमासु तिसृषु पञ्च ॥ २२५ ॥

द्वे द्वे द्वयोरन्त्यायामेकम् ॥ २२५ ॥

तेषां सृजं प्रतिमुञ्चते ॥ २२६ ॥

तेषां पुण्डरीकाणां सृजं मालां कृत्वा प्रतिमुञ्चते यज-
मानः ॥ २२६ ॥

तद्दीक्षो भवति ॥ २२७ ॥

सास्य दीक्षेति वचनात् ॥ २२७ ॥

एकतन्त्रौ क्रयैकत्वात् ॥ २२८ ॥

इदं विचार्यते । किमेतानि हवींषि दशपेयाङ्गभूतानि
उत पृथगर्थत्वमिति । पृथगत्वर्थमिति ब्रूमः । एवं ह्यत्र श्रूय-
ते । एभिर्मे पीष्टमसुदेभिरपि सूया इति । तेन त्रिषंयुक्तादि-
वत् पृथगत्वर्थमिति केचित् । नैवमित्यपरे । एतैर्हि दशपेयार्थाना-
मग्नीनां तद्देवयजनप्रतिनयनं क्रियते । अतस्तदर्थमिति गम्यते । तथा
च मन्त्रलिङ्गं सवित्रा प्रसवित्रेत्युपक्रम्य विष्णुना दशम्या देवतया
प्रसूतः प्रसर्पामीति सर्पणार्थतां दर्शयति । एभिर्मेपीष्टमसुदेभिरपि
सूया इत्यर्थवादप्रायम् । प्रयोजनं दशपेयाङ्गत्वग्न्यन्वाधानाभावः ।
वाजपेये च सर्पणाभावादप्रवृत्तिः ॥ २२८ ॥

इदं विचार्यते । किमभिषेचनीयदशपेयौ एकतन्त्रावुत पृथ-
क्तन्त्राविति । एकतन्त्राविति ब्रूमः । कुत एतत् । क्रयप्रतिकर्षात् ।
एवं ह्यत्र श्रूयते सह सोमौ क्रीणाति । तत्प्रतिकर्षाच्चाधस्तनस्यापि
प्रतिकर्ष इति । एवं प्राप्त आह—

नाना वावभृथदीक्षाश्रुतिभ्याम् ॥ २२९ ॥

नाना तन्त्रौ वा भवतः । कुत एतत् । अवभृथदीक्षाश्रु-
तिभ्याम् । अभिषेचनीयस्य ह्यवभृथः श्रूयते । स यत्रावभृथम-

भ्यवेति तदेतदप्यभ्यवहरन्तीति दीक्षितवसनप्रासनविधिपरे वाक्ये अवभृथं दर्शयति । तथा च दीक्षा श्रूयते । पुण्डरीकस्त्रजं प्रतिमुञ्चते सोस्य दीक्षेति । यदि ह्येकतन्त्रौ स्यातांनावभृथ श्रूयते । तथा दीक्षा इति ॥ २२९ ॥

एवं प्राप्ता आह —

एकं त्वानुपूर्व्ययोगात् ॥ २३० ॥

तु शब्दः पक्षव्यावृत्तौ । एकमेव तन्त्रत्र मिश्रतन्त्रता । कुत एतत् । एवं हि पदार्था आनुपूर्व्येण युज्यन्ते । क्रयमात्रे पुनः प्रतिक्रियमाणे दीक्षणीयादीनां पश्चादनुष्ठानानुपूर्व्यं स्यात् तत्र चोदकबाधः । दीक्षावभृथग्रहणं तद्वचनेनेत्यदोषः ॥ २३० ॥

तदुक्तम्—

अवभृथदीक्षाभ्यासो वचनादिति ॥ २३१ ॥

यथाश्वमेधे वभृथदीक्षाभ्यासः ॥ २३१ ॥

सप्तम्यां ब्रह्मागारात्सोममाहृत्यासन्द्यभि-
र्शनादि करोत्युपसद्देवताहवींषि निर्वपत्यु-
पसदन्त इच्छन्त्यथोक्तम् ॥ २३२ ॥

एवमेव हि श्रवणमिति ॥ २३२ ॥

पितामहदशगणं सोमपानां संख्यासर्पणम् ॥ २३३ ॥

यजमानस्य पितामहदशगणं सोमपानामुच्चार्य १ सर्पणं कर्त्तव्यम् ॥ २३३ ॥

सवित्रेति वानुवाकमुक्त्वा ॥ २३४ ॥

सर्पणं भवतीति विकल्पः ॥ २३४ ॥

दश दशैकैकं चमसमनु भक्षयन्ति ॥ २३५ ॥

१ अमुकः प्रथमः सोमपः असौ द्वितीयः असा तृतीयः एवं दशमपर्यन्तं सोमपान् गणयित्वेत्यर्थः ।

दश दशैकैकं चमसमनु प्रसृप्ता भवन्तीति वचनात् ॥ २३५ ॥

यजमानस्य राजन्यः ॥ २३६ ॥

तत्र च राजन्यचमसे राजन्या भक्षयन्ति । संख्या हि समानजा-
तीयेषु भवति । ननु च शतं ब्राह्मणास्सोमं भक्षयन्तीत्यत्र श्रूयते ।
तत्र कथं राजन्या भवेयुः । उच्यते । भूयस्त्वात् । ब्राह्मणेषु चाब्राह्म-
णेषु शतसंख्येत्यदोषः । एवं च सह पानविरोधो न भवति ॥ २३६ ॥
एवं प्राप्त आह—

ब्राह्मणा वा श्रुतेः ॥ २३७ ॥

वाशब्दः पक्षव्यवृत्तौ । ब्राह्मणा एव भवन्ति न क्षत्रियाः ।
शतं ब्राह्मणा इति हि श्रूयते । ननु च ब्राह्मणेषु च भूयस्त्वाच्छ-
तशब्द इत्युक्तम् । नैतदेवम् । शतं ब्राह्मणाः सोमं भक्षयन्तीति वि-
धिरयं विधौ च न परः शब्दार्थो भवति । एवं कृत्वा दश दशैकैकं
चमसमनु भक्षयन्तीति विभागविधानम् ॥ २३७ ॥

तुल्याः संख्यायोगात् ॥ २३८ ॥

शतसंख्या च तुल्येषूपपद्यते नातुल्येषु । अतो यजमानचम-
सेपि ब्राह्मणा एवेति । सहपानाविरोधस्तु वचनात् ॥ २३८ ॥

ब्रह्मणे ददात्यः शुवदक्षिणा ॥ २३९ ॥

अः शुवदिति तुल्यशास्त्रत्वात् ॥ २३९ ॥

हिरण्मयीः स्रजमुदगाते रुक्मः होत्रे हिर-
ण्मयौ प्राकाशाः वध्वर्युभ्यामश्वं प्रस्तोत्रे वशां
मैत्रावरुणायर्षभं ब्राह्मणाच्छः सिने वाससी

१ प्राकाशौ दर्पणौ । कर्णवेष्टकावित्यपरे ।

नेष्टापोतृभ्यामन्यतरतो१ युक्तं यवाचितम-
च्छावाकाय गामग्नीध्रे ॥ २४० ॥

ददातीति सर्वत्रानुषङ्गः । गौश्चानडुद्भवति काण्वपाठात् ॥ २४० ॥

अभिषेचनीयान्ते केशवपनार्थे निवर्त्तनः

संवत्सरम् ॥ २४१ ॥

अभिषेचनीयान्तग्रहणेन दशपेयान्तो लक्ष्यते । अभिषेचनी-
येनेष्टा केशान्न वपत इति श्रुतेः । तच्च संवत्सरं न वपत इति श्रुतेः ।
वपनं मुण्डनं केशानामवखण्डनम् । येनैवमाह स वैन्येव वर्त्तयते के-
शान्न वपत इति ॥ २४१ ॥

भूम्यनभिष्ठानं च ॥ २४२ ॥

चशब्दात्संवत्सरमेव ॥ २४२ ॥

अनुपानत्कस्य यावज्जीविम् ॥ २४३ ॥

पुनर्यावज्जीवमेव भूम्यनभिष्ठानम् । संवत्सरं तु सोपानत्क-
स्यापि भूम्यनभिष्ठानमिति ॥ २४३ ॥

उत्तरे शुक्ले पञ्चबिलः ॥ २४४ ॥

पञ्चबिल इति नामधेयम् । तस्माच्चरुः पञ्चबिलो नामेति ।
उत्तरग्रहणमनन्तरव्युदासार्थं उत्तरानन्तरार्थं च । वैशाखशुक्ल
इत्यर्थः ॥ २४४ ॥

आग्नेय ऐन्द्रः सौम्यो वा वैश्वदेवश्चरुः

पयस्या मैत्रावरुणी बार्हस्पत्यश्चरुः ॥ २४५ ॥

तेषां च—

१ एकस्मिन् पार्श्वे वलीबर्देन युक्तं, यवैराचितं पूर्णं शकटमि-
त्यर्थः ।

प्रतिदिशमासादनमाग्नेयं पुरस्तात्प्रदक्षिणमि-

तराणि मध्येऽन्त्यम् ॥ २४६ ॥

हविर्भवति ॥ २४६ ॥

पूर्वैश्चरित्वा चरित्वा मध्यमे सऽसूवासे-

चनम् ॥ २४७ ॥

स च तत्संस्कारः अतश्च संस्रवाभावेऽप्यन्येन कार्यः ॥ २४७ ॥

आग्नेयो हिरण्यदक्षिणोऽग्नीधे ददात्यैन्द्रस्य

ऋषभः सौम्यस्य बभ्रुर्ब्रह्मणे वैश्वदेवस्य पृ-

षन्होत्रे पयस्याया वशाभावेऽप्रवीता ध्वर्यु-

भ्यां बार्हस्पत्यस्य शितिपृष्ठो ब्रह्मणे ॥ २४८ ॥

ददातीत्यनुवर्त्तते । वसारिक्ता । अप्रवीता अकामिका । अध्वर्युभ्यामिति । द्वितीयोऽग्नीत् ॥ २४८ ॥

अन्नाद्यकामस्याप्येषा ॥ २४९ ॥

राजसूयाद्बहिरिष्टिर्भवति ॥ २४९ ॥

द्वादशोत्तराणि प्रयुग्धवीरुषि ॥ २५० ॥

निर्वपति ॥ २५० ॥

मासान्तराणि ॥ २५१ ॥

प्रयुग्धवीरुषीति नामधेयम् । स वै प्रयुजाऽहविर्भिर्यजत इति श्रुतेः । द्वादशग्रहणं वा मासान्तरपक्ष एकस्मिन्नेवाहनि क्रियेतेत्येवमर्थः । तथा च काण्वानां षट् षट् श्वो भूत इति पठ्यते । यद्वा द्वादशानामेव प्रयुग्धविष्टमुत्तरेषां नेति द्वादशग्रहणम् ॥ २५१ ॥

आहवनीयाद्वा पुरस्ताच्छस्याप्रासे शम्याप्रा-

स आग्नेयसौम्यसावित्रबार्हस्पत्यत्वाष्ट्रवैश्वा-
नरा यथोक्तम् ॥ २५२ ॥

यथा प्रदेशान्तर उक्तम् ॥ २५२ ॥

एवमावृत्तस्य चरवः सारस्वतमैत्रक्षैत्रपत्यवा-
रुणादित्याः ॥ २५३ ॥

एवमेव प्रत्यावृत्तस्य शम्याप्रासे भवति ॥ २५३ ॥

षट् षड्वैकतन्त्रे ॥ २५४ ॥

भवन्तीति सूत्रशेषः ॥ २५४ ॥

पूर्वाभिवाहौ द्वौ द्वौ षण्णाः षण्णां दक्षिणा ॥ २५५ ॥

इतरत्र तु चोदकेनान्वाहार्यः ॥ २५५ ॥

अष्टापदीवत्पशुबन्धौ गर्भिणीभ्याः स्वगुण-
दक्षिणौ ॥ २५६ ॥

अष्टापदीशब्देनानुबन्धोच्यते । लक्षणया तद्वत्पशुबन्धौ ।
तावेतौ गर्भिणीभ्यां भवतः स्वगुणदक्षिणौ । तद्गुणदक्षिणा-
चित्यर्थः ॥ २५६ ॥

श्येन्यादित्येभ्योदित्यै वा ॥ २५७ ॥

भवति ॥ २५७ ॥

वैश्वदेवीपृषती मारुती वा ॥ २५८ ॥

भवति ॥ २५८ ॥

तदन्ते केशवपनीयोऽतिरात्रः पौर्णमासीसुत्यः ॥ २५९ ॥

तदन्तग्रहणाच्चानन्तरपौर्णमास्यां केशवपनीयो भवति ॥ २५९ ॥

उत्तरे च मासान्तराः ॥ २६० ॥

उत्तरे च क्रतवो मासान्तराः । चशब्दात्पौर्णमासी सुत्याश्च
भवन्ति ॥ २६० ॥

व्युष्टिद्विरात्रः ॥ २६१ ॥

अग्निष्टोमातिरात्रौ ॥ २६२ ॥

अग्निष्टोमग्रहणमपार्ष्टिकत्वज्ञापनार्थम् ॥ २६२ ॥

क्षत्रधृतिः ॥ २६३ ॥

अपरः क्रतुर्भवति ॥ २६३ ॥

तमुभयत एके त्रिष्टोमज्योतिष्टोमौ ॥ २६४ ॥

कुर्वन्त्येके उपरिष्ठात् । अत्र च वैशाखामावास्यायां पशुबन्धौ ।
ज्येष्ठपौर्णमास्यां केशवपनीयः । आषाढ्यां व्युष्टिद्विरात्रः । श्रावण्यां
क्षत्रधृतिः । भाद्रपदाश्वयुजयोस्त्रिष्टोमज्योतिष्टोमौ कार्तिक्याऽसौ-
त्नामणीति ॥ २६४ ॥

अभिषेचनीयाद्वा संवत्सरात्केशवपनीयोऽति-

रात्रः सोमापवर्गः ॥ २६५ ॥

सोमापवर्ग इति सोमानामपवर्गो भवति । वा तदपवर्गे
सोमाः ॥ २६५ ॥

उत्तरे शुक्ले सौत्रामणी ॥ २६६ ॥

सोमानन्तरे शुक्ले सौत्रामणी भवति ॥ २६६ ॥

व्रीहीन्विरूढाविरूढान्क्षौम उपनह्य क्रीणाति

कलीवात्सीसेन ॥ २६७ ॥

ऋजुः ॥ २६७ ॥

पक्त्वौदनं विरूढांश्चूर्णीकृत्याश्विभ्यां प-

पच्यस्वेति सऽसृजति ॥ २६८ ॥

ओदनपाको विरूढैः स चतुर्मुष्टिकग्रहणपूर्वकश्चोदकानुग्रहाय । तस्य च विरूढचूर्णैरश्विभ्यां पच्यस्वेति संसर्गः ॥ २६८ ॥

सिंहवृकव्याघ्रलोमानि चावपति ॥ २६९ ॥

चशब्दात्तत्रैव ॥ २६९ ॥

पशुषु वा ॥ २७० ॥

आवपति तुल्यशास्त्रत्वात् ॥ २७० ॥

पुरोडाशधर्मा द्रव्यसामान्यात् ॥ २७१ ॥

अत्र च सुरायां पुरोडाशधर्माः प्रवर्तन्ते । द्रव्यं हि तेषां पर्युपस्थापकमिति । ननु च ग्रहग्रहणपुरोरुगुपयामादीनां दर्शनात्सौमिका भवन्तीति गम्यते । नेत्याह ॥ २७१ ॥

यावदुक्तः सौमिका गुणत्वात् ॥ २७२ ॥

यावदुक्तं ते भवन्ति । न हि सौमिकधर्मप्रवृत्तिरत्र व्यक्तत्वात् । न च गुणप्रवृत्त्या गुणान्तरप्रवृत्तिर्युक्ता । गुणत्वादेव ॥ २७२ ॥

तिपशुः पशुबन्धश्चश्चतुर्थ्याम् ॥ २७३ ॥

चतुर्थे वाहनि ॥ २७३ ॥

पक्वायाम् ॥ २७४ ॥

सुरायाम् ॥ २७४ ॥

आश्विनोजः श्येतः ॥ २७५ ॥

श्येत आरक्तगौरः १ ॥ २७५ ॥

मल्हाविः सारस्वती ॥ २७६ ॥

रजां मलं हन्तीति मल्हाविः सा सारस्वती ॥ २७६ ॥

१ आलोहितोऽज इति हरिस्वामी । शुक्लवर्ण इति माधवाचार्याः ।

ऋषममिन्द्राय सुताम्णे तद्गुणाभावेजाः ॥ २७७ ॥

तद्गुणानामभावे अजा भवन्ति ॥ २७७ ॥

प्रथमो लोहितः ॥ २७८ ॥

तदा च लोहितः प्रथमो भवति ॥ २७८ ॥

तियूपो वैकादशिनि लिङ्गात् ॥ २७९ ॥

त्रियूपो वा भवति एकयूपो वा एकादशिनि लिङ्गात् । एकाद-
शिन्यां ह्युभयं दृष्टम् । एकयूपतानेकयूपत्वं च । एकादशिनि लिङ्गं
चात्र गणत्वमिति । अत्रोच्यते । सौत्रामणीसंशब्दनादेकयूपतैव नि-
यन्तुं युज्यते । तत्र हि श्रूयते । तद्यदेतः सौत्रामणिकं यूपमेतौ
यूपावभितो भवत इति । अपि च सूत्रारम्भसामर्थ्यादयमर्थोवगम्यते
सूत्रारम्भमन्तरेणापि विकल्पः सिध्यत्येकः । तस्मादेकयूपता नि-
यम इति ॥ २७९ ॥

अग्नी वरुणप्रघासवत् ॥ २८० ॥

अवेदिर्दक्षिणः ॥ २८१ ॥

भवति ॥ २८१ ॥

वपामार्जनान्ते कुशैः परिस्सृतं पुनाति

वायुः पूत इति ॥ २८२ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ २८२ ॥

कुवल्कलकन्दधुवदरचूर्णानि चावपति ॥ २८३ ॥

१ कुवलादयो बदरजातिविशेषाः । वयोवस्थाविशेषा इ-
त्यपरे ॥ २८३ ॥

१ बदराणि निरुपपदबदराणि चणकबदराणि च कुवलादिवा-
च्यानीति याज्ञिकाः । सूक्ष्मतरस्थूलमध्यमपरिणामानि बदरजातिफ-
लानीति माधवाचार्याः ।

ग्रहं गृण्हाति कुविदङ्गेति त्रीन्वा प्रतिदे-
वतमेतयैव ॥ २८४ ॥

पुरोरुचा । स चायं विकल्पः एकं वा त्रीन्वेति श्रुतत्वात् ॥ २८४ ॥
समस्यानुवाचनं यजेति च ॥ २८५ ॥

समासश्चतुर्थ्यन्तानामेव पदानां न विभक्तिलोपेन ॥ २८५ ॥
प्रथमस्यानुहोममितरौ ॥ २८६ ॥

ग्रहौ ॥ २८६ ॥

परिस्फुटोमो दक्षिणेऽग्नौ ॥ २८७ ॥

तत्र चाहयवनीयसंस्काराः कर्त्तव्याः चोदकपरिप्राप्त्या ॥ २८७ ॥

भक्षमाहृत्य परिस्फुच्छेषमासिच्य रुक्मव-
च्छिद्रं कुम्भं शिक्ये कृत्वोपरि दक्षिणस्य धार-
यन्त्सूत्रन्तमुपतिष्ठते त्रिचैः सोमवतां बर्हिष-
दामग्निष्वात्तानामिति ॥ २८८ ॥

भक्षाहरणमात्रोपदेशाद्विशेषानुपदेशाच्च यथान्यत्र भक्षणं
तथेहापीति ॥ २८८ ॥

हवींषि निर्वपति सावितवारुणैन्द्राणि यथो-
क्तं पशुपुरोडाशोर्थे ॥ २८९ ॥

देवतान्यत्वात्पशुपुरोडाशार्थ इत्युक्तम् ॥ २८९ ॥

नपुंसको दक्षिणा रथवाही वा वडवा ॥ २९० ॥

विकल्पः ॥ २९० ॥

सोमातिपूतस्याप्येषा ॥ २९१ ॥

सौत्रामणी भवतीति शेषः ॥ २९१ ॥

विज्ञप्तिः ।

- १ अस्यां चौखम्बा-संस्कृतग्रन्थमालायां प्रतिमासं पृष्ठशतके सुन्दरैः
सीसकाक्षरैरुत्तमेषु पत्रेषु एकः स्तवको मुद्रयित्वा प्रकाश्यते ।
- २ एकस्मिन् स्तवके एक एव ग्रन्थो मुद्र्यते ।
- ३ प्राचीना दुर्लभाश्चाऽमुद्रिता मीमांसावेदान्तादिदर्शन, व्याकरण,
धर्मशास्त्र, साहित्य, पुराणादिग्रन्था एवात्र सुपरिष्कृत्य मुद्र्यन्ते ।
- ४ काशिकराजकीयप्रधानसंस्कृतपाठालयाऽध्यापकाः पण्डिता
अन्येच शास्त्रदृष्टयो विद्वांसः एतत्परिशोधनादिकार्यकारिणो
भवन्ति ।
- ५ भारतवर्षीयै, ब्रह्मदेशीयैः, सिंहलद्वीपवासिभिश्च एतद्ग्राहकै-
र्देयं वार्षिकमग्रिमं मुख्यम् मुद्राः ७ आणकाः ८
६ कालान्तरे प्रतिस्तवकं " " १ " ०
- ७ प्रापणव्ययः पृथग् नास्ति ।
- ८ साम्प्रतं मुद्र्यमाणा ग्रन्थाः- मुद्रिताः स्तवकाः
- (१) संस्काररत्नमाला । गोपीनाथभट्टकृता (संस्कारः) २
- (२) शब्दकौस्तुभः । भट्टोजिदीक्षितकृतः (व्याकरणम्) १०
- श्लोकवार्तिकम् । भट्टकुमारिलविरचितम्
पार्थसारथिमिश्रकृत-न्यायरत्नाकराख्यया
व्याख्यया सहितम् सम्पूर्णम् । } (मीमांसा) १०
- (३) भाष्योपबृंहितं तत्त्वत्रयम् विशिष्टाद्वैतदर्शन प्र-
करणम् श्रीमल्लोकाचार्यप्रणीतम् । श्रीनाराय-
णतीर्थ विरचित भाट्टभाषा प्रकाश सहि-
तम् । सम्पूर्णः । } (वेदान्तः) २
- (४) करणप्रकाशः । श्रीब्रह्मदेवविरचितः सम्पूर्णः (ज्योतिषः) १
- (५) भाट्टचिन्तामणिः महामहोपाध्याय-
श्रीगागाभट्ट विरचितः । तर्कपादः } (मीमांसा) २
- (६) न्यायरत्नमाला-श्रीपार्थसारथिमिश्र
विरचिता सम्पूर्णः । } (मीमांसा) २
- (७) ब्रह्मसूत्र भाष्यम्-वादरायण प्रणीत
वेदान्त सूत्रस्य यतीन्द्र श्रीमद्विज्ञा-
नमिश्रकृत व्याख्यानम् । सम्पूर्णः । } (वेदान्तः) ६

- (६) स्याद्वादमञ्जरी-मल्लिपेणनिर्मिता सम्पूर्णम् । (जैनदर्शनम्) २
- (१०) सिद्धित्रयम्-विशिष्टाद्वैत-ब्रह्मनिरूपण-
परम्-श्रीभाष्यकृतां परमगुरुभिः श्री ६
यामुनमुनिभिर्विरचितम् । सम्पूर्णः } (वेदान्तः) १
- (११) न्यायमकरन्दः । श्रीमदानन्दबोधमहा-
रकाचार्यसंग्रहीतः आचार्यचित्सुखमु-
निविरचितव्याख्यापतेः } (वेदान्तः) २
- (१२) विभक्त्यर्थनिर्णयः न्यायानुसारिप्रथमादि-
समावभक्तिविस्तृतविचाररूपः म० म०
श्रीगिरिधरोपाध्यायरचितः । सम्पूर्णः } (न्यायः) ५
- (१३) विधिरसायनम् श्रीअण्णयदीक्षितकृतम् स० (मीमांसा) २
- (१४) न्यायसुधा (तन्त्रवार्तिकटीका) भट्टसो-
मेश्वरविरचिता । } (वेदान्तः) १३
- (१५) शिवस्तोत्रावली । उत्पलदेवविरचिता । } (वेदान्त) २
- श्रीक्षेमराजविरचितवृत्तिसमेता । }
- (१६) मीमांसाबालप्रकाशः (जैमिनीयद्वादशा-
ध्यायार्थसंग्रहः) श्रीमद्वपदवाक्यप्रमा-
णपारावारीणधुरीणमीमांसाद्वैत साञ्जा-
ज्यधुरन्धरश्रीभट्टनाराणात्मजभट्टशङ्कर-
विरचितः । } (मीमांसा) २
- (१७) प्रकरणप्रश्निका (प्रभाकरमतानुसारि मीमांसादर्शनम्) महा-
महोपाध्याय श्रीशालिकनाथमिश्र विरचितम् । (मीमांसा) २
- (१८) अद्वैतसिद्धिसिद्धान्तसारः । पण्डितप्रवरश्रीसदानन्दव्यास-
प्रणीतस्तत्कृतव्याख्यासमलङ्कृतश्च । (वेदान्त) ३
- (१९) कान्यायनश्रौतसूत्रम् महामहोपाध्याय श्रीकर्का-
चार्यविरचित भाष्यसहितम् । ७
- (२०) ब्रह्मसूत्रभाष्यम् श्रीभास्कराचार्यविरचितम् (वेदान्त) १

पञ्चादिप्रपेणस्थानम् }

हरिदासगुप्तः,
बीखा-संस्कृतपत्रकाख्य
बनारस सिटी ।

THE

CHOWKHAMBÂ SANSKRIT SERIES

A

COLLECTION OF RARE & EXTRAORDINARY SANSKRIT WORKS.

कात्यायनश्रौतसूत्रम्

महामहोपाध्याय श्रीकर्काचार्यविरचित भाष्यसहितम् ।

KÂTYÂYANA ŚRAUTASUTRA,

WITH A COMMENTARY BY ŚRĪ KARKÂCHÂRYA:

EDITED BY

VYÂKARNÂCHÂRYA PANDIT MADANMOHAN PÂTHAK,

Professor of Mimâmsâ and Dharmashâstra,

Ranabir Sanskrit Pâthashâlâ,

Central Hindu College, Benares.

FASCICULUS VIII.

PUBLISHED AND SOLD BY THE SECRETARY.

CHOWKHAMBÂ SANSKRIT BOOK-DEPÔT:

BENARES.

AGENTS:--OTTO HARRASSOWITZ, LEIPZIG;

PANDIT JYESHTHARAMA MUKUNDJI, BOMBAY.

Printed By Hari Das Gupta Proprietor

AT THE VIDYA-VILASA PRESS.

BENARES.

1904.

Registered According to Act XXV. of 1867.

॥ श्रीः ॥

—*—

मानन्दवनविद्योतिसुमनोभिः सुसंस्कृता ।

सुवर्णाङ्कितभव्याभशतपत्रपरिष्कृता ॥ १ ॥

चौखम्बा-संस्कृतग्रन्थमाला मञ्जुलदर्शना ।

रसिकालिकुलं कुर्यादमन्दामोदमोहितम् ॥ २ ॥

स्तवकः—७८

अनुयाजान्ते पशुपुरोडाशार्थैश्चरत्याश्विनेन

प्रागवदानेभ्यः ॥ २९२ ॥

आश्विनस्य चानेनोत्पत्तिः पूर्वमनभिधानात् ॥ २९२ ॥

हविर्भिवा ॥ २९३ ॥

प्रागवदानेभ्यश्चरति । अस्मिन् पक्षे ॥ २९३ ॥

आश्विनाभावस्तु ॥ २९४ ॥

सौत्रामणीं त्रैधातवीं च प्रकृत्य श्रूयते । सैषा राजसूययाजि-
न उदवसानीयेष्टिर्भवतीति । अतः कर्मार्थमिदमाह—

राजसूययाजिनः कर्मापवर्गे वा सौत्रामणी ॥ २९५ ॥

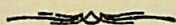
त्रैधातवी वेति विकल्पमाशङ्क्याह—

त्रैधातव्यानुपूर्व्ययोगात् ॥ २९६ ॥

त्रैधातव्येवान्ते भवति । आनुपूर्व्ययोगात् । त्रैधातव्येवान्ते
पठ्यत इति । न चानयोर्धिकल्पः । आस्त्रानसामर्थ्यात् । तेन सौत्रा-
मण्यां उदवसानीयत्वमुच्यते । उदवसानीयासन्निधौ पाठात् । उद-
वसानीयेवोदवसानीयेति उपचारवृत्त्या । तथा च पाठः अनया मेऽष्टी-
ष्टमसदनयापि सूया इति ॥ २९६ ॥

इति श्रीउपाध्यायकर्ककृतौ कात्यायनविवरणे

पञ्चदशोऽध्याय समाप्तः ।

षोडशोऽध्यायः ।

राजसूयोनु विहितः इदानीं श्रुतिमन्त्रपाठावसरप्राप्तो अग्नि-
रनुविधेयः । सोनुविधीयते ।

अग्निः सोमाङ्गं तद्गुणव्यतिषङ्गात् ॥ १ ॥

अग्निशब्दो ज्वलनवचनः संस्तदधिकरणभूतस्थलाभिधायको
द्वष्टव्यः इष्टकाभिरग्निं चिनोतीति हि श्रूयते । तथाग्निमारोहन्ति अ-
ग्निं प्रोक्षतीति च आरोहणप्रोक्षणे स्थलस्योच्यते । तस्य चानारभ्य
विधानात्प्रकृतिसव्यपेक्षत्वे सोमस्याङ्गमित्युच्यते । सोमशब्देन लक्ष-
क्षणया तत्साध्यकत्वमभिधानम् । सोमाङ्गमिति कुत एतत् । तद्गुण-
व्यतिषङ्गात् । तद्गुणानां हि व्यतिषङ्गात् इत्यते । अन्तरोपसदौ
चिनोति । प्रायणीयेन प्रचर्य सीरं युनक्ति । चितो गार्हपत्यो भवत्य-
चित आहवनीयः । अथ राजा राजानं क्रीणातीत्येवमादिफलवता च
गुणव्यतिषङ्गं सति अफलस्य तदङ्गता ॥ १ ॥

इच्छतः समहावृते नियमः ॥ २ ॥

अङ्गमपि सदिच्छया भवति । कथमवगम्यते । येन समहाव-
ृते नियमो दृश्यते । तस्मादेतानि सर्वाणि सहोपेयादर्शि महावत-
मिति । ननु चाग्नौ महावतनियमः कस्मान्न भवति । उच्यते ऽग्निप्र-
करणं पाठात् । यस्यैव प्रकरणं तद्धर्मनियमो युक्तः । तस्मात्साध्व-
भिहितं समहावृते नियम इति । अत एवोक्तमिच्छत इति । नियमवि-
धानादन्यत्रेच्छैव भवति ॥ २ ॥

न प्रथमाहारे ॥ ३ ॥

प्रथमाह्रीयत इति प्रथमाहारः । प्रथमप्रयोग इत्यर्थः ॥ ३ ॥

कुत एतत् प्रथमे प्रयोगे न भवतीति—

उत्तरवेद्यग्निनिधानात् ॥ ४ ॥

उत्तरवेदौ ह्यग्नेर्निधानं विहितम् । सयद्धार्यमाणेष्वा उत्तर-
वेदि व्याधारयतीति । अग्निधारणं च निधानार्थम् । अग्नौ च स्थ-
लेग्निनिधानं विहितम् । यदि च प्रथमाहारेष्वग्निः स्यादुत्तरवेदाव-
ग्निनिधानमनर्थकं स्यात् । अथ पुनः प्रथमाहारेणैवत्वे संबृत्ते द्वि-
तीयादिष्वग्नावग्निनिधानमविरुद्धमिति सम्प्रदायः । ननु चानार-
भ्यवादप्राकृतव्यवधानयोर्विकल्पः कस्मान्न भवति । नेत्युच्यते । प्रा-
कृतं विधानमुत्पत्तिशिष्टत्वादनारभ्यवादादुबलीयोतो न विकल्प
इतिअत्र वदामः । यदि प्राकृते प्रत्यर्थिन्यनारभ्यवादादस्यानवकाशः
द्वितीयादिष्वपि प्रयोगेनारभ्यवादविहितेऽग्निर्न प्राप्नोति । तत्रापि
हि प्रकृतिविहितमुत्तरवेदावग्निनिधानमस्त्येव । तस्मादपव्याख्येषा
प्रथमाहारशब्देन प्रथमः प्रयोग उच्यत इति । कथं तर्ह्येतत् । उच्यते
प्रथमाहारशब्देन ज्योतिष्टोमसंस्था उच्यते तस्य हि प्रथममाहरणम-
नुष्ठानम् । एवं हि श्रूयते । एष वा व प्रथमो यज्ञानां यज्ज्योतिष्टोम
इति । आचार्येणाप्युक्तम् । एष प्रथमसोम इति । तेन प्रथमाहारे
ज्योतिष्टोमे ऽग्निष्टोमसंस्थे नाग्निर्भवति । न हि प्राकृते विधानमना-
रभ्यविधिना पक्षेपि बाधितुं शक्यते । अतो नारभ्यविहितस्याग्नेर-
न्यत्रावकाशः । यथा साप्तदश्यं प्रकृत्यास्नातेन पाञ्चदश्येन बाधितम् ।
यद्येवं पुनर्यत्रैव श्रवणं तत्रैवाग्निः प्राप्नोति यथा साग्निचित्यावग्ने-
स्तामाविति यथाश्वमेधे एकविंशोऽग्निर्भवतीति सर्वमेधे चाग्निरुत्तम
इति । नैष दोषः । अस्ति ह्यत्रान्यदपि विधानम् । अथातोऽग्निमग्नि-
ष्टोमेनानुयजति तमुक्थ्येन तमतिरात्रेण तमेकरात्रेण ते द्विरात्रेणो-
त्येवमादि समानविधानार्थानि वचनानि तैः सर्वत्र प्राप्तिः । तथा च
तस्मादु सप्तविधमेव प्रथमं विदधीताथैकोत्तरमेकशतविधादिति ।
अतः सर्वत्र प्राप्तिः । साप्तदश्यं तु विशेषश्रवणमिति ॥ ४ ॥

चिकीर्षमाण उत्तरस्यां फागुन्यां पौर्णिमासे नेष्ट्वा

पञ्चपशूनालभते दक्षिणान् ॥ ५ ॥

चिकीर्षमाण इत्यवाच्यमुपक्रमादेव तत्सिद्धेः । वाच्यं वा
स्वयमातृणाद्युपधानेपि मा भूदालम्भ इतिपञ्च ग्रहणं चाभिजिद्वि-
श्वजितोरपि पञ्चैव यथा स्युरिति ॥ ५ ॥

ब्रह्मणे वा दद्यात् ॥ ६ ॥

दक्षिणाम् । विकल्पेन हि श्रवणमत्र ॥ ६ ॥

अमावास्यायामेके ॥ ७ ॥

पञ्च पशूनालभन्ते । अमावास्यायामालभेतेत्यु हैक आहुरिति
सा च माघामावास्या सन्निधानाद्गृह्यते ॥ ७ ॥

अग्निभ्यः कामाय पुरुषाश्चगोऽव्यजान् ॥ ८ ॥

आलभते । यत्तु वैश्वकर्मणं पुरुषं वारुणमश्वमैन्द्रमृषभं त्वा-
ष्ट्रमविमात्रेयमजमिति सार्थवादो हन्तैनानग्निभ्यः कामायालभा
इत्यस्य ॥ ८ ॥

वर्षिष्ठरशनः पुरुषोऽनुपूर्व्या इतरेषाम् ॥ ९ ॥

रशना भवन्ति पुरुषस्य । वर्षिष्ठाय हसीयस्यथ हसीति
श्रुतेः । वर्षिष्ठता चायामापेक्षाया न स्थौल्यापेक्षया । प्रकृतौ ह्यायामः
श्रूयते । द्विव्यामया रशनयेति ॥ ९ ॥

सर्वेषां वा तुल्याः ॥ १० ॥

रशना भवन्ति ॥ १० ॥

समिध्यमानसमिद्धवत्यन्तरे समास्त्वाम्

इति नव दधाति ॥ ११ ॥

तेषां चतुर्विंशतिः सामिधेन्य इति प्रकृत्याह । समास्त्वाम्-
कृतवो वर्द्धयन्तिवति ॥ ११ ॥

आग्नेयो द्वादशोर्ध्वा अस्येति ॥ १२ ॥

आग्नेयः प्रयाजयाज्याः द्वादश भवन्ति । ता एता ऊर्ध्वा
अस्य समिधो भवन्तीति श्रुतेः ॥ १२ ॥

एकादशान्ते शासप्रैषादि करोति ॥ १३ ॥

प्रकृतौ दशान्तेभिहितम् इह वचनादेकादशान्त उच्यते ॥ १३ ॥

परिवृते पुरुषसंज्ञपनम् ॥ १४ ॥

वचनाद्भवति ॥ १४ ॥

अजस्य शुन्धति प्रचरणयोगात् ॥ १५ ॥

इतरेषां पशूनामप्यु कायप्रासनमुक्तम् अजेन चरतीति च ।
तेनाजस्य शुन्धतीत्युच्यते । स हि प्रचरणेन युज्यते ॥ १५ ॥

सर्वेषां वाविशेषात् ॥ १६ ॥

सर्वेषां वा शोधनं कर्त्तव्यम् । सर्वेषामेव ह्यविशेषेण देवता-
सम्बन्ध उपदिष्टः । तेन सर्व एवैतेयागाः । यागार्थद्रव्यस्य च यो-
धर्मः स सर्वेषां भवति । अप्यु कायप्रासनं तु वचनात् ॥ १६ ॥

वैश्यः पुरुषो राजन्यो वा ॥ १७ ॥

वचनाद्भवति ॥ १७ ॥

कण्ठेषु तृणमन्तर्धाय शिराऽस्यादत्ते ॥ १८ ॥

तृणाधिकाराद्वपातृणकाल एव शिरसामादानं जिह्वावर्जम् ।
सा ह्यवदानैः सह गृह्यते ॥ १८ ॥

चतुर्णामप्यु कायप्रासनम् ॥ १९ ॥

शिरो ग्रहणसमनन्तरमेव । येनाजं प्रकृत्याह सऽस्थिते तस्य
शेषप्रासनमिति ॥ १९ ॥

ततो मृदिष्टकार्थापश्च ॥ २० ॥

तत एवोदकमध्यात् मृद्गृह्यते इष्टकार्थम् । आपश्च
तत एव ॥ २० ॥

अजेन चरति ॥ २१ ॥

अजेन यज्ञः सऽस्थापयन्तीति वचनात् ॥ २१ ॥

सऽस्थिते तस्य शेषप्रासनम् ॥ २२ ॥

सः स्थिते च कर्मणि तच्छेषस्याप्सु प्रासनम् ॥ २२ ॥

सर्वैरेके ॥ २३ ॥

एके आचार्याः सर्वैः पशुभिः प्रचारमिच्छन्ति । तद्वैक
आहुरत्रैवैतैः सर्वैः पशुभिर्यजेतेति हि श्रूयते । ननु चैवं सति स-
म्भरणार्थता विरुध्यते । सम्भरणार्थं हि अप्सु कुसिन्धानां प्रासनम् ।
कुसिन्धैः कुषितया मृदा अद्भिश्चैष्टकानां दार्ढ्यमुपजायत इति । अतः
सर्वप्रचारे सम्भरणानुपपत्तिरिति ॥ २३ ॥

एवमाशङ्कित आह—

एकस्यापि किं ततः सम्भरेदिति श्रुतेः ॥ २४ ॥

तद्वैक आहुरत्रैवैतैः सर्वैः पशुभिर्यजेतेति प्रकृत्याह । यद्वा-
एतैरत्र सर्वैर्यजेत तदेवाग्नेरन्तं परियादिति सर्वैर्यागमभिधाय नि-
षेधति न तथा कुर्याद्देवानां तदितादियादथो पथस्तदियादथो किं
ततः सम्भरेदिति । सर्वयागपक्षे सम्भरणाभावे दोष प्रसङ्गात् ।
तस्मान्न सर्वैर्याग इति । एवमाशङ्कित उत्तरम् । एकस्यापि किं
ततः सम्भरेदिति श्रुतेः । एकस्यापि पशोरालम्भे किं ततः सम्भरे-
दित्येतत्तुल्यमेव । तस्माद्विकल्पः सर्वैर्वा यागोजेन वेति । सम्भरणा-
भावः सर्वयागपक्षार्थवाङ् ॥ २४ ॥

वैश्वानरः पशुपुरोडाश उपांशु ॥ २५ ॥

भवति ॥ २५ ॥

पशुदेवता च ॥ २६ ॥

उपांश्वेव ॥ २६ ॥

आग्नेय्यो याज्यानुवाक्याः कामवत्यः ॥ २७ ॥

भवन्ति ॥ २७ ॥

मैथुनं वर्जयेदा पयस्यायाः ॥ २८ ॥

पयस्या अन्ते विहिता आ तत इति ॥ २८ ॥

मांसोपर्यासने चेच्छन् ॥ २९ ॥

मांसोपर्यासने चेच्छया वर्जयेत् ॥ २९ ॥

त्वङ्मस्तिष्कोद्धृतानि घृताक्तानि शिरा-
ंसि निदधाति ॥ ३० ॥

त्वक्त्वगेव अस्तिष्कशब्देन शिरः कपालगतो मज्जाभिधीयते ।
ते च उद्धृत्य घृताक्तानि शिरांसि स्थापयति ॥ ३० ॥

सकलानि वा ॥ ३१ ॥

वेति विकल्पः ॥ ३१ ॥

अन्यानिवा हिरण्मयानि वामृन्मयानि वा-
नालभ्यैतान् ॥ ३२ ॥

पशून् । अन्यानि वा सङ्ग्रामहतानि गृह्णाति हिरण्मयानि वा
मृन्मयानीति वा विकल्पः ॥ ३२ ॥

श्यामतूपरो वा प्राजापत्यः ॥ ३३ ॥

पशुरालभ्यते । पञ्च पशवो वेति विकल्पः । प्राजापत्यस्य चा-
हर्गणेषु नियमः ॥ ३३ ॥

षड्दध्यात् ॥ ३४ ॥

धाय्याः । प्राजापत्यं हि प्रकृत्योच्यते तस्यैकविंशतिः सा-
मिधेन्य इति ॥ ३४ ॥

हिरण्यगर्भ इत्युचाः स्तुवाधारः ॥ ३५ ॥

हिरण्यगर्भवत्याधारमाधारयतीति वचनात् । स च पूर्वं एव
भवति नापूर्वः । प्रकृतिलिङ्गसंयोगात् । प्रकृतिलिङ्गसंयोगोह्यत्र भव-
ति । आधारमाधारयतीति । पूर्वत्वेपि सन्वेदः किं पूर्वाधारे मन्त्रवि-
धानमुतोत्तराधार इति ॥ ३५ ॥

किं तावत्प्राप्तम्—

पूर्वो देवतासामान्यात् ॥ ३६ ॥

रूवाघारो हिरण्यगर्भवत्या कर्त्तव्यः । कुत एतत् । देवतासामान्यात् । रूवाघारे हि प्रजापतिर्देवता हिरण्यगर्भवत्यामपि प्रजापतेरेव देवतात्वं कस्मै देवाय हविषा विधेमेति । कश्च प्रजापतिः । मन्त्रश्च रूवाघार एव देवताभिधानसमर्थः । तस्मात्तत्रैव विनियुज्यत इति ॥ ३६ ॥

एवं प्राप्त आह—

उत्तरे तु सामान्योपदेशाभ्याम् ॥ ३७ ॥

तुगब्दः पक्षव्यावृत्तौ न पूर्वस्मिन्नाघारे मन्त्रप्रयोगः । किं तर्ह्युत्तराघारे । कुत एतत् । मन्त्रवत्त्वसामान्यात् । यस्यैव च प्रकृतौ मन्त्रो दृष्टस्तस्यैव मन्त्रान्तरनिधानमनुरूपतरम् । इतरत्र तु मन्त्रवत्त्वाच्च विधेया तद्विशेषश्चेति स्यात् । तेनोत्तराघारे मन्त्रो विधीयमानः शब्दवत्त्वसामान्यात् मन्त्रान्तरस्य निर्वृत्तको भवति । यथा छन्देन सामान्यात् तैलं घृतस्य । यत्पुनरुक्तं कशब्देन प्रजापतिरभिधीयत इति । इन्द्रस्यापि तच्छब्दाभिधानमविरुद्धम् । तस्मान्मन्त्रोपदेशावुत्तराघारे एव तद्विनियोग इति ॥ ३७ ॥

वायवे वा नियुत्वते श्वेतलप्सुदी द्वे दध्यात् ॥ ३८ ॥

अथवा नियुत्वगुणविशिष्टाय वायवे शुक्लपशुरालभ्यते न प्रजापत्यः पञ्च पशवः एवमपि हि श्रूयत एव । श्वेतो वर्णतः लप्सुदी कूर्चलः । तूपरशब्दोन्नानुवर्त्तते । अथैतं वायवे नियुत्वते शुक्लं तूपरमालभत इति श्रुतेः । तत्र च द्वे ध्याये दध्यात् तस्य संसदशसमिधेन्यो भवन्तीति वचनात् ॥ ३८ ॥

प्राजापत्यः पशुपुरोडाशो द्वादशकपाल

उभयोः ॥ ३९ ॥

उभयोरपि प्राजापत्यवाक्ययोः प्राजापत्य एव द्वादशकपालः पुरोडाशो भवति ॥ ३९ ॥

प्रजापत्यस्य कद्वत्यो याज्यानुवाक्याः ॥ ४० ॥

भवन्ति ॥ ४० ॥

शुक्लवत्यो वायव्यस्य ॥ ४१ ॥

वपाया वा ॥ ४२ ॥

वा अवधारणे शुक्लवत्यौ भवतः । वापाया एव शुक्लवत्यौ
स्यातामिति वचनात् ॥ ४२ ॥

तुल्यमन्यत्सर्वेषु ॥ ४३ ॥

उखासम्भरणमष्टस्याम् ॥ ४४ ॥

उखायाः सम्भरणमुखासम्भरणम् तदष्टस्यां भवन्ति । अष्ट-
कायामुखा सम्भरतीति वचनात् । उखा चोपलक्षणम् । अषाढाद्यप्य-
त्र सम्भ्रियत एव । ततश्चान्तराये तस्या अपि प्रयोक्तृत्वम् ॥ ४४ ॥

आहवनीयस्य पुरस्तान्मत्या चतुरश्रे श्वध्रे

मृत्पिण्डमवदधाति भूमिसमम् ॥ ४५ ॥

भूमिसमं अन्यूनमनतिरिक्तम् ॥ ४५ ॥

पिण्डमपरेण व्यध्वे वल्मीकवपां छिद्रां

निदधाति ॥ ४६ ॥

पिण्डाहवनीययोर्व्यध्वे अर्धपथे ॥ ४६ ॥

आहवनीयं दक्षिणेन त्रिवृन्मुञ्जपञ्चाङ्गी-

बद्धास्तिष्ठन्ति प्राञ्चोऽश्वगर्दभाजाः पूर्वापरा

रासभो मध्येऽश्वपूर्वाः ॥ ४७ ॥

आहवनीयस्य दक्षिणतस्त्रिवृन्निर्मुञ्जमयीभिः पञ्चाङ्गीभिः प-

आङ्गयो मुखरिकाः ताभिर्वद्धास्तिष्ठन्ति प्राङ्मुखाः अश्वगर्दभाजाः
पूर्वापररीत्या रासभो मध्येऽश्वपूर्वाः ॥ ४७ ॥

उत्तरत आहवनीयस्यारत्निमात्र उभयतस्ती-
क्ष्णा वैणवी सुषिराग्निः कल्माष्यभावे ऽक-
ल्माषी प्रादेशमान्यरत्निमात्री वा ॥ ४८ ॥

आनन्तर्यात्पशूनामुत्तरतो मा भूदित्याहवनीयग्रहणम् ॥ ४८ ॥

हिरण्मयीमेके ॥ ४९ ॥

आचार्या इच्छन्ति । अतश्च विकल्पः ॥ ४९ ॥

अष्टगृहीतं जुहोति सन्ततमुदगृह्णन्त्युज्जान
इति ॥ ५० ॥

अष्टगृहीतमाज्यद्रव्यं सन्ततं जुहोत्युदगृह्णन्त्युज्जान इति । अत्रै-
तच्चिन्त्यते । किमिदमेकं कर्म उताष्टावेतानीति । एकमिति ब्रूमः ।
तां वा एतामेकाः सतीमष्टगृहीतामष्टाभिर्यजुर्मिजुंहोतीति । अष्टौ वा
कर्माणि नैकमिति । तान्येतान्यष्टौ सावित्राणीति । किं च वैश्वकर्म-
णाश्चैकवाक्यत्वात् । अष्टौ सावित्राण्यष्टौ वैश्वकर्मणानीति च । निः-
सन्दिग्धं वैश्वकर्मणान्यष्टौ । अतः सहत्वाविशेषात्सावित्राण्यष्टा-
विति गम्यते । तां वा एतामेकाः सतीमित्येतस्मिन्वाक्ये सति अष्टौ
सावित्राण्येव । तस्मिन् सति कथमेकान्ततोवधार्यते अष्टावेतानि क-
र्माणीति । उच्यते । उत्पत्तौ बहुत्वविशिष्टानां श्रवणम् । एवं हि श्रूय-
ते । तेषां चेतयमानानां सवितैतानि सावित्राण्यपश्यद्यत्सवित्ताऽप-
श्यत्तस्मात्सावित्राणीति । यत्पुनरेकत्वश्रवणं तत्प्रक्षेपापेक्षया । प्रयो-
जनं यत्तदनन्तरितं तत्प्रयुज्यते ॥ ५० ॥

देवस्य त्वेत्यग्निमादाय हस्त आधायैत्येना-
मभिमन्त्रयते ॥ ५१ ॥

हिरण्मयीपक्षे मन्त्रः स्यात् । बिभ्रदग्निः हिरण्मयीमिति म-

न्त्रलिङ्गात् । न वा संस्तवार्थत्वात् । हिरण्यमीशब्देन संस्तवः क्रियते ।
तथा चाह । यद्वा एषा छन्दांसि तेनैषा हिरण्यमिति । तस्माद्वैष्ण-
वी पक्षेऽपि मन्त्रप्रयोगः ॥ ५१ ॥

अश्वप्रभृतींश्च प्रतूर्तं युज्जाथां योगे योगे

इति ॥ ५२ ॥

अभिमन्त्रयत इत्यनुवर्त्तते ॥ ५२ ॥

अनुपस्पृशन्नुत्क्रमयत्येनान्प्राचः प्रतिमन्त्रं

प्रतूर्तवन्नुर्वन्तरिक्षं पृथिव्या सधस्थादिति ॥ ५३ ॥

एभिर्मन्त्रैः ॥ ५३ ॥

अग्निषु ज्वलत्सु पिण्डं गच्छत्यग्निं पुरीष्यम् ॥ ५४ ॥

ज्वलत्स्वग्निषु पिण्डं प्रतिगच्छत्यग्निं पुरीष्यमित्यनेन म-
न्त्रेण । प्रदीप्ता एतेऽग्नयो भवत्यथै मृदमच्छयन्तीति वचनात् ॥ ५४ ॥

दक्षिणतश्च पशवो युगपत् ॥ ५५ ॥

गच्छतां च दक्षिणतः पशवः उत्तरतश्च पुरुषाः युगपद्ग-
नम् ॥ ५५ ॥

अनद्धा पुरुषमीक्षते देवपितृमनुष्यानर्थक-

मग्निं पुरीष्यमिति ॥ ५६ ॥

यो देवादीन्नावति स देवपितृमनुष्यानर्थकः ॥ ५६ ॥

वल्मीकवपामादाय छिद्रेण पिण्डमीक्षते ऽन्व-

ग्निरिति ॥ ५७ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ ५७ ॥

दृष्ट्वा निदधात्येनाम् ॥ ५८ ॥

वल्मीकवपाम् ॥ ५८ ॥

आगेत्येत्यभिमन्त्रयतेश्वम् ॥ ५९ ॥

आक्रम्येत्येनेन पिण्डमधिष्ठापयति ॥ ६० ॥

एनेनेत्यश्वोऽभिधीयते ॥ ६० ॥

द्यौस्त इति पृष्ठस्योपरिपाणिधारयन्ननुपस्पृशेत्

शन्नुत्क्रामेत्युत्क्रमयति ॥ ६१ ॥

अश्वम् ॥ ६१ ॥

उदक्रमीदित्यभिमन्त्रयते ॥ ६२ ॥

अश्वमेव ॥ ६२ ॥

आहवनीयवत् स्थापयति पिण्डस्य ॥ ६३ ॥

पञ्च ॥ ६३ ॥

उपविश्य मृदमभिजुहोत्या त्वा जिघर्मीति

व्यतिषक्ताभ्यामृग्भ्यामाहुती रूवेणाश्वपदे ॥ ६४ ॥

मृतसंस्कारत्वावुपविश्येत्युच्यते । व्यतिषङ्गश्च एकस्याः
पूर्वार्धे इतरस्या उत्तरार्धः । इतरयोरप्येवमेव ॥ ६४ ॥

अभ्रयापिण्डं त्रिः परिलिखति परिवाजप-

तिरिति बहिर्बहिरुत्तरयोत्तरया ऽभ्रया पिण्डं

खनति देवस्य त्वेति ॥ ६५ ॥

अभ्रिग्रहणमभ्यन्तरनिवृत्त्यर्थम् । तथा चाह सा वैणव्यभ्रि-
रुत्सीदतीति ॥ ६५ ॥

कृष्णाजिनमास्तीर्योत्तरतस्तस्मिन्पुष्करपर्ण-

मपां पृष्ठमिति ॥ ६६ ॥

तस्मिन्निति कृष्णाजिने ॥ ६६ ॥

विमाष्टर्थेनदिव इति ॥ ६७ ॥

पुष्करपर्णम् ॥ ६७ ॥

आलभत उभे शर्म च स्थ इति ॥ ६८ ॥

उभे कृष्णाजिनपुष्करपर्णौ । शक्यत्वाच्च युगपदालम्बनम् ॥ ६८ ॥

पिण्डं पुरीष्योसीति ॥ ६९ ॥

आलभते ॥ ६९ ॥

पाणिभ्यां परिगृह्णात्येनं दक्षिणोत्तराभ्यां
दक्षिणः सांनिस्त्वामग्न इति षड्भिः सर्वं
स्वकृद्दधृत्वा पुष्करपर्णे निदधाति ॥ ७० ॥

ग्रहणे मन्त्रः अथैनं परिगृह्णातीति वचनात् ॥ ७० ॥

अपः श्वभ्रेऽवनयत्यपो देवीरिति ॥ ७१ ॥

अनेन मन्त्रेण । श्वभ्रः पिण्डावटः ॥ ७१ ॥

स इति वातमपक्षिपतीति ॥ ७२ ॥

श्वभ्र एव ॥ ७२ ॥

अनामिकया सम्बपति पुरस्तात्पश्चाद्दक्षिण-
त उत्तरतश्च ॥ ७३ ॥

संवापश्चावटे पुरीषस्य ॥ ७३ ॥

आस्तीर्णयोरन्तानुदगृह्णाति सुजात इति ॥ ७४ ॥

आस्तीर्णयोः कृष्णाजिनपुष्करपर्णयोरन्तानुदगृह्णाति सुजात
इत्यनेन मन्त्रेण ॥ ७४ ॥

तिवृता मुञ्जयोक्तेणोपनहति वासो अग्न इति ॥ ७५ ॥

उद्गृह्णीतानन्तान्मुञ्जयोक्तेणोपनहति वासो अग्न इत्यनेन
मन्त्रेण ॥ ७५ ॥

उत्तिष्ठति पिण्डमादायोदु तिष्ठति ॥ ७६ ॥

ऊर्ध्वबाहुः प्राञ्चं प्रगृह्णात्यूर्ध्व ऊ षु ण इति ॥ ७७ ॥

प्रसारितबाहुः प्राञ्चं पिण्डं गृह्णाति ऊर्ध्व ऊ षु ण इत्यनेन-
मन्त्रेण ॥ ७७ ॥

अवहत्योपरिनाभि धारयन्नश्वप्रभृतीनाभि-
न्तयते स जातस्थिरो भव शिवो भवेति ॥ ७८ ॥

प्रतिमन्त्रम् ॥ ७८ ॥

धारयत्येषामुपरि पिण्डमनुपस्पृशन्प्रैतु वा-
जी वृषामिमित्यश्वखरयोः ॥ ७९ ॥

एषां पशूनामुपरि पिण्डमनुपस्पृशन् धारयति प्रैतु वाजीत्य-
श्वस्य वृषामिमिति खरस्य ॥ ७९ ॥

अग्न आयाहीत्याहृत्य खराच्छागस्यर्तु स-
त्यमित्या निधानात् ॥ ८० ॥

धारयत्यनुपस्पृशन्नेव ॥ ८० ॥

आयन्त्यावर्त्य पशूनजः पुरस्ताद्रा-
सभो मध्ये ॥ ८१ ॥

स्वस्थानस्थितानामेवावृत्तिः ॥ ८१ ॥

अनद्धापुरुषमीक्षते पूर्ववदग्निं पुरीष्यमिति ॥ ८२ ॥

अनन्यार्थत्वात्पूर्ववच्छब्देनाग्निषु प्रज्वलत्स्विद्युच्यते ॥ ८२ ॥

उत्तरत आहवनीयस्योद्धृतावोक्षिते सिक-
तोपकीर्णे परिवृते प्राग्द्वारे पिण्डं निदधा-
त्योषधय इति ॥ ८३ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ ८३ ॥

विपाजसेति प्रमुच्यैनमजलोमान्यादाय प्रा-
गुदीचः पशुनुत्सृजति ॥ ८४ ॥

विपाजसेत्यनेन मन्त्रेण प्रतिमुच्य मिश्रमजलोमानि गृहीत्वा
प्रागुदीचीं दिशम्प्रति पशुनुत्सृजति ॥ ८४ ॥

आपोहिष्ठेति पर्णकषायपक्वमुदकमासिञ्चति पिण्डे ॥ ८५ ॥

पर्णकषायं पलाशकषायं तत्पक्वमुदकम् ॥ ८५ ॥

फेनं च तूष्णीं ततः कृत्वा ॥ ८६ ॥

तत एवोदकात्पूर्वतरं फेनं कृत्वोदकमासिञ्चति । चय-
ब्दात्फेनम् ॥ ८६ ॥

अजलोमभिः सःसृजति मित्रत्वः सः
सृज्येति ॥ ८७ ॥

अजलोभिः सःसृजति पिण्डं मित्रः सःसृज्येत्यनेन
मन्त्रेण ॥ ८७ ॥

शर्करायोरसाश्मचूर्णैश्च रुद्राः सःसृज्येति ॥ ८८ ॥

शर्करा प्रसिद्धा । अयोरसा लोहसिङ्गाणः कीर इति यः प्र-
सिद्धः । अश्मचूर्णः पाषाणचूर्णः । चशब्दादेतैः पिण्डं सं-
सृजति ॥ ८८ ॥

सःसृष्टामिति संयौति ॥ ८९ ॥

पिण्डं मिश्रयत्याङ्गवालयतीत्यर्थः ॥ ८९ ॥

अषाढां करोति महिषी प्रथमवित्ता तदाख्या ॥ ९० ॥

अषाढाख्यामिष्टकां महिषी करोति। महिषीशब्दस्यान्यत्राप्रसि-
द्धत्वादाह । प्रथमवित्ता तदाख्या । तद्यैव प्रथमवित्ता सा महि-
षीति ॥ ९० ॥

यजमानपादमार्त्तीं त्र्यालिखिताम् । ९१ ॥

महिषीपादमात्री मा भूदिति यजमानग्रहणम् ॥ ९१ ॥

यजमान उखां करोति मृदमादाय मखस्य

शिर इति ॥ ९२ ॥

मृदादाने मन्त्रः । एवं हि श्रूयते । अथ मृत्पिण्डमपादत्ते या-
यन्तं निधयेलं मन्यते मखस्य शिरोसीति ॥ ९२ ॥

प्रादेशमार्त्तीं तिर्यगूर्ध्वा च ॥ ९३ ॥

चशब्दात्प्रादेशमात्रीमेव ॥ ९३ ॥

पञ्चप्रादेशामिषुमात्रीं वा तिर्यक्पञ्चपशौ ॥ ९४ ॥

ऊर्ध्वं तु प्रादेशमात्र्येव पञ्चपशावपि ॥ ९४ ॥

वसवस्त्वेति प्रथयति ॥ ९५ ॥

आप्तं पिण्डं ॥ ९५ ॥

अन्तानुन्नीय सर्वतः प्रथमं धातुमादधाति

रुद्रास्त्वेति ॥ ९६ ॥

अनेन मन्त्रेण । धातुशब्दात्प्रक्षेप एव ॥ ९६ ॥

संलिप्य श्लक्ष्णां कृत्वोत्तरमादित्यास्त्वेति ॥ ९७ ॥

ताः संलिप्य सः श्लक्ष्णाथोत्तरतः शुद्धिमादधातीति व-
चनात् ॥ ९७ ॥

विश्वेत्वेति समीकरोति ॥ ९८ ॥

सा यदि वर्षीयसी प्रादेशात्स्यादेतेन यजुषा हसीयसी कु-
र्याद्यदि हसीयस्येतेन वर्षीयसीमिति वचनात् ॥ ९८ ॥

वितृतीय उत्तरे वर्तिः सर्वतः करोत्यदिस्यै
रास्नेति ९९ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ ९९ ॥

ऊर्ध्वास्तूष्णीं प्रतिदिशं चतस्रोऽपरावर्ति
प्राप्ताः ॥ १०० ॥

वर्तिः करोति । उखाशब्दस्याकृतिवचनत्वादधृतैवोखा
भवति ॥ १०० ॥

स्तनानिवाग्रेषून्नयति ॥ १०१ ॥

ऊर्ध्ववर्तिनामेकैकस्याः ॥ १०१ ॥

द्विस्तनामष्टस्तनामेके ॥ १०२ ॥

ताः द्वैके द्विस्तनां कुर्वन्त्यथो अष्टस्तनामिति श्रुतेः । द्विस्तन-
पक्षे एकस्मिन्नेव वर्त्यग्रे क्रियते । अष्टस्तनपक्षे द्वौ द्वाविति ॥ १०२ ॥

बिलं गृह्णात्यदितिष्ट इति ॥ १०३ ॥

मुखे गृह्णातीत्यर्थः ॥ १०३ ॥

कृत्वायेति निदधाति ॥ १०४ ॥

उखाम् ॥ १०४ ॥

तिस्र एके ॥ १०५ ॥

उखाः कुर्वन्ति । ता द्वैके तिस्रः कुर्वन्तीति श्रुतेः । तदा च
सुतिपण्डप्रहणाद्येकैका निधानान्ता क्रियते ॥ १०५ ॥

इष्टकास्तु तिस्रो विश्वज्योतिषः पृथग्लक्षणा-

स्यालिखिताः ॥ १०६ ॥

तुशब्दश्चशब्दस्यार्थे । चशब्दाद्यजमान एवेति । तिस्र इष्टका विश्वज्योतिः सञ्ज्ञकाः स्यालिखिताः पृथग्लक्षणाः करोति । लक्षण करणं च प्रथमा द्वितीया तृतीया प्रज्ञप्त्यर्थमेवोपधानम् यथा स्यादिति ॥ १०६ ॥

मृदमुपशयां निदधाति ॥ १०७ ॥

उखां क्रियमाणामुपशेत इत्युपशया ताम् । मृदमतिरिच्यमानां निदधाति कार्यार्थम् ॥ १०७ ॥

ससभिरश्वशकृद्भिरुखां धूपयति दक्षिणाग्न्या-

दीप्तैरेकैकेन सवस्त्वेति प्रति मन्त्रम् ॥ १०८ ॥

अभ्रया श्वभ्रं चतुरश्रं खनत्यदितिष्टेति ॥ १०९ ॥

अभ्रिश्च पूर्वोक्तैव प्रकृतत्वात् । अत्र सा वैणव्यभ्रिरुत्सीदतीति वचनात् ॥ १०९ ॥

श्रपणमास्तीर्य यथाकृतमवदधाति ॥ ११० ॥

श्वभ्रे येनैव क्रमेण कृता अषाढाद्याः ॥ ११० ॥

उखायां तु विशेषः—

देवानां त्वेत्युखां न्युब्जाम् ॥ १११ ॥

अवदधाति ॥ १११ ॥

श्रपणेनावच्छाद्य दक्षिणाग्न्यभिना दीपयति

धिषणास्त्वेति ॥ ११२ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ ११२ ॥

निर्मन्थ्येन वा धूपनश्रपणे ॥ ११३ ॥

कर्त्तव्ये ॥ ११३ ॥

वरूढीष्टेतीक्षमाणो जपति ॥ ११४ ॥

उखामीक्षमाणः ॥ ११४ ॥

आचरति मित्रस्येति ॥ ११५ ॥

आचरणं च श्रपणप्रक्षेपः ॥ ११५ ॥

यावद्वाचरेत् ॥ ११६ ॥

तावदपि मन्त्रः ॥ ११६ ॥

दिवैव प्रदहनोद्धरणे ॥ ११७ ॥

कर्त्तव्ये । तां दिवैवोपवपेदिति वचनात् ॥ ११७ ॥

उद्धपति श्रपणम् ॥ ११८ ॥

पदार्थतया ॥ ११८ ॥

देवस्त्वेत्युखाम् ॥ ११९ ॥

उद्धपति ॥ ११९ ॥

उत्तानां करोत्यव्यथमानेति ॥ १२० ॥

उखाम् ॥ १२० ॥

उद्यच्छत्युत्थायेति ॥ १२१ ॥

ऊर्द्ध्वं यच्छत्युद्यच्छति । उत्थायेत्यनेन मन्त्रेण ॥ १२१ ॥

परिमृष्ट्य पात्रे करोति मित्रैतां त इति ॥ १२२ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ १२२ ॥

अजापयसावसिञ्चति वसवस्त्वेति प्रति-

मन्त्रम् ॥ १२३ ॥

उखाम । त्रित्वपक्षे च उत्तानकरणाद्येकैका अजापयसावसे-
कान्ता कर्त्तव्या ॥ १२३ ॥

इष्टकाक्रियातस्त्यालिखितानाम् ॥ १२४ ॥

अत ऊर्ध्वमिष्टकास्त्र्यालिखिताः क्रियन्ते ॥ १२४ ॥

अपरमितालिखिता वोत्तरयोः ॥ १२५ ॥

द्वितीयचतुर्थ्योः । कुत एतत् । तेहि प्रकृत्याम्नायते रसो हैते
चिती अपरमित उ वै रस इति । अतश्च विकल्पोयम् ॥ १२५ ॥

पूर्ववदग्निः पाके ॥ १२६ ॥

इष्टकानां पाके पूर्ववदग्निर्भवति निर्मन्थ्यो दक्षिणाग्निर्वा ॥ १२६ ॥

दीक्षामावास्यायामामावास्येनेष्ट्वा ॥ १२७ ॥

फाल्गुन्यमावास्यायां दीक्षा भवति । सा चामावास्येनेष्ट्वा
पूर्णमासोपक्रमात् ॥ १२७ ॥

आग्नवैष्णववैश्वानरौ ॥ १२८ ॥

दीक्षणीयायां कर्त्तव्यौ ॥ १२८ ॥

घृते चरुरादित्येभ्यः ॥ १२९ ॥

घृतस्य प्रणयनं कार्यम् कार्यपत्त्या ॥ १२९ ॥

प्राकृतान्यौद्ग्रभणानि हुत्वा सप्ताभिकान्या-

कूतिमिति प्रतिमन्त्रम् ॥ १३० ॥

प्राकृतान्याध्वरिकाणि हुत्वा सप्ताग्निकान्याकूतिमिति प्रति-
मन्त्रं जुहोति । अत्र च विश्वो देवस्येत्यत्र तद्विधा विभज्यते । स्व-
कालेपूर्णामित्येतदाग्निकेऽत्र ध्रौवं द्वेधा विभज्यते द्विश्च श्याल्याः
स्रुवणेत्येतदप्याग्निके भवति ॥ १३० ॥

दण्डोच्छ्रयणान्तं कृत्वाऽध्वर्युयजमानयोर-
न्यतर उखामाहवनीयेऽधिभ्रयति मुञ्जकु-
लायावस्तीर्णामन्तरे शणा मा सु भित्था
इति तिष्ठन्नुदङ् प्राङ् ॥ १३१ ॥

दण्डोच्छ्रयणान्तमाध्वरिकं कर्म कृत्वाऽध्वर्युयजमानयोरन्यत-
र उखामाहवनीयेधिभ्रयति मा सु भित्था इत्यनेन मन्त्रेण । सा च
मुञ्जकुलायशणकुलायावस्तीर्णा भवत्यन्तरं च शणाः । प्रागुदीचीं
दिशमभिमुखः ॥ १३१ ॥

अधिकारमुपजीवन्नाह—

रुक्मप्रतिमोचनविष्णुक्रमवात्सप्रेषु च ॥ १३२ ॥

प्रागुदीचीं दिशमभिमुखो भवति ॥ १३२ ॥

अग्नावारूढे त्रयोदशास्यां प्रादेशमात्रीः

समिध आदधाति ॥ १३३ ॥

उखायामगनावारूढे त्रयोदशसमिध आदधाति । प्रादेशमा-
त्रीग्रहणं शिष्टानुस्मरणप्रज्ञप्त्यर्थम् ॥ १३३ ॥

अनारोहत्यङ्गारानोप्यैके ॥ १३४ ॥

अनारोहत्यर्गनावुखायामङ्गारानोप्यैके समिदाधानं कुर्वन्ति ॥ १३४ ॥
ता इदानीमाह—

घृतोन्नां कार्मुकीं दून्न इति ॥ १३५ ॥

अनेन मन्त्रेणादधाति । कुमुको धमन इत्युच्यते तदीया
कार्मुकी ॥ १३५ ॥

वैकङ्कतीं परस्या इति ॥ १३६ ॥

अनेन मन्त्रेणादधाति ॥ १३६ ॥

औदुम्बरीं परमस्या इति ॥ १३७ ॥

आदधाति ॥ १३७ ॥

अपरशुवृक्षां यदग्न इति ॥ १३८ ॥

आदधाति । या परशुनाङ्गन छिन्ना सापरशुवृक्षा ॥ १३८ ॥

अधः शयां यदत्तीति ॥ १३९ ॥

अनेन मन्त्रेण । अधः शया च भूमिसंलग्ना प्रासृता ॥ १३९ ॥

पालाशीः प्रत्यृचमहरहरिति ॥ १४० ॥

आदधाति । अथैता उत्तराः पालाशयो भवन्तीति वचनात् ।
एवं चापरशुवृक्षा अधःशया औदुम्बर्यावेव भवतः जात्यन्तरा-
विधानात् ॥ १४० ॥

उपोत्तमां क्षत्रियस्येच्छन् ॥ १४१ ॥

उत्तमायाः समीपे उपोत्तमा द्वादशी तं क्षत्रियस्य यजमा-
स्येच्छयादधाति । अन्यस्य क्षत्रियपुरोहितव्यतिरिक्तस्य उभे उपोत्त-
मात्तमे इच्छयाधीयेते । एवं हि श्रूयते ता एताः एकादशदधाति
अक्षत्रियस्य वाऽपुरोहितस्य वेति ॥ १४१ ॥

एवं च सति—

उत्तमां पुरोहितस्य ॥ १४२ ॥

इच्छयादधाति ॥ १४२ ॥

अन्यस्योभे ॥ १४३ ॥

अन्यस्याक्षत्रियस्यापुरोहितस्य च एकादश भवन्ति त्रयो-
दश वा । क्षत्रियपुरोहितयोस्तु द्वादश त्रयोदश वा ॥ १४३ ॥

स्वाहाकरः सर्वासूखायाम् ॥ १४४ ॥

उखायामाधीयमानासु समित्सु । अतोऽन्यत्रापि स्वाहाकारो
भवति । सर्वास्वत्यभिधानात् ॥ १४४ ॥

औद्ग्रभणादि दण्डान्तमत्तैके ॥ १४५ ॥

एवं सति प्रागौद्ग्रभणहोमादुखाधिश्रयणादि तान्यु हैक उ-
खायामेवैतान्यौद्ग्रभणानि जुह्वतीति वचनात् ॥ १४५ ॥

यजमानः कण्ठे रुक्मं प्रतिमुञ्चते परिमण्ड-
लमेकविंशतिपिण्डं कृष्णाजिननिष्युतं लो-
मसु शुक्लकृष्णेषु शणसूत्रे त्रिवृत्योतमुप-
रिनाभि वहिष्पिण्डं दृशानो रुक्म इति ॥ १४६ ॥

रुक्मं हि प्रकृत्य सर्वमेवैतच्छ्रूयते । यजमानग्रहणाच्च स्वय-
मेव यजमानः प्रतिमुञ्चते । द्वादशाहे च सर्वे यजमानाः प्रतिमुञ्चे-
युः । अत ऊर्ध्वं इण्ड्वाद्यन्वारम्भः । एवं हि सर्वैः कृतं भवति ॥ १४६ ॥

इण्ड्वशिक्यासन्दीषु मुञ्जरज्जवस्त्रिवृतो
मृद्दिग्धाः ॥ १४७ ॥

उखा याभ्यां गृह्यते तौ इण्ड्वौ । शिक्यं प्रसिद्ध मासन्दी च ।
अनुरक्ता रज्जवो मृद्दिग्धा भवन्ति ॥ १४७ ॥

परिमण्डलाभ्यामिण्ड्वाभ्यामुखां परिगृह्णाति
नक्तोषासेति ॥ १४८ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ १४८ ॥

हरति द्यावाक्षामेति ॥ १४९ ॥

तामेवोखाम ॥ १४९ ॥

आहवनीयस्य पुरस्तादुद्गातासन्दीविदास-
न्धां चतुरश्राङ्गयाः शिक्यवत्यां निदधाति
देवाअग्निमिति ॥ १५० ॥

उद्गात्रासन्दीवदिति प्रादेशमात्री गम्यते । सा च चतुरश्राङ्गी
सह पादैः तस्यां शिक्यवत्यामासन्धां च निदधाति उखां देवा
अग्निमित्यनेन मन्त्रेण ॥ १५० ॥

शिक्यपाशं प्रतिमुञ्चते षडुद्यामं विश्वा-
रूपाणीति ॥ १५१ ॥

ग्रीवायाम् ॥ १५१ ॥

सशिक्यं प्राञ्चं प्रगृह्णाति सुपर्णोसीति
पिण्डवत् ॥ १५२ ॥

सह शिक्येन प्राञ्चमग्निं प्रगृह्णाति सुपर्णोसीत्यनेन मन्त्रेण ।
पिण्डवदित्युद्धर्वाहुः ॥ १५२ ॥

धारणं च ॥ १५३ ॥

पिण्डवदेव उपरिनाभि ॥ १५३ ॥

एतया विकृत्याभिमन्त्र्यैकेऽन्यचितिं चिन्वन्ति
द्रोणचिद्रथचक्रचित्कंकचित्प्रउगाचिदुभयतः

प्रउगः समुह्यपुरीष इति ॥ १५४ ॥

एतेह्यग्निविशेषाः । तदाकारांश्चिन्वत्येके । एकेसुपर्णचितम् ।
विलिङ्गत्वादस्यविकृतेरग्न्यन्तरेष्वप्राप्तिर्मा भूदित्युच्यते । एवं हि
श्रूयते । तद्द्वैक एतया विकृत्याभिमन्त्र्याभ्यां चितिं चिन्व-
न्तीति ॥ १५४ ॥

समुह्यपुरीषे प्रतिदिशं पुरीषाहरणम् ॥ १५५ ॥

प्रतिदिशं पुरीषमाहृत्याहृत्य तेनैव चयनम् ॥ १५५ ॥

विष्णुक्रमान्क्रमते विष्णोरिति प्रतिमन्त्र-

मग्न्युद्गमणं च तस्मिन् ॥ १५६ ॥

तस्मिन् कमणे ॥ १५६ ॥

अक्रमश्चतुर्थे ॥ १५७ ॥

उद्ग्रहणं तु भवत्येव ॥ १५७ ॥

दिशो वीक्षते दिशो ऽनुविक्रमस्वेति ॥ १५८ ॥

प्रतिदिशं मन्त्रः ॥ १५८ ॥

पिण्डवत्प्रागुदञ्चं प्रगृह्णात्यक्रन्ददग्निरिति ॥ १५९ ॥

पिण्डवदित्यूद्धर्वाहुः ॥ १५९ ॥

अवहरत्यग्नेभ्यावर्त्तिन्निति ॥ १६० ॥

प्रत्यवरोहत्यग्निमग्नेभ्यावर्त्तिन्निति । यावत्कृत्व ऊद्धर्वो रोह-
ति तावत्कृत्वः प्रत्यवरोहतीति श्रुतेस्तद्वत्प्रत्यवरोहणम् ॥ १६० ॥

उपरिनाभि धारयन्ना त्वाहार्षमित्यभिमन्त्रयते ॥ १६१ ॥

उपरिनाभि धारयन्नग्निमा त्वाहार्षमित्यभिमन्त्रयते ॥ १६१ ॥

पाशा उन्मुच्योदुत्तममिति पिण्डवत्प्राग्दक्षि-
णा प्रगृह्णात्यग्ने बृहन्निति ॥ १६२ ॥

मन्त्रेण ॥ १६२ ॥

अवहरति हृसः शुचिषदिति ॥ १६३ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ १६३ ॥

आसन्धां करोति बृहदिति ॥ १६४ ॥

उपतिष्ठते सीद त्वमिति ॥ १६५ ॥

वात्सप्रेण च दिवस्परीत्येकादशभिः ॥ १६६ ॥

उपतिष्ठते ॥ १६६ ॥

अनुवाकेनैके ॥ १६७ ॥

उपतिष्ठन्ते ॥ १६७ ॥

अत्र दीक्षितोऽयमिति ॥ १६८ ॥

अस्मिन्नवसरे दीक्षितोऽयमित्याह । दण्डान्ते ह्युखाधिभ्रयणा-
द्युक्तम् । अतः प्राकृतानुवृत्त्यर्थमिदमुच्यते ॥ १६८ ॥

आवृत्तिरतः संवत्सरम् ॥ १६९ ॥

अत ऊर्ध्वं यदुच्यते तत्संवत्सरं यावदावर्त्तते ॥ १६९ ॥

उखाया भस्मोद्वपनमस्तमिते पात्रे ॥ १७० ॥

तच्च प्राग्वाग्विसर्गात् । भस्मोदुप्य वाचं विसृजत इती-
श्रुतेः ॥ १७० ॥

वाचं विसृज्य समिदाधानं रात्रीं रात्रीम-

प्रयावमिति ॥ १७१ ॥

तच्च यजमानस्य स्यात् । ल्यवादेशसामर्थ्यात् । वाचं विसृ-
ज्येति । लिङ्गाच्च । अथ ये दीक्षितः समिधावादधाति ते अग्निहोत्रा-
हुती इति । अथ वा नैतदेवं समाख्यानुग्रहादध्वर्योः पदार्थः प्राप्तो-
ति । न च समाख्या बाधितव्या । किं च । याजमानाः पदार्थाः परि-
भाषिताः । प्रधानं स्वामी फलयोगात्पुरुषयोगिमन्त्रसंस्कारयोस्त्या-
गे सामर्थ्याद्वचनादन्यदिति । नन्वत्रापि वचनं वाचं विसृज्य समि-
दाधानमिति । नैतदेवमन्यार्थं हेतुत्वं । कोन्योर्थः । अनिर्ज्ञात-
कालस्य समिदाधानस्य कालं लक्षयितुं वाचं विसृज्येत्युच्यते । यत्र
पुनर्ल्यवादेशस्यानन्यार्थता भवति तत्र समानकर्तृकता भवति स-
माख्यामपि बाधित्वेति । अतः कालार्थोत्र ल्यवादेशः । यथान्यत्र निरु-
प्याज्यं प्रातर्होहनमन्यस्मिन्निति । यत्पुनर्लिङ्गमुक्तम् । अथ ये दीक्षि-
तः समिधावादधातीति । तदध्वर्युकर्तृकत्वेपि न विरुध्यते । यजमान
एव हि समिदाधानं कारयन्नादधातीत्युच्यते ॥ १७१ ॥

एवमुदितै भस्मोद्वपनादि ॥ १७२ ॥

कर्त्तव्यम् ॥ १७२ ॥

अयं तु विशेषः—

अहरहरित्याधानम् ॥ १७३ ॥

विष्णुक्रमवात्सप्रे चाहर्व्यत्यासमुदिते समि-
धमाधाय ॥ १७४ ॥

विष्णुक्रमवात्सप्रे प्रत्यहं व्यत्यासेन कर्त्तव्ये ॥ १७४ ॥
तयोर्विभागमाह—

रुक्मप्रतिमोचनादि प्राग्वात्सप्राद्वि-

ष्णुक्रमाः ॥ १७५ ॥

साग्निके क्रतौ संवत्सरं दीक्षा आम्नाताः संवत्सरभृतं चि-
न्त्रीतेति । पवित्रे चतस्रो दीक्षा आम्नाताः पवित्रश्चतुर्दीक्ष इति ।
तत्राग्नौ सति चिन्त्यते । किमग्निनिमित्ता दीक्षा भवन्तु उत सौ-
मिक्य इति । उभयं चैतच्चरितार्थम् । पवित्राद्वहिराग्निक्यश्चरितार्-
थाः । अनग्निके च पवित्रे सौमिक्य इति । तेन साग्निमति पवित्रे कथं
भवन्त्विति ॥ १७५ ॥

नियमकारणाभावादनियमे प्राप्त आह—

सोमाविरोधेन वा तत्प्राधान्यात् ॥ १७६ ॥

सोमाविरोधेन वा दीक्षा भवन्ति । कुत एतत् । तत्प्राधान्या-
त् । सोमस्य प्रधानभूतत्वात्तदीया एव दीक्षा भवन्तीति । ननु चैत
अपि सोमस्यैव दीक्षाः अग्नेर्निमित्तभावमात्रमिति । सत्यमेवम् ।
एका सोमनिमित्ता अपरा अग्निनिमित्ता । तत्र राजाश्रितद्वार-
पालाश्रितन्यायेन राजाश्रितवलीयस्त्वात्सौमिक्य एव दीक्षा
भवन्ति । यत्पुनः राजसूयेग्नप्रतिषेधः शाखान्तरे तदेत-
द्रूपोदाहरणम् समानन्यायार्थम् । अथ वा सद्यो भृतविषयता सूत्र-
स्यास्तु । अग्नौ फाल्गुनामावास्यायां दीक्षा । किं सद्यो भृतेपि त-

नैव भवन्तु । उभयथा प्राप्तमिति नियमकारणाभावादनियमे प्राप्त
आह । सोमाविरोधेन वा तत्प्राधान्यादिति । अथ वा षण्मास्यमन्तमं
चिन्वीतेत्यु हैक आहुरित्यत्र किं वसन्ते आरभ्य शरदि सुत्या उत
शरद्वारभ्य वसन्त इति । तत्रैतदुच्यते । सोमाविरोधेन वा तत्प्राधा-
न्यादिति । एवं सति शरदि तथारम्भः कर्त्तव्यो यथा वसन्तयजनीये
सुत्या भवन्तीति ॥ १७६ ॥

न्यज्य समिधं व्रते प्रत्ते प्रत्ते ऽन्नपत

इत्याधानम् ॥ १७७ ॥

स चायं समित्संस्कारो व्रतसंस्कारश्चेति सम्प्रदायः । ततश्च
समिधोवयवाः सर्वव्रतेषु त्यज्यन्ते । नेत्यपरे । न ह्यत्र व्रतसंस्कार-
त्वे प्रमाणमस्ति । समिधस्त्वाधीयमानत्वासंस्कार एवेति गम्य-
ते । एवं च कृत्वैकस्मिन्नेव व्रते न्यञ्जनं व्रतबहुत्वेपि न सर्व-
स्विति ॥ १७७ ॥

संवत्सरभृतिनोऽसंवत्सरभृतेऽपि ॥ १७८ ॥

अग्नौ चयनं भवति । कामम्बेवैनं सञ्चिन्वीत येन पुरा स-
ंवत्सरं भृतः स्यादिति ॥ १७८ ॥

संवत्सरं सोष्यतः ॥ १७९ ॥

संवत्सरमभिषवं करिष्यतः असंवत्सरं भृतेपि चयनं भव-
ति । कामम्बेवैनं सञ्चिन्वीत यः संवत्सरमभिषविष्यन्त्स्यादिति
वचनात् ॥ १७९ ॥

संवत्सराहिताग्नेः ॥ १८० ॥

असंवत्सरभृतेपि चयनमिष्यते । एतच्च सोमाधानिकस्य भ-
वति नान्यस्य । एवं ह्यत्र श्रूयते । यः संवत्सरमग्निहोत्रं जुहुयादि-
ति । तच्च सोमाधानिकस्यैव घटते नान्यस्य । कथमेकस्मिन्वसन्ते
कृत आधाने द्वितीयेग्नेस्सम्भवो भवति । नचाऽनिष्टप्रथमसोम-
स्याग्नेः सम्भवः । तस्मात्संवत्सराहिताग्निः सोमाधानिकस्तस्यापि

च नोर्ध्वं संवत्सरात्सद्यो भृतः स्यात् । एवं हि श्रूयते । यत्संवत्सर-
मग्निहोत्रं जुहुयादिति ॥ १८० ॥

जातस्य च ॥ १८१ ॥

संवत्सरे जातस्य च असंवत्सरभृतेपि चयनं भवति । एवं हि
वचनं कामम्बेवैनं सञ्चिन्वीत यः संवत्सरं जातः स्यादिति ॥ १८१ ॥

षण्मास्यमन्त्यम् ॥ १८२ ॥

अन्त्यं जघन्यमिदं पक्षान्तरं षण्मासानुख्यभरणं कृत्वाग्निश्ची-
यत इति । षण्मास्यमन्तमं चिन्वीतेत्याहु रिति ॥ १८२ ॥

अचयनं वा परस्मै ॥ १८३ ॥

चयनं वेति विकल्पः । एवं हि श्रूयते । त्रयो ह वै समुद्रा अ-
ग्निर्यजुषां महाव्रतं साम्नां महदुक्थमृचामिति प्रकृत्याह । एतान्ह
स समुद्राञ्छोषयते य एतानि परस्मै करोतीति निन्दार्थवादः प्रति-
षेधार्थः । तथाह । तस्मादप्येवं वित्कामं परस्मा अग्निं चिनुयादि-
ति प्रतिप्रसवः । प्रतिषेधप्रतिप्रसवाभ्यां विकल्पः । अन्येत्वाहुरर्थसि-
द्धत्वाद्विकल्पो न वाच्यः । तेन चयनप्रतिषेधप्रतिप्रसवौ अन्यार्थौ ।
कोन्योऽर्थ इति चेत् । दक्षिणासंवादप्रतिषेधः । त्रयो ह वै समुद्रा इ-
त्यत आरभ्यैतदेकं वाक्यं यावद्दक्षिणासु त्वेव न संवदितव्य-
मिति ॥ १८३ ॥

प्रागनः कृत्वोख्यस्योत्तरतः समिदाधानं स-

मिधाग्निमिति ॥ १८४ ॥

उख्यस्योत्तरतः प्राङ्मुखमनः कृत्वोख्य एव समिदाधानं
समिधाग्निमिति ॥ १८४ ॥

सासन्दीकमुद्यम्योदु त्वेति दक्षिणतोऽनसि

करोति ॥ १८५ ॥

सासन्दीकमुख्यमुदु त्वेत्युत्क्षिप्यान्सो दक्षिणतोऽभ्यवसितो-
ऽनसिकरोति ॥ १८५ ॥

स्थाल्यां गार्हपत्यं पश्चात् ॥ १८६ ॥

अनसि करोति दक्षिणार्गि च वितृतीये करोति ॥ १८६ ॥

अनङ्वाहौ युक्त्वा प्रेदग्न इति प्राङ्घ्यात्वा

यथार्थम् ॥ १८७ ॥

गच्छेत् ॥ १८७ ॥

आरोहेत्पार्श्वतो वा गच्छेत् ॥ १८८ ॥

यजमानः संस्कारात् ॥ १८८ ॥

अक्षे खर्जत्यक्रन्ददग्निरिति जपति ॥ १८९ ॥

खर्जनं च शब्दकरणम् ॥ १८९ ॥

वासेऽवहत्युद्धतावोक्षित उत्तरतः समिदा-

धानं प्रप्रेति ॥ १९० ॥

यत्र वासस्तत्रैवावहरणं न प्राग्वसतेः । एवं ह्याह । स यदि
पुरा वसत्यै विमुञ्चेतानस्येवाग्निः स्यादिति । वसत्यां तु उत्तरनोष्ठी-
नवनार्य समिदाधानं प्रप्रेति । उद्धतावोक्षितग्रहणं च परिसमूहनाद्य-
र्थमाप । स्मार्त्तं होतदनुद्यते । उद्धते वा अवोक्षितेऽग्निमादधाती-
ति । एवं च सति तदपचारेस्मार्त्तं प्रायश्चित्तम् ॥ १९० ॥

वनीवाहनमेतद्दीक्षासु यदीच्छेत् ॥ १९१ ॥

वनीवाहनसंज्ञास्य कर्मणः सा च संव्यवहारार्था ऊर्ध्व
वनीवाहनादिति तच्च दीक्षासु कर्त्तव्यम् यदेच्छोपजायते ॥ महा-
वीरकरणयूपच्छेदनवनीवाहनानि दीक्षासु क्रियन्ते । क्रमस्तु नैषां
पाठाभावात् ॥ १९१ ॥

अप्सूख्यभस्मावपनं क्रयणीयादौ ॥ १९२ ॥

उख्यभस्मावपनमप्सु कर्त्तव्यम् आदौ क्रयणीस्यान्हः ॥ १९२ ॥

अन्यत चेच्छन् ॥ १९३ ॥

करोति ॥ १९३ ॥

ऊदूर्ध्वं वनीवाहनात्क्रमयोगात् ॥ १९४ ॥

अन्यत्रेच्छया कुर्वन्वनीवाहनादूर्ध्वं करोति मन्त्राणां पाठक्रमयोगात् ॥ १९४ ॥

पलाशपुटेनापो देवीरित्येकया ॥ १९५ ॥

पलाशपुटेन भस्म गृहीत्वाप्स्वावपति आपो देवीरित्येकयर्चा ॥ १९५ ॥

ततो द्वाभ्याम् ॥ १९६ ॥

पुनश्चावपति द्वाभ्यामृग्भ्याम् ॥ १९६ ॥

आद्याभ्यां वा पूर्वम् ॥ १९७ ॥

पूर्वमावपनं द्वाभ्यामृग्भ्याम् तत एकयर्चा । वाशब्दो विकल्पार्थः । तुल्यश्रुतित्वात् ॥ १९७ ॥

अनामिकया प्रास्तादादत्ते प्रसद्येति ॥ १९८ ॥

प्रास्ताद्भस्मनः कियदप्यनामिकयादत्ते प्रसद्येत्येभिर्मन्त्रैः । चतुर्मिरादत्त इति वचनात् ॥ १९८ ॥

प्रास्योखायामुपतिष्ठते बोधा म इति ॥ १९९ ॥

यत्तदात्तं भस्म तत्प्रास्योखायामुपतिष्ठते बोधा म इति ॥ १९९ ॥

प्रायश्चित्तिः समिधोपहृत्याज्यं विश्वकर्मण

इति जुहोति ॥ २०० ॥

प्रायश्चित्तिरित्यस्य होमस्य संज्ञा । आज्यग्रहणं न कर्त्तव्य-
मुक्तत्वात्तस्य होमो नादेश इति । कर्त्तव्यं वा गुणार्थम् । समिधो-
पहत्येति । उपपूर्वश्चहन्तिर्ग्रहणार्थो दृष्टोन्यत्रापि । अथ स्तुवेणोपह-
त्याज्यमिति ॥ २०० ॥

उत्थायादधाति समिधं पुनस्त्वेति ॥ २०१ ॥

अनेन मन्त्रेण । उत्थानग्रहणं च प्रतिपत्तित्वात् गुणार्थं चेति ॥ २०१ ॥
नैमित्तिकान्यत्रैव प्रकरणे पठ्यन्ते तदर्थमाह—

गार्हपत्येऽनुगते निर्मथ्य ॥ २०२ ॥

आदधाति । मन्थनं प्राप्तार्थत्वादवाच्यम् । उच्यते । प्रायश्चि-
त्तार्थम् ॥ २०२ ॥

सुत्यास्वाहवनीये साङ्काशिनेन हत्वा ॥ २०३ ॥

सुत्यासु वत्तमानास्वाहवनीयेऽनुगते साङ्काशिनेन हत्वा तमा-
दधाति । साङ्काशिनशब्दः प्रगुणमेव हत्वेत्यर्थः । एतच्चोच्यते पू-
र्ववत् प्रणयनं मा भूदिति ॥ २०३ ॥

आग्नीध्रीयमुत्तरेण सदः ॥ २०४ ॥

आग्नीध्रीयमनुगतमुत्तरेण सदो हत्वा निदधाति । उत्तरेषां
सदो हत्वेतीध्मव्युदासार्थः ॥ २०४ ॥

प्रवृज्यादावृतोख्ये ॥ २०५ ॥

उख्ये चानुगते पूर्ववत्प्रवृज्यादयं तु विशेषः आवृता । आ-
वृद्धहणं च मन्त्रनिवृत्त्यर्थम् । एतेयैवावृता अनुपहरन्यजुरिति
श्रुतेः ॥ २०५ ॥

अध्वरप्रायश्चित्तिं च सर्वेषु यथाकालं पूर्वा

पूर्वाम् ॥ २०६ ॥

अध्वरप्रायश्चित्तिं च करोति सर्वेषु तां च पूर्वा पूर्वाम् । च-

शब्दादाग्निकी च । सर्वग्रहणं च भस्मापोष्यवहरणार्थं तत्रापि हि विधीयेते । उभे प्रायश्चित्ती करोति ये एवाग्नावनुगते इति । यथाकालमिति चाध्वरप्रायश्चित्थर्थमुच्यते । आग्निकी तु विश्वकर्मण इत्येव ॥ २०६ ॥

उखाभेदने नवस्थाल्यां महामुख्यामुखाक-
पालमवधायवपति ॥ २०७ ॥

यद्येषोख्याभिद्येतेति प्रकृत्य सर्वमिदमाप्नातम् । एतच्चैको-
खापक्षे भवति । त्रित्वपक्षे तु द्वयोरेवैकस्यामावपनम् । ता द्वौ तिस्रः
कुर्वन्तीति हि प्रकृत्य यदीतराप्यभेत्यतेथेतरस्यां भरिष्यामो यदी-
तराप्येतरस्यामिति ॥ २०७ ॥

उखोपशये पिष्ट्वा मृदा सहोखां करो-
त्यावृता ॥ २०८ ॥

उखाखण्डमेकमुखायां प्रक्षिप्तम् द्वितीयमुपशयया सह पि-
ष्ट्वा मृदा सहोखां करोत्यावृता मन्त्रवर्जम् । आवृच्छब्देन क्रियामात्र-
मुच्यते । तथा चोक्तमेतयैवावृता अनुपहरन्यजुरिति ॥ २०८ ॥

पक्वायामावपति कपालं च ॥ २०९ ॥

पक्वायामुखायामावपत्यग्निं कपालं च ॥ २०९ ॥

उखोपशये पिष्ट्वा सऽसृज्य निदधाति ॥ २१० ॥

उख्यकपालं उपशयां च पिष्ट्वा सऽसृज्य स्थापयति ॥ २१० ॥

इदानीं चयनप्रकारमाह—

अभ्यात्मं चयनमुपविश्य ॥ २११ ॥

आत्मानमाभिमुख्येन चयनं कर्तव्यम् न परागिति । तथा
च नैर्ऋतीषु वचनात्परत्र चयनमुक्तम् । पराचमेष निर्ऋतिं पाप्मा-
नमपहन्ते ॥ २११ ॥

अपरो विशेषः—

सव्यबाहुमन्तरं कृत्वोत्तरलक्षणाभिरिष्टकाभिः ॥ २१२ ॥

चेतव्यः ॥ २१२ ॥

नित्ये सादनसूददोहसा उपधानादुत्तरे तथा

देवतया ता अस्येति ॥ २१३ ॥

सर्वास्विष्टकास्वेते नित्ये भवतः । तथा देवतयेति सादनम् ।
ता अस्येति सूददोहसाधिवदनम् । ॥ २१३ ॥

कुत एतत् सर्वास्विष्टकास्वेते भवत इति—

अविशेषोपदेशात् ॥ २१४ ॥

अविशेषेण ह्यनारभ्य किञ्चिदिष्टकाविशेषमेते श्रूयते । तथा
देवतयेति सादनम् ता अस्येति सूददोहसाधिवदनम् ॥ २१४ ॥

किं च—

अनाम्नातप्रतिषेधाच्च ॥ २१५ ॥

यत्रापि नाम्नायेते सादनसूददोहसौ तत्रापि प्रतिषेधति । य-
थानैर्ऋतीषु न सादयति प्रतिष्ठा वै सादनं नेत्पाप्मानं प्रतिष्ठापया-
नीति न सूददोहसाधिवदति प्राणो वै सूददोहसानेत्पाप्मानं प्राणेन
सन्तनवानि सन्दधानीति तस्मात्सर्वत्रैते भवतः ॥ २१५ ॥

एकचोदनास्वेकदेशासु तन्त्रेण ॥ २१६ ॥

एकचोदना अपस्या वयस्या इत्येवमादि । एकचोदना अपि
यद्येकदेशा भवन्ति । यथा तासामेवदेशभेदः । अपस्याः पञ्चप-
ञ्चानूकान्तेष्विति । अतश्च प्रत्यनूकं नित्ये । देशभेदे त्वसति
तन्त्रेणति ॥ २१६ ॥

आत्मनि यजुष्मतीः ॥ २१७ ॥

इष्टका उपदधाति न पक्षपुच्छयोः । स वा आत्मज्ञेव यजुष्म-
तीरुपदधाति न पक्षपुच्छेष्विति ॥ २१७ ॥

लोकं पृणासु दशसु दशसु लोकं पृणेति ॥ २१८ ॥

तस्माद्दशदशेष्टका उपधाय लोकं पृणयाभिमन्त्रयत इति
श्रूयते ॥ २१८ ॥

असादनं च ॥ २१९ ॥

लोकं पृणानाम् । सूददोहसाधिवदनं तु भवत्यप्रतिषिद्ध-
त्वात् ॥ २१९ ॥

प्रतिचिति द्वे द्वे उपधाय ॥ २२० ॥

लोकं पृणामन्त्रवचनम् । पुनर्दशसु दशसु ॥ २२० ॥

अयुग्मगणमध्यमानूके ॥ २२१ ॥

अयुग्मो य इष्टकागणो यथां वालाखिल्याः सप्त तासां मध्य-
मानूक उपधेया ॥ २२१ ॥

एका च ॥ २२२ ॥

या चैकेष्टका साप्यनूक एव । यथा विश्वज्योतिर्द्वियजुश्चेत्ये-
वमादि ॥ २२२ ॥

अभितो युग्माः ॥ २२३ ॥

अनूकमभितोर्धार्धिकया युग्मा उपधीयन्ते । यथा प्राणभृतो
दशच्छन्दस्या द्वादश ॥ २२३ ॥

उदञ्चो वर्गाः पूर्वापरै ॥ २२४ ॥

यत्र पूर्वापर इतीदृशव्यपदेशः तत्रोदग्लक्षणा इष्टकावर्गा उ-
पधीयन्ते ॥ २२४ ॥

प्राञ्चो दक्षिणोत्तरे ॥ २२५ ॥

यत्र तु दक्षिणोत्तरव्यपदेशः तत्र प्राग्लक्षणा इति ॥ २२५ ॥

भिन्नकृष्णयोरचयनम् ॥ २२६ ॥

न भिक्षां न कृष्णामुपदध्यादिति ॥ २२६ ॥

दीक्षाणामुत्तमेऽहनि वेद्यग्निमानम् ॥ २२७ ॥

कर्तव्यम् ॥ २२७ ॥

उख्यस्थाने ऽर्धव्यामेन गार्हपत्यस्य परिलिखति ॥ २२८ ॥

मण्डलमिति शेषः ॥ २२८ ॥

मण्डलाद्वा प्रक्रमणमन्तःपात्यस्य ॥ २२९ ॥

पूर्वार्धाद्यामस्य त्रीन्प्राचः प्रक्रमान्प्रकामतीति वचनात् ।
यद्येवं वाशब्दोवधारणार्थः । पूर्वार्धादेव व्यामस्य प्रक्रमणं न स्तम्भा-
दिति । स्तम्भाद्धि प्रक्रमणमग्नौ चरितार्थम् ॥ २२९ ॥

पश्चाद्यूपावद्यात्पादमात्रे चित्यस्य ॥ २३० ॥

स्थानं भवतीति शेषः ॥ २३० ॥

यजमानेनोर्ध्वबाहुप्रपदोच्छ्रितेन समस्थि-

तेन वा ॥ २३१ ॥

प्रपदोच्छ्रितः पादाग्रे व्यवस्थितः । समस्थितः प्रसिद्ध एव । तं
षा उद्बाहुना पुरुषेण मिमीत इति ऊर्ध्वबाहुरिति सूत्रितम् मि-
मीत इति च । तत्क्रियायाश्चोदितत्वात्प्रक्रमणवदध्वर्युर्मा भूदिति य-
जमानग्रहणम् ॥ २३१ ॥

द्विपुरुषाऽ रज्जुं मित्वा ॥ २३२ ॥

निगदव्याख्यातम् १ ॥ २३२ ॥

१ षोडशाध्यायस्याष्टमी कण्डिका यद्यपि कर्काचार्येण स्वभाष्ये
ऽत्र न व्याख्याता केवलम् निगदव्याख्यातमित्येवोक्तम् । तथाप्युपयो-
गित्वात्सा व्याख्यायते । द्विपुरुषाऽ रज्जुं मित्वा ॥ १ ॥ उभयतः
पाशाम् ॥ २ ॥ मध्ये लक्षणम् ॥ ३ ॥ अभितो ऽपुरुषयोश्च ॥ ४ ॥ ल-

इति श्रीकात्यायनसूत्रभाष्ये श्रीकर्कोपाध्यायकृतौ
षोडशोऽध्यायः समाप्तः ।

क्षणम् ॥ ४ ॥ मध्यमात्पुरुषपञ्चमे ॥ ५ ॥ मध्यमाल्लक्षणात्पुरुषपञ्चमे ॥ ५ ॥
अर्धे च ॥ ६ ॥ पुरुषपञ्चमस्यार्धे ॥ ६ ॥ अनुपृष्ठचामागम्य पाशयोः
शङ्कू मध्ये ऽर्धपुरुषयोश्च ॥ ७ ॥ पाशा उन्मुच्यार्धपुरुषीययोः प्रति-
मुच्य दक्षिणायस्य मध्यमे नितोदं करोति ॥ ८ ॥ नितोदं गतम् ॥ ८ ॥
उन्मुच्य पाशावेकं मध्यमे प्रतिमुच्य दक्षिणाधिनितोदमागम्य मध्यमे
शङ्कुः ॥ ९ ॥ तस्मिन् पाशं प्रतिमुच्य पूर्वार्धे च दक्षिणायस्य मध्यमे
शङ्कुः ॥ १० ॥ पश्चाद्वर्धपुरुषे च ॥ ११ ॥ उन्मुच्य पूर्वार्धात्पश्चार्धे प्र-
तिमुच्य दक्षिणायस्य मध्यमे शङ्कुः ॥ १२ ॥ अभितोऽर्धपुरुषयोश्च ॥
१३ ॥ एवमुत्तरोऽन्तः ॥ १४ ॥ दक्षिणे पाशे पूर्ववदागम्य पञ्चमभा-
गीये शङ्कुः ॥ १५ ॥ तस्मिन्पाशं प्रतिमुच्य पूर्वे चार्धपुरुषीये पञ्चम-
भागीयोर्धपुरुषीययोः संनिपात्य तस्मिच्छङ्कुः ॥ १६ ॥ एवं पश्चात् ॥
१७ ॥ एवमुत्तरः पक्षः ॥ १८ ॥ तथा पुच्छं वितस्त्या ॥ १९ ॥ इच्छन्पक्षपु-
च्छाप्ययेषु चतुरङ्गुलं चतुरङ्गुलं सङ्कुर्वति विकर्षत्यन्ते ॥ २० ॥ यत्र
पक्ष आत्मानमप्येति स पक्षाप्ययः । एवं पुच्छाप्ययः । अप्ययेषु पक्ष-
योः पुच्छस्यच आत्मसन्धिसमीपे चतुरङ्गुलं चत्वारि चत्वार्यङ्गुला-
न्युभयोः पाद्वर्धयोः सङ्कुर्वयति सङ्कोचयति । तथा अन्ते पक्षपुच्छप्रा-
न्ते उभयोः पार्श्वयोः चतुरङ्गुलं विकर्षयति विस्तारयति ॥ २० ॥ प-
ञ्चारत्निः पुरुषो दशपदो द्वादशाङ्गुलं पदं प्रक्रमस्त्रिपदः समविभक्त-
स्य ॥ २१ ॥ पञ्चारत्नयो यस्य सः । पञ्चभिररत्निभिः पुरुषः दशभिः
पदैः पुरुषो द्वादशभिरङ्गुलैः पदम् इत्येवमर्थो न भवति, इतः प्रागर-
त्यादीनां लक्षणस्यानुक्तत्वेनासिद्धत्वात् । अतश्चैवम् । पुरुषस्य स-
मविभक्तस्य यः पञ्चमो भागः सोऽरत्निः तस्य दशमो भागः पदम्
पदस्य द्वादशभागोऽङ्गुलम् त्रिभिः पदैरेकः प्रक्रमः इति तु भवति
पदस्य सिद्धत्वात् ॥ २१ ॥ परितस्य रज्ज्वा सहितं बहीरज्ज्वेकपट्टे
शते परिश्रितो मिनोति ॥ २२ ॥ रज्ज्वा परितस्य सर्वतो वेष्टयित्वा
रज्ज्वा बहिर्भागे सहितं रज्जुं संलग्नं यथा भवति तथा एकपट्ट्याधि-
के द्वे शते परिश्रितो मिनोति ॥ २२ ॥ चतुर्णवतानि वा त्रीणि ॥ २३ ॥

चतुर्णवत्यधिकानि त्रीणि शतानि ॥ २३ ॥ ऊर्ध्वाः शर्कराः स्वादे ॥ २४ ॥
उत्तरेषु पुरुषोच्चयेनैकैकशतविधात् ॥ २५ ॥ उत्तरेषु अष्टविधादिषु
चयनेषु आ एकशतविधात् एकशतविधचयनं यावत् एकाधिक-
शतपुरुषात्मकपञ्चनवतितमचयनपर्यन्तं पुरुषोच्चयेन एकैकपुरुष-
वृद्ध्या अग्निमानं भवति ॥ २५ ॥ यथाग्नि वेदीष्टकाप्रमाणम् ॥ २६ ॥
वेदिश्च इष्टकाश्च वेदीष्टकाः तासां प्रमाणम् वेदीष्टकाप्रमाणम् तद्य-
थाग्नि भवति । अग्निमनतिक्रम्य यथाग्नि । यथाग्निक्षेत्रस्य प्र-
माणं वर्धते तथा एवं वेदिप्रमाणं वर्धते इष्टकाप्रमाणं च वर्धते । न
हि वेदिवृद्धिं विना तन्मध्ये वर्धितस्याग्नेर्मानं सम्भवति । नापि इष्ट-
का अवर्धिता वर्धितमग्निक्षेत्रं पूरयितुं शक्नुवन्ति । अतो युक्तमुभ-
योर्वृद्धिः ॥ २६ ॥ अन्तः पात्यगार्हपत्ययोरिच्छन् ॥ २७ ॥ अन्तः पा-
त्यस्य गार्हपत्यस्य गार्हपत्यचितेश्च इच्छन् इच्छया वृद्धिं कुर्यात् इ-
च्छया न कुर्यात् ॥ २७ ॥ उत्तरपक्षस्यापरस्याऽं स्रत्त्यां परिश्रितो
मिनोति जङ्घामात्रीं नाभिमात्रीं मुखमात्रीमिति ॥ २८ ॥ अग्ररुत्तरप-
क्षापरस्यापरस्रत्त्यां पश्चिमकोणे एवम्प्रमाणास्तिष्ठः परिश्रितो मि-
नोति ॥ २८ ॥

सप्तदशोऽध्यायः ।

श्रोभ्यवहरणादि प्रायश्चित्त्यन्तं कृत्वा वि-

ष्णुकमवात्सप्रसमासः ॥ १ ॥

दीक्षाणामुत्तमेहनि वेद्यग्निमानमुक्तम् । अतः स्वशब्देन क्रय-
णीयमहरभिधीयते । तत्र भस्माभ्यवहरणादि प्रायश्चित्त्यन्तं कृत्वा
विष्णुकमवात्सप्रसमासः कर्त्तव्यः । अप्सूख्यभस्मावपनं क्रयणीयादा-
बुक्तमपि सदवध्यर्थमुच्यते । विष्णुकमणं हि कृतावधिकम् । उदिते
समिधमाधाय रुक्मप्रतिमोचनादि प्राग्वात्सप्राद्विष्णुकमण इति ।
ततः प्राग्भस्माभ्यवहरणं यथा स्यादिति । तथा च श्रुतिः । तदहः
प्रातरुदित आदित्ये भस्मैव प्रथममुद्वपति भस्मोदुप्य वाचं विसृजते
वाचं विसृज्य समिधमादधाति । समिधमाधाय भस्मापोभ्यवहरति
यथैव तस्याभ्यवहरणं तथा पादाय भस्मनः प्रत्येत्थोखायामोप्यो-
पितष्ठेतथ प्रायश्चित्तीकरोति ॥ १ ॥

वात्सप्रं कृत्वोपस्थेयं चेत् ॥ २ ॥

यदि पुनः परिपाठ्या वात्सप्रोपस्थानं तस्मिन्नह्न्यापतति तत
उपस्थानं कृत्वा विष्णुकमवात्सप्रसमासः कार्यः । एवमपि हि
भ्रूयते । यदि वात्सप्रीयं वात्सप्रेणोपस्थाय विष्णुकमान्क्रान्त्वा
वात्सप्रमन्तः कुर्यादिति ॥ २ ॥

पलाशशाखया गार्हपत्यं व्यूदूहत्यपेत वीतेति

पठः प्रतिदिशं पुरस्तात्प्रथमम् ॥ ३ ॥

पलाशशाखया गार्हपत्यस्थानं व्युदूहत्यपेत वीतेत्यस्य मन्त्र-
स्य पादेन पादेन प्रतिदिशम् ॥ ३ ॥

उदीचीः शाखामुदस्योखां निवपति

संज्ञानमिति ॥ ४ ॥

शाखानिरसनं प्रतिपत्तिः । तेन द्वादशाहे न तावन्निरसनम् ।
उखां निवपति संज्ञानमित्यनेन मन्त्रेण ॥ ४ ॥

मण्डलं छादयति ॥ ५ ॥

ततस्तेनैव मण्डलं छादयति ॥ ५ ॥

सिकताश्राग्नेर्भस्मेत्यूषवत् ॥ ६ ॥

ततो मण्डलं छादयति ॥ ६ ॥

परिश्रिद्धिः परिश्रयति पूर्ववदेकविंशत्या

चितस्थेति ॥ ७ ॥

पूर्ववदित्यूर्ध्वाः शर्कराः खाते ॥ ७ ॥

मध्येऽर्धहृतीश्चतस्रो दक्षिणोत्तराः प्राचीरु-

पदधाति दक्षिणत उदङ्ङ्यः सो अग्निरिति

प्रत्यृचम् ॥ ८ ॥

परिमण्डलमध्ये ऽर्धहृतीरिष्टकाश्चतस्रो दक्षिणोत्तराः प्राचीरु-
पदधाति दक्षिणतो व्यवस्थित उपदधाति अयः सो अग्निरिति
प्रत्यृचम् ॥ ८ ॥

सकृन्नित्ये ॥ ९ ॥

ननु वैकदेशानां सकृन्नित्यत्वं परिभाषितमाचार्येण सकृन्नित्ये इति न वक्तव्यम् । अत्रोच्यते । तद्यलोकम्पृणा विषयम् । एतास्तु लोकम्पृणाः । अतोऽत्राप्राप्तिः । तेन नित्ये एवात्र दुर्लभे कुतः सकृत्वमिति । अतो न्ये वचनान्नित्ये विधीयते सकृत्वं च । लोकम्पृणा एता इति कुत एतदिति चेत् । अथ या लोकम्पृणा मुहूर्तलोकास्ता मुहूर्तानामेव प्राप्तिः क्रियत इति हि प्रकृत्याह । तासामेकविंशतिं गार्हपत्य उपदधाति द्वाभ्यां नाशीतिं धिष्येत्वाहवनीय इतरा इति लोक-

पृणा संज्ञानात् । ननु च एवमपि अत्रैवाष्टानामिष्टकानामुपधाने कृते पुनरुच्यते अथ लोकम्पृणामुपदधाति तेन नैता लोकम्पृणा इति गम्यते । अत्रोच्यते । अष्टानामिष्टकानां मन्त्रान्तरविधानाल्लोकं-पृणा मन्त्रो भवति । त्रयोदशानान्तु मन्त्रान्तरविधानाल्लोकम्पृणा मन्त्रप्रवृत्त्यर्थं पठ्यते लोकम्पृणा लोकमुपदधातीति । तथाचार्य आह । गार्हपत्यलोकम्पृणाः प्रथमायां धिष्णीया उत्तमाया-
मिति ॥ ९ ॥

पश्चात्सहिते पादमात्र्यौ तिरश्च्यौ पुरस्ताच्चो

पदधाति ॥ १० ॥

सहितशब्दश्च संलग्नवचनः ॥ १० ॥

अपरेण परिक्रम्य परिक्रम्य चयनमिडामग्न

इति पश्चिमे प्रतिमन्त्रमुत्तरतः ॥ ११ ॥

अपरेण परिक्रम्योत्तरतो व्यवस्थित इडामग्न इति प्रतिमन्त्रं पश्चिमे उपदधाति ॥ ११ ॥

चिदसीति पूर्वे दक्षिणतः प्रतिमन्त्रम् ॥ १२ ॥

तेनैव मार्गेण परित्य दक्षिणतो व्यवस्थितश्चिदसीति प्रति-मन्त्रं पूर्वे उपदधाति । अपरयोर्दक्षिणा प्रथमा पूर्वयोरुत्तरा । तिर्य-ग्लक्षणाश्चैता भवन्ति तिरश्च्यावित्युक्तत्वात् ॥ १२ ॥

नित्ये प्रतीष्टकं तिरश्चीषु ॥ १३ ॥

वचनात् ॥ १३ ॥

स्रक्तिषु पादमात्रीः ॥ १४ ॥

उपधीयन्ते ॥ १४ ॥

तत्र च—

पूर्वदक्षिणस्यामर्धपद्ये ॥ १५ ॥

देये ॥ १५ ॥

शेषोऽष्टौ वक्राः ॥ १६ ॥

उपधीयन्ते क्षेत्रपूरणात् ॥ १६ ॥

तिसृषु लोकम्पृणासु मन्त्रो दशसु च द्वयो-
र्वा दशस्वेकस्यां च ॥ १७ ॥

लोकंपृणानां मन्त्रवचनम् ॥ १७ ॥

चात्वालदेशात्पुरीषं निवपतीन्द्रं विश्वा इति ॥ १८ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ १८ ॥

समं बिलां कृत्वोख्यं निवपति समि-
तमिति ॥ १९ ॥

गार्हपत्यचितिं पुरीषेण समं बिलां कृत्वोख्यमग्निं निवपति
समितमित्यनेन मन्त्रेण ॥ १९ ॥

रिक्तां नावेक्षेतोखाम् ॥ २० ॥

तामेव ॥ २० ॥

सिकताभिः समं बिलां कृत्वा मातेव पुत्र-
मिति शिक्याद्विमुच्याभ्रिवन्निधायासिञ्चति
पयो मध्ये तूष्णीम् ॥ २१ ॥

अभ्रिवदित्यरत्निमात्रे गार्हपत्यस्योत्तरतः । तूष्णीमिति लौकि-
कवागुच्चारणप्रतिषेधः ॥ २१ ॥

त्रिचितमेके ॥ २२ ॥

गार्हपत्यं कुर्वन्ति । तत्र च त्रिभागोत्सेधा इष्टका इति सम्प्र-
दायः । अस्मिंश्च पक्षे प्रथमचितिं लोकम्पृणानां पूरणं मृग्यम् ॥ २२ ॥

नैर्ऋतीः कृष्णास्तुषपक्वास्तिस्रो लक्षणाः पा-

दमात्रीर्हविष्यशन्नहोमवद्देशे दक्षिणोत्तराः

कृत्वा दक्षिणामुखोऽनुपस्पृशन् ॥ २३ ॥

असुन्वन्तमिति प्रत्यृचं पराचीः ॥ २४ ॥

उपदधाति । ताः पराचीर्लोकभाजः कृत्वोपदधातीति
श्रुतेः ॥ २४ ॥

अभ्यात्ममेके ॥ २५ ॥

उपदधाति ॥ २५ ॥

नित्याभावः ॥ २६ ॥

नित्यशब्देन सादनसूददोहसौ उच्यते ॥ २६ ॥

शिकमरुक्मपाशेण्ड्वासन्दीः परेणास्यति यं

त इति ॥ २७ ॥

नैर्ऋतीनां यं त इत्यनेन मन्त्रेण ॥ २७ ॥

उदपात्रं निषिच्यान्तरात्मेष्टकमुत्तिष्ठन्ति न-

मो भूत्या इति ॥ २८ ॥

आत्मनश्चेष्टकानां चान्तराले उदपात्रं निषिच्य उत्तिष्ठति
जमो भूत्या इत्यनेन मन्त्रेण ॥ २८ ॥

अनपेक्षमेत्य शालाद्वार्योपस्थानं निवेश-

न इति ॥ २९ ॥

अनेन मन्त्रेण । अनपेक्षणं च नैर्ऋतीविषयम् ॥ २९ ॥

प्रायणीयहविष्कृदन्ते महावेदेस्प्याद्या सम्म-

र्शनात्करोति ॥ ३० ॥

पूर्वेद्युर्महावेदेरुत्करकरणान्ताः पदार्था गताः इदानीं स्फ्याया
संमर्शनान्ताः क्रियन्ते ॥ ३० ॥

प्रायणीयान्ते सीरं युनक्त्यौदुम्बरम् ॥ ३१ ॥

तत्र च—

मौञ्जं तिवृद्रज्यम् ॥ ३२ ॥

भवति ॥ ३२ ॥

षड्द्वादश चतुर्विंशतिं वा युनक्ति ॥ ३३ ॥

बलीवर्दान् ॥ ३३ ॥

पूर्वेणोत्तराऽसं दक्षिणामग्निश्रोणिमरेण ति-

ष्ठन्युज्यमानमभिमन्त्रयते सीरा युञ्जन्तीति ॥ ३४ ॥

अग्न्यंसमुत्तरं पूर्वेण सीरं दक्षिणामग्निश्रोणिमपरेण तिष्ठ-
न्युज्यमानं प्रतिप्रस्थाता ऽभिमन्त्रयते सीरा युञ्जन्तीत्यनेन मन्त्रेण ।
योजने तु प्रधानत्वादध्वर्युः ॥ ३४ ॥

आत्मनि कृष्यत्यनुपरिश्रिच्छुनः सु फाला

इति प्रत्यृचम् ॥ ३५ ॥

अग्न्यात्मनि कृषति परिश्रित्संलग्नं सु फाला इति ॥ ३५ ॥

दक्षिणतः प्राचीम् ॥ ३६ ॥

प्रथमाऽसीताम् ॥ ३६ ॥

प्रदक्षिणमितराः ॥ ३७ ॥

प्रत्यृचमुत्तराभिर्ऋग्भिः ॥ ३७ ॥

तूष्णीं तिस्रस्तिस्रः प्रदक्षिणम् ॥ ३८ ॥

मध्येसीताः कृषति ॥ ३८ ॥

तत्र च प्रथमम्—

तिर्यगनूके ॥ ३९ ॥

ततः—

अक्षया श्रोण्यसयोः ॥ ४० ॥

अनूके ॥ ४१ ॥

ततः प्रागनूके ॥ ४१ ॥

श्रोण्यसयोः ॥ ४२ ॥

दीर्घप्रयुक्तेषु वा पुरुषाः कृषन्ति ॥ ४३ ॥

दीर्घप्रयुक्तेषु वा कर्षणं भवति । अत्र च पुरुषाः कृषन्ति । ति-
र्घप्रयुक्तेष्वध्वर्युरेव ॥ ४३ ॥

अनडुहो विमुच्य विमुच्यध्वमिति ॥ ४४ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ ४४ ॥

पशुवदुत्सृज्य दक्षिणाकालेऽध्वर्यवे ददाति ॥ ४५ ॥

पशुवदुत्सृज्य उत्तरपूर्वादिशं प्रतिदक्षिणाकालेऽध्वर्यवे ददा-
तीति । अत्र च ल्यबादेश आचार्येण पदार्थनिर्देशार्थः प्रयुक्तो न
समानकर्तृकार्थः । तेनाऽध्वर्योरेव विमोचनोत्सर्गो दानं तु यजमान-
स्य । न हि श्रौतो ल्यबादेशः ॥ ४५ ॥

सीरमुत्करे कृत्वा कुशस्तम्बमुपदधाति

मध्ये तूष्णीम् ॥ ४६ ॥

अग्निक्षेत्रस्य । तूष्णीमिति वचनान्नित्याभावः ४६ ॥

पञ्चगृहीतेनोदगृह्णन्नभिजुहोति सजूरब्द

इति ॥ ४७ ॥

कुशस्तम्बे पञ्चगृहीतेनाज्येनोदगृह्णाति सजूरब्द इत्यनेन म-
न्त्रेण ॥ ४७ ॥

चतसृषु चतसृषु त्रींस्त्रीनुदचमसान्निनयति
यथाकृष्टमौदुम्बरेण चतुःस्रक्तिना ॥ ४८ ॥

चतसृषु सीतासु यदा त्रयोऽभिनिनीयन्ते तदा स त्रिभागा
सीतैकैकस्य भवति । एवं हि श्रूयते । द्वादशोदचमसान्कृष्टे नि-
नयति षोडशी च कृष्टास्सीताः । येनक्रमेणकृष्टाः सीतास्तेनैवो-
दचमसनिनयनं, यथा कृष्टमिति सूत्रितत्वात् ॥ ४८ ॥

त्रीन्कृष्टयोः ॥ ४९ ॥

निनयत्युदचमसान् । त्रीन्कृष्टे च नियतीति श्रुतेः । सर्वमेवा-
ग्निक्षेत्रं कृष्टं चाकृष्टं च ॥ ४९ ॥

तत्र नियने प्राप्त आह—

कृष्टमात्रे वा ॥ ५० ॥

निनयति । कृष्टपरिच्छिन्नं यदकृष्टं तत्कृष्टमात्रं तदेव कृष्टं चा-
कृष्टं च यावत्कृष्टपरिच्छिन्नं तावत्कृष्टमकृष्टत्वाच्चाकृष्टमिति । कृष्टे पुन-
र्गृह्यमाणे कृतत्वादोषप्रसङ्गः ॥ ५० ॥

तस्मिन्सर्वौषधमावपत्येकवर्जमभोजनं तास्यो-

च्छ्वासात् ॥ ५१ ॥

तस्मिन्श्चमसे सर्वौषधस्य वपति एकं वर्जयित्वा । तस्य
चाभोजनं यावज्जीवम् ॥ ५१ ॥

या ओषधीरिति त्रिचैर्वपत्युदपात्रवत् ॥ ५२ ॥

या ओषधीरिति त्रिचैः उदपात्रवादिति तिसृभिस्त्रिभिर्ऋग्भि-
श्चतसृषु चतसृषु सीतासु वपति । ततश्च अत्रापि प्रत्यूचं सत्रिभागा
सत्रिभागा सीतेति कृष्टमात्राणि त्रिभागन्यूनानि त्रीणि त्रीणि । उ-
दकासेकेष्वेवमेव चमसानाम् ॥ ५२ ॥

सोमनिवपनाद्यातिथ्यहविष्कृतः कृत्वाहव-

नीयपरिश्रितोऽभिमन्त्रयते चितस्थेति ॥ ५३ ॥

प्रायणीयाया वेदयोक्तविमोक्तान्ते स्वीरयोजनादि कृतम् । धौ-
वस्य ह्याज्यस्य विनियोगविधानात्तत् उत्तरासु प्रतिपत्तिस्वसमाप्ता-
स्वेवसोमनिवपनं कृतम् । इहापि तद्वदेव सोमनिवेपनाद्यातिथ्य-
हविः कृतः कृत्वाहवनीयपरिश्रितोऽभिमन्त्रयते चितस्थेत्यनेन
मन्त्रेण ॥ ५३ ॥

सप्तसप्त च ॥ ५४ ॥

अविशेषस्य विशेषव्यवस्थापनन्यायात्सप्तसप्तैवेत्युक्तम् ॥ ५४ ॥

लोगेष्टकास्फयेनाहत्य बहिर्वेदेरनूकान्तेषू-
पदधाति तिष्ठन्मा मा हिंसीदिति प्रत्यृचं
प्रतिदिशं पुरस्तात्प्रथमम् ॥ ५५ ॥

आकृत्योपदधाति ॥ ५५ ॥

उत्तरपरस्याः पश्चात् ॥ ५६ ॥

उत्तरा परस्याः दिश आहत्य पश्चादुपदधाति सप्तसप्तं । प्रति-
पश्चादाहरेदिति निषिध्य इतीत इवाहरतीत्युक्तत्वात् ॥ ५६ ॥

उत्तरस्याः सिकताः प्रमार्ष्टि जहामि सेदिमिति ॥ ५७ ॥

अनेन मन्त्रेण । तत् उपदधाति ॥ ५७ ॥

उत्तरवेदिं निवपति चत्वारिंशत्पदां युगमा-
तीं वा सर्वतः कुशस्तम्बे ॥ ५८ ॥

छादनान्तां करोति ॥ ५८ ॥

अग्ने तवेति सिकतान्युप्य च्छादयत्यात्मानम् ॥ ५९ ॥

अग्ने तवेत्यनेन मन्त्रेण सिकतान्युप्य च्छादयत्यात्मानम् ॥ ५९ ॥

आप्यायस्वेति सिकतालम्भनमृगभ्याम् ॥ ६० ॥

न्युत्तानामेव ॥ ६० ॥

आतिथ्यशेषाद्योपसदः कृत्वा रोहिते चर्म-
प्यानडुहे ऽन्तपात्यस्य पुरस्तादिष्टकाः क-
रोति प्रथमचितेः ॥ ६१ ॥

वैकृतावसरे प्राकृतानुवृत्त्यर्थमातिथ्यशेषाद्योपसदः कृत्वेत्यु-
क्तम् । पुनराग्निकमेवोच्यते अन्तः पात्यस्य पुरस्तादिष्टकाः करोति
प्रथमचितेः प्रथमचिति सम्बन्धिन्यः ॥ ६१ ॥

इतरासां च ॥ ६२ ॥

चितीनाम् ॥ ६२ ॥

स्वयमातृणामित्या च ॥ ६३ ॥

करोति ॥ ६३ ॥

आज्येन्यज्य कुशाग्राणि तूष्णीं प्रोक्षति श्वे-
तेऽश्वे पुरस्तात्तिष्ठति श्वेताभावे ऽश्वेते ऽश्वा-
भावे ऽनडुहि ॥ ६४ ॥

कुशाग्राण्याज्येन्यज्येष्टकाः प्रोक्षति ॥ ६४ ॥

अग्निभ्यः प्रहियमाणेभ्योऽनुवाचयति ॥ ६५ ॥

अग्निभ्यः प्रहियमाणेभ्योऽनुब्रूहीत्येवम् ॥ ६५ ॥

त्रिरुक्तायामश्वपूर्वा चितिः, हत्वा पुच्छादक्षि-
णां निदधाति ॥ ६६ ॥

त्रिरुक्तायां प्रथमायामुचि अश्वपूर्वा चितिः हृत्वा अग्निपु-
च्छादक्षिणां निदध्नाति ॥ ६६ ॥

तीर्थेनाश्वमारोहयत्युत्तरपक्षमपरेण ॥ ६७ ॥

श्वशब्दाभिहितत्वात्प्रदेशस्य तीर्थशब्दोपादानमन्यद्वाप्यनेनै-
वारोहणं यथा स्यादिति ॥ ६७ ॥

पुरस्तात्पश्चाद्वैके ॥ ६८ ॥

अश्वमारोहयन्ति । स चायं विकल्पोऽश्वविषय एव ॥ ६८ ॥

अनुयजुःकृष्टं परिणयत्युत्तरतः प्रथमम् ॥ ६९ ॥

अश्वम् ॥ ६९ ॥

प्रत्यञ्चमागतं चितिमवघ्राप्य परिणीयोत्सु-

जति पशुवत् ॥ ७० ॥

प्रत्यञ्चमागतमश्वं चितिमवघ्राप्य परिणीयोत्सुजति प-
शुवत् उत्तरपूर्वा दिशम् ॥ ७० ॥

उत्तरवेदिप्रोक्षणाद्यासम्भारनिवपनात्कृत्वो-

त्तरवेदिमपरेण तिष्ठन्यजमानो मयि गृह्णा-

मीति जपति ॥ ७१ ॥

आरुह्याग्निमुत्तरवेदिकं कर्म कृत्वात्मन्यग्निं गृह्णीत इति श्रुतेः।
एवं च व्याधारणान्तेमेव क्रियते न सम्भारनिवपनमिति । तथा
चक्षत्याचार्यः । पैतृदारवाद्यत्रैक इति अग्न्यर्थत्वात्सम्भाराणां तत्रै-
व निवपनमिति । यजमानो जपतीति चोत्तरपदार्थार्थम् । इह
प्रत्यगाशीर्योगादेव प्राप्तिः ॥ ७१ ॥

सत्यसाम गायति ॥ ७२ ॥

पुष्करपर्णमुपदधाति स्तम्भे पूर्ववत् ॥ ७३ ॥

कृतत्वाच्चदेव । पूर्ववदिति च मन्त्रो लभ्यते विमार्जनं च ॥ ७३ ॥

तस्मिन् रुक्ममधः पिण्डं ब्रह्म जज्ञानमिति ॥ ७४ ॥

अनेन मन्त्रेणोपदधाति हिरण्यम् । रुक्मोपि च स एव ॥ ७४ ॥

उत्तानं प्राञ्च, हिरण्यपुरुषं तस्मिन्हिरण्य-

गर्भं इति ॥ ७५ ॥

तस्मिन् रुक्मे प्राञ्चं उत्तानं हिरण्यपुरुषमुपदधाति हिरण्य-
गर्भं इत्यनेन मन्त्रेण ॥ ७५ ॥

पुरुषे चित्रे साम गायति ॥ ७६ ॥

सप्तमीनिर्देशादालाब्धपुरुषे चित्रलिङ्गमन्त्रे साम गायति ॥ ७६ ॥

पूर्वेणापरीत्योऽतः ॥ ७७ ॥

तमुपदधाय न पुरस्तात्परीयादिति वचनात् ॥ ७७ ॥

उपतिष्ठते यजमानो नमोस्त्विति ॥ ७८ ॥

पुरुषम् ॥ ७८ ॥

उपविश्य पञ्चमृहीतिं जुहोति पुरुषे कृणुष्व

पाज इति प्रत्यृचं प्रतिदिशं परिसर्पम् ॥ ७९ ॥

उपवेशनग्रहणाच्च यजमानो जुहोति । द्वादशाहे चैकः कर्त्ता ।
पुरुषे जुहोति प्रत्यृचम् सृष्ट्वा सृष्ट्वा ॥ ७९ ॥

प्रत्येत्य दक्षिणतः ॥ ८० ॥

अवस्थितो जुहोति ॥ ८० ॥

पश्चात्प्रथमान्त्ये ॥ ८१ ॥

पश्चात् प्रथमान्ते होमकर्मणी । पश्चात्प्राङ्मुखः ॥ ८१ ॥

पुरुषमवच्छाद्योरसा ऽस्पृष्टं बाह्वोः प्रापणान्ते
लिखति ॥ ८२ ॥

अस्पृष्टं पुरुषमवच्छाद्योरसा बाह्वोः प्रापणान्ते लिखति । स
चायं याजमानः पदार्थः प्रमाणत्वात् ॥ ८२ ॥

तत्र स्मृगुपधानं प्राच्योः ॥ ८३ ॥

तत्र परिलेखयोः स्मृचोरुपधानं प्राच्योः प्रागग्रयोः ॥ ८३ ॥

कार्ष्ण्यमयीं दक्षिणतः पाणिमात्रपुष्करां
बाहुमात्रीं पादमात्रीं वा सामर्थ्यात् घृ-
तपूर्णमग्ने ष्वेति ॥ ८४ ॥

तत्र परिलेखयोः स्मृचोरुपधानं प्रागग्रयोः कार्ष्ण्यमयीं दक्षि-
णतः पाणिमात्रपुष्करांमिति । तन्मात्रं स्मृचः पुष्करमुक्तम् । बाहुमात्री-
मिति परिमाणत्वाच्छ्रुचाम् । पादमात्रीं वा । कुत एतदास्मानसाम-
र्थ्यात् । पादमात्रीः प्रथमायां चोत्तमायां च चित्योरुपदध्यादिति ।
यद्येवं पादमात्रीमेव । तां च घृतपूर्णमग्ने ष्वेत्यनेन मन्त्रेणोप-
दधाति ॥ ८४ ॥

एवमौदुम्बरीमुत्तरतो दधिपूर्णमिन्द्रस्य त्वेति ॥ ८५ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ ८५ ॥

तिरश्चयावेके ॥ ८६ ॥

प्राच्यौ वेति विकल्पः । अर्धपद्ये चैते भवत इति सम्प्र-
दायः ॥ ८६ ॥

स्वयमातृण्णां पुरुषे शर्करां छिद्रां ध्रुवासीति ॥ ८७ ॥

स्वयमातृण्णामिष्टकां पुरुषे उपदधाति शर्करां छिद्रां ध्रुवा-
सीत्यनेन मन्त्रेण ॥ ८७ ॥

भूरित्येतस्याः साम गायति ॥ ८८ ॥

आलङ्घ्य । सप्तम्युपदेशात् ॥ ८८ ॥

अन्यत्रापि व्याहृतिषु ॥ ८९ ॥

अतो ऽन्यत्रापि स्वयमावृण्णासु व्याहृतिषु सामगायति । अथ
स्वयमावृण्णासु सामगायतीति प्रकृत्य स वै भूर्भुवःस्वरित्येतासु व्या-
हृतिषु गायतीत्याह । सूत्रे च बहुवचनं पूर्वापेक्षम् ॥ ८९ ॥

मूलाग्रवतीं दूर्वां तस्यां पुरस्ताद् भूमिप्राप्तां
काण्डात्काण्डादिति ॥ ९० ॥

तस्यां स्वयमावृण्णायां यथा भवत्यर्धमर्धं च भूमौ तथो-
पधेया ॥ ९० ॥

पूर्वा पूर्वामुत्तराः ॥ ९१ ॥

इष्टका उपदधाति ॥ ९१ ॥

यास्त इति द्वियजुषं द्वितीये ॥ ९२ ॥

यास्त इत्यनेन मन्त्रेण द्वितीये लोके उपदधाति ॥ ९२ ॥
द्वितीय इति कुत एतत्—

उलूखलस्यरेतः सिग्बेलायामरत्निमात्रश्रुतेः ॥ ९३ ॥

उलूखलमुसले हि प्रकृत्याह ते रेतःसिचोर्वेलयोपदधाति
अरत्निमात्रे रत्निमात्राद्व्यन्नमद्य त इति श्रुतेः । रेतःसिचोर्द्विय-
जुषश्चान्तर्यमुक्तम् ते अनन्तर्हिते द्वियजुष उपदधातीति । तेन
द्वियजुषो द्वितीये लोके उपधानम् ॥ ९३ ॥

विराट् स्वराडिति रेतःसिचौ प्रतिमन्त्रम् ॥ ९४ ॥

उपदधाति ॥ ९४ ॥

प्रजापतिरिति विश्वज्योतिषम् ॥ ९५ ॥

उपदधाति ॥ ९५ ॥

ऋतव्ये मधुश्च माधवश्चेति ॥ ९६ ॥

उपधीयेते ॥ ९६ ॥

अषाढासीत्यषाढाम् ॥ ९७ ॥

उपदधाति ॥ ९७ ॥

स्वयमातृण्णारेतःसिग्विश्वज्योतिर्ऋतव्याषा-

ढासु लक्षणानि कुरुत रज्ज्वां वेलार्थानि ॥ ९८ ॥

उपरिष्ठाद्वेलायाः प्रयोजनमस्ति ॥ ९८ ॥

कूर्मं दधिमधुघृतैरनक्ति मधुवाता इति ॥ ९९ ॥

मन्त्रैः ॥ ९९ ॥

अरलिमात्रेऽषाढां दक्षिणेनावकासूपरिष्ठाच्च

पुरुषमभिमुखमपां गम्भन्निति तिसृभिः ॥ १०० ॥

अषाढादक्षिणतोऽरलिमात्रे देशे ऽवकासु कूर्ममुपदधाति पु-
रुषमभिमुखम् । उपरिष्ठाच्चावका भवन्ति । अवका शब्देन सेवाल-
मुच्यते । अपां गम्भन्निति तिसृभिस्तमुपदधाति ॥ १०० ॥

घट्टयति मध्यमया ॥ १०१ ॥

ऋचा ॥ १०१ ॥

उलूखलमुसले स्वयमातृण्णामुत्तरेणारलिमात्र

औदुम्बरे प्रादेशमात्रे चतुरश्रमुलूखलं मध्य-

सङ्गृहीतमूद्ध्वं वृत्तं मुसलं दक्षिणमुलूख-

लाद्विष्णोः कर्माणीति ॥ १०२ ॥

अथोलूखलमुसले उपदधातीति प्रकृत्यैवमेव हि श्रूयते इति ।

पथे चैते भवतः यजुष्मतीत्वात् । भेदेन चोपधानं लिङ्गात् । सकृत्सा-

वयति समानं तत्करोति यदि ह युगपदुपधानं स्यान्न सकृत्
मुच्येत ॥ १०२ ॥

उलूखल उखां कृत्वोपशयां पिष्ट्वा न्युप्य पु-
रस्तादध्रुवासीत्युखाम् ॥ १०३ ॥

अधोपशयां पिष्ट्वा लोकभाजमुखां कृत्वा पुरस्तादुखाया उप-
निवपतीति । श्रुतिक्रमेणानुष्ठानं लोकभाकरणोत्तरकालं मन्त्र-
वचनम् ॥ १०३ ॥

अग्ने युक्ष्वा हीति प्रत्यृचः सूखाहुती जुहो-
त्युखायाम् ॥ १०४ ॥

ऋजुम् ॥ १०४ ॥

उपस्थानं वा ऽसम्बत्सरभृतिनः ॥ १०५ ॥

सम्बत्सरभृतिनो होमः । असम्बत्सरभृतिनः उपस्थानं होम-
वा । विकल्पेन हि तस्य श्रवणमिति ॥ १०५ ॥

प्रतिशिरः सप्त सप्त हिरण्यशकलान्मुखे क-
रोति सम्यक्स्रवन्तीति ॥ १०६ ॥

प्रति शिरः सप्त सप्त हिरण्यशकलान्प्रास्यति मुखे प्रथमं स-
म्यक्स्रवन्तीत्यनेन मन्त्रेण ॥ १०६ ॥

उत्तरां द्वौ द्वौ ॥ १०७ ॥

मन्त्रौ प्रतीयात् ॥ १०७ ॥

नासिकयोर्ऋचे त्वेति ॥ १०८ ॥

मन्त्रद्वयाभिधानादेव शकलद्वित्वमधिष्ठानभेदाच्च ॥ १०८ ॥

अक्षयोर्भासे त्वेति ॥ १०९ ॥

प्रास्यति ॥ १०९ ॥

श्रोत्रयोरभूदिदमिति ॥ ११० ॥

प्रास्यति ॥ ११० ॥

सर्वानप्येकस्मिन्नेके ॥ १११ ॥

एकस्मिन्नपि पशौ सर्वानेव शकलानेक आचार्याः प्रास्यन्ति ।
तद्वैके ऽपि यद्येकः पशुर्भवति पञ्चैव कृत्वः सप्त सप्त प्रत्यस्यन्ती-
ति श्रुतेः ॥ १११ ॥

उखायां प्रत्याञ्चि ॥ ११२ ॥

पशुशीर्षाण्युपदधार्ताति शेषः ॥ ११२ ॥

तत्र च—

सहस्रदा इति पुरुषशिर उद्गृह्य मध्ये ॥ ११३ ॥

सहस्रदा इत्यनेन मन्त्रेण पुरुषशिर उद्गृह्य मध्ये उप-
धेयम् ॥ ११३ ॥

अश्वान्योरुत्तरतः पूर्वापरे ॥ ११४ ॥

पूर्वमश्वस्यापरमवेः ॥ ११४ ॥

गोऽजयोश्च दक्षिणतः ॥ ११५ ॥

अशब्दात्पूर्वापरे एव । पूर्वं गोरपरमजस्य ॥ ११५ ॥

आदित्यं गर्भमिति प्रतिमन्त्रं मन्त्रक्रमेण ॥ ११६ ॥

शिरांस्युपधीयन्ते ॥ ११६ ॥

चित्रं देवानामित्यर्धर्चशः स्तुवाहुती

मध्यमे ॥ ११७ ॥

चित्रन्देवानामित्येकैकेनार्धर्चशः स्तुवाहुती जुहोति पुरुषशि-
रसि । अथ पुरुषशीर्षमभिजुहोतीति वचनात् ॥ ११७ ॥

बहिर्वेद्युदङ् तिष्ठन्नुपतिष्ठति उत्सर्गौरिमं मा
हिःसीरिति प्रतिमन्त्रम् ॥ ११८ ॥

बहिर्वेद्युदङ् मुखस्तिष्ठन्नुत्सर्गमन्त्रैरुपतिष्ठते पशुशीर्षाणि
इमं मा हिःसीरिति प्रतिमन्त्रम् ॥ ११८ ॥

उखां परिक्राममेके ॥ ११९ ॥

एके आचार्या उखां परिक्रम्य परिक्रम्येह स्थिता एव तस्य प-
शोरुपस्थानं कुर्वन्ति । एवमापि हि श्रूयते । विपरिक्राममु द्वैक उपतिष्ठ-
न्त इति विकल्पः ॥ ११९ ॥

उपधायोपधाय वा तस्य तस्य यथालिङ्गम् ॥ १२० ॥

तद्वैके यं यमेव पशुमुपदधाति तस्य शुचमुत्सृजन्तीति श्रुतेः ।
अस्मिन् पक्षे प्रागजशिर उपस्थानात्पुरुषाहुती इति ॥ १२० ॥

सर्वमन्त्रानप्येकस्मिन्नेके ॥ १२१ ॥

एकस्मिन्नपि पशुशिरसि सर्वमन्त्रानेक आचार्याः प्रयुज्यन्ते ॥ १२१ ॥

तत्र च—

उपधानमन्त्रान्विपरिहरन्नङ्गुलिं प्रथिष्ठे-

शिरसि ॥ १२२ ॥

देये संलागयति । एतच्च यद्येकस्मिङ्शिरसि पञ्चकृत्यो हिर-
ण्यसकलप्रक्षेपः कृतस्तदेव भवति ॥ १२२ ॥

एत्य च त्वं यविष्ठेति चित्योपस्थानम् ॥ १२३ ॥

बहिर्वेद्युत्सर्गैरुपस्थानं कृतम् । तेनेत्येत्युच्यते । चशब्दादनेत्य-
च्च । उखापरिक्रमणपक्षेपीत्यर्थः ॥ १२३ ॥

अपरेण स्वयमातृण्णामेत्यापस्याः पञ्च प-

ञ्चानूकान्तेष्वपां त्वेममिति प्रतिमन्त्रम् ॥ १२४ ॥

भारुह्याग्निं जघनेन स्वयमातृण्यां परीत्यापस्या उपदधाती-
ति । अत्र च प्रत्यनूकान्तं नित्ये भवत इत्युक्तमेवैकादशास्वेकचोद-
नासु तन्त्रेणेति ॥ १२४ ॥

व्याधारणवत्प्राणभृतः कर्णसहिता दश दश
पुरुषमुपाप्यैके रेतःसिग्विलायां च सर्वतो य-
थायोगमयम्पुर इति प्रतिमन्त्रम् ॥ १२५ ॥

प्राणभृतीष्टकानां नाम । ताश्च व्याधारणवदक्षिणापूर्वासादार-
भ्य कर्णसहिता उपदधात्ययम्पुर इति प्रतिमन्त्रम् । तत उत्तराश्रो-
णेरारभ्य एवमेवोपधानम् । पुनर्दक्षिणाश्रोणेरारभ्य एवमेवोपधानम् ।
तत उत्तरांसादारभ्य । एवं चत्वारो दशका उपहिताः । षिष्टा दश
रेतःसिग्विलायां यथा योगं समविभागेनोपधियन्ते । पुरुषमुपाप्यै
वा सर्वासामुपधानम् । ता हैके पुरुषमुपाप्योपदधतीति श्रुतेः । ततश्च
कर्णसहिता इति विकल्पः ॥ १२५ ॥

द्वितीयमयम् पश्चादिति ॥ १२६ ॥

द्वितीयं दशानामुपधानं अयम् पश्चादिति । अत्र चैके
खण्डशो मन्त्रान्प्रयुञ्जते । पञ्चाशदिष्टकाः पञ्चाशद्यजुःपीति व-
चनात् । तत्पुनर्युक्तम् । वाक्यानामपरिसमाप्तत्वात् । कथं
तर्हि यजुषां पञ्चाशत्त्वम् । अभ्यासेनेत्यदोषः । लिङ्गाच्च । कथम-
स्यैताः सर्वाः प्राजापत्या भवन्तीति प्रकृत्याह यदेव सर्वास्वाह प्रजा-
पतिगृहीतया त्वयेत्येवमु हास्यैताः सर्वाः प्राजापत्या भवन्तीति । त-
स्मात्सकलमन्त्रप्रयोगो न खण्डय इति ॥ १२६ ॥

लोकम्पृणादक्षिणाऽसादध्यामध्यात्प्रदक्षिण-

मानूकान्तात्पूर्वस्मात् ॥ १२७ ॥

उपदधाति ॥ १२७ ॥

प्रत्येत्य शेषम् ॥ १२८ ॥

पूरयति ॥ १२८ ॥

पक्षपुच्छानि पराग्भिरप्ययेभ्योऽधि ॥ १२९ ॥

अथ येभ्य आरभ्य पक्षपुच्छानि पराग्भिरिष्टकाभिभि-
नोति ॥ १२९ ॥

एव; सर्वत्र ॥ १३० ॥

सर्वचितिष्वेवं पराग्भिरिष्टकाभिः पक्षपुच्छानां चयनम् ॥ १३० ॥

मध्ये पुरीषं निवपति पूर्ववत् ॥ १३१ ॥

पूर्ववदिति मन्त्र उपलभ्यते ॥ १३१ ॥

पूर्वमर्धानूकं छादयति ॥ १३२ ॥

ततः—

प्रदक्षिणमात्मानम् ॥ १३३ ॥

पुरीषेण छादयति ॥ १३३ ॥

वक्षपुच्छानि च ॥ १३४ ॥

चशब्दात्प्रदक्षिणं पुरीषेण छादयति। दक्षिणं पक्षमथ पुच्छ-
मथोत्तरमिति ॥ १३४ ॥

चित्तिं पुरीषवतीमुपतिष्ठते वार्त्रहत्यायेति

सप्तभिः ॥ १३५ ॥

सर्वचितिष्वित्यर्थः ॥ १३५ ॥

अष्टाभिरेके दशभिर्वा ॥ १३६ ॥

पुरीषवती ग्रहणात् यदैव पुरीषवती तदैवोपस्थानं न प्रा-
गिति ॥ १३६ ॥

उपसत्सु पौर्वाहिक्यापराह्निक्यन्तरे चयन-

पुरीषनिवपने ॥ १३७ ॥

कर्त्तव्ये । अन्तरोपसदौ चिनोतीति श्रुतेः ॥ १३७ ॥

तिरश्वं परिणीयोपास्तमयं पशुवदुत्सृज्य ता-
वत्प्रतिपर्येति ॥ १३८ ॥

अस्तमयकाले त्रिकृत्वाश्वमग्निं परिणीयोत्तरपूर्वा दिशं प्रत्यु-
त्सृज्य तावत्प्रतिपर्येति ॥ १३८ ॥

परिणयनमाग्निनिधानात् ॥ १३९ ॥

एतच्च परिणयनमग्निनिधानादर्वाकर्तव्यम् । एतच्च यद्यपि
बहुभिरहोभिश्चितिः क्रियते तथापि प्रत्यस्तमयं क्रियत एव । वि-
शिष्टकाले श्रवणात् ॥ १३९ ॥

त्र्युपसत्के द्वे प्रथमायां तिस्रो मध्यमायाम् ॥ १४० ॥

त्र्युपसत्के क्रतौ प्रथमायामुपसदि द्वे चिती उपधीयेते मध्य-
मायाश्च तिस्रः ॥ १४० ॥

पञ्चगृहीताद्युत्तमा ॥ १४१ ॥

उत्तमोपसत्पञ्चगृहीतादि भवति । उपवसथीये ऽह्नात्तरुदि-
ते वाचं विसृजते वाचं विसृज्य पञ्चगृहीतमाज्यं गृहीत इत्येवमा-
द्युपक्रम्य प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरतीति हि श्रूयते ॥ १४१ ॥

उत्तरासु च ॥ १४२ ॥

उत्तरासु च बहुषूपसत्सु पञ्चगृहीताद्युत्तमोपसद्भवति ॥ १४२ ॥

सपुरीषा षट्स्वेकैका ॥ १४३ ॥

षट्सूपसत्सु सपुरीषा चितिरेकैका ॥ १४३ ॥

द्वादशोपसत्के व्यत्यासं चितिपुरीषे ॥ १४४ ॥

द्वादशोपसत्के क्रतौ व्यत्यासेन चितिपुरीषे भवतः ॥ १४४ ॥

विकर्ण्यादिकादश्याम् ॥ १४५ ॥

तत्र चैकादश्यामुपसदि विकर्ण्यादि कर्त्तव्यम् ॥ १४५ ॥

चतुर्मासोपसत्के द्वादशाहशः ॥ १४६ ॥

द्वादशभिर्द्वादशभिरहोभिश्चितिपुरीषे देये । अन्यम्पुरीषमे-
कादशभिरहोभिर्विकर्ण्यादि च । पञ्चगृहीताद्युत्तमा तु स्थितैव ॥ १४६ ॥

षट्तिशदहशः षट्तिशदहशः स-
म्बत्सरे ॥ १४७ ॥

एतच्च सामर्थ्यात्त्रिसंवत्सरोपसत्के दृष्टव्यम् । संवत्सरोपसत्के
हि विशेषं वक्ष्यत्येव । तथा च तिसृभिस्तिसृभिः षट्त्रिंशद्भिश्चिति-
पुरीषाणि भवन्ति ॥ १४७ ॥

तापश्चिते मासशश्चितिपुरीषे चतसृणाम् ॥ १४८ ॥

चित्तीनां मासेन चितिपुरीषे चीयेते । मासेन चितिः मासेन
पुरीषम् । एवमष्टौ मासाः ॥ १४८ ॥

पञ्चम्यामसपत्ना विराजः प्रथमे ऽहन् ॥ १४९ ॥

पञ्चम्यां चितौ प्रथमे ऽहन्यसपत्ना विराजश्चोपधीयन्ते ॥ १४९ ॥

स्तोमभागा अन्वहम् ॥ १५० ॥

चीयन्ते । एवं नवमासा गता भवन्ति ॥ १५० ॥

मासं पुरीषं तूष्णीम् ॥ १५१ ॥

एवं दशमासाः ॥ १५१ ॥

नाकसत्प्रभृति मासम् ॥ १५२ ॥

एवमेकादश मासा भवन्ति ॥ १५२ ॥

पुरीषश्च ॥ १५३ ॥

अशब्दान्मासमेव ॥ १५३ ॥

उत्तमयोरहोर्विकर्ण्यादि पूर्वे ॥ १५४ ॥

अत्रोत्तमयोरहोर्विकर्ण्यादि पूर्वोहनि । पञ्चगृहीताद्युत्तमाः
सु स्थितैव ॥ १५४ ॥

द्विसाहस्री प्रथमा लोकस्पृणानां पञ्चा-

शदूना ॥ १५५ ॥

भवन्ति ॥ १५५ ॥

उत्तराश्च ॥ १५६ ॥

तत्संख्या भवन्ति ॥ १५६ ॥

त्रिसाहस्युत्तमा ॥ १५७ ॥

उत्तमाचितिः त्रिसाहस्री लोकस्पृणानां भवति ॥ १५७ ॥

वक्रालिखितानां दक्षिणोत्तरे मध्य

इतरासाम् ॥ १५८ ॥

वक्रालिखितानां दक्षिणोत्तरे देशे उपधानम् । ऋज्वा लिखि-
तानां च मध्यं । अथ पञ्चमी चितिमुपदधाय त्रेधाग्निं विमिमीत
इति प्रकृत्य एवमेव श्रुतत्वात् ॥ १५८ ॥

षट्त्रिंशच्छत्या वा तृतीयाष्टादशशत्या

इतराः ॥ १५९ ॥

अयमपरो लोकस्पृणानां परिमाणविकल्पः ॥ १५९ ॥

गार्हपत्यलोकस्पृणाः प्रथमायाम् ॥ १६० ॥

चितौ विगणयितव्याः ॥ १६० ॥

धिष्णीया उत्तमायाम् ॥ १६१ ॥

अपरिमितेष्टको वा ॥ १६२ ॥

अग्निर्भवति । अयं चापरिमितशब्दोऽपरिमाणवचन इत्युक्त-
मिष्ट्याम् ॥ १६२ ॥

प्रथमोत्तमयोः पादमात्रीरतिरिक्ताः ॥ १६३ ॥

प्रथमोत्तमयोश्चित्योर्या अतिरिक्ता सा पादमात्री भवति ना-
तोधिकेति ॥ १६३ ॥

दशगणाधिका भित्त्वोत्करे कुर्यात् ॥ १६४ ॥

गार्हपत्याहवनीयावष्टौ च धिष्ण्या इति दशगणाः । अतो य-
अधिका ता भित्त्वोत्करे कुर्यात् ॥ १६४ ॥

द्वितीयायामाश्विनीः प्रतिदिशम् ॥ १६५ ॥

द्वितीयाग्रहणं प्रथमायाः परिसमाप्तिज्ञापनार्थम् । आश्विनी-
रिति च इष्टकानां संज्ञा ताः प्रतिदिशमुपधीयन्ते ॥ १६५ ॥

रेतःसिग्विलायामनूकमुत्तरेण पूर्वा द्वितीये ॥ १६६ ॥

लोके ॥ १६६ ॥

दक्षिणापूर्वेण ॥ १६७ ॥

उपधीयते ॥ १६७ ॥

दक्षिणा पूर्वेण ॥ १६८ ॥

अनूकमुपधीयते ॥ १६८ ॥

अपरा दक्षिणेन ॥ १६९ ॥

उत्तरापरेण ॥ १७० ॥

दक्षिणामुत्तरेण पञ्चमी ॥ १७१ ॥

अर्धपद्ये चैते भवतः ॥ १७१ ॥

वैश्वदेवीः ॥ १७२ ॥

वैश्वदेवीरितीष्टकानां संज्ञा ॥ १७२ ॥

तासां देशमाह—

पूर्वा दक्षिणेन ॥ १७३ ॥

दक्षिणामपरेण ॥ १७४ ॥

अपरामुत्तरेण ॥ १७५ ॥

उत्तरां पूर्वेण ॥ १७६ ॥

एवं वैश्वदेवीभ्यः प्राणभृतः ॥ १७७ ॥

उपधीयन्ते ॥ १७७ ॥

प्राणभृद्भ्योपस्याः ॥ १७८ ॥

उपधीयन्ते ॥ १७८ ॥

पूर्ववत्पञ्चम्यः सर्वासाम् ॥ १७९ ॥

एतच्चाचार्येण लाघवार्थमुपदिष्टम् ॥ १७९ ॥

इदानीमुपधानक्रममाह—

आश्विनीं ध्रुवक्षितिरिति प्रतिमन्त्रम् ॥ १८० ॥

उपदधाति ॥ १८० ॥

शुक्रश्च शुचिश्चेत्यृतव्ये पूर्वयोरुपरि ॥ १८१ ॥

उपधीयेते ॥ १८१ ॥

उत्तराश्च ॥ १८२ ॥

ऋतव्याः पूर्वयोरेवोपरि ॥ १८२ ॥

वैश्वदेवीः सजूर्ऋतुभिरिति प्रतिमन्त्रम् ॥ १८३ ॥

उपदधाति ॥ १८३ ॥

उत्तराश्च ॥ १८४ ॥

चशब्दात्प्रतिमन्त्रम् ॥ १८४ ॥

प्राणभृतः प्राणं स इति ॥ १८५ ॥

प्रतिमन्त्रं उपदधाति ॥ १८५ ॥

अपः पिन्वेत्यपस्या ॥ १८६ ॥

उपदधाति ॥ १८६ ॥

वयस्याः पञ्च पञ्चानूकान्तेषु मूर्द्धाव्यय

इति प्रतिमन्त्रम् ॥ १८७ ॥

चतस्रः पुरस्तात् ॥ १८८ ॥

उपदधाति । तासाञ्च द्वे जङ्गामाज्यौ समलोकव्यासचै द्वे चा-
ध्यर्धे षेषा अध्यर्धा एव ॥ १८८ ॥

दक्षिणत उत्तरतः पश्चात् ॥ १८९ ॥

अनेन क्रमेणोपधानम् ॥ १८९ ॥

दक्षिणाश्रोणेरधि लोकम्पृणाः पूर्ववत् ॥ १९० ॥

उपधीयन्ते ॥ १९० ॥

तृतीयायाः स्वयमातृणामिद्राग्नी इति मध्ये ॥ १९१ ॥

उपदधाति । तृतीयाग्रहणं द्वितीयान्तप्रज्ञप्त्यर्थम् । तदन्तप्र-
ज्ञप्तेश्च प्रयोजनं पुरीषदानादि न भवति । द्वे प्रथमायां तिस्रां मध्यमा-
यामिति च ज्ञापनाय ॥ १९१ ॥

अनूकेषु पञ्च दिश्या वैश्वदेवीवद्राज्ञ्यसीति

प्रतिमन्त्रम् ॥ १९२ ॥

चत्करणं च रेतःसिग्वेलार्थम् दक्षिणामुत्तरेण पञ्चमीत्येव-
मर्थे च ॥ १९२ ॥

विश्वकर्मेति विश्वज्योतिषमुपरि पूर्वस्याः ॥ १९३ ॥

उपदधाति ॥ १९३ ॥

उत्तमायां च ऋत्तव्ये नभश्च नभस्यश्चेति ॥ १९४ ॥

उपधीयेते ॥ १९४ ॥

तयोश्च—

अवकाः कूर्मवत् ॥ १९५ ॥

भवन्ति ॥ १९५ ॥

इषश्चोर्जश्चेत्यपरे ॥ १९६ ॥

ऋत्तव्ये एवोपधीयते । अधोत्सेधाश्चैताः चनयोगात् ॥ १९६ ॥

पूर्वार्धे प्राणभृतो दशायुर्म इति प्रतिमन्त्रम् ॥ १९७ ॥

उपदधाति ॥ १९७ ॥

छन्दस्या द्वादश द्वादशाप्ययेषु मा च्छन्द

इति प्रतिमन्त्रम् ॥ १९८ ॥

पक्षपुच्छाप्ययेषु छन्दस्या इष्टका द्वादश द्वादश मा च्छन्द
इति प्रति मन्त्रम् उपदधाति ॥ १९८ ॥

वालखिल्यालोकं पश्चाच्छिष्टा ॥ १९९ ॥

याःपश्चादुपधीयन्ते ता वालखिल्या लोकस्य पुरस्तात्
च्छिष्टा ॥ १९९ ॥

वालखिल्याः सप्त पुरस्तात् ॥ २०० ॥

उपदधाति ॥ २०० ॥

प्राणभृद्भ्यो वापराः ॥ २०१ ॥

वा पूर्वा इति विकल्पः ॥ २०१ ॥

द्वादशभ्यो ऽपरास्तु ॥ २०२ ॥

द्वादशभ्यस्त्वपरा एव ॥ २०२ ॥

मूर्धासि राडिति प्रतिमन्त्रम् ॥ २०३ ॥

उपधीयन्ते ॥ २०३ ॥

यजुष्मतीश्च जानन् ॥ २०४ ॥

उपदधाति । यां कां च यजुष्मतीमिष्टकां विद्यात्तां मध्यमायां
चितौ उपदध्यादिति वचनात् ॥ २०४ ॥

उत्तराश्रोणेरधि लोकम्पृणाः पूर्ववत् ॥ २०५ ॥

उपधीयन्ते ॥ २०५ ॥

चतुर्थ्यामनूकान्तेषु दक्षिणोत्तरे द्वे द्वे ॥ २०६ ॥

चतुर्थीग्रहणं तृतीयान्तप्रज्ञापनाय । पुरस्तात्पश्चाच्च जङ्घा-
माड्यौ । दक्षिणत उत्तराश्च पद्याः ॥ २०६ ॥

पूर्वाभ्यामपराश्चतुर्दश ॥ २०७ ॥

ताश्चार्धपद्याः ॥ २०७ ॥

ताभ्यः षट् ॥ २०८ ॥

ताभ्यो पराः षट् पद्याः ॥ २०८ ॥

१ पूर्वदक्षिणेऽत्रान्तरदेश एके ॥ २०९ ॥

चतुर्दश षट्चोपदधाति ॥ २०९ ॥

२ उत्तरा वा दक्षिणाभ्याम् ॥ २१० ॥

उपधीयन्ते । लाघविकेन सताचार्येणैवमुपदिष्टाः ॥ २१० ॥

उपधानक्रमः पुनरिहोच्यते—

उत्तरां पूर्वयोराशुस्त्रिवृदिति ॥ २११ ॥

उपदधाति ॥ २११ ॥

दक्षिणामपरयोर्धरुण एकविंश इति ॥ २१२ ॥

दक्षिणां दक्षिणयोर्भान्तः पञ्चदश इति ॥ २१३ ॥

दक्षिणामुत्तरयोर्व्योमा सप्तदश इति ॥ २१४ ॥

चतुर्दश प्रतिमन्त्रं प्रतूर्त्तिरष्टादश इति ॥ २१५ ॥

उपदधाति ॥ २१५ ॥

१ एताश्चतुर्दश षट्च पूर्वदक्षिणेऽत्रान्तरदेशे आत्मन आग्नेयको-
णे कोणोपधीयमानजङ्घामात्रीतोऽन्तरा उपदधाति । तत्र चैवम, द-
क्षिणांसोपहितजङ्घामाभ्याः पश्चात्संलग्ना वा अध्यर्धा तस्या उ-
त्तरतो नवार्धपद्याः प्रागायताः प्राग्लक्षणाश्चोपधेयाः । द्वितीयम-
ध्यर्धो जङ्घामात्री चोत्तरतः पश्चार्धपद्याः उदगायता उदग्लक्षणा
उपधेयाः । तदनन्तरं तत्संलग्नाः षट्च पद्या उपधेयाः । ताश्च
नवानामधश्चतस्रः प्राग्लक्षणाः पश्चानामुत्तरतो द्वे उदग्लक्षणे इति ।

२ अथवा एताश्चतुर्दश षट्च दक्षिणोत्तराभ्यां दक्षिणानूका-
न्तोपहिताभ्यां दक्षिणोत्तराभ्यां पद्याभ्यामुत्तरा उपदधाति अनूक-
मभितोऽर्धार्धिकया तत्संलग्ना एव । तयोरुत्तराश्चतुर्दश । तासामु-
त्तराः षट् उदगायताः ।

दक्षिणां पूर्वयोरग्नेर्भाग इति ॥ २१६ ॥

उत्तरामपरयोर्मित्रस्य भाग इति ॥ २१७ ॥

उत्तरां दक्षिणयोर्नृचक्षसां भाग इति ॥ २१८ ॥

उत्तरामुत्तरयोरिन्द्रस्य भाग इति ॥ २१९ ॥

षट् प्रतिमन्त्रं वसूनां भाग इति ॥ २२० ॥

षडुदधाति वसूनां भाग इति प्रतिमन्त्रम् ॥ २१९ ॥

ऋतव्ये सहस्र सहस्यश्चेति ॥ २२१ ॥

उपदधाति ॥ २२१ ॥

१ रेतःसिग्बेलायां च सप्तदश सर्वतो नव दक्षिणेनानूकः सृष्टीरेकया स्तुवतेति प्रतिमन्त्रम् ॥ २२२ ॥

सृष्टीरितीष्टकानाम् । तत्र च दक्षिणतो नूक्यमभितोर्धपद्ये ॥ २२२ ॥

उत्तराऽसादधि लोकम्पृणाः पूर्ववत् ॥ २२३ ॥

२ पञ्चम्यामन्तेष्वाश्विनीवदसपत्नाः ॥ २२४ ॥

इष्टका उपधीयन्ते । अन्तग्रहणं रेतःसिग्बेलाव्युदासार्धम् । आश्विनीवदिति । द्वितीये लोके उपदधानं चतसृणामपि ॥ २२४ ॥

१ सर्वतः सर्वासु दिक्षु सृष्टिसंज्ञका उपदधाति । तासां मध्ये प्रागनूकं दक्षिणेन नव उपदधाति, अर्थादष्टावुत्तरेण । तेन प्रतिदशं चतस्रश्चतस्रः, अनूकमभितो द्वे द्वे । दक्षिणतः पञ्च, मध्यामनूकं पद्या, तामभितो द्वेऽर्धपद्ये, ते अभितो द्वे पद्ये, एवं पञ्चेति ।

२ अन्तेष्वनूकान्तेषु । पूर्वासपत्ना प्रागनूकमुत्तरेण द्वितीये लोके, अपरा अनूकं दक्षिणेन द्वितीये लोके, दक्षिणा तीर्थगनूकं पूर्वैर्द्वितीये लोके, उत्तरासपत्ना तीर्थगनूकमपरेण द्वितीये लोके उपदधाति ।

दक्षिणयोररत्न्यन्तरम् ॥ २२५ ॥

पञ्चमी च पद्या भवति प्राग्लक्षणा । आश्विनी वदित्यर्धपद्ये मा
भूतामिति ॥ २२५ ॥

अग्ने जातानिति प्रतिमन्त्रम् ॥ २२६ ॥

असपत्नोपधानम् ॥ २२६ ॥

पश्चिमा द्वितीया ॥ २२७ ॥

उपधीयते । पुरस्तादुपधाय पश्चादुपदधातीति वचनात् ॥ २२७ ॥

विराजो दश दश प्रतिदिशं पुरस्तात्प्रथममे-

वदच्छन्द इति प्रतिमन्त्रम् ॥ २२८ ॥

उपदधाति । बहिर्विराजत्वे च सर्वाः पद्या भवन्ति ॥ २२८ ॥

गायत्र्यसपत्ना गणमध्ये ऽसम्भवात् ॥ २२९ ॥

गायत्र्य इष्टका असपत्नाश्च विराड्गणस्य मध्ये भवन्ति । न
हि विराड्गणस्य बहिः सम्भवः ॥ २२९ ॥

उष्णिग्भ्यो वा परा अर्धपद्या उपधाय ॥ २३० ॥

उष्णिग्हामत्रानुपहितत्वात्तल्लोकस्यापरा अर्धपद्या विरा-
जो भवन्ति ॥ २३० ॥

असपत्ना स्पृशोऽन्यतोन्तराः ॥ २३१ ॥

अन्यत्र विराजः असपत्ना संलभ्या अन्तरा उपधीयन्ते ॥ २३१ ॥

सर्वतोऽषाढावेलायाः स्तोमभागा रश्मिना स-

त्यायेति प्रतिमन्त्रम् ॥ २३२ ॥

उपधीयन्ते ॥ २३२ ॥

१ पञ्चदश दक्षिणेनानूकम् ॥ २३३ ॥

तत्र चानूकमभितोर्धपद्ये ॥ २३३ ॥

वेषश्रीः क्षत्राय क्षतं जिन्वेति त्रिंशत्त-
मीमेके ॥ २३४ ॥

उपदधति एके नेति ॥ २३४ ॥

पुरीषमास्वावपति मन्त्रेण वा तापश्चितस्य

तूष्णीं श्रुतेः ॥ २३५ ॥

आसु स्तोमभागासु पुरीषमावपति मन्त्रेण । कुत ए-
तत् । तापश्चितस्य तूष्णीं श्रुतेः । तत्र हि श्रूयते । तूष्णीं मासः
स्तोमभागा पुरीषमभिहरन्तीति । तेनामन्त्रवादिति गम्यते । एवं
प्राप्ते वाशब्देन पुनर्व्यावर्त्यते । न वा मन्त्रेण पुरीषावापः । न ह्यत्र म-
न्त्रो विहित इति । ननु तापश्चिते तूष्णीमित्युक्तत्वात् इह मन्त्रो
गम्यते । नेत्युच्यते । तूष्णीमित्यनुवादोऽयम् । मासो हि अत्र विधी-
यते । तूष्णीं मासः स्तोमभागा पुरीषमभिहरन्तीति मासोत्र विधी-
यते । यदि मन्त्रनिवृत्तिर्विधीयते । वाक्यं भिद्यते । तस्मात्तूष्णीमेवेह
पुरीषावापः ॥ २३५ ॥

नाकसदोऽनूकेषु पूर्ववर्जमृतव्यावेलायामाश्वि-
नीवद्राश्यसीति प्रतिमन्त्रम् ॥ २३६ ॥

नाकसद् इष्टका अनूकेषूपधीयन्ते । पूर्ववर्जमृतव्यावेलाया-
माश्विनीवदिनि दक्षिणामुत्तरेण पञ्चमी अर्धपद्यं चिते इति च ग-
म्यते । सर्वाश्चैता अर्धोत्सेत्राः पूर्वा तु द्वितीये लोके ॥ २३६ ॥

पुरीषमाप्योपर्ययं पुर इति पञ्चचूडाः

१ अत्र विभागः पूरणकृता कृतः ' अष्टौ पुरस्तात्स्तोमभागाः
पश्चाच्च दक्षिणतः सप्तोत्तरतः शिष्टा ' इति ।

प्रतिमन्त्रम् ॥ २३७ ॥

उपदधाति । एता अप्यर्धोत्सेधाः । पुरीषावापञ्चोर्ध्वं ना-
कसत्सु ॥ २३७ ॥

प्रतिदिशं यथालिङ्गम् ॥ २३८ ॥

उपधानम् ॥ २३८ ॥

पश्चिमोत्तमा ॥ २३९ ॥

उपधीयते ॥ २३९ ॥

छन्दस्यास्तिस्रस्तिस्रोऽनूकान्तेषु पुरस्ताद्गा-

यत्रीरग्निमूर्धेति प्रत्यृचम् ॥ २४० ॥

छन्दस्या इष्टकास्तिस्रस्तिस्रोऽनूकान्तेषु उपधीयन्ते पुरस्ताद्गा-
यत्री उपदधाति प्रत्यृचम् ॥ २४० ॥

उत्तराश्च ॥ २४१ ॥

चशब्दात्प्रत्यृचम् ॥ २४१ ॥

पुरस्तात्त्रिष्टुभो रेतःसिग्बेलायां भुवो

यज्ञस्येति ॥ २४२ ॥

एभिर्मन्त्रैः प्रतिमन्त्रम् ॥ २४२ ॥

जगतीश्च पश्चादयमिहेति ॥ २४३ ॥

चशब्दाद्वेतःसिग्बेलायामेव ॥ २४३ ॥

अपरास्ताभ्योनुष्टुभः सखायः सं व इति ॥ २४४ ॥

एभिर्मन्त्रैर्जगतीभ्योऽपरा अनुष्टुभः ॥ २४४ ॥

अषाढावेलायाः पुरस्तादबृहतीरेना व इति ॥ २४५ ॥

भद्रो न इति ककुभस्ताभ्यो बृहत्यन्तरे श्रु-
तेर्मन्त्रक्रमेण ॥ २४६ ॥

भद्रो न इत्येभिर्मन्त्रैर्बृहतीनां पुरस्तान्मन्त्रेण ककुभ उपदधा-
ति । कुत एतदिति चेत् । बृहतीनामन्तरालश्रुतेः । सान्तरेण त्रिष्टुभ-
श्च ककुभश्च बृहतीरुपदधातीति वचनात् ॥ २४६ ॥

उद्धृतान्यपकृष्येच्छन् ॥ २४७ ॥

एवं हि श्रूयते । अथैतासां ककुभां चत्वार्यक्षराण्यादायाति-
च्छन्दस्युपदधाति सा सातिच्छन्दा एव भवति गायत्र्य इतराः स-
म्पद्यन्त इति । एवं च सत्यपकर्षः प्राप्नोति । तथा च गायत्र्य इतराः
सम्पद्यन्त इति । एवं स्थित उच्यते । इच्छन्नपकृष्येति । ककुभ-
ब्दस्य छन्दोविषयत्वाच्चतुष्वक्षरेषूद्धृतेषु ककुप्त्वमेव हीयते । अपूर्णा
च ऋगर्थाभिधानसमर्था न भवति । तथा सत्यदृष्टार्थता स्यात् । न
चासौ न्याय्या । अपि च चतुर्णामक्षराणामतिच्छन्दस्मि प्रत्यवधाने-
नार्थवद्वाक्यं सञ्जातम् । तदूनानां ककुभां प्रयोग इति निःप्रमाण-
कमेव स्यात् । ननु च श्रूयते गायत्र्य इतराः सम्पद्यन्त इति । नावि-
धायकत्वात् । न ह्ययं विधिर्वर्तमानापदेशादितत् संस्तव इति । त-
स्मादनप्रकृष्येति ॥ २४७ ॥

अपरा गायात्रीभ्य उष्णिहोऽग्ने वाजस्येति ॥ २४८ ॥

प्रतिमन्त्रम् उपदधाति ॥ २४८ ॥

इदानीं ककुभामुपधानम्—

अनूकान्ते दक्षिणे पङ्क्तीरग्निं तमिति ॥ २४९ ॥

उपदधाति ॥ २४९ ॥

उत्तरे पदपङ्क्तीरग्ने तमद्येति ॥ २५० ॥

उपदधाति ॥ २५० ॥

पुरीषवत्याः पूर्वामतिच्छन्दसं प्राच्यौ पुरी-

षसहिते भद्रा रातिर्वृत्ततूर्यैवस्थिरामि; हो-

तारमिति ॥ २५१ ॥

दक्षिणयोरुत्तरा सपत्ना पुरीषवती तस्यां हि पुरीषं विहितं पुरीषसहिते इति । प्राच्याविति प्राग्लक्षणे चैते भवतः । भद्रारातिरित्येवमादिना मन्त्रेण पुरीषवत्याः पूर्वामतिच्छन्दसमुपदधाति । भद्रारातिरित्येतानि चत्वारि चत्वार्यक्षराणीति ॥ २५१ ॥

अग्ने त्वमित्यनूकान्ते ऽपरे द्विपदाः ॥ २५२ ॥

उपधीयन्ते । सर्वच्छन्दस्यास्त्रभितोर्धपद्ये । उष्णिहस्तु ति-
स्तिर्यगर्धपद्याः ॥ २५२ ॥

मध्येऽष्टेष्टकं गार्हपत्यम् ॥ २५३ ॥

उपदधाति । अष्टेष्टकमित्युक्तत्वात् अधिका न भवन्ति । गा-
र्हपत्यमिति चनामध्येयात् तद्वदेवोपधानमष्टानामपि । तथा चाह ।
तं वा एतैरेव यजुर्मिरेतया वृता चिनोतीति । इयांस्तु विशेषोर्ध्वदृष्टी-
नां स्थानेर्धपद्याः ॥ २५३ ॥

पुनश्चितिं चोपरि तद्वद्येन ऋषय इति

प्रत्यृचम् ॥ २५४ ॥

तस्यैव गार्हपत्यस्योपरि तद्वदेव पुनश्चितिमुपदधाति । इयांस्तु
विशेषो येन ऋषय इति प्रत्यृचम् । अस्मिंश्च पक्षे अर्धोत्सेधा इष्ट-
का भवन्त्युत्सेधायोगात् ॥ २५४ ॥

पुच्छसन्धावेके ॥ २५५ ॥

पुनश्चितिमुपदधाति । इयांस्तु विशेषः । ताऽहैके जघना-
र्धे उपदधातीति श्रुतेः । अस्मिंश्च पक्षे द्विपदा अर्धोत्सेधाः ॥ २५५ ॥

पूर्वार्धे वा ॥ २५६ ॥

पुनश्चित्तिमुपदध्यात् । अत्र यथा सम्भवमर्थोत्सेधाः ॥२५६॥

गार्हपत्यं पुच्छसन्धौ कृत्वा ॥ २५७ ॥

पुनश्चित्तिं पूर्वार्थं उपदध्याति । तद्वैके जघनार्थं गार्हपत्यमुपदधति पूर्वार्थं पुनश्चित्तिमिति श्रुतः ॥ २५७ ॥

ऋतव्ये तपश्च तपस्यश्चेति ॥ २५८ ॥

विश्वज्योतिषं परमेष्ठी त्वेति ॥ २५९ ॥

१ दक्षिणाऽसात्प्रत्यगरत्निमात्रादधि लोकम्पृणाः पूर्ववत् ॥ २६० ॥

उपदध्याति ॥ २५९ ॥

प्रच्छाद्य पुरीषेण विकर्णीयस्वयमातृण्ये शर्करे

सऽस्पृष्टे छिद्रे प्रोथदश्च इत्युत्तरां विकर्णी-

मायोष्टेति स्वयमातृण्यम् ॥ २६१ ॥

प्रच्छाद्य पुरीषेण चिति विकर्णीयस्वयमातृण्य उपधीयेते संलभ्ये प्रोथदश्च इत्युत्तरां विकर्णीमुपदध्याति स्वयमातृण्यमायोष्टेति । शर्करे छिद्रे इति च विकल्पार्थमुच्यते ॥ २६० ॥

सकृन्नित्ये ॥ २६२ ॥

सादनसूददोहसौ सकृदेव चोदना भेदाद्भवतः ॥ २६१ ॥

१ आत्मनो दक्षिणांसादाग्नेयकोणात्प्रत्यगरत्नस्यां दिशि अरत्निमात्रादधि अन्तिमपद्यालोकं परित्यज्य तृतीयपद्यालोकादाराभ्यपञ्चम्यां चितौ लोकम्पृणा उपदध्याति । पूर्ववदिति प्रथमं चित्युक्तप्रकारेण । तेनात्रापि प्रथमं द्वे ततो द्य अरत्निमात्रादाराभ्य आ मध्यात् ।

१ पुरुषाभिहोमवत्तिष्ठन्नग्निं प्रोक्षति हिरण्यश-
कलसहस्रेण शते द्वे द्वे प्रकिरति सहस्रस्ये-
ति प्रतिमन्त्रः २ सहस्रस्येति प्रतिमन्त्रम् ॥ २६३ ॥

इति कात्यायनसूत्रभाष्ये कर्कोपाध्यायकृतौ
सप्तदशोऽध्यायः समाप्तः ।

१ 'अथैनं हिरण्यशकलैः प्रोक्षति' इति, 'सहस्रस्य मध्याद्वे
द्वे शते प्रकिरति'

२ अयमभ्यासोऽध्यायसमाप्ति सूचकः । कचिदनभ्यस्त एव पाठः ।

अष्टादशोऽध्यायः ।

शतरुद्रियहोम उत्तरपक्षस्यापरस्याऽऽ सक्त्यां
परिश्रितस्वर्कपर्णेनार्ककाष्ठेन शातयन्त्सन्ततं
जर्तिलमिश्रान्गवेधुकासत्कूनजाक्षीरमेके
तिष्ठन्नुदङ् नमस्त इत्यध्यायेन ॥ १ ॥

शतरुद्रियमिति नाम । अथातः शतरुद्रियं जुहोतीति । स
ओत्तरपक्षस्यापरस्याऽऽ सक्त्यां परिश्रितसु कर्तव्यम् । परिश्रित आ-
हवनीयकार्ये । तासां समुदितानां नैकैकस्याः परिश्रितसु जुहोतीति व-
चनात् । प्रयोजनं समुदितानां धर्मसम्बन्धः । अर्कपर्णेनार्ककाष्ठेन
शातयन् । अर्कपर्णे जुहोतीति काष्ठमपूर्वत्वादुपकल्पनीयम् । तेन
शातयन्त्सन्ततमविच्छिन्नं जर्तिलमिश्रान् गवेधुकासत्कून् । जर्तिलैर्जु-
होति तथा गवेधुकासक्तुभिर्जुहोतीति विकल्पं प्रोक्ते शाखान्तरात्स-
मुच्चयः । तेन जर्तिलमिश्राणीत्युक्तम् । अजाक्षीरेणैके जुह्वात शाखा-
न्तरात् । तिष्ठन्नुदङ् जुहोतीति जुहोतौ सति तिष्ठतिक्रिया वाचनिकी
उदङ्ङिति च दिङ्निमित्तार्थम् । नमस्त इत्यध्यायेन मन्त्रद्रव्यं स-
न्ततं जुहोति । बहूनि चैतानि कर्माणि श्रूयन्ते । षष्टिश्च ह वै त्रीणि च
शतान्येतच्छतरुद्रियमथ त्रिंशदथ पञ्चत्रिंशदिति । एतावन्तो द्र-
व्यदेवता सम्बन्धाः । एवं च सति एतावन्ति चतुर्मुष्टीकानि गृह्य-
न्ते । अजाक्षीरपक्षे चैतावन्त एव षड्वर्गोः ॥ १ ॥

त्र्यानुकवाकान्ते स्वाहाकारो जानुमात्रे ॥ २ ॥

स वै जानुदग्ने प्रथमं स्वाहाकरोतीति वचनात् ॥ २ ॥

पञ्चान्ते च नाभिमात्रे ॥ ३ ॥

पञ्चानुवाकान्ते नाभिमात्रे । चशब्दात्स्वाहाकारः ॥ ३ ॥

प्राक्च प्रत्यवरोहेभ्यो मुखमाते ॥ ४ ॥

स्वाहाकारः ॥ ४ ॥

प्रतिलोमं प्रत्यवरोहान् जुहोति प्रमाणेषु

नमोस्त्विति प्रतिमन्त्रम् ॥ ५ ॥

प्रतिलोम्यं च प्रथमं मुखमात्रे ततो नाभिमात्रे पुनर्जानुमात्रे
इति । प्रत्यवरोहाश्च नमोस्तु रुद्रेभ्यो ये दिवीति ॥ ५ ॥

हवने प्रास्यति चात्वाले ॥ ६ ॥

अर्कपर्णाककाष्ठे इत्यर्थः । आगन्तुत्वाच्च कर्मापवर्गान्ते ॥ ६ ॥

चित्यं परिषिञ्चत्यग्नीदक्षिणे निकक्षेऽद्रिं कृ-

त्वाश्मन्नूर्जमित्यद्वेराधि ॥ ७ ॥

चित्यमग्निमग्नीत्परिषिञ्चेदक्षिणे निकक्षेऽद्रिं कृत्वाश्मन्नूर्जमि-
त्यनेन मन्त्रेणाद्वेरारभ्य ॥ ७ ॥

अश्मंस्ते क्षुदित्यद्रौ कुम्भं कृत्वा मयि त

ऊर्गित्यादायैवं द्विपरम् ॥ ८ ॥

परिषिञ्चति ॥ ८ ॥

तावत्प्रतिपर्येति ॥ ९ ॥

निधायोदहरणम् त्रिर्विपल्ययत इति श्रुतेः ॥ ९ ॥

कुम्भेऽद्रिं कृत्वा दक्षिणस्यां वेदिश्रोणौ प्राङ्

तिष्ठन् दक्षिणास्यति यं द्विष्म इति ॥ १० ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ १० ॥

अभिन्ने भेत्तवै ब्रूयात् ॥ ११ ॥

यदि न भिद्येत भेत्तवै ब्रूयादिति । तच्च प्रतिप्रस्थाता । भेदने तु प्रधानत्वादध्वर्युः ॥ ११ ॥

अत्रैतच्चिन्त्यते । किं कुम्भविषयमेतद्भेदनम् उताद्रिविषयमिति । किं तावत्प्राप्तम् । सूत्रेणैवोपक्रमः—

कुम्भे भेदनं सामर्थ्यात् ॥ १२ ॥

कुम्भविषयमेतद्भेदनम् नाद्रिविषयम् । कुत एतत् । एवमेतद्वचनं समर्थं भवति यदि न भिद्येत भेत्तवै ब्रूयादिति । अद्वौ त्वसामर्थ्यमेव । न हि तस्य कठिनत्वाद्भेदनमाशङ्क्यते ॥ १२ ॥

एवं प्राप्त आह—

अश्मनि वार्थवादात् ॥ १३ ॥

वाशब्दः पक्षव्यावृत्तौ । अश्मनि वैतद्भेदनं प्रतिपत्तव्यम् । न कुम्भविषयम् । कुत एतत् । अर्थवादात् । यदाहोव सति भिद्यतेऽथ तदंशुगृह्यति यं द्वेष्टीति । सा च शुगश्मनि निहिता तदश्मनि शुचं दधातीति ॥ १३ ॥

वाच्यत्वाच्च ॥ १४ ॥

अपि चाश्मन्येव वाच्यं भेदनं न कुम्भे सहासमर्थः क्षिप्रोऽवश्यमेव भिद्यत इति ॥ १४ ॥

अनपेक्षमत्योदङ् प्राङ् तिष्ठन्नात्मन उपरि

प्रापणान्ते जपतीमा म इति ॥ १५ ॥

आत्मा चात्राग्न्यात्मोच्यते ॥ १५ ॥

मण्डूकावकावेतसशाखा त्रेणौ बद्ध्वावकर्षति

मन्त्रकृष्टवत्समुद्रस्य त्वेति प्रत्यूचम् ॥ १६ ॥

मण्डूकादीन्वेणौ बद्ध्वाग्निं विकर्षति मन्त्रवत्क्रमेण समुद्रस्य त्वेति प्रत्यूचम् ॥ १६ ॥

पक्षपुच्छानि चाभ्यात्ममग्ने पावकरोचिषेति ॥ १७ ॥

अग्न्यात्मानमाभिमुख्येन पक्षपुच्छानि कर्षति अग्ने पावकरो-
चिषेति प्रत्यृचमेव ॥ १७ ॥

अन्त्यमुत्तरम् ॥ १८ ॥

अन्त्यमुत्तरं पक्षम् ॥ १८ ॥

वेणुमुत्करेण कृत्वा चित्यमालभ्य तिष्ठन् हि

ङ्कृत्य साम गायति ॥ १९ ॥

सामगानमुद्रातुः स्यात् समाख्यानात् । अध्वर्योर्वा वचनसा-
मर्थ्यात् । नान्योऽध्वर्योर्गायेदिति समाख्यानामध्वर्योरेव । विधानानु-
सारिणी हि समाख्या । विधानं चाध्वर्यववेदविहितम् । अथैनं साम-
भिः परिगायतीति । एवं च नान्योऽध्वर्योर्गायेदित्यनुवाद एव ॥ १९ ॥

पुरस्ताद्गायत्रम् ॥ २० ॥

सामगायति ॥ २० ॥

दक्षिणे पक्षे रथन्तरमुत्तरे बृहदात्मनि वा-
मदेव्यं पुच्छे यज्ञायज्ञियं दक्षिणे निकक्षे

प्रजापतिहृदयमग्न्युक्थ्यः शः सेत्याह ॥ २१ ॥

होतुः प्रेषणम् ॥ २१ ॥

औपवसथ्ये विसृष्ट्वाचि पञ्चगृहीतं हिर-

ण्यशकलान्प्रास्यति पञ्च ॥ २२ ॥

उपवसथ्ये ऽहन्प्रातरुदित आदित्ये वाचं विसृजत इति प्र-
कृत्यैवं श्रुतत्वात् ॥ २२ ॥

दधिमधृघृतं पात्र्याः समासिच्य स्थात्यां

वा महामुख्यां कुशमुष्टिं चोपर्युभयमादाय
चित्या रोहणं नमस्त इति ॥ २३ ॥

दध्यादीन् पात्र्यां प्रास्य महामुख्यं वा स्यात्प्रां तनुपरि च
कुशमुष्टिमुभयं गृहीत्वा चित्यमारोहेत् नमस्त इत्यनेन मन्त्रेण ॥२३॥

स्वयमातृणायां पञ्चगृहीतं जुहोति ना-
भिवद्धिरण्याऽदर्शनं च नृषदे वेडिति
प्रतिमन्त्रम् ॥ २४ ॥

स्वयमातृणायां पञ्चगृहीतं जुहोति नाभिव्याघारणावत् नृ-
षदे वेडिति प्रति मन्त्रं हिरण्यदर्शनं च न भवति ॥ २४ ॥

समासित्तान्कुशैः प्रोक्षति सपरिश्रित्कं बा-
ह्येन च ये देवा इति ॥ २५ ॥

अथैनं समुक्षतीति प्रकृत्य सर्वतः समुक्षत्यपि बाह्येन परि-
श्रित इति श्रुतेः ॥ २५ ॥

प्राणदा इत्यवरोहति ॥ २६ ॥

एवमारोहणावरोहणमतः ॥ २७ ॥

अत ऊर्ध्वमेवमेवाऽवरोहणावरोहणे कार्ये ॥ २७ ॥

उपसदन्ते प्रवर्ग्योत्सादनं यथोक्तमग्नौप-
रिष्यन्दे वा ॥ २८ ॥

वाशब्दो विकल्पार्थः विकल्पेन हि श्रवणमत्र । परि सम-
स्तादापः स्यन्दन्ते यत्र प्रदेशे स परिष्यन्दः ॥ २८ ॥

स्वयमातृणास्पष्टं प्रथमम् ॥ २९ ॥

अग्निपक्षे स्वयमातृणयासंस्पृष्टं प्रवर्ग्यमुत्सादयतीति व-
चनात् ॥ २९ ॥

पञ्चगृहीतं जुहोत्यग्निस्तिग्मेनेत्यृचा षोड-
शगृहीतार्धमनुवाकशेषेण ॥ ३० ॥

पुनः षोडशगृहीतं गृहीत्वा तदर्धमनुवाकशेषणाष्टाभिर्ऋ-
ग्भिर्जुहोतीति । चक्षुषः पितेत्यपरमनुवाके न । अपरमर्द्धं चक्षुषः
पितेत्यनुवाकेन अष्टाभिर्ऋग्भिः । सर्वाणी चैतानि शालाग्नौ
जुहोति ॥ ३० ॥

आर्द्रौदुम्बरीर्धृतोषितास्तिस्र उदेनमित्या-
दधाति प्रत्यृचम् ॥ ३१ ॥

औदुम्बरीः समिधः घृते न्युक्ताः सर्वा रात्रिमुषिताः तिस्र उदे-
नमित्यादधाति प्रत्यृचम् ॥ ३१ ॥

वैकृतावसरे प्राकृतानुवृत्त्यर्थमाह—

अग्निं प्रणयति ॥ ३२ ॥

तत्र विशेषमाह—

प्रेष्यत्युद्यच्छेधमपयच्छोपयमनीः ॥ ३३ ॥

अयं च प्रैषः प्रतिप्रस्थातुः । तदर्थोऽध्वर्योः ॥ ३३ ॥

अग्नये प्रहियमाणायानुब्रूह्यमीदेकस्फ्ययानू-
देहि ब्रह्मन्नप्रतिरथं जपेति ॥ ३४ ॥

च प्रेष्यति ॥ ३४ ॥

तिरुक्तायामुद्यम्योदु त्वेति ॥ ३५ ॥

चित्यं गच्छन्ति पञ्च दिश इति ॥ ३६ ॥

तिरुक्तायां होत्रा प्रथमायामृचि उदु त्वेत्युद्यम्यार्ग्निं चित्यं
प्रति गच्छन्ति पञ्च दिश इत्यनेन मन्त्रेण ॥ ३६ ॥

आग्नीध्रदेशादक्षिणं पृष्ठया सहितं पृश्न्य-
श्मानमुपदधाति विमान इति ॥ ३७ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ ३७ ॥

न नित्ये ॥ ३८ ॥

नित्ये सादनसूददोहसौ न भवतः । इष्टकासंस्तवात्प्राप्तयो-
र्निषेधः ॥ ३८ ॥

निधायैनमतिक्रामन्तीन्द्रं विश्वा इति ॥ ३९ ॥

तं निधाय यथा न नश्येदथोपातियन्तीति वचनात् ॥ ३९ ॥

क्रमध्वमग्निनेति चित्यमारोहन्ति ॥ ४० ॥

अतश्च नमस्त इत्ययं न निवर्त्तते ॥ ४० ॥

स्वयमातृणामध्यग्निं धारयञ्छुक्लवत्साप-

यसाभिजुहोति कृष्णाया दोहनेन स्वयमा-

तृणामवसिञ्चन्नक्तोषासेति ॥ ४१ ॥

स्वयमातृणायां उपरि धारयन्नग्निं कृष्णायाः गोः शुक्लव-
त्सायाः पयसो दोहनेनाभिजुहोति नक्तोषासेत्यनेन मन्त्रेण स्वय-
मातृणामवसिञ्चेत् । अयं जुहोतिस्ततश्च साक्षाद्यधर्माः प्रवर्तन्ते
जुहोतित्वान्मन्त्रवर्जम् । दोहनस्य जुह्वकार्योपत्तिरतश्च तद्धर्मा
भवन्ति । महावेदेश्च सम्मर्शनान्तधर्माः कृताः तत उत्तरपरिग्रहा-
द्यत्र कर्तव्यम् । शतरुद्रिये तु खननादि ॥ ४१ ॥

पैतुदारवाद्यत्वेके ॥ ४२ ॥

एके प्राङ्मयि गृह्णामीति जपात् । तत्र ह्युक्तमाचार्येणोत्तरवे-
दिप्रोक्षणाद्या सम्भारनिवपनात्कृत्वेति । यद्येवमिह कस्मात्सम्भार-
निर्वापः । अग्न्यर्थत्वात् । यद्येवमिहैव सम्भारनिर्वापः ॥ ४२ ॥

तस्यामग्निं निदधाति सुपर्णोसीति व-
षट्कारेण ॥ ४३ ॥

तस्यां स्वयमातृगणायां सुपर्णोसीत्यनेन मन्त्रेण वषट्कारान्ते-
मार्गिनि निदधाति ॥ ४३ ॥

नित्ये च ॥ ४४ ॥

अत्र भवतः । इष्टकासंस्तवादग्नेः ॥ ४४ ॥

समिदाधानः शमीलीवैकङ्कत्यौदुम्बर्यस्ताः
सवितुरिति प्रत्यृचमुत्तमा सकर्णका ॥ ४५ ॥

समिद्भवति ॥ ४५ ॥

कर्णकाऽभावे दधिद्रप्साक्ताः ॥ ४६ ॥

कर्तव्या ॥ ४६ ॥

स्रुवाहुती जुहोत्यग्ने तमद्येति च प्रत्यृचम् ॥ ४७ ॥

जुहोति ॥ ४७ ॥

पूर्णाहुतिं च सप्त त इति ॥ ४८ ॥

तिष्ठन्त्समिधः सर्वत्र मध्ये ॥ ४९ ॥

सर्वत्र ग्रहणात् समिदुद्देशेन विहितत्वात्तिष्ठति क्रिया स-
र्वत्र भवति । समिदाधानग्रहणादाहुत्योर्मध्ये । अन्तेष्वाहुतीरिति
सूत्रितत्वात् ॥ ४९ ॥

अन्तेष्वाहुतीरुपविश्य ॥ ५० ॥

तिष्ठतिक्रियानन्तर्यादुपविश्येत्युच्यते ॥ ५० ॥

अत्र पञ्चम्याः सप्तर्चोपस्थानः सर्वोपधानात् ॥ ५१ ॥

अस्मिन्नवसरे पञ्चम्याश्रितेः सप्तर्चोपस्थानं कर्त्तव्यम् । अ-
त्र हि सकला पञ्चमी चितिरुपहिता भवति ॥ ५१ ॥

धिष्ण्यान्वाचित्वोत्तमासंयोगात् ॥ ५२ ॥

अथ वा धिष्ण्यांश्चित्वा सप्तर्चोपस्थानं कर्तव्यम् । कुत ए-
तद्धिष्ण्यानां हि पञ्चम्याश्चितेः अन्तर्भावः । तस्मात्तत्रैव युक्तरूपमुप-
स्थानम् ॥ ५२ ॥

अभिमृशेदिच्छन्तसम्बत्सरोसीति ॥ ५३ ॥

अग्निम् ॥ ५३ ॥

एवं यथाचिति ॥ ५४ ॥

सम्मर्शनं कर्तव्यम् । यन्नामा चित्तिस्तदभिधायकेन
मन्त्रेण ॥ ५४ ॥

वैश्वानरमारुतां निर्वपति यथोक्तम् ॥ ५५ ॥

वैश्वानरमारुताश्च मारुताश्च वैश्वानरमारुताः तांनिर्वपति ।
यथोक्तग्रहणाच्च वैश्वानरो यजतिः मारुता जुहोतयः । तत्कथं वैश्वा-
नरं हि प्रकृत्याह । तं वा एतं पुरोनुवाक्यवन्तं याज्यवन्तं वषट्कृते
रुचा जुहोतीति यजतीनां ह्येष धर्मः । पुरोनुवाक्याद्यभिधानाच्च या-
वदुक्तं स्यात् । तथा मारुतान्प्रकृत्याह हस्तेनैवेतरान्नासीनः स्वाहा-
कारणोति जुहोतीनां ह्ययं धर्मः । कपालसंख्यायै च यथोक्तग्रह-
णम् । वैश्वानरस्य हि द्वादशकपालता पठ्यते मारुतानां सप्तक-
पालता ॥ ५५ ॥

वैश्वानरमधिश्रित्य दक्षिणोत्तरौ मारुतौ ॥ ५६ ॥

अधि श्रयति । अवरोत्तरमुत्तरमित्यस्यापवादोयम् ॥ ५६ ॥

पश्चाच्च संकृष्टतरौ ॥ ५७ ॥

अशब्दादक्षिणोत्तरावधिश्रयति ॥ ५७ ॥

एवमपरौ ॥ ५८ ॥

द्वावधिश्रयतीति शेषः । एवं शब्देन च दक्षिणोत्तरता कृष्ट-
तरता च लभ्यते ॥ ५८ ॥

पश्चादरण्येऽनूच्यम् ॥ ५९ ॥

अरण्येऽनूच्यं च पुरोडाशं पश्चादधिभ्रयति ॥ ५९ ॥

होमासादनयोश्च ॥ ६० ॥

चशब्दादयमेव विधिः ॥ ६० ॥

पुच्छादपरान् कुशानास्तीर्याहवनीयसहि-
तान्वा तत्रासादनम् ॥ ६१ ॥

कुशानास्तीर्येति प्राकृतमेव परिस्तरणमनूद्यते । प्रदेशविधानाय पुच्छादपरानिति । कुत एतत् । सपुच्छोयमाहवनीय इति । प्रकृतौ चावहनीयमपरेण स्तरणं वृत्तमिहापि तथैव कर्तव्यम् । आहवनीयसहितान्वेति । कुत एतत् । आहवनीयशब्दो ह्यग्न्यभिधायक उपचारवृत्त्या स्थले वर्तते । तस्मादाहवनीयसहितानेवेत्यवधार्यते । तत्रासादनं कर्तव्यम् ॥ ६१ ॥

वैश्वानरेण प्रचर्य सर्वहुतेन हस्तेन मारुतान्
जुहोत्युपविश्य वैश्वानरे वा वैश्वानरं पृथुं
कृत्वा शुक्रज्योतिरिति प्रतिमन्त्रम् ॥ ६२ ॥

मारुतान् जुहोति । विकल्पश्चायं वैश्वानरे होमोऽग्नौ वेति ॥ ६२ ॥

विमुखेनारण्येऽनूच्यम् ॥ ६३ ॥

अरण्येऽनूच्यं पुरोडाशं विमुखेन जुहोति । विमुखश्चाध्वेतृणां प्रसिद्धः उग्रश्च भीमश्चेति ॥ ६३ ॥

इन्द्रं देवीरिति जपति ॥ ६४ ॥

आगन्तुत्वादन्ते ॥ ६४ ॥

इमं स्तनमिति वाचयति वा ॥ ६५ ॥

जपति वेति विकल्पः । वैश्वानरमारुतानामेकतन्त्र्यम् । तत्र च

यः साधारणपदार्थः स मन्त्रवान्कर्त्तव्यः । मारुतानां हि पदार्थमात्रे-
प्रयोजनम् । समन्त्राकोऽपि पदार्थः पदार्थ एवेति ॥ ६५ ॥

वसोर्धारां जुहोत्यौदुम्बर्या पञ्चगृहीतः
सन्ततं यजमानोरण्येऽनूच्येऽग्निप्राप्ते वा-
जश्चम इत्यष्टानुवाकेन ॥ ६६ ॥

वसोर्धारेति कर्मनामधेयम् । तच्च समुदायस्य । एवं हि श्रूय-
ते । षष्टिश्च ह वै त्रीणि च शतान्येषा वसोर्धाराथ पठथ पञ्चानिऽश-
दिति । अत्र च यदन्तरितं तस्यावृत्तिर्भवति । औदुम्बर्या स्मृत्वा
पञ्चगृहीतमाज्यं जुहोति अग्नौ प्राप्ते वाजश्च म इत्यष्टानुवाकेन ।
सन्ततमिति च द्रव्यसन्ततम् मन्त्र सन्ततं च । अत्र च श्रूयते । आष्ट-
सु कल्पयति दशसु कल्पयतीत्येवमादिना वाक्यपरिसमाप्तिः । प्रति-
वाक्यं च स्वाहाकारकरणम् । अत्र च देवतापदान्तराये पञ्चपगृही-
तमेव च सकलवाक्येन होतव्यं न ह्यन्यथैतद्दृष्टमिति ॥ ६६ ॥

हुत्वा स्तुक्प्रासनम् ॥ ६७ ॥

तच्चाग्नौ । एवं हि श्रूयते । अत्र ताऽस्मृचमनुप्रास्यति यद्-
ब्राज्यलिप्तं तन्नेद्वहिर्द्वाग्नेरसदिति ॥ ६७ ॥

अग्नये स्वाहेति षट् पार्थानि जुहोति ॥ ६८ ॥

तानि च राजसूयिकानि । तत्राम्नात् । इह च श्रूयते । स वै
राजसूयस्य पूर्वाणि जुहोतीति ॥ ६८ ॥

वाजप्रसवीयानि वप्रावत्सम्भृत्य चमसव-

त्स्त्वेषेण वाजपेयिकानि वाजस्येममिति ॥ ६९ ॥

वाजप्रसवीयानीति नामधेयम् । विध्यर्थवादमन्त्रत्वासम्भवा-
त् । समुदायनामधेयश्चैतत्तत् । सप्त ह्येतानि कर्माणि वाजपेयिकानि ।
प्रयोजनमन्यतमाऽपाये तस्यैवावृत्तिः । तानि च वप्रावत्सम्भृत्य चम-
वत्स्त्वेषेण । वप्राशब्देनाग्निक्षेत्रकेदाराभिधानम् । तद्वदत्रापि सम्भृत्य
चतुः क्षत्किना स्त्वेषेण वाजपेयिकानि वाजस्येममिति प्रति-

मन्त्रं जुहोति । वाजपेयिकग्रहणाच्च अप्पयसी प्रक्षिप्येते । एवं तत्रा-
चार्येणाभिहितम् । औदुम्बरे पात्रे ऽप आसिच्य पयश्च सप्तदशान्ना-
न्यावपति यावस्मृति वेति । एवं च सति सप्तषट्दर्गाः सप्त चतुर्मु-
ष्टिकान्युपादेयान्यापश्चेति ॥ ६९ ॥

आग्निकानि च वाजस्य त्विति ॥ ७० ॥

आग्निकानि च वाजप्रसवीयानि वाजस्य त्विति प्रतिमन्त्रं जु-
ति । आग्निकेष्वपि सप्तैव सर्वोषधस्य च चतुर्मुष्टिकानि ॥ ७० ॥

रूवं प्रास्य परिश्रित्स्पृक्कृष्णाजिनमास्तीर्य

पुच्छादुत्तरः शेषेऽपः कृत्वा ॥ ७१ ॥

अभिषिञ्चतीति सूत्रशेषः । रूवमग्नौ प्रास्य तदन्ते परिश्रि-
त्संलग्नं पुच्छादुत्तरतः कृष्णाजिनमास्तीर्य हुतशेषेऽपः कृत्वा ॥ ७१ ॥

कुत एतत्—

अभिषेकसामर्थ्यात् ॥ ७२ ॥

अन्यथा भिषेक एव न भवति । वा नैत्रापामासेकः ॥ ७२ ॥

क्षीरोदके वा वाजपेयिकानीति श्रुतेः ॥ ७३ ॥

येन क्षीरोदके वाजपेयिकशेषे विद्येते एव । अतश्चाभिषेकोपि
सम्भवत्येव ॥ ७३ ॥

तत्राभिषिच्यते ब्रह्मवर्चसकामश्चित्यन्वारब्धो

देवस्य त्वेति ॥ ७४ ॥

तत्र कृष्णाजिने भिषिच्यते यजमानश्चित्यन्वारब्धे देवस्य
त्वित्यनेन मन्त्रेण । ब्रह्मवर्चसकामस्य च कृष्णाजिने ऽभिषेकः कृष्णा-
जिने ब्रह्मवर्चसकाममिति वचनात् ॥ ७४ ॥

तिष्ठन्बुभूषुः ॥ ७५ ॥

भूतिमिच्छंस्तिष्ठन्नभिषिच्यते ॥ ७५ ॥

भूत उपविष्ट ॥ ७६ ॥

प्राप्तभूतिरूपविष्टो ऽभिषिच्यते ॥ ७६ ॥

वस्तचर्मणि पुष्टीच्छुः ॥ ७७ ॥

पुष्टिमिच्छन्वस्तचर्मण्यभिषिच्यते ॥ ७७ ॥

उभयेच्छुरुभयोः ॥ ७८ ॥

यो नाम पुष्टिब्रह्मवर्चस उभेऽपीच्छति स उभयोश्चर्मणोर्व्य-
वस्थितो ऽभिषिच्यते ॥ ७८ ॥

एके दक्षिणतश्चित्ये वा ॥ ७९ ॥

स्थितस्थमभिषिञ्चति । तः हेके दक्षिणतांगेरभिषिञ्चन्त्याहव-
नीय उ हेके मिषिञ्चन्तीति च श्रुतेः ॥ ७९ ॥

प्रास्य चमसमिन्द्राय स्वाहेति षड्जुहोति

प्रतिमन्त्रम् ॥ ८० ॥

अग्नौ प्रास्य चमसमिन्द्राय स्वाहेति षट्पार्थानि जुहोति ।
एतान्यपि राजसूयिकानि । ततश्च पूर्वपार्थाज्यसंस्कारोद्वापि
भवति ॥ ८० ॥

द्वादशगृहीतं विग्राहं जुहोत्यृताषाडिति प्र-

तिस्वाहाकाराः राष्ट्रभृतो वाट्कारान्तः पूर्वः

पूर्वो मन्त्रः ॥ ८१ ॥

द्वादशगृहीतमाज्यं विगृह्य जुहोति ऋताषाडिति प्रतिस्वाहा-
कारं राष्ट्रभृत्संज्ञकान्होमान् । तत्र च वाट्कारान्तः पूर्वः पूर्वो भवति ।
उत्तरस्तु स्वाहाकारान्तः । एवं ह्यत्र श्रूयते मिथुनानि जुहोति गन्ध-
र्वाप्सरोभ्यो जुहोति पुंसे पूर्वस्मै जुहोत्यथ स्त्रीभ्यः । एकस्या इव
पुंसे जुहोति बह्वीभ्य इव स्त्रीभ्य उभाभ्यां वषट्कारेण च स्वाहा-
कारेण च पुंसे जुहोति स्वाहाकारेणैव स्त्रीभ्य इति । एवं रूवेण स-

ति समाप्तायपरिपठिते मन्त्रे विभागः कर्त्तव्यः । यानि पुल्लिङ्गानि पदानि तान्येकवाक्यतामुपनेयानि । एवं स्त्रीलिङ्गान्तान्यपि । ऋता-षाट्ऋतधामाग्निर्गन्धर्वः स न इदं ब्रह्मक्षत्रं पातु तस्मै स्वाहा वाडि-ति पूर्वो मन्त्रः । तस्यो षधयोऽसरसां मुदो नाम ताभ्यः स्वाहेत्युत्तरः । अत्र च तस्योषधय इति सापेक्षत्वादताषाट्ऋतधामाग्निर्गन्धर्व इत्यत्र वर्तते ॥ ८१ ॥

पञ्चगृहीतं च रथशिरस्यध्यध्याहवनीयं ध्रियमाणे पञ्चकृत्वः स नो भुवनस्येति ॥ ८२ ॥

पञ्चगृहीतमाज्यं च शब्दाज्जुहोति । रथशिरस्यध्यध्याहवनीयं ध्रियमाणे पञ्चकृत्वः स नो भुवनस्येत्यनेन मन्त्रेण ॥ ८२ ॥

अत्रविशेषमाह—

प्रदक्षिण; रथनीडपरिहारः ॥ ८३ ॥

कर्त्तव्यः ॥ ८३ ॥

पुरुषाहुति वद्वा ॥ ८४ ॥

वेति विकल्पः ॥ ८४ ॥

पक्षद्वयेपि—

अध्वर्युरभिमुखो रथशिरः ॥ ८५ ॥

जुहोति ॥ ८५ ॥

वातहोमान् जुहोति अञ्जलिनाहत्य पुरस्तादबहिर्वेदेरधो दक्षिणस्यां धुर्युत्तरत उत्तरस्यां दक्षिणाप्रष्टेः समुद्रोऽसीति प्रतिमन्त्रम् ॥ ८६ ॥

वातहोमान् जुहोति अञ्जलिना आहत्य पुरस्तादबहिर्वेदेः अधो दक्षिणस्यां धुरि । एवमेरोत्तरत आहत्योत्तरस्यां धुरि । दक्षिणतः पश्चात् आहत्यान्यं दक्षिणापृष्टेरेवमेव । समुद्रोऽसीति मन्त्रैः प्रतिमन्त्रम् ॥ ८६ ॥

यौक्त्रपरिहरणं च सर्वत्र ॥ ८७ ॥

अशब्दाद्धोमसमनन्तरमेव ॥ ८७ ॥

प्रगृह्याध्वर्योरावसथहरणम् ॥ ८८ ॥

रथस्य कर्तव्यम् ॥ ८८ ॥

दक्षिणाकाले ऽध्वर्यवे ददाति ॥ ८९ ॥

रथम् ॥ ८९ ॥

अश्वांश्च ॥ ९० ॥

ददाति ॥ ९० ॥

नव जुहोति यास्त इति प्रतिमन्त्रम् ॥ ९१ ॥

आहुतीः ॥ ९१ ॥

जानन्ब्राह्मणोक्ता जुहुयाद्वा ॥ ९२ ॥

यां कां च ब्राह्मणवतीमाहुतिं विद्यात्तामेतस्मिन्काले जुहुया-
दिति श्रुतेः । तामेव प्रकृत्याह न जुहुयाच्चेदतिरेचयानीति । विहितप्र-
तिषेधाद्विकल्पः ॥ ९२ ॥

हविर्धानप्रक्षालनाद्याग्नीध्रालम्भनात्कृत्वा

धिष्ण्यांश्चिनोत्यष्टेष्टकां लोकस्पृणाभिश्च-

तुःस्रक्तींस्तिरश्चो न्युप्य न्युप्य ॥ ९३ ॥

वैकृतावसरे प्राकृतानुवृत्त्यर्थमाह । हविर्धानप्रक्षालनाद्याग्नी-
ध्रालम्भनात्प्राकृतं कर्म कृत्वा धिष्ण्यांश्चिनोति । अष्टेष्टकाभिर्लोकस्पृ-
णाभिरिति तद्धर्मप्रवृत्त्यर्थम् । चतुस्रक्तीः तिरश्च इति तीर्थकप्रस्तारान्
नोपरिस्थलिकया चयनम् । न्युप्य न्युप्येति । यं यमेवाध्वरधिष्ण्यं
निर्वपति तं तं चिनोतीति वचनात् ॥ ९३ ॥

पृथ्व्यश्मा चाग्नीध्रीये ॥ ९४ ॥

उपधेयः ॥ ९४ ॥

सकृन्मन्त्रवचनम् ॥ ९५ ॥

होत्रीये त्रिरेकविंशत्या ॥ ९६ ॥

होतृधिष्ये त्रिर्मन्त्रवचनम् एकविंशतिभिरिष्टकामिध-
यनम् ॥ ९६ ॥

ब्राह्मणाच्छुस्ये द्विरेकादशसु षण्मार्जालीये ॥ ९७ ॥

शेषा अष्टेष्टकाः ॥ ९८ ॥

यावदिष्टकं परिश्रितः परिनिधाय ॥ ९९ ॥

तेषां वै यावत्य एव यजुष्यस्तावत्यः परिश्रित इति वचनात् ।
परिनिधानम् च परिश्रितं श्रूयते न निखननम् । स वै पथ्येव नि-
दधाति ॥ ९९ ॥

पुरीषं च तूष्णीम् ॥ १०० ॥

पुरीषनिर्वापेमन्त्रो मा भूदिति तूष्णीमित्युक्तम् ॥ १०० ॥

प्राकृतानुवृत्त्यर्थमाह—

अनुपदेशाद्या पुरोडाशस्विष्टकृतोऽभिषेच

नीयवत् ॥ १०१ ॥

कर्म भवति । एष वोऽमी राजेत्यस्य वचनसामर्थ्यात् विलिङ्ग-
स्यापि प्रयोगो भवति । अथैनं पूर्वाभिषेकेणाभिमृशतीति प्रकृत्याह
एष वोऽमी राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां राजेति ॥ १०१ ॥

अग्नियोजनम्प्रातरनुवाकमुपाकरिष्यन्प-

रिधीनालम्भ्य यथापूर्वमग्निं युनज्मीति

प्रत्यृचम् ॥ १०२ ॥

प्रातर्विमोचनम् । प्रातरनुवाकमुपाकरिष्यन्नग्नियोजनं करोति
यथासूत्रितम् ॥ १०२ ॥

अग्निमारुतस्तोत्रपुरस्ताद्विमोचनम्
परिधिषंध्योर्दिवो मूर्धेति प्रत्यृचम् ॥ १०३ ॥

अग्निमारुतस्तोत्रस्य पुरस्तादग्निमोचनं परिधिषंध्यालम्भनं
कृत्वा दिवो मूर्धेति प्रत्यृचम् ॥ १०३ ॥

प्रायणीयेऽतिरात्रे युक्तवोदयनीये विमोकमेके ॥ १०४ ॥

एके अहरहर्युञ्जन्ति च विमुञ्जन्ति च ॥ १०४ ॥

अध्वरसमिष्टयजुरन्तइष्टो यज्ञ इति प्र-
त्यृचमपरे ॥ १०५ ॥

समिष्टयजुषी जुहोति ॥ १०५ ॥

अनूबन्ध्यस्य देविकाहवींषि निर्वपति

यजप्रैषाणि ॥ १०६ ॥

अनूबन्ध्ययशुपुरोडाशमनुदेविकाहविषां निर्वपः क्रियते ॥
यजप्रैषाणि ॥ १०६ ॥

तानीदानीमाह—

अनुमतिराकासिनीवालीकुहूभ्यश्चरवो

धात्रो द्वादशकपालः सर्वहुतः ॥ १०७ ॥

कर्तव्यः ॥ १०७ ॥

हृदयशूलान्ते रुवाहुतीर्जुहोति यदाकूता-

दिति प्रत्यृचमष्टौ ॥ १०८ ॥

अनूबन्ध्याहृदयशूलान्ते यदाकूतादिति प्रत्यृचमष्टौ रुवाहु-
तीर्जुहोति ॥ १०८ ॥

चित्रोसीति चित्यनाम कृत्वोपतिष्ठते ये अ-

अथ इति ॥ १०९ ॥

तमेवचित्यम् ॥ १०९ ॥

पयस्या मैत्रावरुणी तूपरमिथुनदक्षिणोदवसा-
नीयान्ते ॥ ११० ॥

उदवसानीयान्तग्रहणं मा भूदुपस्थानान्ते । पयस्यायाश्च तू-
परौ छागौ मिथुनाहौ दक्षिणा ॥ ११० ॥

वर्षत्यसरणमतः ॥ १११ ॥

अग्निचिद्वर्षति न धावेदिति वचनात् ॥ १११ ॥

पक्ष्यभोजनम् ॥ ११२ ॥

न धयसोऽग्निचिदश्रियादिति ॥ ११२ ॥

सवर्णोपायी ॥ ११३ ॥

सवर्णाशब्देन द्विजात्यभिधानम् । ततश्च शूद्रानिवृत्तिः । एवं
ह्यामनन्ति । अग्निं चित्वा प्रथमं चित्वा न रामामुपेयादिति ।
रामा च शूद्री । सा हि रमणायोपेयते न धर्मायेति ॥ ११३ ॥

द्वितीये स्वामेव ॥ ११४ ॥

द्वितीयेऽग्निचयने विनिवृत्ते स्वामेवोपेयात् क्षत्रियां वैश्यां
चेति । एवमपि हि श्रूयत इति ॥ ११४ ॥

तृतीये न कां चन ॥ ११५ ॥

तृतीये चयनेऽभिवृत्ते न काश्चनोपेयात् ब्रह्मचार्येण भवति ॥ ११५ ॥

यावजीवं व्रतान्यविशेषात् ॥ ११६ ॥

अग्निचिद्वर्षति न धावेदित्येवमादीनि भवेयुः । कुत एतत् ।

अविशेषात् । न ह्यत्र कालविशेषः श्रूयते । एतावन्तं कालमेतानि व्रतानीति ॥ ११६ ॥

एवम् स्थित आह—

संवत्सरं वा कालस्यानवस्थितत्वात् ॥ ११७ ॥

संवत्सरं वा यावदेतानि व्रतानि भवेयुः । कुत एतत् । काल-स्थानवस्थितत्वात् । न हि कालो व्यवस्थितः । शास्त्रे व्यवस्थितेन च शास्त्रार्थेन भवितव्यम् ॥ ११७ ॥

तद्व्रतश्रुतेश्च ॥ ११८ ॥

अपि च तद्व्रतश्रुतिर्भवति । संवत्सरसम्मिता वा व्रतचर्येति । तदेतत्पक्षद्वयं प्रदर्शितमाचार्येण । अत्र यः श्रेयस्करतरः पक्षः स एवाभ्युपेयः । कोऽसौ । यावज्जीवव्रतान्येतानीति । कुत एतत् । अग्निचित्संयोगात् । अग्निं चितवान् यः सोऽग्निचिदुच्यते । यावज्जीवं चासावग्निचित् । अतो व्रतान्यपि तावदेवेति । आचार्यस्याप्ययमभिप्रायः । येन विश्वजिद्याजिनः संवत्सरसम्मितां व्रतचर्यामाह संवत्सरं न याचेदिति । यत्पुनरुक्तं संवत्सरसम्मिता वै व्रतचर्येति उक्तविधिशेषत्वात्तद्विषयमेव तदिति ॥ ११८ ॥

चित्याशक्तौ पुनः सोमेज्यायां स्वयमातृण्णा-

विश्वज्योतिर्ऋतव्यानामन्यतमा ॥ ११९ ॥

उपधेयाः । स्ववत्यु हैषा ऽग्निचित आहुतीः सोमाहुतिर्यामनिष्ठके जुहोतीति प्रकृत्यैवमेव श्रुतत्वात् । स स्वयमातृण्या एवोपदधीत तथा ऋतव्या एवोपदधीतं विश्वज्योतिष एवो पदधीत ॥ ११९ ॥

पुनश्चितिम् ॥ १२० ॥

पुनश्चितिमेवोपदधीतेति च ॥ १२० ॥

अचयनं वा ॥ १२१ ॥

कुत एतत्—

चित्यस्याहवनीयाभिसम्पत्तेः ॥ १२२ ॥

आहवनीयएव चित्याभिसम्पत्तिश्रवणात् । यो वाव चित्तेऽग्नि-
निधीयते तामेवेष्टकामेष सर्वेऽग्निरभिसम्पद्यत इति ॥ १२२ ॥

इति उपाध्यायकर्कविरचिते कात्यायनसूत्रभाष्ये
अष्टादशोऽध्यायः समाप्तः ।

एकोनविंशोऽध्यायः ।

आचार्येणाग्निरनुविहितः । इदानीमवसरप्राप्तं सौत्रामण्यनु-
विधानम् क्रियते ।

ब्राह्मणयज्ञः सौत्रामण्यद्विकामस्य ॥ १ ॥

तस्मादेष ब्राह्मणयज्ञ एव यत्सौत्रामणीति वचनात् । ब्राह्म-
णग्रहणं क्षत्रियवैश्ययोर्निवृत्त्यर्थम् । सा च ऋद्धिकामस्य भवति ।
शास्त्रान्तरात् । ननु तयोरपि निधनविशेषविधानमस्ति । सञ्जित्यै
विजित्यै सत्यजित्यै इति क्षत्रियस्य । सम्पुष्ट्यै विपुष्ट्यै सत्य-
पुष्ट्यै इति वैश्यस्य । उच्यते । क्षत्रियवैश्ययोर्विशेषश्रवणमग्न्यङ्ग-
सौत्रामणीविषयम् । कुत एतत् । अग्नौ हि तयोरपि प्राप्तिरस्ति । त-
स्माद्ऋद्धिकामस्य ब्राह्मणस्यैव नेतरयोर्वर्णयोरिति । सौत्रामणीति
कर्म नामधेयम् । तच्चेष्टिपशुसमुदायस्य । सन्निधानात् लिङ्गाच्च ।
उभयं वै सौत्रामणीष्टिश्च पशुबन्धश्चेति । तथाचार्यप्रस्थानं सौत्राम-
ण्यामिष्टिपशवो भिन्नतन्त्राः कालमेवादिति । एवं प्राप्त उच्यते ।
त्रिपशोर्वा नामधेयम् । कुत एतत् । लिङ्गादेव । आत्मा वै यज्ञस्य सौ-
त्रामणी षाहू ऐन्द्रश्च वायोधसश्चेत्यैन्द्रवायोधसव्यतिरिक्ते वस्तुनि
सौत्रामणीशब्दमाह । तथा तद्यदेतद् सौत्रामणिकं यूपमेतौ यूपवभि-
न्नुत इति सौत्रामणीशब्दं त्रिपशावेवाह । यच्चोक्तमुभयं वै सौत्राम-
णीष्टिश्च पशुबन्धश्चेति तदितरेषामङ्गत्वेपि सम्भवत्येव । यद्वा पयो-
ग्रहसुराग्रहसम्बन्धेनोभयरूपा सौत्रामणीति । आचार्यप्रस्थानन्तु प्र-
करणोपलक्षणार्थम् । प्रयोजनं त्रिपशोरेवान्तराये प्रयोक्तृत्वमिति ॥१॥

अग्निचित्सोमयाजिसोमातिपूतसोमवा-

मिनाम् ॥ २ ॥

एभिश्चनिमित्तैः सौत्रामणी भवति । तन्नाग्निचित्सोमयाजी-
ति ग्रहणम् अग्निमतः सोमस्याङ्गं यथा स्यादिति । स हि फल-

वान् निष्फलोग्निरिति । एवं च सत्यग्निमत्सोमयागान्ते सौत्रामणी भवति । ननु चाग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेतेति वचनसामर्थ्यात् चयनसमनन्तरमेव प्राप्नोति । नेत्युच्यते । अग्निं चित्वेत्यत्राग्नेः पारार्थ्येनोपादानम् । अग्निं चित्वेति चयनेन तत्कार्यमभिनिर्वर्त्येत्ये तदुक्तं भवति । किं च तत्कार्यं तत्र स्थितेनाग्निना सोमयागामिनिवृत्तिः तस्मादग्निमतः सोमस्याङ्गमिति । तदुक्तमाचार्येणाग्निचित्सोमयाजीति । ननु च भिन्ने जुहोति स्कन्ने जुहोति इति यथात्र निमित्तकालता नैमित्तिकस्यैवमिहापि चयनाभिनिवृत्तिकालता किन्न भवति । विषमोयमुपन्यासः । यत्र हि निमित्तं स्वयमेव भवति तत्र निमित्तकालता नैमित्तिकस्य युक्ता । तदुक्तमाचार्येण कालो वा प्रत्ययादिति । इह पुनरग्नेः सोमाङ्गतया विधानसामर्थ्यात् अग्निकार्याभिनिवृत्त्युत्तरकालतैव युक्तरूपेत्यग्निं चित्वेत्यस्यार्थः । तस्मादग्निमता यः सोमेनेष्टवांस्तस्यैव सौत्रामणी । ननु चानग्निमतोपि सोमस्याङ्गत्वेन सौत्रामणीश्रूयते सोमेनेष्ट्वा सौत्रामण्या यजेतेति । नैतदेवम् । अग्निश्चित्वेत्यस्य वाक्यस्याग्निप्रकरणे श्रुतत्वात्तदङ्गता यस्य प्रकरणं तस्यान्यद्विधीयमानं तदङ्गमेव भवतीति न्याय्यम् । सोमेनेष्ट्वा सौत्रामण्या यजेतेति सौत्रामणीप्रकरणे पाठः । तेन प्रत्युत विपरिवृत्त्य सोमस्यैव सौत्रामण्यङ्गता भवति न सौत्रामण्याः सोमाङ्गता । यथा वाजपेयेनेष्ट्वा बृहस्पतिसवेन यजेतेति वाजपेयं प्रकृत्य विधानात् वाजपेयाङ्गता बृहस्पतिसवस्य । तस्मान्नानग्निमति सोमे सौत्रामणी । सोमेनेष्ट्वा सौत्रामण्या यजेतेति । किमर्थस्तर्हि पाठः । अग्निमत्सोमस्यानुवादायेत्यदोषः । यद्वाग्निश्चित्वेत्यस्यैव शेषोयम् । अग्निमता सोमेनेष्ट्वेत्येतदुक्तं भवति । ननु च क्रमार्थमेतद्वैक्यं कस्मान्न भवति । यथा दर्शपूर्णमासाभ्यामिष्ट्वान्येन यजेत । एवं सोमनेष्ट्वा सौत्रामण्या यजेतेति । नैतदेवमङ्गत्वप्रतिपादनस्वरूपो ह्यर्थवादोत्र भवति । सोमेनेष्ट्वा सौत्रामण्या यजेतेत्युक्ताह यथा धेनुर्दुग्धा पुनराप्यायेतैव ह वै पुनराप्यायत इति तस्मादग्निमत्सोमाङ्गमेवेति । सोमातिपूत्वसोमवामिनोश्च सौत्रामणी भवति । शास्त्रान्तरश्रवणात्सोमातिपूतः सोमवामी च ब्राह्मण एव । न हि क्षत्रियवैश्ययोरेतद्विशेषणमिति । ननु च सोमकार्यं तयोरपि न्यग्रोधविधानम् । तेन तदतिपवने तद्वमने च किमिति न भवति । नैतदेवम् । यदि नाम

विज्ञप्तिः ।

- १ अस्यां चौखम्बा-संस्कृतग्रन्थमालायां प्रतिमासं पृष्ठशतके सुन्दरैः
सीसकाक्षरैरुत्तमेषु पत्रेषु एकः स्तवको मुद्रयित्वा प्रकाश्यते ।
- २ एकस्मिन् स्तवके एक एव ग्रन्थो मुद्र्यते ।
- ३ प्राचीना दुर्लभाश्चाऽमुद्रिता मीमांसावेदान्तादिदर्शन, व्याकरण,
धर्मशास्त्र, साहित्य, पुराणादिग्रन्था एवात्र सुपरिष्कृत्य मुद्र्यन्ते ।
- ४ काशिकराजकीयप्रधानसंस्कृतपाठालयाऽध्यापकाः पण्डिता
अन्येच शास्त्रदृष्टयो विद्वांसः एतत्परिशोधनादिकार्यकारिणो
भवन्ति ।
- ५ भारतवर्षीयैः, ब्रह्मदेशीयैः, सिंहलद्वीपवासिभिश्च एतद्ग्राहकै-
र्देयं वार्षिकमग्रिमं मुख्यम् मुद्राः ७ आणकाः ८
- ६ कालान्तरे प्रतिस्तवकं " " १ " ०
- ७ प्रापणव्ययः पृथग् नास्ति ।
- ८ साम्प्रतं मुद्र्यमाणा ग्रन्थाः- मुद्रिताः स्तवकाः
- (१) संस्काररत्नमाला । गोपीनाथभट्टकृता (संस्कारः) २
- (२) शब्दकौस्तुभः । भट्टोजिदीक्षितकृतः (व्याकरणम्) १०
श्लोकवार्तिकम् । भट्टकुमारिलविरचितम्
पार्थसारथिमिश्रकृत-न्यायरत्नाकराख्यया
व्याख्यया सहितम् सम्पूर्णम् । (मीमांसा) १०
- (३) भाष्योपबृंहितं तत्त्वत्रयम् विशिष्टाद्वैतदर्शन प्र-
करणम् श्रीमल्लोकाचार्यप्रणीतम् । श्रीनाराय-
णतीर्थ विरचित भाट्टभाषा प्रकाश सहि-
तम् । सम्पूर्णः । (वेदान्तः) २
- (४) करणप्रकाशः । श्रीब्रह्मदेवविरचितः सम्पूर्णः (ज्योतिषः) १
- (५) भाट्टचिन्तामणिः महामहोपाध्याय-
श्रीगागाभट्ट विरचितः । तर्कपादः } (मीमांसा) २
- (६) न्यायरत्नमाला-श्रीपार्थसारथिमिश्र
विरचिता सम्पूर्णः । } (मीमांसा) २
- (७) ब्रह्मसूत्र भाष्यम्-वादरायण प्रणीत
वेदान्त सूत्रस्य यतीन्द्र श्रीमद्विज्ञा-
नमिश्रकृत व्याख्यानम् । सम्पूर्णः । } (वेदान्तः) ६

- (६) स्याद्वादमञ्जरी-मल्लिवेणनिर्मिता सम्पूर्णम् । (जैनदर्शनम्) २
- (१०) सिद्धिब्रयम्-विशिष्टाद्वैत-ब्रह्मनिरूपण-
परम्-श्रीभाष्यकृतां परमगुरुभिः श्री ६
यामुनमुनिभिर्विरचितम् । सम्पूर्णः } (वेदान्तः) १
- (११) न्यायमकरन्दः । श्रीमदानन्दबोधमहा-
रकाचार्यसंग्रहीतः आचार्यचित्सुखमु-
निविरचितव्याख्योपतेः } (वेदान्तः) २
- (१२) विभक्त्यर्थनिर्णयः न्यायानुसारिप्रथमादि-
सत्तावभक्तिविस्तृतविचाररूपः म० म०
श्रीगिरिधरोपाध्यायरचितः । सम्पूर्णः } (न्यायः) ५
- (१३) विधिरसायनम् श्रीअप्पयदीक्षितकृतम् स० (मीमांसा) २
- (१४) न्यायसुधा (तन्त्रवार्तिकटीका) भट्टसो-
मेश्वरविरचिता । } (वेदान्तः) १३
- (१५) शिवस्तोत्रावली । उत्पलदेवविरचिता । } (वेदान्त) २
श्रीक्षेमराजविरचितवृत्तिसमेता ।
- (१६) मीमांसाबालप्रकाशः (जैमिनीयद्वादशा
ध्यायार्थसंग्रहः) श्रीमदपदवाक्यप्रमा-
णपारावारीणधुरीणमीमांसाद्वैत साम्रा-
ज्यधुरन्धरश्रीभट्टनाराणात्मजभट्टशङ्कर-
विरचितः । } (मीमांसा) २
- (१७) प्रकरणपञ्चिका (प्रभाकरमतानुसारि मीमांसादर्शनम्) महा-
महोपाध्याय श्रीशालिकनाथमिश्र विरचितम् । (मीमांसा) २
- (१८) अद्वैतसिद्धिसिद्धान्तसारः । पण्डितप्रवरश्रीसदानन्दव्यास-
प्रणीतस्तत्कृतव्याख्यासमलङ्कृतश्च । (वेदान्त) ३
- (१९) कात्यायनश्रौतसूत्रम् महामहोपाध्याय श्रीकर्का-
चार्यविरचित भाष्यसहितम् ।
- (२०) ब्रह्मसूत्रभाष्यम् श्रीभास्कराचार्यविरचितम् (वेदान्त) .

पञ्चादिप्रपेणस्थानम् }

हरिदासगुप्तः,
बीखा-संस्कृतपुस्तकालय
बनारस सिटी ।

THE

CHOWKHAMBÂ SANSKRIT SERIES

A

COLLECTION OF RARE & EXTRAORDINARY SANSKRIT WORKS.

कात्यायनश्रौतसूत्रम् ।

महामहोपाध्याय श्रीकर्काचार्यविरचित भाष्यसहितम् ।

KÂTYÂYANA ŚRAUTASUTRA,

WITH A COMMENTARY BY ŚRĪ KARKÂCHÂRYA,

EDITED BY

VYÂKARNÂCHÂRYA PANDIT MADANMOHAN PÂTHAK,

Professor of Mimâmsâ and Dharmashâstra,
Ranabir Sanskrit Pâthashâlâ,

Central Hindu College, Benares.

FASCIQULUS IX.

PUBLISHED AND SOLD BY THE SECRETARY

CHOWKHAMBÂ SANSKRIT BOOK-DEPÔT:

BENARES.

AGENTS:--OTTO HARRASSOWITZ, LEIPZIG:
PANDIT JYESHTHARAMA MUKUNDJI, BOMBAY.Printed By Hari Das Gupta Proprietor
AT THE VIDYA-VILASA PRESS.

BENARES.

1904.

Registered According to Act XXV. of 1867.

॥ श्रीः ॥

—*—

आनन्दवनविद्योतिसुमनोभिः सुसंस्कृता ।
सुवर्णाऽङ्कितभव्याभशतपत्रपरिष्कृता ॥ १ ॥
चौखम्बा-संस्कृतग्रन्थमाला मञ्जुलदर्शना ।
रसिकालिकुलं कुर्यादमन्दामोदमोहितम् ॥ २ ॥

स्तवकः—८०

कार्योपत्या धर्मप्राप्तिर्भवति । न चायं सोमधर्मः । किं तर्हि तदतिपवने
यागान्तरविधानमिति । अग्निचितस्तु वर्णत्रयस्यापि भवति । अग्नि-
संयोगविधानात् ॥ २ ॥

राज्ञोपरुद्धस्य च ॥ ३ ॥

सौत्रामणी भवति । राज्ञः अपरुद्धस्य राज्यात्प्रच्यावितस्ये-
त्यर्थः । दुष्टरीतुर्हं पौंसायनो दशपुरुषं राज्यादपरुद्ध आसेति
तद्विधानात् ॥ ३ ॥

अलम्पशोरपशोश्च ॥ ४ ॥

सौत्रामणी भवति । पशुयोग्यः सन्यो नाम पशून् विन्दते सो-
लम्पशुरपशुः ॥ ४ ॥

आदित्यश्चरुः ॥ ५ ॥

भवतीति सूत्रशेषः । आदित्यं चरुं यक्ष्यमाणो निर्वपतीति श्रुतेः ॥ ५ ॥

अन्ते च ॥ ६ ॥

आदित्यश्चरुर्भवति । आदित्यमीजान इति । ईजानशब्द इष्टव-
त्येव भवति ॥ ६ ॥

आमिक्षाया वा पूर्वः ॥ ७ ॥

आदित्यश्चरुर्भवति । तस्य हि कक्षौ चरव इति कक्षसंस्तवः ।
वायोधसस्य च बाहुसंस्तवात् पयस्यान्ते च विधानात् आमिक्षायाः
पूर्वो भवतीति सम्प्रदायः । विकल्प इत्यपरे ॥ ७ ॥

धेनुर्दक्षिणा ॥ ८ ॥

अस्यादित्यस्य चरोर्भवति ॥ ८ ॥

तत्र विभागमाह—

वत्सः पूर्वे ॥ ९ ॥

चरौ ॥ ९ ॥

मातोत्तरे ॥ १० ॥

दीयते । वत्सं पूर्वस्यां ददाति मातरमुत्तरस्यामिति । इष्ट्यपेक्ष-
या स्त्रीलिङ्गान्तता ॥ १० ॥

अभ्यादधामीति प्रत्युचमाहवनीये तिस्रः

समिधोभ्यादधाति ॥ ११ ॥

उद्धृत्याहवनीयम् ॥ ११ ॥

सत्यवादी ॥ १२ ॥

यजमानो भवतीति शेषः । अत्र चेष्टिषु केचिद्भूतग्रहणं नेच्छन्ति । सौत्रामणिकस्य सत्यनियमस्य विद्यमानत्वात् । यथा-दीक्षितसत्यनियमेन ज्योतिष्टोमे व्रतग्रहणाभावः एवमिहापीति । तदेतन्नातीव युक्तरूपम् । येन चोदकपरिप्राप्तसत्यनियमाबाधेनापि सौत्रामणिकस्य सत्यनियमस्य प्राप्तिरन्त्येव तद्व्याप्यप्रदेशाद्वह्निः । अपि चेष्टिविधानेन स एव पूर्वसत्यनियमः प्राप्नोति । प्राकृतसत्यनियमगृहीता एव इष्टयो विधीयन्ते । तस्मादयमन्तरालधर्म इति । ज्योतिष्टोमेऽप्येवमेवास्त्विति चेत् । न । दीक्षितनिबन्धनत्वात्तस्य यावद्दीक्षितकालभावित्वाच्च सत्यनियमस्य प्राकृतस्य नावसर इति बाध्यते । प्रयोजनमिष्टिषु व्रतं गृह्यत एव ॥ १२ ॥

हुतोच्छिष्टभक्षः ॥ १३ ॥

यजमानो भवति । अग्निहोत्रहुतशेषभक्ष इत्यर्थः ॥ १३ ॥

चतूरात्रम् ॥ १४ ॥

अयं क्रतुर्भवतीति सूत्रशेषः । किं वा स्यात् पौर्णमास्यां सर्वेष्टयो मा भूवन्निति ॥ १४ ॥

अग्निहोत्रं जुहोति ॥ १५ ॥

पुनर्विधानसामर्थ्यात् स्वयमेवेति नियमः ॥ १५ ॥

ऐन्द्रः पशुः ॥ १६ ॥

कर्तव्य इति शेषः ॥ १६ ॥

चरुपश्वोर्विपर्यासमेके ॥ १७ ॥

इच्छन्ति, कक्षसंस्तवाच्चरोः बाहुसंस्तवाच्चैन्द्रस्येति । यद्येवं-
पूर्वः कस्मादादित्य उक्तः यक्ष्यमाणो निर्वपतीत्यतो वचनात् । अस्तु
तथेति चेत् । न । कक्षसंस्तवात् । बाहुसंस्तवाच्चेतरस्य । अन्तर्बहि-
र्भावमङ्गीकृत्य संस्तवोर्यामिति । कथं तर्हि यक्ष्यमाण इति भवति ।
प्राक्त्रिपशुकालात् यक्ष्यमाणो भवति ॥ १७ ॥

अन्तःपात्यस्थाने चर्मणि सुरासोमविक्रयि-
णः सीसेन शष्पक्रयस्तोक्मानामूर्णाभिर्ला-
जानाऽसूत्रैः सुरासोमविक्रयिन् क्रय्यास्ते
सुरासोमा इत्यामन्व्यामन्व्य सर्वेषु ॥ १८ ॥

प्रक्रमतृतीयं सोमवदुत्तरां वक्ष्यति । तत्रान्तःपात्यस्थानम-
स्ति । तत्र सुरासोमविक्रयिणः सकाशाच्चर्मणि सीसेन शष्पक्रयः
कर्तव्यः । सीसं प्रसिद्धमेव शष्पशब्देन ब्रीहयो विरूढा उच्यन्ते
इति सम्प्रदायः । अपरे तु शष्पशब्दं तृणमात्रवाचकमाहुः । प्रसिद्धो
ह्ययं तृणेष्वपीति । तोक्मशब्देन यवः विरूढा उच्यन्ते । तेषामूर्णा-
भिः क्रयः लाजानां च सूत्रैः । यश्च पठ्यते ऊर्णासूत्रेण क्रीणातीति ।
स द्वन्द्वैकवद्भावः । सुरासोमविक्रयिन् क्रय्यास्ते सुरासोमा इत्याम-
न्व्यामन्व्य क्रयः कर्तव्यः । सर्वेष्विति च सर्वग्रहणं नग्नद्वित्रियम् ।
तस्यापि चामन्व्यानियतद्रव्येण क्रयणं कर्तव्यम् ॥ १८ ॥

क्रीबादेके ॥ १९ ॥

क्रतुमिच्छन्ति । क्रीबः प्रसिद्ध इव ॥ १९ ॥

दक्षिणेन हत्वा नम्रहुचूर्णानि कृत्वा तांश्च
ब्रीहिश्यामाकौदनयोः पृथगाचामौ निषिच्य
चूर्णैः सऽसृज्य निदधाति तन्मासरम् ॥ २० ॥

दक्षिणेन द्वारेण प्रवेश्याग्न्यगारं नम्रहुचूर्णानि कृत्वा नग्नद्वुः
किण्व उच्यते । तांश्च शष्पादीन् चूर्णयित्वा ब्रीहिश्यामाकौदनयोः पृ-

थगाचामौ निषिच्य चूर्णेः संसृज्य निदधाति तन्मासरमुच्यते ।
 व्रीहिद्वयामाकाश्यां च सुरानिष्पाद्यते । सा च यागसाधनम् । तेन
 सा तद्धर्मैरभिसम्बध्यते । अतस्तयोश्चतुर्मुष्टीकग्रहणपूर्वकपृथगोद-
 नौ निष्पाद्यते ॥ २० ॥

ओदनौ चूर्णमासरैः सऽसृज्य स्वाह्नीं त्वाऽ

शुना त इति त्रिरात्रं निदधाति ॥ २१ ॥

चूर्णमासरसऽसृष्टावोदनौ स्वाह्नीं त्वेति मन्त्राभ्यां कुम्भ्यां प्र-
 क्षिपति । प्रक्षिप्ता च त्रिरात्रं निधेया सुरा ॥ २१ ॥

एकस्याः पयसाऽपाकृतेनाश्विनेन परिषिञ्चति

परितो षिञ्चतेति ॥ २२ ॥

एकस्यागोः पयसाऽपाकृतेनाश्विनेन सुरां परिषिञ्चति परी-
 तो षिञ्चतेत्यनेन मन्त्रेण । एकस्यै दुग्धेन प्रथमाऽरात्रिं परिषिञ्चतीति
 वचनात् । अश्विनावुद्दिश्यापाकरणं कर्तव्यम् । तच्चापूर्वत्वादप्र-
 धानतत्राश्च पयसः अश्विभ्यामपाकरोमीति । गोस्पर्शनमात्रमेवेति
 सम्प्रदायः । अपरे तु धर्मवदपाकरणमिच्छन्ति ॥ २२ ॥

शष्पचूर्णानि चावपति ॥ २३ ॥

च शब्दात्सुरायाम् ॥ २३ ॥

सारस्वतेन द्वयोः प्रातः ॥ २४ ॥

प्रातः शब्देन च द्वितीयमहरभिधीयते । तत्रापि च रात्रा-
 ब्धेवाभिषेकः । प्रथमाऽरात्रिं परिषिञ्चतीति प्रकृत्य द्वयोर्दुग्धेन द्वि-
 तीयामित्याह । द्वितीयां रात्रिमिति गम्यते ॥ २४ ॥

तोक्मचूर्णानि च ॥ २५ ॥

आवपतिं ॥ २५ ॥

ऐन्द्रेणोत्तमे तिसृणाम् ॥ २६ ॥

गद्या दुग्धेनैन्द्रेण परिषिञ्चति ॥ २६ ॥

लाजचूर्णानि च ॥ २७ ॥

आत्रपति । अत्र चूर्णानां पयसश्च संस्कारकत्वम् । साधनं तु
ग्रीहि इयामाकावेव । अतस्तयोरेव देवतोद्देशेन ग्रहणम् ॥ २७ ॥

वेदी मिमीते वरुणप्रघासवत् ॥ २८ ॥

उत्तरान्या भवति दक्षिणान्येति दक्षिणस्याः प्रतिस्थातृकर्तृ-
कतावतिना लक्ष्यते ॥ २८ ॥

प्रक्रमतृतीयेनावृत्तेनोरा; सोमवत् ॥ २९ ॥

प्रक्रमस्य तृतीयं प्रक्रमतृतीयम् । तेनोत्तरस्यां वेद्यां मानक्रिया
सोमवत्कर्तव्या । सोमवदिति च प्राची पञ्चत्रिंशत् पश्चात्रिंश-
त्त्रयस्त्रिंशद्वा पुरस्ताच्चतुर्विंशतिः तृतीयेनेति कुतोऽध्यवसितं
वितृतीये यजेत वितृतीयां वै सोमस्य सौत्रामणीनि वचनात् । एवं
सति यदि प्रक्रमस्य तृतीयं गृह्यते ततः क्षेत्रस्य नवमभागः परि-
च्छिद्यते । तत्र वितृतीये यजेतेत्यसमर्थं स्यात् । तस्मात्प्रक्रमशब्देन
प्रक्रमपरिच्छिन्नं क्षेत्रमभिधीयते । यथा पादवृत्त्या परिच्छिन्नं क्षेत्रं
पादवर्तशब्देनाभिधीयते । एवं प्रक्रमपरिच्छिन्नम् प्रक्रमशब्देन
तस्य तृतीयम् । प्रक्रमतृतीयान्तेन च मानस्याशक्यत्वात् परिच्छेदक-
रणं प्रमाणं लक्ष्यते । तेन प्रमाणेन सोमवत् क्रियोत्तरस्याः । यद्वा
प्रक्रमपरिच्छिन्नक्षेत्रतृतीयकरणीप्रमाणेन सोमवदावृत्तेनेति । प्रक्रम-
तृतीयकरणीप्रकारश्च शुल्बकारणोक्त एव ॥ २९ ॥

तयोः पश्चात्खरौ करोति ॥ ३० ॥

तयोर्वेद्योर्निष्पन्नस्वरूपयोः पश्चाद्भागे खरौ करोति । खरक-
रणं च शाखान्तरे विहितमेव ॥ ३० ॥

श्वः प्रणयनीयाधानादि करोत्याज्यासाद-
नात् स्फयादि करोति दक्षिणस्यां वरुण-
प्रघासवत् ॥ ३१ ॥

एवं चतुर्दश्यां उत्तरवेदिच्छादनान्तोत्तरावेदिर्भवति दक्षि-
णोत्तरकरणान्ता । तस्यां च वरुणप्रघासवदिति वयुपदेशात्प्र-
तिप्रस्थाता कर्ता ॥ ३१ ॥

सौरमेवास्याम् ॥ ३२ ॥

दक्षिणस्यां सौरमेव भवति । एवकारकरणं च तदङ्गाभाव-
ज्ञापनार्थम् । तत्कुतः । अत्र हि श्रूयते । आश्विनोजो धूम्रः सारस्व-
तो मेष ऐन्द्र ऋषभ इति । तथा पयश्च सुरा च भवत इति सर्व-
स्यास्यैकतन्त्र्यम् । तन्त्रवचनादक्षिणेशौ सुराग्रहहोमः । दक्षिणेशौ
सुराग्रहान् जुह्वतीति । तदङ्गान्युत्तर एव । तथा चाह उत्तरेणौ पशु-
भिः पुरोडाशैः पयोग्रहैरतिचरन्ति यदुचान्यदिति । अन्यग्रहणेन
सौरग्रहाङ्गान्युच्यन्ते । तान्युत्तरस्यामेवैकतन्त्र्यात् । अतश्चाचार्येण
ज्ञापितमेतत् सौरमेवास्यां भवति । एवकारकरणात् अङ्गान्यु-
त्तर एव । एवं च कृत्वा तन्त्रैकत्वान्न दक्षिणवेद्यर्थं प्रणीताः क्रि-
यन्ते । अग्निप्रणयनमित्याहवनीयादेव दक्षिणस्याम् । सपाशुकेषु चा-
तुर्मास्येषु तु तन्त्रभेदादक्षिणवेद्यर्थं प्रणीताप्रणयनं क्रियते गार्हप-
त्याच्चाग्निप्रणयनम् ॥ ३२ ॥

श्वभ्रं खात्वा खरमपरेण चर्मावधाय परि-
स्फुतमासिच्य कारोतरमवदधाति कारोतरा-
द्वा चर्मणि मन्त्रलिङ्गात्पूतामादत्ते सिञ्चन्ति
परिषिञ्चतीति ॥ ३३ ॥

दक्षिणां वेदिश्रोणिमपरेण श्वभ्रं खात्वा चर्मावधाय परिस्फु-
तमासिच्य तत्र कारोतरमवदधाति सुरापावनाय । कारोतरं च
सुरापावनं प्रसिद्धं शौण्डिकानाम् । ततः पूर्वां सुरामादत्ते सिञ्च-
न्ति परिषिञ्चन्तीत्यनेन मन्त्रेण । कारोतराद्वा पतितां चर्मणि गृह्ण-
न्तीति । कुत एतत् । चर्मणि मन्त्रलिङ्गात् । कारोतरेण दधाता गवां
त्थचीति मन्त्रलिङ्गमप्यर्थप्राप्तस्योपायस्य नियामकं भवति । यद्येवं
कारोतरादेव पतितां चर्मणि गृह्णाति । सम्प्रदाये तु विकल्पः ॥ ३३ ॥

सते पुनाति गोऽश्ववालवालेन पुनाति ते
परिस्सृतमिति ॥ ३४ ॥

सतशब्दः पात्रवाची । तच्च पालाशम् । तत्र हि सुरा न
विनाशमुपयाति । तत्र गोश्ववालपवित्रेण सुरां पुनाति ते परिस्सृत-
मित्यनेन मन्त्रेण ॥ ३४ ॥

वायोः पूत इति सोमातिपूतस्य ॥ ३५ ॥
पुनाति ॥ ३५ ॥

प्राडिति तद्धामिनः ॥ ३६ ॥

पुनातीति शेषः ॥ ३६ ॥

उत्तरस्यां पयो वैतसे ऽजाविलोमपवित्रेण ब्र-
ह्मक्षत्रमिति ॥ ३७ ॥

उत्तरस्यां वेद्यां अजाविलोमपवित्रेण वैतसे पात्रे पयः पुनाति
ब्रह्मक्षत्रमित्यनेन मन्त्रेण । तच्च पयो यागार्थत्वाद्धर्मवद्भवति ॥ ३७ ॥

ब्रह्मानुमन्त्रणमध्वर्यो अद्रिभिरिति ॥ ३८ ॥
पूयमानं पयो ब्रह्मानुमन्त्रयते अध्वर्यो अद्रिभिरिति ॥ ३८ ॥
पयोग्रहान् गृह्णाति कुविदङ्गेति ॥ ३९ ॥
अनेन मन्त्रेण ॥ ३९ ॥

पृथगुपयामयोनी ॥ ४० ॥

प्रतिग्रहं भवतः ॥ ४० ॥

खरयोः सादनम् ॥ ४१ ॥

पयोग्रहसुराग्रहाणां च कर्तव्यम् ॥ ४१ ॥

आश्विनमाश्वत्थेन ॥ ४२ ॥

पात्रेण गृह्णाति ॥ ४२ ॥

गोधूमकुवलचूर्णानि चावपति तेजोसीति ॥ ४३ ॥

च शब्दाद्ब्रहे ॥ ४३ ॥

सारस्वतमौदुम्बरेणोपवाकबदरचूर्णानि च
वीर्यमसीति ॥ ४४ ॥

च शब्दादावपति उपवाकशब्देन इन्द्रयवः ॥ ४४ ॥

ऐन्द्रं नैयग्रोधेन ॥ ४५ ॥

यवकैर्धुचूर्णानि च बलमसीति ॥ ४६ ॥

आवपति ॥ ४६ ॥

स्थालीभिः सौरान्नाना हि वामिति

व्यत्यासम् ॥ ४७ ॥

सौरान् ग्रहान् गृह्णाति नाना हि वामित्यनेन मन्त्रेण । तांश्च
गृह्णन् व्यत्यासेन गृह्णाति । पयो ग्रहं गृहीत्वा ततः सुराग्रहं पुनरप्ये-
वमेव । व्यतिषक्तान् गृह्णातीति वचनात् ॥ ४७ ॥

पयोग्रहान्वा पूर्वम् ॥ ४८ ॥

गृह्णाति । एमपि हि श्रूयते इति ॥ ४८ ॥

सुराग्रहाञ्छीणात्योजोऽसीति वृकव्याघ्रसिः

हलोमभिः प्रतिमन्त्रं मिश्रैः ॥ ४९ ॥

ओजोऽसीत्येभिर्मन्त्रैः प्रतिमन्त्रं वृकादिलोमभिर्मिश्रैः सुरा-
ग्रहाञ्छीणातीति ॥ ४९ ॥

एके यथासंख्यम् ॥ ५० ॥

लोमभिः श्रयणं कुर्वन्ति ॥ ५० ॥

सौमो राजेत्यनुवाकेन महानुपतिष्ठते युगपत् ॥ ५१ ॥

यौगपच्चेन ॥ ५१ ॥

चतुर्भिर्वा पयोग्रहाञ्छेषण सौरान् ॥ ५२ ॥

उपतिष्ठते ॥ ५२ ॥

दीक्षावत्पावयतोन्तःपात्ये इयेनपत्त्राभ्यां या

व्याघ्रमिति ॥ ५३ ॥

अध्वर्युप्रतिप्रस्थातारावन्तःपात्ये स्थितं यजमानः इयेनप-
त्त्राभ्यां पावयतो या व्याघ्रमित्यनेन मन्त्रेण । दीक्षावदिति ऊर्ध्व-
मवाञ्चं च ॥ ५३ ॥

अग्निं प्रेक्षयति यदापिपेषेति ॥ ५४ ॥

प्रेक्षयतीति कारितत्वादध्येषणा । यदापिपेषेति यजमानः
प्रेक्षते ॥ ५४ ॥

पयोग्रहसंमर्शनः सम्पृचस्थेति ॥ ५५ ॥

विपृचस्थेति सौराणाम् ॥ ५६ ॥

अभिमर्शनम् । सौरानभिमृदयोदकस्पर्शनमिति सम्प्रदायः ।
इयत्यासग्रहणोप्येवम् ॥ ५६ ॥

वैकृतावसरे प्राकृतानुवृत्त्यर्थमाह—

अभ्रयादिकरोति ॥ ५७ ॥

आश्विनोजो धूम्रः ॥ ५८ ॥

पशुर्भवति । अजग्रहणमुत्तरविवक्षया ॥ ५८ ॥

सारस्वतो मेष ऐन्द्र ऋषभो मध्ये यूपो दक्षि-

णोत्तरावैन्द्रवायोधसयोः ॥ ५९ ॥

एवं देशाध्यवसानं कर्तव्यमेवं हि श्रूयते तद्यदेतः सौत्राम-
णिकं यूपमेतौ यूपावभितो भवत इति ॥ ५९ ॥

वपामार्जनान्ते ग्रहानादाय पूर्ववदनुवाचनं
सुरासोमेभ्यो ऽनुब्रूहीति ॥ ६० ॥

पूर्ववच्छब्देन च राजसूयसौत्रामणिक उच्यते । तत्र ह्युक्तम-
श्विभ्यां सरस्वत्या इन्द्राय सुत्राम्ण इति, एता हि ग्रहदेवता इति ।
अतश्च पयोग्रहार्थं तदुद्देशेनोपाकरणम् । सुराग्रहार्थं च ब्रीहिश्या-
माकयोश्चतुर्मुष्टीनां ग्रहणमिति । अयं च चरकसौत्रामण्यनुवाचना-
तिदेशोऽपरो विशेषः ॥ ६० ॥

सप्रैषं तु ॥ ६१ ॥

तुशब्दो विशेषणार्थः ॥ ६१ ॥

प्रस्थितमिति च ॥ ६२ ॥

चशब्दादपरो विशेषः । प्रस्थित शब्दस्य प्रयोगः सुरासोमा-
प्रस्थितान्प्रेष्येति ॥ ६२ ॥

तिपशोः सर्वम् ॥ ६३ ॥

प्रस्थितशब्दवद्भवति । सर्वग्रहणं च वपार्थम् । पशुपुरोडाशार्थ-
मित्यपरे । तच्चानुपपन्नम् । येनायं सवनीयेषु पठ्यते प्रस्थितमिति
च प्रसुते तेनेह प्राप्तस्योपसंहारार्थमिदं वचनं । न च पुरोडाशे प्रस्थि-
तशब्दस्य प्राप्तिः । तस्मात्सर्वग्रहणं वपार्थमेव । पशुवदस्याङ्गेपूपच-
रितत्वात्तत्रैव मा भूदिति सर्वग्रहणम् । इह चोपसंहारात्प्र-
स्थितशब्दस्य पशुगणान्तरेष्वप्रवृत्तिः ॥ ६३ ॥

सुरावन्तमिति जुहोति ॥ ६४ ॥

पयोग्रहान् ॥ ६४ ॥

पालाशैः सौराक्ष मृन्मयमाहुतिमानश इति

श्रुतेर्यस्त इति ॥ ६५ ॥

पालाशैः सुराग्रहान् जुहोति यस्त इत्यनेन मन्त्रेण । कुत पत-
त् । पालाशैरिति । यस्मात् मृन्मयमाहुतिं न व्याप्नोति । कथं ह्याय-

ते । यद्वा नस्पत्यैर्देवेभ्यो जुह्वत्यथ कस्मादेतं मुन्मयेनैव जुहोतीति ।
वानस्पत्यं देवानामुचितं मृन्मयं चानुचितमिति ज्ञापयति । अपि च
पालाशान्युपशयानि भवन्तीत्यत्र अयते मा भूददृष्टार्थता ते-
षामिति ॥ ६५ ॥

अध्वर्युः प्रतिप्रस्थाताग्नीधमश्विनेत्याश्विनं भ-

क्षयन्ति द्विर्द्विरावर्त्तम् ॥ ६६ ॥

अध्वर्यवाद्यः आश्विनग्रहशेषं द्विर्द्विरवर्त्त्यावर्त्त्य यमश्विनेति
मन्त्रेण भक्षयन्ति ॥ ६६ ॥

होतृब्रह्ममैत्रावरुणाः सारस्वतमाश्विनवत् ॥ ६७ ॥

भक्षयन्तीति शेषः ॥ ६७ ॥

शेषः शेषमासिञ्चत्युत्तरे पूर्वस्य ॥ ६८ ॥

भक्षितशेषं पूर्वस्य ग्रहस्योत्तर आसिञ्च्यते ॥ ६८ ॥

ऐन्द्रं यजमानः ॥ ६९ ॥

भक्षयतीति शेषः ॥ ६९ ॥

यद्वेति सौरान्भक्षयन्ति यथाभक्षितं प्राची-

नावीतिनो दक्षिणतः ॥ ७० ॥

दक्षिणतो वितानस्य व्यवस्थिताः प्राचीनावीतिनः सन्तो यद-
वेत्यनेन मन्त्रेण सौरान्भक्षयन्ति । यथा पयो ग्रहाणां भक्षणं कृतं-
तथैवेति ॥ ७० ॥

प्राणभक्षणमेके ॥ ७१ ॥

कुर्वन्ति । स चायं विकल्पः । शास्त्रस्य तुल्यत्वात् ॥ ७१ ॥

परिक्रीतो वा वैश्यराजन्ययोरन्यतरः ॥ ७२ ॥

भक्षयेदिति ॥ ७२ ॥

अङ्गारेषु वा बहिष्परिधि दक्षिणतो जुहोत्या-
श्विनमुत्तरे मध्यमे सारस्वतमैन्द्रं दक्षिणे पि-
तृभ्य इति प्रतिमन्तम् ॥ ७३ ॥

जुहोति ॥ ७३ ॥

अक्षन्पितर इति प्रक्षालनेनोपसिञ्चति ॥ ७४ ॥

यथाहोमं पात्रे ॥ ७४ ॥

पितरः शुन्धध्वमिति जपति ॥ ७५ ॥

कुम्भीमासज्य कुम्भवत् शतवितृष्णां वाल-
पवित्रहिरण्यान्यन्तर्धाय नवर्चं वाचयति पु-
नन्तु मेति ॥ ७६ ॥

कुम्भवदिति दनिणस्याग्नेरुपरि सुरावतीमासज्जति वालपवि-
हिरण्यान्यन्तर्धाय मध्ये नवर्चं वाचयति पुनन्तु मेति ॥ ७६ ॥

सोमवतां बर्हिषदामग्निष्वात्तानां च ॥ ७७ ॥

चराब्दान्नवर्चं वाचयति ॥ ७७ ॥

पूर्ववत् सोमातिपूतश्चेत् ॥ ७८ ॥

सोमातिपूतसौत्रामण्यां पूर्ववदुपस्थानं कर्तव्यम् सोमव-
दादीति ॥ ७८ ॥

ये समाना इति यजमानो जुहोति ॥ ७९ ॥

उत्तरे च यज्ञोपवीत्युत्तरया ॥ ८० ॥

ऋचा जुहोति । चराब्दयजमानः । अत्र च श्रूयते सर्वे यज्ञो-
पवीतानि कृत्वोत्तरमग्निमुपसमायन्तीति ॥ ८० ॥

अन्वारब्धेषु पयो जुहोति द्वे सृती इति ॥ ८१ ॥

तच्चैतज्जुहोति धर्मेधर्मवद्भवति ॥ ८१ ॥

शेषं यजमानो भक्षयतीदृ हविरिति ॥ ८२ ॥

मन्त्रेण ॥ ८२ ॥

चात्वाले मार्जयन्ते सपत्नीका हिरण्यमन्तर्धाय ॥ ८३ ॥

पशुपुराडाशान्निर्वपत्यैन्द्रः सावित्रं वारुणं

दशकपालम् ॥ ८४ ॥

अन्यदेवत्याः पशवो भवन्ति वचनादन्यदेवत्याः पुरोडाशा इति । पशुपुरोडाशस्य च प्रकृतौ पशुदेवतासंस्कारार्थातोक्ता । सा चात्र न सम्भवति । तत्र काचदाहुः यशुपुरोडाश ऐन्द्रः पशुदेवतासंस्कारकः सावित्रः संस्कारसामान्यात् सारस्वतस्य वारुण आश्विनस्य एवं संस्कारकत्वमेवाम् । तत्पुनः युक्तयुक्तविचारार्हमिति ॥ ८४ ॥

एककपालं चावभृथाय ॥ ८५ ॥

वारुणं चैककपालं तैरेव सहावभृथाय निर्वपति । वारुणस्य दशकपालतैन्द्रसावित्रियोरपि कपालसंख्यापलक्षणार्थम् । एवं हि श्रूयते एकादशकपाल ऐन्द्रो भवति द्वादशकपालः सावित्रो दशकपालो वारुण इति ॥ ८५ ॥

आसाद्यैनानाज्यभागौ यजत्यत्र स्विष्टकृद्वन-

स्पत्योः प्रैषदर्शनात् ॥ ८६ ॥

पुरोडाशानासाद्याज्यभागौ यजति । अत्र हि क्रमे स्विष्टकृद्वनस्पत्योः प्रैषे आज्यभागदेवतयोः सङ्कीर्तनदर्शनात् ॥ ८६ ॥

यथोक्तं वा मन्त्राणामविधानात् ॥ ८७ ॥

वाशब्दः पक्षव्यावृत्तौ । नात्र आज्यभागौ विद्येते । यथाप्राप्त-

मेवाज्यभागयोः अनुष्ठानम् । कथं च प्राप्तिः ग्रहयोगात्पूर्वं तेषां हि दर्शपूर्णमासचोदकेनाज्यभागयोः प्राप्तिः । यच्च स्त्रिष्टकद्वनस्पत्योः प्रेषदर्शनादित्युक्तम् । तन्न । मन्त्राणामविधायकत्वात् । न हि विधायका मन्त्राः ॥ ८७ ॥

त्रयस्त्रिंशतं दक्षिणा ददाद्यात्यनुशिशुं च

वडबधेनुम् ॥ ८८ ॥

ननु च धेनुग्रहणादेवानुशिशुत्वं प्राप्त मनुशिशुग्रहणं न कर्तव्यम् । न । तत्कृतोपकाराभावाच्छिशुर्न लभ्यते तस्मात्कर्तव्यमेव । धेनुग्रहणं तर्हि न कर्तव्यम् । नैतदेवम् । अक्रियमाणे हि परशिशुरपि प्राप्नुयात् । तन्मा भूदित्युभयमुक्तम् । अस्मिन्नवसरे दक्षिणादानमुक्तम् पशुपुरोडाशान्ते यथा स्यादिति ॥ ८८ ॥

एकादशिनिधर्माः पशुगणेषु ॥ ८९ ॥

भवन्ति गणत्वसामान्यात् ॥ ८९ ॥

शमित्तनुशासनप्रभृति वचनस्पत्यन्तं कृत्वा

सोमासन्दीवदासन्दीं जानुमात्रपादीं वेद्यो-

र्निदधाति क्षत्रस्य योनिरिति ॥ ९० ॥

द्वा उत्तरस्यां वेद्यां पादौ भवतो द्वौ दक्षिणस्यामिति श्रुतेः । शमित्तनुशासनं तु द्वितीयं कर्तव्यम् । प्रथमं हि सवनीयचोदकपृष्ठाप्या पशुपुरोडाशस्योदकदानान्ते तत्पात्रसम्मार्गं कृत्वा निवृत्तमिति ॥ ९० ॥

कृष्णाजिनमस्यामास्तृणाति मा त्वेति ॥ ९१ ॥

आसन्ध्याम् ॥ ९१ ॥

तस्मिन्नास्ते यजमानो निषसादेति ॥ ९२ ॥

निषसादेत्यनेन मन्त्रेण यजमान उपरि विशेत् ॥ ९२ ॥

पादयोरुक्मा उपास्यति राजतः सव्ये

मृत्योरिति ॥ ९३ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ ९३ ॥

सौवर्णः शिरस्येके विद्योदिति ॥ ९४ ॥

सौवर्णं पुनः शिरस्येक आचार्याः उपास्यन्ति एके दक्षिण-
पादे विद्योदित्यनेन मन्त्रेण ॥ ९४ ॥

खुरैर्वसाग्रहान् द्वाविंशतं जुहोति सीसेनेति

प्रत्यूचम् ॥ ९५ ॥

खुराश्चर्षभाः प्रतिपत्तव्याः ॥ ९५ ॥

द्वौ द्वौ हुत्वा शेषान्त्सते करोति ॥ ९६ ॥

तांश्च द्वौ द्वौ हुत्वा तच्छेषान्त्सते करोति वैतसे ॥ ९६ ॥

सर्वसुरभ्युन्मृदितः शेषैराभिषिञ्चत्या मुखादव

स्नावयन्प्रतिदिशः सर्वत्र सावित्रमाश्विनोः

सरस्वत्या इन्द्रस्येति प्रतिमन्त्रम् ॥ ९७ ॥

सर्वसुरभिभिश्चन्दनादिभिरभ्युन्मृदितं यजमानं ग्रहशेषैरभिषि-
ञ्चति । आमुखादन्ववस्नावयन् । आमुखादिति मर्यादेयम् । अकर्मवि-
षयत्वात् । प्रतिदिशं व्यवस्थितः । सर्वतः परिक्राममिति वचनात् ।
सर्वत्र सावित्रं सर्वाभिषेकेषु सावित्रं मन्त्रमाह । आश्विनोः सर-
स्वत्या इन्द्रस्येति च प्रतिमन्त्रम् ॥ ९७ ॥

सर्वाभिश्चतुर्थम् ॥ ९८ ॥

अभिषेकम् सर्वाभिर्देवताभिः करोति । पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखाभिषि-
ञ्चति पुरस्ताद्धि प्रत्यगन्नमद्यते शीर्षतः शीर्षतो ह्यन्नमद्यत इति प्र-
कृत्य श्रुतेः ॥ ९८ ॥

महाव्याहृतिभिरेके ॥ ९९ ॥

सा चेयं स्वपदविभाषा तः हैक एताभिश्च देवताभिरभिषि-
ञ्चन्ति भूर्भुवः स्वरित्येताभिश्च व्याहृतिभिरिति वचनात् ॥ ९९ ॥

अत्र न ह्यायते किं व्याहृतिपदं पूर्वं देवतापदेश्य उतोत्तर-
मित्यत आह—

उत्तमेन वा ॥ १०० ॥

उत्तमेन व्याहृतिपदेनाभिषेको न पूर्वेण न चानियमः । कुत
एतत् । पाठक्रमात् । तः हैके एताभिश्च देवताभिरभिषिञ्चन्ति भूर्भु-
वः स्वरित्येताभिश्च व्याहृतिभिरिति ॥ १०० ॥

उन्मर्दनमभिषेके ऽवनीयैके ॥ १०१ ॥

उन्मर्दनं चन्दनादि तदभिषेके ऽवनीयाभिषेकमेके कुर्वन्ति ॥ १०१ ॥

यजमानमालभते कोऽसीति ॥ १०२ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ १०२ ॥

सुश्लोकेत्यालब्धो ह्वयति ॥ १०३ ॥

यदुक्तं भवति यजमानः ॥ १०३ ॥

अङ्गानि चालभते यथालिङ्गः शिरो म

इति प्रतिमन्त्रम् ॥ १०४ ॥

अशब्दाद्यजमान एव यथालिङ्गमङ्गान्यालभते । अत्र चास्ति-
ति क्रियापदाध्याहारः साकाङ्क्षत्वाद्यथायोगं मे इति च पद-
स्यानुषङ्गः ॥ १०४ ॥

उद्यच्छन्त्येनः शतरुद्रियवत्प्रमाणेषु ॥ १०५ ॥

एनं यजमानं सुश्लोकादय आहृता उत्तक्षिपन्ति शतरुद्रियव-
ज्जानुदघ्नादिषु प्रमाणेषु । कुत एतत् । एवं ह्यर्थताह्वानस्य भवति ।
शुश्लोकादिग्रहणं च राजसूयवदेव नामोपलक्षणार्थम् ॥ १०५ ॥

कृष्णाजिने स्वरोहति प्रतिक्षत्र इति ॥ १०६ ॥

कृष्णाजिने स्वतरति यजमानः प्रतिक्षत्र इत्यनेन मन्त्रेण ॥१०६॥

तयस्त्रिंशं वसाग्रहं गृह्णाति यो भूतानामिति ॥१०७॥

अयस्त्रिंशग्रहणाच्च खुरेण ग्रहणम् ॥ १०७ ॥

आज्यग्रहमाश्वत्येनैके ॥ १०८ ॥

एक आज्यग्रहमाश्वत्येन पात्रेण गृणहन्ति । ततश्चाहवनीय-
यजतित्वादधुवायाः सवषट्कारत्वाच्चतुर्ग्रहणमाप्यायनं च ॥१०८॥

साम प्रेष्यति ॥ १०९ ॥

साम गायेत्येवं ब्रूहीति वा । ब्रह्मागायति ॥ १०९ ॥

ऐन्द्रयां बृहत्यां गायति ॥ ११० ॥

इन्द्रलिङ्गायां बार्हतेन छन्दसोपेतायामृचि गायति ॥ ११० ॥

सःश्रवसे विश्रवसे सत्यश्रवसे श्रवस इति

सर्वे निधनमुपयन्ति ॥ १११ ॥

साञ्जित्यै विजित्यै सत्यजित्यै जित्या इति

क्षात्रियस्य ॥ ११२ ॥

निधनम् ॥ ११२ ॥

सम्पुष्ट्यै विपुष्ट्यै सत्यपुष्ट्यै पुष्ट्या इति

वैश्यस्य ॥ ११३ ॥

निधनम् । अग्न्यङ्गतया तयोरपि प्रापितत्वात्सौत्राम-
ण्याम् ॥ ११३ ॥

यथाम्नातं वा सर्वेषाम् ॥ ११४ ॥

१०३

सर्ववर्णानां यथाग्नातं निधनं भवति । तच्च सःश्रवस
इत्येवमादि ॥ ११४ ॥

आस्ते प्रतिगरिष्यन् ॥ ११५ ॥

होतुरग्रतः ॥ ११५ ॥

त्रया देवा इति शस्त्रान्ते जुहोति ॥ ११६ ॥

ग्रहम् । तच्चानुवाचनयजप्रैषपूर्वकम् । देवताश्चात्र प्रकृता एव ।
तथा याज्यानुवाक्ययोः तदभिधानं दृश्यते । अश्विना तेजसाऽश्विना
पिबतमिति ॥ ११६ ॥

शेषमृत्विजः प्राणभक्षं भक्षयन्ति प्राणपा

म इति ॥ ११७ ॥

ग्रहशेषमृत्विजः प्राणभक्षं भक्षयन्ति प्राणपा म इति अने-
न मन्त्रेण ॥ ११७ ॥

प्रत्यक्षभक्षं यजमानो लोमानि प्रयतिरिति ॥ ११८ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ ११८ ॥

स्विष्टकृत्प्रभृत्या बर्हिर्होमात्कृत्वा परिस्सुत-

क्षीरलिप्तान्यादायावभृथवद्गमनम् ॥ ११९ ॥

स्विष्टकृत्प्रभृतिवर्हिर्होमान्तं कृत्वा परिस्सुतक्षीरलिप्तान्या-
दायावभृथवद्गच्छन्ति । शूलावभृथेन व्यवधानादवभृथवदित्यु-
च्यते ॥ ११९ ॥

आ शूलाभिमन्त्राणात्कृत्वोदकाधिष्ठानप्रभृत्या-

वभृथेष्टेः ॥ १२० ॥

शूलाभिमन्त्रणान्तं कर्म कृत्वा उदकाधिष्ठानप्रभृति आ अव-
भृथेष्टेः ॥ १२० ॥

मासरकुम्भं लावयति यद्देवा इति ॥ १२१ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ १२१ ॥

पूर्ववन्मज्जनम् ॥ १२२ ॥

मासरकुम्भस्यैवावभृथे निमज्जनम् ॥ १२२ ॥

सुमित्रिया न इत्यपोञ्जलिनादाय दुर्मित्रि-

या इति द्वेष्यं परिषिञ्चति द्वौ विक्रमा उ-

दङ्गत्वा ॥ १२३ ॥

सुमित्रिया न इत्यनेन मन्त्रेणापोञ्जलिनादाय द्वौ विक्रमा उद-
ङ्गत्वा दुर्मित्रिया इति द्वेष्यं प्रतिषिञ्चति । यामस्य दिशं द्वेष्यः स्या-
त्तां दिशं परासिञ्चेदिति वचनात् ॥ १२३ ॥

अवभृथवत्स्नात्वा वासोऽपासनं द्रुपदा-

दिवेति ॥ १२४ ॥

अवभृथवत्स्नानग्रहणं वासोपासनार्थम् प्राप्तत्वादेव ॥ १२४ ॥

सोमवदुक्रमणं आगमनं च ॥ १२५ ॥

सोमवदेक उद्वयमित्युन्नयनं आमहीयजपवदागमनम् ॥ १२५ ॥

आहवनीयमुपतिष्ठते ऽपो अयेति ॥ १२६ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ १२६ ॥

एधोसीति समिधमादायाहवनीयेऽभ्यादधाति

समिदसीति ॥ १२७ ॥

शुलावभृथसमिदाधानं सौत्रामणिकं च तन्त्रेण कालैकत्वा-
ञ्जुहोति ॥ १२७ ॥

जुहोति च समाववर्त्तीति ॥ १२८ ॥

चशब्दाच्छेषपरिसमाप्तिं करोति ॥ १२८ ॥

उदवसाय पयस्या मैत्रावरुणी ॥ १२९ ॥

कर्तव्या । अस्याश्च पूर्वमादित्येष्टिरुक्तैव ॥ १२९ ॥

तदन्ते पशुरिन्द्राय वयोधसे ॥ १३० ॥

तच्छब्देन पयस्या परामृश्यते ॥ १३० ॥

आचार्येण सौत्रामण्यानुविहिता । इदानीमध्वर्युभेदविहितहो-
त्राभ्यामन्योन्यासाय न्यायोपप्रदर्शयनायाचार्य आह—

सौत्रामण्यामिष्टिपशवो भिन्नतन्त्राः

कालभेदात् ॥ १३१ ॥

इह चादित्यपयस्यात्रिपशूनामत्रापि सम्भवात्तद्विषयतापि
मा भूदिति सौत्रामणीग्रहणम् । प्रयोगवचनैकत्वप्रज्ञप्त्यर्थं च । एको
हि प्रयोगवचनोत्र ऋद्धिकामः सौत्रामण्या यजतेति । अत्रेष्टिपश-
वो भिन्नतन्त्रा भवन्ति । कुत एतत् । कालभेदात् । भिन्नो हि का-
लः । आदित्यं चरुं यक्ष्यमाणो निर्वपति । आदित्यमीजा न इति चैव-
मादि । ननु च प्रयोगवचनैकत्वे राजसूयेन स्वाराज्यकामो यजनेत्य-
त्र कालभेदात्तन्त्रभेद उक्तः इष्टिपशवो भिन्नतन्त्राः कालभेदा-
दिति किमर्थं पुनरुच्यते । सत्यमेतदेवम् । तत्र ह्यनुमत्यादीनां फ-
लैकत्वे तन्त्रभेदोभिहितः इह पुनस्तथा नेति । इह यागविशेषाणां
सौत्रामणीसंशुद्धितानामृद्धिकामः सौत्रामण्या यजतेति फलसम्ब-
न्धः तत्सन्निधानादितरेषां तदङ्गनेति वैषम्याद्भेदेनोच्यते । अङ्गानां
प्रधानानां च प्रयागवचनैकत्वादैकतन्त्र्यं मा भूदित्युच्यते । ननु
च ज्योतिष्टोमवदैकतन्त्र्यम् कस्मान्न भवत्यङ्गानां प्रधानानां च । ते-
त्युच्यते । तत्र हि ऋत्विग्वरणादेवयजनजांषणादीनामुत्तरकालं
दीक्षणीयादि विधानम् । इह पुनरादित्यादीनामङ्गत्वेऽपि सात कालभे-
दात्तन्त्रभेद इति न दुर्लभम् ॥ १३१ ॥

सप्तदशसामिधेन्यः ॥ १३२ ॥

अत्र भवन्ति । अनारभ्य समधीतं साप्तदश्यं प्रकृतितः पञ्चद-
श्येनोत्कालितम् यत्र यत्र श्रूयते तत्र तत्र भवति ॥ १३२ ॥

वार्त्रघ्नावाज्यभागौ ॥ १३३ ॥

अत्र भवतः ॥ १३३ ॥

वृधन्वन्तौ वा पशुसान्नाय्यविकारात् ॥ १३४ ॥

पशुषु यस्याज्यभागौ तस्य वृधन्वन्तौ भवतः । पशुषु पयो प्र-
हा भवन्ति । तेषां सान्नाय्यविकाराद्वृधन्वन्तौ भवतः ॥ १३४ ॥

आमिक्षायां च ॥ १३५ ॥

वृधन्वन्तावेव । सान्नाय्यविकारत्वात् । अधस्तनसूत्रे पशुष्वि-
ति विशेषितत्वादामिक्षायामप्राप्तिर्मा भूदिति भेदेन ग्रहणम् ॥ १३५ ॥

उपाशुदेवतेष्टिषु ॥ १३६ ॥

भवतीति वाक्यशेषश्च ॥ १३६ ॥

विराजौ संयाज्ये अविशेषोपदेशात् ॥ १३७ ॥

संयाज्याशब्देन स्विष्टकृत्स्मिन्धिन्धन्यौ याज्यानुवाक्ये उच्य-
ते । ते च प्रेक्षा अग्न इमौ अग्न इति । अविशेषेण हि सौत्रामणीं प्र-
कृत्य विराजौ संयाज्य इति समाप्तायते ॥ १३७ ॥

वसिष्ठशुनकानां नाराशंसः ॥ १३८ ॥

वसिष्ठानां शुनकानां च नाराशंसो द्वितीयः प्रयाजो
भवति ॥ १३८ ॥

अत्रीणां चैके ॥ १३९ ॥

द्वितीयं नाराशंसमिच्छन्ति । एकं तनूनपातम् ॥ १३९ ॥

प्राकृताः प्रथमोत्तमयोः प्रयाजानुयाजप्रैषाः ॥ १४० ॥

चोदकप्राप्त्या भवन्ति ॥ १४० ॥

ऐन्द्रानेके प्रथमस्य वायोधसानुत्तमस्य ॥ १४१ ॥

तत्कुतो लिङ्गात् । होता यक्षत्समिन्धेद्रमिडस्पद इत्येवमा-
दि । तत्पुनर्बर्हिः प्रकरणात्पाठे सति लिङ्गं विनियोजकमिति पर्या-
लोचनीयम् ॥ १४१ ॥

समिद्ध इन्द्र इत्याप्रियः प्रथमस्य ॥ १४२ ॥

आप्रियाः प्रयाजयाज्याः समिद्ध इन्द्र इति प्रथमस्य
पशोर्भवति ॥ १४२ ॥

याज्यानुवाक्याश्च वपापुरोडाशपशूनामाया-
त्विन्द्र इति ॥ १४३ ॥

अशब्दात्प्रथमस्य भवन्ति ॥ १४३ ॥

होता यक्षत्समिधामिमिति प्रयाजप्रैषा-
स्त्रिपशोः ॥ १४४ ॥

भवन्ति ॥ १४४ ॥

आप्रियश्च समिद्धो अग्निरश्विनेति ॥ १४५ ॥

अशब्दात्त्रिपशोरेव ॥ १४५ ॥

आश्विनाहविरिति तिस्रो वपानां या-
ज्यानुवाक्याः ॥ १४६ ॥

भवन्ति ॥ १४६ ॥

प्रथमामनूच्य द्वितीया याज्या द्वितीयाम-
नूच्य तृतीया याज्या तृतीयामनूच्य प्रथमा
याज्या ॥ १४७ ॥

सर्वाः पुरोनुवाक्या भवन्ति सर्वा याज्या इति श्रुतेः । तथा
सर्वाः प्रथमा भवन्ति सर्वा मध्यमाः सर्वा उत्तमा इति ॥ १४७ ॥

य इन्द्र इति पुरोडाशानां पूर्ववत् ॥ १४८ ॥

पूर्वच्छब्देन प्रथमामनूच्येत्येवमादि लभ्यते ॥ १४८ ॥

अश्विना गोभिरिति च हविषाम् ॥ १४९ ॥

चशब्दात्पूर्ववद्याज्यानुवाक्याः ॥ १४९ ॥

ग्रहाणां युवः सुरामं पुत्रमिवेति ॥ १५० ॥

याज्यानुवाक्ये भवतः ॥ १५० ॥

पशुस्विष्टकृतो यस्विस्मिन्नश्वासो ऽहा-

व्यग्र इति ॥ १५१ ॥

याज्यानुवाक्ये ॥ १५१ ॥

होता यक्षदश्विनाविति त्रयो वपानां

प्रेषा यथालिङ्गम् ॥ १५२ ॥

प्रेषा भवन्ति ॥ १५२ ॥

ग्रहाणां चतुर्थः ॥ १५३ ॥

प्रेषो भवति ॥ १५३ ॥

हविषामुत्तरे यथालिङ्गम् ॥ १५४ ॥

प्रेषा भवन्ति ॥ १५४ ॥

उत्तमौ वनस्पतिस्विष्टकृतोः ॥ १५५ ॥

यथालिङ्गमेव भवतः ॥ १५५ ॥

प्रतिगरिष्यत्युपविष्टेऽध्वर्यो शोऽसावेत्याहूया-

श्विना तेजसेत्यनुवाकः शंसति ॥ १५६ ॥

केचिदुपविष्टे ऽध्वर्याविति पठन्ति । तेषां सोऽसावित्येतावा-
नेषाद्वावः अश्विना तेजसेत्येतमनुवाकं शंसति ॥ १५६ ॥

त्रिःप्रथमान्त्ये ॥ १५७ ॥

प्रथमान्त्ये च त्रिः शंसति ॥ १५७ ॥

त्रिचादिष्वाहूय ॥ १५८ ॥

त्रिचस्य त्रिचस्यादौ आह्वावं कुर्यात् ॥ १५८ ॥

उत्तमाः शिष्टा प्राङ् नवम्या दशम्या वा त्रया
देवा इति निबित्सप्तदशावसानोङ्कारः ॥ १५९ ॥

उत्तमाया ऋचः प्राक् नवम्या वा दशम्या वा निबित्सप्त-
दशावसाना गंस्यते । अवसान ओङ्कारो भवन्ति ॥ १५९ ॥

ऋगन्तेऽन्त्येऽक्षरे स्वरप्रभृति प्रणवे लोपः ॥ १६० ॥

ऋचो यदन्यमक्षरं तस्य प्रणवे परत्रावस्थिते स्वरप्रभृति
लुप्यत इत्यर्थः । इन्द्राय दधुरिद्रिय इत्यत्र अमित्यस्य लोपः ।
एवं सर्वत्र ॥ १६० ॥

तस्मिन्प्रणवान्तं चैके ॥ १६१ ॥

तस्मिन्नेव प्रणवे चैके ऽन्तमपि लुप्यन्ति । तत्र मकारो लुप्य-
ते । ओ इत्येतावानेव प्रणवो भवति ॥ १६१ ॥

अश्विना तेजसाश्विना पिबतामिति याज्या-

नुवाक्ये सशस्त्रस्य ॥ १६२ ॥

सशस्त्रस्य ग्रहस्य अश्विना तेजसा अश्विना पिबतामिति
याज्यानुवाक्ये भवतः । अनयोश्च ऋचोरपि नियुक्तत्वाच्छस्त्रे अप्रयो-
गो मा भूदिति अनुवाकग्रहणमधस्तात्कृतम् ॥ १६२ ॥

१ अनुवाचनप्रैषौ समस्या ऽनुयाजप्रैषा देवं

बर्हिरिति ॥ १६३ ॥

याज्याश्च ॥ १६४ ॥

त एव ॥ १६४ ॥

अभिमद्येति सूक्तवाकप्रैषः ॥ १६५ ॥

भवति ॥ १६५ ॥

प्राकृतं ऽ सूक्तवाकप्रभृति प्रागवभृथेष्टेः ॥ १६६ ॥

अनुक्तं च ॥ १६७ ॥

२ यच्चांन्वयेन होतुः प्राप्नोति तदप्यत्रैव भवत्येव ॥ १६७ ॥

इमं मे तत्त्वेत्येककपालस्य ॥ १६८ ॥

याज्यानुवाक्ये भवतः ॥ १६८ ॥

अग्नीवरुणयोस्त्वन्नः स त्वमिति ॥ १६९ ॥

याज्यानुवाक्ये ॥ १६९ ॥

आदित्यस्य सुत्रामाणं महीमूषु मातरमिति ॥ १७० ॥

आ नः बाह्वेति पयस्याया ॥ १७१ ॥

वाजिनस्य शन्नो वाजे वाज इति ॥ १७२ ॥

अयं तु विशेषः—

अनवानं याज्या ॥ १७३ ॥

१ अनुवाचनप्रैषौ समस्या कर्तव्यौ । अद्विभ्या ऽ सरस्वत्या इन्द्रा-
य सुत्राम्णे ऽनुब्रूहीत्येवम् । देवं बर्हिः सरस्वती त्रिपशोः ।

२ तच्च प्रयत्नीयानुवाचनाभिमतनीयामनोतायूपाञ्जनोद्धयणादि ।

वायोधसाप्रियः समिद्धो अग्निः समिधेति ॥१७४॥

वायोधसस्य पशोराप्रियः प्रयाजयाज्याः समिद्धो अग्निः
समिधेत्येता भवन्ति ॥ १७४ ॥

याज्यानुवाक्याश्च वपापुरोडाशपशूनां वस-
न्तेन ऋतुनेति ॥ १७५ ॥

अथब्दाद्वायोधसस्यैव ॥ १७५ ॥

इति उपाध्यायकर्मविरचिते कात्यायनसूत्रभाष्ये
एकोनविंशतिमोऽध्यायः समाप्तः ।

विंशोऽध्यायः ।

सौत्रामणीविधानसमनन्तरं श्रुतिमन्त्रपाठावसरप्राप्तो ऽश्वमे-
धो ऽनुविधीयते ।

राजयज्ञो ऽश्वमेधः सर्वकामस्य ॥ १ ॥

राजशब्दोभिषेकवति क्षत्रिये वर्तत इत्युक्तम् प्रदेशान्तरे ।
तथा च क्षत्रिययज्ञ उ वा एष यदश्वमेधः तस्माद्राष्ट्रयश्वमेधेन
यजेतेति । राज्ञो यज्ञः राजयज्ञः । न ब्राह्मणवैश्ययोरिति । अश्वमेध
इति त्रिरात्रस्य यज्ञकृतोर्नामधेयम् । स सर्वकामस्य भवति । सर्व-
कामावाप्तिश्च परमात्मा ह्य सत्त्वप्राप्तिमन्तरेण न भवति यावच्छरी-
रकालभाविनो हि कामा इति । तेन सर्वकामस्येति मुमुक्षोरित्ये-
तदुक्तं भवति । तथा चाह सर्वान्ह वै कामानामोति सर्वव्यष्टीर्व्य-
स्यते योऽश्वमेधेन यजत इति ॥ १ ॥

अष्टम्यां नवम्यां वा फाल्गुनीशुक्लस्य ॥ २ ॥

फाल्गुशुक्लपक्षेऽष्टम्यां नवम्यां वा प्रारम्भः । सा यासौ फा-
ल्गुनी पौर्णमासी भवतीति प्रकृत्य तस्यै पुरस्तात्पडहे वा सप्ताहे वा
श्रुतिवज उपसमायन्तीति श्रुतेः ॥ २ ॥

ग्रीष्म एके ॥ ३ ॥

भारम्भं कुर्वन्ति । श्रुतेरेव ॥ ३ ॥

ब्रह्मौदनं पचति चतुर्णां पात्राणामञ्जलिप्र-

सृतानां च ॥ ४ ॥

चतुरः पात्रांश्चतुरोऽंजलीश्चतुरः प्रसृतानीति श्रुतेः ॥ ४ ॥

अक्त्वैनमाद्यत्विग्भ्यः प्रयच्छति ॥ ५ ॥

अक्तैर्नमोदनाद्यर्च्यः समर्पयति ॥ ५ ॥

तेभ्यश्चत्वारि सहस्राणि ददाति शतमानांश्च

तावतः ॥ ६ ॥

चत्वारि गोसहस्राणि चत्वारि च सुवर्णरक्तिकाशतानि
ऋत्विग्यो ददाति ॥ ६ ॥

अक्त्वाज्यशेषेण रशनां द्वादशारलिं त्रयोद-

शारलिं वा निदधाति ॥ ७ ॥

ब्रह्मौदनावसिकावाज्यशेषेण ॥ ७ ॥

आदानकाले वाञ्छनम् ॥ ८ ॥

कार्यार्थत्वात् । एवं चाज्यशेषं स्थाप्यते । वाशब्दो-
ऽवधारणार्थः ॥ ८ ॥

निष्कं प्रतिमुञ्चन्वाचयति तेजोऽसीति ॥ ९ ॥

चतुः सौवर्णिकं निष्कमाभरणविशेषं यजमाने प्रतिमुञ्चन्वाच-
यति तेजोऽसीत्यमुं मन्त्रम् ॥ ९ ॥

वाचं यच्छेति चाह ॥ १० ॥

चशब्दादनन्तरम् ॥ १० ॥

आ वरदानाद्वाग्यमनम् ॥ ११ ॥

भवन्ति ॥ ११ ॥

पत्न्यश्चायन्त्यलङ्कृता निष्किण्यो महिषी

१वावाता २परिवृक्ता ३पालागली सानुचर्यः

शतेन शतेन ॥ १२ ॥

चतस्रो जाया उपकल्पिता भवन्तीति प्रकृत्य श्रुतत्वात् । ताश्च
सहानुचरीभिरायन्ति शतेन शतेन ॥ १२ ॥

ता विशेषयति—

राजदुहितरः प्रथमायाः ॥ १३ ॥

अनुचर्यः ॥ १३ ॥

राजन्यानां द्वितीयायाः ॥ १४ ॥

पत्न्याः राजन्यदुहितरोऽनुचर्यः ॥ १४ ॥

सूतग्रामण्यां तृतीयायाः ॥ १५ ॥

सूतः सङ्करजातः ग्रामणीर्महत्तरः । तयोर्दुहितरस्तृतीयाया
अनुचर्यः ॥ १५ ॥

क्षात्रसंग्रहीतृणां चतुर्थ्याः ॥ १६ ॥

पत्न्याः अनुचर्यो भवन्ति । क्षत्ता प्रतीहारो दूतो वा, सङ्गृही-
ता च सारथिः ॥ १६ ॥

अग्न्याधेयवत्प्रविश्य हुतेऽग्निहोत्रे परेण

गार्हपत्यमुदक्शिराः संविशति ॥ १७ ॥

आग्न्याधेयवदिति पूर्वया द्वारा यजमानो दक्षिणा पत्न्य इ-
त्युक्तं भवति । हुते ऽग्निहोत्रे गार्हपत्यमपरेणोदक्शिराः संविशति
यजमानः ॥ १७ ॥

उर्वन्तरे वावाताया ब्रह्मचारी ॥ १८ ॥

वावाताया उर्वन्तरे ब्रह्मचारी भवति ॥ १८ ॥

इतराश्चान्वक् ॥ १९ ॥

इतराश्च पत्न्यो यजमानमनुसंविशन्ति ॥ १९ ॥

प्रातराहुत्याहुतायां पूर्णाहुत्यन्ते वरदानं

ब्रह्मणे ॥ २० ॥

प्रातराहुत्यन्ते पूर्णाहुत्याऽहुतायां ब्रह्मणे वरन्ददाति ॥ २० ॥

अध्वर्यवे च प्रतिमुक्तं निष्कम् ॥ २१ ॥

चशब्दाद्ददाति ॥ २१ ॥

पुरोडाशोऽग्नये पथिकृते ॥ २२ ॥

कर्तव्यः । स चोपांशुर्भवति ॥ २२ ॥

शतमानं दक्षिणा सौवर्णम् ॥ २३ ॥

शतसंख्यामितं सुवर्णम् । तच्चावमया मात्रया मितं भवति ।
अवमा च मात्रा रक्तिका ॥ २३ ॥

हिरण्यपरिमाणे ऽन्यत्रापि ॥ २४ ॥

हिरण्यपरिमाणे मृग्येऽन्यत्रापि दाक्षायणादौ शतमानमेव
भवति । अपरे तु वर्णयन्ति । शतमाने श्रूयमाणो सौवर्णो भवति
न राजतमिति ॥ २४ ॥

पौष्णं चरुं निर्वपति वासःशतं दक्षिणा ॥ २५ ॥

तस्य च वाससां शतं दक्षिणा । अयमप्युपांश्वेव ॥ २५ ॥

देवस्य त्वेति रशनामादाय ब्रह्मन्नश्चं

भन्त्स्यामीत्याह ॥ २६ ॥

ब्रह्मौदनाज्यशेषेण रशनामक्त्वा दानम् । तेन रशनामभ्य-
ज्यादत्त इति श्रुतेः ॥ २६ ॥

तं बधानेति ब्रह्मणानुज्ञातोऽभिधा असीति

बध्नात्यश्चं त्रिरूपम् ॥ २७ ॥

रूपशब्दो वर्णवाची । त्रिवर्णमित्यर्थः । त्रिरूप एवैषोऽश्वः
स्यादिति वचनात् ॥ २७ ॥

सर्वरूपं वा ॥ २८ ॥

वा विकल्पार्थः । यस्मिन्सर्वाणि रूपाणि भवन्तीति श्रुतेः ॥ २८ ॥

शीघ्रम् ॥ २९ ॥

प्रसिद्धमेव ॥ २९ ॥

दक्षिणधुर्यतमम् ॥ ३० ॥

दक्षिणेन धुर्येण तुल्यमित्यर्थः । अथवा यो दक्षिणस्यां धुरि
भसामान्येन तत उत्कृष्टतर इत्यर्थः ॥ ३० ॥

साहस्रम् ॥ ३१ ॥

गोसहस्राहम् ॥ ३१ ॥

ललामम् ॥ ३२ ॥

नीलीपौण्ड्रकम् ॥ ३२ ॥

कृतिकार्ज्जि वा ॥ ३३ ॥

कृत्तिकाशकटमिवयस्य ललाटे पौण्ड्रानि । अत्र येषां वर्णाना-
मविरोधस्ते समुच्चीयन्ते । येषां विरोधस्ते आम्नानसामर्थ्यात्
विकल्प्यन्ते ॥ ३३ ॥

पूर्वकायकृष्णः शुक्लापरम् ॥ ३४ ॥

तस्य कृष्णः पूर्वार्धः शुक्लोऽपरार्ध इति श्रुतेः ॥ ३४ ॥

कृष्णसारङ्गं वा ॥ ३५ ॥

कृष्णवर्णसाहितान्यवर्णम् ॥ ३५ ॥

स्थावरा अपो गत्वा प्रजापतये त्वेति

प्रोक्षत्यश्वं प्रतिमन्त्रम् ॥ ३६ ॥

याः न वहन्ति ता स्थावरा आपः ता गत्वा प्राजापतये
त्वेति प्रतिमन्त्रमश्वं प्रोक्षति ॥ ३६ ॥

आयोगवमाह श्वानं चतुरक्षमभिमन्यस्वेति ॥ ३७ ॥

आयोगवः सङ्कुरजातः वैश्यायां शूद्रेण जातः तमाह श्वानं च-
तुरक्षमभिमन्यस्वेत्येवम् । चतुरक्षश्वाभावाद्यस्याक्षिसमीपे पौण्ड्रा-
णि स गुणवृत्त्या चतुरक्षः ॥ ३७ ॥

पुंश्चलूमेके ॥ ३८ ॥

श्वानं चतुरक्षमभिमन्यस्वेत्येवमाहुः । पुंश्चलू स्त्रीलोलुप
उच्यते ॥ ३८ ॥

सिध्रकमुसलेनैनं हन्ति ॥ ३९ ॥

एवं प्रेषितस्सन् सिध्रकमुसलेनैनं श्वानं हन्ति ॥ ३९ ॥

यो अर्वन्तमिति वाचयति ॥ ४० ॥

यो अर्वन्तस्तमित्यमुं मन्त्रं वाचयति ॥ ४० ॥

वेतसकटेनाधोऽश्वं प्लावयति परो मर्त इति ॥ ४१ ॥

वेतसकटेनाश्वस्याधस्तात् प्लावयति परो मर्त इत्यनेन
मन्त्रेण ॥ ४१ ॥

अग्निसमीपमानीयाऽग्नये स्वाहेति जुहोत्य-

नुवाकेन प्रतिमन्त्रम् ॥ ४२ ॥

अग्नीसमीपमानीयाश्वम् । अनुवाकेन जुहोति प्रतिमन्त्रम्
अग्नये स्वाहत्येव ॥ ४२ ॥

सहस्रं वावर्तम् ॥ ४३ ॥

सहस्रं चा हुतीनां जुहोत्यनुवाकमावर्त्यावर्त्य । आवर्त्यसहस्रं
जुहोतीति वचनात् ॥ ४३ ॥

आश्वस्रवणविरमणाद्वा ॥ ४४ ॥

ब्रुहोति । वाशब्दो विकल्पार्थः ॥ ४४ ॥

द्वादशकपालान्निर्वपति भिन्नतन्त्राञ्छतमा-
नदक्षिणान्मध्यमस्य राजतः सविते प्रसवित्रे
सवित आसवित्रे सविते सत्यप्रसवायेति ॥ ४५ ॥

कालैक्यात्तन्त्रैक्यं मा भूदिति भिन्नतन्त्रानित्युक्तम् । मध्यम-
स्य राजतः शतमानो दक्षिणा इतरयोः सौवर्णः ॥ ४५ ॥

प्रयाजेषु दक्षिणतो ब्राह्मणो यजमानस्य
यज्ञदानयुक्ताः स्वयं कृतास्तिस्रो गा-
यत्युत्तरमन्द्रायाम् ॥ ४६ ॥

उत्तरमन्द्रा च गायनप्रसिद्धा । वीणासङ्गतं च गानम् ।
वीणागाथीति श्रुतेः । प्रयाजेषु तायमानेषु दक्षिणतो व्यवस्थितो ब्रा-
ह्मणः, ब्राह्मणग्रहणाद्विवर्त्यतिरिक्तः, यजमानस्य गाथा गायत्युत्तरम-
न्द्रायाम् । यज्ञदानयुक्ता स्वयं कृता एव तिस्रो गाथा एव गायति
उत्तरमन्द्रायां वीणागाथी स्वयं कृताः ॥ ४६ ॥

राजन्यो धृतिषु युद्धजपयुक्ताः ॥ ४७ ॥

गाथा गायत्युत्तरमन्द्रायाम् वीणागाथी स्वयं कृता युद्धज-
पयुक्ताः ॥ ४७ ॥

अध्वर्युयजमानौ दक्षिणेऽश्वकर्णे जपतो
विभूर्मात्रेति ॥ ४८ ॥

अमुं मन्त्रम् ॥ ४८ ॥

पशुवदुत्सर्जनं निरष्टेऽश्वशते ॥ ४९ ॥

पशुवदित्युत्तरपूर्वा दिग्लभ्यते । निरष्टे निरमणे वृद्धया
श्वशते ॥ ४९ ॥

१ देवा आशापाला इति रक्षिणो ऽस्यादिश-
त्यनुचरीजातीयांस्तावतस्तावतः कवचिनि-
षङ्गिकलापिदण्डिनो यथासंख्यम् ॥ ५० ॥

एवं हि श्रूयते राजपुत्राः कवचिनः शतमित्येवमादि ॥ ५० ॥

वडवाभ्यो वारणम् ॥ ५१ ॥

अश्वस्य ॥ ५१ ॥

२ प्रस्नेयाच्चोदकात् ॥ ५२ ॥

इदानीं रक्षितृणां वृत्तिमाह—

ब्राह्मणोश्चमेध ऽविद्वान्कृत्तिः स च ॥ ५३ ॥

अश्वमेधानभिज्ञो ब्राह्मणो वो वृत्तिः । तामेव हि प्रकृत्य श्रूय-
ते स पानं करवाथ खादन्नैव पाथेति ॥ ५३ ॥

पक्कान्नं च सर्वेषु ॥ ५४ ॥

अश्वमेधविद्वत्स्वपि ॥ ५४ ॥

रथकारगृहवासाश्च ॥ ५५ ॥

रथकारकुल एव वो वसतिरिति ॥ ५५ ॥

अभिषेक्या भविष्यत समाप्नुवन्तं इत्याह

१ उत्सष्टस्याश्वस्य रक्षिणः पुरुषान् अध्वर्युर्देवा आशापाला
इति मन्त्रेणादिशति शतं राजन्यपुत्रान्, सूतग्रामण्यां पुत्रान् शतं क्षा-
त्रसंग्रहीतृणां पुत्रान् । सन्नाहवन्तः कवचिनः, खड्गधारिणो निष-
ङ्गिनः, शरावपनभस्त्रावन्तः कलापिनः, वंशादिधारिणो दण्डिनः ।

२ प्रस्नेया स्नानार्हाः ।

राजपुत्रान् ॥ ५६ ॥

नेतरान् ॥ ५६ ॥

दक्षिणतो वेदेर्हिरण्मयेषूपविशन्ति ॥ ५७ ॥

सम्प्रत्यभावाद्भूतकालीना वेदिः ॥ ५७ ॥

तेषां विशेषमाह—

अध्वर्युयजमानौ १ कूर्चयोः ॥ ५८ ॥

सौवर्णयोः ॥ ५८ ॥

२ फलकयोर्वा ॥ ५९ ॥

होतृब्रह्मोद्गातारः कशिपुषु ॥ ६० ॥

कशिपुशब्देन मशूरक उच्यते ॥ ६० ॥

होतृभूतान्याचक्ष्व भूतेष्विमं यजमानमध्यूहेति ॥ ६१ ॥

पारिप्लवं प्रेष्यति ॥ ६२ ॥

पारिप्लवमृगद्वन्द्वमाख्यानम् तस्मिञ्छस्यमाने ॥ ६२ ॥

हवै होतरिति प्रतिगृणाति तदन्ते प्रेष्यति

३ वीणागणगिनो राजर्षिर्भिर्यजमानः सङ्गा-

यतेति ॥ ६३ ॥

वीणागणगिन उपसमेना भवन्ति तानध्वर्युः सम्प्रेष्यती-
ति श्रुतेः ॥ ६३ ॥

१ सपादमासनं कूर्चः ।

२ पादराहितमासनं फलकम् ।

३ वीणानामलबुवीणा त्रितन्तिः सप्ततन्तिः इत्यादीनां गणो वी-
णागणः, तेन ये गायन्ति ते वीणागणगाः, ते सन्ति शिष्या येषां गा
यनाचार्याणां ते वीणागणगिनः । राजर्षिभिरुपमानभूतैः सहोपमेय-
भूतं यजमानं सङ्गायतेति प्रैषार्थः ।

दक्षिणाम्नौ जुहोति हिङ्गाराय स्वाहेति

प्रक्रमान् ॥ ६४ ॥

हिङ्गाराय स्वाहेत्येभिर्मन्त्रैः प्रतिमन्त्रम् प्रक्रमसंज्ञकान् हो-
मान् दक्षिणाम्नौ जुहोति ॥ ६४ ॥

आहवनीयेऽस्तमिते चतस्रो धृतीरिह

रन्तिरिति ॥ ६५ ॥

जुहोतीत्यनुर्तते । चतस्र इति ग्रहणं मन्त्रविवेकार्थम् । आ-
हवनीयग्रहणमविकृतदक्षिणाऽग्निव्युदासार्थम् ॥ ६५ ॥

वावातासम्वेशनसावित्र्युत्तरमन्द्रागानपारि-

प्लवधृतीः सम्बत्सरम् ॥ ६६ ॥

वावातासम्वेशनसवित्रीणां चान्द्रमसः सम्बत्सरः तेन हि
सर्वत्र व्यवहारः । पारिप्लवधृतीनां तु सावनः । एवं हि श्रूयते
पारिप्लवं प्रकृत्य षड्त्रिंशतं दशाहानाचष्ट इति । वृत्तिषु च षोडश-
नवतीरेता वा अश्वस्य बन्धनमिति । इयं च संख्या सावन एव सं-
वत्सरे घटते न चान्द्रमस इति ॥ ६६ ॥

अर्धमासमासत्रैमास्यषण्मास्यानि चैके ॥ ६७ ॥

वावातासंवेशनादीनि कुर्वन्ति शाखान्तरात् । आर्त्तिमश्च पक्षे
मासाविरोधेनोपक्रमः कार्यः ॥ ६७ ॥

वीणागाथिभ्यां पृथक् शते ददाति ॥ ६८ ॥

शतं शतं ददातीत्यर्थः ॥ ६८ ॥

राजर्षिभिः सङ्गायनमा दीक्षणीयायाः ॥ ६९ ॥

कर्तव्यः ॥ ६९ ॥

दीक्षान्ते देवैरौपसथ्यात् ॥ ७० ॥

दीक्षणीयायाः सःस्थितायाः सायं वाचि विसृष्टायामिति प्र-
कृत्याह देवैरिमं यजमानः सङ्गायेति ॥ ७० ॥

पश्वादौ प्रजापतिना सुत्यासु ॥ ७१ ॥

सुत्यासु पश्वादौ प्रजापतिनेमं यजमानः सङ्गायते-
ति प्रेषः ॥ ७१ ॥

अन्ते च ॥ ७२ ॥

एवमेव प्रेषणम् । अन्तग्रहणेनोदवसानीयान्त उच्यते । उद-
वसानीयायामन्ततः संस्थितायामिति श्रुतेः । एवमेवाहरहः परिकृ-
तास्तेव वसतीवरीणापि तदन्तग्रहणेन सूचितम् ॥ ७२ ॥

अश्वापदीज्या चरुभिः सावित्र्यन्ते ॥ ७३ ॥

तत्कालता मा भूदिति सावित्र्यन्तग्रहणम् ॥ ७३ ॥

पौष्णः स्नामे ॥ ७४ ॥

स्नामः सिंहाणक उच्यते ॥ ७४ ॥

सौर्यो ऽक्ष्यामये ॥ ७५ ॥

अक्षिरोगे ॥ ७५ ॥

वारुणोऽप्सु मृते ॥ ७६ ॥

यवमयो भवतीत्युक्तमेव ॥ ७६ ॥

भूमिकपालो वैश्वानरोऽरिष्ट्यामये ॥ ७७ ॥

अरिष्टरोगं द्रोण्यामये ॥ ७७ ॥

२लोष्टकपालं जातुकर्ण्यो भेदात् ॥ ७८ ॥

एवं हि श्रूयते वैश्वानरं द्वादशकपालं भूमिकपालं पुरोडा-

१ द्रोण्यामयो ह्यक्षतामय उच्यते ।

२ लोष्टा एवं कपालानि यस्यासौ ।

शमनुनिर्वपतीति । तत्पुनरनुपपन्नम् । येनात्र वैश्वानरो द्वादशकपालो नूद्यते । यो वैश्वानरो द्वादशकपालः स भूमिकपालः कर्तव्य इति । द्वादशकपालताया भूमिकपालतायाश्चासम्भवात् । लोष्टकपालत्वे च भूमिकपालतानुपपत्तिरेव । तस्माद्भूमिकपाल एवेति सम्प्रदायः ॥ ७८ ॥

नाशे तन्त्रेण द्यावापृथिव्यः पयो वाय-

व्यः सौर्यः ॥ ७९ ॥

तन्त्रशब्दस्तन्त्रैक्यार्थ इति केचित् । तत्पुनरनुपपन्नम् । कालाद्यभेदादिना प्राप्तत्वात् । तस्माद्वैश्वदेविकमत्र तन्त्रं यथा स्यादिति । ननु च वैश्वदेविकप्रकृतित्वेन प्राप्तोत्येव तत् । नेत्युच्यते । वायव्यसौर्याभ्यां न हि नवप्रयाजतादिविधिरुच्यते । अतस्तत्प्राप्त्यर्थं तन्त्रेणेति वचनम् ॥ ७९ ॥

अन्यतापि ॥ ८० ॥

अन्यस्मिन्नपि नष्टे द्रव्ये इयमिष्टिर्भवति । स यद्यस्याप्यन्यन्न-
क्षयेदेतयैव यजेतेति । अस्येति च ग्रहणात्प्रकरणाद्वह्निर्न भवति ॥ ८० ॥

प्रजापते वायव्यम् ॥ ८१ ॥

यद्यश्वो षडवाः स्कन्देद्वायव्यं पयोऽनुनिर्वपेदिति व-
चनात् ॥ ८१ ॥

मृतदर्शनयोरन्यस्य रशनादानादि करोत्य-

श्वयुक्तम् ॥ ८२ ॥

मृते चाऽदर्शने च रशनादानाद्यन्यस्याश्वयुक्तं कर्तव्यम् । अश्वहन्तं तु न भवत्यश्वयोगाभावात् । अग्नये स्वाहेति चानुवाकेन होमः । प्रक्रमधृतिहोमोपीति चेत् । नाश्वसम्बन्धात् । अश्वसम्बन्धो हि भवति । हिङ्गाराय स्वाहेत्येवमादिप्रक्रमाणां धृतिहोमानामपि षोडशनवतीरेता वा अश्वस्य बन्धनमिति । अन्यरशनादानादि करोतीत्यर्थः । प्राप्तत्वादवाच्यमेतादिति चेत् । स्यात्प्रायश्चित्तव्युदासार्थ-

त्वात् । तत्कुतः । अथान्यमातीय प्रोक्षेयुः सैव तत्र प्रायश्चित्तिरिति
वचनात् ॥ ८२ ॥

पश्वालम्भनाद्याऽऽध्वरदीक्षणीयायाः कृत्वा

चत्वार्यौद्ग्रभणानि जुहोत्यध्वरिकाणि ॥ ८३ ॥

पश्वालम्भनं च पौर्णमास्यामेव । तदाद्यध्वरदीक्षणीयान्तं च ।
यत्कारणं द्वादशाहचोदकानुग्रहेण षष्ठ्यामाग्निके च सप्तम्यां निर्व-
पतीति भवति ॥ ८३ ॥

काय स्वाहेति चाश्वमेधिकानि त्रीणि ॥ ८४ ॥

औद्ग्रभणानि जुहोतीति वर्तते ॥ ८४ ॥

कृष्णाजिनदीक्षातः ॥ ८५ ॥

अतोऽनन्तरं कृष्णाजिनदीक्षा ॥ ८५ ॥

अध्वरदीक्षणीयायाश्चत्वारि त्रीणि त्रीणि

चाश्वमेधिकानि कृष्णाजिनान्तमन्वहम् ॥ ८६ ॥

अध्वरदीक्षणीयाया आगनावैष्णवस्य चत्वार्यौद्ग्रभणानि त्री-
णि चाश्वमेधिकानि जुहुयात्परिपाट्या कृष्णाजिनानामन्वहं
कर्तव्यम् ॥ ८६ ॥

प्राकृतव्रतो ऽकृतत्वात् ॥ ८७ ॥

सप्ताहं दीक्षणीयाप्रचारे प्राकृतमेव व्रतं भवति । कुत एतद-
कृतत्वादीक्षासंस्कारस्य । दण्डान्तेन हि दीक्षितो भवति ॥ ८७ ॥

आग्निके च सप्तम्यां निर्वपति ॥ ८८ ॥

आग्निके च हविषी सप्तम्यामिष्ट्यां निर्वपति । ते च वैश्वान-
रो घृते चरुादित्येभ्य इति ॥ ८८ ॥

अभ्यञ्जनप्रभृति करोति ॥ ८९ ॥

इहाभ्यञ्जनविधानात्पूर्वं न भवतीति गम्यते ॥ ८९ ॥

षडाग्निकानि चतुःस्थाने ॥ ९० ॥

चतुर्णामौद्भ्रमणानामाध्वारिकाणां स्थाने षडाग्निकानि जुहु-
यात् त्रीणि चाश्वमेधिकानि ॥ ९० ॥

दशमं विश्वो देवस्येति ॥ ९१ ॥

जुहोति ॥ ९१ ॥

कृष्णाजिनाद्या समिदाधानात्कृत्वा ऽऽब्रह्म-

न्निति जपति ॥ ९२ ॥

उत्सर्गकाल एके ॥ ९३ ॥

आब्रह्मन्निति जपमिच्छन्ति । ततश्च विकल्पः ॥ ९३ ॥

दीक्षा द्वादशोपसदश्च ॥ ९४ ॥

किमर्थमिदमुच्यते । अत्र हि पक्षे महाव्रतमुत्तमं भवति । अ-
हीनानां च व्रतवतां सर्वजिह्दीक्षात्वमुक्तम् । तन्मा भूदिति द्वादश-
दीक्षा ग्रहणम् । श्रूयते चात्र द्वादशदीक्षा द्वादशोपसदस्तिष्ठः सु-
त्या इति ॥ ९४ ॥

नित्योदकं देवयजनं पुरस्तात् ॥ ९५ ॥

नित्यं सर्वदास्थाय्युदकं यत्र तद्देवयजनमध्यवसेयम् ॥ ९५ ॥

आद्योग्निर्द्विगुणस्त्रिगुण एकविंशतिविधो वा ॥ ९६ ॥

शाखान्तराद्विकल्पः ॥ ९६ ॥

एकादशिनीवदेकविंशतिर्यूपाः ॥ ९७ ॥

भवन्तीति शेषः । एकादशिनीवदिति किमर्थमुच्यते प्राप्त-
त्वादेव द्वे त्वेवैते एकादशिन्यावालभेतेति मा भूत्तद्वक्रियाव्यत्यासेन
च मानार्थमेकादशिनीति ॥ ९७ ॥

१ रज्जुदालो मध्ये ॥ ९८ ॥

भवति ॥ ९८ ॥

अभितः २ पैतुदारवौ ॥ ९९ ॥

भवतः ॥ ९९ ॥

षट्षट्बैल्वखादिरपालाशाः ॥ १०० ॥

यूपा भवन्ति ॥ १०० ॥

त्रयस्त्रयोऽभितः ॥ १०१ ॥

अथ इत्था इति वचनात् ॥ १०१ ॥

प्रतियूपमग्नीषोमीयाः ॥ १०२ ॥

पशवो नियुज्यन्ते । ते च दक्षिणयूपादारभ्य वचनसाध्या-
न् । अतश्चैकादशनीवदुक्तेषु सर्वेषामद्यैवोद्धरणम् ॥ १०२ ॥

प्रातरग्निष्टोमः ॥ १०३ ॥

भवति ॥ १०३ ॥

एकादशिन्यौ सवनीयाः पशवो भवन्ति ॥ १०४ ॥

द्वे त्वेवैते एकादशिन्यावालभेतेति श्रुतेः ॥ १०४ ॥

तत्र च—

मध्यम आग्नेयौ ॥ १०५ ॥

नियुज्येते शेषा व्यत्यासेन ॥ १०५ ॥

उत्तरयोश्च ॥ १०६ ॥

अन्होरेकादशिन्यावालभेत ॥ १०६ ॥

१ रज्जुदालः श्लेष्मातकः ।

२ पैतुदारवैवदारुः ।

१०६

उत्तमे गावो बहुरूपाः ॥ १०७ ॥

आलभ्यन्ते ॥ १०७ ॥

विजयमध्याह्नोतुः प्राची दिक् दक्षिणा ब्रह्म-
णोऽध्वर्योः प्रतीच्युद्रातुरुदीची ॥ १०८ ॥

विजयमध्याह्नात्प्राच्यान्दिशि यदुत्पन्नं द्रव्यं तद्धोतुर्दीयते दक्षि-
णा ब्रह्मणः प्रतीच्यध्वर्योरुदीच्युद्रातुः ॥ १०८ ॥

तृतीयं तृतीयमन्वहं ददाति भूमिपुरुषब्रा-
ह्मणस्ववर्जम् ॥ १०९ ॥

आद्यर्त्विक्प्रतिपुरुषाणां च तत एव चोदकानुरूपो विभागः ।
अथातो दक्षिणानामिति प्रकृत्य सर्वमेवैतदेवं श्रूयत इति । ब्राह्मणखं
यद्दण्डादुत्पन्नं तन्न देयम् । तस्य हि ब्राह्मणेष्वेव विनियोगः स्मृतौ
विहित इति ॥ १०९ ॥

तृतीयसवन उक्थ्यं गृहीत्वाऽऽग्निमारुतकाले
त्रैधं विगृह्णाति ॥ ११० ॥

तच्चमसाननुहोमभक्षौ ॥ १११ ॥

आग्निमारुतचमसाननु होमभक्षौ भवतः ॥ १११ ॥

वसतीवरीगृहीत्वा गृहीत्वा प्रतिदिशः स-
मासिच्य परिहरति ॥ ११२ ॥

प्रतिदिशं वसतीवरीगृहीत्वा गृहीत्वा समासिच्य परिहर-
ति । स चायं मध्यमस्य धर्मो वचनात् । ततश्च सर्वमेधआश्व-
मेधिके मध्यमेऽहनि वर्तमानं प्रतिदिशं वसतीवरिग्रहणं प्र-
वर्तते ॥ ११२ ॥

आज्यसक्तुधानालाजानामेकैकं जुहोति प्रा-

णाय स्वाहेति प्रतिमन्त्रं सर्वरात्रमावर्तम् ॥ ११३ ॥

आज्यादीनामेकैकेन द्रव्येण होममभिनिर्वर्तयति प्राणाय स्वाहेत्येभिर्मन्त्रैः प्रतिमन्त्रम् । आवर्त्यावर्त्यं सर्वरात्रम् । अत्र च रात्रे प्रतिद्रव्यं विभागः प्रहरमेकमाज्येन द्वितीयं सक्तुभिः तृतीयं धानाभिश्चतुर्थं लाजैः । इह च कर्मपरिमाणानवगमात्कालपरिमाणेन कर्मपरिमाणपरिच्छेदः । न ह्यत्र कर्मपरिमाणं श्रूयते । यथा शतरुद्रिये सन्ततहोमेपि सति षष्टिश्च ह वै त्रीणि च शतान्येतच्छतरुद्रियमथ त्रिंशदथ पञ्चत्रिंशदिति । नैवमिह वचनं भवति । तेन यावन्तो होमाः प्रहरेण निर्वर्त्यन्ते तावन्ति प्रति द्रव्यं चतुर्मुष्टीकानि ग्राह्याणि । दर्विहोमानां पौर्णमासधर्मत्वेन आज्यस्य तूपांशुयाजविध्यन्तत्वेन परिमाणमेव । केचिच्चाज्यस्य पूर्णाहुतिकं विध्यन्तमिच्छन्ति । तदनुपपन्नम् । सक्त्वादिमध्य आम्नानात्तस्य होमस्य । ततश्च दर्विहोमोयमुपांशुयाजविध्यन्तग्राहक इति । अतश्च धौवाच्चतुरवत्तेन होमः । इह चैकस्मै स्वाहा द्वाभ्यां स्वाहेत्येवमादौ त्रिभ्यः स्वाहा चतुर्भ्यः स्वाहा पञ्चभ्यः स्वाहेत्येवमादौ लुप्तः स्वाध्यायो द्रष्टव्यः । एवं ह्यत्र श्रूयते । अनुपूर्वं जुहोतीति एकोत्तरा जुहोतीति तथा नैकशतमस्येतीति ॥ ११३ ॥

व्युष्ट्या इति व्युष्टायाम् ॥ ११४ ॥

रजन्यां जुहोति । तच्च लाजैरेवेति सम्प्रदायः ॥ ११४ ॥

स्वर्गायेत्युदिते ॥ ११५ ॥

जुहोति । पूर्णाहुतिवत्संस्कारपूर्वकमाज्येन । युक्तरूपता पुनरभयोराज्येन । अत्र च कर्म विचरन्ना अन्नस्तमित आदित्ये आज्यभागान्तं कर्तव्यम् तत आज्यादिभिर्होमः । विंशोधाऽपररात्रिकं कर्म प्रतिप्रस्थाता करोति । अध्वर्युर्हि अन्नहोमेषु व्यावृत्त इति । ननु वैपरीत्यं कस्माज्ज भवति । न । अध्वर्युकर्तृकताया अपररात्रिकेऽन्यत्र चरितार्थत्वात् । अन्नहोमेषु त्वचरितार्थतेति । तस्मादध्वर्युरेवान्नहोमेषु । तथा च लिङ्गमध्वर्युरन्नहोमाज्जुहोतीति । विधिरेवायमित्यपरे ॥ ११५ ॥

प्रातरुक्थ्यः ॥ ११६ ॥

भवतीति सूत्रशेषः ॥ ११६ ॥

महिमानौ गृह्णाति सौवर्णेन पूर्वं; हिरण्यगर्भं
इति द्वितीय; राजतेन यः प्राणत इति ॥ ११७ ॥

महिमानावितिग्रहयोर्नाम । महिमानौ ग्रहौ गृह्णातीति सम्-
मानाधिकरण्यात् ॥ ११७ ॥

बहिष्पवमानाय सर्पणमाश्वमालम्भ्य ॥ ११८ ॥

बहिष्पवमानं च वाचनिकमत्र अहर्गणे सदसि विहितत्वात् ॥ ११८ ॥

वडबादर्शयत्यभिरसाति तत्स्तोत्रम् ॥ ११९ ॥

अश्वस्य वडबा दर्शयति । दर्शनेन यद्धिङ्करोति तदेव
स्तोत्रम् ॥ ११९ ॥

स्तुवीरन्वा ॥ १२० ॥

उद्गातार इति विकल्पः । शास्त्रतुल्यत्वात् ॥ १२० ॥

शतमानं ददाति ॥ १२१ ॥

स्तोत्रदक्षिणेति उद्गातृभ्यः ॥ १२१ ॥

अश्वेनाक्रमयन्त्यास्तावम् ॥ १२२ ॥

आस्तावप्रदेशमश्वेनाक्रमयन्ति ॥ १२२ ॥

ऐकादशिनानुपाकृत्याश्वादींश्च ॥ १२३ ॥

उपाकरोतीति शेषः ॥ १२३ ॥

होतरश्चमभिष्टुहीति प्रेष्यति ॥ १२४ ॥

प्रेषार्थश्च तमेकादशभिर्होताभिष्टौति यद्वक्रन्दः प्रथमं जाय-
मान इति ॥ १२४ ॥

युनक्त्येनं युञ्जन्ति ब्रह्ममिति ॥ १२५ ॥

एनमश्वं रथे युञ्जन्ति ब्रह्ममित्यनेन मन्त्रेण ॥ १२५ ॥

इतरांश्च युञ्जन्त्यस्येति ॥ १२६ ॥

अनिश्वान्युनक्ति ॥ १२६ ॥

अश्वः सौवर्णालङ्कारः ॥ १२७ ॥

भवन्ति ॥ १२७ ॥

रथश्च ॥ १२८ ॥

सौवर्णालङ्कारः ॥ १२८ ॥

अपो यात्वाऽवगाढेषु वाचयति यद्वात इति ॥ १२९ ॥

अपः प्रति यात्वाऽवतीर्णेष्वश्वेषु यद्वात इत्यमुं मन्त्रं वा-
चयति ॥ १२९ ॥

आयाय विमुक्तमश्वं महिषीवावातापरिवृ-

क्ताऽऽज्येनाभ्यञ्जन्ति पूर्वकायमध्यापरकायान्य-

थादेशं वसवस्त्वेति प्रतिमन्त्रम् ॥ १३० ॥

एतत् विमुक्तमश्वं महिष्याद्याऽभ्यञ्जन्ति सर्वकायमध्याप-
रकायान्यथादेशं इति । महिषी पूर्वकायं मध्यं वावाता ऽपरकायं
परिवृक्ता । वसवस्त्वेत्येभिर्मन्त्रैः प्रतिमन्त्रम् ॥ १३० ॥

अभ्रश्रुश्रमानान्मणीन्सौवर्णानेकशतमेकशतं

केसरपुच्छेष्वावयन्ति भूर्भुवः स्वरिति प्र-

तिमाहाव्याहति ॥ १३१ ॥

अभ्रश्रुश्रमानानिति यथा न पतन्ति सौवर्णान्मणीन्केसरयोः पु-
च्छे च प्रवयन्ति । भूरिति महिषी भुव इति वावाता स्वरिति प-
रिवृक्ता ॥ १३१ ॥

अनुचर्यश्च तूष्णीमेकेषाम् ॥ १३२ ॥

भाषयन्ति । एकेषां त्विति विकल्पः ॥ १३२ ॥

अश्वाय रातिहुतशेषं प्रयच्छति लाजी३-

ञ्छाची३निति ॥ १३३ ॥

अनेनमन्त्रेण ॥ १३३ ॥

अप्स्ववहरणमखादति ॥ १३४ ॥

अखादत्यश्वे अप्स्ववहरणं सा चेयं प्रतिपत्तिः ॥ १३४ ॥

ब्रह्मा पृच्छति होतारं यूपमभितः कः स्वि-

देकाकीति ॥ १३५ ॥

यूपमभितो वदन इति वचनात् ॥ १३५ ॥

सूर्य इत्याचष्टे ॥ १३६ ॥

होता ॥ १३६ ॥

होता ब्रह्माणं का स्विदासीदिति ॥ १३७ ॥

पृच्छतीत्यनुवर्तते ॥ १३७ ॥

द्यौरिति प्रत्याह ॥ १३८ ॥

ब्रह्मा ॥ १३८ ॥

पशुपाकरणान्तमाश्वमेधिकमभिहितमश्वभिष्टवादि इदानीं
प्राकृतानुवृत्त्यर्थमाह—

अग्निमन्थनादि करोति ॥ १३९ ॥

अग्निष्ठेश्वतूपरगोमृगान्नियुनक्ति ॥ १४० ॥

यूपे ॥ १४० ॥

यथोक्तमश्ववादौ देवताः ॥ १४१ ॥

यथाश्वस्तूपरोऽध्याय उक्तास्तथैव प्रतिपत्तव्याः । ब्राह्मणमेवे-
दमिति ॥ १४१ ॥

पर्यङ्गयानते ॥ १४२ ॥

युनक्तीति वर्तते ॥ १४२ ॥

पञ्चदश पञ्चदश रोहितादीन्त्सौर्यान्तानितरेषु ॥ १४३ ॥

इतरेषु यूपेषु पञ्चदशरोहितादीन् सौर्यान्तान्नियुनक्ति । यू-
पोच्छ्रयणक्रमेण प्रवृत्तेः ॥ १४३ ॥

कपिञ्जलादीन्पृषतान्तांस्त्रयोदश त्रयोदश

पूपान्तरेषु ॥ १४४ ॥

त्रयोदश त्रयोदशारययानाकाशेष्वालभत इति वचनात् । तां-
श्चाकाशोत्पत्तिक्रमेण । अपरे तु दक्षिणत आरभ्येच्छन्ति ॥ १४४ ॥

अश्वप्रोक्षणमङ्गयस्त्वा वायुष्टेति ॥ १४५ ॥

आध्वरिकं यजुरनुहुत्याश्वमेधिकं यजुः प्रतिपद्यत इति समु-
च्चयश्रवणात् ॥ १४५ ॥

उपगृह्णात्यपाम्पेरुरग्निः पशुरिति ॥ १४६ ॥

मन्त्रद्वयेनाश्वस्य मुखे ॥ १४६ ॥

कपिञ्जलादीनुत्सृजन्ति पर्यभिकृतान् ॥ १४७ ॥

देवतामुद्दिश्योद्दिश्य नियोगक्रमेणोत्सर्गः ॥ १४७ ॥

हिरण्यवासोधीवासेष्वश्वसंज्ञपनम् ॥ १४८ ॥

वासोधीवासः हिरण्यमित्यश्वयोपस्तृणन्तीति वचनात् । तु-
णमपि प्रवर्तत एवाहृष्टार्थत्वात् ॥ १४८ ॥

परिपशव्ये हुत्वा प्राणाय स्वाहेति
तिस्रोऽपराः ॥ १४९ ॥

आहुतीहुति ॥ १४९ ॥

वाचयति पत्नीर्नयन्नमस्तेऽम्ब इति ॥ १५० ॥

मन्त्रसमुच्चयः ॥ १५० ॥

अश्वं त्रिस्त्रिपरियन्ति पितृवन्मध्ये गणा-
नां प्रियाणां निधीनामिति ॥ १५१ ॥

गणानान्त्वेति त्रिः प्रदक्षिणम् । प्रियाणामिति त्रिरप्रदक्षिणम् ।
निधानान्त्वेति च प्रदक्षिणम् । वसो ममेति च सर्वत्रानुषङ्गः तुल्य-
योगात् ॥ १५१ ॥

प्रक्षालितेषु महिष्यश्वमुपसंविशत्याहम-
जानीति ॥ १५२ ॥

प्रक्षालितेषु पशुषु महिषी अश्वमुपसंविशत्याहमजानीत्यनेन
मन्त्रेण । निष्ठितेषु पशुषु महिषीमश्वायोपरि पातयन्तीति व-
चनात् ॥ १५२ ॥

अधीवासेन प्रच्छादयति स्वर्गे लोके इति ॥ १५३ ॥

अश्वमहिष्योरुपरि वासो ददाति स्वर्गे लोके इत्यनेन
मन्त्रेण ॥ १५३ ॥

अश्वशिश्रमुपस्थे कुरुते वृषा वाजीति ॥ १५४ ॥

निरायत्याश्वस्य शिश्रं महिष्युपस्थे निधत्त इति वचनात् ।
महिष्युपस्थ इति वचनेन समासोपम । कुत पतत् । पुष्ट्यश्रवणा-
त् । ननु समासलक्षणेन लुप्ता षष्ठी । नैतदेवम् । अश्रुतां कल्पयित्वा
लोपो व्यावर्णयितव्यः । महिष्या एव पुनः कर्तृत्वे एव दोषो न
भवति ॥ १५४ ॥

उत्सक्थ्या इत्यश्वं यजमानोऽभिमन्त्रयते ॥ १५५ ॥

अध्वर्युर्मा भूदिति यजमानग्रहणम् ॥ १५५ ॥

अध्वर्युर्ब्रह्मोद्गातृहोतृक्षत्तारः कुमारीपत्नीभिः

संवदन्ते यकासकाविति दशर्चस्य द्वाभ्यां

द्वाभ्यां हये हये ऽसावित्यामन्त्र्यामन्त्र्य ॥ १५६ ॥

अध्वर्युर्वाद्यः कुमारीपत्नीभिर्यथासंख्येन सम्बदन्ते यकासका-
विति दशर्चस्य द्वाभ्यां द्वाभ्यामृग्भ्यां हये हये ऽसाविति पूर्वतर-
मामन्त्र्यामन्त्र्य ॥ १५६ ॥

सानुचर्यः प्रत्याहुः ॥ १५७ ॥

अनुचर्य एकेषाम् ॥ १५८ ॥

अतश्च विकल्पः ॥ १५८ ॥

महिषीमुत्थाप्य पुरुषा दधिक्राव्ण

इत्याहुः ॥ १५९ ॥

उत्थापनं च पत्न्या अनुचरीकर्तृकम् । उत्थापयन्ति महिषीं
ततस्ता यथेतं प्रतिपरायन्तीति श्रुतेः । अथेतरे सुरभिर्मतीमृचम-
न्ततोन्वाहुरिति ॥ १५९ ॥

तिस्रः पत्न्यो ऽसिपथान्कल्पयन्त्यश्वस्य

सूचीभिलौहाराजतसौवर्णीभिर्मणिसंख्याभि-

र्गायत्रीत्रिष्टुबिति द्वाभ्याम् ॥ १६० ॥

महिष्याद्यास्तिस्रः पत्न्यो ऽसिमागान्कल्पयन्ति अश्वस्य सू-
चीभिर्मणिसंख्याभिरेकयतेनैकशतेन । ताश्च लौहाराजतसौवर्ण्यो
भवन्ति । गायत्रीत्रिष्टुबिति द्वाभ्यां द्वाभ्यामृग्भ्याम् ॥ १६० ॥

रजतसुवर्णसीसाभिर्वा मन्त्राप्नानात् ॥ १६१ ॥

१०७

वाशब्दः पक्षव्यावृत्तौ । न लोहरजतसौवर्ण्यो भवन्ति राज-
तसुवर्णसीसाख्या भवन्ति । कुत एतत् । मन्त्राग्नात् । मन्त्रे हि
रजता हरिणीः सीसा इति च दृश्यते । तेन लोहशब्दस्य ताम्र-
मात्रविषयत्वात् मन्त्रवर्ण्येन व्यवस्थापनं युक्तमिति सीसादिमयो
भवन्ति ॥ १६१ ॥

सौवर्णासिरश्वः ॥ १६२ ॥

भवति ॥ १६२ ॥

लोहाः पर्यङ्ग्याणाम् ॥ १६३ ॥

अस्यो भवन्ति ॥ १६३ ॥

आयसा इतरेषाम् ॥ १६४ ॥

इतरेषां पशूनामायसा अस्यो भवन्ति ॥ १६४ ॥

अश्वं विशास्यनुवाकेन कस्त्वा छयतीति ॥ १६५ ॥

विशसनमवदानकालीनम् । विशसनशब्दस्य तत्र दृष्टार्थत्वात् ।
विशासि पशुमन्य इति वपाकालीनं वा तत्रापि हि विशसनशब्दो भ-
वति । शसिर्हि सार्थः । तत्रापि हि हिंसा विद्यत इति । प्राथम्याच्च
वपाकालीनमेव ॥ १६५ ॥

मेदोऽस्योद्धरन्ति वपार्थे ॥ १६६ ॥

अस्याऽश्वस्य वपाकार्ये मेदो गृह्यते । कार्यापत्त्या चात्र धर्म-
प्रवृत्तिः ॥ १६६ ॥

लोहितं चास्य श्रपयन्ति ॥ १६७ ॥

अस्येत्यश्वस्य ॥ १६७ ॥

प्राजापत्यवपानामुत्तरतः श्रपणं होमो

हविषश्च ॥ १६८ ॥

आहवनीयस्योत्तरतः श्रपणं होमश्च । तथा हविषः ॥ १६८ ॥

प्राग्वपाहोमाद्धोताध्वर्युं च सदसि संवदेते

चतसृभिः कः स्विदेकाकीति पूर्ववत् ॥ १६९ ॥

वपाहोमात्पूर्वं स्वाहाकृत्युत्तरकालं होताध्वर्युं सदसि संवदेते कः स्विदेकाकीति चतसृभिर्ऋग्भिः । पूर्ववदित्युक्तिप्रत्युत्त्या । श्रुतासु वपासु स्वाहाकृतिभिश्चरित्वा प्रत्यञ्चः प्रतिपरेत्य सदसि ब्रह्मोद्यं वदन्ति पूर्वया द्वारा प्रपद्य यथा धिष्ययं व्युपविशन्ति स होताध्वर्युं पृच्छतीति श्रुतेः । यदत्र सूत्रेणाभिहितं तच्चशब्देन लभ्यते प्रत्यञ्चः प्रतिपरेत्येवमादि ॥ १६९ ॥

ब्रह्मोद्गातारौ च पृच्छामि त्वेति ॥ १७० ॥

चशब्दाच्चतसृभिर्ऋग्भिरुक्तिप्रत्युत्त्या ॥ १७० ॥

पुनः पूर्वावपरेणोत्तरवेदिं का स्विदासीदिति ॥ १७१ ॥

संवदेते । पूर्वाविति होताध्वर्युं ॥ १७१ ॥

उत्तरौ च कत्यस्येति ॥ १७२ ॥

चशब्दात्संवदेते । चतसृभिरेव ॥ १७२ ॥

यजमानोध्वर्युं पृच्छामि त्वेति ॥ १७३ ॥

इयं वेदिरित्यध्वर्युः ॥ १७४ ॥

प्रत्याह ॥ १७४ ॥

सर्वहुतेन महिम्ना चरति यस्ते ऽहन्निति

जुहोति ॥ १७५ ॥

महिम्नेति ग्रहस्य संज्ञा ॥ १७५ ॥

अत्र वा ग्रहणम् ॥ १७६ ॥

उदिते ब्रह्मोद्यं इति प्रकृत्य अध्वर्युः हिरण्मयेन पात्रेण प्रा-

जापस्यं महिमानं ग्रहं गृह्णातीति श्रुतेः । ततश्चात्रैव ग्रहणम् । पूर्वं सामान्यश्रुतेरध्यवसितम् ॥ १७६ ॥

वपाभिश्चरति ॥ १७७ ॥

वपाप्रचारं करोतीत्यर्थः ॥ १७७ ॥

अत्र कुल्वतूपररोहितादिभिर्गुणशब्दैश्चोदितानां पशूनां द्रव्यं प्रतिसन्देहः किं जातीयाः पशव इति । जातिशब्देन चोपलक्षणं प्रकृतौ कृतमिहापि तद्वदेव कर्तव्यमित्यत इदमुच्यते । अन्वयाच्छागा एत इति । ततश्च तच्छब्देनोपलक्षणमित्येवं प्राप्त आह—

छागोस्त्रमेषाः पश्वभिधानाद्यथालिङ्गम् ॥ १७८ ॥

छागोस्त्रमेषा एते पशवो यथालिङ्गम् । येन येन लिङ्गेन यो यः पशुर्लिङ्ग्यते अवगम्यते स स प्रत्येतव्यो न सर्वे छागा इति । तेन रोहितलिङ्गेन गौर्गृहीतव्यः तूपरत्वेन छागः कुल्वलिङ्गेन मेषः । कुत एतत् । पश्वभिधानात् । एते हि विशिष्टजातिव्यवच्छिन्नद्रव्यगतगुणाभिधायकाः न द्रव्यमात्रगतगुणाभिधायका इति । ततश्चोस्त्रादिशब्दैरुपलक्षणं कर्तव्यमिति । यदि रोहितादयः शब्दाः पश्वभिधायकाः ततस्तैरेवोपलक्षणं युक्तं नोस्त्रादिभिरिति । एवं च विशिष्टशब्दस्य मन्त्रत्वे भाव इति न्यायानुग्रहो भवति । कोसौ न्याय इति चेत् । मन्त्रस्य ह्यभिहितार्थप्रकाशकत्वमुदितम् । अभिधानञ्च रोहितादिभिरित्येवं प्राप्त उच्यते । नैतद्युक्तम् ॥ १७८ ॥

कस्मात्—

गुणवचनाच्चोदनाशब्दस्य ॥ १७९ ॥

यस्माद्गुणवचनाश्चोदनाशब्दाः न च प्रकृतौ गुणशब्देनोपलक्षणं कृतम् । नन्विदानीमेवोक्तं यथालिङ्गं पश्वभिधायका रोहितादयः शब्दाः इदानीं गुणवचना इति विरुद्धमुच्यते । नैतद्विरुद्धं रोहितादिशब्दा हि स्वार्थमभिधाय तद्वति द्रव्याविशेषे वर्तन्ते न शुक्लशब्दादिवद्द्रव्यमात्रे । कुत एतत् । गोद्रव्य एव प्रयोगात् प्रत्ययाच्च । तेन गुणवचनत्वेपि सति द्रव्याभिधायकत्वमविरुद्धम् । यथा कलम-
किसोरवर्करादयः शब्दा वयो विशेषवचना अपि सन्तो विशिष्टजातिव्य-

वह्निद्रव्यगतं वयोभिदधत्येवञ्च सति छागोस्त्रमेषशब्दैरेवोपलक्षणं यु-
क्तमिति । ननु च रोहितादिशब्दानां जात्यभिधाकत्वे गोऽव्यजशब्दैर-
प्युपलक्षणं प्राप्नोति तेन हि तज्जात्युपलक्षणसामर्थ्यमुक्ता इति । ततः
किम् । छागोस्त्रमेषशब्दानामुपलक्षणसामर्थ्यमुपनीयते । एतैरेवोपलक्षण-
मिति न नियोगतः प्राप्नोति ॥ १७९ ॥

अत्रोच्यते—

प्रकृतौ वा वचनात् ॥ १८० ॥

प्राकृतावग्निषोमीयं पशुमालभेति चोदनायां छागशब्देनोप-
लक्षणं दृष्टम् । तथा गौरनूबन्ध्य इति चोदनायामुस्त्रशब्देन शा-
खान्तरे । तथा चरकसौत्रामण्यामृषभेण सह विकल्परूपता पठ्य-
ते मेषस्य तत्र च मेषशब्देनोपलक्षणं दृष्टम् । तेनेह चिन्त्यते
तज्जातीयद्रव्याणि किं तैरेव शब्दैरुपलक्षणं क्रियतामुत शब्दान्तरै-
रिति । तैरेवेति युक्तरूपतरम् । ते ह्यन्यत्र द्रव्याणामुपलक्षणं कुर्वा-
णा दृष्टाः । इहापि च तज्जातीयान्येव द्रव्याणीति । तस्मा-
त्तैरेवोपलक्षणमिति । अत आचार्येण साधूक्तं छागोस्त्रमेषाः पश्व-
भिधानादिति । अपि चैवं क्रियमाणे वैदिकमेवोपलक्षणं भवतीतर-
था लौकिकं स्यात् । तस्माच्छागोस्त्रमेषशब्दैरेवोपलक्षणम् । अपि
च निगमेष्वेवं द्रव्येषु छागोस्त्रमेषशब्दाः प्रयुक्ता दृश्यन्ते । न च
निगमकारस्य कश्चित्प्रतारणयिः । अतस्तत्स्मरणमपि समूलत्वाद-
विरोधाच्च प्रमाणमेवेति ॥ १८० ॥

एकविंशतिप्रदानानेकेऽन्वक्चातुर्मास्यदेवताः

पितृतैयम्बकपुनरुक्तवर्जम् ॥ १८१ ॥

चातुर्मास्यदेवतानां हुत्वा हुत्वा देवतानामिति । एकविं-
शतिं चातुर्मास्यदेवता अनुदुत्यैकविंशतिधा कृत्वा प्रचरेयुरिति
श्रुते ॥ १८१ ॥

ऐन्द्रामवैश्वदेवकायानैके ॥ १८२ ॥

क्रमेणैन्द्राग्नस्य वपाः हुत्वा इतरासां होमः । एवमपि हि

भूयते । ऐन्द्राग्नस्य वपायाऽ हुतायां तदन्वितरां जुहुयुरिति । तथा
वैश्वदेवस्य वपायाऽ हुतायां, तथा कायस्य वपायाऽ हुतायां तद-
न्वितरा जुहुयुरिति ॥ १८२ ॥

देवता तन्त्रेण तु ॥ १८३ ॥

अत्र सह प्रक्षेपे याः समानदेवतास्तासां तन्त्रेणोच्चारणं
सकृत्प्रयागादेव कार्यसिद्धेः ॥ १८३ ॥

व्यवस्थितास्वपि तन्त्रेण प्राप्त आह—

न कालभेदात् ॥ १८४ ॥

भिन्नो हि तत्र कालः देवतान्तरव्यवधानात् ॥ १८४ ॥

वपान्ते द्वितीयेन पूर्ववद्यस्ते रात्राविति

जुहोति ॥ १८५ ॥

वपाहोमान्ते द्वितीयेन महिम्ना चरति यस्ते रात्राविति जु-
होति । पूर्ववच्छब्देन सर्वहोमो लभ्यते ॥ १८५ ॥

शूलेऽश्वशेषश्रपणम् ॥ १८६ ॥

कर्तव्यमिति शेषः । शूलस्य चापूर्वत्वात्प्रोक्षणं न
भवति ॥ १८६ ॥

सर्पणप्रभृत्या पश्वादासदनात् कृत्वा ॥ १८७ ॥

लोहितमवद्यति गोमृगकण्ठाश्वशफयोर-

यस्मये चरौ ॥ १८८ ॥

अश्वस्य लोहितमवद्यति गोमृगकण्ठेऽश्वशफे अयस्म-
ये चरौ ॥ १८८ ॥

वेतसशाखासु प्राजापत्यानाम् ॥ १८९ ॥

वेतसशाखास्ववद्यति वेतसफटे प्राजापत्यान्तसञ्चिनोतीति व-
चनात् ॥ १८९ ॥

अश्वस्य वा ॥ १९० ॥

वेतसशाखास्ववद्यति नान्येषां पशूनाम् । एवं हि श्रूयते प्ल-
क्षशाखास्वन्येषां पशूनामवद्यन्ति वेतसशाखास्वश्वस्येति । यत्तु
शाखान्तरीयं वचनं वेतसकटे प्राजापत्यान्सञ्चिनोतीति । तदनेन
विशेषे स्थाप्यते अश्वोपि हि प्राजापत्य एवेति ॥ १९० ॥

स्विष्टकृद्नस्पत्यन्तरे शूल्यः हुत्वा देवताऽ-
श्वाङ्गेभ्यो जुहोत्यमुष्मै स्वाहेति प्रतिदेवतः
शादप्रभृतित्वगन्तेभ्यः ॥ १९१ ॥

स्विष्टकृद्नस्पत्यन्तरे शूल्यः हुत्वा, शूले श्रपितं शूल्यं, तदधुत्वा,
जुहोतित्वाच्चास्योपविष्टहोमः, प्राजापत्योऽश्व इति च प्राजापतेर्देव-
तात्वम् । देवताभ्योऽश्वाङ्गेभ्यश्च जुहोति शादप्रभृतित्वगन्तेभ्य अ-
मुष्मै स्वाहेति चतुर्गृहीतमाज्यम् । आज्यमवदानात्कृत्वा प्रत्या-
ख्यायं देवताभ्य आहुतीर्जुहोतीति वचनात् ॥ १९१ ॥

विमुखाच्च परेभ्यः ॥ १९२ ॥

विमुखोऽयेनृपसिद्धः उग्रश्च भीमश्चेत्ययम् । ततः परं ये देवता
विशेषास्तेभ्यश्च जुहोति अग्निः हृदयेनेत्येवमादिभ्यः ॥ १९२ ॥

मानो मित इति च प्रत्यूचमनुवाकाभ्याम् ॥ १९३ ॥
जुहोति ॥ १९३ ॥

अन्त्यां द्यावापृथिवीयाम् ॥ १९४ ॥

द्यावापृथिव्यामुत्तमामाहुति जुहोतीति वचनात् ॥ १९४ ॥

स्विष्टकृदन्तेऽग्निभ्यः स्विष्टकृद्भ्यः स्वाहेति लो-
हितं जुहोति यथावत्तम् ॥ १९५ ॥

यस्मिन् यस्मिन्नवत्तन्तेनैव जुहोति मा भूज्जुह्वा होम इति
यथावत्तग्रहणम् ॥ १९५ ॥

अश्वशफेन वानुयाजान्ते ॥ १९६ ॥

जुहोति ॥ १९६ ॥

अयस्मयेन पत्नीसंयाजान्ते ॥ १९७ ॥

इमानुकमिति च द्विपदाः ॥ १९८ ॥

द्विपदा उत्तमा जुहोतीति वचनात् ॥ १९८ ॥

अतिरात्र उत्तमः ॥ १९९ ॥

उत्तममहरतिरात्रसंख्यं भवति । ननु चाहीनत्वादतिरात्रः प्राप्त एव किमर्थं पुनरुच्यते । गवादीनां नाम्ना स्वसंख्या मा भूवन्निति पुनरुच्यते ॥ १९९ ॥

सर्वस्तोमो ज्योतिर्गौरायुरभिजिद्विष्वजिन्महा-
व्रतमसोर्यामो वा ॥ २०० ॥

एते चाहर्विशेषा भवन्ति । असोर्यामो वेति ॥ २०० ॥
असोर्यामे विशेषमाह—

असोर्यामे तिरोऽह्नीयेभ्यो रात्रिपर्याय

उत्तमः ॥ २०१ ॥

तिरोऽह्नीयेभ्यो वसितेभ्य उत्तमो रात्रिपर्यायश्चतुस्तोत्रो भवति ॥ २०१ ॥

अग्निष्ठे प्राजापत्यौ च ॥ २०२ ॥

प्राजापत्यौ उत्तमाहः संयोगेन । उत्तममहः प्रकृत्य हि श्रूयते । चतुर्विंशतिं चैवैतान् गव्यानालभेतेति वचनात् । एवं चान्यत्रासोर्यामस्यातिरात्रिका एव ऋतुपञ्चवस्तद्विकारत्वात् ॥ २०२ ॥

अवभृथेष्टयन्ते ऽप्सु मग्नस्य पिङ्गलखलति-

विक्लिधशुक्लस्य मूर्धनि जुहोति जुम्बकाय
स्वाहेति ॥ २०३ ॥

अवभृथान्ते ऽप्सु मग्नस्य पिङ्गलस्य स्रलतेः, स्रलतिः स्रत्वाटः,
विक्लिधो दन्तुरः, शुक्लोतिगौरस्तस्य मूर्धनि जुहोति जुम्बकाय
स्वाहेति ॥ २०३ ॥

उत्क्रान्ते यजमाने पापकृतोऽभ्यवयन्त्यचरि-
त्वा व्रतानि ॥ २०४ ॥

अवभृथादुत्तीर्णं यजमाने पापकृतोऽभ्यवयन्ति अचरित्वा
व्रतानि । प्रक्रान्तप्रायश्चित्तस्य चैतद्भवति । अचरित्वा व्रतानीत्युक्त-
त् । पापकृद्ब्रह्मेण च ब्रह्महा उच्यते ॥ २०४ ॥

अश्वमेधपूताख्यास्ते ॥ २०५ ॥

अश्वमेधपूता इत्याख्यास्तेषां पूता भवन्तीत्यर्थः । अपिचाश्व-
मेधावभृथे स्नात्वा पूता भवन्तीति स्मृतेः ॥ २०५ ॥

नानावभृथानि वा ॥ २०६ ॥

भवन्ति । प्रत्यहमवभृथेन चरन्तीति वचनात् ॥ २०६ ॥

कुम्भोपमारणान्तं पूर्वयोः ॥ २०७ ॥

अहनो भवति ॥ २०७ ॥

कुत एतत्—

शेषे दीक्षाव्रताभावात् ॥ २०८ ॥

कर्मशेषे दीक्षाव्रतस्याभावात् । अवभृथस्नानेन उन्मुक्तदीक्षो
भवतीत्यभिप्रायः ॥ २०८ ॥

सर्वं वा श्रुतेः ॥ २०९ ॥

सर्वं वा स्नानाद्यपि भवति । प्रत्यहमवभृथेन चरन्तीति

भुतेः । यदुक्तं स्नानेनोन्मुक्तदीक्ष इति । तत्र वचनसामर्थ्यात् सर्वावभृथाभ्युत्थोऽन्मुक्तदीक्षो भवति । साभ्यासो ह्यवभृथाऽवभृथाकार्ये वर्तते । यथा सप्ताहं दीक्षणीयया चरतीति साभ्यासा दीक्षणीया दीक्षणीयाकार्ये वर्तते ॥ २०९ ॥

एकविंशतिरनूबन्ध्यातः ॥ २१० ॥

भवन्तीति शेषः । अभ्यस्तकूपमिदमेकं मर्मं प्रकृतावेव दृष्टत्वात् ॥ २१० ॥

उदवसानियान्ते भार्या ददाति यथासंवादः

सानुचरीः ॥ २११ ॥

उदवसानीयायाऽसंस्थितायां चतस्रश्च जायाः कुमारी पञ्चमी चत्वारि च शतान्यनुचरीणां यथा समुदितं दक्षिणां ददातीति श्रुतेः ॥ २११ ॥

कुमारीं पालागलीं चाध्वर्यवे ॥ २१२ ॥

कुमारी यजमानदुहिता । एतेऽध्वर्यवे ददाति ॥ २१२ ॥

अनुचरीर्वा फलाधिकारादितरासाम् ॥ २१३ ॥

षाशब्दः पक्षव्यावृत्तौ । न भार्या ददाति अनुचरीरेव दद्यात् । कुत एतत् । फलाधिकारान्भार्याणां यजमानतुल्या एवैता इति । मध्यमकं हि यजमानस्य पत्नीनां च द्रव्यं साधारणत्वाद्धोत्सर्गः सदैव भवति नान्यथेति । तत्कथं तर्हि वेदवाक्यं नेयम् । चतस्रश्च जाया यजमानश्च चत्वारि च शतान्यनुचरीणां कुमारीं पञ्चमीं यथा संवादं दक्षिणां ददाति ॥ २१३ ॥

अनारभ्यत्वाच्च ॥ २१४ ॥

अपि च यथा पत्न्यो यजमानदानेऽसमर्थाः एवं यजमानेपि पत्नीनाम् । तस्मादनारभ्योऽयमर्थः ॥ २१४ ॥

द्वादशाहमाग्नेयः पुरोडाशः ॥ २१५ ॥

गृहेषु कर्तव्यः । आग्नेय इति न्यायसूत्रम् ॥ २१५ ॥

ब्रह्मौदनो वा ॥ २१६ ॥

द्वादशब्रह्मौदनान्युत्थाय निर्वपति द्वादशभिर्वेष्टिभिर्यजत इति
श्रुतेः ॥ २१६ ॥

प्रत्यूतुपशूनालभते षट् षड्वसन्ताद्यामेया-
नैद्रान्पार्जन्यान्मारुतान्वा मैत्रावरुणानैन्द्रावै-
ष्णवानैन्द्राबार्हस्पत्यान् ॥ २१७ ॥

अथमपि हि श्रूयते ॥ २१७ ॥

इत्युपाध्यायकर्ककृतौ कात्यायनसूत्रविवरणे
विंशतिमोऽध्यायः समाप्तः ।

एकविंशोऽध्यायः ।

पुरुषमेधस्त्रयोविंशतिदीक्षोऽतिष्ठाकामस्य ॥ १ ॥

पुरुषमेध इति कर्मणो नामधेयम् । स च पञ्चरात्रः स्यात् । स
 वा एष पुरुषमेधः पञ्चरात्रो यज्ञक्रतुर्भवतीति श्रुतेः । त्रयोविंशति-
 दीक्षः । तस्य त्रयोविंशतिदीक्षा इति वचनात् । अतिष्ठाकामस्येति ।
 सर्वाणि भूतान्यतीत्य तिष्ठत इत्यतिष्ठेत्युच्यते तत्कामस्य ॥ १ ॥

ब्राह्मणराजन्ययोः ॥ २ ॥

भवति न वैश्यस्य ॥ २ ॥

अग्निष्टोमावन्तरेणातिरात्र उक्थ्यपक्षः ॥ ३ ॥

पञ्चरात्रस्याद्यन्तयोरग्निष्टोमो मध्ये ऽतिरात्रः तमभित उक्थ्यौ ।
 संस्थामात्रविधानाच्च सर्व एते ऽपूर्वाः । अतश्च द्वादशाहिको वि-
 द्यन्तः प्रत्येकम् ॥ ३ ॥

यूपैकादशिनी भवति ॥ ४ ॥

अत्र ॥ ४ ॥

तावन्तोऽग्नीषोमीयाः ॥ ५ ॥

एकादशाग्नीषोमीया पशव उपवसथ इति श्रुतेः । ते च म-
 ध्यमे यूपे नियुज्यन्ते । न ह्यत्राश्वमेधवत्प्रतियूपश्रवणम् ॥ ५ ॥

पशूनुपाकरिष्यन्नतिरात्रे देवसवितरिति प्र-

त्युचं तिस्रो जुहोति ॥ ६ ॥

स वै पशूनुपाकरिष्यन्निति प्रकृत्य एतास्त्रिः सावित्रीरा-
 हुतीर्जुहोतीति श्रवणात् ॥ ६ ॥

ऐकादशिनानुपाकृत्य ब्राह्मणादींश्च ॥ ७ ॥

चशब्दादुपाकरोति । ब्रह्मणे ब्राह्मणमिति चैते ब्राह्म-
णादयः ॥ ७ ॥

नियोजनकालेऽष्टाचत्वारिंशत्तमाद्यानग्निष्ठे ॥ ८ ॥

नियुनक्तीति शेषः ॥ ८ ॥

इतरेष्वेकादशैकादश ॥ ९ ॥

इतरेषु एकादशैकादश नियुनक्ति ॥ ९ ॥

द्वितीयोच्छ्रिते शेषान् ॥ १० ॥

अन्ते मा भूदिति द्वितीयोच्छ्रितग्रहणम् ॥ १० ॥

नियुक्तान् ब्रह्माभिष्टौति होतृवदनुवाकेन

सहस्रशीर्षेति ॥ ११ ॥

होतृवदिति शस्त्रवदभिष्टवः ॥ ११ ॥

कपिञ्जलादिवदुत्सृजन्ति ब्राह्मणादीन् ॥ १२ ॥

पर्यग्निकृतानुत्सृजन्तीत्यर्थः ॥ १२ ॥

स्विष्टकृद्घनस्पत्यन्तरे पुरुषदेवताभ्यो जुहोति ॥ १३ ॥

आज्येन ॥ १३ ॥

सपुरुषमश्वमेधवदक्षिणा ॥ १४ ॥

राक्षः ॥ १४ ॥

सर्वस्वं ब्राह्मणस्य ॥ १५ ॥

अथ यदि ब्रह्मणो यजेत सर्ववेदसं दद्यादिति भुतेः ॥ १५ ॥

प्रतिदेवतं तिस्रस्तिस्रोऽनूबन्ध्याः पञ्चोत्त-

मायाम् ॥ १६ ॥

तिस्रो मैत्रावरुण्यः तिस्रो वैश्वदेव्यः पञ्च बार्हस्पत्यः ॥ १६ ॥

तैधातव्यन्ते समारोह्यात्मन्नग्नी सूर्यमुपस्था-
याद्भ्यः सम्भृत इत्यनुवाकेनानपेक्षमाणोर-
ण्यं गत्वा न प्रत्येयात् ॥ १७ ॥

तैधातव्यन्ते आत्मन्नग्नी समारोह्य अद्भ्यः सम्भृत इत्यनु-
वाकेन सूर्यमुपस्थायारण्यमियात् अपुनर्गृहाय । ततश्चाश्रमान्त-
रप्राप्तिरियमिति । यच्च स्मृतिषूच्यते प्रजापत्यां निरूप्येष्टिं सर्ववेद-
सदक्षिणाम् । आत्मन्नग्नी(१) समारोप्य ब्राह्मणः प्रवजेद्वृद्धादितिस-
चायं पुरुषमेधाख्या सर्वस्वदक्षिणा प्रजापत्येष्टिस्तां निरूप्य पा-
रिव्रज्यं ब्राह्मणस्य । एवं च यावज्जीवमग्निहोत्रं जुहुयादिति श्रुति-
रनया श्रुत्या विकल्पते । अथ स्मार्त्तेष्टिः प्रजापत्या स्यात्तदानीं स्मृत्या
श्रुतिर्बाधिता स्यात् । न चैनदिष्यते । पुरुषमेधः कथं प्राजापत्येष्टिरिति
चेत् सन्ति ह्यत्र प्राजापत्याः पशवस्तदुपलक्षिता प्रजापत्येत्युक्ता ॥ १७ ॥

ग्रामे वा विवत्सन्नरण्योः ॥ १८ ॥

यद्यु ग्रामे विवत्सेदरण्योरग्नी समारोह्योत्तरनारायणेनैवा-
दित्यमुपस्थाय गृहेषु प्रत्यववस्येदिति ॥ १८ ॥

सर्वमेधः सर्वकामस्य ॥ १९ ॥

सर्वमेध इति कर्मनामधेयम् । विध्यर्थवादमन्त्रत्वासम्भवात् ।
स सर्वकामस्य भवति ॥ १९ ॥

दशरात्रः ॥ २० ॥

उपक्रमात्तत्सिद्धेर्दशरात्रग्रहणं न कर्तव्यम् । क्रियते च । त-
त्किमर्थम् । अग्निष्टुत्रय उक्त्या इति वक्ष्यति । तत्रेन्द्रस्तुदादिभ्यो-
धिका उक्त्या मा भूवन्निति इन्द्रस्तुदादय एवोक्त्याः ॥ २० ॥

१ आत्मन्यग्नीनिति तु मनुस्मृतौ पाठः ।

अग्निरुत्तमः ॥ २१ ॥

एकशतविधोऽग्निरन्न ॥ २१ ॥

अग्निष्टुत्रय उक्थ्या इन्द्रस्तुत्सूर्यस्तुद्वैश्वदे-
वस्तुद्वतं वाजपेयोऽसौर्यामः सर्वमस्मिन्नाल-
भते ॥ २२ ॥

अस्मिन्नसौर्यामे सर्वमालभ्यते । तस्मिन्सर्वमेधानालभत
इति श्रुतेः । अशक्यार्थो पदेश इति चेत् । न हि निरवग्रहः सर्वाल-
म्भः शक्यते कर्तुम् । एवं चेद्येषामेवोपलम्भो दृष्टस्तेषां सर्वतोच्यते ।
ते च पुरुषोऽश्वो गौरविरज इति । अपि चान्ते सर्वशब्दो दृश्यते ।
पुरुषोऽश्वो गौरविरज इति प्रकृत्य एतावन्तो वै सर्वे पशवस्त-
स्मात्सर्वशब्देन पञ्चपश्वालम्भ उच्यते । अतिरात्रविकारत्वाच्चासौर्या-
मे तत्सोमायनदेवताभ्य आलभ्यन्त एकैकस्यै देवतायै पञ्च पञ्च
पशव आलभ्यन्ते विभागाभावात् । लिङ्गाच्च अवपाकानां त्वचो जु-
होतीति यदि पञ्चैते पशव एते स्युस्ततोवपाकानां त्वचो जुहोतीति ब-
हुवचनमुपपन्नम् । तस्मात्प्रतिदेवतं पञ्च पञ्च पशवः । सर्वे चैते
यूपे नियुज्यन्ते । सोमायनं ह्येतदिति सर्वत्र चात्र सोमायनम् । न
ह्येतादृशिनी विद्वता सम्भवति । न चैन्द्राग्नः क्वचित्प्रत्यक्षवि-
धानात् ॥ २२ ॥

अवपाकानां त्वचो जुहोति ॥ २३ ॥

पुरुषाश्चावपाकाः ॥ २३ ॥

असौर्याम एवा यमपरो विशेषः—

ओषधिवनस्पतीनां संव्रश्चम् ॥ २४ ॥

प्रकिरतीति शेषः । संवृश्चः कूट उच्यते ॥ २४ ॥

अन्नमन्नं जुहोति वपान्ते ॥ २५ ॥

तृतीयसत्रने च हुतेषु हविःषु ॥ २६ ॥

अयं च सर्वाग्नेर्दर्विहोमः पूर्वतरमोषधिवनस्पतिसंव्रश्च
प्रकीर्य कर्तव्यः । एवमपि हि श्रूयते । संव्रश्चमोषधिवनस्पतीनां प्र-
फिरन्ति शुष्काणां चाद्रीणां चाजमन्नं जुहोति ॥ २६ ॥

आश्वमेधिकं मध्यमं व्रतस्थाने ॥ २७ ॥

मध्यमपदं विकल्परूपतयोच्यते । व्रतस्थाने आश्वमेधिकं म-
ध्यममहर्भवति ॥ २७ ॥

पौरुषमेधिकं वाजपेयस्य ॥ २८ ॥

मध्यममहर्भवति । अत्र आश्वमेधिकार्थं यूपानामेकविंशति-
र्भवति । तज्जात्यनुग्रहे तु बहूनामहानां विरोधस्तस्मात्खादिरो भवति ।
प्रमाणां त्वविरोधाद्भवत्येव वाजपेयिकपक्षे सप्तदशारत्निता ॥ २८ ॥

त्रिणवत्तयस्त्रिंशो उक्थ्यौ ॥ २९ ॥

त्रिणवत्तयस्त्रिंशौ क्रतू उक्थ्यसंख्यौ भवतः । तौ च पूर्वस्तोम-
सस्वन्धिनौ । तत्र दृष्टत्वात् ॥ २९ ॥

अतिरात्रो विश्वजित् ॥ ३० ॥

विश्वजित् सर्वपृष्ठोतिरात्रो दशममहर्भवतीति श्रुतेः ॥ ३० ॥

पुरुषमेधवदक्षिणा सभूमि ॥ ३१ ॥

सर्वमेध उक्तः पितृमेध इदानीमभिधीयते—

पितृमेधः संवत्सराऽस्मृतौ ॥ ३२ ॥

पितृमेध इति कर्मणो नामधेयम् । स च संवत्सराऽस्मृतौ भ-
वति । यदा न स्मर्यन्ते संवत्सराः मृतस्य । यत्र समा नानु च-
न स्मरेयुरिति श्रुतेः ॥ ३२ ॥

अयुग्मेषु वा ॥ ३३ ॥

अयुग्मेषु संवत्सरेषु कुर्यादिति श्रुतेः । अतश्च विकल्पो-
यम् ॥ ३३ ॥

एकनक्षत्रे ॥ ३४ ॥

एकनक्षत्र ऽ हि पितृणामिति । एकनक्षत्रं च यत्रैका तारका
चित्रास्त्रातिरेवतीत्यादि यथा ॥ ३४ ॥

अमावास्यायाम् ॥ ३५ ॥

वेति सामर्थ्याद्दृष्टव्यम् । समुच्चयः कस्मान्न भवति एक-
नक्षत्रेऽमावास्यायां चानैतदेवम् । अमावास्यायामेकनक्षत्रसंस्तवध्रव-
णात् । अमावास्या वा एकनक्षत्रमिति । तच्च समुच्चये न
घटते ॥ ३५ ॥

निदाघशरन्माघेषु ॥ ३६ ॥

निदाघो ग्रीष्मः । शरच्छरदेव । माघोपि माघ एव । एवं हि
भूयते । निदाघे वा निनोद्यं धीयाता इति शरदि कुर्यात्स्वधा वै शर-
त्स्वधा वै पितृणामन्नं माघे मानोद्य भूदिति च ॥ ३६ ॥

यावन्तो ध्रुविष्यन्तः स्युस्तावतः कुम्भा-

नादाय छत्वाणि चापरिमितानि ॥ ३७ ॥

ध्रुविष्यन्तः पुत्रपौत्राः । वक्ष्यति ह्यमात्या धून्वतस्त्रिस्त्रिः प-
रिक्रामन्ति ॥ ३७ ॥

शरीराणि ग्रामसमीपमाहृत्य कुम्भेन तल्पे

कृत्वाहतपक्षेण परितत्यायसेषु वाद्यमानेषु

वीणायां वोद्धतायाममात्या स्त्रिस्त्रिः परिक्रा-

मन्त्युत्तरीयैरुपवाजनैर्वोपवाजयन्तः ॥ ३८ ॥

कुम्भेन शरीराणि ग्रामसमीपमाहृत्याहतस्य वाससः पक्षेण
परितत्य आयसेषु वादित्रेषु वाद्यमानेषु उद्धतायां वीणायां च
वाद्यमानायां अमात्या उत्तरीयैः उपवाजनैर्वोपवाजयन्तः त्रिस्त्रिः
परिक्रामन्ति ॥ ३८ ॥

स्त्रियो वा ॥ ३९ ॥

परिक्रामन्ति । वेति विकल्पः ॥ ३९ ॥

पूर्वरात्रमध्यापररात्रेषु च ॥ ४० ॥

अथ शब्दात्परिक्रामन्ति ॥ ४० ॥

विफलफान्नमहरेतत् ॥ ४१ ॥

फलफवृद्धौ । बह्वन्नमेतदहर्भक्षति ॥ ४१ ॥

नृत्तगीतवादित्रवच्च ॥ ४२ ॥

भवति ॥ ४२ ॥

अन्नमस्मा उपसंहरन्त्येके ॥ ४३ ॥

अस्मा अस्थिकुम्भाय एके ऽन्नोपहारं कुर्वन्ति ॥ ४३ ॥

उपव्युषसः सशरीरा दक्षिणा गच्छन्ति ॥ ४४ ॥

उषसि विगच्छन्त्यां सह शरीरेण दक्षिणा गच्छन्ति ॥ ४४ ॥

यथाकुर्वतो ऽभ्युदियात्सूर्यः ॥ ४५ ॥

तथा यत्न आख्येयः ॥ ४५ ॥

कक्षेऽवतापिनि ॥ ४६ ॥

शमशानं कर्तव्यम् । कक्षो गहनप्रदेशः । अवतापि यस्मिन्नुपरि स्थितः सूर्यस्तपति न पार्श्वस्थः ॥ ४६ ॥

ऊषर उदक्प्रवणे समे वा ॥ ४७ ॥

दक्षिणाप्रवण एके ॥ ४८ ॥

अदर्शनाद्ग्रामात् ॥ ४९ ॥

आरात्पथः ॥ ५० ॥

बूरात्पथ इति ॥ ५० ॥

न्यग्रोधाश्वत्थतिल्वकहरिद्रुस्फूर्जकविभिदिक-

पापनामभ्यश्च ॥ ५१ ॥

दूरात्करोति ॥ ५१ ॥

चितिवच्च ॥ ५२ ॥

देशो भवति । तद्गुणयुक्त इत्यर्थः ॥ ५२ ॥

शंवति कंवति वा ॥ ५३ ॥

शमिति सुखनीयः प्रदेशः । कमिति रमणीयः । तत्र करोति ।
वाशब्दो विकल्पार्थः ॥ ५३ ॥

चित्रं पश्चात् ॥ ५४ ॥

चित्रमनेकप्रकारं वनं यस्य प्रदेशस्य सोऽङ्गीकर्तव्यः ॥ ५४ ॥

तदभाव उदकम् ॥ ५५ ॥

उत्तरतो वा ॥ ५६ ॥

भवति ॥ ५६ ॥

कर्षूवीरिणवति ॥ ५७ ॥

कर्षूशब्देन कुहसार उच्यते । वीरिणानि तृणानि । तद्वति
प्रदेशे करोति ॥ ५७ ॥

ग्रामतस्तेजनीमुच्छ्रित्य न न्यस्येद्गृहेषू-

च्छ्रयेत् ॥ ५८ ॥

तान्नन्यस्येद्बधुत्वा वैनामूर्ध्वं वा गृहेषूच्छ्रयेदिति श्रुतेः ॥ ५८ ॥

दिक्स्त्रक्तिपुरुषमात्रं मिमीते ॥ ५९ ॥

तद्धमणानं दिक्स्त्रक्तिपुरुषमात्रं मेयम् ॥ ५९ ॥

उत्तरतः पृथु पश्चाच्च ॥ ६० ॥

कर्तव्यम् ॥ ६० ॥

विहृत्य स्रक्तिषु शङ्कूनाहन्ति ॥ ६१ ॥

विहृत्य मित्वा कोणेषु शङ्कूनाहन्ति ॥ ६१ ॥

पालाशं पुरस्ताच्छामीलवारणदेहशङ्कू-

नन्यासु ॥ ६२ ॥

स्रक्तिषु अप्रदक्षिणम् ॥ ६२ ॥

देहशङ्कुर्वृत्रशङ्कुः ॥ ६३ ॥

वृत्रः पाषाणः । वृत्रशङ्कुर्दक्षिणत इति श्रुतेः ॥ ६३ ॥

अपसलविसृष्टया रज्ज्वा परितत्यापेतो य-

न्त्विति पलाशशाखया व्युदूहति ॥ ६४ ॥

अपसलविसृष्टा अप्रदक्षिणवलिता । तथा परितत्य अपेतो य-

न्त्वित्यनेन मन्त्रेण पलाशशाखया व्युदूहति मितप्रदेशम् ॥ ६४ ॥

दक्षिणा शाखां निरस्य परिश्रिञ्जिः परिश्रय-

ति पूर्ववदपरिमिताभिः ॥ ६५ ॥

गार्हपत्य(चिति)परिश्रिदपेक्षया इहापरिमितत्वम् । एवं हि

श्रूयते । यजुषा ताः परिश्रयन्ति तूष्णीमिमा इति । यजुषा च परि-

श्रयणं गार्हपत्यपरिश्रिताम् ॥ ६५ ॥

औदुम्बरसीर उत्तरतो वा षड्गवे युज्यमाने

युक्तेति सम्प्रेष्य सविता त इति जपति ॥ ६६ ॥

सम्प्रेषणजपौ याजमानौ ॥ ६६ ॥

अनुरज्जु चतस्रः सीताः कृषति वायुः पुना-
त्विति प्रतिमन्त्रम् ॥ ६७ ॥

उत्तरतः प्रतीचीं प्रथमाम् ॥ ६८ ॥

अग्नेभ्राजसा सूर्यस्य वर्चसेति चात्र कृषामीत्यध्याहारः सा-
काङ्क्षत्वात् ॥ ६८ ॥

अपरिमिता मध्ये तूष्णीम् ॥ ६९ ॥

सीताः कृषति ॥ ६९ ॥

अनडुहो विमुच्य विमुच्यन्तामिति दक्षिणा
सीरं निरस्याश्वत्थेव इति सर्वौषधं वपति ॥ ७० ॥

सवितात इति शरीराणि निवपति मध्ये ॥ ७१ ॥

सविता त इत्यनेन मन्त्रेण कृष्टमध्ये शरीराणि निवपति ॥ ७१ ॥

तूष्णीमन्यः कुम्भमाक्ष्णौति दक्षिणाऽनवानं

सृत्वा ॥ ७२ ॥

अन्योऽध्वर्युद्वयतिरिक्तः तूष्णीमनवानं दक्षिणा गत्वा कुम्भमा-
क्ष्णौति क्षिपतीत्यर्थः । भिनत्तीत्यपरे ॥ ७२ ॥

प्रत्यागते परं मृत्यविति जपति ॥ ७३ ॥

प्रत्यागते क्षेतरि परं मृत्यविति जपति ॥ ७३ ॥

शं वात इति यथाङ्गं कल्पयित्वेष्टकां निद-

धाति मध्ये तूष्णीम् ॥ ७४ ॥

अथैनं यथाङ्गं कल्पयतीति श्रुतेः । तूष्णीमिति लौकिकवा-
कप्रतिषेधः ॥ ७४ ॥

प्रतिदिशमन्तेषु पराचीस्तिस्रस्तिस्रो ऽलक्ष-

णाः पादमात्रीः ॥ ७५ ॥

पराचीरिति नाङ्ग्यात्मम् ॥ ७५ ॥

प्रदरात्पुरीषमाहृत्य परिकृष्य वा सर्वतो

ऽपुरस्तात् ॥ ७६ ॥

पुरीषं प्रक्षिपति इमशाने ॥ ७६ ॥

शर्करा अनग्निचितः ॥ ७७ ॥

शर्करा इष्टका भवन्ति ॥ ७७ ॥

ऊर्ध्वप्रमाणमास्थं ब्राह्मणस्य ॥ ७८ ॥

इमशानं भवति । ततश्च परिभितस्तावत्प्रमाणा भवन्ति ॥ ७८ ॥

उरः क्षत्रियस्य ॥ ७९ ॥

प्रमाणम् ॥ ७९ ॥

ऊर्ध्वबाहु वा ॥ ८० ॥

वेति विकल्पः ॥ ८० ॥

उरु वैश्यस्य ॥ ८१ ॥

उपस्थः स्त्रियाः ॥ ८२ ॥

जानु शूद्रस्य ॥ ८३ ॥

प्रमाणम् ॥ ८३ ॥

सर्वेषां वाऽधोजानु ॥ ८४ ॥

प्रमाणम् । वायब्दो विकल्पार्थः ॥ ८४ ॥

अवकाभिः कुशैश्च प्रच्छाद्य ॥ ८५ ॥

परिकृष्टं चेद्यवान्वपेत् ॥ ८६ ॥

यदि परिकृष्टात्पुरीषं ततश्च तन्न यवानां वापः क्षुति
क्रमेण ॥ ८६ ॥

दक्षिणतः कुटिले कर्षू खात्वा क्षीरोदकाभ्यां
पूरयन्ति सप्तोत्तरतः प्राचीरुदकस्य ॥ ८७ ॥
कर्षून्पूरयन्ति ॥ ८७ ॥

तींस्त्रीनावपत्यश्मनः ॥ ८८ ॥

अमात्याः कर्षूषु ॥ ८८ ॥

अध्यधिगच्छन्त्यश्मन्वतीरिति ॥ ८९ ॥

अनेन मन्त्रेण कर्षूषु ॥ ८९ ॥

अपाघमित्यपामार्गैरपमृजते ॥ ९० ॥

अपाघमित्यनेन मन्त्रेण अपामार्गैरात्मानममात्या अप-
मृजन्ति ॥ ९० ॥

सुमित्रिया न इति स्नात्वा ऽहतवाससोऽन-
डुत्पुच्छमन्वारभ्यानङ्वाहमित्युद्वयमित्याग-
च्छन्ति ॥ ९१ ॥

सुमित्रिया न इति स्नात्वा अहतानि वासांसि परिधाय अन-
ङ्वाहमित्यनेन मन्त्रेणानडुत्पुच्छमन्वारभ्य उद्वयमित्यागच्छन्ति ॥ ९१ ॥

ग्रामश्मशानान्तरे मर्यादालोष्टं निदधातीमं

जीवेभ्य इत्यनेन मन्त्रेण ॥ ९२ ॥

मर्यादाया एव लोष्टमाहृत्येति वचनात् ॥ ९२ ॥

अञ्जनाभ्यञ्जने कृत्वौपासनं परिस्तीर्य वार-
णान्परिधीन्परिधाय वारणेन रूवेणैकामाहु-
तिं जुहोत्यग्न आयुःष्यायुष्मानग्न इति ॥ ९३ ॥

अञ्जनमङ्गणो रभ्यञ्जनं च षादयोः कृत्वौपासनं परिस्तीर्य
धारणान्परिधीन्परिधाय परिधानापदेशाच्चत्वारः परिधयः । वा-
रणेन रूवेणैकामाहुतिं जुहोत्यग्न आयुःष्यायुष्मानग्न इति द्वाभ्यामृ-
भ्याम् । औपासनश्चात्र कर्तृसम्बन्धी न प्रेतसम्बन्धी । तेन
ह्यसौ विहितकर्मानुष्ठानसाधनभावायाहित इति । तत्परिधीनां च सं-
स्कारो न भवत्येवापूर्वत्वात् ॥ ९३ ॥

अथैषां परिदां वदति परीमे गामनेषतेति ॥ ९४ ॥

अथशब्दो मङ्गलार्थः । पित्र्यं कर्मनिवृत्तमिति । आनन्तर्यार्थ-
मित्यपरे । ततश्चानन्तरमर्थलक्षणमपि न कर्तव्यम् । परिदां वाद-
श्च यजमानविषयोऽमात्यविषयश्च । तेनैषामित्युक्तम् ॥ ९४ ॥

अद्वारेणौपासनं निरस्यति क्रव्यादामिति ॥ ९५ ॥

अनेन मन्त्रेण । औपासनश्च यस्मिन्नाहुतिर्हुता स एव गृही-
तव्यो न प्रेतोपासनः तस्यैकदेशं निरस्यति । स एव ह्यानन्तर्यात्स-
म्बध्यते । तदेकदेशं निरस्यति । तथा च मन्त्रवर्णः । इहैवायमितरी
जातवेदा देवेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन्निति । जपमन्त्र एतदभिधीयते ।
एकदेशो निरस्तः । एकदेश इतरशब्दो वर्तत इति ॥ ९५ ॥

इहैवायमिति जपति ॥ ९६ ॥

भूयसीश्चेच्छन् ॥ ९७ ॥

भूयसीश्च इच्छन् ॥ ९७ ॥

इत्युपाध्यायकर्कविरचिते कात्यायनसूत्रभाष्ये
एकविंशतिमोऽध्यायः समाप्तः ।

द्वाविंशोऽध्यायः ।

अथैकाहाः ॥ १ ॥

उक्तान्याधानादीन्यध्वर्युवेदविहितानि पितृमेधान्तानि कर्मा-
णीदानीं छान्दोग्यवेदविहितान्येकाहादीनि सत्त्राणि व्याचिख्यासुरा-
चार्य इदमाह अथैकाहा इति । तत्रायमथशब्दोऽधिकारान्तप्रश्न-
पत्यर्थः । वेदान्तरविहितानि कर्माणि व्याख्यातुमधिक्रियन्ते । अधि-
कारान्तरप्रश्नतेः किं प्रयोजनमिति चेत् । इह चोदकपरिप्राप्ताङ्गप-
दार्थव्यतिरेकेणोद्गातुः कर्तृत्वं यथा स्यादिति । कुत एतदिति चेत् ।
उद्गातृवेदसमधीतत्वात्समाख्ययोद्गातुरेव कर्तृत्वमिति । ननु च सर्वं
एवैते उद्भिदादय उद्गातृवेदसमधीताः ? सत्यमेवं प्रधानेषु न समाख्य-
या कर्तृत्वम् । उद्भिदा यजेत पशुकाम इति सर्वं प्रत्युपदेशात् ।
अङ्गेषु त्वपूर्वेषु समाख्यया कर्तृत्वमिष्यते । यानि पुनश्चोदकपरि-
प्रापितान्यपि गृहीतकर्तृकाण्येवेति । एकाहा व्याख्यास्यन्त इति
सूत्रयोषः । एकाहैश्चोपलक्षणमहीनसत्त्राणामपि ॥ १ ॥

अवचनेऽग्निष्टोमः ॥ २ ॥

संस्थान्तरस्यावचनेऽग्निष्टोमो भवति । न्यायसूत्रमेतत् । प्रा-
थम्यादविरोधान्नित्यत्वाच्चाग्निष्टोम एव भवति ॥ २ ॥

भूर्धेनुदक्षिणः ॥ ३ ॥

भूर्नामैकाहस्स धेनुदक्षिणो भवति । दक्षिणासंयोगेन धेनुवि-
धानात्सकलस्य दक्षिण्यस्य निवर्तिका धेनुः । अत्र च दक्षिणाभि-
मन्त्रणे मन्त्रो विपरिणम्यते ॥ ३ ॥

ज्योतिः ॥ ४ ॥

ज्योतिर्नामैकाह एव तत्र कश्चिद्विशेषः ॥ ४ ॥

गो आयुषी उक्थ्यौ ॥ ५ ॥

एको गौः अपर आयुः । तावुक्थ्यसंख्यौ भवतः ॥ ५ ॥

अभिजिद्विश्वजितौ ॥ ६ ॥

अपरावैकाहौ ॥ ६ ॥

सहस्रमभिजितो दक्षिणा ॥ ७ ॥

ततश्च यत्सहस्रसंख्यासंयोगेन श्रूयते तदत्र भवति । यथा-
श्वदाश्वग्रहणं तिस्रो नूबन्ध्यास्त्रैघ्रातवीति ॥ ७ ॥

शताश्वं वा सहस्रम् ॥ ८ ॥

शतमश्वानां यस्मिन्सहस्रे तच्छताश्वं सहस्रम् । तद्वाभि-
जिदक्षिणेति विकल्पः ॥ ८ ॥

सहस्रं सर्ववेदसं विश्वजितः ॥ ९ ॥

सहस्रसर्ववेदसयोर्विश्वजिति विकल्पः । सर्ववेदसपक्षे इ-
दमुच्यते ॥ ९ ॥

ज्येष्ठं पुत्रमपभज्य भूमिशूद्रवर्जं योगावि-
शेषात्सर्वेषाम् ॥ १० ॥

ज्येष्ठपुत्रस्य विभागं दत्त्वा भूमिशूद्रवर्जं ददाति । कुत एतत्स-
र्वमनुष्णाणां हि भूम्या योगो ऽविशिष्टः । धारणं चङ्क्रमणद्वारेण
शूद्रस्य च शुश्रूषोपनततेति ॥ १० ॥

शूद्रदानं वा दर्शनाविरोधाभ्याम् ॥ ११ ॥

वाशब्दः पक्षव्यावृत्तौ । शूद्रस्य दानं भवति । दृश्यते हि
शूद्रस्य दानं पुरुषमेधे स पुरुषं प्राचीदिग्घोतुरिति । न च विरोधो
गर्भदासस्य । तस्माच्छूद्रो दीयत एव । अनेन च न्यायेन भू-
मेरप्येकदेशदाने नैव विरोधः । क्वचिच्च दृश्यते सभूमि सपु-
रुषमिति ॥ ११ ॥

द्रव्याभावात्तदन्तः ॥ १२ ॥

दक्षिणादानान्तो विश्वजिह्ववति । कुत एतत् । द्रव्याभावात् ।
सर्वस्वदाने सति द्रव्यमेव नास्तीति तदन्तं विश्वजित् ॥ १२ ॥

समाप्तिर्वा चोदितावभृथश्रुतेः ॥ १३ ॥

वाशब्दः पक्षव्यावृत्तौ । समाप्येत वा विश्वजित् । चोदितो ह्यसौ
विश्वजिता यजेतेत्यपवर्गपर्यन्त आख्यातार्थः । अपि चावभृथश्रुति-
र्भवति । अवभृथादुदेत्य वत्सच्छविं परिदधातीति वत्सच्छविपरिधा-
विधिपरे वाक्ये अवभृथं दर्शयति ॥ १३ ॥

दक्षिणसु चापदेशात् ॥ १४ ॥

दक्षिणसु च कृत्वभिनिर्वृत्यर्थं द्रव्यमपदिष्टम् । अतस्तद्व्यति-
रिक्तं सर्वस्वमिति ॥ १४ ॥

न समत्वात् ॥ १५ ॥

नैतदेवं युक्तं विश्वजित्समाप्येतेति । समं ह्येतदुभयं विश्व-
जिता यजेतेति । समाप्तिश्चोदिता सर्वस्वश्च ददातीति च सर्वस्व-
दानम् । अतो विरोधाद्विकल्प एव युक्तरूपः । एवं स्थित आधी-
तेन व्याख्यायते । सममेतदिति चेत् । नैतत्समम् । विश्वजिता यजे-
तेति पूर्वचोदना प्रधानचोदना च । सर्वस्वं ददातीति गुणचोदना प-
श्चात्कालवाचिनी च । तेन विरोधे सति अयमेवार्थो गृहीतुं न्या-
य्य इति । विकल्पश्च तुल्यत्वे भवति न चेह तुल्यत्वमित्युक्तम् ॥ १५ ॥

विश्वजिति सहस्रसर्ववेदसयोर्विकल्प उक्तः । तत्र सन्देहः
किं प्रागपि सहस्रात्सर्ववेदसं भवत्युतोर्ध्वं सहस्रादिति । किं ताव
प्राप्तम् । सूत्रेणैवोपक्रमः—

परिमाणे सर्वमविशेषात् ॥ १६ ॥

सर्वस्वपरिमाणे मृग्ये यस्य यावत्स्वं तत्सर्वं गृह्यते । सर्वं
वेदः सर्ववेदसमिति । तेन प्रागपि सहस्रात्सर्ववेदसं भवति ॥ १६ ॥

एवं प्राप्त आह—

अधिकं वा प्रकृत्यनुग्रहात् ॥ १७ ॥

अधिकं वा सहस्रात्सर्ववेदसं ग्रहीतव्यम् । प्रकृत्य हि सर्ववेद-
सं सहस्रेणानुग्रहं दर्शयति । कोर्हति मनुष्यः सर्ववेदसं दातुं त-
स्मात्सहस्रं देयमिति । एतच्च सहस्रादधिक उपपद्यते नेतरथा ॥१७॥

एवं तावदत्र सहस्राधिकं सर्ववेदसमित्युक्तम् अन्यत्रापि प्र-
तिहर्तृपच्छंदादौ सहस्राधिके प्राप्त आह—

नानित्यत्वात् ॥ १८ ॥

नैतदेवम् सहस्रादधिकं सर्ववेदसमिति । न हि नित्ये कस्मि-
श्चित्परिमाणविशेषे सर्ववेदसशब्दः प्रसिद्धः । यद्व्यस्य वेदः सर्वं त-
त्सर्वस्वमिति ॥ १८ ॥

कर्मशब्दाच्च ॥ १९ ॥

अस्तिच्चायं लोके व्यापारशब्दः सर्वमनेन दत्तमिति । तस्मा-
त्प्रागपि सहस्रात्सर्वस्वमिति । विश्वजति तु लिङ्गेन व्यवस्था ॥१९॥

अवभृथादुदेत्य रोहिण्यौ वत्सच्छव्यौ सक-

र्णपुच्छावच्छते परिदधाते ॥ २० ॥

अवभृथादुत्थाय रौहिण्यौ वत्सच्छव्यौ सकर्णपुच्छावच्छिन्ने
परिदधाते ॥ २० ॥

द्वादशरात्रं परिवसत्युखावदग्निं विभ्रत् ॥ २१ ॥

उखा वदिति वैणवीम् ॥ २१ ॥

औदुम्बरीं वा ॥ २२ ॥

उष्णीषं च ॥ २३ ॥

तिस्रस्तिस्रः ॥ २४ ॥

द्वादशरात्रस्य विभागः ॥ २४ ॥

औदुम्बरे मूलफलभक्षः ॥ २५ ॥

औदुम्बरबहुले देशे मूलफलभक्षस्तिष्ठो रात्रीर्वसति ॥ २५ ॥

निषादे ॥ २६ ॥

निषादानां मध्ये अपरास्तिष्ठो वसति ॥ २६ ॥

जने ॥ २७ ॥

तिष्ठो रात्रीर्वसति ॥ २७ ॥

समाने जने ॥ २८ ॥

अपरास्तिष्ठः ॥ २८ ॥

अप्रसिद्धत्वात्स्वयमेवाह—

वैश्यो जनो राजन्यः समानजनः श्रुतेः ॥ २९ ॥

ग्राम्यभोजनं निषादानां मृन्मयापानं च ॥ ३० ॥

निषादनामस्यैष नियमः ॥ ३० ॥

संवत्सरं न याचेत् ॥ ३१ ॥

किं चिदपि ॥ ३१ ॥

दीयमानं न प्रत्याचक्षीत ॥ ३२ ॥

संवत्सरमेव ॥ ३२ ॥

यमाभ्यां वा यजेत पूर्वापराभ्याम् ॥ ३३ ॥

यमाभ्यां वा ऽभिजिद्विश्वजिद्व्यां यजने । तत्र पूर्वं कृत्वा ऽपरः क्रियते । पौर्वापर्ये हि यमशब्दो लोके दृष्टः ॥ ३३ ॥

एवं प्राप्त आह—

युगपद्वा ॥ ३४ ॥

वाशब्दः पक्षग्यावृत्तौ । न पौर्वापर्येण किं तर्हि युगपदेव न हि कर्मणोः पौर्वापर्ये यमशब्दो वर्त्तते । तस्मात्सदैव क्रिया । यस्तु लोकं

पौर्वापर्येपि यमशब्दो दृश्यते । तत्रान्यथोपपद्यत इति यमशागपक्षे क-
र्मनिरूप्यते ॥ ३४ ॥

दक्षिणोत्तरे देवयजने ॥ ३५ ॥

भवतः ॥ ३५ ॥

तत्र च—

दक्षिणमभिजितः ॥ ३६ ॥

भवति ॥ ३६ ॥

पत्नीशालमुत्तरे ॥ ३७ ॥

देवयजने भवति ॥ ३७ ॥

नानर्त्विजः ॥ ३८ ॥

नाना पृथक्पृथगृत्विजो भवन्ति देशभेदात् ॥ ३८ ॥

त एव वा प्रभूत्वात् ॥ ३९ ॥

त एव वा ऋत्विजो भवन्ति न पृथक्त्वेन । प्रभवन्ति हि ते
उभयोरपि देवयजनयोः । दक्षिणेध्वर्युराध्वर्यवं करोति । विरोधादु-
त्तरं प्रतिप्रस्थाता । उक्तमाचार्येण वचनविरोधाभ्यामन्य इति । इह
च युगपत्प्रवृत्तौ षोडशसंख्यैव ऋत्विग्विषया भवति । क्रतुद्वयाभि-
निवृत्त्यर्थतया ब्रह्मा त्रियते तथोद्गात्रादयः । तस्मात्तैरेव क्रतुद्वयमपि
निर्वोढव्यमिति ॥ ३९ ॥

बहिर्वेदिकानि समानानि ॥ ४० ॥

बहिर्वेदिकानि यान्यङ्गानि दीक्षणीयादीनि तानि समानानि
भवन्ति । अगृह्यमाणविशेषत्वात् ॥ ४० ॥

नानेतराणि ॥ ४१ ॥

यानि पुनरान्तर्वेदिकानि तानि पृथग्भवन्ति । यथाग्नीषोमी-
यादीनि गृह्यते एव हि विशेषस्तत्र ॥ ४१ ॥

कर्मसन्निपाते पूर्वं पूर्वमभिजितः ॥ ४२ ॥

कर्मभवति । यथा सयजमाना धिष्ण्यानुपतिष्ठन्त इति ॥ ४२ ॥

पृथक्सहस्रे दक्षिणा ॥ ४३ ॥

दक्षिणेपि देवयजने स्रहस्रमुत्तरेपीति । सहस्रयुक्तं चोभयो-
र्भवति । जैघातवी तु वहिर्वेदिकीति तन्प्रेष ॥ ४३ ॥

सर्वजितत्समहाव्रतः संवत्सरदीक्षाः सप्ताहा-

भिषवस्तिस्त्र उपसदः षड्वा ॥ ४४ ॥

सर्वजिन्नामैकाहः स समहाव्रतो भवति । संवत्सरं दीक्षा
भवन्ति । संवत्सराद्दूर्ध्वं सप्ताहेऽतीते सुत्या भवति । तत्र च तिष्ठ
उपसदो भवन्ति चतस्रो दीक्षाः । षड्वा उपसदो भवन्ति ॥ ४४ ॥

एका दीक्षा ४५ ॥

अग्निवद्वा दीक्षाः ॥ ४६ ॥

भवन्ति । उपसदां तु विकल्पः स्थित एव ॥ ४६ ॥

शताश्वरथमध्वर्यवे ददात्यग्नौ चीयमाने ॥ ४७ ॥

शतं गवामश्वरथं चैकमग्नौ चीयमाने अध्वर्यवे ददाति । तच्च
प्राग्धिष्ययचयनात् । दीयमान इति श्रवणात् । तत्र चाश्वाहुते-
रपकर्षः क्रियते ॥ ४७ ॥

उद्गात्रे व्रतकाले ॥ ४८ ॥

शताश्वरथं ददाति ॥ ४८ ॥

होत्रे शस्त्रकाले ॥ ४९ ॥

व्रतसमनन्तरं यच्छस्त्रं तत्काले होत्रे ददाति ॥ ४९ ॥

ततो ब्रह्मणे ॥ ५० ॥

तत्समनन्तरमेव च ब्रह्मणे ददाति । यताश्चरथमित्य-
नुवर्तते ॥ ५० ॥

दक्षिणाकाले सर्वेभ्यः सहस्रम् ॥ ५१ ॥

ददाति । प्रकृतेभ्य एव मा भूदिति सर्वग्रहणम् ॥ ५१ ॥

साहस्राश्चत्वारः सहस्रदक्षिणाः ॥ ५२ ॥

साहस्रा इति चतुर्णामपि सामान्यसंज्ञा । सहस्रदक्षिणास्ते
भवन्ति ॥ ५२ ॥

तेषां च—

तृतीय उक्थ्यः ॥ ५३ ॥

संख्यो भवति । ब्राह्मणे हि सर्वज्योतिस्तृतीय उक्थ्यसंख्यः
पठ्यते ॥ ५३ ॥

संज्ञाविशेषमाह—

ज्योतिर्विश्वज्योतिः सर्वज्योतिस्त्रिरात्रसम्मितः ॥ ५४ ॥

इति ॥ ५४ ॥

षट्साद्यङ्काः ॥ ५५ ॥

साद्यङ्कसंज्ञकाः षट्कृतवो भवन्ति ॥ ५५ ॥

स्वर्गकामपशुकामभ्रातृव्यवतां प्रथमः ॥ ५६ ॥

साद्यङ्काख्यः क्रतुर्भवति ॥ ५६ ॥

रुक्मललाटोऽश्वः श्वेतो दक्षिणा ॥ ५७ ॥

अश्वभावेगौः ॥ ५८ ॥

दक्षिणा भवति ॥ ५८ ॥

तमुद्गात्रे ददाति ॥ ५९ ॥

तमश्वं गां वोद्गात्रे ददाति ॥ ५९ ॥

प्राकृतस्यानिवृत्तिरुद्गातृयोगात् ॥ ६० ॥

प्राकृतस्य दक्षिणा जातस्य च न निवृत्तिः । कुत एतत् ।
उद्गातृयोगादश्वस्य ॥ ६० ॥

एवं प्राप्त आह—

निवृत्तिः क्रतुयोगात् ॥ ६१ ॥

निवृत्तिः प्राकृतस्य भवति । कुत एतत् । क्रतुना हि युज्यते च
तस्याश्वः श्वेतोदक्षिणेति । तेन यदक्षिणायुक्तं तन्निवर्तत इति ॥ ६१ ॥

वचनादेकस्य ॥ ६२ ॥

यत्क्रतुमुद्गात्रे ददातीति । तत्क्रतुयोगेपि वचनादित्यदोषः ॥ ६२ ॥

दीर्घव्याधिप्रतिष्ठाकामान्नाद्यकामानां द्वितीयः ॥ ६३ ॥

साद्यन्को भवति । षषामत्राधिकार इत्यर्थः ॥ ६३ ॥

अश्वैकविंशदक्षिणा ऽश्वो वा ॥ ६४ ॥

ततश्च विकल्पः ॥ ६४ ॥

हीनस्यानुक्रीः ॥ ६५ ॥

अनुक्रीर्नाम साद्यन्कः स हीनस्य भवति । यः कर्मणा हीन
इव तस्यासौ भवति ॥ ६५ ॥

साश्वं शतं दक्षिणाश्वो वा ॥ ६६ ॥

वेति विकल्पः ॥ ६६ ॥

विश्वजिच्छिल्पः ॥ ६७ ॥

नामसाद्यन्कः ॥ ६७ ॥

तत्र विशेषः—

यथाद्रव्ये जनपदे यजेत तेषां यथोत्साहं

दद्यात् ॥ ६८ ॥

दक्षिणाः । यद्यद्द्रव्यं यस्मिन् यस्मिन् जनपदे प्रायोवृत्त्या तेषां
यथोत्साहं दानम् ॥ ६८ ॥

यथा द्रव्यमाचष्टे—

आजानेयानपरजने ॥ ६९ ॥

आजानेयानश्वानपरजने ददाति ॥ ६९ ॥

प्राच्येषु हस्तिनः ॥ ७० ॥

ददाति ॥ ७० ॥

अश्वतरीरथानुदीच्येषु ॥ ७१ ॥

वेसरीयुक्ताव्रथानुदीच्येषु ददाति ॥ ७१ ॥

सर्वस्वप्रतिनिधिर्वा ॥ ७२ ॥

दीयते ॥ ७२ ॥

अप्रसिद्धत्वावुच्यते—

धेन्वदुनत्सीरधान्यपल्यदासमिथुनमहानसा-

रोहणविमितशयनानि ॥ ७३ ॥

धेन्वादीनि दासमिथुनान्तानि प्रसिद्धानि । महानसोपयोगिकं
द्रव्यं ताम्रवर्चादि महानसशब्देनोच्यते । आरोहणं च युग्यम् । विमि-
तशयने प्रसिद्ध एव विमितं गृहम् ॥ ७३ ॥

श्येनो ऽभिचरतः ॥ ७४ ॥

श्येनो नाम साद्यक्तः पञ्चमः सो ऽभिचरतो भवति ॥ ७४ ॥

यत्रौषधयो न जायेरंस्तद्देवयजनम् ॥ ७५ ॥

भवति ॥ ७५ ॥

विदाहि वा ॥ ७६ ॥

यत्र जाता ओषधयो दह्यन्ते अग्न्यादिना ॥ ७६ ॥

वृक्षस्तम्बच्छिन्नम् ॥ ७७ ॥

यत्र वृक्षास्तम्बाश्च छिन्नास्तद्वृक्षस्तम्बच्छिन्नम् ॥ ७७ ॥

वा निर्वृक्कणम् ॥ ७८ ॥

वा निर्वृक्कणमूला वृक्षा भवन्ति । वा अनिर्वृक्कणमूलाः । अपरे तु सूत्रद्वयमन्यथा वर्णयन्ति । वृक्षस्तम्बच्छिन्नं वा अच्छिन्नं वा यदा केदनं तदा निर्वृक्कणमूला वृक्षा भवन्ति ॥ ७८ ॥

दक्षिणाप्रवणम् ॥ ७९ ॥

देवयजनं भवति ॥ ७९ ॥

अचषालो यूपः स्फ्याग्रः ॥ ८० ॥

स्फ्यस्येवाग्रं भवति ॥ ८० ॥

तैल्वको बाधको वा ॥ ८१ ॥

यूपो भवति । तैल्वकः प्रसिद्धः बाधको यः गिरिमालक इति प्रसिद्धः ॥ ८१ ॥

इध्मो वैभीदकः ॥ ८२ ॥

भवति ॥ ८२ ॥

शरमयं बर्हिः ॥ ८३ ॥

अधिषवणे शवनभ्ये ॥ ८४ ॥

शवं येनानसोढं तत्सम्बन्धिनी अधिषवणे फलके ॥ ८४ ॥

रथौ हविर्धाने ॥ ८५ ॥

नानसी ॥ ८५ ॥

लोहितः सवनीयोऽग्नये रुद्रवते ॥ ८६ ॥

भवति ॥ ८६ ॥

लोहितवाससो लोहिताष्णीषाः प्रचरन्त्यृत्विजः ॥ ८७ ॥

लोहिते वाससी येषां ते लोहितवाससः लोहितोष्णीषाश्च
प्रचरन्त्यृत्विजः ॥ ८७ ॥

निवीताः ॥ ८८ ॥

कण्ठावसक्तयज्ञोपवीताः ॥ ८८ ॥

उज्ज्यधन्वानः ॥ ८९ ॥

उद्धता ज्या धनुषो येषां ते उज्ज्यधन्वानः । आरोपितधन्वान
इत्यर्थः ॥ ८९ ॥

कलापिनः ॥ ९० ॥

कलापशब्देन भस्त्रोच्यते । तद्वन्त इत्यर्थः ॥ ९० ॥

काणखोरकूटबण्डां ऋतमिश्रा नव नव द-
क्षिणा ददाति लिङ्गानाम् ॥ ९१ ॥

काणाः प्रसिद्धाः । खोरा लङ्गाः । कूटबण्डाः छिन्नपुच्छमग्नशृ-
ङ्गाः । ऋतमिश्राः ज्वरगृहीतमिश्रा इत्यर्थः । नव काणान्नयति । नव
खोरान्नयत्येवमादिश्रवणात् ॥ ९१ ॥

पुरुषाणां वा दानाधिकारात् ॥ ९२ ॥

पुरुषाणां वा नवसंख्या सम्बन्धः । प्रातिपुरुषम् नव नव
ददातीत्यर्थः ॥ ९२ ॥

प्राकृतस्य वा नयनं भेदेन ॥ ९३ ॥

प्राकृतस्य वा दक्षिणाजातस्य एतानि लिङ्गानि भवन्ति तेषां
च नयनं भेदेन । एवं प्रकृतिरनुगृहीता भवति । नव नव नयतीति च
यथा श्रुतम् ॥ ९३ ॥

दक्षिणाकाले कण्टकैरेना विरुजेयुः ॥ ९४ ॥

समाख्ययोद्गातारः ॥ ९४ ॥

उपतप्तास्वनुपतप्तानामाज्यम् ॥ ९५ ॥

उपतप्तास्तु या अनुपतप्ताः तदीयमाज्यं भवति ॥ ९५ ॥

साद्यष्कधर्मा हिरण्यसूग्वत् ॥ ९६ ॥

साद्यष्कशब्देनात्र श्येनोभिधीयते । तस्य धर्मा लोहितोष्णी-
षादयः हिरण्यसूग्वद्यस्योपयुक्तं तत्तस्य भवति ॥ ९६ ॥

एकत्रिके दक्षिणा षष्ठिशतं; षड्वा ॥ ९७ ॥

एकत्रिकः षष्ठः साद्यष्कः तत्र षड्षष्ठिशतं दक्षिणा ॥ ९७ ॥

साद्यष्कधर्माः ॥ ९८ ॥

व्याख्यास्यन्त इति सूत्रशेषः ॥ ९८ ॥

दीक्षादि सद्यः सर्वं क्रियते ॥ ९९ ॥

ऋजुः ॥ ९९ ॥

सह पशूनालभते ॥ १०० ॥

अग्नीषोमीयसवनीयानूबन्ध्यान् । सद्यस्त्वे च सति सौत्येऽहनि
सर्वं कर्तव्यम् । तत्र स्थानित्वात्सवनीयकाल एव पशुनामालम्भः
तदीय एव स्थाने युक्तः । स्वस्थानं च सवनीयो न जहाति । अग्नी-
षोमीयस्तु स्त्रस्थानादुत्कालितः परतो गच्छति ॥ १०० ॥

पुरोडाशो वाम्नीषोमीयस्थाने ॥ १०१ ॥

अग्नीषोमीयोऽतः पशुरित्यन्नाग्नीषोमीयः पुरोडाशो वा भवति ।
वा न वेति ॥ १०१ ॥

वपान्ते सुब्रह्मण्यानिवृत्तिः ॥ १०२ ॥

वपान्ते या सुब्रह्मण्या सा न भवति ॥ १०२ ॥

प्रतिदिशं वसन्त्यृत्विजः ॥ १०३ ॥

अतश्च पूर्वस्मिन्नहनि ऋत्विग्वरणं कर्तव्यम् ॥ १०३ ॥

पुरस्ताद्योजने होता ॥ १०४ ॥

वसतीतिशेषः ॥ १०४ ॥

इतरे क्रोशप्रत्यवायेन क्रोशप्रत्यवायेन ॥ १०५ ॥

इतर उल्लात्रादयः ॥ १०५ ॥

उद्गातात्तरतः ॥ १०६ ॥

वसति त्रिभिः क्रौशैः ॥ १०६ ॥

अध्वर्युः पश्चाद् ब्रह्मा दक्षिणतः ॥ १०७ ॥

वसति ॥ १०७ ॥

चतुर्भिरश्वरथैः सक्षीरद्वतिभिरावहन्त्येनान् ॥ १०८ ॥

होत्रादीन् ॥ १०८ ॥

यथाक्रोशमश्वाः ॥ १०९ ॥

यस्य यावन्तः क्रोशास्तस्य तावन्तोऽश्वा भवन्ति रथे ॥ १०९ ॥

ततो नवनीतमाज्यम् ॥ ११० ॥

ततो द्वतेर्यजातं नवनीतं तदाज्यं भवति ॥ ११० ॥

सोमक्रयणस्त्रिवत्सः साण्डः ॥ १११ ॥

त्रिवत्सः त्रिवर्षः ॥ १११ ॥

वेदिरुर्वरा ॥ ११२ ॥

शस्यमालिनी भवति ॥ ११२ ॥

व्रीहीन्यवान्वा पक्वानध्यवस्यति ॥ ११३ ॥

खल उत्तरवेदिः ॥ ११४ ॥

भवति ॥ ११४ ॥

धान्यखलः प्रत्ययात् ॥ ११५ ॥

प्रयोगप्रत्ययौ तत्रैव भवतः ॥ ११५ ॥

ये वेदिमभितस्तानुत्तरवेदिदेशे मृद्धान्ति ॥ ११६ ॥

धान्यखले सति सन्निधानात् । वेदिमभितो ये सस्य विशेषा-
स्तानुत्तरवेदिदेशे मृद्धान्ति ॥ ११६ ॥

पाऽसुखलो वा प्रत्ययाविशेषात् प्रकृत्य-

नुग्रहाच्च ॥ ११७ ॥

वाशब्दः पक्षान्तरपरिग्रहे । पाऽसु खले वोत्तरवेदिर्भवति ।
तत्रापि हि खलशब्दप्रयोगप्रत्ययौस्त एव । अपि चैवं प्रकृतिरनुगृही-
ता भवति ॥ ११७ ॥

खलेवाली यूपो लाङ्गलेषा ॥ ११८ ॥

धारणं यथा क्रियते सा खलेवाली यूपकार्ये भवति । सा च
पूर्वमेव निहिता दृष्टव्या ॥ ११८ ॥

कलापी चषालार्थे ॥ ११९ ॥

कलापी च तृणपूलकः चषालार्थे भवति ॥ ११९ ॥

निर्वृत्तग्रहणात् प्राकृतनिवृत्तिः ॥ १२० ॥

निर्वृत्ता हि खलेवाली यूपकार्ये विधीयते । अतश्च प्राकृतानां
यूपधर्माणां निर्वृत्तिर्भवति । यूपशब्दो हि संस्कारनिमित्तः । छेद-
नादयश्च स्वर्ववगूहनपर्यन्ताः यूपस्वरूपप्रयुक्ताः न कार्यप्रयुक्ताः ।
तस्मात्साधूकं निर्वृत्तग्रहणात्प्राकृतनिवृत्तिरिति ॥ १२० ॥

आवेशादनिवृत्तिः ॥ १२१ ॥

स्यादेतदेवं यदि कार्यं विशिष्टा घर्मा भवेयुः । न चैते कार्यवि-
शिष्टाः । स्वरूपप्रयुक्ता एवैत इति । न हि यूपशब्द आकृतिवचनः ।
अलौकिकत्वात्संस्कारनिमित्तः । सत्सु संस्कारेषु प्रयोगात् ॥ १२१ ॥

उर्वरादि वा द्वितीयस्य सन्निधेः ॥ १२२ ॥

उर्वरादिधर्मजातं द्वितीयस्य भवति । तत्सन्निधौ हि तत्प-
ठ्यन इति । वा सर्वेषां भवति । साद्यच्छ्रान् प्रकृत्य श्रवणात् । यत्तु
सन्निधानाद्द्वितीयस्येति । तत्रोच्यते । अवश्यमेव पठ्यमानं कस्य चि-
देव सन्निहितं भवतीति ॥ १२२ ॥

ब्राह्मस्तोमाश्चत्वारः ॥ १२३ ॥

ब्राह्मस्तोमसंज्ञकाश्चत्वारः क्रतवो भवन्ति । ब्राह्मः प्रसिद्धा
एव । त्रिपुरुषं चतितसावित्रीकाः । प्रायश्चित्तार्थत्वाच्च लौकिकेऽप्यौ
भवन्ति । न ह्येतैराधानं प्रयुज्यते । अतदङ्गत्वात् । तदुक्तमाचार्येण
स्थपतीष्टिं प्रकृत्य लौकिक इति ॥ १२३ ॥

द्वितीय उक्थ्यः ॥ १२४ ॥

भवति ॥ १२४ ॥

ब्राह्मगणस्य ये सम्पादयेयुस्ते प्रथमेन

यजेरन् ॥ १२५ ॥

सम्पादनं च गायननर्तकादीनाम् । तेषां प्रथमे ऽधिकारः ॥ १२५ ॥

द्वितीयेन निन्दिता नृशृङ्गाः ॥ १२६ ॥

नृशंसत्वेन ये निन्दितास्तेषां द्वितीये ऽधिकारः ॥ १२६ ॥

तृतीयेन कनिष्ठाः ॥ १२७ ॥

कनिष्ठा लघवः ॥ १२७ ॥

ज्येष्ठाश्चतुर्थेन ॥ १२८ ॥

अधिक्रीयन्ते ॥ १२८ ॥

ज्येष्ठशब्दार्थमाह—

अपेतप्रजनना स्थविरास्तदाख्यास्तेषां यो
नृशः सत्तमः स्याद्द्रव्यवत्तमो वानूचानतमो
वा तस्य गार्हपत्ये दीक्षेरन् ॥ १२९ ॥

स गृहपतिः कर्तव्यः ॥ १२९ ॥

तस्य भक्षमनुभक्षयन्त आसीरन् ॥ १३० ॥

तस्य गृहपतेर्भक्षमन्वितरे भक्षयन्ति । अतश्च गम्यते उभ-
यसंस्कारोयं द्रव्यस्य पुरुषस्य च ॥ १३० ॥

वात्यधनानि भवन्ति ॥ १३१ ॥

वक्ष्यमाणानि ॥ १३१ ॥

तिर्यङ्मनुष्यमुष्णीषम् ॥ १३२ ॥

प्रतोदः ॥ १३२ ॥

ज्याहोडोऽयोग्यं धनुस्तदाख्यम् १ ॥ १३३ ॥

ज्याहासेन यदयोग्यं धनुः तज्ज्याहोडाख्यम् ॥ १३३ ॥

वासः कृष्णशं कद्रु ॥ १३४ ॥

कृष्णमशितं येन तत्करणे कृष्णशमित्युच्यते । कृष्णसूत्रोत-
मित्यर्थः । तत्कद्रुवाख्यम् ॥ १३४ ॥

अकृष्णं कृष्णदशं वा तदाख्यम् ॥ १३५ ॥

वा अकृष्णं कृष्णाभिर्दशाभिस्तद्वत् कद्रुवाख्यम् । उभयत्र
हि कद्रुशब्दः प्रसिद्धः ॥ १३५ ॥

१ ज्यारहितः केवलो धनुर्दण्डो ज्याहोड उच्यते ।

फलकास्तीर्णो विपथः ॥ १३६ ॥

फलकैरास्तीर्णो विपथः यो वर्त्मना न गच्छति ॥ १३६ ॥

अश्वाश्चतराभ्यां कम्प्राभ्यां युक्तः स्यादित्येके ॥ १३७ ॥

एके आचार्याः कम्प्राश्वाश्वयुक्तं रथमिच्छन्ति । एकैयग्रहणं
विकल्पार्थम् ॥ १३७ ॥

निष्को राजतः ॥ १३८ ॥

निष्क आभरणविशेषः । स राजतो भवति ॥ १३८ ॥

अजिने पार्श्वसहिते कृष्णवलक्षे आविके ॥ १३९ ॥

आविके चर्मणी पार्श्वसंलग्ने । कृष्णसितवती ॥ १३९ ॥

तदगृहपतेः ॥ १४० ॥

धनम् ॥ १४० ॥

एवमेवाजिनानीतरेषाम् ॥ १४१ ॥

इतरेषां ब्राह्मणानामेवमेवाजिनानि भवन्ति ॥ १४१ ॥

१ दामतूषाणि बलूकान्तानि द्विचूडान्यात्रि-
कानि वासांसि लोहितान्तानि कृष्णान्ता-
नि वा तदाख्यानि ॥ १४२ ॥

दामतूषाणि द्विचूडानि लोहितान्तानि कृष्णान्तानि वा बलू-
कान्तानीत्याख्या ॥ १४२ ॥

द्वे द्वे दामनी उपानाहौ च कर्णिन्यौ कृष्णे

१ तूषण्येन वस्त्रद्वयोच्यते । दामानीव दशा येषां तानि । बलूकः
कृष्णो लोहितो वा वर्णः, सोऽन्ते येषां तानि । द्वे चूडे येषां
तानीत्यादिः ।

स्यातामित्येके ॥ १४३ ॥

एके अकृष्णे इति ॥ १४३ ॥

मागधदेशीयाय ब्रह्मबन्धवे दक्षिणाकाले

व्रात्यधनानि दद्युः ॥ १४४ ॥

सर्व एव ब्राह्म्याः मागधदेशनिवासी यः स ब्रह्मबन्धुभिर्जायते
स मागधदेशीयब्रह्मबन्धुः तस्मै दद्युः । अपरे तु मागधं गेयमाहुः ।
तत्र यो देशीयः ईषदसमाप्तौ देशीय इत्युच्यते तस्मै दद्युः ॥ १४४ ॥

अविरतेभ्यो वा व्रात्यचरणात् ॥ १४५ ॥

अथवा ये ब्रात्यचरणादविरतास्तेभ्यो दद्युः । एवं हि भूयते ॥ १४५ ॥

तेष्वेव मृजाना यन्तीति श्रुतेः ॥ १४६ ॥

तेष्वेव ब्रात्येषु मृजाना आत्मानां शोधयन्तीति ॥ १४६ ॥

तयस्त्रिःशतं तयस्त्रिःशतं दक्षिणा दद्युः ॥ १४७ ॥

एकैकाः ॥ १४७ ॥

द्विगुणा गृहपतिरित्येके ॥ १४८ ॥

एके आचार्या गृहपतिर्द्विगुणा ददातीतीच्छन्ति ॥ १४८ ॥

व्रात्यस्तोमेनेष्ट्वा व्रात्यभावाद्द्विरमेयुः ॥ १४९ ॥

विरमतिरुपरम उच्यते ॥ १४९ ॥

व्यवहार्या भवन्ति ॥ १५० ॥

अतः परम ॥ १५० ॥

अग्निष्टुत ब्रह्मवर्चसवीर्यान्नाद्यप्रतिष्ठाकामानां

यश्चापूत इव मन्येत ॥ १५१ ॥

अग्निष्टुन्नामैकाहः । स धीर्यान्नाद्यब्रह्मवर्चसप्रतिष्ठाकामानां
भवति । यश्चापूत इव मन्यते । यश्चात्मानं कर्मदोषादपूतमिव
मन्यते ॥ १५१ ॥

यज्ञविभ्रष्टस्य च ॥ १५२ ॥

अग्निष्टुद्भवति ॥ १५२ ॥

यस्माद्वा विभ्रष्टशेरन् ॥ १५३ ॥

तस्य वा भवतीति विकल्पः । प्रतिष्ठाकामानामग्निष्टुतां भेद
इत्युक्तमेव ॥ १५३ ॥

छान्दोग्ये विशेषो यथाकामम् ॥ १५४ ॥

भवति ॥ १५४ ॥

सुब्रह्मण्याग्नेयी ॥ १५५ ॥

अत्राग्निष्टुत्सु सुब्रह्मण्याग्नेयी भवति ॥ १५५ ॥

एवं यथास्तुत् ॥ १५६ ॥

इन्द्रस्तुतिरैन्द्री सुब्रह्मण्या सूर्यस्तुतिः सौरी । इन्द्रस्तुदाद-
यस्तु सार्वमेधिकाः ॥ १५६ ॥

सर्वमेके ॥ १५७ ॥

अग्निष्टुत्याग्नेयमिच्छन्ति । प्रकृतौ यत्रेन्द्रपदं तत्राग्निपदप्रयोग
इति । एके तत्रेच्छन्ति । उक्तविशेषात् उक्तो हि विधिरत्र । तस्या-
ग्नेय्या ग्रहा भवन्त्याग्नेय्यः पुरोरुच इत्येवं ग्रहदेवतास्थाने अग्निष्टुत्य-
ग्निपदमूह्यते । पुरोरुचस्तु अस्या जरासबन्धिनः । एवमिन्द्रस्तु-
दादिष्वपि उत्तरानुवाकपुरोरुचो भवन्ति ॥ १५७ ॥

यथोत्साहं दद्यात् आग्नेयानामनडुद्धिर-

ण्याश्वाजानाम् ॥ १५८ ॥

अग्निष्टुति ॥ १५८ ॥

त्रिवृताश्चत्वारः ॥ १५९ ॥

कृतवो भवन्ति ॥ १५९ ॥

अनिरुक्तप्रातः सवनः प्रथमः ॥ १६० ॥

ईप्सुयज्ञः ॥ १६१ ॥

तस्येप्सु यज्ञ इति विशेषसंज्ञा ॥ १६१ ॥

ग्रामकामस्य वा ॥ १६२ ॥

भवति ॥ १६२ ॥

दक्षिणाश्वरथश्चतुर्युक् श्यावोऽन्यतमः ॥ १६३ ॥

श्यावः श्यामवर्णः ॥ १६३ ॥

तेजो ब्रह्मवर्चसपुरोधाकामस्य बृहस्पतिसवः ॥ १६४ ॥

भवति। बृहस्पतिसव इति विशेषसंज्ञास्य ॥ १६४ ॥

देवसूहवीषि निर्वपति ॥ १६५ ॥

अत्र ॥ १६५ ॥

अतिग्राह्यवद्ग्रहं गृह्णाति बृहस्पते अति यद-

र्थ इति ॥ १६६ ॥

अतिग्राह्यवादिति ग्रहणहोमकालौ लभ्येते ॥ १६६ ॥

उपालम्भ्यो बार्हस्पत्यः ॥ १६७ ॥

द्वितीयः सवनीयो भवति ॥ १६७ ॥

निहितेषु नाराशेषेषु प्रातःसवनेऽनपाकु-

र्वन्नेकादश दक्षिणा व्यादिशति ॥ १६८ ॥

नाराशः सेषु चमसेषु प्रातः सवने स्थापितेषु अपृथक् कु-
र्वन्नेवैकादश दक्षिणा व्यादिशति ऋत्विगभ्यः ॥ १६८ ॥

अश्वद्वादशा माध्यन्दिने ॥ १६९ ॥

एतस्मिन्नेव काले व्यादिशति ॥ १६९ ॥

अपाकरोत्युभयीः ॥ १७० ॥

गोमयडलात् । अत्र चाश्वान्तेरपकर्षः दास्यन्नित्युक्तत्वात् ॥ १७० ॥

एकादशतृतीयसवने ॥ १७१ ॥

व्यादिशत्येतस्मिन्नेव काले तृतीयसवने व्यादिष्टानाम् ॥ १७१ ॥

अनूबन्ध्यवपाहोमान्ते ऽपाकरणम् ॥ १७२ ॥

कर्तव्यम् ॥ १७२ ॥

अतिक्रमणं च सर्वासाम् ॥ १७३ ॥

दक्षिणापथेन चशब्दात्तस्मिन्नेव काले ॥ १७३ ॥

एकादशैकादश वा शतानि स्युः ॥ १७४ ॥

सहस्राणि वा ॥ १७५ ॥

वेति विकल्पः ॥ १७६ ॥

अश्वस्त्वेव माध्यन्दिनेऽधिकः ॥ १७६ ॥

भवति ॥ १७६ ॥

वाजपेयवदाज्येनाभिषिच्यते कृष्णाजिने ॥ १७७ ॥

वाजपेयवदिति माहेन्द्रात्पूर्वम् ॥ १७७ ॥

शुक्रामन्थिसः स्रवेण वा ॥ १७८ ॥

अभिषिच्यते ॥ १७८ ॥

अन्यतस्वभिवाद्यः ॥ १७९ ॥

अन्यत एवाभिवाद्यो भवति ॥ १७९ ॥

प्रत्यवरोही स्यात् ॥ १८० ॥

अनङ्गुत्थायीत्यर्थः । अङ्गुत्थेयस्यापि ॥ १८० ॥

स्थपतिरित्येनं ब्रूयुः ॥ १८१ ॥

जनाः ॥ १८१ ॥

सराजानो ब्राह्मणा यं पुरस्कुर्वीरन्त्स एतेन

यजेत ॥ १८२ ॥

बृहस्पतिसवेन ॥ १८२ ॥

इषुः श्येनवदसद्यः ॥ १८३ ॥

समानमितरच्छेद्येनेति वचनात् । इयांस्तु विशेषः । सद्यो न भवति ॥ १८३ ॥

मरणकामस्य सर्वस्वारः कृतान्नदक्षिणः ॥ १८४ ॥

क्रतुर्भवति । तस्य च कृतान्नं दक्षिणा ॥ १८४ ॥

दीक्षाद्यवजिघ्रत्येव भक्षान् ॥ १८५ ॥

भक्षयति ॥ १८५ ॥

अप्स्वहरणमसोमानाम् ॥ १८६ ॥

सोमवर्जितानामप्स्ववहरणम् ॥ १८६ ॥

आर्भवे स्तूयमाने दक्षिणेनौदुम्बरीं कृ-

ष्णाजिने संविशति दक्षिणाशिराः प्रावृतः ॥ १८७ ॥

आर्भवमिति तृतीयसवनपवमानमुच्यते । तस्मिंस्तूयमाने दक्षिणेनौदुम्बरीं दक्षिणाशिराः प्रावृतः संविशति ॥ १८७ ॥

तदेव म्रियते जीवेच्चेदैर्घश्रवसः स्वासु य-
ज्ञायज्ञियस्थाने कुर्युः ॥ १८८ ॥

जीवेति चेत्त दैर्घश्रवसः साम स्वासु सोत्रियासु यज्ञायज्ञियस्य
स्थाने कार्यम् ॥ १८८ ॥

मृते तदन्तमर्थाभावात् ॥ १८९ ॥

मृते यजमाने तदन्तमेव कर्म भवति । कुत एतत् । कार्या-
भावादित्यर्थः ॥ १८९ ॥

यजमानपात्रजीर्षहवीऽप्याहवनीये प्रास्य
यथार्थं गच्छेयुः ॥ १९० ॥

अन्यत्रैवमेव हि दृष्टत्वादासदनाद्याहवनीय इति ॥ १९० ॥

समाप्तिर्वोभयचोदनात् ॥ १९१ ॥

वाशब्दः पक्षव्यावृत्तौ । समाप्तिः कर्त्तव्या न यजमानपात्र-
जीर्षादीनां प्रतिपत्तिः । उभयं हि चोदितम् । सर्वस्वारेण यजेतेति
प्रारम्भः समाप्तिश्च । उपक्रमप्रभृत्यपवर्गपर्यन्तो ह्याख्यातार्थः ॥ १९१ ॥

समिष्टयजुरन्ते सं त्वा हिन्वन्तीति
दार्वाहरणम् ॥ १९२ ॥

समिष्टयजुषु हुतेषु सं त्वा हिन्वन्तीत्यनेन मन्त्रेण आसन्ध्यर्थं
दार्वाहरणम् ॥ १९२ ॥

सं त्वा ततक्षुरिति तक्षणम् ॥ १९३ ॥

तस्यैव दारुणः ॥ १९३ ॥

सं त्वा रिणन्तीति प्रक्षालनम् ॥ १९४ ॥

आसन्ध्याः ॥ १९४ ॥

११३

सं त्वा शिशन्तीत्यासन्दीविवानम् ॥ १९५ ॥

कर्तव्यम् ॥ १९५ ॥

आसन्धैनमवभृथ; हत्वाभ्युक्ष्य सोमोपनह-
नेन प्रच्छाद्यानूबन्ध्यवपाहोमान्ते दक्षिणस्यां
वेदिश्रोणौ सर्वकेशश्मश्रुलोमवपनम् ॥ १९६ ॥

अभ्युक्षणं च स्नानकार्यं ॥ १९६ ॥

मृताहिताग्न्यावृच्च ॥ १९७ ॥

कर्तव्यम् ॥ १९७ ॥

अनूबन्ध्यान्तेऽग्नीनाहृत्य वेदिमध्यमाग्नीध्रा-
दक्षिणं दक्षिणाशिरसं चितावाहितमुद्राता
त्रिर्यामेन परिगायन्नाके सुपर्णमित्येतस्याम् ॥ १९८ ॥

अनूबन्ध्यान्ते वेदिमध्यमग्नीनाहृत्य आग्नीध्रादक्षिणतो दक्षि-
णाशिरसं चितावाहितमुद्राता त्रिर्यामेन साग्ना त्रिःपरिगायन्नाके
सुपर्णमित्येतस्यामृचि । प्रस्तोतुः परिसामस्वधिकार इत्युद्रावृत्त-
हणम् ॥ १९८ ॥

धूमप्राप्तं त्वेषस्ते धूम ऋण्वतीति ॥ १९९ ॥

परिगायेत् ॥ १९९ ॥

अग्निप्राप्तमग्ने मृड महान् असित्य-
न्यतरेण ॥ २०० ॥

परिगायेत् ॥ २०० ॥

उदवसानीयान्ते वा सर्वस्य समाप्तेः ॥ २०१ ॥

उदवसानीयान्ते वा वेदिमध्यमभ्यग्न्याहरणादिकं कर्म कर्त-

एकाहेषु ऋत्विगपोहनीयवाचस्तोमयोर्निरूपणम् । ८९९

व्यस्य । कुत एतत् । अत्र सर्वं समाप्तं भवतीति । यच्च पूर्वमुक्तं अनूबन्ध्यान्त इति । तद्वपामार्जनान्ते केशश्मश्रुलोमवपनं विहितम् । ततश्चोच्यते अन्त्ये वेदिमध्यमग्नीनाहृत्येति । प्रकृतत्वादनूबन्ध्यान्त एवेति गम्यते । अस्तु तथेति चेत् । नान्तग्रहणस्य निरुपचरितवृत्त्या सर्वान्तप्रतिपत्तेः । तस्मादुदवसानीयान्त एव ॥ २०१ ॥

जीवेच्चेदेतेनैवारम्भेण मुमूर्षेत् ॥ २०२ ॥

आरब्धत्वात् ॥ २०२ ॥

जिजीविषेद्वा ॥ २०३ ॥

जीवितुमपि चेदिच्छेदिति ॥ २०३ ॥

ऋत्विगपोहनीयास्त्रयः ॥ २०४ ॥

ऋत्विगपोहनीया इति सामान्यसंज्ञा ॥ २०४ ॥

तत्रैकः—

सर्वस्तोमः ॥ २०५ ॥

अहनी चोत्तमे छान्दोमिकं पृथक्

कृत्वा ॥ २०६ ॥

क्रियेते । तन्त्रेण दृष्टत्वात्तयोः पृथग्रहणम् ॥ २०६ ॥

वाचस्तोमाश्चत्वारः ॥ २०७ ॥

वाचस्तोमसंज्ञकाश्चत्वारः ऋतवो भवन्ति ॥ २०७ ॥

तत्र—

छान्दोग्ये विशेषः ॥ २०८ ॥

पृष्ठ्यस्तोमास्त्रिवृत्पञ्चदशसप्तदशैकविंशति

शतिणवत्तयस्त्रिंशाः ॥ २०९ ॥

पृष्ठ्यस्तोमसंज्ञकाः षट्कृतवो भवन्ति त्रिवृदादयः ॥ २०९ ॥

चातुर्मास्याः सोमास्त्रिषु पर्वस्थानेषु पा-
 र्ष्टिकानि पृष्ठयो विहृत इति श्रुतेः ॥ २१० ॥

चातुर्मास्याःसोमाः पर्वस्थानेषु त्रिषु तत्र च पार्ष्ठिकान्यहानि
 च भवन्ति । विष्टयो विहृतो भवतीति श्रुतेः ॥ २१० ॥

वैश्वदेवस्थाने प्रथमम् ॥ २११ ॥

अहर्भवति पार्ष्ठिकम् २११ ॥

तच्च—

अयूपम् ॥ २१२ ॥

भवति ॥ २१२ ॥

उत्तरवेद्यकरणं च ॥ २१३ ॥

तत्रैव ॥ २१३ ॥

परिधौ पशुनियोजनम् ॥ २१४ ॥

द्वितीये द्विदिवाख्यो द्व्यहः ॥ २१५ ॥

द्वितीये पर्वस्थाने द्व्यहो भवति । द्विदिवेत्याख्या तस्य ॥ २१५ ॥

अग्निष्टोमं प्रथममेके ॥ २१६ ॥

यत्प्रथममहर्कथ्यसंस्थं तदग्निष्टोमसंस्थमेके इच्छन्ति एके उ-
 कथ्यसंस्थम् । उकथ्यस्य च संस्थामात्रान्यत्वं च धर्मास्तुदीया
 एव ॥ २१६ ॥

तृतीये त्र्यहोऽतिरात्र उत्तमः ॥ २१७ ॥

तृतीयपर्वस्थाने पार्ष्ठिकस्त्र्यहो भवति । तत्र चातिरात्र उत्तमो
 भवति ॥ २१७ ॥

अग्निष्टोमं प्रथममेके ॥ २१८ ॥

एके षोडशिनमिच्छन्ति ॥ २१८ ॥

विज्ञप्तिः ।

- १ अस्यां चौखम्बा-संस्कृतग्रन्थमालायां प्रतिमासं पृष्ठशतके सुन्दरेः
सीसकाक्षरैरुत्तमेषु पत्रेषु एकः स्तवको मुद्रयित्वा प्रकाश्यते ।
- २ एकस्मिन् स्तवके एक एव ग्रन्थो मुद्र्यते ।
- ३ प्राचीना दुर्लभाश्चाऽमुद्रिता मीमांसावेदान्तादिदर्शन, व्याकरण,
धर्मशास्त्र, साहित्य, पुराणादिग्रन्था एवात्र सुपरिष्कृत्य मुद्र्यन्ते ।
- ४ काशिकराजकीयप्रधानसंस्कृतपाठालयाऽध्यापकाः पण्डिता
अन्येच शास्त्रदृष्टयो विद्वांसः एतत्परिशोधनादिकार्यकारिणो
भवन्ति ।
- ५ भारतवर्षीयै, ब्रह्मदेशीयैः, सिंहलद्वीपवासिभिश्च एतद्ग्राहकै-
र्देयं वार्षिकमग्रिमं मूल्यम् मुद्राः ७ आणकाः ८
- ६ कालान्तरे प्रतिस्तवकं " " १ " ०
- ७ प्रापणव्ययः पृथग् नास्ति ।
- ८ साम्प्रतं मुद्र्यमाणा ग्रन्थाः- मुद्रिताः स्तवकाः
- (१) संस्काररत्नमाला । गोपीनाथभट्टकृता (संस्कारः) २
- (२) शब्दकौस्तुभः । भट्टोजिदीक्षितकृतः (व्याकरणम्) १०
- (३) श्लोकवार्तिकम् । भट्टकुमारिलविरचितम्
पार्थसारथिमिश्रकृत-न्यायरत्नाकराख्यया } (मीमांसा) १०
व्याख्यया सहितम् सम्पूर्णम् ।
- (४) भाष्योपवृंहितं तत्त्वत्रयम् विशिष्टाद्वैतदर्शन प्र-
करणम् श्रीमल्लोकाचार्यप्रणीतम् । श्रीनाराय- } (वेदान्तः) २
णतीर्थ विरचित भाट्टभाषा प्रकाश सहि-
तम् । सम्पूर्णः ।
- (५) करणप्रकाशः । श्रीब्रह्मदेवविरचितः सम्पूर्णः (ज्योतिषः) १
- (६) भाट्टचिन्तामणिः महामहोपाध्याय- } (मीमांसा) २
श्रीगागाभट्ट विरचितः । तर्कपादः
- (७) न्यायरत्नमाला-श्रीपार्थसारथिमिश्र } (मीमांसा) २
विरचिता सम्पूर्णः ।
- (८) ब्रह्मसूत्र भाष्यम्-वादरायण प्रणीत }
वेदान्त सूत्रस्य यतीन्द्र श्रीमद्विज्ञा- } (वेदान्तः) ६
नभिश्च कृत व्याख्यानम् । सम्पूर्णः ।

- (६) स्याद्वादमञ्जरी-मल्लिषेणनिर्मिता सम्पूर्णम् । (जैनदर्शनम्) २
- (१०) सिद्धित्रयम्-विशिष्टाद्वैत-ब्रह्मनिरूपण-
परम्-श्रीभाष्यकृतां परमगुरुभिः श्री ६
यामुनमुनिभिर्विरचितम् । सम्पूर्णः } (वेदान्तः) १
- (११) न्यायमकरन्दः । श्रीमदानन्दबोधभट्टा-
रकाचार्यसंग्रहीतः आचार्यचित्सुखमु-
निविरचितव्याख्योपतेः } (वेदान्तः) २
- (१२) विभक्त्यर्थनिर्णयः न्यायानुसारिप्रथमादि-
सप्तविभक्तिविस्तृतविचाररूपः म० म०
श्रीगिरिधरोपाध्यायरचितः । सम्पूर्णः } (न्यायः) ६
- (१३) विधिरसायनम् श्रीअप्पयदीक्षितकृतम् स० (मीमांसा) २
- (१४) न्यायसुधा (तन्त्रवार्तिकटीका) भट्टसो-
मेश्वरविरचिता । } (वेदान्तः) १३
- (१५) शिवस्तोत्रावली । उत्पलदेवविरचिता । }
श्रीक्षेमराजविरचितवृत्तिसमेता । } (वेदान्त) २
- (१६) मीमांसावाल्प्रकाशः (जैमिनीयद्वादशा
ध्यायार्थसंग्रहः) श्रीमदूपदवाक्यप्रमा-
णपारावारीणधुरीणमीमांसाद्वैत साम्रा-
ज्यधुरन्धरश्रीभट्टनाराणात्मजभट्टशङ्कर-
विरचितः । } (मीमांसा) २
- (१७) प्रकरणपञ्चिका (प्रभाकरमतानुसारि मीमांसादर्शनम्) महा-
महोपाध्याय श्रीशालिकनाथमिश्र विरचितम् । श्रीशङ्करभट्ट-
कृतो मीमांसासारसंग्रहश्च । सम्पूर्णः (मीमांसा) ३
- (१८) अद्वैतसिद्धिसिद्धान्तसारः । पण्डितप्रवरश्रीसदानन्दव्यास-
प्रणीतस्तत्कृतव्याख्यासमलङ्कृतश्च । (वेदान्त) ३
- (१९) कात्यायनश्रौतसूत्रम् महामहोपाध्याय श्रीकर्का-
चार्यविरचित भाष्यसहितम् । ९
- (२०) ब्रह्मसूत्रभाष्यम् श्रीभास्कराचार्यविरचितम् (वेदान्त) १

पञ्चादिप्रेषणस्थानम् }

हरिदासगुप्तः,
बोखा-संस्कृतपुस्तकालय
बनारस सिटी ।

THE

CHOWKHAMBÂ SANSKRIT SERIES

A
COLLECTION OF RARE & EXTRAORDINARY SANSKRIT WORKS

कात्यायनश्रौतसूत्रम् ।

महामहोपाध्याय श्रीकर्काचार्यविरचित भाष्यसहितम् ।

KÂTYÂYANA ŚRAUTASUTRA,

WITH A COMMENTARY BY ŚRĪ KARKÂCHÂRYA,

EDITED BY

VYÂKARNÂCHÂRYA PANDIT MADANMOHAN PÂTHAK,

Professor of Mimâmsâ and Dharmashâstra,

Ranabir Sanskrit Pâthashâlâ,

Central Hindu College, Benares.

FASCICULUS X.

PUBLISHED AND SOLD BY THE SECRETARY

CHOWKHAMBÂ SANSKRIT BOOK-DEPÔT:

BENARES.

AGENTS:--OTTO HARRASSOWITZ, LEIPZIG:

PANDIT JYESHTHARAMA MUKUNDJI, BOMBAY.

Printed By Hari Das Gupta Proprietor

AT THE VIDYA-VILASA PRESS.

BENARES.

1904.

Registered According to Act XXV of 1867.

॥ श्रीः ॥

—*—

आनन्दवनविद्योतिसुमनोभिः सुसंस्कृता ।
सुवर्णाङ्कितभव्याभशतपत्नपरिष्कृता ॥ १ ॥
चौखम्बा-संस्कृतग्रन्थमाला मञ्जुलदर्शना ।
रसिकालिकुलं कुर्यादमन्दामोदमोहितम् ॥ २ ॥
स्तवकः—८३

एकाहेषु चातुर्मास्यसोमनिरूपणम् ।

९०१

ज्योतिष्टोमः शुनासीरीयस्थाने ॥ २१९ ॥

भवति । पार्ष्टिकान्यहानि द्वादशदीक्षोपसदानि भवन्त्यति-
ग्राह्यवन्ति । किं बहुना पृष्ठये यद्दृष्टं तत्सर्वमत्र भवति ॥ २१९ ॥

पञ्चसु सवनीया वैश्वदेववारुणमारुताग्ने-

यैन्द्राग्नाः ॥ २२० ॥

पञ्चस्वहस्सु वैश्वदेवादयो यथासंख्येन सवनीयाः ॥ २२० ॥

षष्ठे चैकादशिनाः ॥ २२१ ॥

भवन्ति ॥ २२१ ॥

वायव्यः सप्तमे ॥ २२२ ॥

सप्तमेहनि वायव्यः सवनीयः ॥ २२२ ॥

पञ्चाशतं पञ्चाशतं प्रत्यहं ददात्युत्तमे द्वा-

दशः शतम् ॥ २२३ ॥

भवति । हिरण्यादेश्च निवृत्तिरत्र ॥ २२३ ॥

वत्सा वा पञ्चाशतो यथर्तुजाः ॥ २२४ ॥

यथर्तुजा इति यो यो यस्मिन् यस्मिन् ऋतौ जातः स तत्र
तत्र दीयते ॥ २२४ ॥

प्रतिपर्वावभृथाः ॥ २२५ ॥

भवन्ति । पार्ष्टिकानां ह्येकोवभृथो दृष्टः । स मा भूदिति प्र-
तिपर्वग्रहणम् । न्यायसूत्रमेतत् ॥ २२५ ॥

पर्वान्तरेष्वहतं वस्ते ॥ २२६ ॥

वासः ॥ २२६ ॥

अस्त्र्युपायी ॥ २२७ ॥

SRI JAGADGURU VISHVABHADHYA
JNANA SIMHASAN JNANAMANDIR
LIBRARY
Jangamawadi Math, Varanasi
Acc. No. 1987

स्त्रियं नोपगच्छेत् ॥ २२७ ॥

अमाऽसाशी ॥ २२८ ॥

माऽसं नाश्नीयात् ॥ २२८ ॥

अनूबन्ध्या बार्हस्पत्यामैत्रावरुणीसौर्याश्विन्यो

यथावभृथम् ॥ २२९ ॥

भवति ॥ २२९ ॥

प्रतिकर्म सोमाः ॥ २३० ॥

व्याख्यास्यन्त इति सूत्रशेषः ॥ २३० ॥

अग्न्याधेयपुनराधेयाग्निहोत्रदर्शपूर्णमासदा-

क्षायणाग्रायणाः ॥ २३१ ॥

एता एव संज्ञा एतेषाम् ॥ २३१ ॥

उक्थ्यं पशुबन्धमेके ॥ २३२ ॥

पशुबन्धमेक उक्थ्यसंख्यमिच्छन्त्येकेऽग्निष्टोमम् ॥ २३२ ॥

प्रातः सवनीयाननु हवीऽषि निर्वपति ॥ २३३ ॥

प्रतिकर्म सोमेषु विशेष उच्यते । प्रातः सवने सवनीयाननु हवीऽषि निर्वपति ॥ २३३ ॥

तत्र च—

पयसी अग्निहोत्रयोः ॥ २३४ ॥

अग्निहोत्रसोमयोः पयसी अनुनिरूप्येते ॥ २३४ ॥

अन्त्यदेवतानूबन्ध्याद्या सवनीया ॥ २३५ ॥

तेषु कर्मसु यान्त्यदेवता सानूबन्ध्यायां भवति आद्या च सवनीया ॥ २३५ ॥

एकदेवतेषूभयम् ॥ २३६ ॥

यत्र पुनः कर्मण्येकैव देवता यथा अग्निहोत्रे पुनराधेये च तत्रांभयन्तद्वैतं भवति ॥ २३६ ॥

चातुर्मास्येषु चैके ॥ २३७ ॥

निर्वापमिच्छति एके न । तत्र च मारुत्या न देशभेदः सो-
माङ्गाभावात् । अतिप्रणीत एव यागः । पितृयज्ञे चैवमेव ॥ २३७ ॥

सप्तदशाः पञ्च ॥ २३८ ॥

सप्तदशसंज्ञकाः पञ्च कृतवो भवन्ति ॥ २३८ ॥

तद्विशेषानाह—

उपहव्यो ऽनिरुक्तो ग्रामकामस्य ॥ २३९ ॥

उपहव्य इति विशेषसंज्ञा स ग्रामकामस्य भवति अनि-
रुक्तश्च ॥ २३९ ॥

अनृतं वाभिषस्यमानस्य ॥ २४० ॥

अलीकेनाभिषस्यते यस्तस्याप्युपहव्यो भवति ॥ २४० ॥

श्यावोऽश्वो दक्षिणा तं ब्रह्मणे ददाति ॥ २४१ ॥

स्वर्गकामस्यर्तपेयः ॥ २४२ ॥

ऋतपेय इति विशेषसंज्ञा सप्तदशस्यैव । स स्वर्गकामस्य
भवति ॥ २४२ ॥

दीक्षोपसदो द्वादश ॥ २४३ ॥

द्वादशदीक्षोपसदो भवन्तीति वचनात् ॥ २४३ ॥

तिस्र उपसदः ॥ २४४ ॥

भवन्ति । एकाहस्युपसदक इति । शेषा नवदीक्षाः । एवं
दीक्षोपसदां द्वादशसंख्या भवन्ति ॥ २४४ ॥

षड्वा ॥ २४५ ॥

वाशब्दः पक्षव्यावृत्तौ । षडुपसदो भवन्ति षड्वा दीक्षाः । दीक्षोपसदां द्वादशसंख्या श्रूयतेसमविभागेनेति न्याय्यम् । समं स्यादश्रुतत्वादिति ॥ २४५ ॥

उभयत्र वा द्वादशता गुणत्वात् ॥ २४६ ॥

वाशब्दः पक्षान्तरपरिग्रहे । न दीक्षोपसदः संख्यां प्रति श्रूयन्ते किं तर्हि दीक्षोपसदः प्रति संख्या श्रूयते । कुत एतत् । गुणत्वात् संख्यायाः । दीक्षोपसदो द्वादश भवन्तीत्यत्र खंख्या दीक्षोपसदः प्रति विधीयते । गुणो हि संख्या । गुणस्य च प्रतिप्रधानमावृत्तिर्न्याय्या । तस्माद्दीक्षासूपसत्सु च द्वादश संख्येति ॥ २४६ ॥

घृतं व्रतयति ॥ २४७ ॥

यद्व्रतयति तद्घृतम् । ततश्च पयसो निवृत्तिः ॥ २४७ ॥
तत्परिमाणमाह—

चमसं पूर्णमङ्गुलिपर्वणा मौल्येन सर्वतः

प्रमितमाद्यायामुपसदि ॥ २४८ ॥

अङ्गुलिपर्वणा मौल्येन सर्वतः प्रमितं चमसं घृतस्य पूर्णं व्रतयति प्रथमायामुपसदि ॥ २४८ ॥

द्वितीयेन द्वितीयायाम् ॥ २४९ ॥

द्वितीयेन पर्वणा प्रमितं द्वितीयायामुपसदि ॥ २४९ ॥

तृतीयेन तृतीयायाम् ॥ २५० ॥

प्रमितम् ॥ २५० ॥

भक्षयिष्यन्तः सत्यं ब्रूयुः ॥ २५१ ॥

सोमान्भक्षयिष्यन्तः सत्यं वदेयुः । उष्णोष्णिः शीतमुदकमित्येवमादि ॥ २५१ ॥

सदो वा सप्तस्यन्तः ॥ २५२ ॥

सत्यं ब्रूयुः । वाशब्दो विकल्पार्थः ॥ २५२ ॥

सोमचमसो दक्षिणौदुम्बरः सगोत्राय ब्रह्मणे

देयः ॥ २५३ ॥

औदुम्बरः सोमचमसो दक्षिणा स सगोत्राय ब्रह्मणे देयः ॥ २५३ ॥

पूतभृतः सर्वार्थत्वात् ॥ २५४ ॥

पूतभृतः सोमो गृह्यते । कुत एतत् । सर्वार्थत्वाद्गतो हि देवे-
भ्य उन्नयन्त्यतो मनुष्येभ्योतः पितृभ्य इति । मनुष्यार्थमिदमेवोन्नय-
नमित्यभिप्रायः ॥ २५४ ॥

अऽशुचमसमेके तेन स यजेतेति श्रुतेः ॥ २५५ ॥

सोमाऽशुचमसमेके इच्छन्ति । यत एवं श्रूयते तेन स यजेते-
ति । एवं कैश्चिद्विकल्प इष्यते । तत्पुनर्नातीव शुक्लरूपम् । अन्यार्थे-
यागे अन्यस्यान्यद्यागान्तरं विधीयत इत्येतत्समञ्जसं न । तस्मा-
त्प्रथम एव पक्षः पूतभृतः सर्वार्थत्वादिति । ननु च तेन यजेतेति
श्रुतिः अथ तेन स यजेत तेन स जुहुयादित्यर्थः । यजतिशब्देन
लक्षणया होमो विधीयते ॥ २५५ ॥

अश्ववत् ॥ २५६ ॥

अधिकरणातिदेशोयम् तमुद्गात्रे ददातीत्यस्य । यद्येवं तेनैव
गतार्थत्वादवाच्यमेतत् । लिङ्गोपन्यासार्थं पुनर्वचनम् ॥ २५६ ॥
तदुच्यते—

पशूपवादाच्च ॥ २५७ ॥

इतरस्य सकलस्य दाक्षिण्यस्य निवृत्तिः । येन पशूपवादो
भवति । सत्यं वा ऽऋतपेयो ऽनृतं पशवो ऽनृतं कुर्याद्य ऋतपेये पशून्
दद्यादिति ॥ २५७ ॥

११४

द्विनामोत्तरो बहुहिरण्यो दूणासश्च ॥ २५८ ॥

उत्तरः क्रतुद्विनामा बहुहिरण्यो दूणास इति च ॥ २५८ ॥

दीक्षणीयायाऽहिरण्यं द्वादशमानं ददाति ॥ २५९ ॥

मानं च कृष्णालम् । लोके रक्तिकेति यत्प्रसिद्धम् । इयं च दक्षिणा न क्रतुदक्षिणाधिकारः न चेष्टिदक्षिणा प्रतिप्रसवः किं त-
द्वापूर्वत्वादक्षिणान्तरमेव ततश्च दक्षिणाधर्मो नात्र भवति । अन्ते
च दानभागन्तुदक्षिणेति ॥ २५९ ॥

उत्तरेषु च द्विगुणं पूर्वं पूर्वम् ॥ २६० ॥

दीयते ॥ २६० ॥

प्रायणीयातिथ्योपसत्सु ॥ २६१ ॥

पशुवपान्ते प्रतिसवनं निहितेषु सवन-

मुखीयेषु ॥ २६२ ॥

उदयनीयायामनूबन्ध्यायामुदवसानीयायाऽ

सूजं चोद्गात्रे ॥ २६३ ॥

हिरण्यमयीम् ॥ २६३ ॥

रुक्मऽहोत्रे ऽनडुच्छतं काले सर्वेभ्यः ॥ २६४ ॥

इयं च क्रतुदक्षिणा ततश्च तद्धर्मो भवति । सर्वग्रहणाच्च
इतरेषु हिरण्यादिदानेषु तत्कर्मयुक्ताः प्रतिपत्तव्याः ॥ २६४ ॥

वैश्यपशुकामयोर्वैश्यस्तोमः ॥ २६५ ॥

वैश्यस्यापशुकामस्य पशुकामस्य वा वैश्यस्य ॥ २६५ ॥

सवनान्याशीर्वन्ति ॥ २६६ ॥

भवन्ति ॥ २६६ ॥

प्रातः सवने प्रतिदुहा श्रयणम् ॥ २६७ ॥

बुग्धमात्रेण ॥ २६७ ॥

शृतेन माध्यन्दिने ॥ २६८ ॥

श्रयणम् ॥ २६८ ॥

तृतीयसवने दध्ना दक्षिणावत्सतराः पञ्च-

वर्षाः पृश्नयः ॥ २६९ ॥

पृश्नयो विचित्राः ॥ २६९ ॥

वत्सतर्यश्च त्रिहायण्योऽप्रवीताः पञ्चवर्णा

राजीवपृश्नयो नवनीतपृश्नयोऽरुणाः पिशङ्गयः

सारङ्गय इति ॥ २७० ॥

अप्रवीता अकामिताः । राजीवपृश्नयः पद्मपृश्नयः । नवनीत-
पृश्नयो नवनीतसहस्रैश्चित्रैः । अरुणाः कपिलाः । पिशङ्गयो मांसवर्णाः
सारङ्गयो वर्णान्तरापध्वस्ताः ॥ २७० ॥

उभयस्य सहस्रं द्वादशं वा शतम् ॥ २७१ ॥

सहस्रपक्षे तद्युक्तं भवति ॥ २७१ ॥

सोमातिपूतस्य तीव्रसुदुक्थ्यः ॥ २७२ ॥

सोमातिपूतस्तद्विरेचतः ॥ २७२ ॥

अपरुद्धराजन्यस्य ॥ २७३ ॥

भवति तीव्रसुत ॥ २७३ ॥

दीर्घव्याधिग्रामकामप्रजाकामपशुकामानां वा ॥ २७४ ॥

एषां च तीव्रसुद्ववति ॥ २७४ ॥

पूर्ववत्सोमाः ॥ २७५ ॥

अयणवन्तो भवन्तीत्यर्थः ॥ २७५ ॥

धेनुशतमाशिरे दुहन्ति ॥ २७६ ॥

अत्र विशेषः—

तदेव दक्षिणाः ॥ २७७ ॥

भवति ॥ २७७ ॥

अच्छावाकविग्रहेषु भक्षणम् ॥ २७८ ॥

अवघ्राणमितरेषु ॥ २७९ ॥

न भक्षणम् ॥ २७९ ॥

तेष्वेवोन्नयनमभ्यभि सोमानुन्नयन्तीति श्रुतेः ॥ २८० ॥

अध्वर्युचमसाध्वर्यवश्च सर्वे प्रतिगृण्यन्त्यच्छावाकाय ॥ २८० ॥

द्वन्द्वानां प्रथमो राट् राजन्यस्य राज्य-

कामस्य ॥ २८१ ॥

द्वन्द्वानां यः प्रथमो राट्संज्ञकः स राजन्यस्य राज्यकामस्य भवति ॥ २८१ ॥

यथाशक्त्येकविंशतिवर्गान्दद्यात् ॥ २८२ ॥

ऋषभ ऐन्द्रः परियज्ञः ॥ २८३ ॥

परिशब्दसामर्थ्यादधस्ताच्चोपरिष्ठाच्च भवति । यजनीयेषु ॥ २८३ ॥

अन्नाद्यकामस्य विराट् ॥ २८४ ॥

सोन्नाद्यकामस्य भवति ॥ २८४ ॥

यथाशक्तिदशवर्गान्दद्यात् ॥ २८५ ॥

पशुराग्नेयः परियज्ञः ॥ २८६ ॥

भवति ॥ २८६ ॥

प्रजातिकामस्यौपसदः ॥ २८७ ॥

औपसदो नाम द्वन्द्वः स प्रजाकामस्य भवति ॥ २८७ ॥

दक्षिणाचतुर्विंशः शतम् ॥ २८८ ॥

पशुर्वैश्वदेवः परियज्ञः ॥ २८९ ॥

भवति ॥ २८९ ॥

बहु प्रतिगृह्य गरगीरिव यो मन्येत तस्य

पुनस्तोम उक्थ्यः ॥ २९० ॥

बहु प्रतिगृह्य गरगृहीतमिवात्मानं मन्यते तस्य पुनस्तोमसंज्ञक
उक्थ्यसंस्थो भवति ॥ २९० ॥

दक्षिणा द्वादशमिथुना पुनर्वतां च यथाशक्ति ॥ २९१ ॥

पशुकामयज्ञौ चतुष्टोमौ ॥ २९२ ॥

चतुष्टोमसंज्ञकौ द्वौ यज्ञौ तौ पशुकामस्य भवतः ॥ २९२ ॥

षोडश्युत्तरः पूर्वस्मिन्यथाशक्त्येकशफा-

न्दद्यादुभयानुत्तरस्मिन् ॥ २९३ ॥

एकशफान् द्विशफांश्च ॥ २९३ ॥

उद्भिद्बलमिदौ चाहरतः संयुक्तौ ॥ २९४ ॥

चशब्दात्पशुकामयज्ञौ । आहरतः संयुक्तौ इति । को-
ट्यर्थः ॥ २९४ ॥

पूर्वेणेष्वोत्तरेणावश्यम् ॥ २९५ ॥

यष्टव्यमित्ययमर्थः ॥ २९५ ॥

इषुरिष्टिरन्तरेणैनावाग्नेयः पुरोडाशः ॥ २९६ ॥

एनौ उद्भिदबलमिदाघन्तरेणेषुरिष्टिसंज्ञेष्टिर्भवति । आग्नेयः पुरोडाशः । आग्नेय इति न्यायसंस्तुचनम् ॥ २९६ ॥

तत्र विशेषः—

उद्वृढः प्रस्तरः ॥ २९७ ॥

बृहन्निष्कर्षे । ऊर्ध्वं निष्कृष्ट इत्यर्थः ॥ २९७ ॥

बाणवन्तः परिधयः ॥ २९८ ॥

बाणवच्छब्द इषौ हि इष्टः । द्वौ बाणवन्तौ सपत्नानिध्याधिनौ हस्ते कृत्वोपोत्तिष्ठेदिति । पतच्च शरेषूपद्यते । यस्माद्बाणा एव परिधय इति ॥ २९८ ॥

अर्धमासं मासः संवत्सरं वा ॥ २९९ ॥

इषुरिष्टिर्भवति ॥ २९९ ॥

दक्षिणा गायत्री चतुर्विंशतिवर्गा यथाशक्ति ॥ ३०० ॥

इयमेव गायत्रीत्युच्यते ॥ ३०० ॥

अपचितिकामस्यापचिती ॥ ३०१ ॥

अपचिती द्वौ क्रतू तावपचितिकामस्य भवतः । अपचितिः पूज्योच्यते ॥ ३०१ ॥

राजयज्ञावित्येके ॥ ३०२ ॥

एके आचार्या मन्यन्ते राजयज्ञावेताविति एके त्रैवर्णिकस्यापि ॥ ३०२ ॥

दक्षिणाश्वरथश्चतुर्युगुभयतः ॥ ३०३ ॥

उभयतश्चत्वार इत्यर्थः ३०३ ॥

काऽस्यकवचः ॥ ३०४ ॥

रथो भवति ॥ ३०४ ॥

शतार्हा अश्वाः ॥ ३०५ ॥

अश्वाः शतार्हा भवन्ति ॥ ३०५ ॥

साग्निचित्यावग्नेस्तोमौ सर्वजिदीक्षौ ॥ ३०६ ॥

अग्नेस्तोमसंज्ञकौ क्रतू साग्निचित्यौ भवतः ॥ ३०६ ॥

पूर्वः पक्ष्युत्तरो ज्योतिः ॥ ३०७ ॥

पूर्वस्य पक्षीति विशेषसंज्ञा उत्तरस्य च ज्योतिरिति ॥ ३०७ ॥

धान्यचितानि चत्वारि चत्वारि दक्षिणा ॥ ३०८ ॥

अग्नेस्तोमयोर्धान्यस्य पूर्णान्यनांसि चत्वारि दक्षिणा ॥ ३०८ ॥

पूर्वस्य षड्गवान्युत्तरस्य चतुर्गवानि ॥ ३०९ ॥

पूर्वस्य पक्षिणः षड्गवानि भवन्ति । उत्तरस्य ज्योतिषश्चतुर्गवानि ॥ ३०९ ॥

ऋषभगोसवौ ॥ ३१० ॥

ऋषभश्च गोसवश्च क्रतू भवतः ॥ ३१० ॥

पूर्वो राज्ञः ॥ ३११ ॥

पूर्व ऋषभसंज्ञको राज्ञः ॥ ३११ ॥

दक्षिण ऋषभसहस्रं द्वादशं वा शतम् ॥ ३१२ ॥

विकल्पेन ॥ ३१२ ॥

उक्थ्यो गोसवो ऽयुतदक्षिणः ॥ ३१३ ॥

गोसवसंज्ञकः क्रतुरुक्थ्यसंख्यो भवति अयुतदक्षिणश्च ॥ ३१३ ॥

वैश्वयज्ञ इत्येके ॥ ३१४ ॥

मन्यन्ते । सर्वेषामित्यपरे ॥ ३१४ ॥

सराजानो विशो यं पुरस्कुर्वीरन्त्स

एतेन यजेत ॥ ३१५ ॥

गोसवेन ॥ ३१५ ॥

स्थण्डिले भिषिच्यते ॥ ३१६ ॥

प्रतिदुहाहवनीयस्य दक्षिणतः ॥ ३१७ ॥

स्थितः आगन्तुत्वादन्ते ॥ ३१७ ॥

स्थपतिरित्येनं ब्रूयुः ॥ ३१८ ॥

गोसवयाजिनं जनाः ॥ ३१८ ॥

वैश्वस्तोमदक्षिणालिङ्गो मरुत्स्तोमौ गणयज्ञो

भ्रान्तृणां सखीनां वा ॥ ३१९ ॥

वैश्वस्तोमदक्षिणायां यानि लिङ्गानि तान्यत्रापि भवन्ति
मरुत्स्तोम इति च संज्ञा । भ्रान्तृणां सखीनां वा सम्भवति ग-
णयज्ञः ॥ ३१९ ॥

प्रजाकामपशुकामयोरैन्द्राग्नकुलायः कुल-

दक्षिणः ॥ ३२० ॥

ऐन्द्राग्नकुलाय इति संज्ञा । गोकुलञ्चास्य दक्षिणा ॥ ३२० ॥

स च—

द्वियज्ञो भ्रात्रोः सख्यो वा ॥ ३२१ ॥

इन्द्रस्तोमो राजयज्ञः सहस्रं दक्षिणा ॥ ३२२ ॥

सहस्रं चास्य दक्षिणा ३२२ ॥

उक्थ्यः ॥ ३२३ ॥

उक्थ्यसंस्थश्चासौ भवति ॥ ३२३ ॥

पुरोधाकामस्येन्द्राग्न्योस्तोमः ॥ ३२४ ॥

भवति । पौराहित्यकामस्य ॥ ३२४ ॥

राजपुरोहितयोर्वा सह यजमानयोः ॥ ३२५ ॥

तं प्रकृत्य हि श्रूयते पतेन राजपुरोहितौ सायुज्यकामौ यजे-
तामिति ॥ ३२५ ॥

पृथग्वा ॥ ३२६ ॥

सह वेति विकल्पः ॥ ३२६ ॥

दक्षिणा गायत्रीसम्पन्ना ब्राह्मणस्य ॥ ३२७ ॥

यष्टुर्भवति ॥ ३२७ ॥

जगत्या राज्ञः ॥ ३२८ ॥

जगत्यासम्पन्ना राज्ञः । सह पक्षे प्राकृतदक्षिणः ॥ ३२८ ॥

विघ्नौ पशुकामस्य ॥ ३२९ ॥

विघ्नसंज्ञकौ क्रतू पशुकामस्य भवतः ॥ ३२९ ॥

अभिचरतो वा ॥ ३३० ॥

तौ भवतः ॥ ३३० ॥

बृहतीसम्पन्नाः पशुकामस्य ॥ ३३१ ॥

वक्षिणाः ॥ ३३१ ॥

अभिचरतः प्रज्ञाताः ॥ ३३२ ॥

प्राकृताः ॥ ३३२ ॥

सन्दृशवज्रावभिचरतः ॥ ३३३ ॥

सन्दृशश्च वज्रश्च तावभिचरतो भवतः ॥ ३३३ ॥

षोडशी वज्रः ॥ ३३४ ॥

षोडशीसंस्थो भवति वज्रः ॥ ३३४ ॥

शुण्ठाली लोहाकर्णी षोडशिनः सोमक्रयणी ॥ ३३५ ॥

भवति ॥ ३३५ ॥

अहर्गणेष्वविशेषात् ॥ ३३६ ॥

अहर्गणं गतेषु षोडशिनि उक्तलक्षणयैव सोमक्रयणं भवति । कुत एतत् । अविशेषात् । अहर्गणगतोऽपि षोडशी षोडश्यैव । न च संस्थान्तरेर्विरोधोऽस्ति ॥ ३३६ ॥

विश्वजित्परिवासाश्च ॥ ३३७ ॥

अहर्गणगतेषु विश्वजिति परिवासा भवन्ति । तुल्यन्यायत्वात् ॥ ३३७ ॥

न वा स्वसम्बन्धात् ॥ ३३८ ॥

न वाहर्गणगते विश्वजिति परिवासा भवन्ति । सर्वस्वदानसम्बन्धेन हि तेषां श्रवणमिति । अथवा स्वसम्बन्धादिति । विश्वजिद्याजिसम्बन्धात् । न चाहर्गणयाजी । तस्मान्न भवति ॥ ३३८ ॥

एकराजमेव पूर्वेणाभिचरेत् ॥ ३३९ ॥

पूर्वेण सन्दंशेन राजानमेवैकमभिचरेत् । न जनपदम् ॥ ३३९ ॥

जनपदं वज्रेण ॥ ३४० ॥

व्यत्यासं वैनौ प्रयुञ्जीत ॥ ३४१ ॥

वज्रेण राजानम् । तज्जनपदं च सन्दंशेन ॥ ३४१ ॥

शमित्वा स्तृत्वा वा ज्योतिष्टोमेन यजेत शा-

न्त्यर्थेन शान्त्यर्थेन ॥ ३४२ ॥

अभिचारादुपशमं गत्वा मारयित्वा वा शत्रुं ज्योतिष्टोमेन
शान्त्यर्थेन यजेत ॥ ३४२ ॥

इत्युपाध्यायकर्ककृतौ कात्यायनसूत्रविवरणे

द्वाविंशतिमोऽध्यायः समाप्तः ।

त्रयोविंशोऽध्यायः ।

द्वादशोपसत्का अहीना मासापवर्गाः ॥ १ ॥

ननु च द्वादशोपसत्कमत्राच्यम् । अन्वयात्तत्प्राप्तेः । अहीनात्मकस्य हि द्वादशाहस्य अहीनान्तरेषु सामान्याद्धर्मप्रवृत्तिरिष्यते । तेन द्वादशोपसत्कं प्राप्तमेवात्रेति । अत्रोच्यते । दीक्षाः सुत्योपसच्छेषेणेति वक्ष्यति । जामदग्न्ये चतुरात्रे दीक्षाणां विंशतिरुक्ता । तत्र मासापवर्गत्वे सति किं जामदग्न्ये मासापवर्गता बाध्यतामुतोपसदा द्वादशत्वमिति । तेन मासापवर्गता बाधनाय द्वादशोपसत्त्वमुच्यते वचनात् मासापवर्गास्ते भवन्ति ॥ १ ॥

दीक्षाः सुत्योपसच्छेषेण ॥ २ ॥

सौत्यान्यहानि परिगणय्य औपसदानि च शेषा दीक्षाः ॥ २॥

द्वयहप्रभृतयो द्वादशाहपर्यन्ताः ॥ ३ ॥

द्विरात्रप्रभृतयो द्वादशरात्रपर्यन्ता अहीनाः ॥ ३ ॥

तत्रास्नानादतिरात्रांश्चैके ॥ ४ ॥

तन्मध्य आस्नानात् अतिरात्रांश्च एके अहीनधर्मकानि च्छन्ति प्रयोगवचनन्यायात् । यथा कितवमध्यस्थोऽकितवोपि कितव इवानुमीयते साहचर्यादेव । एके तन्नेच्छन्ति । धर्मप्राप्तिरिह वचनाद्भवति । न चेहवचनमस्ति प्रत्यक्षमान चानुमानिकमान च नामधेयम् । तस्मात्तन्नाहीनधर्मका अतिरात्राः । न च सन्निधावास्नानमात्रेण धर्माणां प्रवृत्तिर्युक्ता ॥ ४ ॥

दाशरात्रिकाण्यहानि द्वयहादिष्वेकोच्चयेन

तद्गुणदर्शनात् ॥ ५ ॥

द्वादशाहे यो दशरात्रस्तदीयान्यहानि भवन्ति द्विरादित्रिषु । कुत
एतत् । तद्गुणदर्शनात् । तद्गुणा हि दृश्यन्ते द्विरात्रं प्रकृत्य अपसव्यो
वै द्विरात्र इत्याहुः द्वे ह्येते छन्दसी गायत्रं च त्रैष्टुभं (च) जगतीमन्तर्यन्ति
जगत्यत्र न भवतीति । त्रैष्टुभमेके (इति) त्रैखानसविधिपरे वाक्ये सिद्धं
गायत्रं प्रथममहस्त्रैष्टुभं च द्वितीयं दर्शयति । यदि च दाशरात्रिकाण्य-
हानि ब्रह्महादिषु तदैतदुपपद्यते । यथा त्रिकद्रुकविधिपरे वाक्ये पृष्ठ्य-
मवसितं दर्शयति । लिङ्गमात्रमुपदिष्टम् न्यायोभिधीयते । द्विरात्रा-
दिष्वहर्गणेषु गुणत्वसामान्याद्द्वादशाहिको विध्यन्त इष्यते ।
तत्र च प्रायणीयोदयनीयावतिरात्रौ । सर्वत्र प्रत्यक्षो दशरात्र एव
प्रवृत्तिधर्मः । अपि च द्विरात्रस्त्रिरात्र इति च रात्रिसामान्याद्दाशरा-
त्रिकी विध्यन्तप्रवृत्तिर्युक्तेति । तस्मात्साधूक्तमाचार्येण दाशरात्रिका-
ण्यहानि ब्रह्महादिष्विति ॥ ५ ॥

सहस्रदक्षिणाः ॥ ६ ॥

द्विरात्रादयो भवन्ति ॥ ६ ॥

चतुरात्रादिष्वधिकम् ॥ ७ ॥

चतुरात्रादिषु तु सहस्राधिका दक्षिणा ॥ ७ ॥

प्राकृतं वा प्रत्यहम् ॥ ८ ॥

वाशब्दो विकल्पार्थः । प्राकृतं दक्षिणा दानं द्विरात्रादिषु वा
भवति ॥ ८ ॥

पौण्डरीके ऽयुतम् ॥ ९ ॥

दक्षिणा ॥ ९ ॥

समविभक्ताः प्रत्यहं ददाति ॥ १० ॥

प्रत्यहं समविभागेन दक्षिणादानम् ॥ १० ॥

अन्त्येऽहन्यधिकाः ॥ ११ ॥

विभागाधिकानामन्त्येऽहनि दानम् ॥ ११ ॥

तयोदशातिरात्राः ॥ १२ ॥

व्याख्यायन्त इति सूत्रशेषः ॥ १२ ॥

तेषाम्—

चत्वारोषोडशिकाः प्रथमाः ॥ १३ ॥

शोडषिग्रहरहिताश्चत्वारः प्रथमाः ॥ १३ ॥

प्रजातिकामस्य नवसप्तदशः ॥ १४ ॥

भवति ॥ १४ ॥

ज्येष्ठस्य ज्यैष्ठिनेयस्य त्रिषुवान् ॥ १५ ॥

अतिरात्रो भवति ॥ १५ ॥

गौर्भ्रातृव्यवतः स्वर्गकामस्यायुरामयात्रिनो वा ॥ १६ ॥

भवति ॥ १६ ॥

ज्योतिष्टोमविश्वजित्तिवृत्पञ्चदशसप्तदशकविंश

शा यथासंख्यमृद्धिपशुब्रह्मवर्चसवीर्यान्ना-

द्यप्रतिष्ठाकामानां भवन्ति ॥ १७ ॥

अप्तोर्यामः प्र प्रेव यस्मात्पशवो भ्रूशेरन् ॥ १८ ॥

प्राप्ता इव यस्मात्पशवो भ्रस्यन्ते तस्याप्तोर्यामो भवति ॥ १८ ॥

अभिजिह्मरातृव्यवतः ॥ १९ ॥

सर्वस्तोमो बुभूषतः ॥ २० ॥

भूतिमिच्छतः सर्वस्तोमो भवति ॥ २० ॥

यूपैकादशिनी चास्मिन् ॥ २१ ॥

भवति ॥ २१ ॥

द्व्यहास्त्रयः ॥ २२ ॥

भवन्ति ॥ २२ ॥

अषोडशिकावतिरात्रा उत्तरयोः ॥ २३ ॥

द्विरात्रयोः ॥ २३ ॥

आङ्गिरसचैतरथकापिवनाः ॥ २४ ॥

एतेषामेव संज्ञाः ॥ २४ ॥

द्वितीयमुक्थ्यपूर्वमेके ॥ २५ ॥

द्वितीयं द्विरात्रमेके उक्थ्यपूर्वं कुर्वन्ति । पार्थिकस्याग्निष्टोमस्य
स्थाने उक्थ्यं कुर्वन्ति । संस्थामात्रान्यत्वं धर्मास्तु तदीया एव ॥ २५ ॥

प्रथमेन यजेत यः पौण्यो हीन इव स्यात् ॥ २६ ॥

पुण्यार्हः सन्पुण्यैर्न युज्यत इत्यर्थः ॥ २६ ॥

द्वितीयेन प्रजाकामः ॥ २७ ॥

तृतीयेन स्वर्गकामः पशुकामोवा ॥ २८ ॥

त्र्याहाः पञ्च गर्गवैदछन्दोमान्तर्वसु-

पराकाः ॥ २९ ॥

द्वितीये त्रिवृतोऽतिरात्राः सर्वे राज्यकामस्य ॥ ३० ॥

त्रिवृत्स्तोमयुक्ता अतिरात्राः राज्यकामस्य भवन्ति क्रतवः ।
तत्रापि संस्थान्यत्वमात्रम् ॥ ३० ॥

अन्तर्वसुः पशुकामस्य ॥ ३१ ॥

भवति ॥ ३१ ॥

पराकः स्वर्गकामस्य ॥ ३२ ॥

चतुरहाश्चत्वारः ॥ ३३ ॥

अत्रिचतुर्वीर जामदग्नवसिष्ठसः सर्प-

विश्वामिताः ॥ ३४ ॥

संज्ञा एताः ॥ ३४ ॥

जामदग्नौ विःशतिदीक्षः पुष्टिकामस्य ॥ ३५ ॥

भवति । ॥ ३५ ॥

तत्र च—

उपसद पुरोडाशिन्यः ॥ ३६ ॥

उपसदः पुरोडाशिन्यो भवन्ति वचनात् ॥ ३६ ॥

अनूपसदं जुहोति ॥ ३७ ॥

उपसद्युपसदि पुरोडाशान् जुहोतीत्यर्थः ॥ ३७ ॥

यदा चानूपसदं पुरोडाशहोमस्तदा चिन्त्यते । किमाज्यधर्मा भवन्त्युत औषधधर्मा इति । किं तावत्प्राप्तम् । सूत्रेणैव पक्षः—

आज्यधर्मास्थानापत्तेः ॥ ३८ ॥

कार्यापत्तौ हि धर्मप्राप्तिर्युक्तेति ॥ ३८ ॥

एवं प्राप्त आह—

औषधधर्मा वा द्रव्यसामानात् ॥ ३९ ॥

औषधधर्मा वा भवन्ति नाज्यधर्माः । सत्यामपि कार्यापत्तौ पुरोडाशद्रव्यं ह्यत्र पर्युपस्थापकं धर्माणाम् । कार्यापत्तिरिति कृत्वा मिहितमेतत् । न चेह कार्यापत्तिः ॥ ३९ ॥

अनुहोमाश्च पुरोडाशाः ४० ॥

अनुहोमा हि पुरोडाशाः श्रूयन्त इति । अनूपसदं जुहोति । उपसद्यागमनु जुहोतीत्यर्थः ॥ ४० ॥

प्रत्युपसदमेकौच्चयेन कपालान्येककपालप्र-
भृतीनामाग्नेयाश्विनवैष्णवसौम्यसावित्रधात्र-
मारुतबार्हस्पत्यमैत्रवरुणेन्द्रवैश्वदेवाः ॥ ४१ ॥

एतद्देवत्याः पुरोडाशाः तेषां चैकोच्चयेन कपालानि एकप्र-
भृतीनि भवन्ति । अनूपसदं जुहोतीति च जुहोतिसंशब्दनाञ्जुहोत-
य एते ॥ ४१ ॥

तेषां, होमः अग्ने वेहोत्रं वेरध्वरमा पितरं
वैश्वानरमवसे करिन्द्राय देवेभ्यो जुहुता ह-
विः स्वाहा, देवावश्विनौ मधुकशयाद्येमं
यज्ञं यजमानाय मिमिक्षतमिन्द्राय देवेभ्यो
जुहुता हविः स्वाहा, देव विष्ण उर्वद्या-
स्मिन्यज्ञे यजमानयाधि विक्रमस्वेन्द्राय दे-
वेभ्यो जुहुता हविः स्वाहा, देव सोम रेतोधा
अद्यास्मिन्यज्ञे यजमानयैधीन्द्राय देवेभ्यो जु-
हुता हविः स्वाहा, देव सवितः सुसावित्तम-
द्यास्मिन्यज्ञे यजमानायासुवस्वेन्द्राय जुहुता
हविः स्वाहा, देव धातः सुधाताद्यस्मिन्यज्ञे
यजमानयैधीन्द्राय जुहुता हविः स्वाहा,
देवा ग्रावाणो मधुमतीमद्यास्मिन्यज्ञे यजमा-
नाय वाचं वदतेन्द्राय जुहुता हवि स्वाहा,
देव्यनुमते ऽन्वद्येमं यज्ञं यजमानाय मन्य-

स्वेन्द्राय जुहुता हविः स्वाहा, देव्यदिते
 स्वादित्यमद्यास्मिन्यज्ञे यजमानयासुवस्वेन्द्रा-
 य जुहुता हविः स्वाहा, देव्य आपो नन-
 म्यध्वमद्यास्मिन्यज्ञे यजमानायेन्द्राय जुहु-
 ताहविः स्वाहा, सदः सदः प्रजावानृभुर्जु-
 षाण इन्द्राय जुहुता हविः स्वाहा, देव
 त्वष्टः सुरेतोधा अद्यास्मिन्यज्ञे यजमाना-
 यैधीन्द्राय देवेभ्यो जुहुता हविः स्वाहेति ॥ ४२ ॥

इत्येवमादि निगदव्याख्यातम् ॥ ४२ ॥

द्वादशाहं यजते प्रतिलोममेकैकेन ॥ ४३ ॥

एतद्धर्मकैः पुरोडाशैः सुत्यान्ते सुत्यासन्निधौ द्वादशाहानि यजेत
 प्रतिलोम्येन । यजेतेति संशब्दनाच्च यजतय एते न जुहोतयः ॥ ४३ ॥

पञ्चाहास्त्रयः ॥ ४४ ॥

भवन्ति ॥ ४४ ॥

देवानां प्रथमः ॥ ४५ ॥

प्रथमस्य देवपञ्चाह इतीयं संज्ञा ॥ ४५ ॥

द्वितीयस्य पञ्चशारदीयः ॥ ४६ ॥

इतीयं संज्ञा ॥ ४६ ॥

तेन यक्ष्यमाणः पञ्चवर्षाण्याश्वयुजीशुकलेषु
 चतुस्त्रिंशतं पशूनालभते मारुतान् ॥ ४७ ॥
 तेनेति पञ्चशारदीयोपलक्षणम् ॥ ४७ ॥

वैश्यस्तोमदक्षिणालिङ्गान् ॥ ४८ ॥

वैश्यस्तोमे दक्षिणायां यानि लिङ्गानि राजीवपृश्नय इत्येव-
मादीनि तल्लिङ्गानालभते ॥ ४८ ॥

उक्ष्णो वत्सतरीर्वर्णानुपूर्वेण ॥ ४९ ॥

प्रतिवर्षम् ॥ ४९ ॥

अर्धावत्सतर्यः ॥ ५० ॥

तेषां च पशूनामर्धा वत्सतर्यो भवन्ति ॥ ५० ॥

पर्यभिकृतानुत्सृजन्त्युक्ष्णो वत्सतरीभिः

सुस्थापयन्ति ॥ ५१ ॥

उक्ष्णां तदङ्गरीति विधानम् । वत्सतरीभिः परिसमाप्तिः ॥ ५१ ॥

एवं पञ्च वर्षाण्युक्ष्णो नियुञ्जन्ति ॥ ५२ ॥

इति वचनात् तानेव । वत्सतर्यस्तु प्रतिवर्षं वर्णानुपूर्व्येणान्या-
ञ्चान्याश्च भवन्ति ॥ ५२ ॥

षष्ठे सवनीया भवन्ति त्रयस्त्रयोऽन्वहम् ॥ ५३ ॥

षष्ठे वर्षे त एवोक्षाणः सवनीया भवन्त्यन्वहं त्रयस्त्रयः ॥ ५३ ॥

ऐन्द्रामारुतापञ्चोत्तमे ॥ ५४ ॥

उत्तमे ऽहनि पञ्च ॥ ५४ ॥

यः कामयेत बहुः स्यामिति स एतेन यजेत ॥ ५५ ॥

पञ्चशारदीयेन ॥ ५५ ॥

पश्चापदि चरवः ॥ ५६ ॥

एतेषामेव पशूनामापत्सु चरवो भवन्ति ॥ ५६ ॥

अपोनप्तियोऽप्सु मृते ॥ ५७ ॥

अप्सुमृते पशावपोनप्तियश्चरुर्भवति । अत्र चाऽपोनपाद्देव-
ता न त्वपोनप्ता । तत्र यप्रत्ययसन्नियोगेन प्रातिपदिकव्युत्पत्त्या अ-
पोनप्तिय इति रूपं भवति । एतच्च तद्धित एव नात्रुवचनादिषु ॥५७॥

वायव्यः पलायिते ॥ ५८ ॥

नष्टे वायव्यश्चरुर्भवति ॥ ५८ ॥

बार्हस्पत्यः श्रवणकूटकाणश्चेत् ॥ ५९ ॥

श्रोणो व्याधिविशेषः । कूटो भग्नशृङ्गः । काणः प्रसिद्धः ।
पशु बार्हस्पत्यश्चरुः ॥ ५९ ॥

नैर्ऋतोवसन्ने ॥ ६० ॥

चरुर्भवति ॥ ६० ॥

पुरोडाशाः परे रुद्राभिमानेऽग्नये रुद्रवते ॥ ६१ ॥

रुद्रायाभिमाने ज्वरगृहीते ॥ ६१ ॥

सः शीर्णश्चेदेककपालो भौमः ॥ ६२ ॥

संशीर्णो विशीर्णः ॥ ६२ ॥

प्रासहा हतश्चेदिन्द्राय प्रसहने ॥ ६३ ॥

प्रासहा हतः प्रसह्य हतः ॥ ६३ ॥

भोजनीयमृते प्राजापत्यो द्वादशकपालः ॥ ६४ ॥

भाजनीयमृतो ऽजीर्णमृतः ॥ ६४ ॥

मृतं ब्राह्मणान्भोजयेत् ॥ ६५ ॥

प्रोक्षितस्य हि मांसमक्षणमुचितमिति ॥ ६५ ॥

अप्सु प्रासनं निधानं वा दुष्टत्वात् ॥ ६६ ॥

दुष्टस्य हविषोऽप्यस्त्रवहरणमिति अप्सु प्रासनमुक्तम् । निधानं वा दुष्टत्वात् । वा निधानं भवति नाप्सु प्रासनम् । किं कारणमदुष्टत्वात् । शिष्टमक्षप्रतिषिद्धं दुष्टं भवति । न चैषु दोषेषु शिष्टमक्षप्रतिषेधः । तस्मान्निधानमेव ॥ ६६ ॥

इदमिदानीं विचार्यते । किमत्रैवैतानि नैमित्तिकानि उतान्यद्वापीति । अत्राह—

अन्यत्रापि दोषसंयोगात् ॥ ६७ ॥

अतोप्यन्यत्राप्येभिर्दोषैः पशुव्यापत्तौ एतानि नैमित्तिकानि भवन्ति । पशुव्यापत्युद्देशेन विहितत्वात् ॥ ६७ ॥

एवं प्राप्त आह—

न प्रकरणात् ॥ ६८ ॥

पञ्चशारदीयव्यतिरेकेणैतानि नैमित्तिकानि न भवन्ति । कुतः । पञ्चशारदीयं हि प्रकृत्य श्रुतत्वात् प्रकृतत्वाच्च विशेषावसानम् ॥ ६८ ॥

व्रतवानुत्तमः ॥ ६९ ॥

उत्तमः पञ्चाहः व्रतवत्संज्ञको भवति ॥ ६९ ॥

तत्राऽहान्याह—

ज्योतिर्गौर्महाव्रतं गौरायुः ॥ ७० ॥

अहीना व्रतवन्तः सर्वजीदीक्षाः ॥ ७१ ॥

भवन्ति ये व्रतवन्तः ॥ ७१ ॥

षडहास्त्रय ऋतूनां प्रथमः ॥ ७२ ॥

षष्ठीनिर्देशेऽपि सति संब्रूषा । यथा गवामयनं शाक्यानामयनमिति च ॥ ७२ ॥

द्वितीये बृहद्रथन्तरपृष्ठः पञ्चाहः पृष्ठयाव-

लम्बाख्यः ॥ ७३ ॥

द्वितीये षडहे पार्ष्टिकः पञ्चाह । उभयपृष्ठः पृष्ठ्यावलम्बाख्यो भवति । पृष्ठ्यावलम्बाख्याया इह च प्रयोजनाभावादन्वार्थता । वक्ष्यति हि पृष्ठ्यावलम्बाश्चत्वारदछन्दोमा इति ॥ ७३ ॥

तृतीये त्रिभ्यस्त्रिकद्रुकाः ॥ ७४ ॥

तृतीये षडहे त्रिभ्यः पार्ष्टिकेभ्यो वसितेभ्यस्त्रिकद्रुका भवन्ति ॥ ७४ ॥

सप्त सप्ताहाश्चत्वारो व्रतोत्तमाः प्रथमाः ॥ ७५ ॥

चतुर्णां महाव्रतमुत्तमं भवति ॥ ७५ ॥

तृतीयः पशुकामस्य ॥ ७६ ॥

भवति ॥ ७६ ॥

इन्द्रस्य पञ्चमः ॥ ७७ ॥

पञ्चम इन्द्रसप्ताहसंज्ञकः ॥ ७७ ॥

द्वितीयप्रभृतिषडेकाहाः ॥ ७८ ॥

तत्र भवन्ति ॥ ७८ ॥

सर्वस्तोम उत्तमः ॥ ७९ ॥

जनकसप्तरात्रश्चतुर्भ्यो विश्वजिन्महाव्रतम् ॥ ८० ॥

चतुर्भ्यः पार्ष्टिकेभ्यो वसितेभ्यः परो विश्वजिन्महाव्रतं च ॥ ८० ॥

उत्तमे षडहो वृहद्रथन्तरपृष्ठः पृष्ठ्यस्तो-

माख्यः ॥ ८१ ॥

उभयपृष्ठ्यस्य षडहस्य पृष्ठ्यस्तोम इतीयमाख्या संभ्यवहारार्था ॥ ८१ ॥

विश्वजित्पशुकामस्य ॥ ८२ ॥

विश्वजिदतिरात्रो भवति । पशुकामस्य चायम् ॥ ८२ ॥

अष्टाहे षडहान्महाव्रतम् ॥ ८३ ॥

अष्टाहे षडहादवसितान्महाव्रतं भवति । ततोऽतिरात्रः ॥ ८३ ॥

नवरात्रे त्रिकद्रुकाः ॥ ८४ ॥

षडहादेवावसिताद्भवन्ति ॥ ८४ ॥

द्वितीयं त्रिकद्रुकेभ्यः पृष्ठ्यावलम्बः ॥ ८५ ॥

ततोऽतिरात्रः ॥ ८५ ॥

दशरात्राश्चत्वारः ॥ ८६ ॥

भवन्ति ॥ ८६ ॥

प्रथमस्त्रिककुप् ॥ ८७ ॥

प्रथमस्त्रिककुप् संज्ञो भवति ॥ ८७ ॥

उक्थ्योऽग्निष्टोमपक्षस्त्रिरावृतः ॥ ८८ ॥

सर्वे चैते ऽपूर्वाः ॥ ८८ ॥

प्रतिष्ठाकामस्य कौसुरुबिन्दः ॥ ८९ ॥

कौसुरुबिन्द इति संज्ञा ॥ ८९ ॥

तत्राहान्याह—

अग्निष्टोमास्त्रिवृतस्त्रयः ॥ ९० ॥

त्रिवृत्स्तोमयुक्ताः अग्निष्टोमास्त्रयो भवन्ति ॥ ९० ॥

पञ्चदशाश्चोक्थ्याः ॥ ९१ ॥

त्रय एव ॥ ९१ ॥

सप्तदशाश्च ॥ ९२ ॥

चशब्दात्तय उक्त्याः ॥ ९२ ॥

एकविंशोऽतिरात्रः ॥ ९३ ॥

योऽतिरात्रः स एकविंशस्तोमको भवति ॥ ९३ ॥

पूर्वशरात्रोऽभिचर्यमाणस्य ॥ ९४ ॥

पूर्वशरात्र इति संज्ञैषा सोऽभिचर्यमाणस्य भवति ॥ ९४ ॥
तत्राहान्याह—

उक्थ्योऽग्निष्टोमपक्षः ॥ ९५ ॥

उक्थ्यस्योभयतोऽग्निष्टोमाविति ॥ ९५ ॥

गोपक्षोऽभिजित् ॥ ९६ ॥

अभिजिदेकाहः । तस्य गौरुभयतो भवतीत्यर्थः ॥ ९६ ॥

आयुर्विश्वजित्पक्षः ॥ ९७ ॥

आयुराख्यश्चैकाहस्तस्य विश्वजित्पक्षसंस्थानीयो भवति ॥ ९७ ॥

छन्दोमदशाहः पशुकामस्य ॥ ९८ ॥

छन्दोमदशाह इति संज्ञा । स पशुकामस्य भवति ॥ ९८ ॥
तत्राहान्याह—

पृष्ठयावलम्बाच्चत्वारश्छन्दोमाः ॥ ९९ ॥

पौण्डरीकः सर्वर्द्धिकामस्य ॥ १०० ॥

पौण्डरीक इति संज्ञा स सर्वर्द्धिकामस्य भवति । सर्वामृ-
द्धियं कामयते स सर्वर्द्धिकामः तस्य पौण्डरीको भवति ॥ १०० ॥

दशरात्रोऽसत्तोत्थानः ॥ १०१ ॥

दशरात्रो भवति सत्तौत्थानवर्जितः ॥ १०१ ॥

विश्वजिदतिरात्रः ॥ १०२ ॥

भवति ॥ १०२ ॥

तुल्यमाध्वर्यवमतिरात्रेषु विश्वजिद्वर्जम् ॥ १०३ ॥

अहीनेषु येऽतिरात्रास्तेषु समानमाध्वर्यवं भवति । विश्वजित्
वर्जयित्वा । को विशेषस्तत्रेति चेत् । सर्वमेधे श्रूयते । विश्वजित्सर्व-
पृष्ठोऽतिरात्रो दशममहर्भवतीति सर्वपृष्ठता विशेषः । तेनोच्यते
विश्वजिद्वर्जमिति ॥ १०३ ॥

यथोक्तमुत्तमो यथोक्तमुत्तमः ॥ १०४ ॥

उत्तमो द्वादशरात्रो यथोक्त एव भवति ॥ १०४ ॥

इत्युपाध्यायकर्ककृतौ कात्यायनसूत्रविवरणे
त्रयोविंशतिमोऽध्यायः समाप्तः ।

चतुर्विंशोऽध्यायः ।

उक्ता ऽहीनाः । इदानीं सत्प्राण्यभिधीयन्ते ।

द्वादशरात्रादीनि रात्रिसत्प्राणि ॥ १ ॥

रात्रिसत्प्राणीति नाम । तच्च द्वादशरात्रप्रभृतीनाम् । पूर्वपदप्रधानोऽयं बहुव्रीहिः ॥ १ ॥

एकोच्चयेन चत्वारिंशदन्तानि ॥ २ ॥

एकोच्चयेनान्हां चत्वारिंशदन्तानि रात्रिसत्प्राणि ॥ २ ॥

यथोपदेशमहानि ॥ ३ ॥

येन क्रमेण यान्यहान्युपदिश्यन्ते तानि तथैव प्रतिपत्तव्यानि । किमर्थमिदमुच्यते । आवापिकानामन्यः क्रमः औपदेशिकानां तु उपदेशक्रम एव । अथवा यथोपदेशमिति पेक्षिकानां नाम्नां धर्मप्रतिपत्त्यर्थम् ॥ ३ ॥

आपूर्यमाणे दशरात्रः परः ॥ ४ ॥

आपूर्यमाणे सत्त्रे दशरात्रावापो भवति । स च भवन्परतो भवति न पूर्वः । षट् पार्ष्टिकानि चत्वारि च्छान्दोमिकान्यहानि दशरात्र उच्यते ॥ ४ ॥

प्रकृतिविहितेषु महाव्रतं दशरात्रादुत्तर

मेकाहार्थे ॥ ५ ॥

यानि प्रकृतिविहितानीत्याचार्येणाभिधीयन्ते तत्रैकार्थे महाव्रतं भवति दशरात्रादुत्तरम् ॥ ५ ॥

पुरस्तादन्यत् ॥ ६ ॥

यदन्यदावापान्तरं व्याख्यास्यते तद्दशरात्रात्पूर्वं भवति ॥ ६ ॥

षडहार्थेऽभिप्लवः ॥ ७ ॥

यत्र षडभिरहोभिर्न पूर्यते सत्त्वं तन्नाभिप्लवः पूरणो भवति । अभिप्लवार्थश्चोक्तो गवामयने ॥ ७ ॥

तस्यादितः पञ्च पञ्चाहार्थे ॥ ८ ॥

तस्यैवाभिप्लवस्यादितः पञ्चाहानि गृह्यन्ते पञ्चार्थे ॥ ८ ॥

त्र्यहार्थे ज्योतिर्गौरायुरिति त्रिकद्रुकाः ॥ ९ ॥

त्रिकद्रुका इति ज्योतिरादीनां समुदितानां संज्ञा संव्यवहारार्था ॥ ९ ॥

व्रतं च यथोक्तं चतुरहार्थे ॥ १० ॥

चशब्दात्त्रिकद्रुकाश्च । यथोक्तग्रहणाच्च दशरात्रात्परं व्रतं भवति ॥ १० ॥

आयुषी द्व्यहार्थे ॥ ११ ॥

अवतः ॥ ११ ॥

अतिरात्रान्तरमावापस्थानम् ॥ १२ ॥

सत्त्रस्याद्यन्तयोरतिरात्रविधानात् ॥ १२ ॥

आवापसमवेतानामल्पमल्पं पूर्वम् ॥ १३ ॥

यत्रावापानां समवायेन सत्त्वं पूर्यते; तत्र त्र्यहदल्पं तत्तत्पूर्वं भवति ॥ १३ ॥

द्वे त्रयोदशरात्रे पृष्ट्यात्सर्वस्तोमोऽतिरात्रः ॥ १४ ॥

पृष्ट्यादवसितात्सार्धस्तोमसंज्ञकोऽतिरात्रो भवति । पूर्णमिदमेकम् ॥ १४ ॥

प्रकृतिविहितं द्वितीयम् ॥ १५ ॥

भवति । प्रकृति विहितग्रहणाच्च व्रतं दशरात्राद्युत्तरं
भवति ॥ १५ ॥

सम्भार्य तृतीयम् ॥ १६ ॥

तृतीयं त्रयोदशरात्रमहोभिः सम्भ्रियते ॥ १६ ॥

प्रायणीयाच्चतुर्विंशमहरभिजित्त्रयः स्वरसमा-
नो विषुवांस्त्रयः स्वरसामानो विश्वजिद्वृत-
मुदयनीयोऽतिरात्रः ॥ १७ ॥

अत्र चतुर्विंशमहरादिषु गावामयनिकेषूद्गात्रालम्भसवनान्त-
जपा भवन्ति गावामयनिकत्वादेव ॥ १७ ॥

चतुर्दशरात्राणि त्रीणि ॥ १८ ॥

तत्रैकस्मिन्—

द्वौ पृष्ठयौ ॥ १९ ॥

भवतः ॥ १९ ॥

प्रतिलोमः परः ॥ २० ॥

भवति । प्रतिलोम्यं च त्रयस्त्रिंशारम्भणत्वेन ॥ २० ॥

मध्यमे त्रिकद्रुकाः पृष्ठयमभितः ॥ २१ ॥

मध्यमे चतुर्दशरात्रे पृष्ठयमभितस्त्रिकद्रुका भवन्ति ॥

प्रतिलोमाः परे ॥ २२ ॥

आयुर्गौज्योतिरित्येवम् ॥ २२ ॥

विवाहोदकतल्पसुशयितानामेतत् ॥ २३ ॥

येषां विवाहे संशयो भवति किमस्माकं विवाहो भवति न

भवतीति संशयः । तथा उदकपाने शयने च तेषामेतत्सत्त्वं
भवति ॥ २३ ॥

प्रकृतिविहितं तृतीयम् ॥ २४ ॥

प्रकृतिविहितग्रहणाद्गोआयुषी भवतः ॥ २४ ॥

पञ्चदशरात्राणि चत्वारि ॥ २५ ॥

भवन्ति ॥ २५ ॥

उत्तरे प्रकृतिविहिते त्रिकद्रुकैः ॥ २६ ॥

पूरणमित्येतदुक्तं भवति ॥ २६ ॥

चतुर्दशरात्राभ्यां पूर्वे व्याख्याते ॥ २७ ॥

पूर्वे पञ्चदशरात्रे चतुर्दशरात्राभ्यां व्याख्याते ॥ २७ ॥

इयांस्तु विशेषः—

पृष्ठययोर्मध्ये महाव्रतम् ॥ २८ ॥

भवति ॥ २८ ॥

अतिरात्रादग्निष्टुद्वितीयस्य ॥ २९ ॥

अतिरात्रादवसितादग्निष्टुद्वितीयस्य भवति ॥ २९ ॥

सप्रायणीयस्तृतीयस्य ॥ ३० ॥

स एवाग्निष्टुतृतीयस्य प्रायो भवति । नाम्ना च तदीये-
व संख्या ॥ ३० ॥

प्रकृतिविहितानि प्राग्विशतिरात्रात् ॥ ३१ ॥

षोडशरात्रादिषु चतुर्षुः आवापेन हि पूरणम् । तत्र षोड-
शरात्रे प्रायणीया त्रिकद्रुकाः दशरात्रादुत्तरव्रतम् । सप्तदशरात्रं
प्रायणीयात्पञ्चाहः अष्टादशरात्रे षडह एकोनविंशतिरात्रे षडहो
दशरात्रश्चोत्तरं व्रतम् ॥ ३१ ॥

विंशतिरात्रेऽभिप्लवोऽभिजिद्विश्वजितौ च ॥ ३२ ॥

यथोपदेशम् ॥ ३२ ॥

एकविंशतिरात्रयोरतिरात्रावषोडशिकौ ॥ ३३ ॥

अभिप्लवास्त्रयः प्रथमादतिरात्रः ॥ ३४ ॥

परिपूर्णमेवैतत् ॥ ३४ ॥

निदाघे द्वितीयं ब्रह्मवर्चसकामानम् ॥ ३५ ॥

निदाघो ग्रीष्मः । तत्र द्वितीयमेकविंशतिरात्रं ब्रह्मवर्चसकामानां भवति ॥ ३५ ॥

त्रयस्त्रयः स्वरसामानो विषुवन्तमभि-

तः पृष्ठयौ च ॥ ३६ ॥

उत्तरः प्रतिलोमः ॥ ३७ ॥

पृष्ठयोऽभवति ॥ ३७ ॥

मानव्यः सामिधेन्यः ॥ ३८ ॥

विषुवति भवन्ति ॥ ३८ ॥

सौमापौष्णस्य उपालम्भ्यः ॥ ३९ ॥

विषुवत्येवम् ॥ ३९ ॥

प्रकृतिविहितान्या द्वात्रिंशद्रात्रात् ॥ ४० ॥

सह द्वात्रिंशद्रात्रेण । आङ्गमिविधौ कर्मविषयत्वात् ॥ ४० ॥

द्वात्रिंशतिरात्रमन्नाद्यकामानाम् ॥ ४१ ॥

त्रयोविंशतिरात्रं प्रतिष्ठाकामानाम् ॥ ४२ ॥

पूर्वं चतुर्विंशतिरात्रं प्रजाकामानां पशुका-
मानां वा ॥ ४३ ॥

द्वाविंशतिरात्रे पूरणम् । प्रायणीयत्त्रिकद्रुकास्ततो ऽभिप्लवः ।
दशरात्राच्च परं व्रतम् । त्रयोविंशतिरात्रे प्रायणीयात्पञ्चादस्ततः
षडहः । पूर्वस्मिञ्चतुर्विंशतिरात्रे द्वौ षडहौ ॥ ४३ ॥

द्वितीयं सःसदः ॥ ४४ ॥

द्वितीयं चतुर्विंशतिरात्रं सःसदसंज्ञकम् ॥ ४४ ॥
अत्र विशेषः—

अषोडशिकावतिरात्रौ विशालः ॥ ४५ ॥

वक्ष्यमाणस्याहस्संघातस्य संज्ञा ॥ ४५ ॥

पार्ष्टिकानि त्रीण्युत्तराणि प्रतिलोमानुलोमानि ॥ ४६ ॥

पार्ष्टिकानि त्रीण्युत्तराणि अहानि प्रतिलोमानुलोमानि ॥ ४६ ॥

तमभितोऽग्निष्टोमावनिरुक्तौ ॥ ४७ ॥

तं विशालमभितोऽग्निष्टोमावनिरुक्तौ ॥ ४७ ॥

पृष्ठयस्तोमौ च ॥ ४८ ॥

अभितो भवतः ॥ ४८ ॥

तयोः—

उत्तरः प्रतिलोमः ॥ ४९ ॥

तस्मादग्निष्टोमावनिरुक्तौ ॥ ५० ॥

पूर्णमेतत् ॥ ५० ॥

पञ्चविंशतिरात्रमन्नाद्यकामानां षड्विंश-

तिरातं प्रतिष्ठाकामानां सप्तविंशतिरात्रमृ-
द्धिकामानामष्टाविंशतिरात्रं प्रजाकामानाम्
पशुकामानां वा ॥ ५१ ॥
द्वात्रिंशद्रात्रं च ॥ ५२ ॥

चशब्दात्प्रजाकामानां पशुकामानां वा द्वाविंशतिरात्रेभि-
प्लवौ स्वस्थाने व्रतं च । षड्विंशतिरात्रे प्रायणीयाद्गोआयुषी ततो-
भिप्लवौ । सप्तविंशतिरात्रे प्रायणीयास्त्रिकद्रुकाः ततोभिप्लवौ ।
अष्टाविंशतिरात्रे प्रायणीयास्त्रिकद्रुकाः ततोभिप्लवौ । स्वस्थाने च
व्रतमाएकोनत्रिंशतिरात्रे प्रायणीयात्पञ्चादस्ततोभिप्लवौ । त्रिंशद्रा-
त्रे त्रयोभिप्लवाः । एकत्रिंशद्रात्रे व्रतमधिकम् । द्वात्रिंशद्रात्रे प्रायणीयाद्गो-
आयुषी अभिप्लवास्त्रयः ॥ ५२ ॥

तयस्त्रिंशद्रात्राणि त्रीणि ॥ ५३ ॥

तत्र प्रथमे—

पञ्चाहाश्चत्वारः ॥ ५४ ॥

त्रिभ्योऽतिरात्रो विश्वजित् ॥ ५५ ॥

त्रिभ्यः पञ्चाहेभ्यो ऽवसितेभ्यो विश्वजिदतिरात्रः ॥ ५५ ॥

व्रतवद्द्वितीयं त्र्यभिप्लवम् ॥ ५६ ॥

तृतीये तयस्त्रयः पञ्चाहा विश्वजितमभितः ॥ ५७ ॥

भवन्ति ॥ ५७ ॥

तत्र च—

प्रतिलोमाः परे ॥ ५८ ॥

प्रकृतिविहितान्या चत्वारिंशद्रात्र ॥ ५९ ॥

चतुस्त्रिंशद्रात्रमन्नाद्यकामानाम् षड्त्रिंशद्रात्रं प्रतिष्ठाकामानाम् सप्तत्रिंशद्रात्रमृद्धिकानाम् अष्टात्रिंशद्रात्रं प्रजाकानाम् पशुकामानाम् वा ॥ ६० ॥

चत्वारिंशद्रात्रं च ॥ ६१ ॥

अथ शब्दात्प्रजाकामानामेव । अत्र पूरणं प्रकृतिविहितावापेन यथोक्तम् ॥ ६१ ॥

व्रतवन्त्युत्तराणि प्रथमतृतीयवर्जं सप्तैकान्नपञ्चाशद्रात्राणि ॥ ६२ ॥

प्रथमतृतीयवर्जम् व्रतवन्ति भवन्ति ॥ ६२ ॥

प्रथमो विधृतिः ॥ ६३ ॥

पुल्लिलङ्गेन सत्तस्याभिधानम् ॥ ६३ ॥

अषोडशिकावतिरात्रौ ॥ ६४ ॥

कोसुरुबिन्दः प्रथमस्त्रयहः ॥ ६५ ॥

उक्थ्यौ तूत्तरौ ॥ ६६ ॥

कोसुरुबिन्दः प्रथमस्तयहो ऽग्निष्टोमास्त्रिवृत्स्तोमयुक्तास्त्रयः । तत्र विशेषः । उक्थ्यावुत्तरौ भवतः ॥ ६६ ॥

षोडशिदशमा उक्थ्याः ॥ ६७ ॥

भवन्ति । यत्र संख्यामात्रमेवोद्धटते तत्राऽपूर्वव्यपदेशः । यत्र गौज्योतिरायुरादिवदुपानम् तत्रैकाहिकाः दशरात्रे पुनर्द्वादशाहिका इति । ऐकाहिकेषु न नाम्ना धर्मप्रवृत्तिः । अपूर्वेषु तु द्वादशाहिको विध्यन्तः ॥ ६७ ॥

पृष्ठं चाभितो द्वादश द्वादश ॥ ६८ ॥

उक्थ्या भवन्ति ॥ ६८ ॥

वर्गान्तरेष्वतिरात्राः ॥ ६९ ॥

यमातिरात्रम् ॥ ७० ॥

व्याख्यास्यत इति सूत्रशेषः ॥ ७० ॥

अभिप्लवौ गोआयुषी अतिरात्रौ ॥ ७१ ॥

अभिप्लवावभिजिद्विश्चजितावतिरात्रौ ॥ ७२ ॥

अभिप्लवः सर्वस्तोमनवसप्तदशावतिरात्रौ ॥ ७३ ॥

आञ्जनाभ्यञ्जनीयेऽभिप्लवाः षट् ॥ ७४ ॥

आञ्जनाभ्यञ्जनीयमिति संज्ञा ॥ ७४ ॥

तत्र—

चतुर्थ्यः सर्वस्तोमोऽतिरात्रः ॥ ७५ ॥

चतुर्थ्योऽभिप्लवेभ्यो ऽवसितेभ्यः सर्वस्तोमोऽतिरात्रो
भवति ॥ ७५ ॥

तस्मिन्नुपसत्सु सर्पिर्विपचेयुर्गार्हपत्ये गुल्गु-

लुसुगन्धितेजनपीतुदारुभिः ॥ ७६ ॥

तस्मिन्नाञ्जनाभ्यञ्जनीये उपसत्सु वर्त्तमानासु गुल्गुलुसुग-
न्धितेजनपीतुदारुभिः पृथक् पृथक् सर्पिर्विपचेयुः । पुरुषार्थत्वाद्गार्ह-
पत्ये न प्राप्नोतीति वचनम् ॥ ७६ ॥

यथासवनन्तैः सवनेष्वञ्जनाभ्यञ्जने कुर्वी-

रन्नामीध्रेऽहरहः ॥ ७७ ॥

प्रातः सवनान्ते गुल्गुलुना माध्यन्दिने सुगन्धितेजनेन तृतीयसवने पैतुदारवेण । आज्ञनमक्ष्णोः अभ्यञ्जनं शरीरस्य । आग्नीधेऽहरहः ॥ ७७ ॥

पृष्ठये वा ॥ ७८ ॥

वाणब्दो विकल्पार्थः ॥ ७८ ॥

सवनमुखीयेषु भक्षयिष्यन्तो वा ॥ ७९ ॥

वा सवनान्तेषु ॥ ७९ ॥

ये आत्मानं नैव जानीरंस्तेषामेतत् ॥ ८० ॥

य आत्मानं प्रसुप्तमिव मन्यन्ते तेषामाज्ञनाभ्यञ्जनीये-
धिकारः ॥ ८० ॥

संवत्सरसंमिते चतुर्विंशमहः ॥ ८१ ॥

संवत्सरसंमितमिति सत्त्रनाम । तत्र चतुर्विंशमह-
भवति ॥ ८१ ॥

अभिप्लवाश्चत्वारः ॥ ८२ ॥

गोआयुषी ॥ ८३ ॥

त्रिभ्यो विषुवन्मध्ये नवरात्रः ॥ ८४ ॥

त्रिभ्यो ऽवसितेभ्यो विषुवन्मध्ये गवामयनिको नवरात्रो
भवति ॥ ८४ ॥

एकषष्टिरात्रे पृष्ठयो नवरात्रमभितः ॥ ८५ ॥

अप्रतिज्ञातमप्येकषष्टिरात्रं लाघविकेन सताचार्येणाभि-
हितम् ॥ ८५ ॥

प्रतिलोमः परः ॥ ८६ ॥

तयोः पृष्ठययोः प्रतिलोमः परो भवति ॥ ८६ ॥

सवितुः ककुभः ॥ ८७ ॥

व्याख्यास्यत इति सूत्रशेषः ॥ ८७ ॥

नवरात्राश्चत्वारः ॥ ८८ ॥

तानाचष्टे—

अग्निष्टोमाः प्रथमसप्तमोत्तमा नववर्गाणामु-

क्त्या इतरे ॥ ८९ ॥

सर्वेचैते ऽपूर्वाः ॥ ८९ ॥

परे षडभिप्लवे ॥ ९० ॥

परे ये द्वे ते षडभिप्लवे ॥ ९० ॥

पूर्वस्य चतुर्भ्यो व्रतम् ॥ ९१ ॥

भवति ॥ ९१ ॥

प्रजातिकामानामेतत् ॥ ९२ ॥

प्रकृतिविहितः शतरात्रं चतुर्दशाभिप्लवं

चतुरहश्च ॥ ९३ ॥

ननु प्रकृतिविहितत्वेनैवैतत्प्राप्नोति । चतुर्दशाभिप्लवं चतुर-
हश्चेत्यवाच्यम् । उच्यते च । तत्किमर्थम् । शतरात्रद्वयप्रज्ञापनाय
एकं प्रकृतिविहितं तत्र त्रिकद्रुकाः पूर्वमभिप्लवेभ्यो भवन्ति । दश-
रात्राश्च परं व्रतं भवति द्वितीये यथोपदेशमहानीत्यभिप्लवेभ्यः पर-
तश्चतुरहः ॥ ९३ ॥

सदो हविर्धानानि चक्रीवन्ति ॥ ९४ ॥

चक्रीवन्ति भवन्ति ॥ ९४ ॥

अभिप्रायमभिषुण्वन्ति देशानपरोधेन ॥ ९५ ॥

यात्वा यात्वाभिषवं कुर्वन्ति देशानपरोधेन प्रतिनिवर्तन्ते ॥९५॥

अहरहरभिप्लवेषु त्रिकद्रुकेषु वा ॥ ९६ ॥

वेति विकल्पः ॥ ९६ ॥

अभिप्लवाभ्यासेनाभिपूरणम् ॥ ९७ ॥

सकृत्प्रयोगी दशरात्रः ॥ ९८ ॥

भवति । प्रकृतिविहितानामेष धर्मः ॥ ९८ ॥

व्रतवन्ति सर्वजिद्दीक्षाणि ॥ ९९ ॥

व्रतवन्ति सत्त्राणि यानि तानि सर्वजिद्दीक्षाणि ॥ ९९ ॥

सप्तदशरात्रादीनि त्रिंशदन्तान्येके ॥ १०० ॥

एकान्नपञ्चाशद्रात्रे चाष्टादशदीक्षाणि पौर्ण-

मासीप्रक्रमाणि ॥ १०१ ॥

सप्तदशरात्रादीनि रात्रिसत्त्राणि त्रिंशदन्तानि । एकान्नपञ्चाशद्रात्रे च यानि व्रतवन्ति तान्यष्टादशदीक्षाणि पौर्णमासीप्रक्रमाणि चैक इच्छन्ति । एके यथाप्राप्तम् व्रतवत्वमात्रं सर्वजिद्दीक्षता च ॥ १०१ ॥

शतातिरात्रः सत्त्रमुपेयुरिति श्रूयते । तत्र सन्देहः । किं शतातिरात्रिकाणामन्हां संस्थात्वमात्रमुच्यते उत द्वादशाहस्य यदाद्यमहरतिरात्रसंस्थं तच्छतकृत्वोऽभ्यसितव्यमुत दशरात्रस्यातिरात्रसंस्थस्येषोऽभ्यास आहोस्विच्छतसंख्यासंयुक्तानामतिरात्राणां विधिरिति । किं तावत्प्राप्तम् । सूत्रेणैव पक्षः—

शतातिरात्रेऽहानि शतरात्रसामान्यात् ॥ १०२ ॥

शतातिरात्रे शतमन्हां श्रूयते । तच्छतरात्रिकाण्यहानि प्रवर्तन्ते । शतसंख्यावच्छिन्नस्य हि धर्मापेक्षायां सत्यां शतरात्रस्य पर्यु-

पस्थापकत्वमिति ॥ १०२ ॥

एवं प्राप्त आह—

द्वादशाहाद्यं वा तत्प्रकृतेः ॥ १०३ ॥

अत्र वृद्धयाज्ञिको यशोगोप्याचष्टे द्वादशाहस्य यश्चाद्यं प्रा-
यणीयमहरतिरात्रसंस्थं तस्यैतच्छतसंख्याविधानमिति । एवं चाति-
रात्रप्राप्तौ शतसंख्याविधानमिति । यत्पुनरुक्तं शतरात्रः प्रवर्त्तत इति
तदयुक्तम् । न हि शतातिरात्रस्य शतरात्रिकधर्मे प्रवृत्तौ प्रमाणमस्ति ।
उभयत्र ह्यानुमानिकेन वचनेन द्वादशाहविध्यन्तप्रवृत्तिरिष्यते ।
तस्मान्न शतरात्रिको विध्यन्तः । यदप्युक्तं द्वादशाहाद्यस्यान्ह
इयं संख्या विधीयत इति तदप्ययुक्तम् । पृथक्त्वनिवेसिनी हि संख्या
भवति । न च प्रायणीयेभ्यः माने पृथक्त्वनिवेशित्वसम्भवः । तस्मा-
देतदप्यनुपपन्नमेव । पितृभूतिराचार्यः सूत्रमन्यथा व्याचष्टे । द्वादशा-
हाद्यं वा तत्प्रकृतेरिति । द्वादशाहाद्यं प्रवृत्तिधर्माणां विजानीमः यः स-
त्त्वेषु प्रवर्त्तते इति कश्चासौ दशरात्रः स हि सर्वसत्त्वेषु प्रवृत्तिधर्मेति ।
एतदपि नोपपद्यते न हि दशरात्रिकेष्वन्वयप्राप्तेष्वहःसु संस्थान्यत्वं
शतसंख्याविधानं चोपपद्यते वाक्यभेदप्रसङ्गात् । अत्रापि च पृथक्त्व-
निवेशिन्यैव संख्या भवति दशरात्राभ्यासात् । तस्मादेतद-
प्यसदेव । अत्र वदामः । द्वादशाह आद्यो मूलभूतो यस्य शता-
तिरात्रस्य तद्द्वादशाहाद्यं शतातिरात्रम् । द्वादशाहमूलमित्यर्थः ।
कुत एतत् । तत्प्रकृतेः । द्वादशाहो हि प्रकृतिः सर्वसत्त्वाणामित्युक्त-
मेव । अपि च यत्राहर्विशेषो नाग्नयते तत्र दशरात्रप्रवृत्तिर्भवति ।
इह संख्याविशिष्टानामतिरात्रसंस्थानामहर्विशेषाणामाग्नयानादश-
रात्रप्रवृत्तिर्न युक्ता इति । तस्मादियमेव व्याख्या द्वादशाह आद्यः प्रकृ-
तिभूतो यस्य शतातिरात्रस्य तद्द्वादशाहाद्यं शतातिरात्रमिति बहु-
व्रीहिः ॥ १०३ ॥

शतामिष्टोमे शतोक्थ्ये च ॥ १०४ ॥

एष एव न्यायः ॥ १०४ ॥

शतातिरात्र एव कर्म विचारयति—

आश्विनस्याग्नेयान्ते प्रतिप्रस्थाता व्युक्राम-

तादि कृत्वा मैत्रावरुणाय प्रातरनुवाकमुपा-
कृत्यान्तर्यामं हुत्वा प्रपीड्य पवित्रं द्रोण-
कलशे निदधाति ॥ १०५ ॥

आश्विनस्य सशस्त्रस्य आग्नेयसूक्तान्ते प्रतिप्रस्थाता व्युक्ता-
मतादि कृत्वा मैत्रावरुणाय प्रातरनुवाकमुपाकरोति अन्तर्यामं हुत्वा
प्रपीड्य पवित्रं द्रोणकलशे स्थापयति ॥ १०५ ॥

सशेषं होतृचमसम् ॥ १०६ ॥

स्थापयति ॥ १०६ ॥

ततः—

तिरोन्ध्यादि करोति पूर्वस्यान्हः १०७ ॥

ग्रहग्रहणाद्या विप्रुद्धोमात्कृत्वा सवनसन्तर्नि-
जुहोत्यग्निः प्रातः सवन इति ॥ १०८ ॥

पैन्द्रवायवग्रहणमाविप्रुद्धोमात्कृत्वा सवनसन्तर्निसंज्ञकं हो-
मं करोत्यग्निः प्रातः सवन इत्यनेन मन्त्रेण ॥ १०८ ॥

संवत्सरप्रभृतीनि गवामयनप्रकृतीनि

तद्गुणदर्शनात् ॥ १०९ ॥

संवत्सरप्रभृतीनि यानि सत्राणि तानि गवामयनप्रकृतीनि भव-
न्ति संवत्सरसामान्यात् । तद्गुणदर्शनात् । इदं हि तेषु गवाम-
यनिका गुणाः । अथ यत्पृष्ठं षडहमुपयन्ति अथ यदभिप्लवं
षडहमुपयन्तीति ॥ १०९ ॥

आदित्यानामयनेऽभिप्लवास्त्रिवृत्पञ्चदश-

स्तोमाः ॥ ११० ॥

आदित्यानामयनमिति संज्ञा सत्रस्य । तत्राभिप्लवास्त्रिवृत्पञ्च-
दशस्तोमा भवन्ति ॥ ११० ॥

मासाः पृष्ठचमध्याः ॥ १११ ॥

मवामयने हि पृष्ठचान्ता मासाः इह पृष्ठचमध्या भवन्ति ॥ १११ ॥

बृहस्पतिसवोऽभिजित्स्थाने ॥ ११२ ॥

भवति ॥ ११२ ॥

इन्द्रस्तोमो विश्वजितः ॥ ११३ ॥

स्थाने भवति ॥ ११३ ॥

विश्वजितः परे ऽये त्रयोभिप्लवास्तेषामुत्तर-
यो स्थाने त्रिवृतोऽग्निष्टोमा दश ॥ ११४ ॥

भवन्ति ॥ ११४ ॥

उद्भिद्बलभिदौ च ॥ ११५ ॥

षष्ठमासादौ मध्यमस्थाने पृष्ठचः ॥ ११६ ॥

पष्ठस्य मासस्य आदौ मध्यमस्याभिप्लवस्य स्थाने पृष्ठचो
भवति ॥ ११६ ॥

दशरात्रस्य छन्दोमदशाहः ॥ ११७ ॥

भवति ॥ ११७ ॥

अङ्गिरसामयनमादित्यानामयनवत् ॥ ११८ ॥

अङ्गिरसामयनमिति सत्संज्ञा तदादित्यानामयनवद्भवति ॥ ११८ ॥
विशेषमाह—

अभिप्लवास्त्रिवृतः ॥ ११९ ॥

त्रिवृत्स्तोमका अभिप्लवा भवन्ति ॥ ११९ ॥

मासाः पृष्ठयादयः पूर्वपक्षे प्रतिलोमाः परे ॥ १२० ॥

भवन्ति ॥ १२० ॥

योऽभिप्लवमध्ये पृष्ठ्य उत्तमः सः ॥ १२१ ॥

भवति ॥ १२१ ॥

गोआयुषी प्रतिलोमे ॥ १२२ ॥

भवतः ॥ १२२ ॥

छन्दोमदशाहश्च ॥ १२३ ॥

प्रतिलोम एव ॥ १२३ ॥

दृतिवातवतोरयनमेकैकेन पृष्ठ्यस्तो-

मेन मासं मासम् ॥ १२४ ॥

दृतिवातवतोरयनमिति सत्तस्य संज्ञा । तत्रैकैकेन पृष्ठ्य-
स्तोमेन मासं नयेत् । पृष्ठ्यस्तोमाश्च त्रिवृदादयः । एवं ह्यत्र श्रूयते ।
त्रिवृता मासं पञ्चदशेन मासं सप्तदशेन मासं एकविंशेन मासं त्रि-
णवेन मासं त्रयस्त्रिंशेन मासमिति । अतस्त्रिवृदादिभिरेकाहैर्मासं
मासं नयेदिति ॥ १२४ ॥

तदुक्तमाचार्येण—

एकाहास्तच्छब्दात् १२५ ॥

इति । तेषां शब्दस्तच्छब्दः सत्ताभिधायके उपलभ्यते । पृष्ठ्य-
स्तोमशब्दोपि च एकाहानामेव वाचक उपलभ्यते । पृष्ठ्यस्तोमशब्दा-
स्त्रिवृदादयः । ननु च स्तोमेष्वपि दृश्यते पृष्ठ्यस्य षडहस्य स्तोमाः
पृष्ठ्यस्तोमा इति स्तोमेष्वपि भवति । नैतदेवम् । पृष्ठ्यस्तोमशब्दः प्र-
त्यस्तमितावयवार्थवृत्तितयाऽश्वकर्णादिवदेकाहानां वाचक इति ।
स्तोमेषु पुनः षष्ठीं कल्पयित्वा समासलक्षणेन तदलोपेन च स्तो-
मेन प्रवृत्तिः । न च तन्न्याय्यम् । तस्मात्पृष्ठ्यस्तोमशब्द एकाहानां
वाचक इति ॥ १२५ ॥

एवं प्राप्त आह—

नानाहानि वा संघातशब्दात् ॥ १२६ ॥

वाशब्दः पक्षव्यावृत्तौ । नानाहानि वा यान्यन्वयप्राप्तानि

११९

तेषु स्तोमविधानं त्रिवृता स्तोमेन मासं पञ्चदशस्तोमेन मासमित्येव-
मादि । कुत एतत् । सङ्घातशब्दो यत्र भवति तत्रैकाहवचने त्रिवृद्भ-
वति स च मासमिति वाक्यं भिद्यते । अथ पुनर्यो मासः स
त्रिवृता स्तोमेनेति नैष दोषो भवति ॥ १२६ ॥

मध्येवृतम् ॥ १२७ ॥

विषुवत्स्तोमे घृतं भवति ॥ १२७ ॥

उत्तरपक्षं प्रतिलोमम् ॥ १२८ ॥

उत्तरपक्षः पूर्वपक्षप्रतिलोम्येन ॥ १२८ ॥

कुण्डपायिनामयनं पौर्णमासीदीक्षम् ॥ १२९ ॥

कुण्डपायिनामयनमिति सत्रस्य संज्ञा । तस्य पौर्णमास्यां
दीक्षा भवति ॥ १२९ ॥

चतुर्थ्या वा परपक्षस्य ॥ १३० ॥

इति विकल्पः ॥ १३० ॥

मासदीक्षाः ॥ १३१ ॥

तस्य भवन्ति ॥ १३१ ॥

सोममुपनह्य सुत्यास्थानेषु मासमिहोत्रं

जुहोति ॥ १३२ ॥

सोमोपनहनं कृत्वा यानि सुत्यास्थानानि तेष्वग्निहोत्रहोमः ।
अग्निहोत्रं च सायारम्भं प्रातरपवर्गम् । तत्र द्वावपि होमौ फलै-
क्यात्तन्त्रेणोपक्रमितव्यौ । प्रधानस्य तु भेदः । चतुर्गृहीतेनाग्नेयीं
सायमाहुतिं हुत्वा पुनश्चतुर्गृहीतेन सौरिमाहुतिं जुहोति । तन्त्रेणो-
त्तरां जुहोति । गार्हपत्यकार्यं तत्र प्राजहित एव न शालाद्वार्ये । ज्योति-
ष्टोमे हि तच्छ्रुतं न चाग्निहोत्रं ज्योतिष्टोमो न च तदङ्गमिति । आह-
वनीयस्त्विति प्रणीत एव ॥ १३२ ॥

दर्शपूर्णमासाभ्यां मासम् ॥ १३३ ॥

नयेयुः ॥ १३३ ॥

पक्षादौ यद्यद्धविस्तत्सर्वमस्मिन् ॥ १३४ ॥

पक्षे कर्तव्यम् अभिप्रवृत्तत्वात् ॥ १३४ ॥

सारस्वते च प्रथमे ॥ १३५ ॥

एवमेव ॥ १३५ ॥

तन्त्रेण वा समस्तचोदितत्वात् ॥ १३६ ॥

वाशब्दः पक्षव्यावृत्तौ । तन्त्रेणैव दर्शपूर्णमासौ कर्तव्यौ । सम-
स्तयोर्हि चोदना दर्शपूर्णमासाभ्यां मासमिति । न ह्यत्र कालो भेदकः ।
तस्मादग्निहोत्रवदत्रापि तन्त्रमेव ॥ १३६ ॥

अग्निहोत्रं च ॥ १३७ ॥

अस्य सूत्रस्य पूर्वमेवाभिहितो न्यायः ॥ १३७ ॥

पृथङ्मासाश्चातुर्मास्यपर्वभिः ॥ १३८ ॥

नीयन्ते । वैश्वदेवेन मासं वरुणप्रघासैर्मासं साकमेधैर्मासं
सुनासीरीयेन मासमिति श्रुतेः ॥ १३८ ॥

साकमेधा दर्शपूर्णमासवत् ॥ १३९ ॥

तन्त्रेणेत्युक्तो न्यायः ॥ १३९ ॥

सोमा वा सामान्यात् ॥ १४० ॥

सोमा वा एते भवन्त्यग्निहोत्रादयः । कुत एतत् । सामान्यात्
सत्त्वं हि सोमयागैः पूर्यते । अथ वा सामान्यादिति समानशब्दः । अ-
ग्निहोत्रादिषु प्रतिकर्म सोमेषु ॥ १४० ॥

न जुहोति शब्दात् ॥ १४१ ॥

नैतदेवं सोमा एत इति । कुत एतत् । जुहोतिशब्दात् । मासम्-

ग्रिहोत्रं जुहोतीति जुहोति शब्दोऽत्र भवति । न चासौ सोमयागेषु प्रसिद्धः । तस्मान्न सोमा इति ॥ १४१ ॥

काममितरे ॥ १४२ ॥

इतरे तर्हि दर्शपूर्णमासादयो भवन्तु सोमाः । न हि तत्र जुहोति शब्द इति । नेत्युच्यते । दर्शपूर्णमासादयः शब्दा निरूपपदा एव । दर्शपूर्णमासादीन् प्रत्याययन्ति सोमोपपदाः सोमा निरूपपदाश्चैते मासं दर्शपूर्णमासाभ्यामिति । तस्माद्दर्शपूर्णमासादयोऽपि न सोमा एते ॥ १४२ ॥

द्वितीयातवतोरयनं पूर्वपक्षेण षण्मासात् ॥ १४३ ॥

द्वितीयातवतोरयनस्य पूर्वपक्षेण षण्मासान्नयेयुः ॥ १४३ ॥

उत्तमे त्रयोऽभिप्लवा दशरात्रो महाव्रतम् ॥ १४४ ॥

उत्तमे मासे त्रयोऽभिप्लवा दशरात्रो महाव्रतं भवति ॥ १४४ ॥

उपरिष्ठादतिरात्रं भवति ॥ १४५ ॥

अनुग्रहश्रुतेः । यदन्यतरतोऽतिरात्रस्तेनाहीन इति ॥ १४५ ॥

उभयतो वा ॥ १४६ ॥

अतिरात्रो भवति सत्त्वात् । अनुग्रहश्रुतिस्तु अहीनत्वेन संस्तौति तत्कथम् हविर्यज्ञैर्व्यवहितत्वात् ॥ १४६ ॥

हविर्यज्ञेभ्योऽतिरात्रमेके सोमानन्तर्यात् ॥ १४७ ॥

हविर्यज्ञेभ्योऽवसितेभ्य एके प्रायणीयमतिरात्रमिच्छन्ति । एवं सोमानन्तर्यं भवति । एके तन्नेच्छन्ति । अग्नीषोमीयोत्तरकालता हि तस्य प्रकृतौ दृष्टा । इहापि तद्वदेव । तस्मात्प्रागेव हविर्यज्ञेभ्यः प्रायणीयः ॥ १४७ ॥

अत्सरुकाः कुण्डप्रतिरूपाश्चमसाः ॥ १४८ ॥

अत्सरुका अवृन्तकाः कुण्डप्रतिरूपा वृत्ताकाराः ॥ १४८ ॥

पञ्चर्त्विजस्त्रीणि त्रीणि कर्माणि कुर्युः ॥ १४९ ॥

तान्याह—

होताध्वर्यवपोत्रीये च ॥ १५० ॥

चशब्दाद्धोत्रं च ॥ १५० ॥

उद्गाता नेष्टृच्छावाकीये ॥ १५१ ॥

मैत्रावरुणो ब्रह्मत्वप्रातिहर्त्रे ॥ १५२ ॥

प्रस्तोता ब्राह्मणाच्छुसिग्रावस्तोत्रीये ॥ १५३ ॥

प्रतिप्रस्थाताग्नीधोन्नेत्रे ॥ १५४ ॥

होतोध्वर्यवपोत्रीये चेति चकारः सर्वत्रानुवर्तते ॥ १५४ ॥

मुख्यासनेभ्योऽनुसृसर्पमितराणि ॥ १५५ ॥

आसनशब्दः स्थानवाची मुख्यस्थानेभ्यः अनुसृत्वा परकीयानि कर्माणि कुर्युः । स्वकर्मकर्तृत्वस्य चरितार्थत्वात् ॥ १५५ ॥

सर्पसत्त्वं व्यत्यासं विराट् कौसुरुबिन्द

द्वितीयं च ॥ १५६ ॥

सर्पसत्त्वेमिति नाम । तत्राहान्याह । विराडेकाहः । कौसुरुबिन्दस्य द्वितीयमहः वचनसामर्थ्यात् ॥ १५६ ॥

गवामयनं वाभिगरश्रुतेः ॥ १५७ ॥

गवामयनमेव वा भवति । कुत एतत् । अभिगरश्रवणात् । षण्डकुषण्डावभिगरापगराविति श्रवणात् । अभिगरापगरौ च गवामयने दृष्टौ । तेन गवामयनं भवति । अत्र वाशब्दं विकल्पार्थमेके इच्छन्ति । नचैतद्युक्तम् । अभिगरापगरौ हि लिङ्गमात्रम् । विराट्कौसुरुबिन्दद्वितीयमिति वचनात् । तस्मात्तदेवयुक्तरूपं इति । लिङ्गं तु संस्तवार्थं भविष्यति ॥ १५७ ॥

तापश्चितं दीक्षाः संवत्सरमुपसदश्च तथा

सुत्याः ॥ १५८ ॥

तापश्चितमिति सत्त्रनाम । तत्र दीक्षाः संवत्सरं भवति ।
उपसदः सुत्याश्च ॥ १५८ ॥

इदानीमहान्याह—

गवामयने नेयुः ॥ १५९ ॥

गवामयनेन गच्छेयुः । गवामयनमेव कर्तव्यमित्यर्थः ॥ १५९ ॥

अग्निष्टोमेन वा ॥ १६० ॥

ईयुः । अपूर्वश्चायमग्निष्टोमो नैकाहिको न द्वादशाहिकः सं-
स्थानमात्रोपदेशात् ॥ १६० ॥

सर्वजिद्विश्वजितां वैकैकेन ॥ १६१ ॥

सर्वजिदादय एकाहाः ॥ १६१ ॥

त्रिकद्रुकैर्वा ॥ १६२ ॥

एतेष्वेकाहा एव ॥ १६२ ॥

महातापश्चितं त्रिषंवत्सरोपसत्कम् ॥ १६३ ॥

भवति ॥ १६३ ॥

तुल्यमन्यत् ॥ १६४ ॥

तापश्चितेनैव १६४ ॥

क्षुल्लकतापश्चिते चतुर्मासशो दीक्षोपसत्सु-

त्यानि भवन्ति ॥ १६५ ॥

विषुवन्तमभितो गवामयनपक्षयोः प्रथमोत्तमौ मासौ
भवतः ॥ १६५ ॥

सहस्रसाव्यमग्नेः ॥ १६६ ॥

सहस्रसाव्यं नामाग्नेः सत्त्रम् ॥ १६६ ॥

अभिप्लवानां चतुःषष्टिं शतं चतुरहश्च ॥ १६७ ॥

विषंवत्सरं षष्टिदीक्षम् ॥ १६८ ॥

त्रिसंवत्सरं सत्त्रम् तच्च षष्टिदीक्षं भवति ॥ १६८ ॥

यथा शक्ति वा ॥ १६९ ॥

दीक्षा भवन्ति ॥ १६९ ॥

आदितस्त्रयः संवत्सराः सौत्याः ॥ १७० ॥

गवामयनादयो भवन्ति ॥ १७० ॥

महासत्त्राण्यतः ॥ १७१ ॥

अतः परं महासत्त्राणि व्याख्यायन्ते । महासत्त्रग्रहणं तुल्यध-

र्मप्रकृत्यर्थम् ॥ १७१ ॥

चतुर्भागं चतुर्भागमेकैकस्य ज्योतिष्टोमि-

कैस्तोमैः ॥ १७२ ॥

नयेयुः ॥ १७२ ॥

तेष्वतिरात्रविषुवन्तः स्युर्वा न वा ॥ १७३ ॥

तेषु महासत्त्रेषु अतिरात्रविषुवन्तो भवेयुर्वा न वा भवेयुः । भवेयुरिति कुत एतत् । प्रतिसंवत्सरमादिमध्यावसानेऽतिरात्रविषुवतां दृष्ट्वाद्भवेयुरिति गम्यते । यद्येवं न भवेयुः कथम् । सत्त्रसंयोगेन ह्यतिरात्रश्रवणात् । उभयतोऽतिरात्रं सत्त्रमिति न संवत्सरसंयोगेन । अतो न प्रतिसंवत्सरमतिरात्रौ ॥ १७३ ॥

एवं सत्युपसंहरत्याचार्यः—

आद्यन्तयोर्वातिरात्रौ विषुवांश्च मध्ये मध्ये ॥ १७४ ॥

वाशब्दोऽवधारणार्थः । आद्यन्तयोरेवातिरात्रौ भवतः सत्त्र-
स्यैकत्वात् । विषुवांश्च प्रतिसंवत्सरं मध्ये मध्ये संवत्सरसंयोगेन
तस्य श्रुतत्वात् ॥ १७४ ॥

द्वादशसंवत्सरं प्रजापतेः ॥ १७५ ॥

प्रजापतिसत्त्र मिति संज्ञा ॥ १७५ ॥

षट्तिशतसंवत्सरः शाक्यानां तसरसमयाः

पुरोडाशाः ॥ १७६ ॥

शाक्यानामयनमिति संज्ञा सत्त्रस्य । तत्षट्त्रिंशं संवत्सरं
भवति । तत्र तरसमयाः पुरोडाशा भवन्ति । मांसमया इत्यर्थः ॥ १७६ ॥

सर्वत्राविशेषात् ॥ १७७ ॥

सर्वत्र सत्त्रे तरसमयाः पुरोडाशा भवन्ति । अवि-
शेषश्रुतेः ॥ १७७ ॥

सवनीया वा बहुश्रुतेः ॥ १७८ ॥

वाशब्दः पक्षव्यावृत्तौ । सवनीया एव तरसमया भवन्ति । कुत
एतत् । बहुतश्रुतेः तरसमयाः पुरोडाशा भवन्तीति । बहुत्वप्रयुक्तानां
हि तरसविधानम् ॥ १७८ ॥

शतसंवत्सरः साध्यानाम् ॥ १७९ ॥

साध्यानामयनं सत्त्रम् तच्छतसंवत्सरं भवति ॥ १७९ ॥

सहस्रसंवत्सरं विश्वसृजाम् ॥ १८० ॥

विश्वसृजामयनमिति सत्त्रस्य संज्ञा । तत्सहस्रसंवत्सरं
भवति ॥ १८० ॥

यात्सत्त्वाणि सारस्वतानि ॥ १८१ ॥

यात्वा यात्वा क्रियन्त इति यात्सत्त्वाणीत्येके । तदनुपप-

न्म । गमनस्य स्वशब्दाभिहितत्वात् । तस्मात् यात्सत्त्राणि सार-
स्त्रतसत्त्राणीति । उभे अपि च संज्ञे एते ॥ १८१ ॥

सदो हविर्द्धानाग्नीध्राणि चक्रीवन्ति ॥ १८२ ॥

भवन्ति अभ्यथा गमनासम्भवात् ॥ १८२ ॥

उलूखलबुध्नो यूपः प्रकृष्य ॥ १८३ ॥

उलूखलमिव बुध्नो यूपस्य भवति । स च प्रकृष्यते न निख-
स्यते ॥ १८३ ॥

वत्सतरीशतमृषभाधिकं गर्भिणीनामुत्सृज-
न्ति सहस्रपूरणाय ॥ १८४ ॥

सहस्रपूरणेन हि सत्त्रस्य परिसमाप्तिः ॥ १८४ ॥

उपकिरन्त्युपरवस्थानेषु न खनन्ति ॥ १८५ ॥

उपकिरणं च मृदः ॥ १८५ ॥

शुक्लपक्षसप्तम्यां दीक्षा सरस्वतीविनशने ॥ १८६ ॥

सरस्वतीविनशनप्रदेशे ॥ १८६ ॥

द्वादशाहवद्दीक्षोपसदः ॥ १८७ ॥

अत्रैकाहिकान्यहानि तत्र द्वादशाहवदप्राप्तौ सत्यां द्वादशाह-
वदित्युच्यते ॥ १८७ ॥

अषोडशिकावतिरात्रौ ॥ १८८ ॥

भवतः ॥ १८८ ॥

तत्रैव प्रायणीयोऽतिरात्रः ॥ १८९ ॥

भवति । सरस्वतीविनशने ॥ १८९ ॥

सान्नाय्यञ्च तस्मिन् ॥ १९० ॥

पक्षादौ यद्यद्विस्तत्सर्वस्मिन्सारस्वते च प्रथमे इत्युक्तम्
तेन साक्षादयमत्र प्राप्नोति । अत उच्यते साक्षादयं च तस्मि-
न्निति ॥ १९० ॥

सः स्थितेऽध्वर्युराहवनीयसमीपे स्थित्वाभ्यध्वः

शम्यां प्रास्यति तद्गार्हपत्यस्य स्थानम् ॥ १९१ ॥

यथोक्तमाहवनीयस्य ॥ १९२ ॥

यथास्थितं यज्ञाङ्गानि हरन्ति ॥ १९३ ॥

येषु स्थानेषु स्थितानि तत्समवेतान्येव हरन्ति ॥ १९३ ॥

पाःसूनादाय भौमानां यथादेशं निवपन्ति ॥ १९४ ॥

भौमानामङ्गानां पाःसून्गृहीत्वा यथा देशं न्युप्यस्य ॥ १९४ ॥

यजनीययोरन्होगोऽआयुषी ॥ १९५ ॥

भवतः ॥ १९५ ॥

पर्वान्तरेषु दर्शपूर्णमासौ ॥ १९६ ॥

प्रथमे पर्वान्तरे दर्शः । द्वितीये पौर्णमासम् । एवं व्य-
त्यासेन ॥ १९६ ॥

शम्याप्रासे शम्याप्रासे वसन्तो यजमानाश्च

यन्ति दक्षिणेन तीरेण ॥ १९७ ॥

शम्याप्रास उषित्वा यागं कृत्वा ततो यन्ति दक्षिणेन तीरेण
सरस्वत्याः ॥ १९७ ॥

दृषद्वत्यप्ययेऽपोनप्त्रीयश्चरुः ॥ १९८ ॥

दृषद्वत्यप्यये प्रदेशे चरुर्भवति ॥ १९८ ॥

अग्नये कामायेष्टिः प्लक्षे प्रास्त्रवणे ॥ १९९ ॥

प्लक्षे प्रास्त्रवणप्रदेशे अग्नये कामायेष्टिर्भवति ॥ १९९ ॥

तस्यामश्वपुरुष्यौ धेनुके दद्युः ॥ २०० ॥

इष्यते अश्वपुरीष्योर्दानं धेनुत्वे सति तदुपकाराभावस्त-
त्प्रसूतेश्च दानम् । दानं च प्रासर्पकेभ्यः ॥ २०० ॥

अवशिष्टं चैके यज्ञोपकरणमुदयनीयान्ते ॥ २०१ ॥

यदवशिष्टं यज्ञोपकरणं तदुदयनीयान्ते ददाति । तत्र समाप्ता-
विस्यर्थः ॥ २०१ ॥

अवभृथमभ्यवयन्ति यमुनां कारपचवं प्रति ॥ २०२ ॥

कारपचवप्रदेशं प्रति यमुनामवभृथमभ्यवयन्ति । अनेन चा-
वभृथग्रहणेन सत्त्रसमाप्तिर्लक्ष्यते ॥ २०२ ॥

पुरस्ताद्वावभृथादग्नये कामाय ॥ २०३ ॥

इष्टिर्भवति ॥ २०३ ॥

उदवसानीयान्ते वा ॥ २०४ ॥

वेति विकल्पः ॥ २०४ ॥

यथार्थं विप्रवृजेयुः ॥ २०५ ॥

अपृष्ठशमनानि सारस्वतानि ॥ २०६ ॥

अपृष्ठशमनानि हि सारस्वतसत्त्राणि श्रूयन्ते ॥ २०६ ॥

तीण्येषां साम्युत्थानान्यतिरातैः ॥ २०७ ॥

एषां सारस्वतसत्त्राणां मध्ये साम्युत्थानानि त्रीणि
भवन्ति ॥ २०७ ॥

सहस्रपूरणगृहपतिमरणसर्वज्यान्यः ॥ २०८ ॥

प्रथमं साम्युत्थानं गवां सहस्रपूरणे । द्वितीयं गृहपतिमरणे ।
तृतीयं सर्वज्यान्याम् । सर्वज्यानिश्च सर्वहानिरुच्यते ॥ २०८ ॥

सहस्रपूरणेगौः ॥ २०९ ॥

अतिरात्रो भवति ॥ २०९ ॥

तदेव दत्त्वा ॥ २१० ॥

साम्युत्तिष्ठेरन् ॥ २१० ॥

आयुर्गृहपतिमरणे ॥ २११ ॥

अतिरात्रो भवतिः ॥ २११ ॥

सर्वज्यानां विश्वजित् ॥ २१२ ॥

अतिरात्रः कर्तव्यः ॥ २१२ ॥

ज्योतिष्टोमो वा सर्वेषाम् ॥ २१३ ॥

भवति ॥ २१३ ॥

नावभृथः सरस्वत्याम् ॥ २१४ ॥

सरस्वत्यामवभृथं न भवति ॥ २१४ ॥

परिपार्श्वेषूदकेषु ॥ २१५ ॥

कर्तव्यः ॥ २१५ ॥

असत्सूदधृत्य ततः ॥ २१६ ॥

यदि नाम न सन्ति ततः सरस्वत्या एवोदकमुदधृत्यावभृ-
थः कार्यः ॥ २१६ ॥

द्वितीये दृतिवातोरयनस्याहनी त्रिवृत्प-

ञ्चदशस्तोमे पर्वान्तरेषु व्यत्यासम् ॥ २१७ ॥

द्वितीये सारस्वते सत्रे दृतिवातवतोरयनस्य ये त्रिवृत्पञ्चद-
शस्तोमे अहनी ते पर्वान्तरेषु व्यत्यासेन क्रियेते ॥ २१७ ॥

तयोश्चेदसमाप्तयोरगच्छेद्यजनीयकालस्तमु-

पेत्य शेषमनुसमापयेयुः ॥ २१८ ॥

तयोस्त्रिवृत्पञ्चदशस्तोमयोरसमाप्तयोर्यद्यागच्छेद्यजनीयकाल-

स्तं यजनीयकालीनं परिसमाप्य शेषं परिसमापयेयुः ॥ २१८ ॥

शुक्लपक्षश्चेत्त्रिवृदग्निष्टोम इत्येके ॥ २१९ ॥

एके शेषपरिसमाप्तिमिच्छन्ति ॥ २१९ ॥

पञ्चदशउक्थ्यः कृष्णे ॥ २२० ॥

भवतीत्येके ॥ २२० ॥

तृतीये यजनीययोरन्होरभिजिद्विश्वजितौ ॥ २२१ ॥

भवतः ॥ २२१ ॥

पर्वान्तरेषु त्रिकद्रुकाः ॥ २२२ ॥

भवन्ति ॥ २२२ ॥

पूर्ववदनुसमापनम् ॥ २२३ ॥

भवति ॥ २२३ ॥

दार्षद्वमृत्विगाचार्ययोरन्यतरस्य गा रक्षे-

त्संवत्सरम् ॥ २२४ ॥

दार्षद्वतमिति सत्रं नामधेयम् । तत्र कर्म व्याख्यायते । ऋ-

त्विगाचार्ययोरन्यतरस्य गारक्षेत्संवत्सरं गवां रक्षणम् ॥ २२४ ॥

अपरं व्यर्णे नैतन्धवेऽग्निमिन्धीत ॥ २२५ ॥

अपरं संवत्सरं नैतन्धवप्रदेशे गत्वोदकेऽग्नीन्धनं कुर्यात् ॥ २२५ ॥

कुरुक्षेत्रे परेणहि स्थलेऽग्न्याधेयमन्वारम्भणी-

यान्तं भवति ॥ २२६ ॥

अम्बारम्भणीयान्तमिति कुत एतत् इष्ट्यङ्गत्वाद्द्वारम्भणी-
यायाः ॥ २२६ ॥

दर्शपूर्णमासान्तं वा ॥ २२७ ॥

वाशब्दः पक्षव्यावृत्तौ । दर्शपूर्णमासान्तमेव भवति नार-
म्भणीयान्तम् । दर्शपूर्णमासस्य हीष्ट्यन्तरे प्रवृत्तिर्न्याय्येति ॥ २२७ ॥

आहितामिश्रेद्द्वयर्णेऽग्निहोत्रमेव जुहुयात् ॥ २२८ ॥

संघत्सरम् ॥ २२८ ॥

पुरोडाशोऽग्नये तेन यजमानः पूर्ववत् ॥ २२९ ॥

तेन यागं कुर्वन् पूर्ववच्छ्रम्याप्राप्ते दृषद्वतीतीरेण दक्षिणेन
गच्छेत् ॥ २२९ ॥

एत्य च दृषद्वतीतीरेण ॥ २३० ॥

तद्वदेव ॥ २३० ॥

अवभृथमभ्यवयन्ति यमुनां त्रिप्लक्षावह-

रणं प्रति ॥ २३१ ॥

त्रिप्लक्षावहरणस्यार्जयेन यमुनामवभृथमभ्युपैति ॥ २३१ ॥

तत्र च—

स्वयमेव सामगानम् ॥ २३२ ॥

भवति ॥ २३२ ॥

आप्लवनमात्रं वा ॥ २३३ ॥

भवति नावभृथः । वाशब्दो विकल्पार्थः ॥ २३३ ॥

उदेत्यैतयैवेष्ट्या यजेत ॥ २३४ ॥

परिसमाप्य सत्त्रमेतयैवेष्ट्या यजेत ॥ २३४ ॥

पशुना वा तद्देवतेन ॥ २३५ ॥

यजेत ॥ २३५ ॥

अग्निष्टोमेन वा ॥ २३६ ॥

यजेतेति ॥ २३६ ॥

तुरायणं वैशाखीशुक्लस्य पञ्चम्याम् ॥ २३७ ॥

तुरायणमिति सत्त्रनाम ॥ २३७ ॥

चैत्रस्य वा २३८ ॥

शुक्लपञ्चम्यां भवति ॥ २३८ ॥

प्रातराहुत्यन्ते ऽदीक्षितो दीक्षारूपाण्यास-

जते तूष्णीं कृष्णा जिनादीनि ॥ २३९ ॥

स्वयमेव ॥ २३९ ॥

हवीरुषि निर्वपत्याग्नेयमैद्रम् वैश्वदेवं चरुं

सवनकालेष्वेकैकम् ॥ २४० ॥

कुत एतत् । आग्नेयं प्रातस्सवनम् ऐन्द्रं माध्यन्दिनम् वै-
श्वदेवं तृतीयसवनमित्यर्थवादात् ॥ २४० ॥

तन्त्रेण वा ॥ २४१ ॥

वाशब्दः पक्षव्यावृत्तौ । तन्त्रेण वा करोति न सवनकालेषु ।
कुत एतत् । कालैक्यात् । तस्मात् तन्त्रेणैव ॥ २४१ ॥

अन्वहम् ॥ २४२ ॥

हवींषि निर्वपति ॥ २४२ ॥

वा हविःशेषभक्षः ॥ २४३ ॥

वा प्रकृताशनः ॥ २४३ ॥

संवत्सरं यजते ॥ २४४ ॥

अत्राधस्तनसूत्रे वाशब्दमन्यथा घर्णयन्ति । संवत्सरं यजनीयेषु यागपरिसमाप्तौ सत्यामन्वहं वेत्युच्यते । ततश्चावधारणैषा । संवत्सरशब्देन हि सर्वाययहानि गृह्यन्ते न यजनीयान्येव । तत्रैव प्रयोगदर्शनात् ॥ २४४ ॥

अनियतोदकं दार्षद्वतवदवभृथादि ॥ २४५ ॥

अनियतोदकोऽवभृथः कार्यः । आदिग्रहणाच्च उदेत्येतथेवेष्ट्या यजेतेत्येवमादि लभ्यते ॥ २४५ ॥

द्वादशाहविकल्पाः ॥ २४६ ॥

व्याख्यायन्त इति सूत्रशेषः ॥ २४६ ॥

सर्वाग्निष्टोमो भरतद्वादशाहः ॥ २४७ ॥

भरतद्वादशाहे सर्व एवाग्निष्टोमा भवन्ति प्रायणीयोदयनीयवज्रम् ॥ २४७ ॥

संक्रमद्वादशाहे दशरात्रस्य त्र्यहप्रथमानि प्रथमसत्र्यहसत्र्यहद्वितीयानि द्वितीयस्रचहसत्र्यहस्तृतीयानि तृतीयस्रचहः ॥ २४८ ॥

भवति ॥ २४८ ॥

प्रकृत्या दशमम् ॥ २४९ ॥

अविकृतरूपमेव दशमं भवति ॥ २४९ ॥

अग्निष्टुदिन्द्रस्तुत्सूर्यस्तुद्वैश्वदेवस्तुतां

वैकैकेन ॥ २५० ॥

दशरात्रस्य पूरणम् ॥ २५० ॥

त्रिकद्रुकैर्वाऽहीनैकाहानाप्तोर्यामिराजसूयवर्ज-

म् गोआयुर्भ्यां वा ॥ २५१ ॥

सर्वे पवैते विकल्पाः ॥ २५१ ॥

अभ्यासानुपपत्तौ ज्योतिष्टोमः पूरणः ॥ २५२ ॥

भवति । तच्चैतद्गणपक्ष एव सम्भवति नैकाहपक्षे ॥ २५२ ॥

यथोक्तस्य स्तोत्रं स्तोत्रियं वर्चं वा साम

वा यजुर्वा हर्वान्यत्कृत्वा यजेत ॥ २५३ ॥

सर्वे चैते शास्त्रार्थप्रकाराः ॥ २५३ ॥

व्यत्यासमन्ततः ॥ २५४ ॥

स्तोत्रियादीनां व्यत्यासेनाप्यन्ततो भवति ॥ २५४ ॥

नास्त्येषामन्तः ॥ २५५ ॥

एषां विकल्पानामन्त एव नास्ति दिङ्मात्रं प्रदर्शितमाचार्येण ॥ २५५ ॥

अयनमुत्सर्गिणां गवामयनविकल्पाः ॥ २५६ ॥

विकल्परूपमुत्सर्गिणामयनमुच्यते ॥ २५६ ॥

पञ्चोक्थ्यांस्त्रीनभिप्लवानुपेत्य चतुर्थं

चतुरुक्थ्यमुपयन्ति ॥ २५७ ॥

इत्येको विकल्पः ॥ २५७ ॥

स्तोमोत्सर्गो वैकस्यान्हः ॥ २५८ ॥

एकस्मिन्नहनि स्तोम एव वा न भवति ॥ २५८ ॥

प्रशोर्वा सवनविधिक्रिया ॥ २५९ ॥

ततश्च प्रातः सवन एव परिसमाप्यते पशुः ॥ २५९ ॥

अनारम्भो वा ॥ २६० ॥

पशोः ॥ २६० ॥

तापश्चितविकल्पः ॥ २६१ ॥

व्याख्यायत इति सूत्रशेषः ॥ २६१ ॥

अयमेव प्रायणीयोऽतिरात्रः सर्वः

सत्रः स्यात् ॥ २६२ ॥

यथोक्तपृष्ठः ॥ २६३ ॥

अथापरम् ॥ २६४ ॥

विकल्परूपम् ॥ २६४ ॥

ज्योतिष्टोमाश्चत्वारोऽभिजितैः षण्मासान् ॥ २६५ ॥

नयेयुः ॥ २६५ ॥

व्रतम् विषुवत्स्थाने ॥ २६६ ॥

भवति ॥ २६६ ॥

विश्वजिज्योतिष्टोमाश्चत्वारस्तैरुत्तरान् ॥ २६७ ॥

षण्मासान्नयेत् ॥ २६७ ॥

एतत्पुरुषस्य नारायणस्योत्तममेतत्पुरुषस्य

नारायणस्योत्तमम् ॥ २६८ ॥

नारायणसत्त्वमित्यस्य संज्ञा ॥ २६८ ॥

इत्युपाध्यायकर्ककृतौ कात्यायनसूत्रभाष्ये

चतुर्विंशोऽध्यायः समाप्तः ।

पञ्चविंशोऽध्यायः ।

अथ प्रायश्चित्तानि अध्वर्युवेदविहितान्युक्तानि साङ्गानि कर्माणि तत्समनन्तरं उद्गातृवेदविहितानि चोक्तानि । इदानीं तेषामेव नैमित्तिकाङ्गव्याचिख्यासयेदमाह—

कर्मोपपाते प्रायश्चित्तं तत्कालम् ॥ १ ॥

कर्मण उपपातः कर्मोपपातः उपपातो विनाशो ध्वेष इत्यनर्थान्तरम् । स च चतुः प्रकारो भवति । अकरणम् । न्यूनकरणम् । अतिरिक्तकरणम् । अयथाकरणं चेति । यद्वा एक एव प्रकारः सर्वमेवेदमयथाकरणम् यथैतद्विहितं तथा न भवतीति । प्रायश्चित्तमिति नैमित्तिकस्य संज्ञा । तच्च तत्काले एव भवति यस्मिन्काल उपपातः । कुत एतत् । भिन्ने जुहोति स्कन्ने जुहोतीति निमित्तसप्तमीयं नाधिकरणसप्तम्येषा । अधिकरणसप्तम्यां आहवनीयापवादप्रसङ्गात् । नैमित्तिकस्य च निमित्तकालता न्याय्येति ॥ १ ॥

एवं प्राप्त आह—

चोदना वा कालशब्दात् ॥ २ ॥

वाशब्दः पक्षव्यावृत्तौ । नैमित्तिकस्य चोदनामात्रमेवैतत् न तत्कालता । कुत एतत् । अकालशब्दात् । न ह्यत्र कालप्रतिपादकः शब्दोस्ति । तेनागन्तुत्वात् अन्ते निवेशः प्राप्नोति ॥ २ ॥

एवं प्राप्त उच्यते—

कालो वा प्रत्ययात् ॥ ३ ॥

तत्कालतैव नैमित्तिकस्य स्यात् । प्रतीयते हि निमित्तकालता नैमित्तिकस्य । प्राक्तावन्निमित्तान्नैमित्तिकं न भवति । निमित्त उपजाते नैमित्तिकं भवति । तेन तत्कालतास्य । तस्मात्साधूकं कर्मोपपाते प्रायश्चित्तं तत्कालमिति । कर्मग्रहणाच्च पुरुषसम्बन्धन्युपपाते तत्कालता न भवति । यथा गेहदाहेऽग्नये क्षामवत इति ॥ ३ ॥

महाव्याहृतिहोमोनादेशे ॥ ४ ॥

भूर्भुवः स्वरित्येता महाव्याहृतयः प्रसिद्धाः । ताभिर्होमः कर्त्तव्यः । यत्र निमित्तमुपदिश्य नैमित्तिकस्यानादेशः तत्र भवति । यत्र पुनर्निमित्तोद्देशेन नैमित्तिकादेशस्तत्र तदेव । यथा प्रणितास्कन्ना अभिमृशेदिति । तत्र महाव्याहृतिहोमो न भवति । अनादेश इत्युक्तत्वात् ॥ ४ ॥

व्याहृतिहोमे विशेषार्थमिदमाह—

हौत्विके भूरिति गार्हपत्ये ॥ ५ ॥

हौत्रिक उपपाते भूरिति गार्हपत्ये जुहोति । हौत्रिकं चाग्वेदिकमुच्यते ॥ ५ ॥

दक्षिणाम्नावाध्वर्यवे भुव इति ॥ ६ ॥

अध्वर्युवेदविहितोपपाते दक्षिणाग्नौ भुव इति जुहोति ॥ ६ ॥

आग्नीध्रीये सोमे ॥ ७ ॥

सोमे वर्त्तमाने आध्वर्यवोपपाते आग्निध्रीये जुहोति । प्राग्गन्धीध्रीयोत्पत्तेः दक्षिणाम्नावेव हूयते । यतो न हीयमाहुतिराग्नीध्रियं प्रयोजयति स्वकालत्वात् । अस्याश्च नैमित्तिकत्वात् ॥ ७ ॥

स्वरित्यौद्गात आहवनीये ॥ ८ ॥

उद्गातुवेदविहिते श्रेषे स्वरित्याहवनीये जुहोति । यष्टुक्तो भूरिति चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वा गार्हपत्ये जुह्वयेति उपक्रम्यैवं श्रूयत इति । अत्र च ऋगादिग्रहणं वेदोपलक्षणार्थम् । उपक्रमोपसंहारयोर्हि वेदाः श्रूयन्ते । उपक्रमे तावन्नयो वेदा अजायन्ताग्नेर्ऋग्वेदो वायोर्यजुर्वेदः सूर्यात्सामवेदः स इमांस्त्रीन्वेदानमितताप तेभ्यस्तप्तेभ्यस्त्रीणि शुक्राण्यजायन्त भूरित्येवमादीनि । तथोपसंहारे तत् ऋग्वेदेनैवाग्वेदं भिषज्यति यजुर्वेदेन यजुर्वेदमित्येवमादि । तस्माद्द्गादिग्रहणं वेदोपलक्षणार्थम् । एवं ह्येकवाक्यता भवति ॥ ८ ॥

चतुर्गृहीतान्येतानि सर्वत्र ॥ ९ ॥

सर्वत्र ग्रहणमविज्ञाते प्रतिमहाव्याहृतीत्येवमर्थम् ॥ ९ ॥

सर्वप्रायश्चित्तं च पञ्चभिः प्रत्यृचम् ॥ १० ॥

सर्वप्रायश्चित्तमिति संज्ञा संव्यवहारार्था ॥ १० ॥

तदाह—

त्वन्नो अग्न इति द्वाभ्यामयाश्वाग्ने ऽस्यन-
मिशस्तिश्च सत्त्वमित्त्वमया असि अयानो
यज्ञं वहास्ययानो धेहि भेषज; स्वाहा, येते
शतं वरुण ये सहस्रं यज्ञियाः पाशावितता
महान्तः तेभिर्नो अद्य सवितोत विष्णुर्विश्वे-
मुञ्चन्तु मरुतः स्वर्का स्वाहोदुत्तममिति च ॥ ११ ॥

अत्र द्वयोर्मन्त्रयोः परशास्त्रीयत्वात्पाठः । एतत् सर्वप्रायश्चित्तं च शब्दात्सर्वत्र भवति । इयांस्तु विशेषः । सकृद्गृहीतेनेति ॥ ११ ॥

अविज्ञाते प्रतिमहाव्याहृति सर्वाभिश्चतुर्थम् ॥ १२ ॥

अविज्ञातं स्मार्त्तमभिधीयते । न हि तज्ज्ञायते किमाग्वैदिकं या-
जुर्वैदिकं सामवैदिकमिति । अथ च इदं स्मरणं शुचिना कर्म कर्त्त-
व्यम् यज्ञोपवातिना कर्त्तव्यम् वद्धशिखेनेत्येवमादि च । तदुपपाते
तदपचारे प्रतिमहाव्याहृति हुत्वा सर्वाभिश्चतुर्थं होमं करोति ॥ १२ ॥

सर्वप्रायश्चित्तं च ॥ १३ ॥

अत्र भवति ॥ १३ ॥

अग्निहोत्री चेद्गुहानोपविशेद्यजुषोत्थापनमे-

क उदस्थादेव्यदितिरायुर्यज्ञपतावधादिन्द्रा-
य कृण्वती भागं मिताय वरुणाय चेति ॥ १४ ॥

अग्निहोत्रशब्देन तत्साधनभूतं द्रव्यमुच्यते । तद्द्रव्यं यस्यां
विद्यते सेयमग्निहोत्रिणी मत्स्वर्थायलोपेन अग्निहोत्रीत्युक्तं सा चेद्बु-
ध्यमानोपविशेत् तामेके यजुषोत्थापयन्त्युदस्थादिति ॥ १४ ॥

दुग्ध्वा ब्राह्मणायैनां दद्याद्यमनभ्याग-
मिष्यन्त्स्यात् ॥ १५ ॥

यं प्रत्यनभ्यागमिष्यन्त्यजमान इति ॥ १५ ॥

दण्डेन वानुपिष्योत्थाप्य दोहनम् ॥ १६ ॥

वाशब्दो विकल्पार्थः ॥ १६ ॥

अदानं च ॥ १७ ॥

तस्मिन्पक्षे ॥ १७ ॥

अदुहानायामन्याम् ॥ १८ ॥

प्राप्तमेवेदमुच्यते प्रायश्चित्तव्युदासार्थम् ॥ १८ ॥

वाश्येत चेत्तृणान्यालुप्य ग्रासयेत्सूयवसा-

भगवति हि भूया अथो वयं भगवन्तः

स्याम अद्धि तृणमघ्ने विश्वदानो पिव शु-

द्धमुदकमाचरन्तीति ॥ १९ ॥

अनेन मन्त्रेण यस्याग्निहोत्री दोह्यमाना वाश्येतेत्युपक्रम्य
स्तम्बमाच्छिद्य ग्रासयेदिति श्रुतेः ॥ १९ ॥

तस्यै पयसा जुहोति ॥ २० ॥

षष्ठ्यर्थेचतुर्थी तस्याः पयसा जुहोतीति ॥ २० ॥

लोहितदोहे दक्षिणाग्निं परिश्रित्य व्युत्क्राम-
तेत्युक्तवोष्णे भस्मनि रुद्राय हुत्वा पूर्वव-
द्दानम् ॥ २१ ॥

लोहितदोहे दक्षिणाग्नेः परिश्रयणम् । व्युत्क्रामतेति च
प्रेषः । दक्षिणाग्नेरेव उष्णे भस्मनि रुद्राय स्वाहेति हुत्वा पूर्ववद्दानं
यमनभ्यागमिष्यन्मन्येत तस्मै । मेक्षणकरणां श्रपणां च नोपनिबद्ध-
माचार्येण । इह च द्रव्यप्रतिपत्तिरियम् । होमक्रिया द्रव्यार्था नापूर्वो-
त्पत्त्यर्था तेनात्रेति कर्त्तव्यता न भवति । कर्त्तव्यस्य हीतिकर्त्तव्य-
तापेक्षा भवति । न चात्रापूर्वस्य कर्त्तव्यता । होमो ह्यत्र द्रव्यार्थः ।
अतो दोहेन पात्रेणैव समस्तं तद्रव्यं भस्मनि प्राक्षिप्यत इति ॥ २१ ॥

हौम्यङ्गवि सद्रौद्रमुपसृष्टं वायव्यं दुह्यमानमा-
श्विनं दुग्धः सौम्यमधिश्रितं वारुणमुदन्तं
विष्यन्दमानं मारुतं बिन्दुवत्सारस्वतः शान्तं
मैत्रं उद्वास्यमानः सवितुरुद्वासितमदितेरु-
न्नीयमानं वैश्वदेवं उन्नीतिं बार्हस्पत्यं प्रहि-
यमाणं धात्रं प्रहृतं वैश्वकर्मणं अन्तराग्नी
वैश्वानरायोपसन्नं द्यावापृथिव्याः पूर्वाहुति-
रिन्द्राग्न्यो उत्तरा प्रजापतेर्हुतमैन्द्रम् ॥ २२ ॥

तद्धौम्यं होमद्रव्यं गवि स्थितं सन्नं दुष्यति चेत् रुद्रदेवत्यं
भवति । एवमुपरिष्ठादपि तस्मिन्स्तस्मिन्काले देवतासम्बन्धात्तद्देवत-
मुच्यते । वक्ष्यति हि यथाकालोपपाते तद्देवते तद्देवतः हुत्वेति
तादर्थ्यात् गविस्थितस्य च ऋषभाक्रमणादिना दोषः । उपसृष्टं वा-
यव्यम् वत्सोपसर्गकाले वायव्यं भवति ॥ २२ ॥

यथा कालोपपाते तद्देवते तद्देवतं हुत्वा
तद्वातिदिश्यान्येन जुहुयात् ॥ २३ ॥

यस्मिन्मन्त्रस्मिन्काले उपपातस्तद्देवत्वं होमं कृत्वा तदुद्देशेन
वातिदिश्यान्येन जुहुयात् ॥ २३ ॥

स्कन्देच्चेदस्कन्नधित प्राजनीत्यभिमृश्य शेषेण
जुहुयात् ॥ २४ ॥

अथ यत्र स्कन्नं स्यात्तदभिमृशेदस्कन्नधित प्राजनीति
श्रुतेः ॥ २४ ॥

भिद्येत चेदवापद्येत स्कन्नप्रायश्चित्तेनाभि-
मृश्य व्याहृतिभिश्चाद्भिरुपनिनीय कपा-
लानि भस्मोद्वापे कुर्यात् ॥ २५ ॥

यद्यु नीची स्थाली स्याद्यदि वा भिद्यते स्कन्नप्रायश्चित्तेनैवा-
भिमृश्य व्याहृतिभिश्चाद्भिरुपनिनीय कपालानि भस्मोद्वापे करोति ।
यदि भिन्ना स्थाली अन्येन च द्रव्येण होमाभिनिर्वृत्तिः ॥ २५ ॥

भुवपतय इति हाविर्यज्ञियम् ॥ २६ ॥

स्कन्नमभिमृशेत् ॥ २६ ॥

देवान्दिवमगन्निति सोमे ॥ २७ ॥

सोमे हाविर्यज्ञियं स्कन्नम् देवान्दिवमगन्नित्यनेन मन्त्रेण अ-
भिमृशेत् ॥ २७ ॥

ययोरोजसेति वोदकेनोपसिञ्चेत् ॥ २८ ॥

सोम एव हाविर्यज्ञियं स्कन्नम् । वाशब्दो विकल्पार्थः ॥ २८ ॥

उन्नीतसर्वसर्वस्कन्दनस्सुग्भेदयोस्तत्रैवासनम् ॥ २९ ॥

यस्याग्निहोत्रं स्मर्युज्जीतं स्फन्देदिति प्रकृत्यैवमेव हि श्रूयते ॥ २९ ॥

अन्यदुन्नीयान्योऽस्मै प्रयच्छेत्तेन होमः ॥ ३० ॥

अन्यस्मिन्नुन्नीयमाने प्रेषो न भवति । तददोहैवोक्तेष्यामीत्युक्तं भवति श्रुतेः ॥ ३० ॥

पूर्वाहुतौ हुतायां चेदाहवनीयोनुगच्छे-

त्तदुक्तम् ॥ ३१ ॥

तदुक्तग्रहणं न्यायप्राप्तोद्धरणप्रज्ञप्त्यर्थम् । प्राप्तत्वादेवावाच्यमिति चेत् । उत्तरविधानेन सह विकल्पार्थत्वादित्यदोषः ॥ ३१ ॥

काष्ठं हिरण्यं वाभिजुहुयाच्छ्रुतेः ॥ ३२ ॥

काष्ठं निधायाभिजुहुयात् हिरण्यं वेति विकल्पः । श्रुतिग्रहणं हृदयविलेखप्रज्ञप्त्यर्थम् । तथा च श्रुतिः यद्यु अस्य हृदयं व्येव लिखेद्धिरण्यमभि जुहुयादिति ॥ ३२ ॥

तिरुद्धृतश्चेदाहवनीयोऽनुगच्छेदुदस्थाना-

न्युपलिप्य निर्मथ्य सकृदुद्धृते तस्मिन्त्साय-

म्प्रातर्होममेके ॥ ३३ ॥

तिरुद्धृताहवनीयानुगमने उदीच्यां दिशि अग्निस्थानान्युपलिप्य निर्मथ्यनोपदेशाद्गार्हपत्ये समारोह्य निर्मथ्य सकृदुद्धृते तस्मिन्नेव विहारे एके सायं प्रातर्होममिच्छन्ति । एके शतकृत्वोप्युद्धरन्ति ॥ ३३ ॥

गार्हपत्येऽनुगते भस्मनारणी सःस्पृश्य

मन्थनम् ॥ ३४ ॥

अग्निहोत्रकाल एतन्नैमित्तिकं इति सम्प्रदायः । तथा चोपरित्तनान्यपि नैमित्तिकानि तद्विषयान्येव दृश्यन्ते । येनेदमाह पूर्वमु-

पशमध्य पूर्ववद्धोम इति । होमग्रहणादग्निहोत्रविषयता गम्यते ।
अपरे तु सर्वविषयं मन्यन्ते ॥ ३४ ॥

आहवनीयजागरणे वा तत एवोद्धरणम् ॥ ३५ ॥

आहवनीयजागरणे गार्हपत्यानुपमने तत एवाहवनीयोद्धर-
णम् शेषश्च गार्हपत्यकार्ये ॥ ३५ ॥

आहत्य वा ॥ ३६ ॥

गार्हपत्यस्थानमाहवनीयम् । पुनरुद्धरणम् । शेषश्च गार्ह-
पत्यः ॥ ३६ ॥

उलपराज्यागताद्वा ॥ ३७ ॥

उलपराजी तृणवर्त्तिरुच्यते । तथा वा ज्वलन्त्या गार्हपत्य-
स्थानमागतात् पुनरुद्धरणं भवति ॥ ३७ ॥

निर्मथ्य वा ॥ ३८ ॥

अथ हैकेऽन्यं गार्हपत्यं मन्यन्तीति श्रुतेः । अस्मिंश्च पक्षे न्याय-
प्राप्तमेवैतदिति नैमित्तिकं भवति । प्राप्तस्य चोपादानमितरैः सह
विकल्पार्थम् ॥ ३८ ॥

समारोह्यासमारोह्य वा पूर्वमुपशमय्य पूर्व-

वद्धोमः ॥ ३९ ॥

समारोह्य पूर्ववदुदकस्थानान्युपलिप्य निर्मथ्य सकृदुद्धृते सायं प्रात-
र्होमः । असमारोह्य पूर्वस्योपशमनं कृत्वा निर्मथ्योद्धृत्यात्रैव होमः ।
एवं हि श्रूयते । अथ हैकेऽनुगमय्यान्यं मन्यन्ति । अथ हैके अरण्योर-
ग्नी समारोह्येति च ॥ ३९ ॥

त्रिराहतो दक्षिणाग्निरनुगच्छेच्चेत्

अनाहरणमस्य तदहरेके ॥ ४० ॥

एके शतकृत्वोप्युद्धरन्ति । अनाहरणपक्षे च तदर्थत्वात् त-
त्साध्यकर्मलोपः ॥ ४० ॥

जाग्रतमाहवनीयमत्युद्धरेच्चेत्तदुक्तम् ॥ ४१ ॥

तदुक्तमिति ग्रहणमुत्तरविवक्षार्थम् ॥ ४१ ॥

पश्चाग्निधाय पुरस्तादोभयत्र होममेक ॥ ४२ ॥

पश्चादाहवनीयस्य स्थापयित्वा पुनरस्ताद्धा तमग्निं उभयत्र होममेके कुर्वन्ति । एके तदुक्तं गार्हपत्योऽसाविति । उभयत्र च होमपक्षे चतुर्गृहीतेन हुत्वैकस्मिन्नग्नौ पुनश्चतुर्गृहीतेन द्वितीये जुह्वति । एके शेषभक्षादि तन्त्रेण । अन्ये त्वेवन्नेच्छन्ति । साध्यो होमः साधनमग्निः न च साधनभेदात्साध्यभेदो युक्तः तेनान्यथा वर्णयन्ति । एकैव समित् खातवती अग्निद्वयेऽप्युपधीयते । तत्र प्रक्षिप्तं होमद्रव्यमग्निद्वयेऽप्युपाच्छति । एवमुभयत्र होमः कृतो भवतीति सम्प्रदायः । युक्तरूपमिव चैतत् । न हि साधनापेक्षया साध्यावृत्तिर्युक्तेति ॥ ४२ ॥

अभिनिधाने ऽग्नये ऽग्निमते पुरोडाशः ॥ ४३ ॥

यदि पुनरुद्धृतोऽग्निरग्नावभिनिहित एव भवति तदाग्नये ऽग्निमते पुरोडाशः कार्यः ॥ ४३ ॥

समितमिति वोपस्थानम् द्वाभ्याम् ॥ ४४ ॥

वाशब्दो विकल्पार्थः ॥ ४४ ॥

गृहीतानुगमने चान्वग्निरित्याहृत्य ॥ ४५ ॥

ममाग्न इत्यग्निं गृण्हातीति गृहीतस्यानुगमने एतदेव प्रायश्चित्तद्वयं विकल्पेन भवति । अन्वग्निरित्यनेन मन्त्रेण आहृत्य पूर्वतरम् ॥ ४५ ॥

अनादेशे पुरोडाशः सर्वत्र ॥ ४६ ॥

वक्ष्यत्युपरिष्ठादग्नये सूर्यवते च सूर्याय ज्योतिष्मत इति तत्र पुरोडाशो भवति । एतच्चोक्तमाचार्येण यत्र वेदवाक्ये द्वयस्य न विधानम् तद्विषयमिति । इतरथाग्नये ऽग्निमते पुरोडाश इत्यवाक्यं स्यात् ॥ ४६ ॥

अनुद्धृताभ्यस्तमये कुशबद्धे हिरण्ये पश्चाद्-
ध्रियमाण इध्मेनोद्धरेदार्षेयो ब्राह्मणः ॥ ४७ ॥

यस्याहवनीयमनुद्धृतमादित्योऽभ्यस्तमियादिति प्रकृत्य सर्वमे-
तच्छ्रूयते । प्रैषवचनं तु नोपनिबद्धमाचार्येण ॥ ४७ ॥

वैष्णव्याहुतिः ॥ ४८ ॥

तत्र देयेति ॥ ४८ ॥

अग्नये च सूर्यवते ॥ ४९ ॥

पुरोडाशः ॥ ४९ ॥

अभ्युदये रजतधारणं पुरस्तात् वै-
श्वदेव्याहुतिः ॥ ५० ॥

सूर्याय च ज्योतिष्मते ॥ ५१ ॥

पुरोडाशः ॥ ५१ ॥

समानमुद्धरणम् ॥ ५२ ॥

इध्मेनोद्धरेदार्षेयो ब्राह्मण इति ॥ ५२ ॥

वैश्वदेवी वोभयत्तापुरोडाशा ॥ ५३ ॥

उभयत्र वा वैश्वदेव्याहुतिर्भवत्यपुरोडाशा चतुर्गृहीतेन ॥ ५३ ॥

उभयानुगमने पुनराधेयं वा ॥ ५४ ॥

उभयोरनुगतयोः गार्हपत्याहवनीयोः यद्यभ्यस्तमयो भवत्य-
भ्युदयो वा तदापुनराधेयं वा भवति । न्यायप्राप्तमग्न्याधेयं वा । को-
न्याय इति चेत् । उभावग्नी युगपदुत्पाद्यौ युगपदुत्पत्तिश्चाग्न्याधेयेन
भवति । यद्येवं पुनराधेयं वेति कुत एतत् । वाक्यात् । यस्याभावग्नी
अनुगतावभिनिम्लोचेदभ्युदियाद्वा सूर्यः पुनराधेयमेव तत्र प्रायश्चि-
त्तिः । एवं चेत् पुनराधेयमेव भवति नाग्न्याधेयमिति । न हि न्या-

यो वाक्येन विकल्प्यते । एतच्चानुगतपरिज्ञानोत्तरकालं यद्यभिनि-
म्लोचनं भवति न अभिनिम्लोचनोत्तरकालमनुगमनपरिज्ञाने ॥५४॥

भेदेनाप्युपपातात् ॥ ५५ ॥

भेदेनाप्यनुगमाभिनिम्लोचने भवत्येव पुनराधेयम् । कुत
एतत् । उपपानात् । उपपातो हि भवति अग्न्यनुगमने ऽभिनिम्लो-
चनम् । तद्यद्युभयशब्देन विशिष्यते ततो वाक्यं भिद्यते । तस्माद्भेदे-
नाप्यनुगतयोः पुनराधेयं इति ॥ ५५ ॥

एवं प्राप्त आह—

न सह प्रकलृप्तेः ॥ ५६ ॥

नैतदेवमन्यतरानुगमने पुनराधेयम् । सहैव हि प्रकल्पिता
गार्हपत्याहवनीययोरुत्पत्तिः । तत्रैकैको न शक्यत उत्पादयितुम् ।
तस्मात्सविशेषणमेवान्न निमित्तम् ॥ ५६ ॥

मथ्यमानश्चेन्न जायेत यमदूरात्पश्येत्तमा-

हत्याभिजुहुयात् ॥ ५७ ॥

मथ्यमानग्रहणं कालासम्भवप्रज्ञप्त्यर्थम् । न हि कश्चिन्म-
थ्यमानो न जायते । यमेवान्ति केऽग्निपरिगृहीतं पश्येत्तमाहत्या-
भिजुहुयात् । स चायमस्यैवैकस्य प्रयोगस्य साधनीभूतः । ताव-
न्मात्रे श्रवणात् । पुनः स्वयमेनेराहरणम् ॥ ५७ ॥

ब्राह्मणहस्ते वा ॥ ५८ ॥

जुहोति । वाशब्दो विकल्पार्थः । अयं चाहवनीयविकार-
त्वेन विधीयते । ततश्चात्तरसमिदाधानमन्त्रे विपरिणामः । सा
ह्यदृष्टार्थत्वात् ब्राह्मणहस्तेऽपि दीयते । पूर्वा तु दृष्टार्थत्वादेव न
भवति ॥ ५८ ॥

तस्मिन्पक्षे व्रतमाह तस्य—

वासानपनोदश्च ॥ ५९ ॥

वसत्यर्थमागतो ब्राह्मणो नापनोद्यः ॥ ५९ ॥

अजकर्णे वा दक्षिणे ॥ ६० ॥

ब्रूहोति ॥ ६० ॥

तस्मिंश्च पक्षे व्रतमाह—

अभोजनं तस्य ॥ ६१ ॥

अजमांसस्य ॥ ६१ ॥

कुशस्तन्वे वा ॥ ६१ ॥

ब्रूहोति । तत्र व्रतम् ॥ ६२ ॥

अनासनं तस्मिन् ॥ ६३ ॥

अप्सु वा ॥ ६४ ॥

ब्रूहोति । तत्र व्रतम् ॥ ६४ ॥

नाद्भ्यो बीभत्सेतेति श्रुतेः ॥ ६५ ॥

बीभत्सा परिवाद उच्यते । एवं श्रूयते । नापः परिचक्षीते-
ति । अपन्याय्यत्वाच्च श्रुतिग्रहणमत्र क्रियते ॥ ६५ ॥

अहुताभ्युदितउन्नीया तमितोरासीत ॥ ६६ ॥

अहुत एव यद्यभ्युदयो भवति तदोज्जीया तमनादासीत ॥ ६६ ॥

हुत्वा भूरित्यनुमन्त्रणम् ॥ ६७ ॥

हुत्वा च भूरित्यनुमन्त्रणं कार्यम् ॥ ६७ ॥

वरदानं च ॥ ६८ ॥

सर्वनाशे हविषां दोषे वा तदुक्तम् ॥ ६९ ॥

तदुक्तग्रहणं पक्षान्तरेण सह विकल्पार्थम् ॥ ६९ ॥

आज्येन वा प्रतिसंख्याय देवतेज्या ॥ ७० ॥

प्रतिसंख्यानविधिग्रहणाच्च तासामेव देवतानामिज्या । किं वा
स्यात् । मा भूवुपांशुयाजविध्यन्तेन विष्णोरग्नीषोमयोर्वेज्येति । देव-
ताग्रहणाच्चाङ्गाभावः ॥ ७० ॥

पुनः क्रिया च ॥ ७१ ॥

एवं हि श्रूयते । यस्य सर्वाणि हवींषि नश्येयुर्वा दुष्येयुर्वाप-
हरेयुर्वाज्येन ता देवताः सऽस्याप्य पुनर्विनिर्वपेदिति ॥ ७१ ॥

भेदे विप्रकल्पत्युपपाताभ्याम् ॥ ७२ ॥

सर्वविषयत्वेन श्रवणात्सर्वहविर्नाशे एवं प्राप्त इदमुच्यते
भेदेऽपि भवतीति । कुत एतत् । विप्रकल्पतेः पृथक् पृथक् प्रकल्पता-
नि ह्येनानि हवींषि नाग्न्युत्पत्तिवत्सहत्वप्रकल्पितः । अपि चो-
पपातो भवति यस्य हवींषि नश्येयुरिति । तत्र सर्वशब्देन वि-
शिष्यमाणे वाक्यभेद प्रसङ्गः । हवींषि नश्येयुः सर्वाणि च न-
श्येयुरिति । स चान्याय्यः । तस्मान्नाशमात्रं निमित्तम् । तत्र भेदे-
पि भवति चेत् भवेद्विदं नैमित्तिकमिति ॥ ७२ ॥

अन्तरा गमनेऽनाद्रियते ॥ ७३ ॥

गार्हपत्यादीनामन्तरा गमने अनादरस्तच्चैतदग्निहोत्रविष-
यम् । तदेव प्रकृत्य श्रूयते । कामं वा एषु लोकेषु वयाऽसि युक्तं
च सञ्चरन्तीति ॥ ७३ ॥

श्वैडवराहेषूदधारा प्राचीदं विष्णुरिति ॥ ७४ ॥

देया ॥ ७४ ॥

भस्मनो वा ॥ ७५ ॥

वाशब्दो विकल्पार्थः । विकल्पेन हि श्रूयते । गार्हपत्याङ्ग-
स्मोपहृत्याहवनीयान्निवपन्ते यन्तीति ॥ ७५ ॥

चक्रीवत्यग्नये पथिकृते ॥ ७६ ॥

पुरोडाशं निर्वपेत् । चक्रीवानूरासभ उच्यते । तस्मिन्नन्तरा
गच्छतीत्यर्थः । एतच्च सर्वविषयमसंयुक्तविधानात् ॥ ७६ ॥

प्रज्ञातेष्ट्यतिपत्तौ च ॥ ७७ ॥

पथिकुद्भवति ॥ ७७ ॥

प्रज्ञातग्रहणमाचष्टे—

नियतास्वतिपत्तिश्रुतेः ॥ ७८ ॥

अतिपत्तिर्हि नियतास्वेव भवति नानियतासु । इष्टिग्रहणाच्च
पश्वातिपत्तौ न भवति ॥ ७८ ॥

स्तोत्रमोहे शस्त्रस्य च ॥ ७९ ॥

पथिकुद्भवति ॥ ७९ ॥

जनमरणे च ॥ ८० ॥

पथिकुद्भवति ॥ ८० ॥

उपपातसामर्थ्यात्स्वजने ॥ ८१ ॥

सा च स्वकीयजनमरणे न सार्वत्रिके । कुत एतत् । उपपात-
तसामर्थ्यात् । उपपातो हि कादाचित्को भवति ॥ ८१ ॥

नित्यत्वाच्च ॥ ८२ ॥

अपि च नित्यं जनमरणमिति ॥ ८२ ॥

अग्नये व्रतपतये वृत्येऽहनि मैथुनमाहुस-
भोजनं चेत् ॥ ८३ ॥

व्रतमर्हतीति व्रत्यं तस्मिन्मैथुनमाहुसभोजनं चेद्भवति अग्नये
व्रतपतये इष्टिर्भवति ॥ ८३ ॥

आहिताग्नेरार्यश्रुकरणे ऽग्नये वृतभृते ॥ ८४ ॥

आहिताग्निग्रहणं विहृताग्निग्रहण्यर्थम् आर्त्तिग्रहणाच्च नान-
न्दाश्रुकरणे ॥ ८४ ॥

सऽसर्गे नाद्रियेत ॥ ८५ ॥

अग्न्यन्तरसंसर्गेऽनादरः ॥ ८५ ॥

अनुक्रोशेऽग्नये सऽसर्गायाहुतिर्वा ग्रामा-
ग्निना चेत् ॥ ८६ ॥

अथ यद्यनुक्रोशो भवति तदाग्नये संसर्गाय इष्टिर्भवति ।
आहुतिर्वेति विलपः । एतच्चग्रामाग्निना संसर्गे भवति ॥ ८६ ॥

अग्नये विविचये मिथश्चेत् ॥ ८७ ॥

मिथः परस्परतः । परस्परतो यदि संसर्गो भवति तदाग्नये
विविचयेष्टिर्भवति आहुतिरनादरो वेति । सर्वे ह्येतदन्न पठ्यते ।
हृदयविलेखे इष्ट्याहुत्योर्विकल्पः ॥ ८७ ॥

अग्नये संवर्गाय प्रदव्याच्चेत् ॥ ८८ ॥

प्रदव्यो दावाग्निः दावाग्निना चेद् संसर्गस्तदाप्यनादरः ।
हृदयविलेखे अग्नये संवर्गायेष्टिराहुतिर्वा ॥ ८८ ॥

अग्नये ऽप्सुमते वैद्युताच्चेत् ॥ ८९ ॥

वैद्युतेन चेदग्निसंसर्गः तदाप्यनादरः हृदयविलेखे अग्नये
प्सुमत इष्टिराहुतिर्वा ॥ ८९ ॥

अग्नये शुचये ऽशुच्यायतनाच्चेत् ॥ ९० ॥

अशुच्यायतनाग्निना चेत् संसर्गः अग्नये शुचये इष्टिराहु-
तिर्वा भवति । न ह्यत्रानादरः पठ्यते ॥ ९० ॥

भार्यागोषु यमजनने मारुतं त्रयोदशकपालं

निर्वपेत् ॥ ९१ ॥

यजनीयेऽहन्यन्वारम्भणीया पूर्वकम् ॥ ९१ ॥

गेहदाहे ऽग्नये क्षामवते पुरोडाशः ॥ ९२ ॥

पुरोडाशो भवति ॥ ९२ ॥

चन्द्रमसाभ्युदित आमावास्ये पुरस्तात्-

द्व्रतः स्यात् ॥ ९३ ॥

आमावास्ये प्रक्रान्ते यदि चन्द्रमा अभ्युदेति तदा तत् व्रत
एव भवति । नान्यद्व्रतयति ॥ ९३ ॥

दधि हविरातञ्चनं निदध्यात् ॥ ९४ ॥

उत्पाद्यमानस्य हविषः ॥ ९४ ॥

सः सृज्य वत्सान्पुनरपाकरणम् ॥ ९५ ॥

कर्तव्यम् । एवं हि श्रूयते । स यद्यगृहीतः हविरभ्युदिया-
त्प्रज्ञातमेव तदेवैव व्रतचर्या यत्पूर्वेष्टुर्बुधं दधि हविरातञ्चनं तत्कुर्व
न्ति प्रतिप्रमुञ्चन्ति वत्सांस्तान्पुनरपाकुर्वन्तीति ॥ ९५ ॥

निरुते वृताशक्तौ वा तैधं तण्डुलान्विभज्य-

मध्यमानग्नये दात्रे स्थविष्ठानिन्द्राय प्रदा-

त्रे दधनि चरुमणिष्ठान्विष्णवे शिपिविष्टाय-

शृते चरुम् ॥ ९६ ॥

निरुते चेत् हविष्यभ्युदयपरिज्ञानं भवति वृत्तस्य वा अश-
क्तिरनिरुतेपि तदा तैधं तण्डुलान्विभज्य मध्यमानग्नये दात्रे पुरोडाशं
कुर्यात् स्थविष्ठानिन्द्राय प्रदात्रे दधनि चरुं कुर्यात् अणिष्ठा-
न्विष्णवे शिपिविष्टाय शृते चरुम् । यद्यु व्रतचर्या वा नोदाराः सेत
गृहीतं वा हविरभ्युदियादिति प्रकृत्य सर्वमेतच्छ्रूयते इति ॥ ९६ ॥

इदानीमिदं विचार्यते । किं तदेवेदं कर्म उतान्यत्कर्मान्तरमिति ।
किं तावत्प्राप्तम् । सूत्रेणैवोपक्रमः—

संस्कारात्सान्नायम् ॥ ९७ ॥

तदेवेदं कर्मेति । कुत एतत् । संस्कारात्पूर्वं यागायोपकल्पितं
संस्कृतं द्रव्यं तदेवेदमिति । तत्साध्यत्वाच्च तदेव कर्मेति ॥ ९७ ॥

एवं प्राप्त आह—

अन्यद्वेज्या योगात् ॥ ९८ ॥

अन्यदेव वा कर्मान्तरमिदम् न तदेव । कुत एतत् । इज्यायो-
गात् । इज्यान्तरयोगो ह्यत्रोपलभ्यते । अग्निर्दाता इन्द्रः प्रदाता
विष्णुः शिपिविष्ट इति । तथा दधनि चरुं शृते चरुमिति । अन्यदे-
व यागान्तरन्ततोऽन्यदिति । एवं पक्षद्वयो पन्थासे किं कर्मान्तरता
युक्ता उत तस्यैव विकार इति । तस्यैव विकार इति युक्तरूपता ।
तदेव हि प्रक्रान्तं कर्म प्रत्यभिज्ञायते । न चान्यत् कर्मान्तरमत्रार-
ब्धम् । तस्मात्तस्यैव कर्मणो विकार इति ॥ ९८ ॥

तण्डुलापनये वचनात् ॥ ९९ ॥

तण्डुलैरुपलक्षणं दध्नः पयसश्च । पूर्वं देवताभ्योपनीय देव-
तान्तरसम्बन्धो नैमित्तिक इति प्रयोजनत्वे सति कर्मणो गुणकामा-
नां प्रवृत्तिः पुनरपि च तत्कर्मविहितमेव । अथ यदेव नोदियादथो-
पवसेदिति ॥ ९९ ॥

प्रकृत्या पूर्वम् ॥ १०० ॥

असान्नाय्यगुणकं प्रकृत्या स्वरूपेणैव भवति । दधिपयसोर-
भावात् ॥ १०० ॥

सर्वं वा निमित्तात् ॥ १०१ ॥

वाशब्दः पक्षव्यावृत्तौ । सर्वं वा क्रियते पूर्वमपि हि निमित्तं
भवति प्रक्रान्तेऽभ्युदय इति ॥ १०१ ॥

पश्चादभ्युददृष्ट आत्रामास्येनेष्ट्वा तदहवैव
श्रो वा ऽमये पथिकृत इन्द्राय वृत्तमैका-

दशकपालो वैश्वानरश्च ॥ १०२ ॥

सोद्यामावास्येति मन्यमान उपवसत्यथैष पश्चाद्दश इति प्र-
कृत्यैतच्छ्रूयते । तद्दर्शनं च शास्त्रतः प्रतिपद्येव भवति । भ्रान्त्या प्र-
तिपद्युपवासोपक्रमे एतत् ॥ १०२ ॥

त्रीषुकं धनुर्दक्षिणा ॥ १०३ ॥

त्रिभिरिषुभिरुपेतं धनुर्दक्षिणा ॥ १०३ ॥

दण्डो वा ॥ १०४ ॥

वेति विकल्पः ॥ १०४ ॥

प्राकृताश्चेच्छन् ॥ १०५ ॥

एतानेव हविर्विशेषान्मृकृत्य याः श्रूयन्ते ताश्चेच्छया ददाति ।
यथाश्वमेधे पाथिकृतः शतमानं वैश्वानराय कृष्णं वासः इन्द्राय वृत्र-
घ्ने चांदकेनान्वाहार्यः ॥ १०५ ॥

अनभ्युद्दृष्टस्यापि पशुकामस्य ॥ १०६ ॥

इयमिष्टिर्भवति ॥ १०६ ॥

उद्धास्यमानं चेत्कपालं नश्येदाश्विनः ॥ १०७ ॥

उद्धास्यमानकपालनाशे आश्विनो द्विकालः पुरोडाशः क-
र्त्तव्यः । स च परतन्त्रमध्यपाती तदङ्गत्वेन भवति । अत्र पशुपुरो-
डाशन्यायः । यान्यङ्गिनोङ्गानि प्रयुक्तानि तानीहापि प्रसज्यन्ते ।
पात्राणि च यान्यनपवृत्तानि वज्रादीनि तान्यप्यत्र प्रयुज्यन्ते । या-
नि पुनः कृष्णाजिनोऽलूखलमुसलादीनि निवृत्तप्रयोजनानि तेषां पुनः
प्रोक्षणादि संस्कारः कर्त्तव्यः । अपवृत्तत्वात् । श्रुतावदानं प्राशिन्नह-
रणं इडापात्री च संस्कृतान्येव विद्यन्ते । अनसि ग्रहणपक्षे अनोप्या-
साद्यते । धर्माश्चास्य धूरीषालम्भनादयः क्रियन्ते पूर्वधर्माणामपवृ-
त्तत्वात् । तदपवर्गश्च तत्कार्याभिनिर्वृत्तेः । अग्नीन्धनं त्वङ्गप्रधानार्थ-
त्वादपकृष्यते । अङ्गप्रधानार्थता चास्याहवनीयसंस्कारत्वात् । य-

दाहवनीये जुहोतीत्यनेनाहवनीयस्याङ्गप्रधानार्थता । एवं च कृत्वोप-
चजानसम्मार्गावपि कर्त्तव्यौ । अनेन प्रकारेण डान्त आश्विनः सान्नि-
पातिभिरङ्गैः कार्यः । यानि पुनरारातुपकारकाण्याधारप्रयाजाज्यभा-
गादीनि तेषां च सकृदेव क्रिया । अन्ते ह्यवयवे तेषां प्रधानाभिस-
म्बन्ध इष्यते । न हि यद्यदङ्गं क्रियते तत्तदेव प्रधानेनाभिसम्ब-
न्धमुपयाति । यदाङ्गं न तदा प्रधानम् यदा प्रधानं न तदाङ्ग-
मिति तस्मादन्येऽवयवेऽङ्गापूर्वसम्बन्धः । अम्नानसामर्थात् । अतः
सकृत्क्रिया आधारादीनाम् तेन मुख्यसन्निधिन्यायादाङ्गिसन्निधा-
वेवानुष्ठानमिति । अनेन न्यायेन कर्ममध्ये या इष्टयः व्रातपतीयाद्याश्च
आपतन्ति ता अनुष्ठेया इति ॥ १०७ ॥

सायं प्रातर्दोहार्त्तावैन्द्रं पञ्चशरावमोदनं

निर्वपेत् पुरोडाशं वा ॥ १०८ ॥

एवं हि श्रूयते । यस्योभयं हविरार्त्तिमाच्छेदैन्द्रं पञ्चशराव-
मोदनं निर्वपेत् । सान्नाय्यं हि प्रकृत्यैतच्छ्रूयते । तेन न हवि-
र्मार्त्तात्तौ पञ्चशराव ओदनः पुरोडाशो वेति विकल्पः ॥ १०८ ॥

इदानीमिदं विचार्यते । किमुभयर्त्तौ पञ्चशराव उतान्यतरार्त्ताव-
पीति । किं तावद्युक्तं उभयर्त्ताविति । उभयोर्हि श्रूयते । यस्योभयं
हविरार्त्तिमाच्छेदित्येवं प्राप्त आह—

भेदेनाप्युपपातात् ॥ १०९ ॥

अन्यतरार्त्तावपि भवति पञ्चशरावः । हविर्विशिष्टार्त्तिर्निमित्तं
तन्नोभयशब्देन विशेष्यमाणे वाक्यं भिद्येत । तस्मादन्यतरार्त्तावपि
भवति ॥ १०९ ॥

इदानीमिदं विचार्यते । पञ्चशरावः किं प्रतिनिधिः उत नि-
मित्ते नैमित्तिकप्रायश्चित्तमिति । किं तावत्प्राप्तम् सूत्रेणैव पक्षः—

तत्प्रतिनिधिः ॥ ११० ॥

तस्य सान्नाय्यस्य विष्टनस्य सतः प्रतिनिधिरयम् । द्रव्ये
नष्टे द्रव्यान्तरं विधीयमानं तत्कार्य एव भवति । तस्मात्प्रतिनि-
धिरिति ॥ ११० ॥

प्रायश्चित्तं वा देवताश्रुतेः ॥ १११ ॥

आशब्दः पश्चान्तरपरिग्रहे प्रायश्चित्तमेतन्न प्रतिनिधिः । कुत
एतत् । देवताश्रुतेः । देवताह्यत्र श्रूयते । ऐन्द्रं पञ्चयरावमिति ।
देवतासम्बन्धाद्यागविधानम् । नन्वेन्द्रमित्यनुवादः ततश्च द्रव्यमा-
त्रविधानम् । नेत्युच्यते । अनुवादमात्रं ह्यनर्थकं भवति । अपि
चानुवादोऽसमञ्जस एव । पक्षे माहेन्द्रस्यापि सान्नाय्यदेवतात्वात् ।
तस्मात्प्रायश्चित्तमिति ॥ १११ ॥

चरु सान्नाय्यालाभे ॥ ११२ ॥

आर्त्तां सत्यां सान्नाय्यालाभे सति चरु भवति ॥ ११२ ॥

सायं दोहस्थाने वा पुरोडाशः ॥ ११३ ॥

चरुर्वेति विकल्पः ॥ ११३ ॥

असान्नाय्यवद्वा ॥ ११४ ॥

अथ वा यादृशमसान्नाय्यवदामावाप्तं तादृगेव कुर्यात् । वा-
शब्दो विकल्पार्थः ॥ ११४ ॥

दुष्टस्य हविषोऽप्स्ववहरणम् ॥ ११५ ॥

दुष्टं हविरप्स्ववहरेत् इति श्रुतिः ॥ ११५ ॥

उक्तो वा भस्मनि ॥ ११६ ॥

अवहरणम् ॥ ११६ ॥

शिष्टभक्षप्रतिषिद्धं दुष्टम् ॥ ११७ ॥

मन्वादिभिर्यदभक्षमुक्तं तद्दुष्टम् ॥ ११७ ॥

एकस्यानिष्टे तदुक्तम् ॥ ११८ ॥

हविर्गणि मानसादपचारात् यद्येकेन यागो न कृतः स्यात्
तदा कर्त्तव्य इति तदुक्तम् ॥ ११८ ॥

सान्निपातिकानि वा तस्य ॥ ११९ ॥

सान्निपातिकान्यङ्गानि कर्त्तव्यानि संस्पृशीनि ॥ ११९ ॥

इष्टं चेदाज्येन शेषम् ॥ १२० ॥

इष्टं चेद्विर्ज्येत स्त्रिष्टकदाज्येन कर्त्तव्यम् ॥ १२० ॥

हविरन्तरणे प्राक्प्रधानेज्यायाः स्मृत्वा-

न्वाहरेत् ॥ १२१ ॥

यदि नाम हविरन्तरितं न गृहीतमेव तदा प्राक्प्रधानेज्यायाः
स्मृत्वान्वाहरेत् । यागक्रमानुग्रहात् ॥ १२१ ॥

प्राग्वा समिष्ट यजुषः सऽस्थाश्रुतैः ॥ १२२ ॥

समिष्टयजुषो वा पूर्वं स्मृत्वा ऽन्वाहरेत् न प्रधानेज्याया
एव । कुत एतत् । सऽस्थाश्रुतैः । अन्तो हि यज्ञस्य समिष्टयजुरिति ।
यावदपि अन्तो न भवति तावदप्यन्वाहरणं युक्तरूपमेवेति ॥ १२२ ॥

हुतं चेत्सऽस्थाप्य तदेव पुनर्निर्वपेत् ॥ १२३ ॥

हुतं चेत्समिष्टयजुः सऽस्थाप्य तत्कर्म तदेव पुनर्निर्वपेत् ॥ १२३ ॥

देवताविपर्यासे पुष्कलं दत्वा यथानु-

पूर्व्यकरणम् ॥ १२४ ॥

आग्नेयस्यावदानक्रमे यत् अग्नीषोमोच्चारणं स देवताविप-
र्यासः । तत्र पुष्कलं दत्वा यथानुपूर्व्यकरणम् । पुष्कलशब्दः सुव-
र्णपरिमाणवाचीति केचित् । अपरे तु सारद्रव्यमात्रमाहुः ॥ १२४ ॥

अवदानयाज्यानुवाक्यासु च ॥ १२५ ॥

विपर्यासे एतदेव भवति । आग्नेयस्यावदानक्रमे यदग्नीषो-
मीयस्यावदानग्रहणम् सोऽवदानविपर्यासः ॥ १२५ ॥

सूच्ये दुष्टे पुनर्ग्रहणम् ॥ १२६ ॥

उत्तरार्थमिदमुच्यते ॥ १२६ ॥

ध्रुवाया वा ततो यज्ञः प्रभवतीति श्रुतेः ॥ १२७ ॥

ध्रुवाया वा ग्रहीतव्यम् । वाशब्दो विकल्पार्थः । ततो यज्ञः प्रभवतीति वाक्यैकदेशोपन्यासः ॥ १२७ ॥

अदुष्टाद्वा नयनमेके ॥ १२८ ॥

एक आचार्याः स्रुच्यादेवादुष्टादानयनमिच्छन्ति ॥ १२८ ॥
तस्मिंश्च पक्षे—

नोपभृतो ध्रुवायाम् ॥ १२९ ॥

गृहीतव्यम् ॥ १२९ ॥

आज्यस्थालीदोषे ऽन्यत् ॥ १३० ॥

स्थालीदुष्टे ऽन्यद्ग्रहीतव्यम् । न्याय एवायम् ॥ १३० ॥

अदोषो वा न वै देवाः कस्माच्चन बीभ-

त्सन्त इति श्रुतेः ॥ १३१ ॥

अदोषो वेति विरुद्धम् । पूर्वं ह्युक्तं दुष्टस्य हविषोऽऽस्त्रहरणमिति तस्माददोषो वेत्यन्यथा व्याख्येयम् । दुष्टेन हविषा यागाभिनिर्वृत्तौ कृतायां पश्चाद्दोषसंविता तत्कृतमेव कर्म अदुष्टेनैव द्रव्येण न पुनरावृत्तिः ॥ १३१ ॥

अधिकं निरूप्य तच्च यजेत् ॥ १३२ ॥

मानसादपचारादधिके हविषि गृहीते तेनापि यागः कर्त्तव्यः । सङ्कल्पदोष परिहाराय ॥ १३२ ॥

एवं स्थित उच्यते—

न वाचोदितत्वात् ॥ १३३ ॥

न वा तेन यागः कर्त्तव्यः न ह्यत्र चोदनास्तीति ॥ १३३ ॥

१२४

ऐतु राजावरुणो रेवतीभिरस्मिन्स्थाने तिष्ठतु
मोदमानः अरिष्टा अस्माकं वीरा मा परा-
सेचि मत्पय इति प्रणीता स्कन्ना अभि-
मृशेत् ॥ १३४ ॥

भूमिर्भूमिमवागान्माता मातरमप्यगात् भू-
याम पुतः पशुर्यो नो द्वेष्टि स भिद्यतामि-
ति मृन्मयं भिन्नमभिमृशेत् ॥ १३५ ॥

य ऋते चिदभिश्चिषः पुरा जतुभ्य आतृदः
सन्धाता सन्धि मघवा पुरुवसुरिष्कर्ता वि-
हुतं पुनरिति च घर्म्यम् ॥ १३६ ॥

घर्मे मृन्मयं घर्म्यं भिन्नमभिमृशेत् चशब्दादधस्तनेन मन्त्रेण ।
घर्मभेद एवायमपरो विशेषः ॥ १३६ ॥

परमेष्ठ्यादींश्च चतुस्त्रिंशतं जुहोति ॥ १३७ ॥

परमेष्ठ्याभिधायत इत्येवमादि व्याहृतीनां चतुस्त्रिंशतं जु-
होति । तच्चाध्वर्युरादिष्टत्वात् । अनादेशेहि ब्रह्मणो विधानम् ब्रह्मा
प्रायश्चित्तानि जुहुयादनादिष्टादीनीत्यनेन । अतश्च वक्ष्यमाणकालाहु-
तिरप्यत्र भवति कर्तृभेदादिति ॥ १३७ ॥

धर्मधुग्ध्वाले चादोहे च ॥ १३८ ॥

धर्मधुग्ध्वाले हलनं चलनम् आत्यन्तिके चलने मरण-
त्यर्थः । तस्या एवादोहे च ॥ १३८ ॥

उदीच्या दोहस्थाने ऽन्यस्याः ॥ १३९ ॥

अन्यस्या दोहस्थाने उदीच्या गोव्यवस्थितायाः ॥ १३९ ॥

शालाया वा पुरस्तात्प्राच्याः ॥ १४० ॥

अवस्थितायाः ॥ १४० ॥

पुच्छकाण्डादक्षिणेऽस्थनि हुत्वा दोहयेत् ॥ १४१ ॥

तामेवगां दोहयति । सा यदि घर्मदुग्धाहलेदित्युपक्रम्य सर्व-
मेतच्छ्रूयते ॥ १४१ ॥

पृषदाज्यस्कन्दने चैके ॥ १४२ ॥

चतुस्त्रिंशद्धोममिच्छन्ति । एकीयग्रहणाद्विकल्पः ॥ १४२ ॥

सोमेज्योपपाते चैकैकां यथाकालं हुत्वा य-

ज्ञस्य दोह इति वाचयति ॥ १४३ ॥

सोमेज्यायामुपातः सोमेज्योपपातः । न सोमयागोपपा-
तः । एवं यदि किं चिदापद्येतेति श्रूयते । तत्र यथा-
कालमेकैकामाहुतिं हुत्वा यज्ञस्य दोह इति वाचयति । यथाकालग्र-
हणेन च अथ यदि पण्यमानः अथ यदि क्रयायोपोत्थित इत्येव-
मादि गृह्यते । एवमेव हि श्रूयत इति । अत्र च ब्रह्मणः कर्तृत्वम् ।
ता ब्रह्मैव जुहुयादिति । ननु च सूत्रकारेण नैवैतदभिहितम् । यथा
कालमेकैकां ब्रह्मा जुहोतीति । नैवैतन्नोक्तम् उक्तमेव ब्रह्मा प्रा-
यश्चित्तानि जुहुयादनादिष्टानीति । कथमयमनादेश इति चेत् । यत्र
नाम निमित्तादेशपूर्वकं नैमित्तिकमादिश्यते यथा पृषदाज्यस्क-
न्दने जुहुयादया विष्टा जनयन्निति पृषदाज्यस्कन्दनेभिर्मृशेदिति च
स आदेशः । इह पुनर्नैवं निमित्तादेशपूर्वको नैमित्तिकादेशः ॥ इह
हि पण्यमानः किं चिदापद्येतेति अभिपूयमाणः किं चिदापद्येतेति
च अनिमित्तादेश पूर्वको नैमित्तिकादेशस्तस्मादनादिष्टसूत्रेण ए-
तान्यपि गृह्यन्ते । तथा चैकैकहोममेवाङ्गीकृत्य ता ब्रह्मैव जुहुयादि-
त्युक्तम् । चतुस्त्रिंशद्धोमस्तु आदेश एनेत्यध्वर्युकर्तृकः ॥ १४३ ॥

आग्नीध्रीये सुत्यासु ॥ १४४ ॥

सुत्यासु वर्त्तमानासु कालाहुतिः आग्नीध्रीये । आहवनीयाप-

वादोऽयम् । एवं हि श्रूयते यदि दीक्षोपसत्स्वाहवनीये यदि प्रसृत
आग्नीध्रे ॥ १४४ ॥

आ पवस्व हिरण्यवदित्युदगातृहोमो ध्वाङ्क्षा-
रोहणे यूपस्य ॥ १४५ ॥

आ पवस्वेति काकारोहणे यूपस्य जुहुयादाहवनीये ॥ १४५ ॥

पृषदाज्यस्कन्दने जुहुयादया विष्ठा जनयन्-
कर्पराणि स हि घृणिरुर्वराय गातुः स
प्रत्युदैद्धरणो मृध्वोऽग्रः स्वायां यत्तन्वां
तनूमैरयत स्वाहेति ॥ १४६ ॥

धर्मधुक् शार्दूलहता चेत् स्पृतीर्जुहुया-
त् चन्द्रात्ते मन स्पृणोमि स्वाहा सूर्यात्ते
चक्षु स्पृणोमि स्वाहा वातात्ते प्राणान् स्पृ-
णोमि स्वाहा दिग्भ्यस्ते श्रोत्रः स्पृणोमि
स्वाहा ऽद्भ्यस्ते लोहितः स्पृणोमि स्वाहा
पृथिव्यै ते शरीरः स्पृणामि स्वाहेति ॥ १४७ ॥

शार्दुलो व्याघ्रस्तन्निपातने स्पृतीराहुतीर्जुहोति चान्द्रात्त
इति प्रतिमन्त्रम् ॥ १४७ ॥

हुत्वान्यामाजतेति ब्रूयात् ॥ १४८ ॥

अध्वर्युरेव क्त्वाप्रत्ययोपदेशात् ॥ १४८ ॥

स्वयः होम्यशक्ता उपासीत ॥ १४९ ॥

स्वयं होमी यजमानः तदशक्तौ समीप आसीत ॥ १४९ ॥

उपसर्पणाशक्तावासनमधः ॥ १५० ॥

यदि चक्रमणेष्यशक्तस्तदासीताधः ॥ १५० ॥

सायमाहुत्याहुतायां चेद्दुर्बलः स्यात्-

दैव प्रातराहुतिस्तत्सुस्थाश्रुतेरग्निहोत्रस्य ॥ १५१ ॥

यदि सायमाहुत्याहुतायां यजमानो दुर्बलो भवति प्रातराहुति कालं यावन्न जीवतीत्याशङ्क्यते तदास्मिन्नेव काले प्रातराहुतिर्देया । कुत एतत् । तत्सुस्थाश्रुतेरग्निहोत्रस्य । प्रातराहुत्याहुतिः सन्तिष्ठते-
ग्निहोत्रम् । तद्धि प्रकृत्य सायं जुहोति प्रातर्जुहोतीत्युच्यते । आग्ने-
यी सायमाहुतिमाहुः सौरी प्रातराहुतिमिति । उभयोरप्यग्निहोत्रसंज्ञा ।
नैते द्वे कर्मणी अग्निहोत्रं जुहोतीत्येकवचननिर्देशात् । न चैकमे-
व कर्म शरद्वसन्ताग्रयणवत्पुनः प्रातरभ्यस्यते देवतान्यत्वात् ।
अन्या चान्या च देवतोभयत्रातः सायारम्भं प्रातरपवर्गमिदमेकं
कर्मिति । एतदेव च द्वावयवमग्निहोत्रं प्रकृत्याग्निहोत्रं जुहुयात् स्व-
र्गकाम इति श्रूयते यावज्जीवमग्निहोत्रं जुहुयादिति च । तस्माद-
वयवद्वयस्याप्येकं कार्यमित्येककर्मत्वम् । यद्येकमेव कर्म तन्त्र कि-
मिति न भवति । कालभेदादित्यदोषः । यथा दर्शपूर्णमासयोः का-
र्यैकत्वेपि कालाभेदात् नाना तन्त्रतैवं अत्रापीति । तदुक्तमाचार्येणावृ-
त्तिर्वा प्रधानकालत्वादिति । तथा चाह स यत्सायमस्तमिति जु-
होति गर्भमेवैतत्सन्तमभि जुहोति गर्भं सन्तमभि करोतीति । पुन-
श्च अथ यत्प्रातरनुदिते जुहोति प्रनयत्येवैनमेतत्सोर्यं तेजो भूत्वा
विभ्राजमान उदेतीति कार्यैकत्वमिव दर्शयति । तस्मात्साधूकं तत्सं-
स्थाश्रुतेरग्निहोत्रस्येति ॥ १५१ ॥

जीवेच्चेत्पुनः काले ॥ १५२ ॥

यदि पुनर्जीवति यजमानः काले प्रातराहुतिर्देया । नित्यानां हि
निमित्तं कालो निमित्तमन्तरेण च नैमित्तिकं कृतमप्यकृतसममित्य-
भिप्रायः ॥ १५२ ॥

एवं प्राप्त आह—

न वा कृतत्वात् ॥ १५३ ॥

नैव प्रातराहुतिर्देया कृता हि परिसमाप्तिस्त्येति । ननु चोक्तं

कालो निमित्तं भूत इति । न च निमित्तमन्तरेण नैमित्तिकं कृतम-
प्यकृतमिव भवति । तस्मात्पुनः क्रियेति । अत्रोच्यते । न प्रातर्हो-
मस्य निमित्तं कालः । अन्यदेव हि तत्र निमित्तं साधारम्भः । अतः
प्रातर्होमस्य श्रूयमाणोपि कालो बलादङ्गी भवति । न हि निमित्त-
स्यानेकत्वमिष्यते । तस्मात्कृतत्वान्न पुनः प्रातराहुतिर्देयेति ॥१५३॥

पौर्णमासान्ते चामावास्यमग्निहोत्रवत् ॥ १५४ ॥

तुल्यन्यायत्वात् । अधिकरणातिदेशश्चातुर्मास्यराजसूयादि-
ष्वपि प्रदर्शनार्थः ॥ १५४ ॥

हविष्येषु चेदाहियमाणेषु मरणं दक्षिणा-

भावेनान्तसन्दहेत् ॥ १५५ ॥

हविष्येषु चेद्व्रीहियवादिषु आहियमाणे पौर्णमासादौ यज-
मानस्य मरणं भवति दक्षिणाग्नाघेनान्तसन्दहेत् हविष्यान् । एवं हि
श्रूयते । यदधिश्रितेऽग्निहोत्रे यजमानो म्रियेतेति प्रकृत्य तदेवै-
नदभिपर्याधाय विष्यन्दयेदिति । पुनश्चाह एतावतीति वै सर्वस्य
हविर्यज्ञस्य प्रायश्चित्तिरिति ॥ १५५ ॥

न वाऽयुक्तत्वात् ॥ १५६ ॥

न वा दक्षिणाग्नौ सन्देहत् अनुक्तो ह्याहरणकाले हविष्य-
ग्रहणेन तेषां योगः ॥ १५६ ॥

गार्हपत्ये ग्रहणादि प्रागासादनात् ॥ १५७ ॥

अयुक्तान्तसन्दहेत्सन्निधानात् ॥ १५७ ॥

आसादनाद्याहवनीये ॥ १५८ ॥

सन्दहेत्सन्निधानादेव ॥ १५८ ॥

मरणान्तं भवति ॥ १५९ ॥

कर्म, कर्तुरभावात् ॥ १५९ ॥

सुस्थाप्यं वा प्रकृत्यत्वात् ॥ १६० ॥

प्रवृत्तं हि तत्तस्यापरिसमाप्तौ दोषश्रवणात् । तदुक्तमाचार्ये-
णापि दोषश्चासमाप्तौ स्यादिति । एवं पक्ष द्वयोपप्रदर्शने सति य
एव युक्ततरः पक्षः स एवाश्रयणीयः । कश्चासौ मरणान्तमेव भवती-
ति । न हि मृते यजमाने मिथ्यासङ्कल्पदोष आशङ्क्यत इति ॥१६०॥

हविष्यवद्भौम्यम् ॥ १६१ ॥

अग्निहोत्रहोमार्थमपि द्रव्यं हविष्यवद्द्रव्यम् । एतदुक्तं गा-
ईपत्ये ग्रहणादि प्रागासादनादित्येवमादि ॥ १६१ ॥

सन्दीपनवतीः प्रत्यग्न्यधिश्रयत्युखाः ॥ १६२ ॥

मृते यजमाने सन्दीपनवतीनामुखानां प्रत्यग्न्यधिश्रयणं स-
न्दीपनं च गोमयशुष्ककार्पासादिना । बहुवचनं मन्त्रोच्चारणार्थम् ॥१६॥

सन्तापजानघ्नीनादाय सशरीरा दक्षिणा

गच्छन्ति ॥ १६३ ॥

सपिण्डाः ॥ १६३ ॥

अनसा ॥ १६४ ॥

शरीरमुद्धहन्ति । शाखान्तरात् ॥ १६४ ॥

वितानं साधयित्वा समे बहुलतृणेऽन्तराग्नी

चिर्तिं चिनोति ॥ १६५ ॥

वितानसाधनमग्नीनां यथादेशस्थापनं कृत्वा समे तृणबहुले
देशेऽन्तराग्नीं काष्ठैश्चिर्तिं चिनोति ॥ १६५ ॥

पूर्वतरम्-

उद्धृत्यक्षिरिणीः पुरुषाह्वतीः ॥ १६६ ॥

पुरुषमाह्वानं यासामोषधीनान्ता उद्धृत्य ॥ १६६ ॥

विशाखशराश्मग्नन्धापृश्निपर्ण्यध्याण्डाश्च ॥ १६७ ॥

उद्धृत्येति वर्त्तते । विशाखा दूर्वा शरो मुञ्जः पृश्निपर्णी-
माषपर्णी अध्याण्डा ढण्डणिका ॥ १६७ ॥

केशश्मश्रुनखलोमनिकृन्तनानि कृत्वा वि-
पुरीषं चेच्छन् ॥ १६८ ॥

केशादि निखाय सर्पिषान्तरक्त्वा चितावेन-
मादधाति कृष्णाजिनमास्तीर्य प्राक्शिरसम् ॥ १६९ ॥

यजमानम् । सर्पिषा अभ्यञ्जनं प्रक्षालनं च विपुरी-
षपक्ष एव ॥ १६९ ॥

सप्तसु प्राणायतनेषु सप्तहिरण्यशकलान्प्रा-
स्यति मुखे प्रथमम् ॥ १७० ॥

प्रक्षिपति ॥ १७० ॥

दक्षिणहस्ते जुहूः सादयति घृतपूर्णाम् ॥ १७१ ॥

अधिकारमुपजीवन्नाह--

स्फ्यं च ॥ १७२ ॥

दक्षिणहस्त एव पाठक्रमेण सर्वपात्रयचनान्ते ॥ १७२ ॥

उपभृतः सव्ये ॥ १७३ ॥

सादयतीति वर्त्तते ॥ १७३ ॥

उरसि ध्रुवाम् ॥ १७४ ॥

मुखेऽग्निहोतृहवणीम् ॥ १७५ ॥

नासिकयोः रूचौ ॥ १७६ ॥

खादिरौ न तावत् । आज्यग्रहणार्थत्वात् ॥ १७६ ॥

कर्णयोः प्राशिन्नहरणे शिरसि चमसं प्रणी-
ताप्रणयनम् ॥ १७७ ॥

कपालानि चैके ॥ १७८ ॥

एके तच्छेच्छन्ति । प्रतिपत्यन्तरविधानात् । अप्स्रवहरणं हि तेषामुक्तम् ॥ १७८ ॥

पार्श्वयोः सूर्ये ॥ १७९ ॥

द्वितीयं प्रतिप्रस्थातृसक्तम् । अकृतवरुणप्रघासस्य तु छित्वैकं द्विधोपधीयते तैत्तिरीयपाठाच्छित्वैकमिति ॥ १७९ ॥

उदरे पात्नीऽ समवत्तधानीं पृषदाज्यवतीऽ

शिश्रे शम्यामरणी वृषणयोः ॥ १८० ॥

अन्तरोरु ज्ञापात्राप्यन्यानि ॥ १८१ ॥

उपधीयन्ते ॥ १८१ ॥

अप्स्ववहरणं मृन्मयाश्ममयानाम् ॥ १८२ ॥

अयस्मयानि वा ब्राह्मणाय दद्यात् ॥ १८३ ॥

वा एषमप्यप्स्ववहरणम् । विकल्पेन हि श्रुतौ पाठः ॥ १८३ ॥

अनुस्तरणीचेत्पश्चात्कर्णमाहत्य हस्तयोर्वृक्कौ ॥ ८४ ॥

अङ्गेष्वङ्गानीति जातूकर्ण्यः ॥ १८५ ॥

आह । उपधीयन्ते ॥ १८५ ॥

न वास्थिसन्देहात् ॥ १८६ ॥

न वाङ्गान्यङ्गेषूपधीयन्ते । अस्थिनां हि सन्देहो मा भूदिति । अत उक्तृत्य मांसान्युपधेयानि ॥ १८६ ॥

वपया मुखमवच्छाद्याग्निभिरादीपयन्ति ॥ १८७ ॥

वपया च मुखाच्छान्दनमनुस्तरणीपक्ष एव । अनुस्तरणी गौः ॥ १८७ ॥

१२५

आहुतिं जुहोति पुत्रो भ्रातान्यो वा ब्राह्मणो
ऽस्मात्त्वमधिजातोऽसि त्वदयं जायतां पुनः
असौ स्वर्गाय लोकाय स्वाहेति ॥ १८८ ॥

सकलपाठः पत्न्या अप्यनूहप्रज्ञसचर्यः । ब्राह्मणग्रहणं च पु-
त्रसन्नाभोः क्षत्रियवैश्ययोर्व्युदासार्थम् ॥ १८८ ॥

अनपेक्षमेत्योपस्पृशन्त्यपः ॥ १८९ ॥

चित्तिमनपेक्षमाणा एत्योपस्पृशन्त्यपः । अपामुपस्पृशनम्
पृथोक्तम् ॥ १८९ ॥

सञ्चयनं चतुर्थ्यामियुग्मान् ब्राह्मणान्भोज-
यित्वा पलाशवृन्तेनास्थीनि परिवर्त्य परिव-
र्त्याङ्गुष्ठकनिष्ठिकाभ्यामादाय पलाशपुटे
प्रास्यति ॥ १९० ॥

सञ्चयनमिति कर्मणो नामधेयम् । तत् चतुर्थेहनि कर्तव्यम् ।
भयुग्मान् ब्राह्मणान्भोजयित्वा पलाशवृन्तेनास्थीनि परिवर्त्य परिव-
र्त्याङ्गुष्ठकनिष्ठिकाभ्यामादाय पलाशपुटे प्राक्षिपति ॥ १९० ॥

शम्यावकाः कर्दमं च श्मशाने ॥ १९१ ॥

च शब्दात्प्रास्यति । श्मशानशब्देन अस्थिसञ्चय उच्यते
इति सम्प्रदायः । भस्मकूट इत्यपरे । ते च शमीशब्देन शमीशाखा-
मिच्छन्ति । इतरे तु तत्पणानि ॥ १९१ ॥

अक्त्वास्थीनि सर्वसुरभिमिश्राणि दक्षिणपूर्वा-
यतां कर्षू खात्वा कुशानास्तीर्य वस्त्राव-
कृतं च हारिद्रं वागिति निवपत्यस्मिन् ॥ १९२ ॥

घृतेनाक्त्वास्थीनि सर्वसुरभिणा मिश्रीकृत्य दक्षिणपूर्वाय-

तां कर्पू खात्वा तत्र कुशानास्तीर्य हारिद्रं च धस्त्रावकृतं घागित्यनेन
मन्त्रेण निवपत्यस्थिनि ॥ १९२ ॥

एतद्वाजसनेयकम् ॥ १९३ ॥

वक्ष्यमाणं तु शास्त्रान्तरात् ॥ १९३ ॥

अनेन वा ॥ १९४ ॥

मन्त्रेण निर्वपति ॥ १९४ ॥

त्वा मनसानार्त्तेन वाचा ब्रह्मणा त्रय्या वि-
द्यया पृथिव्यामक्षिकायामपाङ्गुरसेन निवपा-
म्यसाविति ॥ १९५ ॥

भ्रमशानं चिकीर्षितः कुम्भे सञ्चयनम् ॥ १९६ ॥

पितृमेधं कर्त्तुमिच्छन्तः कुम्भे सञ्चयनं कर्त्तव्यम् । तस्मिन्
पक्षे कुशहारिद्रास्तरणमस्थिसंस्काराद्धर्ममात्रत्वाच्च कुम्भ एव क-
र्त्तव्यम् ॥ १९६ ॥

निधानं च तूष्णीम् ॥ १९७ ॥

निखननं च कुम्भस्य तूष्णीं कर्त्तव्यम् ॥ १९७ ॥

प्रोषितश्चेत्प्रेयात्प्राचीनावीती निवान्यां
दुग्ध्वा दक्षिणतोऽधिश्रयणोद्वासने ॥ १९८ ॥
कुर्यात् ॥ १९८ ॥

तत एव हरणम् ॥ १९९ ॥

दक्षिणत एव स्तुघ्रणं कर्त्तव्यम् ॥ १९९ ॥

अधस्तात्समिधे धारयन् ॥ २०० ॥

स्तुचं हरतीति शेषः ॥ २०० ॥

उदगग्रान् कुशान् दक्षिणाग्रान् कृत्वा ॥ २०१ ॥

तांश्च स्त्रावसर एव ॥ २०१ ॥

सकृद्वा पितृवत्पर्यस्य ॥ २०२ ॥

सकृदेव पितृवदपसव्यं पर्यस्येत् । तस्य वा एतस्याग्निहोत्र-
स्थोपचार इति प्रकृत्य सर्वं ह्येतदेवं श्रूयत इति ॥ २०२ ॥

अतः परं कर्माचष्टे—

शरीण्याहृत्य कृष्णाजिने पुरुषविधिं विधायो-
र्णाभिः प्रच्छाद्याज्येनाभिधार्य पूर्ववद्वाहः ॥ २०३ ॥

कर्त्तव्यम् ॥ २०३ ॥

शरीरनाशे त्रीणि षष्टिशतानि पलाशवृन्तानां

कृष्णाजिने पूर्ववत् ॥ २०४ ॥

पुरुषविध्यादि पूर्ववद्वाहान्तम् । तेषामेव सञ्चयनं पितृमेधश्च
तैरेवेति ॥ २०४ ॥

अनिष्ट्वाग्रयणेन नवस्याश्रीयापतितस्य भु-
क्त्वा प्रतिगृह्य विद्विषाणयोर्वाज्यं याजयि-
त्वाविं प्रतिगृह्योभयादद्वा यस्याग्निभिरन्यं
याजयेयुर्यो वा यजेत वैश्वानरं निर्वपेत् ॥ २०५ ॥

निगदव्याख्यातं वैश्वानरो यजनीयेऽहनि अन्वारस्मणीयापू-
र्वकः ॥ २०५ ॥

कृष्णं वासो दक्षिणा ॥ २०६ ॥

पुरोडाशे क्षामे वशिष्टः समाप्य तदेव

पुनर्निर्वपेत् ॥ २०७ ॥

क्षामे दग्धे पुरोडाशे ऽवशिष्टं कर्म समाप्य तस्यैव हविषो
निर्वापः कार्यः ॥ २०७ ॥

अत्रेदं विचार्यते । किमशेषदाहे पुनर्निर्वापः उतैकदेशदा-
हेपीति । किं तावत्प्राप्तम् । सूत्रेणैव पक्षः—

एकदेशदग्धेऽपि संयोगात् ॥ २०८ ॥

एकदेशदग्धेऽपि नैमित्तिकं प्रवर्त्तते । कुत एतत् । दाहसंयो-
गात् । दाहसंयोगोऽत्र निमित्तं एकदेशदाहोपि दाह एवेति ॥ २०८ ॥

दर्शनाच्च ॥ २०९ ॥

दृश्यते चायमर्थो यथैकदेशदाहेऽपि भवति । यदा तद्धविः
सन्तिष्ठतेऽथ पुनर्निर्वपेदिति तेनैव हविषा समाप्तिं दर्शयति । तच्चैक-
देशदाह उपपद्यत इति ॥ २०९ ॥

एवं प्राप्त आह—

न नित्यत्वात् ॥ २१० ॥

नैकदेशदग्धे नैमित्तिकं नित्यो ह्यग्निसंयोगात् पुरोडाशस्य
दाहो भवति । यत्र यस्य पुरोडाशौ क्षायत इति निमित्तशब्दोपरो-
धः स्यात् । सर्वस्यैवाग्निसंयोगात् पुरोडाशक्षायत्वमापद्यत इति । त-
स्मान्नैकदेशदाहे नैमित्तिकम् ॥ २१० ॥

यत्तु दर्शनमुक्तं तत्परिह्रियते—

कर्मार्थं दर्शनम् ॥ २११ ॥

तद्धविः सन्तिष्ठत इत्यत्र हविःशब्देन कर्म लक्ष्यते तदा तद्ध-
विष्कं कर्म सन्तिष्ठत इति । अशेषस्य दन्धौ सत्यां द्रव्यान्तरेण
परिसमाप्तिः ॥ २११ ॥

पशुश्चेदुपाकृतः पलायते वायवे तमनुदिश्या-

न्यं तद्वर्णं तद्वयसमालभेत ॥ २१२ ॥

यदि पशुरुपाकृतो नश्येत् वायवे तं पशुमयं वायव इत्ये-
वमनुदेशं कृत्वा अन्यस्तद्वर्णस्तद्वया आलब्धव्यः ॥ २१२ ॥

उपलभ्य वायवे तम् ॥ २१३ ॥

पशुमुपलभ्य वायवे आलभेत मिथ्यासङ्कल्पदोषपरिजि-
हीर्षया ॥ २१३ ॥

अनादरणं वा ॥ २१४ ॥

न वा पुनरालम्भ आदत्तव्यः । न ह्यत्र चोदनेति ॥ २१४ ॥

प्राक् प्रयाजेभ्यश्चेन्नियुक्तो म्रियेतान्य

मालभेत ॥ २१५ ॥

पशुनियुक्तः सन् यदि प्राक्प्रयाजेभ्यो म्रियेतान्य आ-
लब्धः ॥ २१५ ॥

पूर्वस्य वपां दक्षिणाग्नौ जुहुयान् ॥ २१६ ॥

तदा च पूर्वस्य वपा दक्षिणाग्नौ होतव्या ॥ २१६ ॥

सोमश्चेन्मार्जालीये ईजानाः पितरो ये पिता-

महा ये ऽनीजाना यज्ञियाः सोमपास्तेषामे-

षपशुरालब्धो ऽग्नौ स्वाहा देवेभ्यः सुहुतो

यमायेति ॥ २१७ ॥

सोमश्चेन्मार्जालीये वपाहोतव्या य ईजानाः पितर इत्यनेन
मन्त्रेण ॥ २१७ ॥

अनपनयो वाऽदुष्टत्वात् ॥ २१८ ॥

वाशब्दः पक्षव्यावृत्तौ । अनपनयः पूर्वस्य पशोर्न ह्यसौ दुष्ट
इति । अतस्तेनैव यागः कर्त्तव्यः तदीयैव वपा दक्षिणाग्नौ मार्जालीये
वा होतव्येति । नैमित्तिककार्यापत्त्या चात्र दक्षिणाग्निमार्जालीययो-
राहवनीयधर्मप्रवृत्तिः ॥ २१८ ॥

अवदानहानौ नाद्रियेत ॥ २१९ ॥

पशुवदानहानावनादारः । एवं हि श्रूयते । तस्माद्यदि किं
चिदवदानं हीयेत न तदाद्रियेतेति ॥ २१९ ॥

हृदय नाशे त्वन्यमालभेतेत्येके हृदयं पशु-
रिति श्रुतेः ॥ २२० ॥

एके आचार्या हृदयनाशेऽन्यं पशुमालभन्ते । तस्मादेवं श्रूयते ।
हृदयमु हि वै पशुरिति । तन्नाशे च सर्व एव पशुर्नष्टः स्यादिति ॥ २२० ॥

सर्वेषां वाज्यस्य यजेत् ॥ २२१ ॥

वाशब्दः सूत्रद्वयोपात्तपक्षव्यावर्तकः । नावदानहानावनादरो
न च हृदयनाशेऽन्य आलब्धव्यः यत्कारणं यत्किञ्चिदवदानं हीयते न
तदाद्रियेतेत्यर्थवादः । परिशेषोयम् किमर्थं इति चेत् । स हृदयस्यै-
वाग्नेवद्यतीत्यग्रताविधानार्थः । हृदयं वै पशुरित्ययमप्यर्थवादोग्रता-
विधानार्थ एव । तस्मात्सर्वेषामवदानानां प्रत्येकं नाशे आज्यस्य
यजेत् ॥ २२१ ॥

उक्तं ह्याचार्येण—

अर्थवादमात्रं पशुवचनम् ॥ २२२ ॥

इति ॥ २२२ ॥

संज्ञप्यमानश्चेद्वाश्येताहुतिं जुहुया द्यत्प
शुर्मायुमकृतोरो वा पद्भिराहते अग्निर्मा त-
स्मादेनसो विश्वान्मुश्चत्वृ हंस इति ॥ २२३ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ २२३ ॥

इमं मे वरुणेति प्रत्यृचं द्वाभ्याम् ॥ २२४ ॥

मन्त्राभ्यां जुहोति ॥ २२४ ॥

पशूखाचेत्सवेत्सान्नाय्योखा वा तामभिमन्त्रये-
तोखाऽ स्रवन्तीमिगदामन्म त्वष्टा वायुः पृ-

थिव्यन्तरिक्षम् यतश्चुतद्भुतमग्नौ तदस्तु न
तत्प्राप्नोति निर्ऋतिः परस्तादिति ॥ २२५ ॥

अनेन मन्त्रेण । ननु च सान्नाय्योखाभिमन्त्रणं पशावन्वयप्रा-
प्तत्वादवाच्यम् । नैष दोषः । सान्नाय्योखायां हि प्रधानद्रव्यच्युतिः
पशूखायां तूपसर्जनोदकस्य न प्राप्नोति तेनाप्राप्तत्वादुच्यते ॥ २२५ ॥

यूपविरोहणेऽन्तस्तन्त्रं सऽस्थितेऽहनि ॥ २२६ ॥
त्वाष्ट्रं बहुरूपमालभेत ॥ २२७ ॥

यद्यहर्गणे तन्त्रमध्ये यूपविरोहणं भवति । तदा संस्थितेऽहनि
त्वष्ट्रदेवत्यं पशुं बहुरूपं पाटलमालभेत । सर्वाहः शेषभूतो यूपस्तन्नि-
मित्तत्वाच्च पशुरपि सर्वाहः शेषभूत एवेति संस्थितेऽहनीत्युक्तम् ।
तत्कालता मा भूदिति । अत्र च केचित्सान्निपातिकैरेवाङ्गैरुपेतं
त्वाष्ट्रं कुर्वन्ति । आरादुपकारकाणि तु सवनीयसक्तान्येव सन्तीति
तानि प्रसज्यन्ते । अपरे त्वन्यथा वर्णयन्ति न ह्यत्र प्रसङ्गो विद्यते ।
प्रत्येकमहरहः सवनीयाद्यङ्गतन्त्रमेव विहितम् । ततश्च यद्यपि पत्नीसं-
याजान्तता पदार्थपर्यवसानं तथाप्यहरहः पत्नीसंयाजान्तैरेवाङ्गैः
सम्बन्धमेव द्रष्टव्यम् । अन्यथा हि सवनीयपुरोडाशादिविधाना-
नुपत्तिः स्यादिति । अप्रसङ्गश्चेत्सर्वाङ्गोपेत एव त्वाष्ट्रः कर्त्तव्यः ।
अयमेव च पक्षो वरतर इवाभाति ॥ २२७ ॥

अनूबन्ध्यायै वंपामुत्खिद्यानुमर्शं गर्भमेष्टवै

ब्रूयात् ॥ २२८ ॥

अनेन च शमिता प्रेष्यते । ततश्चाध्वर्युः प्रैषदाने ॥ २२८ ॥

दर्शने स्थालीं चैवोष्णीषं चोपकल्पयितवै

ब्रूयात् ॥ २२९ ॥

अयं च शमितुः प्रतिप्रैषः । तदर्थोऽध्वर्योरेव ॥ २२९ ॥

विज्ञप्तिः ।

- १ अस्यां चौखम्बा-संस्कृतग्रन्थमालायां प्रतिमासं पृष्ठशतके सुन्दरैः
सीसकाक्षरैरुत्तमेषु पत्रेषु एकः स्तवको मुद्रयित्वा प्रकाश्यते ।
- २ एकस्मिन् स्तवके एक एव ग्रन्थो मुद्र्यते ।
- ३ प्राचीना दुर्लभाश्चाऽमुद्रिता मीमांसावेदान्तादिदर्शन, व्याकरण,
धर्मशास्त्र, साहित्य, पुराणादिग्रन्था एवात्र सुपरिष्कृत्य मुद्र्यन्ते ।
- ४ काशिकराजकीयप्रधानसंस्कृतपाठालयाऽध्यापकाः पण्डिता
अन्येच शास्त्रदृष्टयो विद्वांसः एतत्परिशोधनादिकार्यकारिणो
भवन्ति ।
- ५ भारतवर्षीयैः, ब्रह्मदेशीयैः, सिंहलद्वीपवासिभिश्च एतद्ग्राहकै-
र्देयं वार्षिकमग्रिमं मूल्यम् मुद्राः ७ आणकाः ८
- ६ कालान्तरे प्रतिस्तवकं " " १ " ०
- ७ प्रापणव्ययः पृथग् नास्ति ।
- ८ साम्प्रतं मुद्र्यमाणा ग्रन्थाः- मुद्रिताः स्तवकाः
 - (१) संस्काररत्नमाला । गोपीनाथभट्टकृता (संस्कारः) २
 - (२) शब्दकौस्तुभः । भट्टोजिदीक्षितकृतः (व्याकरणम्) १०
 - (३) श्लोकवार्तिकम् । भट्टकुमारिलविरचितम्
पार्थसारथिमिश्रकृत-न्यायरत्नाकराख्यया
व्याख्यया सहितम् सम्पूर्णम् । (मीमांसा) १०
 - (४) भाष्योपबृंहितं तत्त्वत्रयम् विशिष्टाद्वैतदर्शन प्र-
करणम् श्रीमल्लोकाचार्यप्रणीतम् । श्रीनाराय-
णतीर्थ विरचित भाट्टभाषा प्रकाश सहि-
तम् । सम्पूर्णः । (वेदान्तः) २
 - (५) करणप्रकाशः । श्रीब्रह्मदेवविरचितः सम्पूर्णः (ज्योतिषः) १
 - (६) भाट्टचिन्तामणिः महामहोपाध्याय-
श्रीगागभट्ट विरचितः । तर्कपादः (मीमांसा) २
 - (७) न्यायरत्नमाला-श्रीपार्थसारथिमिश्र
विरचिता सम्पूर्णः । (मीमांसा) २
 - (८) ब्रह्मसूत्र भाष्यम्-वादरायण प्रणीत
वेदान्त सूत्रस्य यतीन्द्र श्रीमद्विज्ञा-
नमिश्रकृत व्याख्यानम् । सम्पूर्णः । (वेदान्तः) ६

- (६) स्याद्वादमञ्जरी-मल्लिषेणनिर्मिता सम्पूर्णम् । (जैनदर्शनम्) २
- (१०) सिद्धित्रयम्-विशिष्टाद्वैत-ब्रह्मनिरूपण-
परम्-श्रीभाष्यकृतां परमगुरुभिः श्री ६
यामुनमुनिभिर्विरचितम् । सम्पूर्णः } (वेदान्तः) १
- (११) न्यायमकरन्दः । श्रीमदानन्दबोधभट्टा-
रकाचार्यसंग्रहीतः आचार्यचित्सुखमु-
निविरचितव्याख्योपतेः } (वेदान्तः) ३
- (१२) विभक्त्यर्थनिर्णयः न्यायानुसारिप्रथमादि-
सप्तविभक्तिविस्तृतविचाररूपः म० म०
श्रीगिरिधरोपाध्यायरचितः । सम्पूर्णः } (न्यायः) ५
- (१३) विधिरसायनम् श्रीअप्पयदीक्षितकृतम् स० (मीमांसा) २
- (१४) न्यायसुधा (तन्त्रवार्तिकटीका) भट्टसो-
मेश्वरविरचिता । } (वेदान्तः) १३
- (१५) शिवस्तोत्रावली । उत्पलदेवविरचिता ।
श्रीश्वेमराजविरचितवृत्तिसमेता । } (वेदान्त) २
- (१६) मीमांसाबालप्रकाशः (जैमिनीयद्वादशा-
ध्यायार्थसंग्रहः) श्रीमद्वृषदवाक्यप्रमा-
णपारावारीणधुरीणमीमांसाद्वैत सात्रा-
ज्यधुरन्धरश्रीभट्टनाराणात्मजभट्टशङ्कर-
विरचितः । } (मीमांसा) २
- (१७) प्रकरणपञ्चिका (प्रभाकरमतानुसारि मीमांसादर्शनम्) प्रहा-
महोपाध्याय श्रीशालिकनाथमिश्र विरचितम् । श्रीशङ्करभट्ट-
कृतो मीमांसासारसंग्रहश्च । सम्पूर्णः (मीमांसा) ३
- (१८) अद्वैतसिद्धिसिद्धान्तसारः । पण्डितप्रवरश्रीसदानन्दव्यास-
प्रणीतस्तकृतव्याख्यासमलङ्कृतश्च । (वेदान्त) ३
- (१९) कात्यायनश्रौतसूत्रम् महामहोपाध्याय श्रीकर्का-
चार्यविरचित भाष्यसहितम् । १०
- (२०) ब्रह्मसूत्रभाष्यम् श्रीभास्कराचार्यविरचितम् (वेदान्त) १
- (२१) श्रीहर्षप्रणीतम् खण्डनखण्डखाद्यम् आनन्द पूर्ण-
विरचितया खण्डनफट्टिकाविभजनाव्यया व्या-
ख्यया (विद्यासागरी) ति प्रसिद्धया समेतम् । } (वेदान्त) १
- (२२) आख्यातचन्द्रिका श्रीभट्टमल्लविरचितः । १

पञ्चादिभूषणस्थानम् }

हरिदासगुप्तः,
चीखा-संस्कृतपुस्तकालय
बनारस सिटी ।

THE

CHOWKHAMBÂ SANSKRIT SERIES

A

COLLECTION OF RARE & EXTRAORDINARY SANSKRIT WORKS.

NO. 92.

कात्यायनश्रौतसूत्रम् ।

महामहोपाध्याय श्रीकर्काचार्यविरचित भाष्यसहितम् ।

KÂTYÂYANA ŚRAUTASUTRA,

WITH A COMMENTARY BY ŚRĪ KARKÂCHÂRYA,

EDITED BY

VYÂKARNÂCHÂRYA PANDIT MADANMOHAN PÂTHAK,

Professor of Mimâmsâ and Dharmashâstra,

Ranabir Sanskrit Pâthashâlâ,

Central Hindu College, Benares.

FSCICULUS XI.

PUBLISHED AND SOLD BY THE SECRETARY.

CHOWKHAMBÂ SANSKRIT BOOK-DEPÔT:

BENARES.

AGENTS:--OTTO HARRASSOWITZ, LEIPZIG:

PANDIT JYESHTHARAMA MUKUNDJI, BOMBAY.

Printed by Hari Dâs Gupta Proprietor
AT THE VIDYA-VILASA PRESS.

BENARES.

Price Rupee One.

Registered According to Act XXV of 1867.

॥ श्रीः ॥

—*—

आनन्दवनविद्योतिसुमनोभिः सुसंस्कृता ।

सुवर्णाङ्कितमन्याभशतपत्तपरिष्कृता ॥ १ ॥

चौखम्बा-संस्कृतग्रन्थमाला मञ्जुलदर्शना ।

रसिकालिकुलं कुर्यादमन्दामोदमोहितम् ॥ २ ॥

स्तवकः—९२

वपान्ते ऽनपेक्षमध्वर्युः प्रेष्यति निरूहैतं ग-
र्भमिति विरुज्य श्रोणी प्रत्यञ्चं निरूहितवै

ब्रूयात् ॥ २३० ॥

प्रेषद्वयं चैतत् । उभयत्र हि क्रियापदमात्नातं प्रेष्येति ब्रूहीति
ख । तत्रेति करणपरिच्छिन्न एकः प्रेषः शेषो द्वितीयः । प्रयोजनं म-
ध्ये विरामः ॥ २३० ॥

निरूह्यमाणमभिमन्त्रयत एजतु दशमास्य इति
पशुवदवदानं गर्भस्य ॥ २३१ ॥

कर्त्तव्यम् ॥ २३१ ॥

कण्ठं वावकृत्य स्थाल्यां मेधश्रावणम् ॥ २३२ ॥

कर्त्तव्यम् । मेधेपक्षे च ष्वाल्या अमन्त्रकं प्रोक्षणं जुहोति
त्वात् ॥ २३२ ॥

अवदानसहितमधिश्रित्योष्णीषवेष्टितं गर्भं पा-
श्वतो निदधात्यनभिघारितमवदानवद्धृत्वा
दक्षिणतो मेधं निदधाति ॥ २३३ ॥

अनभिघारितमेधमन्तरा यूपानी हृत्वा दक्षिणतोङ्गानां स्था-
पयति ॥ २३३ ॥

प्रतिप्रस्थाता वशावदानकाले प्रचरण्यां मे-
धमवद्यति ॥ २३४ ॥

प्रचरणयाश्च मन्त्ररहिता जुह्वत्संस्कारक्रिया । मेधस्य
ज्योपस्तीर्य द्विरवदानं प्रत्युपस्तारश्च ॥ २३४ ॥

अवदानान्यनु जुहोति यस्यै त इति ॥ २३५ ॥

वशावदानान्यनु मेधं जुहोति यस्यै त इत्यनेन मन्त्रेण ॥२३५॥

अङ्गान्यहुता यस्य यस्या इति यथालिङ्गम् ॥२३६॥

यल्लिङ्गो गर्भः ॥ २३६ ॥

अविज्ञाते पुंवत् ॥ २३७ ॥

अविज्ञाते गर्भे पुंवत्प्रयोगः ॥ २३७ ॥

स्विष्टकृद्वनस्पत्यन्तरे प्रत्येत्य प्रतिप्रस्थाता

प्रचरण्या; सर्वं मेधमवद्यति ॥ २३८ ॥

स्विष्टकृतमनु जुहोति पुरुदस्म इति ॥ २३९ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ २३९ ॥

स्विष्टकृदन्त उष्णीषवेष्टितस्य वृक्षासञ्जनं

वाप्स्ववहरणं वाखूत्करोपकिरणं वा ॥ २४० ॥

वाशब्दो विकल्पार्थः ॥ २४० ॥

अनुव्याहारभयं त्वेतेषु ॥ २४१ ॥

वृक्ष एनं मृतमुद्धास्यन्तीति । तथा अप्स्रेव मरिष्यतीति । नि-
न्दार्थवादः । पक्षान्तरविधानार्थं तदभिधीयते ॥ २४१ ॥

समिष्टयजुरन्ते शामित्र एव जुहुयात्तिष्ठन्म-

रुत इत्यस्वाहाकृत्य महीद्यौरित्यङ्गारैर-

भ्यूहति ॥ २४२ ॥

गर्भम् ॥ २४२ ॥

अग्निहोत्र आसन्नेषु चेत्पात्नेष्वाहवनीयोऽनुग-

च्छेद्गार्हपत्ये जुहुयात्प्राण उदानमप्यगादिति ॥ २४३ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ २४३ ॥

गार्हपत्यश्चेदाहवनीय उदानः प्राणमप्यगा-

दिति ॥ २४४ ॥

अनेन जुहोति ॥ २४४ ॥

दक्षिणामिश्चेद्गार्हपत्ये व्यानः उदानमप्यगादिति ॥ २४५ ॥

जुहुयात् ॥ २४५ ॥

सर्वे चेत्तूर्णं मथित्वा प्रतिवातमुद्धृत्य वाय-

व्यामाहुतिः हुत्वा यथानुपूर्व्यकरणम् ॥ २४६ ॥

उपावहतेषु पात्रेषु यदि सर्वेऽग्नयोऽनुगच्छेयुः तदा तूर्णं शीघ्रं मथित्वा प्रतिवातमाहवनीयमुद्धृत्य वायव्यामाहुतिं जुहुयात् । पुनस्तमेवाहवनीयं प्राञ्चमुद्धृत्य यथानुपूर्व्यमग्निहोत्रक्रिया ॥ २४६ ॥

निवातं चेत्पूर्ववन्मथित्वा प्राञ्चमुद्धृत्य गार्हप-

त्ये संस्कृत्य पश्चादाहवनीयस्य स्वयं पानम् ॥ २४७ ॥

उपावहतेष्वेव पात्रेषु यदि निवाते सर्वेऽग्नयोऽनुगच्छेयुस्तदा पूर्ववत् तूर्णं मथित्वा प्राञ्चमाहवनीयमुद्धृत्य गार्हपत्ये संस्कृत्य । संस्कारश्च होमार्थत्वादभिधीयते । पश्चादाहवनीयस्योपविश्य स्वयमेव पानम् । अथश्चाग्निहोत्रविकार इति सम्प्रदायः । अङ्गुदितेष्टिवत् । अत्र पुनः श्रूयते सैव तत्र प्रायश्चित्तिरिति तेन कार्यापत्तिरशक्या वक्तुम् ॥ २४७ ॥

अग्निहोत्रातिपत्तावाहुतिं जुहुयान् मनो ज्यो-

तिर्जुषतामाज्यस्य विच्छिन्नं यज्ञः समिमं

दधातु या इष्टा उसपो या अनिष्टास्ताः स-

न्तनोमि हविषा घृतेन स्वाहेति ॥ २४८ ॥

अनेन मन्त्रेण । अतिपत्तिश्रवणाच्च कार्यापत्तिरशक्या ।

तथा च मन्त्रलिङ्गं विच्छिन्नं यज्ञं समिमं दधात्विति । तथा या इष्टा
उवसो या अनिष्टास्ताः सन्तनोमीति ॥ २४८ ॥

सत्त्रायागूर्याशक्तौ विश्वजितातिरात्रेण

यजेत ॥ २४९ ॥

गूरी उद्यमे । सत्त्रायागूर्यं सत्त्रायोद्यमं कृत्वा सत्त्राय सङ्कल्पे
सतीत्यर्थः । एवं हि श्रूयते । सर्वेभ्यश्छन्दोभ्यः सर्वेभ्यः पृष्ठेभ्यः
सर्वेभ्यस्तोमेभ्य आत्मानमागुरुते यः सत्त्रायागुरुते विश्वजितातिरा-
त्रेण यजेतेति ॥ २४९ ॥

सत्त्राङ्गं वागूर्णमात्रश्रुतेः ॥ २५० ॥

वाशब्दः पक्षान्तरप्रतिपत्तौ । सत्त्राङ्गं वा विश्वजिज्ञवति ।
ततश्च कृतेऽपि सत्त्रे प्रवर्त्तते । कुत एतत् । आगूरणमात्रश्रवणात् ।
न हि कश्चिदन्तागूर्यं करोति । आगूरणं च निमित्तं विश्वजितः । त-
स्मात्कृतेऽपि सत्त्रे प्रवर्त्तते इति । एवं पक्षद्वयोयप्रदर्शने सत्युच्यते ।
न कृते सत्त्रे प्रवर्त्तते अकृत एव प्रवर्त्तते । कुत एतत् । आगूरण-
निमित्तस्य तावत्कालभावित्वात् । यावन्न क्रियते सत्त्रं तावदेव
सङ्कल्पमिति । अपि च निष्कयकार्यं भवति । विश्वजिद्यागं
हि प्रकृत्योच्यते सर्वेभ्यः पृष्ठेभ्यः सर्वेभ्यः स्तोमेभ्यः सर्वेभ्यश्छन्दोभ्य
आत्मानं निष्क्रीणीत इति । निष्कयश्चाकृत एव भवति ॥ २५० ॥

दीक्षितानां चेत्साम्युत्थानं जायेत सोमं वि-

भज्य तेनैव सर्ववेदसेन यजेरन् ॥ २५१ ॥

अथ यदि सन्दीक्षिताः साम्युत्तिष्ठेरन्ति प्रकृत्यैवमेवं हि
श्रूयत इति । साम्युत्थानं चार्द्धसमाप्ते सत्त्र उत्थानम् ॥ २५१ ॥

क्रीते विभागः श्रुतेः ॥ २५२ ॥

स च विश्वजित् क्रीते सोमे भवति नाक्रीते । कुत एतद्वि-
भागश्रवणात् । सोममपभज्येति । न चाक्रीतस्य विभागः सम्भव-
ति । तस्मात्क्रीते विश्वजित् ॥ २५२ ॥

उपपाताद्बोभयतः ॥ २५३ ॥

वाशब्दः पक्षव्यावृत्तौ । उभयत्र कृते चाकृते च साम्युत्थाने विश्वजिद्भवति । कुत एतत् । उपपातात् साम्युत्थानं हि निमित्तं तद्यदि विभागेन विरोधते वाक्यं भिद्येत । तस्मात् उभयतो विश्वजित् ॥ २५३ ॥

तर्हि कथमुच्यते सोममपभज्येति विभागश्चव्यात्—

विभागः क्रियागुणत्वात् ॥ २५४ ॥

क्रियागुणभूतानां द्रव्याणां सामर्थ्यपरिप्राप्तौ विभागः सोऽनूद्यते सोमशब्देन लक्षणया सोममपभज्येति ॥ २५४ ॥

अनीतासु चेदक्षिणासूद्रात्रपच्छेदो ऽदक्षिणः

सः स्थाप्य पुनराहारः ॥ २५५ ॥

यद्यनीतासु दक्षिणासूद्रातापच्छिद्यते तं क्रतुमदक्षिणं सः स्थाप्य पुनराहरणम् ॥ २५५ ॥

प्रस्तोता चेद्ब्रह्मणे वरं दत्त्वा पुनर्वरणम् ॥ २५६ ॥

प्रस्तोता चेदपच्छिद्यते ब्रह्मणे वरं दत्त्वा पुनर्वरणं प्रस्तोतुः ॥ २५६ ॥

प्रतिहर्त्ता चेत्सर्ववेदसं देयम् ॥ २५७ ॥

युगपच्चेद्विरोधाद्विकल्पः ॥ २५८ ॥

उद्गातृप्रतिहर्त्रोर्युगपदपच्छेदे विरोधाद्विकल्पो नैमित्तिकस्य ॥ २५८ ॥

पूर्वदौर्बल्यमानुपूर्व्ये प्रकृतिवत् ॥ २५९ ॥

अनयोरेवानुपूर्व्यापच्छेदे पूर्वनिमित्तं दुर्बलमुत्तरं च बलवत् । पूर्वविज्ञानानुपमर्दनेनोत्तरस्यानुत्पत्तेः । तद्यथा प्राकृतं कौशं विज्ञानं विकृतौ चोदकप्राप्तं प्रत्यक्षेण शरविज्ञानेन बाध्यत इवम् ॥ २५९ ॥

यस्मिन्नहन्युद्गात्रपच्छेदोऽहर्गणे तस्यावृत्तिः ॥ २६० ॥

भवति ॥ २६० ॥

पत्न्युदक्या दीक्षारूपाणि निधाय सिकता-

स्वासीतोपस्रवणात् ॥ २६१ ॥

पत्नी रजस्वला दीक्षारूपाणि शङ्कादीनि निधाय सिकतास्वा-
सीतारक्तविरमात् ॥ २६१ ॥

तिष्ठेत्सन्धिवेलयोः ॥ २६२ ॥

तिष्ठनिक्रिया नियम्यते ॥ २६२ ॥

वेदिसमीपे सुत्यासु ॥ २६३ ॥

सुत्यासु वर्त्तमानासु वेदिसमीपे तिष्ठेत् ॥ २६३ ॥

त्रिरात्रान्ते गोमूत्रमिश्रेणोदकेन स्नापयित्वा

परिधानादि करोति सान्निपातिकम् ॥ २६४ ॥

पदार्थजातम् ॥ २६४ ॥

प्रजातायाश्च दशरात्रादूर्ध्वं स्नानादि ॥ २६५ ॥

कर्म भवति ॥ २६५ ॥

न गर्भिणीं दीक्षयोदित्येके ऽयज्ञिया गर्भा

इति श्रुतेः ॥ २६६ ॥

नानूबन्ध्या प्रकरणात् ॥ २६७ ॥

अनूबन्ध्यां हि प्रकृत्य श्रूयते अयज्ञिया वै गर्भा इति न
सार्वत्रिकम् । तत्रापि चायमर्थवादो मन्त्रस्तुत्यर्थः ॥ २६७ ॥

दीक्षितोऽमनोज्ञः स्वप्नं दृष्ट्वा जपेत्पर्यावर्त्ते

दुस्वप्नचात्पापः स्वप्नादभूत्यै ब्रह्माहमन्तरं

करत्रे परः स्वप्नमुखा कृधीति ॥ २६८ ॥

अमुं मन्त्रम् ॥ २६८ ॥

इन्द्रियः स्कन्धमङ्गिरुपसिञ्चेद्योमेद्य पयसो
रसः परि दोषादुदर्पितः अग्निहोत्रमिव सो-
मेन तमहं पुनरोदद इति ॥ २६९ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ २६९ ॥

उदकं चेतरेत्तदभिमन्त्रयेतोन्दतीर्बलं
धत्तौजो धत्त सहो धत्त मा मे दीक्षां मा तपो
निर्बधिष्टेति ॥ २७० ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ २७० ॥

अवदृष्टश्च ॥ २७१ ॥

चशब्दादनेनैव मन्त्रेणाभिमन्त्रयेत् ॥ २७१ ॥

अमेध्यं दृष्ट्वा सूर्यमुपतिष्ठेताबद्धं मनो दरिद्रं
चक्षुः सूर्यो ज्योतिषाः श्रेष्ठो दीक्षे मा मा
हासीदिति ॥ २७२ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ २७२ ॥

शोणितं चेत्कुर्याद्बुद्धियाभ्योऽद्भ्यः स्वाहेति
जुहुयात् ॥ २७३ ॥

निष्ठीवेच्चेत् बीभत्साभ्योऽद्भ्यः स्वाहेति ॥ २७४ ॥

धावेच्चेद्वायवे स्वाहेति ॥ २७५ ॥

स्विद्याच्चेत्तपस्याभ्योऽद्भ्यः स्वाहेति ॥ २७६ ॥

स्वप्याच्चेत्प्रजापतये स्वाहेति ॥ २७७ ॥

तच्चैताद्विवा स्वापे भवति ॥ २७७ ॥

आर्त्यश्रुकरणे तृप्राभ्योऽद्भ्यः स्वाहेति ॥ २७८ ॥

छर्द्याविष्टः पयः पीत्वोदकं वा छर्दयीतनि-
ष्ठुयतवद्धोमः ॥ २७९ ॥

वयसावप्रस्सृते चर्मसेऽन्तरिक्षेण पतति या-
तुधानप्रबोधितश्चर्मसं यमभ्यचुश्चुतदग्निष्ट-
च्छुन्धतादिह पुनः स्वाहेति ॥ २८० ॥

अभ्युपाकृतचर्मसमुपस्थे कृत्वाग्न आ यावी-
तये गृणातो हव्यदातयेनि होता सत्सि बर्हि
षि स्वाहेति ॥ २८१ ॥

जुहोति अधस्तनमनुप्राकृते द्रष्टव्यम् ॥ २८२ ॥

आग्नीध्रीये वा हिरण्यगर्भ इत्यृचा ॥ २८३ ॥

आहवनीये वेति विकल्पः ॥ २८४ ॥

हुताहुतसःसर्गेऽङ्गारमन्तः परिधि निर्वर्त्य ॥ २८५ ॥

कुशतरुणेन जुहोति हुतस्य चाहुतस्य चा-
हुतस्य हुतस्य च पीतापीतस्य सोमस्येन्द्राग्नी
पिबतःसुतमिति ॥ २८६ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ २८७ ॥

वषट्कृते ॥ २८८ ॥

हुता हुतसःसर्गश्चाभक्षिते चर्मस उन्नयनम् । एवं हि शाखा-
न्तरे श्रूयते । यस्याभक्षितं चर्मसमभ्युन्नयन्ति ॥ २८९ ॥

चुक्रते स्वाहेत्यनुवषट्कृते ॥ २८६ ॥

ब्रुहोति ॥ २८६ ॥

सःसर्गकाले वोपपातसामर्थ्यात् ॥ २८७ ॥

वाशब्दः पक्षान्तरपविग्रहे । न वा वषट्कारानुवषट्कारयोर्द्वौ-
मः । उपपातो ह्ययं श्रूयते । नैमित्तिकस्य चोपपातकालता न्याय्ये-
त्युक्तम् । यत्पुनरुक्तं वषट्कृतेऽनुवषट्कृते वेति । तद्धोमद्वयविषय-
त्वेनाशङ्क्यते ॥ २८७ ॥

तस्य भक्षणं मा यजमानं तमो विदन्मर्त्वि-
जो मा यः सोममिमं पिबा सःसृष्टमभयं
क्रतुमिति ॥ २८८ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ २८८ ॥

अवभृष्टभक्षणमिन्दुरिन्दुमवागात्तस्य त इ-
न्द्रविन्द्रपीतस्येन्द्रियावतो गायत्रच्छन्दसः
सर्वगणस्य सर्वगण उपहूतस्योपहूतो भक्ष-
यामीति ॥ २८९ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ २८९ ॥

स्वकालं एव—

तिष्ठुपच्छन्दसो जगच्छन्दस इति यथा
सवनम् ॥ २९० ॥

विशेषः ॥ २९० ॥

अच्छन्दसमेके ॥ २९१ ॥

छन्दः शब्दमेके न कुर्वन्ति ॥ २९१ ॥

१२७

पातितं चमसमालभते ऽस्कन्पर्जन्यः पृथिवी-
मस्कन् गामृषभो युवा अस्कन्नेमा विश्वामू-
तानि प्रस्कन्नाज्जायताऽहविरिति ॥ २९२ ॥

अनेन मन्त्रेण । चमसस्य देन च द्रव्यं लक्ष्यते त-
संस्कारात् ॥ २९२ ॥

उत्तरपूर्वे जुहोत्युपरवे चमसं दुष्टं प्रजापतये
स्वाहेत्यथ येऽन्येऽनादिष्टास्तान्खरे जुहुयाद-
भये वैश्वानराय स्वाहेति नाराशऽसश्चेदुप-
वायात्तदुक्तम् ॥ २९३ ॥

नाराशऽसश्चेच्छुष्येत तदुक्तं पूतभृतश्चमसानिति । उत्तरेण
सह चिकल्पार्थमिदमुच्यते ॥ २९३ ॥

अन्त्याद्वा ग्रहात्स्तोकमासिच्य भक्षयेयुः ॥ २९४ ॥

आग्रयणोऽन्त्यो ग्रह उच्यते अन्तसम्बन्धात् ॥ २९४ ॥

कलशश्चेदुपवायात्क्षीरासेचनमेके ॥ २९५ ॥

घोणकलशश्चेच्छुष्येत क्षीरासेचनमेके कुर्वन्ति ॥ २९५ ॥

एके—

हिरण्यवद्दोदकम् ॥ २९६ ॥

उन्नयने च ॥ २९७ ॥

एतदेव भवति । उन्नयन्त्यस्मादित्युन्नयनं पूतभृदुच्यते ॥ २९७ ॥

अद्रिभेदेने मारुतेन ब्रह्मसाम्ना स्तुवीरन् ॥ २९८ ॥

अद्रौ भिन्ने मरुलिङ्गास्वृक्षु ब्रह्मसाम क्रियते । ब्रह्मसाम च
माध्यन्दिने ब्राह्मणाच्छऽसिविग्रहस्तोत्रम् ॥ २९८ ॥

चतुस्त्रिंशद्वोमश्च ॥ २९९ ॥

अद्विभेदने भवति ॥ २९९ ॥

सोमापहरणे विधावतेच्छतेति ब्रूयात् ॥ ३०० ॥

अध्वर्युर्बहुविषयत्वात्प्रेषणस्य ॥ ३०० ॥

अदर्शनेऽरुणपुष्पाप्यर्जुनान्यभिषुणुयात् ॥ ३०१ ॥

अर्जुनशब्दश्चात्र तृणविषयः । अभिषवशब्देन च यागसाध-
नत्वोपलक्षणम् । श्रुतप्रतिनिधिरयम् । ततश्च सोमशब्देनोपल-
क्षणम् ॥ ३०१ ॥

श्येनहतं पूतीकानादारानरुणदूर्वा हरितिकु-
शान्पूर्वालाभे पूर्वालाभ उत्तरान् ॥ ३०२ ॥

अभिषुणुयात् एवं ह्यन्न श्रूयत इति ॥ ३०२ ॥

एकां गां दत्वा समाप्य पुनर्यज्ञः ॥ ३०३ ॥

अत्र च गोः सङ्ख्यासम्बन्धो यद्वाः तदेकामिति ततश्च हि-
रण्यादीनां अनिवृत्तिः ॥ ३०३ ॥

अवभृथान्ते वा श्रुतिसामर्थ्यात् ॥ ३०४ ॥

अवभृथान्त एव वा पुनर्यज्ञो भवति । तथा अथावभृथादेवो
वेत्य पुनर्दीक्षतेति श्रुतेः ॥ ३०४ ॥

कलशभेदने वषट्कार निधनम् ब्रह्मसाम ॥ ३०५ ॥

कर्तव्यम् ॥ ३०५ ॥

अनुलिप्सध्वमिति प्रेष्यति ॥ ३०६ ॥

अध्वर्युः । अन्ये चानुलिप्सन्ते ॥ ३०६ ॥

यदनुलभेरंस्तदेकधनैरभ्युन्नीय प्रभावयन्तः
प्रचरेयुः ॥ ३०७ ॥

आग्रायणाद्वाऽनुपलभमानेषु पूर्ववत् ॥ ३०८ ॥

अनुपलभमाने सोमे आग्रायणादादाय एकधनैरभ्युन्नीय पूर्ववत्प्रभावयन्तः प्रचरेयुः ॥ ३०८ ॥

अनीतासु चेदक्षिणासु भेदनं पूर्ववद्वत्वा
तथैव यज्ञः ॥ ३०९ ॥

स यद्यनीतासु दक्षिणासु कलशो दीर्येत तत्राप्येकामेव गां
दद्यादथावभृथादेवोदेत्य पुनर्दीक्षतेति हि श्रुतेः ॥ ३०९ ॥

प्रातः सवनाच्चेत्सोमोतिरिच्येत तमुच्चीयोपा-
करणमस्ति सोमो अयमिति ॥ ३१० ॥

मन्त्रान्तरविधानादितरो निवर्त्यते ॥ ३१० ॥

मरुत्वतीषु गायत्रेण स्तुवीरन् ॥ ३११ ॥

मरुह्लिङ्गासु ऋक्षु गायत्रेण साम्ना स्तुवीरन् ॥ ३११ ॥

ऐन्द्रावैष्णवः होता शंसति ॥ ३१२ ॥

ऐन्द्रावैष्णवं शस्त्रं होता शंसति ॥ ३१२ ॥

यस्मात्स्तोमादतिरिच्येत स एव कार्यः सर्वत्र ॥ ३१३ ॥

यस्तोमसमतन्तरं सोमातिरेको भवति स एव कार्यः सर्वत्र ।
सर्वत्र ग्रहणात्सवनान्तरंपि ॥ ३१३ ॥

माध्यन्दिनाच्चेत्पूर्ववदुपाकरणम् ॥ ३१४ ॥

कर्तव्यम् ॥ ३१४ ॥

बष्महां असीति वृहतीष्वादित्यवतीषु गौ-
रीवितेन स्तुवीरन् ॥ ३१५ ॥

गौरीवितं साम तेन स्तुवीरन् ॥ ३१५ ॥

एतत्कृत्वोक्थ्यं पूर्ववद्धोता ॥ ३१६ ॥

धेन्द्रावैष्णवः शःसती त्येतदुक्तं भवति ॥ ३१६ ॥

तृतीयसवनाच्चेद्विष्णोः शिपिविष्टवतीषु
गौरीवितेन ॥ ३१७ ॥

तृतीयसवनाच्चेदतिरिच्येत शिपिविष्टविष्णुलिङ्गासु ऋक्ष
गौरीवितेन स्तुवीरन् ॥ ३१७ ॥

वा गृहीत्वा विगृहीयात् ॥ ३१८ ॥

वाशब्दाद्यदि पूर्वेण न निःशेषितः सोमस्तत उक्थ्यं गृहीत्वा
विगृहीयात् ॥ ३१८ ॥

उक्थ्याच्चेत्षोडशी कार्यः ॥ ३१९ ॥

उक्थ्यसंस्थाच्चेत्तृतीयसवने सोमोतिरिच्येत षोडशी क-
र्तव्यम् ॥ ३१९ ॥

षोडशिनश्चेदतिरात्रः ॥ ३२० ॥

कर्तव्य इति वर्त्तते ॥ ३२० ॥

अतिरात्रच्चेद्बृहत् ॥ ३२१ ॥

स्तोमः कर्तव्यः ॥ ३२१ ॥

महाव्रतमेके यथोक्तम् ॥ ३२२ ॥

प्रदेशान्तरे ॥ ३२२ ॥

असौर्यामो वा अन्त्याच्चेत्तस्यैवावृत्तिः ॥ ३२३ ॥

अन्त्यशब्देनाप्तोर्यामोभिधीयते । ततश्चेदतिरिच्येत तस्यैवा-
वृत्तिः कार्या ॥ ३२३ ॥

नातीरेकोऽस्तीति श्रुतेः ॥ ३२४ ॥

न ह्यतोऽभ्यधिकोतिरेकोऽस्तीति श्रुतेः ॥ ३२४ ॥

पूर्वात्सवनादतिरिक्तस्योत्तरे सम्पावनमेके ॥ ३२५ ॥

एके आचार्याः पूर्वसवनातिरिक्तसोममुत्तरे सोमे सम्पातय-
न्ति । अस्य विधेरर्थवादोयम् ॥ ३२५ ॥

तं निकामयमानोऽभ्यरितिच्यत इति श्रुतेः ॥ ३२६ ॥

तमुत्तरसवनसोमं निकामयमानः पूर्वसोमोभ्यतिरिच्यते य-
द्यदमुत्तरं सवनसोमं प्राप्स्यामीति ॥ ३२६ ॥

तृतीयसवनाच्चेद्धारियोजनेऽवनीयहोमः ॥ ३२७ ॥

अस्मृतावृजीषमिश्रस्याप्स्ववहरणम् ॥ ३२८ ॥

यदि हारियोजनकाले न स्मर्यते तदा ऋजीषमिश्रमप्सु अ-
वहरेत् ॥ ३२८ ॥

दीक्षितश्चेदुपतप्येतोप्यानां येनेच्छेत्तेन

चिकित्सेत् ॥ ३२९ ॥

उप्यानि च सर्वसुरभीणि तेषां येनेच्छेत्तेन चिकित्सेत् ॥ ३२९ ॥

आग्नीध्रमेनं नयतेति ब्रूयात् कृतं चेत् ॥ ३३० ॥

अध्वर्युः। ब्रह्मवचनान्तत्वादन्येनेतारस्तच्चाग्नीध्रं यदि कृतं भवति
तदैव ब्रूयादिति ॥ ३३० ॥

एवं प्राप्त आह—

अकृतेप्यविशेषात् ॥ ३३१ ॥

अकृतेष्याग्नीध्रे आग्नीध्रमेनं नयतेति वक्तव्यमेव । अविशेषेण हि श्रूयते । तस्माद्यं दीक्षितानामवल्यं विन्देदाग्नीध्रमेनं नयतेति श्रूयदिति ॥ ३३१ ॥

तदा च—

तद्देशे वासः ॥ ३३२ ॥

दीक्षितस्य भवति ॥ ३३२ ॥

वासतीव्ररमुदकमाचामेदित्येके चात्वाल-

गताभ्यः ॥ ३३३ ॥

वासतीवरीभ्यः ॥ ३३३ ॥

तत्र मन्त्रमाह—

आपः प्रजापतिर्यज्ञो यज्ञस्य भेषजमसीति ॥ ३३४ ॥

अनुसत्र एनमालभेरन्वसत्र एतद्वः प्रातः

सवनं तद्रक्षध्वं तद्गोपायध्वं तद्दोमा व्यव-

च्छैत्सीदिति ॥ ३३५ ॥

रुद्रा आदित्या इत्युत्तरयो सवनयोः ॥ ३३६ ॥

विशेषः ॥ ३३६ ॥

म्रियते चेन्निर्मन्थ्येन दग्ध्वा शामित्वाद्वास्थी-

न्युपनह्य नेदिष्ठिनमुपदीक्ष्य तेन सह

यजेरन् ॥ ३३७ ॥

मृतं यनमानं निर्मन्थ्येन शामित्रेण वा दग्ध्वास्थीन्युपनह्य तस्य यो नेदिष्ठी स्वो भ्राता स्यात् तं दीक्षयित्वा तेन सह यजेरन् ॥ ३३७ ॥

सत्त्रगणयज्ञे सहत्वशब्दात् ॥ ३३८ ॥

एतच्च सत्त्रे भवति गणयन्ने च तेन सहयजेरन्निति सह-
श्वशब्दात् ॥ ३३८ ॥

एकयज्ञे दर्शपूर्णमासवत् ॥ ३३९ ॥

मरणान्तं भवतीत्येतदुक्तं भवति ॥ ३३९ ॥

एतत्कृत्वा राजानमभिषुत्यागृहीत्वा ग्रहान्-

दक्षिणपूर्वस्यां वेदिस्त्रक्त्यां यामेन स्तुवीरन् ॥ ३४० ॥

यथोपदेशमेतत्कृत्वा राजानमभिषुत्य ग्रहान्गृहीत्वैव दक्षिणा
पूर्वस्यां वेदिस्त्रक्त्यां यामेन साम्ना स्तुवीरन् ॥ ३४० ॥

तिसृषु पराक्षु सार्षपाक्षीषु ॥ ३४१ ॥

तिसृषु पराक्षीषु अनध्यावृत्तास्तु सार्षपाक्षीषु स्तुवीरन्निति
बहुवचनादुद्गातारः ॥ ३४१ ॥

मार्जालीये वा ॥ ३४२ ॥

स्तुवीरन्नेति विकल्पः ॥ ३४२ ॥

स्तुते मार्जालीयं त्रिः परियन्त्यपसव्यं स-

व्योरूनाग्नाना स्तोत्रिया जपन्तः ॥ ३४३ ॥

स्तुते स्तोत्रे उद्गातारो मार्जालीयमपसव्यं त्रिः परियन्ति
स्त्व्योरूनाग्नाना स्तोत्रियाश्च जपन्तः ॥ ३४३ ॥

अग्न आयूषि पवस इति प्रतिपद्भवति ॥ ३४४ ॥

पवमानस्य प्रथमा ऋक्प्रतिपदुच्यते ॥ ३४४ ॥

संवत्सरेऽस्थीनि याजयेयुः ॥ ३४५ ॥

प्रयोजकव्यापारेण प्रयोज्यव्यापारो लक्ष्यते अस्थीनि याज-
येरन्निति । यथा निषादस्थपतिं याजयेदिति ॥ ३४५ ॥

इदं विचार्यते किं मरणात्संवत्सरेऽस्थियज्ञः उत कर्मापव-
गादिति । नियमकारिशास्त्राभावात् अनियमे प्राप्त आह—

कर्मापवर्गादसम्भवान्मरणस्य ॥ ३४६ ॥

कर्मापवर्गात्संवत्सरेऽस्थियज्ञः । न हि मरणं संवत्सरविशेषणत्वेन सम्भवति कदाचित्सत्त्रमध्येऽपि संवत्सर इति । तस्मात्कर्मापवर्गादेव संवत्सरेऽस्थियज्ञः ॥ ३४६ ॥

अपरिमितस्तोमेन यजेरन् ॥ ३४७ ॥

ज्योतिष्टोमे हि स्तोमपरिमाणमुक्तम् इहापरिमितस्तोमोभिधीयते वचनात् ॥ ३४७ ॥

तिवृद्धबहिष्पवमानेन वा ॥ ३४८ ॥

अष्टीनि यजेरन् ॥ ३४८ ॥

तदा च—

सप्तदशमन्यत् ॥ ३४९ ॥

सप्तदशस्तोमकमन्यद्भवति ॥ ३४९ ॥

मैत्रावरुणाग्रान् ग्रहान् गृह्णीयात् ॥ ३५० ॥

ऐन्द्रवायवात्पूर्वं मैत्रावरुणो गृह्यत इत्युक्तमेतत् व्यूढञ्च-
म्बसि द्वादशाहे ॥ ३५० ॥

प्रातिनिधिको यजमानं कुर्यात् ॥ ३५१ ॥

नह्यरुण्यां कर्तृत्वं सम्भवति ॥ ३५१ ॥

दीक्षणीयापुरुषसंस्काराशीर्विजम् ॥ ३५२ ॥

क्रियते ॥ ३५२ ॥

समाप्तेऽस्थीनि सपात्राण्यरण्ये निवपेयुः ॥ ३५३ ॥

प्रतिपत्त्यन्तरविधानात् ॥ ३५३ ॥

पुनर्दाहो वा युक्तत्वात्पात्राणाम् ॥ ३५४ ॥

वाशब्दः पक्षान्तरपरिग्रहे । पुनर्दाहो भवति नारण्ये निवापः । कुत
एतत् । युक्तत्वात् पात्राणाम् । तानि हि प्रतिपत्या युज्यन्ते । द्वितीया-

न्तनिर्देशात् दक्षिणहस्ते जुह्वः सादयतीत्येवमादि । अतस्तत्संस्कारात् पुनर्दाहः । यद्यपि चाहिताग्निभिर्दहन्ति यज्ञपात्रैश्चेति करणता पात्राणां तथापि सादने प्रतिपत्तिस्तेषाम् द्वितीयान्तनिर्देशात् । तस्मात्साधूक्तं पुनर्दाहो वा युक्तत्वात्पात्राणामिति ॥ ३५४ ॥

ततः सञ्चयनादि ॥ ३५५ ॥

तत ऊर्ध्वं सञ्चयनादि कर्त्तव्यम् ॥ ३५५ ॥

उखां चेद्विभ्रन्म्रियेत सोपकरणमाहिताग्न्या-
वृतादग्ध्वा नेदिष्ठ्यग्निं चित्वा तस्मा अनु-
दिशेदित्येके ॥ ३५६ ॥

उखाभरणेन साम्निको ऽहर्गणो लक्ष्यते । तत्र चेन्म्रियेत कश्चिजमानः सोपकरणमाहिताग्न्यावृता दहेत् । एवं ह्यत्र श्रूयते । यद्यु म्रियते खैरेव तमग्निभिर्दहत्यशवाग्निरितार यजमाना आसत इति तत्र च नेदिष्ठ्यग्निं चित्वा तस्मा अनुदिशेदित्येके । नेदिष्ठी हि तत्कार्यं करोति एवं च तत्कार्यं कृतं भवति यदि तत्फलमनुदिशतीत्यभिप्रायः ॥ ३५६ ॥

न कर्म फलासम्भवात् ॥ ३५७ ॥

नैतदेवं फलानुदेशः कर्त्तव्य इति । न हि कर्म फलप्रदानं सम्भवति । अकृताभ्यागमकृतविप्रणाराधप्रसङ्गात् । तस्मान्नैवानुदेशः कर्त्तव्यः ॥ ३५७ ॥

उपदीक्षी स्वेष्वग्निषु नखनिकृन्तनाद्युद्वा-
नान्तः सान्निपातिकम् ॥ ३५८ ॥

उपदीक्षी नेदिष्ठी खानग्नीन्विहृत्य नखनिकृन्तनाद्युद्वातनान्तः सान्निपातिकं कर्म करोति ॥ ३५८ ॥

तेषूपहवमिष्ट्वाग्नी सःसृजेत ॥ ३५९ ॥

दीक्षिता उपह्वयध्वमित्येवमुपहवमिष्ट्वाग्निसंसर्गं कुर्यात् ॥ ३५९ ॥

अनाहिताग्निश्चेत्तेष्वेवेत्येके वैश्वानरं निर्वपेत्

यस्याग्निभिरन्यं याजयेयुरिति वचनात् ॥ ३६० ॥

यद्यनाहिताग्निर्नेदिष्ठी भवति तदा तेष्वेवाग्निषु नखनिष्क-
न्तनादि करोति । ततश्च वैश्वानरनिर्वापः कार्यः । एवं हि श्रूयते ।
यस्याग्निभिरन्यं याजयेयुर्यो वा यजेत् वैश्वानरं निर्वपेदेति । तस्य
आयमेव विषय इत्याभिप्रायः ॥ ३६० ॥

एवं प्राप्त आह—

नाश्रुतेः ॥ ३६१ ॥

नैतदेवं तेष्वेवाग्निषु नेदिष्ठ्यपि करोतीति । न ह्येवं श्रूयत
इति । वैश्वानरस्य तर्हि को विषयः ॥ ३६१ ॥

स उच्यते—

आपदि वैश्वानरः ॥ ३६२ ॥

सत्त्वसम्भोदे सति परकीयैरग्निभिर्यागे कृते वैश्वा-
जर इति ॥ ३६२ ॥

समानजनपदसु सवे महारात्रे प्रातरनुवा-

कमुपाकृत्य पूर्वः पूर्वः कर्म प्रवर्त्तयेत् ॥ ३६३ ॥

राजन्यः समानजन इत्युक्तम् । तेषां यदि संसवो भवति ।
समित्येकीभावे अनद्यन्तरे ऽगिर्यन्तरे वा संसवो भवति तत्र कर्म म-
हारात्रे प्रातरनुवाकमुपाकृत्य इतरोपि इतरापेक्षया पूर्वः पूर्वः कर्म
प्रवर्त्तयेत् ॥ ३६३ ॥

सुसमिद्धहोमः ॥ ३६४ ॥

कर्त्तव्यम् ॥ ३६४ ॥

सुस्थोत्तरं च कुर्यात् ॥ ३६५ ॥

इतरापेक्षयैव संस्थोत्तरं कर्त्तव्यम् ॥ ३६५ ॥

इच्छन्वृषण्वती प्रतिपत् ॥ ३६६ ॥

पवमानस्य प्रथमा स्तोत्रिया प्रतिपदुच्यते । सेच्छन्वृषण्वती-
ति इच्छयान्वयप्राप्तैव ॥ ३६६ ॥

अनुसवनं वा ॥ ३६७ ॥

अनुशब्दः प्रतिशब्दस्यार्थे प्रति सवनं वा वृषण्वती भवति न
बहिष्पवमान एवेति विकल्पः ॥ ३६७ ॥

बृहद्रथन्तरपृष्ठः ॥ ३६८ ॥

संसवस्तोमः कार्यः । एवं हि श्रूयते सऽसव उभे कुर्यात्
गोसव उभे कुर्यात् अभिजितावप्येका हे उभे बृहद्रथन्तरे कुर्या-
दिति ॥ ३६८ ॥

तौरश्रवसे माध्यन्दिने पवमाने तदावपनश्रुतेः ॥ ३६९ ॥

तौरश्रवसे सामनी माध्यन्दिने पवमाने प्रक्षेप्तये । कुत एतत् ।
तदावपनश्रुतेः । तत्र ह्यावापः श्रूयते । तदेव प्रकृत्य अत्र ह्यावपन्ति
अत्रोद्धपन्तीति ॥ ३६९ ॥

आभीकमभिनिघनमाभीपवानि चैके ॥ ३७० ॥

एके आचार्या आभीकादीन्यपि सामान्यावपन्ति ॥ ३७० ॥

प्रातः सवने जुहोति संवेशायोपवेशाय गा-

यत्र्यै छन्दसे ऽभिभूत्यै स्वाहेति ॥ ३७१ ॥

अनेन मन्त्रेण आगन्तुत्वादन्ते ॥ ३७१ ॥

त्विष्टुभे जगत्या इत्युत्तरयोः ॥ ३७२ ॥

सवनयोर्विशेषः ॥ ३७२ ॥

विहवीयजनीयकयाशुभीयानि होताश ऽसति ॥ ३७३ ॥

सूक्तनामधेयान्येतानि बहिष्पवमानस्तोत्रसमनन्तरं यच्छ्रुत्वा
तत्रैतानि होता शऽसति ॥ ३७३ ॥

साख्यमरणमिच्छन्तः प्राजापत्यर्चा जुहुयुः ॥ ३७४ ॥

सखिसम्बन्धि साख्यं तन्मरणमिच्छन्तः प्राजापत्यर्चा
जुहुयुः ॥ ३७४ ॥

प्रातः सवने ऽध्वर्युर्माध्यन्दिने होतोद्राता तृ-
तीयसवने ॥ ३७५ ॥

जुहुति ॥ ३७५ ॥

अनुसवनं ब्रह्मा गृहपतिश्च जुहुतः ॥ ३७६ ॥

सर्वमरणमिच्छन्तः सर्वेऽनुसवनम् ॥ ३७७ ॥

सर्वेषां प्रतिपक्षनिक्षिप्तानां मरणमिच्छन्तः सर्व एवैतेऽनुसवनं
जुह्वति ॥ ३७७ ॥

नद्यन्तरे ऽसृसवो गिरिभिच्चेत् ॥ ३७८ ॥

गिरिं भित्त्वा या नद्यागता तदन्तरे संसवो न भवति सं-
वसोमनिमित्तं न भवतीत्यर्थः ॥ ३७८ ॥

गिरौ ॥ ३७९ ॥

गिर्यन्तरेऽप्यसंसवः ॥ ३७९ ॥

रथाह्ने च ॥ ३८० ॥

असंसवः । यावन्तं प्रदेशमह्ना रथो गच्छति तदन्तेऽप्य-
संसवः ॥ ३८० ॥

सर्वत्राऽविद्विषाणाम् ॥ ३८१ ॥

अविद्विषाणां तु सर्वत्रैवासृसवः ॥ ३८१ ॥

विद्वेषेऽप्ययं वायुर्महान्तसमुद्र इति श्रुतेः ॥ ३८२ ॥

अन्यतरविद्वेषेऽप्यसंसवो भवति । एवं हि श्रूयते वायुः स-
मुद्रश्च विद्वेष्टिकृतमपहरन्तीति ॥ ३८२ ॥

सोमदाहे यथास्वं वृत्तान्तान्धारयेयुः ॥ ३८३ ॥

धारणं स्वपदार्थानामनुस्मरणम् ॥ ३८३ ॥

प्रतिनिधाय यथापूर्वं यज्ञेन चरेयुः ॥ ३८४ ॥

प्रतिनिधाय सोमद्रव्यं स्वपदार्थेभ्यः यथापूर्वं यज्ञेन चरेयुः ॥ ३८४ ॥

पञ्च गा दत्वा प्राग्द्वादश्याः पुनर्यज्ञः ॥ ३८५ ॥

अत्र गोसंख्यासम्बन्धो या गास्ताः पञ्च । ततश्च हिरण्यादी-
नामनिवृत्तिः द्वादशाहः प्राक्पुनर्यज्ञः ॥ ३८५ ॥

तत्र तदद्याद्यत्पूर्वस्मिन्दास्यन्त्स्यात्सत्त्रेऽप्य-
विशेषात् ॥ ३८६ ॥

सत्त्रेऽपि सोमदाहे भवत्येवैतत् । कुत एतदविशेषात् ॥ ३८६ ॥

दानं प्रायश्चित्तसंयोगात् ॥ ३८७ ॥

न वा दक्षिणात्वात् ॥ ३८८ ॥

न वा दानं प्रवर्तते ऽदक्षिणानि हि सत्त्राणीति ॥ ३८८ ॥

तस्य त्वन्हः पुनराहारः ॥ ३८९ ॥

भवतीति सूत्रशेषः ॥ ३८९ ॥

ब्रह्मा प्रायश्चित्तानि जुहुयादनादिष्टानि ॥ ३९० ॥

यान्यनादिष्टनिमित्तानि यथा यदि दीक्षासु किं चिदापद्ये-
तेति तन्निमित्तविशेषे आदिष्टानि तानि ब्रह्मा जुहोति । एवं हि श्रूयते
ता ब्रह्मैव जुहुयादिति व्याहृत्यङ्गीकरणेन स्त्रीलिङ्गबहुवचनान्तता ।
तथा यद्युक्तो भूदिति चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वैत्येवमादि महाव्याह-
तय एव प्रकृत्य श्रूयते यदेव त्रय्यै विद्यायै शुक्रं तेन ब्र-
ह्मत्वमिति ॥ ३९० ॥

ब्रह्मा विलिष्टं सन्दधातीति श्रुतेः ॥ ३९१ ॥

विलिष्टं दुरिष्टं यत्तद्ब्रह्मा सन्दधाति यद्वै यज्ञस्य दुरिष्टं त-
द्ब्रह्मा सन्दधातीति श्रुतेः ॥ ३९१ ॥

त्रिवेदसंयोगाच्च ॥ ३९२ ॥

अपिच वेदत्रयविहितकर्मसंयोगो ब्रह्मण एवेति ॥ ३९२ ॥

इत्युपाध्यायकर्कविरचिते कात्यायनसूत्रभाष्ये
पञ्चविंशोऽध्यायः ।

षड्विंशोऽध्यायः ।

आधानादीनि पितृमेघान्तानि कर्माण्यभिधाय वेदान्तरविहितान्येकाहादीन्युक्त्वा तेषामेव यानि नैमित्तिकान्यङ्गानि भिन्ने जुहोतीत्येवमादीनि यानि च नैमित्तिकान्येव पुरुषार्थरूपाणि क्षामघत्यादीनि तान्यप्यभिहितानि । इदानीमवसरप्राप्तः प्रवर्ग्योऽनुविधेयस्तदर्थं सूत्रमारभ्यते-

दीक्षासु महावीरान्तसम्भरति ॥ १ ॥

दीक्षाशब्दवाच्यः पदार्थो निरूपितः । तासु वर्त्तमानासु महावीरान्तसम्भरति महावीरान्करोतीत्यर्थः । महावीरैश्चोपलक्षितमन्यदप्यत्र पिन्वनादि सम्भ्रियत एवेति । प्रयोजनं तेषामप्यन्तराये प्रयोक्तृत्वम् ॥ १ ॥

अन्तःपात्यदेशे सम्भरान्निदधाति ॥ २ ॥

तानाह—

मृदं वल्मीकपां वराहविहतं पूतीकानजाप-
यो गवेधुकाः कृष्णाजिनमग्निं चोत्तरतः॥३॥
देवस्य त्वेत्यग्निमादायौदुम्बरीं वैकङ्कतीं वार-
त्तिमाती; सव्ये कृत्वा दक्षिणेनालभ्य जप-
ति युञ्जत इति ॥ ३ ॥

सव्यहस्तस्थिताया एवालभ्य जपो यथा स्यादिति दक्षिण-
ग्रहणम् ॥ ३ ॥

मृदमादत्ते पिण्डवद्देवी द्यावापृथिवी इति ॥ ४ ॥

दक्षिणोत्तराभ्यां पाणिभ्याम् । दक्षिणः साभिरिति घतिना
निर्दिश्यते ॥ ५ ॥

कृष्णाजिने निदधात्युत्तरतः ॥ ६ ॥

मृदम् ॥ ६ ॥

देव्यो वस्त्रय इति वल्मीकवपाम् ॥ ७ ॥

आदत्त इति वर्त्तते ॥ ७ ॥

इयत्यग्र इति वराहविहतम् ॥ ८ ॥

आदत्ते ॥ ८ ॥

इन्द्रस्यौजस्थेति पूतकान् ॥ ९ ॥

मखायेति पयः ॥ १० ॥

तूष्णीं गवेधुकाः ॥ ११ ॥

आदत्त इति सर्वत्रानुपङ्गः ॥ ११ ॥

सम्भृतानभिमृशति मखायेति ॥ १२ ॥

तान्सम्भृतानभिमृशतीत्युपदेशाद्युपपदभिमर्शनम् ॥ १२ ॥

कृष्णाजिनं परिमृह्योत्तरतः परिवृतं गच्छन्ति

प्रेतु ब्रह्मणस्पतिरिति ॥ १३ ॥

बहुवचनोपदेशात्सर्वेषां मन्त्रः । परिवृतं च पूर्वं कृतमेव द्रष्ट-
व्यम् । तद्भूतोपदेशात्करणस्याचोदितत्वात् ॥ १३ ॥

परिवृते निदधाति सम्भारान् ॥ १४ ॥

उद्धतावोक्षिते सिकतोपकीर्णे प्राग्द्वारे

मखायेति ॥ १५ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ १५ ॥

१२९

सम्भारैः सःसृजति मखायेति ॥ १६ ॥
 मृदमादाय मखायेति महावीरं करोति प्रादे-
 शमात्रमूद्ध्वमसेचनवन्तं मेखलावन्तं मध्य-
 संगृहीतमूद्ध्वं मेखलायास्त्रयङ्गुलम् ॥ १७ ॥

मृदादानं तूष्णीम् । मन्त्रेण महावीरकरणम् ॥ १७ ॥

निष्ठितमभिमृशति मखस्य शिर ॥ १८ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ १८ ॥

आदानमेके ॥ १९ ॥

कुर्वन्ति ॥ १९ ॥

एवमितरौ प्रतिमन्त्रम् ॥ २० ॥

एवमितरौ महावीरौ प्रतिमन्त्रं करोति ॥ २० ॥

रूक्पुष्कराकृती पिन्वने रोहिणकपाले प-
 रिमण्डले मृदमुपशयान्निदधाति ॥ २१ ॥

पदार्थतया ॥ २१ ॥

गवेधुकाभिः श्लक्ष्णयति मखायेति प्रतिम-

त्रम् ॥ २२ ॥

श्लक्ष्णनं च मृन्मार्ष्टीकरणम् । एतदेव तासां सम्भरणप्रयो-
 जनम् ॥ २२ ॥

अश्वशकृता धूपयत्यश्वस्य त्वेति प्रतिमन्त्रम् ॥ २३ ॥

उखावदग्निः प्रदहनं च मखायेति प्रतिमन्त्रम् ॥ २४ ॥

उखावदिति निर्मेथ्यो दक्षिणाग्निर्वा ॥ २४ ॥

पक्वानुद्धरत्यृजवे त्वेति प्रतिमन्त्रम् ॥ २५ ॥

उद्धरामीति चाध्याहारः साकाङ्क्षत्वात् ॥ २५ ॥

अजापयस्सवसिञ्चति मखायेति प्रतिमन्त्रम् ॥ २६ ॥

साकाङ्क्ष एवाऽतो यथार्थमध्याहारो युक्तरूप इति ॥ २६ ॥

तूष्णीं पिब्वनादीनां करणाभिमर्शनश्लक्ष्ण-

धूपनप्रदहनोद्धरणावसेवनानि ॥ २७ ॥

उपसदा चरिष्यंश्चरिष्यन्प्रवर्ग्येण चरति

सप्रवर्ग्ये ॥ २८ ॥

ननु चैतदुक्तमेव प्रवर्ग्योपसदावत इत्यवाच्यमत्र । सत्यमे-
वम् । तत्र समासनिर्देशात् इह क्रमाथोऽयमारम्भः ॥ २८ ॥

अपिहितद्वारे प्रवर्ग्यचरणम् ॥ २९ ॥

विमिते ॥ २९ ॥

पत्न्यदर्शनम् ॥ ३० ॥

सन्निधानेपि सति दर्शनमात्रप्रतिषेधः ॥ ३० ॥

अननूक्तिभिश्च ॥ ३१ ॥

अशब्दाददर्शनम् । नानूक्तिर्येषान्ते ऽननूक्तयः ॥ ३१ ॥

यावदुक्तम् ॥ ३२ ॥

कर्मप्रत्यक्षविधानाद्धर्माणाम् । अतोऽपूर्वः प्रवर्ग्यः । यथा पिण्ड-
पितृयज्ञः सत्यपि द्रव्यसामान्ये तद्वदयमपि ॥ ३२ ॥

परिघर्म्यमौदुम्बरम् ॥ ३३ ॥

भवति ॥ ३३ ॥

मौञ्जं त्रिवृद्रजव्यम् ॥ ३४ ॥

रज्जुजातं मौञ्जं त्रिवृद्भवति ॥ ३४ ॥

बाल्वजं त्रिवानमासन्द्यौदुम्बरीस्कन्धमात्र्याः ॥ ३५ ॥

परिघर्म्यमौदुम्बरमित्युक्तेऽपि पुनरुच्यते अरत्तिमात्राङ्गोप-
लक्षणार्थम् । तथा शाखान्तरात् । दृष्टा ह्यौदुम्बरी ज्योतिष्टोमे ऽर-
त्तिमात्राङ्गी ॥ ३५ ॥

पूर्वेण गार्हपत्यं प्राचः कुशानास्तीर्य

पात्रासादनं द्वन्द्वम् ॥ ३६ ॥

गार्हपत्यस्य पुरस्तात्प्रागग्रेषु कुशेषु द्वन्द्वं पात्राण्यासा-
दयति ॥ ३६ ॥

तान्याह—

उपयमनीं महावीरं परीशासौ पिन्वने रौहि-
णकपालौ रौहिणहवन्यौ च स्मृचावनुत्कीर्णे
स्थूणामयूखं धृष्टी शतमाने मुञ्जप्रलवान्वि-
शतिं प्रादेशमात्रान् स्मृवं मुञ्जवेदं धवि-
त्राणि परिधींश्च रज्जुसन्दानमासन्दीं कृष्णा-
जिनमग्निं सिकताः खरार्था अर्थवच्च ॥ ३७ ॥

अर्थवच्च यत्तदासादयति । पृथक्पाठकरणं कार्यक्रमो यथा स्या-
दिति । इतरेषां तु पाठक्रम एव ॥ ३७ ॥

प्रोक्षणीः संस्कृत्योद्यम्योत्थायाह ब्रह्मन्प्रच-
चरिष्यामो होतरभिष्टुहि प्रस्तोतः सामानि
गायेति ॥ ३८ ॥

प्रोक्षणी संस्कारो यथा दृष्टः प्रदेशान्तरे ॥ ३८ ॥

ब्रह्मानुज्ञातो यमाय त्वेति महावीरं प्रोक्षति ॥ ३९ ॥

ब्रह्मानुज्ञातग्रहणं प्रागनुज्ञायाः सर्वप्रैषोच्चारणप्रज्ञप्त्यर्थम् ॥ ३९ ॥

प्रतिमन्त्रं वा वाक्यभेदात् ॥ ४० ॥

प्रतिमन्त्रमेव वा प्रोक्षणम् । कुत एतत् । वाक्यभेदात् । भिन्नानि हि वाक्यानि यमाय त्वा मखाय त्वा सूर्यस्य त्वा तपस इति । न च समुच्चयो न्याय्यः न च विकल्पो दृष्टार्थत्वात्स्मात्प्रतिवाक्यमेव प्रोक्षणम् ॥ ४० ॥

परिघर्म्यं च तूष्णीम् ॥ ४१ ॥

परिघर्म्यं च यदासादितं तच्च तूष्णीं प्रोक्षति ॥ ४१ ॥

पूर्वया द्वारा स्थूणामयूखं निर्हृत्य दक्षिणतो

निखनति होतुः सन्दर्शने ॥ ४२ ॥

स्थूणामयूखं पूर्वया द्वारा निर्हृत्य दक्षिणतो निखनमति सन्दर्शने होतुः ॥ ४२ ॥

गार्हपत्याहवनीया उत्तरेण खरौ निवपति

दक्षिणतोऽनुभित्युच्छिष्टखरम् ॥ ४३ ॥

खरे उद्धतावोक्षिते सिकतो पकीर्णं । संस्कारनिमित्तो हि खरशब्दः ॥ ४३ ॥

पूर्वेणाहवनीयः सम्राडासन्दीं पर्याहृत्य दक्षि-

णतः प्राचीमासादयति राजासन्ध्या उत्तरतः

कृष्णाजिनमस्यामास्तृणाति तस्मिन्नभ्युप-

शये निदधाति महावीरौ चावच्छादयेद्वा ॥ ४४ ॥

वेति विकल्पः ॥ ४४ ॥

अन्यो वा परिघर्म्ययोजनमध्वर्योः काल-
सम्पत्तेः ॥ ४५ ॥

अन्यो वा स्थूणामयूखनिर्हरणादि करोति । कुत एतत् । अध्वर्योः कालसम्पत्तिर्हि भवति । स यत्रैतां होतांवाहाञ्जन्ति यं प्रथमन्तो न विप्रा इति तदेतं प्रचरणीयं महावीरमाज्येन समनकीति । यदि हि परिघर्म्ययोजनमध्वर्युः कुर्यात् कालो न सम्भाव्येत । तस्मादूबहिरङ्गत्वात्प्रतिप्रस्थाता परिघर्म्ययोजनं करोति ॥ ४५ ॥

अञ्जन्तीत्युच्यमाने देवस्त्वेत्यनक्ति महा-
वीरमाज्यं संस्कृत्य ॥ ४६ ॥

संस्कारश्च पूर्णाहुतिकः ॥ ४६ ॥

रजतशतमानं खर उपगूहति पृथिव्याः स-
स्पृश इति ॥ ४७ ॥

अनेन मन्त्रेण । शतमानं च रक्तिकाशतेन ॥ ४७ ॥

शुक्रं गायेति प्रेष्यति ॥ ४८ ॥

पत्नीरशिरः प्रोर्णते ॥ ४९ ॥

स्वयमेव प्रथमान्तनिर्देशात् ॥ ४९ ॥

सःसीदस्वेत्युच्यमाने मुञ्जप्रलवान् द्विगुणा-
नादीप्य प्रतिदिशं खरे करोति ॥ ५० ॥

सःसीदस्वेति यदा होता पठति तदा मुञ्जप्रलवान् खरे करोति ॥ ५० ॥

तेषु महावीरमाज्यवन्तमर्चिरसीति ॥ ५१ ॥

तेष्विति मुञ्जप्रलवेषु ॥ ५१ ॥

अनाधृष्टेति वाचयति प्रादेशमध्यधिधा-

रयन्तम् ॥ ५२ ॥

वाचनं च शाखान्तरात् ॥ ५२ ॥

प्रतिदिशमेकै ॥ ५३ ॥

मन्त्रलिङ्गात् । अनाधृष्टा पुरस्तात्पुत्रवती दक्षिणत इत्येवमा-
दि । यद्येवं तदा वचने सति लिङ्गाद्विभागो नावगम्यते । अथ तु
वचनमिदं तदा विकल्प इति ॥ ५३ ॥

विश्वाभ्यो मेति दक्षिणत उत्तानं पाणिं

निदधाति ॥ ५४ ॥

तच्चाधिकाराद्यजमान एव । अथास्यामाशिष आशास्त इति
प्रकृत्य ह्येवमुच्यते अथ दक्षिण उत्तानेन पाणिना निन्दुत इति ॥ ५४ ॥

मनोरश्चेति प्रादेशमुत्तरतः ॥ ५५ ॥

निदधातीति वर्त्तते ॥ ५५ ॥

धृष्टिभ्यां भस्मना परिकीर्याङ्गारैश्च विकङ्क-
तशकलैः परिश्रयति त्रयोदशभिः प्रागुद-
ग्भिः स्वाहा मरुद्भिरिति ॥ ५६ ॥

धृष्टिभ्यामुपवेष्टाभ्यां महावीरं भस्मना परिकीर्याङ्गारैश्च वि-
कङ्कतशकलैः परिश्रयति त्रयोदशभिः प्रागुदग्भिः स्वाहा मरुद्भिरित्य-
नेन मन्त्रेण । द्वौ प्राश्नावुपदधाति शेषास्तूष्णीम् ॥ ५६ ॥

अधिकं दक्षिणतो द्वौ मन्त्रेण सुवर्णशतमा-
नेनापिदधाति दिवः सःस्पृश इति ॥ ५७ ॥

महावीरम् ॥ ५७ ॥

चन्द्रङ्गायेति च प्रेष्यति ॥ ५८ ॥

चशब्दादपिदधाति ॥ ५८ ॥

कृष्णाजिनावकृतैर्द्ध्वित्रैरुपवाजयति त्रिभि-
र्दण्डवद्भिर्मधुमध्विति ॥ ५९ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ ५९ ॥

एकं प्रयच्छति प्रतिप्रस्थान्नेऽपरमग्नीधे धून्व-
न्तस्त्रिस्त्रिः परिक्रामन्ति पितृवद्देववच्च ॥ ६० ॥

पितृवत् अपसव्यम् । देववच्च धून्वन्तः प्रदक्षिणम् ॥ ६० ॥

रुचिते वोत्तरम् ॥ ६१ ॥

उत्तरं परिक्रमणं रुचिते वा घर्मे भवति विकल्पः ॥ ६१ ॥

अर्चिषि प्राप्ते सुवर्णशतमानं निधायज्येन

महावीरं परिषिञ्चति स्रुवेण प्रतिप्रणवम् ॥ ६२ ॥

अर्चिषि प्राप्ते महावीरे सुवर्णशतमानमपनीय महावीरमाज्येन स्तु-
वेण परिषिञ्चति प्रणवे प्रणवे होतुः ॥ ६२ ॥

रौहिणावधिश्रयति तूष्णीं ग्रामपिष्टानाम् ॥ ६३ ॥

रौहिणौ पुरोडाशावधिश्रयति । तूष्णीमिति लौकिकवागु-
च्चारणप्रतिषेधः । ग्रामपिष्टानामिति च न पेषणक्रिया ॥ ६३ ॥

आज्यधर्मा स्थानापत्तेः ॥ ६४ ॥

रौहिणयोर्धेयं नाम सान्निपातिका धर्मास्ते आज्यसम्बन्धिनो
भवन्ति । कुत एतत् । स्थानापत्तेः । आज्यभागस्थानापन्नौ ह्येतावि-
ति । यदाज्यभागावन्यत्र जुह्वत्यथ कस्मादत्र न जुहोतीति प्रकृत्य च-
क्षुषी वा एते यज्ञस्य यदाज्यभागौ चक्षुषी रौहिणौ नेचक्षुषा चक्षु-
रभ्यारोहयाणीति स्थानापत्तिस्तेनोक्तम् आज्यधर्मा स्थानापत्तेरिति ॥ ६४ ॥

औषधधर्मा वा संस्कारशब्दात् ॥ ६५ ॥

वाशब्दः पक्षान्तरपरिग्रहे । औषधधर्मा वा भवन्ति नाज्यधर्माः ।
कुत एतत् । संस्कारशब्दात् । संस्कारो ह्ययं कपालयोः श्रपणम् ।
तेन पुरोडाशावेताविति पौरोडाशिका धर्माः । यत्तु स्थानापत्तिरुक्ता
सोऽर्थवादः ॥ ६५ ॥

इडे द्यावापृथिवी इत्युच्यमाने परिधीन्परि-
धाय रौहिणौ उद्वास्य स्रुचोरासादयत्याहव-
नीयादक्षिणोत्तरौ ॥ ६६ ॥

अग्नस्वतीमित्युच्यमाने रुचितो घर्म इत्या-
होपोत्तिष्ठन्धर्मस्य तन्वौ गायेति प्रेष्यति ॥ ६७ ॥

अत्र च छान्दोग्ये कालश्रवणम् । अभीन्धने तु घर्मस्य तन्वौ
गायेदिति । तथा च प्रागभीन्धनात्प्रैषदानम् ॥ ६७ ॥

परिक्रम्योपोत्तिष्ठन्ते ऽकृतं चेद्गर्भो देवानामिति ॥ ६८ ॥

बहुवचनोपदेशाच्च सर्वेषामुपस्थानम् । तथा च षडुपतिष्ठन्त
इति श्रुतिः ॥ ६८ ॥

अपोणौति पत्नीशिरः ॥ ६९ ॥

समासश्चायं न वाक्यं । तथा च श्रुतिः अथ पत्न्यै शिरोप-
वृत्य महावीरमीक्षमाणां वाचयति ॥ ६९ ॥

त्वष्टृमन्त इत्येनां वाचयति महावीरमीक्ष-
माणाम् ॥ ७० ॥

अहः केतुनेति दक्षिणः रौहिणं जुहोति म-
न्त्रक्रमेणोत्तरः रात्रिरिति सायम् ॥ ७१ ॥

विशेषः ॥ ७१ ॥

देवस्य त्वेति रज्जुसन्दानमादायेड एहीति
 गामाह्वयति नाम्ना च त्रिरुच्चैरपरेण गार्हपत्यं
 गच्छन् ॥ ७२ ॥

देवस्य त्वेत्यनेन मन्त्रेण रज्जुसन्दानमादाय धर्मधुग्वन्धनार्था-
 य पाशवती रज्जुः तस्या एव पश्चात्पादनियोजनार्थं सन्दानं त-
 दादाय जघनेन गार्हपत्यं गच्छति । इड एहीति गामाह्वयति नाम्ना
 त्रिरुच्चैराह्वानम् ॥ ७२ ॥

धेनुं गायेति प्रेष्यति ॥ ७३ ॥

प्रस्तोतारम् ॥ ७३ ॥

अदित्यै रास्नेति गां पाशेन प्रतिमुच्य स्थूणा-
 यां बध्वा पूषासीति वत्समुत्सृजति ॥ ७४ ॥

तदीयमेव ॥ ७४ ॥

सन्दाय घर्माय दीप्वेति वत्समुन्नयति ॥ ७५ ॥

सन्दाय पश्चात्पादयोर्नियुज्य घर्माय दीप्वेत्यनेन मन्त्रेण
 वत्समुन्नयति ॥ ७५ ॥

अश्विभ्यां पिन्वस्वेति पिन्वने दोग्धि ॥ ७६ ॥

एनाङ्गाम् ॥ ७६ ॥

स्वाहेन्द्रवदिति विमुषोऽभिमन्त्रयते ॥ ७७ ॥

ये पिन्वने पतिताः ऋजु ॥ ७७ ॥

यस्ते स्तन इति स्तनमालभते ॥ ७८ ॥

काण्वपाठे स्तनानालभत इति । तथा च सर्वेषामालम्भो यु-
 गपच्छक्यत्वात् ॥ ७८ ॥

एवं प्रतिप्रस्थाताजां मयूखे तूष्णीम् ॥ ७९ ॥

दोग्धि ॥ ७९ ॥

पयो गायेति प्रेष्यति ॥ ८० ॥

प्रस्तोतारम् ॥ ८० ॥

उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पत इत्युच्यमाने उपोत्तिष्ठति ॥ ८१ ॥

उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पत इत्यस्मिन्मन्त्रवाक्ये होत्रोच्यमाने उत्तिष्ठत्यध्वर्युः ॥ ८१ ॥

उपद्रव पयसेत्युच्यमाने गच्छत्युर्वन्तरिक्षमिति ॥ ८२ ॥

होत्रोपद्रव पयसेत्युच्यमाने विमिक्तं प्रति गच्छत्युर्वन्तरिक्षमिति ॥ ८२ ॥

परीशासावादत्ते गायत्रं छन्दोऽसीति प्रतिमन्त्रम् ॥ ८३ ॥

ऋजुः ॥ ८३ ॥

वशिष्ठशफौ गायेति प्रेष्यति ॥ ८४ ॥

प्रस्तोतारम् ॥ ८४ ॥

ताभ्यां महावीरं प्रतिगृह्णाति द्यावापृथिवीभ्यां

त्वा परिगृह्णामीति ॥ ८५ ॥

ताभ्यामिति परीशासाबुच्येते ॥ ८५ ॥

उद्यम्य मुञ्जवेदेनोपमृज्योपयमन्योपगृह्णात्यन्त-

रिक्षेणोपयच्छामीति ॥ ८६ ॥

उद्यम्योत्क्षिप्य परीशासाभ्यां महावीरम् मुञ्जवेदेनोपमृज्य उपयमन्या स्तुचोपगृह्णात्यन्तरिक्षेणोपयच्छामीति ॥ ८६ ॥

अजापयसावसिच्य शान्ते गोः पयोऽवनयती-

न्द्राश्विनेति ॥ ८७ ॥

अजापयसावसिच्य महावीरं शान्ते गोः पयोऽवनयति इन्द्राश्विनेत्यनेन मन्त्रेण ॥ ८७ ॥

प्रैतु ब्रह्मणस्पतिरिप्युच्यमाने समुद्राय त्वेति
वातनामानि जपति गच्छन्नाहवनीयम् ॥ ८८ ॥

होत्रा प्रैतु ब्रह्मणस्पतिरित्यस्मिन्मन्त्रवाक्ये उच्यमाने समुद्रा-
य त्वेति जपति गच्छन्नाहवनीयम् ॥ ८८ ॥

स्वाहा घर्मायेत्युपयमन्यासिञ्चति घर्मे ॥ ८९ ॥

यदुपयमन्यां पतितं पयो घृतं वा घर्मे तदासिञ्चति ॥ ८९ ॥

स्वाहा घर्मः पितृ इति जपित्वातिक्रम्याश्रा-
व्याह घर्मस्य यजेति ॥ ९० ॥

प्रेष्यति ॥ ९० ॥

वषट्कृते जुहोति विश्वा आशा इति ॥ ९१ ॥

दिविधा इति त्रिरुत्कम्पयति ॥ ९२ ॥

महावीरम् ॥ ९२ ॥

स्वाहाग्नय इत्यनुवषट्कृते ॥ ९३ ॥

जुहोति ॥ ९३ ॥

अश्विना घर्ममिति ब्रह्मानुमन्त्रयते ॥ ९४ ॥

हुतं द्रव्यम् ॥ ९४ ॥

अपातामिति यजमानः ॥ ९५ ॥

तदेवानुमन्त्रयते ॥ ९५ ॥

इषे पिन्वस्वेति पिन्वमानमनुमन्त्रयते ॥ ९६ ॥

तदेव द्रव्यम् ॥ ९६ ॥

धर्मासीत्युत्क्रामत्युत्तरपूर्वार्धम् ॥ ९७ ॥

धर्मासीत्यनेन मन्त्रेण उत्तरपूर्वार्धमुत्क्रामति ॥ ९७ ॥

अमेन्यस्मे इति खरे करोति ॥ ९८ ॥

महावीरम् ॥ ९८ ॥

विकङ्कतशकलैर्जुहोति घर्मे न्यज्य न्यज्य स्वा-

हा पूष्णे शरस इति प्रतिमन्त्रम् ॥ ९९ ॥

विकङ्कतशकलैर्घर्मद्रव्ये न्यक्त्वा न्यक्त्वा तदेव जुहोति स्वाहा
पूष्णे शरस इति प्रतिमन्त्रम् ॥ ९९ ॥

हुत्वा हुत्वा प्रथमपरिधा उपश्रयति ॥ १०० ॥

विकङ्कतशकलान् ॥ १०० ॥

चतुर्थमहुतमुदङ्डीक्षमाणो दक्षिणतो बर्हिष्यु-

पगूहति ॥ १०१ ॥

शकलम् ॥ १०१ ॥

सप्तमं च सर्वलेपाक्तं दक्षिणेक्षमाणः प्रतिप्र-

स्थाने प्रयच्छति ॥ १०२ ॥

सर्वलेपाक्तमिति सर्वमभ्युक्तम् । चशब्दादहुतम् ॥ १०२ ॥

तु स उत्तरतः शालाया उदञ्चं निरस्यति ॥ १०३ ॥

तमेव शकलम् ॥ १०३ ॥

स्वाहा सं ज्योतिषेत्युपयमन्यामासिञ्चति घर्म्यम् ॥ १०४ ॥

घर्म्यशब्देन द्रव्यमुच्यते ॥ १०४ ॥

रौहिणं जुहोति ॥ १०५ ॥

द्वितीयम् ॥ १०५ ॥

उपश्रितानि च प्रहरति ॥ १०६ ॥

उपश्रितानि यानि शकलानि तानि प्रहरति । चशब्दादनन्तरमेव ॥ १०६ ॥

अग्निहोत्रावृता हुत्वा वाजिनवद्भक्षयन्ति
मधु हुतमिति ॥ १०७ ॥

घर्मर्त्विजो बहुवचनोपदेशात् । आवृच्छन्नेन च होममात्रावृद्भवोच्यते । द्रव्यप्रधानत्वावुपदेशस्य । तत्रापि कंचिदेकामेवाहुतिमिच्छन्ति । आहुतिद्वयमित्यपरे । वाजिनवदिति च समुपहारं भक्षणम् ॥ १०७ ॥

उच्छिष्टखरे प्रक्षाल्योपयमनीं निदधाति
अत एवोपश्रितप्रहरणं सः साद्यमानायानु-
वाचयति ॥ १०८ ॥

सः साद्यमानायानुब्रूहीत्येवम् ॥ १०८ ॥

सः साद्यमानेभ्य इत्येके ॥ १०९ ॥

अनुवाचनं कारयन्ति । स चायं विकल्पः । शास्त्रस्य तुल्यत्वात् ॥ १०९ ॥

सूयवसान्नागवतीत्युच्यमाने यवसोदके धेनवे
प्रयच्छन्त्येके ॥ ११० ॥

एके न प्रयच्छन्ति ॥ ११० ॥

सर्वमासन्धां करोति ॥ १११ ॥

पात्रजातम् अनाशाय ॥ १११ ॥

अभीममिति महावीरम् ॥ ११२ ॥

आसन्धां करोति ॥ ११२ ॥

सकृदासादनप्रोक्षणे खरस्थूणामयूखकृष्णाजि-
नाभ्युपशयासन्दीनाम् ॥ ११३ ॥

आरादुपकारकत्वात् ॥ ११३ ॥

आवृत्तिर्वा प्रधानकालत्वात् ॥ ११४ ॥

अथवा आवृत्तिर्भवति न सकृदासादनादि । कुत एतत् । प्र-
धानकालीनमासादनं प्रोक्षणं च । प्रधानावृत्त्या च तदावृत्तिर्न्या-
य्येति ॥ ११४ ॥

उपसदन्ते प्रवर्ग्योत्सादनम् ॥ ११५ ॥

कर्त्तव्यमिति सूत्रशेषः ॥ ११५ ॥

अन्तः पात्ये परिघर्म्य निधाय दक्षिणेन
निहत्योच्छिष्टखरम् ॥ ११६ ॥

निदध्नाति ॥ ११६ ॥

आहवनीये तीज्छालाकान् प्रदीप्य प्रदी-
प्याग्नीध्रो धारयति शतरुद्रियवत्प्रतिलोमं
प्रमाणेषु चतुर्गृहीतेनाभिजुहोति या ते घर्म
दिव्या शुगिति प्रतिमन्त्रम् ॥ ११७ ॥

अध्वर्युः । यन्तु धारयमाणो जुहोतीति । तद्धार्यमाणे द्रष्ट-
व्यम् ॥ ११७ ॥

प्रास्य तृतीयमुपविश्य ॥ ११८ ॥

जुहोति ॥ ११८ ॥

क्षत्रस्य त्वेति निष्क्रमणं पुरस्तात्पत्नीमन्तर्धाय ॥ ११९ ॥

क्षत्रस्य त्वेत्यनेन मन्त्रेण निष्क्रमणम् पत्नीमग्रतः कृत्वा ॥ ११९ ॥

साम प्रेष्यत्यवभृथवद्देशाः ॥ १२० ॥

प्रतिपत्तव्याः ॥ १२० ॥

निधनं च ॥ १२१ ॥

अवभृथवद्देव ॥ १२१ ॥

उत्सादनदेशं गच्छन्त्यनग्ना उत्तरवेदिम् ॥ १२२ ॥

अग्नौ तूक्तमेव ॥ १२२ ॥

तिः परिषिच्याचिक्रददिति ॥ १२३ ॥

तामेवोत्तरवेदिम् ॥ १२३ ॥

मन्त्रक्रमेण वा ॥ १२४ ॥

परिषेचनम् भवति । वाशब्दो विकल्पार्थः ॥ १२४ ॥

नाभिस्पृशं प्रवृज्जनीयं निदधाति चतुःसू-

क्तिरिति ॥ १२५ ॥

अनेन मन्त्रेण ॥ १२५ ॥

प्राञ्चावितरौ ॥ १२६ ॥

मन्त्रावृत्या महावीरौ ॥ १२६ ॥

उपशयां च तूष्णीम् ॥ १२७ ॥

चशब्दान्निदधाति ॥ १२७ ॥

परीशासावभितः ॥ १२८ ॥

स्थापयति ॥ १२८ ॥

रौहिणहवन्धौ चावकृष्टे बाह्ये ॥ १२९ ॥

चशब्दान्निदधाति ॥ १२९ ॥

अग्निमुत्तरत आसन्दी दक्षिणतः कृष्णाजि-

नमुत्तरतः सर्वतो धवित्राणि परिधींश्च र-
ज्जुसन्दानं वेदमुपयमन्यामाधाय पश्चात् ॥ १३० ॥

प्राचीं निदधाति ॥ १३० ॥

पश्चात्पिन्वने चाभितो दण्डम् ॥ १३१ ॥

दण्डमभितः पश्चाद्भागे पिन्वने निदधाति ॥ १३१ ॥

स्थूणामयूखम् ॥ १३२ ॥

पश्चात् । ऊरु संस्तवात् ॥ १३२ ॥

पश्चाद्रौहिणकपाले ॥ १३३ ॥

जानुसंस्तवात् ॥ १३३ ॥

तयोरेव—

धृष्टी च ॥ १३४ ॥

अथवा तयोरेव पश्चात् पादसंस्तुतेः ॥ १३४ ॥

मध्येऽन्यत् ॥ १३५ ॥

घर्मोपयुक्तम् ॥ १३५ ॥

खरा उत्तरतो दक्षिणतो माजालीयदेशं ब-

हिर्वेद्युच्छिष्टखरम् ॥ १३६ ॥

निदधातीत्यनुवर्त्तते ॥ १३६ ॥

आसेचनवन्ति पयसः पूरयति घर्मैतत्त इति ॥ १३७ ॥

अनेन मन्त्रेण आसेचनवन्ति भवन्ति ॥ १३७ ॥

शेषव्रतमिश्रं दीक्षिताय प्रयच्छति ॥ १३८ ॥

षयः ॥ १३८ ॥

१३१

प्रत्तं चेत्केवलम् ॥ १३९ ॥

प्रत्तं चेद्व्रतं केवलमेव प्रयच्छति ॥ १३९ ॥

अत वा परिषेचनम् ॥ १४० ॥

उत्तरवेदेः कार्यम् ॥ १४० ॥

वर्षाहरेष्टाहोत्रीये सामनी गायेति प्रेष्यति ॥ १४१ ॥

चात्वाले मार्जयन्ते सपत्नीका सुमित्रिया न
इति, उद्वयमित्युक्कामत्युत्तरपूर्वार्धमनपक्षमेत्यै-
धोऽसीति, समिधमादायाहवनीयेऽभ्यादधाति-
समिदसीति, पत्नी च गार्हपत्ये तूष्णीम्, प्रवृ-
ञ्जनीयौ शतमानौ ब्रह्मणे ददाति ॥ १४२ ॥

घर्मदुघामध्वेर्यवे यजमानव्रतदुघाः होत्रे प-
त्न्या उद्गात्रेऽग्नीधेऽजाम् ॥ १४३ ॥

ददातीति सर्वत्रानुवर्त्तते ॥ १४३ ॥

घर्मभेदे यथोक्तम् ॥ १४४ ॥

किं तदुक्तम् । पुनरिति च घर्म्यमिति । एतच्चाभिधीयते विशेष-
णार्थम् तच्चाह ॥ १४४ ॥

उखावच्चान्यं कुर्यात् ॥ १४५ ॥

उखावच्चेति मन्त्ररहिताक्रिया । अत्रापि हि श्रूयते । आवृता
करोत्यावृता पचतीति । पुनः करणे प्राप्ते च अन्यत्पुनरावृद्धदृष्टं म-
न्त्रनिवृत्त्यर्थम् । अयं चोत्सादनाय क्रियते ॥ १४५ ॥

अभिज्ञेन चरेत् ॥ १४६ ॥

तथा च श्रुतिः । अथ य उपशययोर्ददः स्यात्तेन प्रच-
रेदिति ॥ १४६ ॥

स्वाहा प्राणेभ्यः साधिपतिकेभ्य इति पूर्णाहु-

तिमाद्यामुत्तमां च मनसः काममाकूतिमिति ॥ १४७ ॥

चशब्दात्पूर्णाहुतिमेव मध्ये सकृद्गृह्णीयादिति ॥ १४७ ॥

प्रजापतिः संभ्रियमाण इति च यथाकालम् ॥ १४८ ॥

होमः कर्त्तव्यः यस्मिन्काले विनाशः ॥ १४८ ॥

सविता प्रथमेहन्निति च प्रत्यहम् ॥ १४९ ॥

विनाशे होमः कर्त्तव्यः ॥ १४९ ॥

अवकाशस्य प्रवृज्यात् ॥ १५० ॥

ज्ञातप्रियानूचानानवकाशयेदिति सूत्रितम् । तुल्यं हि ब्राह्म-
णमुभयत्र ॥ १५० ॥

न प्रथमयज्ञे ॥ १५१ ॥

अवकाशस्यापि प्रथमप्रयोगे न प्रवृज्यात् । तथा च श्रुतिः ।
तन्न प्रथमयज्ञे प्रवृज्यादिति ॥ १५१ ॥

यावती द्यावापृथिवी इति दधिघर्मग्रहणं म-

यि त्यदिति भक्षणम् ॥ १५२ ॥

तद्विधुतशेषस्य । अथ प्रयुते दधिघर्मेण चरन्तीति । तत्रैत-
दुक्तम् ॥ १५२ ॥

त्विषः संवृगिति महाव्रतीये ॥ १५३ ॥

त्विषः संवृगित्येव भक्षणम् ॥ १५३ ॥

चात्वाले मार्जनम् ॥ १५४ ॥

कर्त्तव्यमिति सूत्रशेषः । तच्च पाणिनैव कर्त्तव्यम् । द्रव्यान्त-
राजुपदेशात् ॥ १५४ ॥

शान्तिकरणमाद्यन्तयोः ॥ १५५ ॥

कर्त्तव्यमिति शेषः । स्मरन्ति हि । आदावन्ते च कर्मणः
शान्तिकरणम् । तत्प्रवर्ग्यापराङ्गभूते कथमिव भवति ॥ १५५ ॥

तदुच्यते—

स्वाध्यायदर्शनात् ॥ १५६ ॥

अत्र भवति । दृष्टं हि शान्तिकरणम् । ऋचं वाचं प्रपद्य इत्ये-
वमादि तस्मादत्र भवति । एतच्च द्वारापिधानोत्तरकालात्पूर्वम् । पूर्व-
मासन्ध्यां करोतित्यतः प्रागन्त्यात्समाप्ते हि प्रवर्ग्ये पुनः क्रियते । तत्र
क्रियमाणमुत्तरार्थं भवति । स्वाध्यायदर्शनादिति ॥ १५६ ॥

इति कात्यायनसूत्रभाष्ये उपाध्यायकर्मकृतौ
षड्विंशतिमोऽध्यायः समाप्तः ।

श्रीगणेशाय नमः ।

सभाष्यं कात्यायनसुल्बसूत्रम् ।

स जयत्युदयेनैषां चतसृष्वपि दिक्षु निवसतां नृणाम् ।
मेरोः प्रातिदिनमन्यामाशां विदधाति यः प्राचीम् ॥

रज्जुसमासं वक्ष्यामः ॥ १ ॥

किमर्थमिदमुच्यते । यदाचार्येण प्राग्वंशसदो हविर्धानाद्यग्नि-
मानादीनि परामर्शमात्रेणैवोक्तानि तेषां तत्त्वनिर्णयार्थमिदमुच्यते ।
ननु चाचार्येणैव नेत्स्पष्टमभिहितं वेदिं पुरस्कृत्य व्याममात्री पश्चा-
त्त्थरतिं प्राचीमिति । तथा महावेद्यां षट्त्रिंशत्प्रक्रमां प्राचीं त्रिंशत्
पश्चाच्चतुर्विंशत् पुरस्तादिति । सदसोप्यायामतिर्यङ्माने अभिहिते
आग्नावप्युत्तरेषु पुरुषोच्चयनैकशतविधादिति । तत्रोच्यते । सत्यमे-
तदुक्तम् । किं तु रज्जुसमासमन्तरेण दिग्विभागज्ञानमेतदिति न स-
म्भावितुं शक्यते । सत्स्वप्येतेषु प्रमाणेषु पुरुषापराधात्प्राचीतो वेदिः
प्रच्यवते । न च सेष्यते रज्जुसमासमन्तरेण । रज्जुसमासेन तु दिशः
प्रच्युताः सर्वत्र समा भवन्तीति । अग्नावपि रज्जुसमासमन्तरेण पुरु-
षोच्चयेन कथं वृद्धिः क्रियत इत्यत्रेवैतदुच्यते । अतश्चाचार्येण सूत्र-
शेषमेवैतदुच्यते रज्जुसमासं वक्ष्याम इति । प्रतिज्ञासूत्रमेतत् । रज्ज्वा
यत्समस्यतं सङ्घिप्यते स रज्जुसमासः । समासग्रहणं च व्यासोपल-
क्षणार्थमपि । यथात्र समास उच्यते समचतुरस्त्राणां उक्तः समासः
यथा नानाप्रमाणसमास इति । एवं व्यासोऽपि चतुरस्त्राच्चतुरस्त्रं निर्णि-
हीर्षन्निति । समचतुरस्त्रं दीर्घचतुरस्त्रमिति च । अतः समासग्रहणेन
व्यासोऽपि लक्ष्यते । इह प्राञ्चमाग्निमुद्धरतीति श्रूयते । तथा प्राग्वंशमि-
त्येवमादि दिगायत्तम् । अतो हि दिङ्ङिरूपणायेदमाह ॥ १ ॥

समे शङ्कुं निखाय शङ्कुसम्मितया रज्ज्वा म-

ण्डलं परिलिख्य यत्र लेखयोः शङ्कग्रच्छाया
निपतति तत्र शङ्कुं निहन्ति सा प्राची ॥ २ ॥

समग्रहणं निम्नोन्नताऽग्रहणार्थम् । विषमे हि छायावैषम्यं तत्र दिग्स्पष्टा भवति । तत्र शङ्कुं निखाय तत्समितयारज्ज्वा मण्डलं परिलिखेत् । तत्र पूर्वापरयोर्लेखयोः शङ्कग्रच्छायानिपाते इतरौ शङ्कुं निखनेत् सा दिक् प्राची । दण्डसमासार्धलक्षणम् । इतरा प्रतीची इति । आदित्योदयो हि प्राच्युपलक्षणम् । न च तामन्तरेणोदयः शक्यते साधयितुमन्तस्तच्छायोपन्यस्ता दिग्ग्रहणार्थम् । ननु चादित्यश्चित्रा स्वात्यन्तरालेऽन्यत्र वान्यत्रोदेति । तत्रानेकाहः साध्ये कर्मणि प्राची न लभ्यते । दक्षिणायने तु चित्रां यावदादित्य उपसर्पति उदगयने स्वातीमिति । विषुवतीये त्वहनि चित्रास्वात्योर्मध्य एवोदयः । अतस्तन्मध्ये शङ्कुगतैव च्छायां भवति । एवं च सति अहरन्तरेषु सैव प्राची न भवतीत्यत्रोच्यते । तं प्राञ्चमुद्धरतीत्यनेन प्राच्युद्धरणे कृतेऽनेकाहः साध्येऽपि कर्मणि तदेवोद्धरणमित्यहरन्तरे दोषो न भवति । अपि चाभियुक्तोपदेशश्चित्रास्वात्योरन्तरालं प्राचीति न तदन्तरालमादित्यो जहाति । तस्माद्यैवोद्धरणकाले प्राची सैव सर्वत्रेति ॥ २ ॥

इदानीमुदीच्यादिदिशो ग्रहणायदमाह—

तदन्तरः रज्ज्वाभ्यस्य पाशौ कृत्वा शङ्कोः
पाशौ प्रतिमुच्य दक्षिणायम्य मध्ये शङ्कुरेव-
मुत्तरतः सोदीची ॥ ३ ॥

तयोः शङ्कोः प्राच्यग्रपरयोरन्तरालं रज्ज्वाभ्यस्य । अन्तरालाभ्यासो न सम्भवतीति रज्जुरभ्यस्यते द्विगुणी क्रियत इत्यर्थः । ततः शङ्कोः पाशौ प्रतिमुच्यते प्रथमायामर्थादण्डरज्जुर्द्विगुणी क्रियते । द्विगुणीकृतायाश्चान्तयोः पाशौ कर्तव्यौ या रज्जुस्तस्या अन्ते पाशः समासार्धेन लक्षणेन दक्षिणायम्याकृष्य मध्यमे शङ्कुं निखनेत्सा दक्षिणा एवमुत्तरतः सोदीची दिगिति ॥ ३ ॥

रज्ज्वन्तयोः पाशौ करोति ॥ ४ ॥

रज्ज्वन्तयोः पाशौ करोति । न ह्यन्यथा मानं सम्भवति ॥ ४ ॥

श्रोण्यऽनिरञ्छनसंख्यासमासभङ्गेषु

लक्षणानि ॥ ५ ॥

श्रोण्यसंशब्देन तत्परिच्छेदिका रज्जुरभिधीयते । निरञ्छनमभ्यासचतुर्थं गृह्यते । वक्ष्यते हि चापरिष्ठादभ्यासचतुर्थं लक्षणं करोतीति । संख्यासमासभङ्गो दण्डरज्ज्वाभ्यासरज्जुसंख्ययोः समासभङ्ग इत्यर्थः । तत्रापि च लक्षणम् ॥ ५ ॥

प्राच्यन्तयोः शङ्कू निहन्ति ॥ ६ ॥

न ह्यन्यथा मितिर्भवति ॥ ६ ॥

श्रोण्यऽस्योश्च ॥ ७ ॥

मानोत्तरकालमिष्टक्षेत्रपरिच्छेदाय ॥ ७ ॥

शङ्कोः पाशौ प्रतिमुच्य निरञ्छनेन गृहीत्वा

दक्षिणपूर्वा दिशः हरन्ति ॥ ८ ॥

पूर्वापरान्तशङ्कोः पाशौ प्रतिमुच्य निरञ्छनेन गृहीत्वा दक्षिणपूर्वा दिशं हरन्ति । तत्रांसलक्षणे शङ्कुः ॥ ८ ॥

एवमुत्तरतः ॥ ९ ॥

अनेनैव प्रकारेण निरञ्छनेन गृहीत्वोत्तरपूर्वा दिशः हरन्ति । तत्राप्यंसलक्षणशङ्कुरेव स्यात् । एवं दण्डरज्ज्वा अंसपाशाच्छ्रोणिमानार्थं लक्षणम् । पुरस्तात्तिर्यङ्मानमंसशब्देनोक्तम् । पश्चात्तिर्यङ्मानं श्रोणिशब्देनोच्यते ॥ ९ ॥

विपर्यस्येतरतः ॥ १० ॥

इतरशब्देन पश्चाद्भाग उच्यते । तत्रापि निरञ्छनेन पश्चाद्दक्षिणापरां दिशं हरेत् । पुनरेवमुत्तरतः श्रोणिलक्षणयोः शङ्कू निखनेत् ॥ १० ॥

स समाधिः सर्वत्र ॥ ११ ॥

सर्वक्षेत्रेष्वयं प्रकारः ॥ ११ ॥

प्रमाणमभ्यस्याभ्यासचतुर्थे लक्षणं करोति

तन्निरञ्छनम् ॥ १२ ॥

रज्जुप्रमाणमभ्यस्य । अभ्यासो हि द्विगुणीकरणम् । तत्रैका
दण्डरज्जुभ्यासरज्जुः । तत्राभ्यासचतुर्थे लक्षणं क्रियते । सं-
ख्यासमासभङ्गाच्चतुर्थे लक्षणं गृह्यते नाभ्यासरज्ज्वन्ते । श्रोण्यंसपरि-
च्छेदो हि ततो भवतीति । तस्य चतुर्थलक्षणस्य निरञ्छनसंज्ञा संव्य-
वहारार्था ॥ १२ ॥

अक्षण्या तिर्यङ्मानी शेषः ॥ १३ ॥

निरञ्छनेन गृहीत्वा या आकृष्यते साऽक्षण्या रज्जुरुच्यते । एवं
ष्टुक्तं प्रदेशान्तरे । करणी तत्करणी तिर्यङ्मानी पार्श्वमान्यक्षणेति
रज्जवः । सा चाक्षण्या रज्जुस्तिर्यङ्मान्याः शेषो भवति । तिर्यङ्मानी
च श्रोण्यंसपरिच्छेदिका । सा हि पूर्वापरायामापेक्षया तिर्यग्भवति ।
अक्षण्या रज्जुश्च तच्छेषः । न हि तया विनातिर्यङ्मानी भवति । अ-
परा व्याख्या । प्रागायामश्रोण्यंसमानव्यतिरिक्ताया रज्ज्वाः शेषव्यस-
देशः परिच्छेदस्तस्या विनियोग उच्यते अक्षण्या भवति तिर्य-
ङ्मानी भवति । न हि तामन्तरेण श्रोण्यंसपरिच्छेदो भवति ॥ १३ ॥

प्रमाणार्धं वाभ्यासषष्ठे लक्षणं करोति

तन्निरञ्छनम् ॥ १४ ॥

अयमपरो विशेषः । महावेदेरेव मानप्रकारः प्रमाणार्धमभ्य-
स्येति । अष्टादशप्रक्रमोऽभ्यासः । तत्र मूलात्षष्ठे भागे लक्षणं क्रियते
तन्निरञ्छनं भवति । अर्थादंसपरिच्छेद एतदेव । तदर्थं तु श्रोणेस्त-
दित्यंसपरिच्छेदकनिरञ्छनार्धं निरञ्छनं भवति । श्रोणिपरिच्छेदकं च
तद्भवति । पश्चात्तिर्यक् त्रिंशत्प्रक्रमपक्षे चैतद्भवति ॥ १४ ॥

अक्षण्या तिर्यङ्मानी शेषः ॥ १५ ॥

इत्युक्तार्थः ॥ १५ ॥

प्रमाणार्धे समचतुरस्रस्य शङ्कुः ॥ १६ ॥

ततश्च श्रोण्यंसनिष्पत्तिः ॥ १६ ॥

शास्त्रवदर्धे दीर्घचतुरस्रस्य ॥ १७ ॥

दीर्घचतुरस्रस्य यच्छास्त्रेण तिर्यङ्मानमुक्तं तस्य मध्यमेन शङ्कुः । यथा सदसि नवतिर्यगिति । महावेदेश्चतुर्विंशतिं पुरस्तादित्येतदुक्तम् ॥ १७ ॥

शकटमुखस्य चैवम् ॥ १८ ॥

एवमेव रज्जुः ॥ १८ ॥

एतेन प्राग्बंशवेदिमानानि व्याख्यातानि ॥ १९ ॥

एतेन अनेन प्रकारेण समचतुरस्रे प्रागुक्तं शकटमुखस्य चैवम् ॥ १९ ॥

शालामानं च ॥ २० ॥

व्याख्यातम् ॥ २० ॥

तत्रोदीची प्राचीवत् ॥ २१ ॥

तत्रोदगायामत्वादुदीची प्राचीवद्भवति । उदञ्चं रज्जुन्यासं कृत्वा मानं कर्तव्यमित्यर्थः ॥ २१ ॥

सदसश्चैवम् ॥ २२ ॥

मानं भवतीति शेषः । सदोऽपि ह्युदगायाममेव ॥ २२ ॥

अपरिमितं प्रमाणाद्भूयः ॥ २३ ॥

यत्रापरिमितशब्दः श्रूयते तत्रोक्तप्रमाणादधिकं गृहीतव्यम् ।

बहुत्वे हि रूढोऽपरिमितशब्दः । बहुत्वं चापेक्षिकमिति । यद्वा द्वाद-
शदीक्षा अपरिमिता वेति ॥ २३ ॥

प्रमाणे शास्त्रं प्रमाणं निर्हासविवृद्धयोः ॥ २४ ॥

यत्र च प्रमाणं हासविवृद्धयोस्तत्र च प्रमाणविवृद्धौ शास्त्रतः
प्रमाणवशेन विवृद्धिः । यथा यूपेरत्निभिरिति । हासोऽपि प्रमाणवशे-
नैव । तदेव हि श्रुतहासविवृद्ध्योरिति ॥ २४ ॥

योगश्च ॥ २५ ॥

यथा युज्यते घटते तथा हासवृद्धी कर्तव्ये नातिरिक्तन्यूने ॥ २५ ॥

इतरस्य वितृतीये दक्षिणत इत्येतद्वक्ष्यामः ॥ २६ ॥

तदुक्तमाचार्येण इतरस्य वितृतीय इति । दक्षिणार्गेण प्रकृत्य
तच्छेषत्वेन दमुच्यते ॥ २६ ॥

गार्हपत्याहवनीययोरन्तरालः षड्वा सप्तधा वा

गन्तुसमं त्रेधा विभज्यापरवितृतीयलक्षणेन

दक्षिणायम्य तस्मिन्नग्निः ॥ २७ ॥

गार्हपत्याहवनीययोरन्तरालज्जुं षड्विभागां सप्तविभागां वा
कृत्वा आगन्तुविभागसहितां त्रेधा विभज्यापरवितृतीयलक्षणेन दक्षि-
णायम्य तस्मिन्नग्निः कार्यः ॥ २७ ॥

विपर्यस्योत्तरत उत्करः ॥ २८ ॥

तत्र वेदिप्रमाणं षड्वा सप्तधा वा गन्तुसमं कृत्वा त्रेधा विभज्य
विपर्यस्य च पूर्ववितृतीयलक्षणेनोदगायम्य पूर्ववितृतीये उत्करः । ष-
ड्वा सप्तधा वेत्युपप्रदर्शनमात्रम् । यथा वेद्यन्तः सम्भाव्यते तथा कर-
णीयम् । वेद्यन्तं ह्युत्करो भवति । चत्वालेन सहोच्चारणात् । चात्वा-
लोत्करावन्तरेण संञ्चर इति ॥ २८ ॥

अपि वान्तरत्तिभागोऽनया रज्वा पूर्वार्धे सम-

चतुरस्रं कृत्वा श्रोण्यामग्निः ॥ २९ ॥

अपि वेति पक्षान्तरार्थमुक्तम् । उक्तान्तरत्रिभागेनोत्तदन्तर-
रज्जुस्तया करण्या पूर्वार्धे पूर्वार्गिन् पूर्ववधीकृत्य समचतुरस्रं कार्यम् ।
तस्य दक्षिणश्रोण्यामग्निः ॥ २९ ॥

विपर्यस्योत्तराऽस उत्करः ॥ ३० ॥

भवतीति वाक्यशेषः । विपर्यासाच्चापरार्धे चतुरस्रं कार्यम् ।
क्वचिच्छ्रूयते रथमाज्युत्तरावेदिर्भवतीति ॥ ३० ॥
तदर्थमिदमाह—

अङ्गुलैरथसमितायाः प्रमाणम् ॥ ३१ ॥

रथकृच्छ्राच्चे चैतद्वष्टम् ॥ ३१ ॥

तत्राष्टाशीतिशतमीषा ॥ ३२ ॥

ईषाशब्देन पूर्वापरायामो लक्ष्यते ॥ ३२ ॥

चतुः शतमक्षः ॥ ३३ ॥

अङ्गुलानां चतुः शतमक्षो भवति । अक्षशब्देन पश्चादक्षिणो-
त्तरायामो लक्ष्यते ॥ ३३ ॥

षडशीतिर्युगम् ॥ ३४ ॥

इति पुरस्तात् ॥ ३४ ॥

चत्वारोष्टकाः शम्या ॥ ३५ ॥

द्वात्रिंशदङ्गुला शम्या भवतीति यावत् ॥ ३५ ॥

पैतृक्यां द्विपुरुषं समचतुरस्रं कृत्वा करणी-

मध्ये शङ्कवः स समाधिः ॥ ३६ ॥

दिक्त्रक्तिपुरुषमात्रं मीमात इति पितृमेधे श्रूयते तदर्थमिदमु-
क्तम् ॥ ३६ ॥

करणी तत्करणी तीर्यङ्मानी पार्श्वमान्य-
क्षणया चेति रज्जवः ॥ ३७ ॥

रज्जुनामेताः संज्ञाः । तत्र करणी नाम यया क्षेत्रं परिच्छिद्य-
ते । यया तच्चान्यच्च क्षेत्रं परिच्छिद्यते सा तत्करणी । तीर्यङ्मानी
या दीर्घचतुरस्रस्य द्रुत्वा पार्श्वमानी तस्यैव दीर्घा । अक्षण्या संज्ञा-
कर्णजरज्जुः कोणा तीर्यक्कोणमुपगता साक्षण्या संज्ञा ॥ ३७ ॥

पदं तीर्यङ्मानी त्रिपदापार्श्वमानी तस्याक्ष-
या रज्जुर्दशकरणी ॥ ३८ ॥

तीर्यक्क्षेत्रं तीर्यक्पदप्रमाणम् । पार्श्वतश्च त्रिपदप्रमाणम् ।
तस्याक्षण्या रज्जुर्दशकरणी । दशपदोत्तरा वेदिर्भवतीत्येतदुक्तम् ॥ ३८ ॥

एवं द्विपदा तीर्यङ्मानी षट्पदा पार्श्वमानी
तस्याक्षण्या रज्जुश्चत्वारिंशत्करणी ॥ ३९ ॥

चत्वारिंशोत्तरा वेदिर्भवतीत्येतदुक्तम् । शम्याप्रमाणं च द-
र्शनात् ॥ ३९ ॥

उपदिष्टं युगप्रमाणम् शम्याप्रमाणं
च दर्शनात् ॥ ४० ॥

युगप्रमाणशम्याप्रमाणे उत्तरवेदिप्रमाणदर्शनात् उपदिष्टे
एव ॥ ४० ॥

चतुरस्रस्याक्षण्या रज्जुस्तिर्यङ्मानी पार्श्व-
मानी च यत्पृथग्भूते कुरुतस्तदुभयं करो-
तीति क्षेत्रज्ञानम् ॥ ४१ ॥

प्रमाणद्वयायामदीर्घचतुरस्रं यत्क्षेत्रं तस्याक्षण्या रज्जुस्तिर्यङ्-
मानी पार्श्वमानी च यत्पृथक्कुर्वीत तदुभयमपि सङ्क्षिपति उभयं क्षेत्र-
द्वयं क्षेत्रज्ञानं भूप्रदेशपरिच्छेदकम् ॥ ४१ ॥

समचतुरस्रस्याक्षण्या रज्जुद्विकरणी ॥ ४२ ॥

द्वे क्षेत्रे करोतीत्यर्थः ॥ ४२ ॥

करणीं तृतीयेन वर्धयेत्तच्च स्वचतुर्थेनात्म-

चतुस्त्रिंशोनेन स विशेषः ॥ ४३ ॥

तृतीयविभागाधिकां करणीं कुर्यात् । तच्च स्वतृतीयस्वचतुर्थेन सह । तच्चतुर्थं स्वतस्त्रिंशोनेन आत्मचतुस्त्रिंशविभागोनेन वर्धयेद्य-
मपरो विशेषो द्विकरणी प्रमाणे सा तु द्विकरणी ॥ ४३ ॥

प्रमाणं तिर्यक् द्विकरण्यायामस्तस्याक्षण्या

रज्जुस्त्रिकरणी ॥ ४४ ॥

द्विकरण्युक्ता त्रिकरणी चक्षव्या सोच्यते । यत्प्रमाणं द्विगुणं कर्तुमिच्छति तदेव प्रमाणं तिर्यग्भवत्यायामस्तु द्विकरण्याः । अस्य क्षेत्रस्य साक्षणरज्जुस्त्रिकरणी । त्रीणि क्षेत्राणि सङ्क्षिपतीत्यर्थः ॥ ४४ ॥

अस्याः प्रयोजनमाह—

तृतीयकरण्येतेन व्याख्याता ॥ ४५ ॥

सौत्रामण्यामुक्तम् प्रक्रमतृतीयेनावृत्तेनेति । प्रक्रमतृतीयं च न प्रक्रमाविभागः किं तर्हि प्रक्रमतृतीयकरणी रज्जुरुच्यते सेयं तृतीय-
करणी यया वेदेस्तृतीयो विभागः सङ्क्षिप्यते । एवं हि श्रूयते । वि-
तृतीये यजेत वितृतीयो यज्ञस्य सौत्रामणीति । कथं चेयं वितृतीयकर-
णी भवतीति ॥ ४५ ॥

तदाह—

प्रमाणविभागस्तु नवधा ॥ ४६ ॥

प्रक्रमप्रमाणभागो नवधा ॥ ४६ ॥

करणी तृतीयं नवभागः ॥ ४७ ॥

करणीतृतीयेन नवमो भागः सङ्क्षिप्यते ॥ ४७ ॥

२

नवभागास्त्रयस्तृतीयकरणी ॥ ४८ ॥

प्रक्रमक्षेत्रस्य विभिन्नवभागैस्तृतीयो विभागः सङ्घिन्यते । अतश्च तृतीयकरणी ॥ ४८ ॥

सौत्रामण्यां प्रक्रमार्था तृतीयकरणी समासार्था ॥ ४९ ॥

त्रिकरणी पुनर्नवविभागास्त्रयः समासार्था । तैर्हि समासैः प्रक्रमपरिच्छिन्ने क्षेत्रस्य तृतीयो विभागो लभ्यते । अतश्चात्र प्रक्रमनवभागत्रयकरण्येव प्रक्रमः ॥ ४९ ॥

तुल्यप्रमाणानां समचतुरस्राणामुक्तः समासः ॥ ५० ॥

कश्चित्तुल्यद्विकरणीप्रमाणेन समचतुरस्राणां तुल्यप्रमाणानां समासो विहितः । इदानीं अतुल्यप्रमाणानां समचतुरस्राणां समासोऽभिधीयते ॥ ५० ॥

नाना प्रमाणसमासे ह्यसीयसः करण्या वर्षी-
यसोपच्छिन्द्यात्तस्याक्षण्या रज्जुरुभे समस्य-
तीति समासः ॥ ५१ ॥

नानाप्रमाणसमासे कर्त्तव्ये यद्भ्रसीयसो लघुतरं प्रमाणं तदीयया करण्या वर्षीयसो महतः प्रमाणस्य परिच्छेदे कृते ततो महतः पार्श्वमान्यन्तं नीता तयाक्षण्या रज्जुः सोभे प्रमाणे समस्यतीति समासोऽयम् ॥ ५१ ॥

इदानीं द्वासकरणायोपन्यासः—

चतुरस्राच्चतुरस्रं निर्जिहीर्षिर्न्यावन्निर्जिहीर्षे-
त्तावदुभयतोपच्छिद्य शङ्कुं निखाय पार्श्व-
मानीं कृत्वा पार्श्वमानीसम्मितामक्षण्या त-
तोपसहृरति स समासेऽपच्छेदः सा करण्येष

निर्द्वासः ॥ ५२ ॥

महत्प्रमाणाच्चतुरस्रात्क्षेत्राल्लघुप्रमाणं निर्जिहीर्षन्निर्द्वासं मिच्छ-
न्निपतनं कर्तुमिच्छन्नित्यर्थः । यावन्निर्जिहीर्षन्निर्द्वासं मिच्छतावन्महतः
क्षेत्रस्योभयतोऽपच्छिद्य शङ्क् निखनेच्छङ्कुसम्मितां च पार्श्वमानीं क-
त्वोत्तरपार्श्वं पार्श्वमानीता प्रत्यक्षण्या यथा भवति तथोपसंहरेत् स-
म्पातयेत् तत्रापच्छेदः कर्तव्यः । सा करणी यावत्क्षेत्रं परिच्छिद्यते
तन्नेतरं निर्द्वासं भवति एष निर्द्वासः ॥ ५२ ॥

दीर्घचतुरस्रं समचतुरस्रं चिकीर्षन्मध्ये तिर्य-
गपच्छिद्यान्यतरद्विभज्येतरत्पुरस्तादक्षिणतश्चो-
पदध्याच्छेषमागन्तुना पूरयेत्तस्योक्तो निर्द्वासः ॥ ५३ ॥

दीर्घचतुरस्रं प्रमाणद्वयपरिमाणं समचतुरस्रं कर्तुमिच्छन्मध्ये
तिर्यगपच्छिद्यान्यतरद्विभज्य पुरस्तादक्षिणतश्चोपदध्यात् । शेषमाग-
न्तुना पूरयेत्तस्य च निर्द्वास उक्तः । समचतुरस्रात्समचतुरस्रं निर्जिही-
र्षन्नित्यत्रार्थः ॥ ५३ ॥

अतिदीर्घं चेत्तिर्यङ्मान्यापच्छिद्यापच्छिद्यै-
कसमासेन समस्य शेषं यथायोगमुपसंहरे-
दित्येकः समासः ॥ ५४ ॥

अथ यद्यतिदीर्घं भवति ततस्तिर्यङ्मान्यापच्छिद्यापच्छिद्य ना-
ना प्रमाणसमासेन समस्य शेषस्य च यथा योगमुपसंहारः कार्यः ॥ ५४ ॥

समचतुरस्रं चिकीर्षन् मध्येऽक्षण्यापच्छिद्य
तच्च विभज्यान्यतरत्पुरस्तादुत्तरतश्चोपदध्या-
द्विषमं चेद्यथायोगमुपसंहरेदिति व्यासः ॥ ५५ ॥

समचतुरस्रं दीर्घचतुरस्रं कर्तुमिच्छन्मध्ये चापरं भागमक्षण्या
विभक्तमपच्छिद्यान्यभागस्य विभज्य पुरस्तादुत्तरतश्चोपदध्यात् । यदा

तु विषमं क्षेत्रं तदा ऽवशिष्टं यथायोगस्य विभज्य पुरस्तादुत्तरतश्चोप-
दध्यात् । यदा तु विषमं क्षेत्रं तदा ऽवशिष्टं यथायोगमुपसंहरेत् ॥ ५५ ॥

प्रमाणं चतुरस्रमा देशादन्यत् ॥ ५६ ॥

अनादेशे प्रमाणं चतुरस्रं भवति आदेशादन्यत् ॥ ५६ ॥

द्विः प्रमाणा चतुःकरणी त्रिः प्रमाणा न-

वकरणी चतुःप्रमाणा षोडशकरणी ॥ ५७ ॥

अरन्तिप्रमाणयारज्ज्वा मितं क्षेत्रं चतुरस्रं चतुररन्तिर्भवति । एवं
द्वयरन्तिप्रमाणया नवारन्तिक्षेत्रं भवति । चतुरस्रं चतुररन्तिश्चेत्षोड-
शारन्तिर्भवति ॥ ५७ ॥

किं चात्र बहूनोक्तेन—

यावत्प्रमाणा रज्जुर्भवति तावन्तस्तावन्तो

वर्गा भवन्ति तान्समस्येत् ॥ ५८ ॥

यावत्प्रमाणा रज्जुस्तावतामेव वर्गाणां समासं करोति । वर्गश-
ब्देन च सा सा सङ्ख्या तद्गुणैवोच्यते । यथा पञ्चानां पञ्चविंश-
तीत्येवमादि ॥ ५८ ॥

अर्धप्रमाणेन पादप्रमाणं विधीयते ॥ ५९ ॥

अर्धप्रमाणया रज्ज्वा चतुर्भागः सङ्क्षिप्यते विधीयते इति स-
ङ्केपार्थः ॥ ५९ ॥

तृतीयेन नवमोऽंशः ॥ ६० ॥

करणीतृतीयविभागेन नवमो भागः सङ्क्षिप्यते ॥ ६० ॥

शतुर्थेन षोडशी कला ॥ ६१ ॥

चतुर्थविभागेन च षोडशो भागः ॥ ६१ ॥

एष निहासस्तस्य पुरस्तादुक्तं शास्त्रम् ॥ ६२ ॥

तस्य द्वास्तस्य शास्त्रं पुरस्तादुक्तम् । चतुश्चाच्चतुरस्रं निर्जिही-
र्षन्नित्यत्र ॥ ६२ ॥

यावत्प्रमाणा रज्जुर्भवतीति विवृद्धेर्ह्यसौ भवति ॥ ६३ ॥

अनेन क्षेत्रविवृद्धिरुक्ता । अर्धप्रमाणेन च पादप्रमाणमित्यनेन
द्वास्तः ॥ ६३ ॥

चतुरस्रं मण्डलं चिकीर्षन्मध्यादुसे निपा-
त्य पार्श्वतः परिलिख्य तत्र यदतिरिक्तं भव-
ति तस्य तृतीयेन सह मण्डलं परिलिखेत्स
समाधिः ॥ ६४ ॥

चतुरस्रं क्षेत्रपरिमाणं मण्डलं वृत्ताकारं कर्तुमिच्छन्मध्यादंशे
रज्जुनिपातं कृत्वा पार्श्वतस्तेन मानेन परिलिखेत् । तत्र च यदतिरिक्तं
भवति तस्य तृतीयविभागेन सह मण्डलपरिलेखं कुर्यात् ॥ ६४ ॥

मण्डलं चतुरस्रं चिकीर्षन् विष्कम्भं पञ्चद-
शभागान्कृत्वा द्वावुद्धरेच्छेषः करणी ॥ ६५ ॥

मण्डलमेव चतुरस्रं कर्तुमिच्छन् विष्कम्भमायामं पञ्चदशधा
कुर्यात् । तत्र च द्वावुद्धरेत् अपनयेत् शेषं चतुरस्रकरणी ॥ ६५ ॥

द्रोणचिद्रथचक्रचित्कङ्कचित्प्रउगचिदुभयतः
प्रउगः समुह्य पुरीष इत्यग्नयः ॥ ६६ ॥

स्पष्टम् । एतेऽग्नयः ६६ ॥

द्रोणे यावानग्निः सपक्षपुच्छविशेषस्तावच्च-
तुरस्रं कृत्वा द्रोणदशमविभागो वृत्तमित्येके
तदशमेनापच्छिन्नापच्छिद्यैकसमासेन समस्य

निर्हृत्य सर्वमग्निं तथाकृतिं कृत्वा पुरस्तात्प-
श्चाद्वोपदध्यात् ॥ ६७ ॥

द्रोणः समचतुरस्रः । स्वहस्तार्थोऽयमारम्भः । यावानग्निः सपक्षपु-
च्छविशेषो नाना प्रमाणेन समस्य तावच्चतुरस्रं कृत्वा द्रोणदशभागो
वृत्तमित्येक इच्छन्ति । तस्मिन्पक्षे तस्यैव दशमेनापच्छिद्यापच्छिद्यैक-
समासेन समस्य शेषं सर्वमग्निं तथाकृतिं कृत्वा निर्हृतं वृत्तमग्नेः पु-
रस्तात्पश्चाद्वोपदध्यात् ॥ ६७ ॥

मण्डलेऽप्येवम् ॥ ६८ ॥

इयांस्तु विशेषः । चतुरस्रीकृत्य मण्डलविधानेन मण्डलं कुर्यात्
वृत्तमग्निं च ॥ ६८ ॥

प्रउगे यावानग्निः सपक्षपुच्छविशेषस्तावद-
द्विगुणं चतुरस्रं कृत्वा यः पुरस्तात्करणीमध्ये
शङ्कुयौ च श्रोण्योः सोऽग्निः ॥ ६९ ॥

इति निगदव्याख्यातम् ॥ ६९ ॥

उभयतः प्रउगे तावदेव दीर्घचतुरस्रं कृत्वा
करणीमध्ये शङ्कवः स समाधिः ॥ ७० ॥

एतदपि निगदव्याख्यातम् ॥ ७० ॥

प्रउगं चतुरस्रं चिकीर्षन्मध्ये प्राञ्चमपच्छि-
द्य विपर्यस्योत्तरत उपधाय दीर्घचतुरस्रसमा-
सेन समस्येत्स समाधिः ॥ ७१ ॥

पुनरपि दीर्घचतुरस्रसमासेन समस्येत्स समाधिः ॥ ७१ ॥

उभयतः प्रउगं चेन्मध्ये तिर्यगपच्छिद्य पू-

र्ववत्समस्येत् ॥ ७२ ॥

ऋजुम् ॥ ७२ ॥

एतेनैव त्रिकर्णसमासो व्याख्यातः ॥ ७३ ॥

प्रकारेणेति शेषः ॥ ७३ ॥

पञ्चकर्णानां च प्रउगोऽपच्छिद्य ॥ ७४ ॥

पञ्चकर्णानां क्षेत्राणामेतेनैव प्रकारेण समासः । एककर्णानां द्वि-
कर्णानां क्षेत्राणामप्युक्तप्रकारेण समचतुरस्रं कुर्यात् ॥ ७४ ॥

उत्तरेषु पुरुषोच्चयेनैकशतविधादित्येतद्वक्ष्यामः ॥ ७५ ॥

उत्तरेषु पुरुषोच्चयेनेति यदुक्तमाचार्येण तत्रोच्यते—

आद्योभिर्द्विगुणस्त्रिगुणो भवतीति सर्वसमासः ॥ ७६ ॥

आद्यमग्निं चतुरस्त्रीकृत्य द्विकरणीसमासेन समस्येत् । त्रिपुरु-
षेऽप्येवं त्रिकरणीसमासेनेति शेषः । उभयत्राग्निमानाय द्विपुरुषा रज्जु-
रुत्पादयितव्या ॥ ७६ ॥

एकविंशतिविधो भवतीति पुरुषोऽभ्यासः ॥ ७७ ॥

पूर्वाग्निक्षेत्रप्रमाण एव पुरुषप्रमाणे क्षेत्राभ्यासः कार्यः ॥ ७७ ॥
तत्र प्रमाणमाह—

पुरुषाभ्यासे यावानग्निः सपक्षपुच्छविशेष-
स्तावच्चतुरस्रं कृत्वा तस्मिन्पुरुषप्रमाणमु-
पदध्यात् ॥ ७८ ॥

सपक्षपुच्छेऽग्नौ चतुरस्त्रीकृते पुरुषप्रमाणं क्षेत्रमवदध्यात् ॥ ७८ ॥
अत्राग्निप्रमाणाय पुरुषप्रमाणमाह—

समस्तं पञ्चदशभागान्कृत्वा द्वावेकसमा-

सेन समस्येत्स पुरुषः ॥ ७९ ॥

आद्योग्निरर्धाष्टमपुरुषप्रमाणः । पञ्चदशभागद्वयेन चार्धाष्टमविभागो भवति । आद्येपि चाग्नौ अर्धाष्टमविभाग एव पुरुषोर्धाष्टमविभाग एव भवति । इहापि पुरुषप्रमाण एव क्षेत्रे प्रक्षिते अर्धाष्टमविभागेन पुरुषविवृद्धिर्भवति । एवमेकशतविधात्पुरुषाभ्यासः कार्यः । तस्य दशमविभागेन पादमात्री भवति ॥ ७९ ॥

पञ्चविभागेन वृहतीं पुरुषं वा पञ्चमेनोभयतोऽपच्छिद्य पञ्चविभागान्समस्य तृतीयं निर्हृत्य तस्मिन्पुरुषप्रमाणेऽवदध्यादित्यपरम् ॥ ८० ॥

पुरुषस्य पञ्चविंशतिधा विभक्तस्य पञ्चसु भागेषु समसितेषु तृतीये च निर्हृते षोडशाङ्गुलो भवति । तत्पुरुषप्रमाणेऽवदध्यादिति । अपरमग्निक्षेत्रे समसिते पुरुषप्रमाणे च तन्नावहिते प्रतिपुरुषमष्टाङ्गुलान्यधिकानि भवन्ति ॥ ८० ॥

पञ्चदशविभागोऽष्टाङ्गुलम् ॥ ८१ ॥

अष्टाङ्गुलं भवति । उक्तार्थमेतत् ॥ ८१ ॥

पञ्चारत्तिर्दशवितस्तिर्विंशतिशताङ्गुलः पुरुषो द्वादशाङ्गुलं पदं पुरुषमित्येतस्मात्पुरुषाद्विज्ञेयम् ॥ ८२ ॥

एतदुक्तं भवति । अस्य विंशतिमो भागोऽङ्गुलम् । पञ्चमो भागश्चारत्तिः । स च चतुर्विंशत्यङ्गुलो भवति । दशभागाश्च वितस्तिः । स च द्वादशाङ्गुलो भवति । एवं नवविधादिष्वपि ज्ञेयम् ॥ ८२ ॥

पुरुषं वा पञ्चमेनोभयतोऽपच्छिद्य सप्तभागान्समस्य सप्तमभागमङ्गुलं निर्हृत्य पु-

रुषप्रमाणेऽवदध्यादित्यपरम् ॥ ८३ ॥

एवं द्विविधादिष्वपि ज्ञेयम् ॥ ८३ ॥

नारत्निवितस्तीनाऽ समासो विद्यते संख्या-
योगादिति श्रुतेः ॥ ८४ ॥

तस्य दशमेन पादमात्री भवतीत्येवमादि समानम् । सङ्ख्या-
योगो ह्यत्र भवति पञ्चारत्निरित्येवमादि । तच्च प्रतिपुरुषं प्रतिपुरु-
षमङ्गुलविवृद्धयैव सिद्धम् ॥ ८४ ॥

यथाग्निवेदीष्टकाप्रमाणं वर्द्धत इत्येतद्वक्ष्यामः ॥ ८५ ॥

यथा पुरुषोच्चयादग्निमानं वर्द्धते एवं वेदीष्टकाप्रमाणमपि
वर्द्धते । न हि वेदिविवृद्धिमन्तरेण पुरुषोच्चयादग्निमानं भवति । न
वेदीष्टकाविवृद्ध्या विना पुरुषोच्चयक्षेत्रं पूर्यते इति । तेन यथा पुरुषो-
च्चयस्तथा वृद्धिः । प्रतिपुरुषं प्रक्रमसप्तमभागविवृद्धिस्तादिदं ग्रन्थका-
रेणोच्यते ॥ ८५ ॥

या करणी चतुर्दशप्रक्रमान्सङ्क्षिपति त्रैश्व

प्रक्रमसप्तमभागान्तस एकशतविधे प्रक्रमः ॥ ८६ ॥

एवं प्रति पुरुषं प्रक्रमसप्तभागविवृद्ध्या वृद्धिर्भवति तथा च
सूत्रम् एकशतं प्रक्रमसप्तमभागाः प्रक्रमाः ॥ ८६ ॥

द्वितीये वा सप्तसु प्रक्रमेषु प्रक्रममवधाय

तस्य सप्तमभागेन प्रक्रमार्थः ॥ ८७ ॥

द्वितीयादिषु वा सप्तसु प्रक्रमेषु प्रक्रममवदधाति तस्य सप्तम-
भागेन प्रक्रमार्थः ॥ ८७ ॥

प्रक्रमेण वा सप्तमभागेन ॥ ८८ ॥

प्रक्रमार्थः ॥ ८८ ॥

आ एकशतविधानान्तःपात्यगार्हपत्ययोर्वृ-
द्धिर्भवति तावदेव योनिर्भवति न वै जातं
गर्भं योनिरनु वर्धत इति श्रुतेर्वृद्धेरत्यन्तं
प्रतिषेधो यावत्प्रमाणानि समचतुरस्राण्येकी-
कर्तुं चिकीर्षेदेकोनानि तानि भवन्ति तिर्य-
ग्द्विगुणान्येकत एकाधिकानि त्र्यस्रिर्भ-
वति तस्येषु तत्करोति ॥ ८९ ॥

यावद्भिः प्रमाणैश्चतुरस्रं कर्तुमिच्छति तावदेकोनं द्विगुणीक्रि-
यते तत्तिर्यङ्मानो तावदेकाधिकं चैकतो न्यतोपीति त्र्यस्रिर्भवति
तस्यैष्टचतुरस्रीकृता तावत्सङ्घिपति । चतुरस्रं यावद्भिः प्रमाणैः कर्तु-
मीषते एकोनद्विगुणीकृतैस्तैरञ्जुरेकाधिका निःत्र्यस्रीकृतेषु तस्य साम-
ग्न्यं तत्तत्सङ्घेपको भवेदिति । एकोनानि तिर्यग्द्विगुणान्येकाधिका-
नि कर्तुमिच्छति तत्परिच्छेदिका रज्जुर्द्विगुणी क्रियते तद्वेदिमानम
यद्द्वादशाङ्गुलं पुरस्तादपच्छिद्यत्येवमादिर्भवति । यतस्त्र्यस्रिचतुर-
स्रीकृतेषु यावन्तः सङ्घिपति चतुरस्रं तु यावद्भिः प्रमाणैः कर्तुमि-
ष्यते एकोनद्विगुणितैस्तु रज्जुरेकाधिकमिता त्र्यस्रीकृतेषु तस्यायाम-
स्य तत्सङ्घेपको भवेदिति इषुकरणी प्रोक्ता शुल्बकारेण चोदिता ॥ ८९ ॥

यथायूपं वेदिवर्धनमित्येतद्वक्ष्यामो या रज्जुरे-
कादशोपरवान्सङ्क्षिपति दश च रथाक्षांस्त-
स्या यश्चतुर्विंशो भागः स प्रक्रमः ॥ ९० ॥

एतच्च रथाक्षप्रमाणान्तरालपक्षे भवति ॥ ९० ॥

तेन वेदिमिथुनं यावत् ॥ ९१ ॥

यद्द्वादशाङ्गुलं पुरस्तादपच्छिद्य तद्यूपावध्या-

च्छङ्कोः पुरस्तात्प्राञ्चमवधाय तस्मिन्यूपा-
न्मिनोति पार्श्वयोर्वर्धिमन्तर्वेदीति श्रुतेरर्धका-
नित्येके प्रथमोत्तमौ प्रकृतिवत् ॥ ९२ ॥

या रज्जुरेकादशोपरवान्सङ्क्षिपति दश च रथाक्षानित्यादिरज्जुः ।
सैषा शिखाण्डनी वेदेर्भवति । भवन्ति चात्र श्लोकाः—

द्विहस्ते लक्षणं कुर्यात्त्रिहस्तो मध्यमः शिरः ।
शिरः पश्चाद्वितस्ति स्यात्पूर्वार्धं हस्त एव च ॥ १ ॥
सार्धहस्ते च पाशस्याद्वेदिः स्यात्पौर्णमासिकी ।
सङ्ख्याज्ञः परिमाणज्ञः समसूत्रनिरञ्जकः ॥ २ ॥
समभूमौ भवेद्विद्वाञ्छुल्बचित्पारिपृच्छकः ।
न जलात्सममन्यत्स्यान्नान्यद्द्रातात्प्रमा भवेत् ॥ ३ ॥
नान्यद्दूरं भ्रमादूर्ध्वं नान्यत्सूत्रादुर्ध्वं भवेत् ।
तिर्यङ्मान्याश्च सर्वाथैः पार्श्वमान्याश्च यांगवित् ॥ ४ ॥
करणीनां विभागज्ञो नित्योद्युक्तश्च कर्मसु ।
शास्त्रबुद्ध्या विभागज्ञः परशास्त्रकुतूहलः ॥ ५ ॥
शिल्पिभ्यस्थपतिभ्यश्च आददीत मतीः सदा ।
षडङ्गुलपरीणाहं द्वादशाङ्गुलमुच्छ्रितम् ॥ ६ ॥
जगठं चाव्रणं चैव शङ्कुं कुर्याद्विशेषतः ।
द्विवितस्तिप्रमाणस्तु खादिरो मुद्गरस्तथा ॥ ७ ॥
शङ्कुस्तेन निखातव्यस्तस्मात्तस्य परिग्रहः ।
एकतस्तु ऋजुस्तीक्ष्णः खादिरः सममायतः ॥ ८ ॥
शङ्कुः कार्यस्तु शुल्बज्ञैस्तस्यार्धं गमयेन्महीम् ।
प्रादेशमात्रो हविर्यज्ञे पूर्वलक्षणलक्षितः ॥ ९ ॥
शङ्कुरामशिराः कार्यस्तस्याऽप्यर्धं निखापयेत् ।
चतुरस्रं मुद्गरं कृत्वा षोडशाङ्गुलमायतम् ॥ १० ॥
अविद्धं क्रमणीयं च दारुमध्याच्च निर्मितम् ।
अजीर्णा ग्रन्थिनी सूक्ष्मा समा श्लक्ष्णा त्वरोमशा ॥ ११ ॥
रज्जुर्मानाधिका कार्या अध्वरे योगमिच्छता ।
शाणी वा बलबजी चैव वैणवी वा विधीयते ॥ १२ ॥

रज्जुस्तूभयतः पाशा त्रिवृता यज्ञकर्माणि ।
 रज्जुर्मुञ्जमयी कार्या शणैस्तु परिमिश्रिता ॥ १३ ॥
 कात्यायनो वदत्येवमखोडाकुशवल्बजैः ।
 नवके लक्षणं कुर्यात्त्रयीणि कुर्यात्त्रिषु त्रिषु ॥ १४ ॥
 उत्तमो नवकः पाशः सदसो मानमुच्यते ।
 पञ्चदशमथैकविंशतिकमपरं परतास्त्रिकं च ॥ १५ ॥
 द्वादशसु पाश उत्तम इति सोमे रज्जुमानमेतत् ।
 पदस्याक्षण्या तिरश्ची तयोरक्षण्या भवेत् ॥ १६ ॥
 सौत्रामण्या मिमातव्या वेदिः स्यात्सोमवत्तथा ।
 नीहारेण घनैर्वापि ज्योतिषामभ्रदर्शने ॥ १७ ॥
 अप्सु दीपं प्रगृह्णीयाद्यावत्तमसिदर्शने ।
 प्रमाणं च प्रमेयं च यच्चान्यद्भस्तुसंज्ञकम् ॥ १८ ॥
 सर्वं तच्छास्त्रतो ज्ञात्वा यज्ञे सिद्ध्यन्ति याज्ञिकाः ।
 यथा न क्षीयते मानं यथा च नाववर्धते ॥ १९ ॥
 यथा च रमते दृष्टिस्तथा योगं समाचरेत् ।
 अरन्तिश्चतुरस्रस्तु पूर्वस्याग्नेः खरो भवेत् ॥ २० ॥
 रथचक्राकृतिः पश्चाच्चन्द्रार्ध इव दक्षिणः ।
 अग्नीनां तु खरः कार्या मेखलात्रयसंयुतः ॥ २१ ॥
 द्वादशाङ्गुल उच्छ्राये विस्तारे चतुरङ्गुलः ।
 तन्तुः पुष्करनालस्य षड्गुणः परिवेष्टितः ॥ २२ ॥
 वत्सतर्यास्त्रिहायन्या बालेन सदृशो भवेत् ।
 त्रयस्त्रिहायनी बालाः सर्षपार्धं प्रचक्षते ॥ २३ ॥
 द्विगुणं सर्षपो विद्याद्यवः पञ्च तु सर्षपाः ।
 अङ्गुलस्य प्रमाणं तु षड्यवाः पार्श्वसंस्थिताः ॥ २४ ॥
 चतुर्विंशाङ्गुलो ऽग्निर्वितस्तिर्द्वादशाङ्गुलः ।
 व्यासस्यात्र प्रमाणं तु चतुर्न्यूनं शतं भवेत् ॥ २५ ॥
 पुरुषस्य प्रमाणं वै विंशतिस्तु शताधिका ।
 हिरण्यशकलार्थं तु हिरण्यं यस्य नोच्यते ॥ २६ ॥
 कृष्णलेनैव तद्व्याख्या यज्ञे सिद्ध्यति याज्ञिकी ।
 कृष्णलं त्रियवं मानं ताम्रायसमतः परम् ॥ २७ ॥

सुवर्णार्धं च माषाणां सुवर्णाश्च त्रिसप्तति ।
 त्रीणि चैव सहस्राणि दद्यादवहुसुवर्णके ॥ २८ ॥
 भूयः स्थपितो ज्ञात्वा संज्ञास्वन्यासु मानवित् ।
 स्वर्णकारो यथा भ्यासात्तथा भूयो विवर्धते ॥ २९ ॥
 ह्रसते शोषपाकाभ्यां द्वात्रिंशद्भागमिष्टका ।
 तस्माद्द्रुप्रमाणं तु कुर्यान्मानाधिकं बुधः ॥ ३० ॥
 अज्ञात्वा शुल्वसद्भावं यज्ञे सौत्रामणीसुते ।
 वेदिं ये कर्तुमिच्छन्ति गिरिं भिन्दन्ति ते नखैः ॥ ३१ ॥
 दण्डरज्ज्वर्धमभ्यस्य षष्ठे त्वर्धस्य लक्षणम् ।
 तथैव चेतरेत्रापि तिर्यङ्मानं यदृच्छया ॥ ३२ ॥
 यावत्प्रमाणा रज्जुः स्यात्तावानेवागमो भवेत् ।
 आगमार्धं भवेच्छङ्कुस्तर्धं च निरञ्छनम् ॥ ३३ ॥
 आधाने पदिकं कुर्यात् द्विपदः सौमिको भवेत् ।
 अग्नौ च त्रिपदं कुर्यात्प्रक्रमं यज्ञिको बुधः ॥ ३४ ॥
 कृत्तिका श्रवणः पुष्यश्चित्रास्वात्योर्यदन्तरम् ।
 एतत्प्राच्या दिशो रूपं युगमात्रोदिते पुरः ॥ ३५ ॥
 पञ्चाशच्छर्कराः पश्चात्पूर्वं देयास्त्रिसप्ततिः ।
 दक्षिणे तु प्रदातव्या दशपञ्च च सप्त च ॥ ३६ ॥
 शंस्यश्चतुर्विंशतिपार्श्वभागश्चतुर्दशभिः परिलेख्यस्तु नयं ।
 स्तथैव चाष्टद्विगुणैरथर्वस्त्रिशद्भिरायस्य हरेत्तृतीयम् ॥ ३७ ॥
 अग्रेरुदक्सार्धनवाङ्गुले मध्यं ततो लिखेत् ।
 वृत्तमेकोनविंशत्या प्राचीज्या मध्यगा भवेत् ॥ ३८ ॥
 उदगर्धं विहायार्वाक् खरोगर्नदक्षिणस्य तु ।
 सूत्रदोषदरिद्रस्य गूढमन्त्रस्य धीमतः ॥ ३९ ॥

समाप्तं क्रिया शैलवी कात्यायनमहात्मनः ॥ ४० ॥

एतच्च रथाक्षान्तरालपक्षे भवति । तेन वेदिद्वादशाङ्गुलं पुर-
 स्तादपच्छिद्येत्येवमादिर्भवति । न हि वेदिद्यूपयोरङ्गाङ्गलक्षणः संयोग
 इति सिद्धम् ॥ ९२ ॥

इति श्रीउपाध्यायकर्ककृतौ कात्यायनशुल्व-
 भाष्यं सम्पूर्णम् ।

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
हृष्टे तत्परिमाणम् ।	१९	२३	प्रतिकर्मोद्धरणप्रसङ्गे ।	२७	६
ऋजो यजूषि सामानि २०		५	अपवृत्तकर्मा लौकिको २७		९
तेषां वाक्यं निराकाङ्क्षम् २०		१८	अकरणोत्पत्तिरना-		
मिथः सम्बद्धम् ।	२१	५	रक्ष्यवाद	२७	१४
तेषामारम्भे ऽर्थतो	२१	१०	प्रकरणे चाविशेषात् ।	२७	२३
मन्त्रान्तैः कर्मादिः	२१	१७	दर्शनाच्च ।	२८	७
अनियमं वात्स्यः ।	२१	२१	वैकङ्कतानि पात्राणि ।	२८	१९
आदिं त्वाचार्याः ।	२२	३	खादिदः स्तवः ।	२८	२१
त आद्युक्ताः ।	२२	८	स्फ्यश्च ।	२८	२३
परादिना पूर्वान्तः ।	२२	११	पालाशी जुह्वः	२८	२५
उपांशुप्रयोगः श्रुतेः ।	२२	१६	वारणान्यहोमसंयु-		
न सम्प्रैषाः ।	२३	५	क्तानि ।	२९	२
कौशं बर्हिः ।	२३	१३	बाहुमात्र्यः स्तवः	२९	५
अर्थोत्परिमाणम् ।	२४	१	अरत्निमात्र स्तवो-		
अयुग्ध्रात्तुन युनानि ।	२४	६	ऽङ्गुष्ठपूर्व	३०	४
प्रागग्रे यून उदगग्रम्	२४	९	स्फ्योऽस्याकृतिराद-		
उदगग्रं प्रागग्रमिधमम् ।	२४	१०	र्शाकृतिः	३०	६
प्रत्यग्रन्थीनवगूहति ।	२४	१२	चात्वालोत्करावन्तरेण		
अष्टादशध्मे परिधि-			सञ्चरः ।	३०	९
वृक्षाणाम् ।	२५	१	प्रणीतोत्कराविष्टिषु ।	३०	११
एकविंति वा ।	२५	४	चोदिताभावे	३१	४
स्ततः परिधीनेके ।	२५	७	नियते सामान्यतः	३१	१०
अपरिमितं	२५	९	आरम्भान्नियमः ।	३१	२४
निरुप्याज्यं वेदोसीति	२६	४	दोषश्चासमाप्तौ	३२	२
कुशमुष्टिं सव्यावृत्तं	२६	९	दर्शनाच्च ।	३२	८
पशुब्रह्मवर्चसान्नाद्य-			अन्यार्थं दर्शनं	३२	१२
कामा	२६	१३	अन्यार्थं पुनर्ग्रहणम्	३३	१
आमुष्मादिति कर्मसु			व्रते प्रसङ्गो न निय-		
तच्च ।	२६	१५	मशब्दात्	३३	९
अन्तवचने च ।	२७	४	शब्दे ऽविप्रतिपत्तिः ।	३३	२२

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
प्रतिष्कर्माद्धरणप्रसङ्गे । २७	२७	६	सोमेन जात्यभावात् । ३४	३४	७
अपवृत्तकर्मा लौकिको २७	२७	९	आज्ये चादर्शनात् । ३४	३४	१३
अप्रकरणोपतिरनार-			पशौ मन्त्रवर्णात् । ३५	३५	१
भ्यवाद २७	२७	१४	श्रुतेश्च । ३५	३५	५
प्रकरणे चाविशेषात् । २७	२७	२३	विकल्पे प्रवृत्तं कर्मा-		
दर्शनाच्च । २८	२८	७	न्तरत्वात् । ३५	३५	१३
वैकङ्कतानि पात्राणि २८	२८	१९	प्रतिनिधौ तत्कालात् । ३५	३५	२२
खादिरः स्तुवः । २८	२८	२१	अर्थद्रव्यविराधे ३६	३६	१०
स्फ्यश्च । २८	२८	२३	गुणद्रव्ययोर्द्रव्यं ३६	३६	१७
पालाशी जुह्वः २८	२८	२५	न समत्वात् । ३६	३६	२३
वारणान्यहोमसंयु-			गुणानुग्रहात् । ३७	३७	३
क्तानि । २९	२९	२	कर्मणामानुपूर्व्यं ३७	३७	१०
बाहुमाज्य स्तुवः २९	२९	५	अर्थनिवृत्तेश्च । ३७	३७	१५
अरतिमात्र स्तुवोऽङ्गु-			स्याद्गानुपूर्व्यनियमः ३७	३७	१९
ष्ठपर्व ३०	३०	४	प्राकृतं च विकृतौ । ३८	३८	१०
स्फ्योऽस्याह्यतिराद-			विरोधेऽस्तत्परत्वात् । ३८	३८	२८
र्शाकृतिः ३०	३०	६	श्रुतिः क्रमादानुमा-		
प्चात्वालोत्करावन्तरेण			निकत्वात् । ३९	३९	४
सञ्चरः । ३०	३०	९	मन्त्रचोदनयोर्मन्त्रबलं ३९	३९	१७
प्रणीतोत्कराविष्टिषु ३०	३०	१४	न समत्वात् । ४०	४०	१
चोदिताभावे ३१	३१	४	गुणानां तु भूयस्त्वात् ४०	४०	५
नियते सामान्यतः ३१	३१	१०	तुल्यसमवाये ४०	४०	१५
आरम्भान्नियमः । ३१	३१	२४	नैककर्मणि सम्बन्धात् ४१	४१	१७
क्षोषश्चासमाप्तौ ३२	३२	२	ग्रहणसादेनावदान-		
दर्शनाच्च । ३२	३२	८	प्रदानेषु ४२	४२	३
अन्यार्थं दर्शनं ३२	३२	१२	न द्रव्यभेदे ४२	४२	७
अन्यार्थं पुनर्ग्रहणम् ३३	३३	१	प्रवृत्ते नियतं ४२	४२	१६
व्रते प्रसङ्गो न निय-			षोडाशिनितु ४३	४३	७
मशब्दात् । ३३	३३	९	अनियमः फलसंयुक्तेषु ४३	४३	१५
शब्दे ऽविप्रतिपत्तिः । ३३	३३	२२	क्रमो विध्यर्थः ४३	४३	१२

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
अवत्तनाशे	४४	५	कर्मणां युगपद्भाव-		
न पूर्वशेषात् ।	४४	१२	स्तन्त्रम् ।	५५	९
अचादितत्वाच्च ।	४४	१८	शक्यपुरषार्थकृत	५५	१७
स्विष्टकृद्दानुपूर्व्य-			फलकर्मदेशकाल	५६	१७
यागात् ।	४५	१	तद्भेदे भेदः ।	५७	८
गुणहानौ तु	४५	७	देशकालौ विरोधे	५७	११
न देवताग्निशब्दक्रियाः	४५	२०	अहर्गणे सुब्रह्माण्यायाः	५८	२३
कामं देवताम् ।	४६	१०	तन्त्रकालकर्म-	५९	१
प्रतिषिद्धं प्रत्यवायात् ।	४६	१५	एकद्रव्ये कर्मावृत्तौ	५९	१९
स्वामी फलयोगात् ।	४७	१	न ग्रहणलवन-	६०	३
गुणेषु प्रतिनिधिः	४८	१	वचनादाज्ये ।	६०	९
सत्त्वेषु तु श्रुतेः ।	४८	५	मुष्टौ चोत्तमे ।	६०	१३
स तद्धर्मा कर्मयोगात् ।	४८	९	स्वप्ननदी तरणाववर्षणा	६१	२
सत्त्वाणि ब्राह्मणानां	४८	४७	न निमित्तभेदात् ।	६१	१२
एककल्पानामवैगुण्यात्	४९	११	अप्रधानकालः-	६१	१५
न परार्थत्वात् ।	४९	२९	यूपः ।	६१	२०
वैश्यराजन्ययोगार्हपतेः	५०	२	स्वरश्च संस्थावचनात्	६२	१
सहस्रसंवत्सरम-			तन्निवृत्तेश्च ।	६२	६
नुष्याणां	५१	३	कर्मणि पुरुषाणाम् ।	६२	१२
स्याद्देहानित्यत्वात् ।	५१	१०	प्रधान ऽ स्वामी		
तस्य च कार्यत्वात्	५१	१५	फलयोगात्	६२	१६
नामम्भवात् ।	५२	१	पुरुषयोगिमन्त्र	६३	२
शास्त्रसम्भवादिति	५२	४	वचनादन्यत्	६३	११
नादर्शनात् ।	५२	८	शेषमिदं यथासंख्यम्	६४	१
कुलसत्त्वामिति	५३	१२	उपवीतिनः ।	६४	४
साम्युत्थानमिति	५३	१५	प्राञ्च्युदग्वा ।	६४	६
अन्हां वा शक्यत्वात् ।	५४	२	आवृत्तिसामन्तेषु	६४	८
श्रुतिसामर्थ्यात् ।	५५	३	विपर्यस्य पित्र्येषु तु	६४	१०
प्रकृत्यनुग्रहाच्च ।	५५	६	प्रधानद्रव्यव्यापत्तौ	६५	३
			गुणानामेकार्थानां	६५	११

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
न कृतत्वात् ।	६५	१७	पश्चाद्यजमानो	७४	५
अनारभ्यत्वात् ।	६६	१	अध्वर्युः कर्मसु	७४	७
दर्शनाच्च ।	६६	४	वचनविरोधाभ्यामन्य	७४	१२
श्रुत्यानर्थक्यमिति			हविष्पात्रस्वाम्यु-		
चेत् ।	६६	९	त्विजां	७४	१५
कालान्तरेऽर्थवत्त्वं			पूर्वं पूर्वमन्तरम् ।	७४	१७
स्यात् ।	६६	१२	मृत्विजां च यथा-		
धर्ममात्रेषु समुच्चयो	६६	४	पूर्वम् ।	७५	१
होत्राधानयोः ।	६७	१४	न वा चोदितत्वात् ।	७५	४
न याज्यानुवाक्यासु	६७	२१	गार्हपत्ये संस्काराः ।	७५	९
दर्शनाच्च ।	६१	१	श्रपणं वाहवनीये ।	७५	११
प्रायाश्चित्तेषु दोष-			घृतमाज्ये लिङ्गात् ।	७६	५
नाशात् ।	६८	८	तस्य होमो नादेशे	७६	१५
नाश्रुतेः ।	६९	२	चात्वालात्पुरीषम् ।	७६	१
प्रत्ययाच्च ।	६९	४	आहवनीययजतयो		
स्याद्वा दर्शनात् ।	६९	८	ध्रुवायाः ।	७७	३
नान्यार्थत्वात् ।	६९	१४	इडाप्राशिन्नाघारांश्चैके	७७	१७
मन्त्रे स्वरक्रिया	७०	७	प्राञ्चाऽघारौ ।	७८	१
भाषिकस्वरो	७६	१२	विदिशावेके ।	७८	३
तानो वा नित्यत्वात् ।	७१	३	आहवनीये होमाः	७८	५
एकश्रुतिदूरात्सम्बुद्धौ	७१	७	जुहोत्रचने ।	७८	८
संख्याविकल्पो	७२	२	सकृद्गृहार्थावापतेः ।	७८	१३
उपध्यवसाध्युध्नीव-			अवषट्कारातिरेकाच्च ।	७९	१
निष्ठुसु	७२	१४	वीहीन्यवान्वा हविषि ।	७९	९
चोदनागुणेषु च	७३	१	तस्या द्विवद्यति ।	७९	११
गार्हपत्याहवनीयौ	७३	८	त्रिर्जमदग्नीनाम् ।	७९	१४
निवृत्यावृत्य	७३	१०	पश्चात्तृतीयम् ।	७९	१७
अतीत्य निष्क्रमणम् ।	७३	१३	सर्वेषां वोभयमवि-		
उत्तरत उपचारो यज्ञः ।	७३	१७	धानात् ।	८०	२
दक्षिणतो ब्रह्म	७१	१	मध्यात्पूर्वार्धाच्चा	८०	८

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
मान्नावहधिपयसोः ।	८०	१४	पाणिभ्यां जुहं	८८	१
आद्यन्तयोराज्यम् ।	८०	१६	वाच्यफलेषु स्वर्गः	८८	८
एकप्रत्यवायः स्वि-			एककर्मणि	८८	१७
ष्टकृतः ।	८०	१९	दानवाचनान्वारम्भेण	८९	१
द्विश्चाभिधारणम् ।	८१	१	खातलूनछिन्नावहत	८९	५
अवदाय प्रत्यभिधारणं	८१	३	रौद्रः राक्षसमासुरमा	९०	१
सर्वहुत एककपालः ।	८१	६	द्वितीयोऽध्यायः ।		
अनुवाचनप्रैषो	८१	९	पूर्वो पौर्णमासी	९३	१८
आश्राव्यप्रैषे च ।	८१	११	अग्न्यन्वाधनमध्वर्युः	९६	९
अमुं यजेति ।	८२	२	ममाग्ने वर्चा विह-		
प्रैषानुवाचने	८२	५	वेष्ट्वस्तु	९६	१०
असावित्यपनोदे ।	८२	९	तूष्णीं द्वितीयाम् ।	९८	५
सवषट्कारासु	८२	१४	एवमितरयोरग्न्योः ।	९८	७
सह वा ।	८२	१८	महाव्याहृतीभेर्वा	९९	१४
उभयत आज्यहविषः ।	८३	३	तूष्णीं वा यथापूर्वम् ।	९९	२७
सह वा ।	८३	५	अहनि माऽसमैथुने		
वर्तमानोपदेशाच्चोद-			वर्जयेत्	१००	२२
नाशब्दात्	८३	१८	केशश्मश्रुवपत्ते	१०१	३
श्रुत्यर्थाभावाच्च	८४	७	अपराह्णे व्रतोपायन्न	१०१	८
तवैचेति वचनात् ।	८४	१२	अन्तरेणापराग्नी		
निर्देशात् ।	८४	१७	गत्वा	१०२	१६
कर्मचोदकः ।	८४	२१	सत्यवाद्यतः ।	१०३	२१
मन्त्रो वा समभिव्या-			कर्माङ्गमुत्तरे सत्य-		
हारात् ।	८४	२५	वदन्मिति ।	१०३	१०
अर्थप्रसङ्ग्यया	८६	२०	वृक्षारण्याषैधीनाम-		
चर्मण्युत्तरलोमानि	८७	१	श्नीयाद्वा ।	१०३	२१
अवरोक्तमुत्तरहविषि ।	८७	३	आहवनीयगृहशा-		
एकद्रव्ये साज्ये	८७	६	यधो	१०४	३
स्मर्येतान्यत्र ।	८७	९	सद्यो वा प्रातः ।	१०४	९
कुशैरसत्सु ।	८७	१२			

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
अग्निहोत्रं हुत्वा			निदध्यात वाऽसदेशोऽ११२		७
ब्रह्माणं	१०५	१	प्रक्षाल्य पात्रं नाभिमाम्		
वृत्तो जपत्यहं	१०५	११	लभने	११२	१०
वाचस्पते यज्ञंगोप-			एतं त इति समिदा	११२	१८
येत्याह ।	१०६	३	प्रतिष्ठेति ब्रह्मद्वा ।	११२	२३
अपरेण वाहवनीयं	१०६	२५	कर्मापवर्गेऽभिमधमा-		
अहे दैधिषव्योदत	१०७	१	दधति	११३	३
ब्रह्मसादनाचृणं	१०७	९	एतद्ब्रह्मत्वमिष्टि-		
इदमहं वृहस्पतेः	१०७	११	पश्वोः ।	११३	१४
ब्रह्मसदन आहव-			गार्हपत्यमुत्तरेणोदपात्रं-		
नीयमुख	१०७	१४	निधायाम्	११४	१
वाग्यत आनुयाज-			ब्रह्मन्नपः प्रणेष्यामि	११४	१३
प्रसवात् ।	१०८	१	अनुज्ञात उत्तरेणा-		
भागपरिहरणादि वा ।	१०८	३	हवनीयं	११५	३
आवृताऽवषट्कारास्तु	१०८	११	सान्तरेण गच्छेयुः ।	११५	१६
अत्र वा वृत्तोपायनम्	१०९	२५	काऽस्यवानस्पत्यमा-		
व्याहृत्य वैष्णवं	१०९	२७	निकैर	११५	१९
अध्वर्युश्च ।	११०	१	तृणैरग्निं परिस्तीर्य	११६	२२
प्रणय यज्ञं	११०	१०	यजमानो वा	११८	९
एवमामन्त्रित ओ३म्-			शूर्पाभिहोत्रहव		
कारेण	११०	२०	ण्यर्थवन्च ।	११८	११
वृहस्पते परिगृहाण	१११	१	अपणस्य पश्चादु-		
प्रजापतेनुब्रूहि			त्तरतो वा ।	१२०	१
यज्ञमिति	१११	६	कर्मणे वामिति-		
देवता वर्द्धयत्वमिति	१११	८	शूर्पाभिहोत्र	१२०	३
मित्रस्य त्वा चक्षुषा	१११	१२	प्रतपनं प्रत्युष्टं निष्टम्		
देवस्यत्वेति			मिति वा ।	१२०	११
प्रगृह्णाति ।	१११	२४	गच्छत्युर्वन्तरिक्षमिति	१२०	१३
पृथिव्यास्त्वेति सादय	१११	१६	धूरसीति धूरभिम-		
धुनरादाय देवस्य त्वे	११२	१	शनम् ।	१२१	५

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
देवानामित्युपस्तम्भ-			तास्यानं तयोः ।	१२८	९
नस्य	१२१	२०	सव्यं कृत्वा दक्षिणो-		
विष्णुस्त्वेत्यारो-			नोदिङ्गयति	१२८	१२
हणम् ।	१२३	१३	प्रोक्षिता स्येति तासां		
प्रेक्षत उरु वातायेति-			प्रोक्षणम् ।	१२८	१८
हविष्यान् ।	१२३	३७	हविश्चाग्नये त्वा	१२९	६
अपहतमिति निरस्य-			यथा देवतमन्यत् ।	१२९	१०
त्यन्यत् ।	१२३	२५	पात्राणि दैव्यायेति ।	१२९	१२
अविद्यमाने ऽभि-			असञ्चरे प्रोक्षणी-		
मृशेत् ।	१२४	२	निधाय ।	१२९	२२
यच्छन्तामित्यालभते ।	१२४	६	शर्मासीति कृष्णा-		
देवस्य त्वेति गृह्णा-	१२४	१३	जिना	१३०	९
एवमग्नीषोमीयम् ।	१२४	२०	अपेत्य पात्रेभो	१३०	१६
यथा देवतं मन्यत् ।	१२५	५	प्रत्यग्ग्नीवमास्तृणाल्य	१३१	१
भूनाय त्वेति शेषा	१२५	१७	सव्याश्चूये निदध्यात्सु	१३१	३
स्वरिति प्राङ्क्षते ।	१२६	१	प्रतिवेत्युभयोः ।	१३१	७
हृहन्तामित्यव-			हविरावपत्यग्नेस्त-		
रोहानि ।	१२६	६	नूरिति ।	१३१	१९
गच्छत्युर्वन्तरि-			वाचं विसृजते ।	१३२	६
क्षमिति ।	१२६	८	यजमानश्च ।	१३२	९
पात्र्यां वा स्फ्योप-			हविष्कृता वा ।	१३२	११
हिनायाम् ।	१२६	१२	नानावीजेष्वन्ते-		
धूरिषारोहणानि			सामर्थ्यात् ।	१३२	१६
पात्री	१२६	१५	गृहदग्रावेति मुस-		
हृहन्तामित्यु-			लमादत्ते ।	१३२	२४
त्थानम् ।	१२७	२	स इदमित्यवदधाति ।	१३२	२६
कुशौ समावप्रशीर्णाग्रा-			हविष्कृदेहीति-		
वनन्तर	१२७	४	त्रिराह्वयति ।	१३३	४
त्रीन् वा ।	१२७	८	अतः पन्थवहन्त्य-		
हविर्ग्रहण्यामपः			न्यो वा ।	१३३	७
कृत्वा ताभ्या	१२८	३			

सूत्राणि	पृ०	पं०
आह्वयत्याहन्त्यन्यो-		
हृषतुप	१३३	१९
वर्षवृद्धमसीति शूर्प-		
मादत्त ।	१३४	१०
प्रतित्वेति हविरु-		
द्रपति ।	१३४	१२
परापूतमिति निष्पु-		
नाति ।	१३४	१४
अपहनमिति तुषा-		
निरस्यति ।	१३४	१५
वायुर्व इति विवि-		
नक्ति ।	१३४	१८
देवो वै इति पाठ्या-		
मोप्या	१३५	१
त्रिः फलीकरोति-		
देवेभ्यः	१३५	४
फलीकृत्य कणान्नि-		
दधाति ।	१३५	१०
पेषणोपधाने युगपत् ।	१३५	१३
धृष्टिरसीत्यु पवेष-		
मादाया	१३५	१८
आदेवयजमित्यङ्गा-		
रमाहृत्य	१३६	१२
अमुष्येति द्विषच्छब्दे	१३६	२३
अन्यत्रापि	१३६	२८
सव्याङ्गुल्याशुन्येङ्गारं	१३६	३
धरुणमिति पश्चात् ।	१३७	९
पुरस्ताद्धर्त्रमिति ।	१३७	११
विश्वाभ्य इति-		
दक्षिणतः ।	१३७	१२

सूत्राणि	पृ०	पं०
तूर्णी वा ।	१३८	४
एवमेकादशाम्रीषो-		
मीयस्य ।	१३८	६
अधिकं दक्षिणतः ।	१३९	१
भृगूणामित्यङ्गारै-		
रभ्यूहति ।	१३९	४
उपसर्जनीरधिभ-		
यति ।	१३९	११
कृष्णाजिनमादत्ते-		
पूर्ववत्	१४०	७
तस्मिन् हृषदं धिष-		
यासीति ।	१४०	११
पश्चाच्छम्यामुपोह-		
त्युदीची	१४०	१४
हृषद्युपलां धिषणा-		
सीति ।	१४०	२२
धान्यमसीनि तण्डु-		
लानोप्या	१४१	१
दीर्घामिति कृष्णा-		
जिने प्रोहति ।	१४१	१७
चक्षुषे त्वेतीक्षते ।	१४१	२०
पिष्यमाणेषु निर्वप-		
त्यन्यो	१४१	२३
पाठ्याऽ सपवित्रा-		
यां	१४२	१४
अपणस्य पश्चादुपवि	१४२	१९
उपसर्जनीरान-		
यत्यन्यः ।	१४२	२१
पवित्राभ्यां प्रति-		
गृह्णाति	१४३	२

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
संयौति जनयत्यै-			औषधीनां मूलान्युच्छे-		
त्वेति ।	१४३	७	त्तवै	१४९	२८
समं विभज्यासः	१४३	९	आहार्यपुरीषां पशुकाम-		
यथादेवतमन्यत् ।	१४३	२१	स्य	१५०	१४
इषे त्वेत्याज्यमधिभ्रय-			वेदिं परिस्समुह्य वित्-		
त्यन्यः ।	१४३	२३	तीये	१५०	१७
अपत्नीकस्याहवनी-			देवस्य त्वेति स्फ्यमादाय-		
ये तच्छरा	१४४	१०	सतृणः	१५०	२४
घर्मोसीति पुरोडाशौ-			नोपस्पृशेत्पृथिव्या-		
युगपत् ।	१४४	१७	त्मानौ	१५१	१३
उरु प्रथा इति-			वेद्यां तृणं निदध्यात्यु	१५२	३
प्रथयति	१४५	३	पृथिविदेवयजनीति-		
अग्निष्ट इत्यङ्गिरमिमृ			तृणे	१५२	८
शति	१४५	१४	व्रजं गच्छेति पुरीषमा-		
पर्यग्निकरोत्यन्तरितः-			दत्ते ।	१५२	१६
रक्षो	१४५	१६	वर्षतु त इति वेदि-		
देवस्त्वेति श्रपणाम् ।	१४६	३	प्रेक्षते ।	१५२	१८
माभेरित्यालभते ।	१४६	५	बध्नाने त्युत्करे-		
अतमेरुरिति श्रुताव	१४६	११	करोति	१५२	२०
पाङ्गङ्गुलिप्रक्षालनमा-			प्रहरणशेषो वा विशे-		
संज्यो	१४६	९	षोप	१५२	२२
अन्वाहार्ये दक्षिणा-			अपाररुमिति द्वितीयं	१५३	१४
भाव	१४७	९	अभिन्यस्यत्यग्नीकुत्त-		
अन्न वा व्रनोपाय-			रम	१५३	२०
नम् ।	१४८	४	द्रव्सस्त इति तृती-		
अपरणाहवनीयं वेदि-			यम् ।	१५३	२७
खनति	१४८	६	तूष्णीं चतुर्थः		
आमूलोच्छेदनादोषधी-			सतृणम् ।	१५४	१
नाम् ।	१४९	९	पूर्वं परिगृहं परिगृ-		
			ह्णाति	१५४	३

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
अत्र वेदिकरंगम् । १५५	१५५	१६	सम्मार्जनान्यपा-		
उत्तरं परिग्रहं परिगृ-			स्यति । १६३	१६३	११
ह्णाति १५५	१५५	१९	आहवनीये प्रासन-		
पूराकूरस्येत्यनुमर्ष्टि १५६	१५६	३	मेके । १६३	१६३	१४
अध्वयि वेदिं प्रोक्षणी-			पत्नीऽ सन्नहति		
धारयति । १५६	१५६	९	प्रत्यक् १६४	१६४	२
अन्योऽथ स्फ्यमुच्य-			दक्षिणां पाशमुत्तरे १६४	१६४	२०
स्याद् १५६	१५६	१३	न ग्रन्थिं करोति । १६५	१६५	१
यथा प्रेषितमन्यः			ऊर्जेत्वेत्याज्यमुद्धास्य १६५	१६५	३
पराधिकारात् १५७	१५७	१५	वेद्यां करोत्यपरं प्रो-		
क्षयं वा अविरोधात् १५७	१५७	२७	क्षणीभ्यः १६५	१६५	१२
प्रेषयचनाच्च । १५८	१५८	१२	आहवनीये वा कृत्वा १६५	१६५	१४
प्राक्स्तरणाद्धेदि			सवितुस्त्वेत्याज्य-		
नावमृशेत् । १६०	१६०	२०	मुपुनाति १६६	१६६	१
शृणानि च हवीऽभ्या १६०	१६०	२३	आज्यमवेक्षते तेजो-		
अङ्गुष्ठाङ्गुलिभ्यां १६०	१६०	२६	सीति १६६	१६६	७
आपन्नं तृणां नि-			स्त्वेत्याज्यग्रहणं		
रस्तेत् । १६१	१६१	८	चतुर्जुहां १६६	१६६	९
द्विषतो बध इति १६१	१६१	१०	अष्टावुपभृत्यलपीयो-		
अवनिज्यपाणी			ऽनुयाजऽश्चेत् १६७	१६७	१
अपरेण १६१	१६१	१३	चतुरन्यत्र प्रतिवि-		
द्वध्मवर्दिश्च । १६१	१६१	१७	भागात् । १६७	१६७	८
पूर्वमिध्मम् । १६१	१६१	१९	पश्वातिथ्यादर्शनाच्च १६७	१६७	१५
प्रणीता दक्षिणेन			न कृत्स्नोपदेशात् । १६७	१६७	२२
वाह्य । १६२	१६२	१	पश्वातिथ्ययोर्व-		
स्त्वं प्रतप्य १६२	१६२	३	चनःत् । १६८	१६८	२
प्रतप्य प्रतप्य प्रय-			धुवायां च जुह्वत् । १६८	१६८	१८
च्छति । १६२	१६२	१५	द्वध्मं प्रोक्षति वि-		
अनिशितेति स्त्वं च । १६३	१६३	३	स्त्रऽस्य १६८	१६८	२२
तूष्णीं प्राशिन्नहरणऽ १६३	१६३	५			

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
शेषं मूलेषूपसिञ्च-			नासु चेच्छन् १७७	४	
त्यदित्यै १६९	११		तयोः प्रस्तरं स्तृणा-		
पवित्रे निधाय प्र-			त्यूर्णे मृदसमिति १७७	१२	
णीतासु १६९	२१		अभिनिदधान्यात्वा		
ब्रह्मणे प्रदाय सन्नहनं १६९	२८		वसव इति । १७७	१६	
उपपत्त्या वा । १७०	७		सव्याशुन्ये जुहं प्र-		
बहुलम् । १७०	८		तिशु श १७८	३	
अधरमूलम् । १७०	१०		एवमितरे उत्तराश्यां १७८	२२	
प्रश्चादपवर्गम् । १७०	१२		पुरोडाशावभिघार्यो-		
प्रवृहन्वा । १७१	३		द्वास्योऽंस्तीर्णे निधा-		
अत्रोद्वासनमाहवनी-			यानक्ति यस्त प्राणः १७९	१२	
यश्चापिणः । १७१	१०		यथा देवतमन्यत । १८०	१	
इध्मात्सैमिधमादा-			प्रत्यनक्ति कपालानि		
वाहवनीयं १७१	१३		यानि १८०	३	
उल्मुके उदूहल्यनु-			तूर्णी भाव १८०	९	
याजाश्चेत् । १७१	१८		संख्ययोद्वासयति । १८०	११	
परिधीन्परिदधात्या-			प्रियेण धाम्नेति		
द्रानैकवृक्षीयात् १७२	११		हवीर्दृषि १८०	२६	
प्रथमं परिधिः समि-			पाहि मामित्यात्मा-		
धोषस्पृश्य १७४	७		नम् । १८१	५	
अनुपस्पृश्य द्वितीयाः			अत्र वा व्रतोपायनम् । १८१	९	
समिदसीति १७४	१३		तृतीयोऽध्यायः ।		
सूर्यस्त्वेति जपत्या १७४	१५				
बृह्य वेदिं बर्हि-			होतृषदनं कृत्वा प-		
स्तृणे १७५	३		रेण वेदिः १८२	२	
अन्ये वायुक्तत्वात् । १७५	१०		होतरिति चैकं । १८३	१२	
अन्यत्रापि तृयार्थ			प्रथमस्थाने प्राक्स्त्रि-		
इति । १७६	१		ष्टकृतः । १८३	१६	
यूपाजने च सर्पिः । १७६	११		मध्यमेनेडायाः । १८३	१८	
पुरोडाशप्रयस्याधा-			शेषमुत्तमेन । १८३	२०	

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
सन्तन्वञ्चिव मेऽनुब्रू-			अस्तु भौषडित्य-		
ह्रीत्याह यजमानः। १८४		३	ग्रीत् । १९०		२१
अङ्गुष्ठाभ्यां चाव-			वेदिवर्हिरिध्मशक-		
बाधते १८४		९	लमपच्छिद्यैके १९०		२३
अभावे द्विषन्तं भ्रातृ-			एवऽ सर्वत्राश्रुतप्र-		
तृव्यमिति वा । १८४		२४	त्याश्रुतेषु। १९१		१
यावत्सामिधेनी वेदे-			अथ प्रवृणतिभिर्देवो १९१		८
दमहं १८५		८	अमुवदमुवदिति य-		
प्रतिप्रणवमाधानम् । १८५		२०	जमानार्षेयाण्याह। १९२		१५
समिद्ध इति प्रागतः १८६		४	यावन्तो वा मन्त्र-		
अनुवचनान्ते वेदेना-			कृतः । १९२		२०
हवनीयं १८६		१८	पुरोहितार्षेयेण वा । १९३		६
इध्मसन्नहनैरनुपरि-			क्षत्रियवैश्ययोश्च		
धिसम्माद्यर्घ्यमे-			नित्यम् । १९३		८
वाजजिदिति १८७		११	मनुवदिति वा सर्वे-		
तूष्णीमुपरि । १८७		२२	षाम् १९३		११
अपरमाहवनीयाद्-			ब्रह्मण्वदाचवक्षद्		
जलिं करोति १८७		२८	ब्राह्मणा १९३		१२
अप उपस्पृश्य सुयमे-			उपाऽशु वा । १९४		३
म इति १८८		७	सम्पृष्टा उपविशतः। १९४		६
परिधीनपरेण सञ्चरो			अग्निर्होतेति स्मृता-		
होष्यतः । १८८		२४	पादनं १९४		९
सध्येनेतो दक्षिणेना-			घृतवतीमिस्त्युक्ते स्मृता-		
मुनः । १८९		३	वादाया १९४		१३
वसुमतीमित्यवस्था-			यज यजेति शेषम् । १९४		२०
येत इन्द्र १८९		१६	ध्रुवस्तिष्ठन् । १९५		१
आघार्यासऽ स्पर्शय-			पूर्वं पूर्वं वाभिक्रामम्। १९५		३
न्स्मृचावेत्य १९०		३	उपभृतो जुह्वामान-		
निधायिध्मसन्नहना-			यत्य १९५		७
न्यादाय १९०		१६	एवं प्रवृद्धौ । १९५		११

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
अनुयाजेषु ।	१९५	१३	होता वषट्कारात् ।	२०१	३
उत्तरां जुहुमभ्युक्ष	१९६	१	सोमं च ग्रहं गृहीत्वो-		
एवऽ सर्वत्र ।	१९६	६	पाकरणात् ।	२०१	६
नाभिदेशे धारणम् ।	१९६	१०	उपाकृत उद्गातार आ		
प्रयाजानुमन्त्रणमेको			होतृप्रैषात् ।	२०१	८
ममैका तस्य	१९६	१५	होता वषट्कारात् ।	२०१	१२
एवं मिथुनैर्यथासं-			आग्नेयमुत्तरपूर्वाद्धे	२०१	१३
ख्यम् ।	१९६	२०	समिद्धतमे वा ।	२०१	१८
न तस्य किञ्चनेति			हविर्भ्यां च	२०१	२१
पञ्चमे ।	१९६	२५	पुरांडाशावन्तरेणाग्नी-		
त्रिविमानपचिति-			षोमा	२०२	३
मान्यशस्त्री	१९७	२	विष्णुर्वामावा-		
अगन्तूनां चतुर्थप-			स्यायाऽ	२०२	६
ञ्जमाभ्याऽ	१९७	१०	यावद्विब्रुत्तरार्द्धा-		
प्रथमचतुर्थाभ्यां वा	१९७	१७	च्छिष्टकृत् ।	२०२	९
सर्वांश्चोत्तमनोपायि-			तत एव होमः ।	२०२	१३
त्वात् ।	१९७	२३	नाज्यादशेरात् ।	२०३	४
एत्य जुह्वाभिधारणं	१९८	६	असऽसृष्टामाहुतिभिः ।	२०३	१०
आज्यभ गाभ्यां च-			निधाय सञ्चरमङ्गुक्ष्य	२०३	१४
रत्याग्नेयेन	१९९	६	भागांश्च	२०४	२३
चतुरवत्तऽ सवपद			अध्वर्युसञ्चरेण ब्रह्मणे		
कारासु ।	१९९	१३	प्रदाय	२०४	२८
अनिधायान्वदाया-			यजमानभागं पूर्वाद्धा-		
वदाय—	१९९	१६	हविर्धं प्रशीर्य	२०५	१३
अनुगृहीत्युक्त्वा नाप-			इडाऽ होत्रे प्रदायावि-		
व्याहरद्धोता	२००	१३	सृजन्	२०५	१८
आश्रावितेऽग्नीदाप्रत्या-			इडां प्रातिगृह्य	२०५	२२
श्रावण त्	२००	१७	अवान्त ङामादधाति		
प्रत्याश्राविते ऽध्वर्युः			पूर्ववत् ।	२०६	९
होतृप्रैषात् ।	२०१	१	इडांश्च ।	२०६	१४

सूत्राणि	पृ०	पं०
सर्वेऽन्वारभन्ते ।	२०६	१६
इडोपहृतं तत्पुच्यमाने		
आग्नेयं	२०६	२०
तं चतुर्धा कृत्वा ।	२०७	३
बर्हिषि ऋत्विगभ्य		
आदिशति ।	२०७	८
उगौ वाविवशेषात् ।	२०७	११
अत्र पितर इति		
यजमानो जपति ।	२०८	१०
विसृज्यामी मदन्तेति ।	२०८	१३
एकैकमाहरति ।	२०८	१८
द्यावापृथिव्योरुपह्ना-		
नेऽग्नीध्रे	२०८	२२
प्राश्नात्युपहृता पृथिवी		
इति ।	२०९	१
आशान्ताने मयीदमिति	२०९	५
उपहृतां प्राश्नन्ति		
युक्ताः ।	२०९	२३
पवित्रयोर्माजयन्ते		
परेण वेदिः	२०९	१६
यजमानस्य प्राणाः		
पानौ	२१०	९
तूष्णीं वा ।	२१०	१५
अत्र वा ब्रह्मा प्राश्नाति ।	२१०	१७
भागमस्मै परिहरति ।	२१०	१९
यजमानभागं चाप्रो-		
षिते ।	२१०	२१
अन्वाहार्यमभिघार्यो-		
द्धास्यान्तरा	२११	२
सा दक्षिणा ।	२१२	४

सूत्राणि	पृ०	पं०
उदगुद्धासयति-		
हविश्च ।	२१२	९
समस्यान्मुके समिध-		
मादायाह	२१२	११
पशान इति हातानुम-		
न्त्रयते ।	२१३	१३
अजानति यजमानः ।	२१३	१७
सम्पार्ष्टिं पूर्ववदपरि-		
क्रामः	२१३	२०
ब्रह्मानुज्ञानोनुयाजै	२१४	१
अतिक्रम्याश्चाव्याह	२१४	१३
यज यजेत्युत्तरौ ।	२१४	१८
देवान् देवानिति वा		
सर्वत्र	२१४	२१
त्रिकृति दर्शनाच्च ।	२१४	२७
प्रतीचो जुहोति ।	२१५	६
उपसत्सु च ।	२१५	८
ध्रुवः ।	२१५	१३
चतुर्गुणं समानीय		
प्राचीम् ।	२१५	१४
अभिचरन्ननुयाजानु-		
मन्त्रण	२१६	७
एवं प्रवृद्धौ समं		
विभजेत् ।	२१६	१२
स्वस्थानान्त्येन घोषा-		
यित्वात् ।	२१६	१६
एत्य जुह्वपशुनौ व्यु-		
हत्यग्नीषोमयो-		
रिति ।	२१७	१८
यथा देवतमन्यत् ।	२१८	१३

सूत्राणि	पृ०	पं	सूत्राणि	पृ०	पं०
अध्वर्युर्वानूजयत्वयं २१८	२०		अध्वर्युः पूर्वदक्षिणोऽन २२५		६
अध्वर्युश्च जुह्वं परि-			उपविश्य दक्षिणं		
धीननक्ति २१९	४		जान्वाच्य । २२५	१०	
प्रथमं परिधिं गृहीत्वा २१९	१७		एवऽ सर्वत्रोपविष्ट-		
पशौ प्रेयेति । २२०	७		होमेषु । २२५	१३	
सञ्जानाथामिति प्र-			उपांशु चरन्ति । २२५	१८	
स्तरादानम् । २२०	१०		चरणशब्दं सर्वं		
विधृती स्थानं कृत्वा-			देवतान्यत्र । २२५	२१	
नक्त्येनं २२०	१२		यजति सोमं त्वष्टारं २२६	१	
अग्रं जुह्वामुपभृति २२०	१६		तृतीयेऽन्तर्धानं पुर-		
मरुतामिति नीचै			ह्नात् । २२६	५	
हृत्वा २२०	१९		पत्न्यन्वारभतेऽध्व-		
हस्तेनाचरति । २२०	२२		र्युम् । २२६	८	
यजमानभागं च			शय्वन्तं भवतीडा-		
प्रोषिते । २२१	४		न्तं वा । २२६	१२	
क्षत्रियवैश्ययोश्च			शय्वन्ते वेदतृणमा-		
नित्यम् । २२१	७		दायानक्ति २२६	१८	
अहं त्वदस्मि मदसि २२१	९		अग्नीदाहानु प्रहरेति २२७	४	
सूक्तवाकान्ते । २२१	१३		प्रास्य तृणादि पूर्व-		
अग्नीदाहानुप्रहरेति २२२	१४		र्वत् । २२७	६	
प्रास्य तृणं चक्षुष्पा २२३	५		शय्वन्ते स्तुक् स्तुवं २२७	८	
सम्बदस्वागानग्नीद-			सञ्चेनावृत्य दक्षि-		
गञ्छावय २२३	१०		णामौ २२७	१४	
परिधीननुप्रहरति यं २२३	१७		उलूखले मुसले यश्च		
स्तुचौ प्रगृह्णाति सऽ			शूर्प २२७	२४	
स्त्रभगा इति २२३	२८		पत्नी वेदं प्रमुञ्चति २२८	२८	
घृताची इति धुरि २२४	९		स्तृणात्या वेदः । २२९	५	
स्फये पाश्यां चेत । २२४	१९		ध्रौवऽ समिष्टयजु-		
यज्ञ नमश्च त इति २२४	२१		जुह्वन्ति २२९	१०	
वेदऽ होता २२४	२४		वर्हिः सम्बर्हिरिति । २३०	१	

सूत्राणि	पृ०	पं०
वेद्यां प्रणीता नि-		
नयति	२३०	४
पुरोडाशकपालेन क-		
णानपासत्यधः	२३०	८
पूर्णपात्रं निनयति		
परीत्य	२३०	२६
मुखं विमृष्टे ।	२३१	१५
विष्णुकमान् क्रमते		
दिवा विष्णुरिति	२३१	१
यस्मादन्नादिति भाग-		
मवेक्षते ।	२३१	२१
अस्यै प्रतिष्ठाया इति		
भूमिम् ।	२३१	२५
अगन्म स्वरिति		
प्राङ् ।	२३२	३
संज्योतिषेत्याहवनी-		
यम् ।	२३२	६
स्त्रयम्भूरिति सूर्यम् ।	२३२	११
वर्धोदा इति यं वा		
कामं कामयते	२३२	१३
सूर्यस्येत्यावर्तते प्रद-		
क्षिणम् ।	२३२	१६
ग्रहग्रहणप्रतिग्रहो-		
मेषु च तूष्णीम् ।	२३२	२१
गार्हपत्यमुपनिष्ठते अग्रे		
गृहपत इति	२३२	१
सूर्यस्येत्यावर्तते प्रद-		
क्षिणम् ।	२३३	४
गच्छति प्राङ्दुर्ध्व		
विष्णोरिति ।	२३३	५

सूत्राणि	पृ०	पं०
ततोऽसि तन्तुरस्यनुमा		
तनु	२३३	६
आत्मनो ऽविद्यमाने		
तन्तवे त्वा	२३३	२२
आहवनीयमुपनिष्ठते		
तूष्णीम् ।	२३३	१६
अतं विसृजते येनो-		
पेयात् ।	२३३	१८
स यज्ञपातिराशिषेति		
भागं प्राश्नाति ।	२३३	२०
ब्राह्मणं तर्पयितवै		
द्वयात् ।	२३४	२
चतुर्थोऽध्यायः ।		
अपराहे पिण्डापेतृयज्ञ-		
श्चन्द्रादर्शने	२३५	२
दक्षिणाग्नौ श्रपणः		
होमश्च ।	२३६	१
परिस्तीर्य तं पूर्ववत्	२३६	३
अपरेण गार्हपत्यं	२३६	७
सकृत्फलाकरोति ।	२३६	१३
सारतण्डुलमपूर्णः		
श्रपयित्वा	२३६	१५
प्रास्य तद्दक्षिणेनोल्लि-		
खत्यपहता	२३७	६
उल्मुकं परस्तात्करोति ये		
रूपाणीति ।	२३७	९
उदपात्रेणावनेजयत्यप-		
सव्यः	२३७	१९
असाववनेनिकेति		

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
यजमानस्य	२३७	१९	प्रकरणकाललिङ्गानु-		
उपमूलाऽसकृदाच्छि-			ग्रहवचनाहिता-		
न्नानि	२३७	२३	ग्निश्रुतिभ्यः ।	२४१	१
ये च त्वामन्विताि चैके ।	२३८	६	अङ्गं वा समभिव्या-		
अत्र पितर इत्युक्त्वा-			हारात् ।	२४१	१३
दङ्ङास्त	२३८	८	श्वोनोंदेत्यदृष्टे वा		
आवृत्यामी मदन्तेति			पर्णशाखां	२४१	२४
जपति ।	२३८	११	छिनन्तीति वो भयोः		
अवनेज्य पूर्ववत्तीर्वि	२३८	१४	साकाङ्क्षत्वात् ।	२४२	१
एतद् इत्युगस्यति	२३९	१	समयामीति वोत्तरे ।	२४२	३
ऊर्णा दशा वा ।	२३९	३	बहुलपलागामशु-		
वयस्युतरे यजमान-			ष्काग्रां	२४२	११
लामानि वा	२३९	५	व्रतमुपैति ।	२४२	१५
ऊर्जमित्यपो निषे-			यथोक्तं वा ।	२४२	२०
ञ्चति ।	२३९	७	मातृभिर्वत्सान्सऽसृज्य		
अवधायवाजिघ्रति			वत्सऽ	२४३	१
यजमानः	२३९	९	उपायवस्थेति चैके ।	२४३	९
उत्सुकसकृदाच्छिन्ना-			देवो च इति मातृणामेकां		
न्यग्नौ	२३९	१४	व्याकृत्य ।	२४३	११
आधत्तेति मध्यमपिण्डं			ऐन्द्रं भवति माहेन्द्रं		
पत्नौ	२३९	१९	वा ।	२४३	१८
प्रेतेभ्यो ददाति जीव-			यजमानस्य पशूनिर्त्य-		
त्पितृकोऽपि	२४०	३	ग्न्यगारस्थान्यतरस्य	२४३	२२
जीवत्पितृकस्य हो-			मूलाहुपवेषं कराति ।	२४४	२
मान्तम् ।	२४०	८	सान्नाय्ये शाखासंयो-		
व्यहेते जातृकर्ण्यः ।	२४०	८	गात् ।	२४४	७
न जीवन्तमतीत्य ददा-			उपधानाद्गोभयोः ।	२४४	१०
तीति ।	२४०	११	वसोः पवित्रमिति प-		
पूर्वो वाङ्मत्वात् पिण्ड-			वित्रमस्यां	२४४	१३
पितृयज्ञः ।	२४०	१९	विवृद्धा ।	२४४	२०

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
यवाग्वाग्निहोत्र होमः । २४४		२२	निधाय वत्सापाक-		
हुत उपहूतां प्रहूनादि-			रयां पूर्ववत् । २४७		१२
त्याह । २४५		१	प्रातराग्नेय पेन्द्राग्नश्च २४७		१४
प्रोक्ते घौरसीति स्था-			निरुप्याज्यं प्रातर्दोह-		
ल्यादानम् । २४५		३	नमन्यस्मिन् २४७		१९
मातरिश्चन इत्यधि-			परिक्षालनान्तं कृत्वा		
श्रयति । २४५		८	सायं २४७		२२
वसोः पवित्रमिति प-			शृतस्याग्नेऽवद्यतीति		
वित्रमस्यां २४५		१०	श्रुतेः । २४८		४
वाग्यतो दोहयत्स-			समस्य भार्जनम् । २४८		७
शूद्रेण । २४५		१४	इन्द्राग्न्योरिति व्यू-		
स्थाल्यन्वारब्धे देव-			हनम् २४८		१०
स्त्वेत्यासिच्यमाने २४५		१७	सह शाखयाप्रस्तारानु-		
कामधुक्ष इति प्रश्नः । २४५		२०	प्रहरणम् । २४८		१५
प्रोक्ते सा विश्वायुरि-			परिधिभिः सहोपवेशं		
त्याह ।			जुहोति २४८		१८
पवमितरे उत्तराङ्ग्यां			पौर्णमासवदन्यद-		
प्रतिमन्त्रम् । २४६		१	सद्यः । २४८		२१
विसृष्टवागुत्तरा अन-			सोमयाजी सन्नयेत् । २४९		४
न्वारब्धे । २४६		४	कामादितरः । २४९		६
यावत्समधिकारात् । २४६		८	त्रिंशतं वर्षाणि २४९		८
तिस्रो वा नित्यत्वात् । २४६		११	पञ्चदश दाक्षायण-		
आदिसामर्थ्यात् । २४६		१४	यज्ञी । २४९		१२
दर्शनाच्च । २४६		१७	अग्निहोत्रमेव वा जु-		
परिक्षालनमानयति			हुयात् । २४९		१५
सम्पृच्यध्वमिति । २४६		२२	कर्मशब्दो द्रव्यदेव-		
उद्धास्यातनक्ति २४७		१	तायुक्तो यजतिः । २५०		९
सोदकेनापिधाल्य-			दर्शपूर्णमासधर्मा		
मृन्मयेन २४७		८	इष्टिपशुषु साम-		
			र्थ्यात् । २५०		२८

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
दर्शनाच्च ।	२५१	१२	द्विति ।	२५७	९
वैश्वदेवधर्माश्चातु-			विकृतौ वचनार्थलो		
मास्येषु	२५१	२२	परिवरोधेभ्यो	२५७	१४
सोमाच्चावभृथे सा-			परार्थोत्पत्तेस्तद-		
मप्रतिषेधात् ।	२५२	७	भावे ऽभावः ।	२५७	२०
कणवत्पशौ न मन्त्रो			चोदितत्वाद्वा भावः ।	२५८	२
पदेशात् ।	२५२	१३	न विपक्षे क्रियाः स्युः	२५८	८
विशये लौकिकमयु-			दाक्षायणयज्ञः प्रजा-		
क्तत्वात् ।	२५२	१९	पश्वन्न	२५८	२१
विधिविशेषः कर्म-			नामफलगुणयोगा-		
ण्येक	२५३	३	त्कर्मान्तरम् ।	२५९	५
नियमो द्रव्यदेवता			गुणविधानं वा	२५९	१२
विराधे	२५४	३	अग्नीषोमीयः पौर्ण-		
आमिक्षायामुभयो-			मास्या	२६०	१
स्तन्निवृत्तेः ।	२५४	१२	सान्नाय्यवत्प्रातः ।	२६०	५
नैकचोदनात् ।	२५४	२५	तत्रैव दोहनः		
दध्नः सङ्घातात् ।	२५४	१९	श्रुते वा	२६०	१४
पयसस्तद्भावात् ।	२५५	१	वाजिनं निषिच्यो-		
पशोः सान्नाय्यस्य			त्करे करोति ।	२६१	२
तनुक्तम् ।	२५५	६	अनाज्यलिप्तं वा ।	२६१	७
प्रायश्चित्तश्रुतेश्च ।	२५५	१४	प्रहृत्य तृणं तेन		
पयसः कालानन्तर्य-			चरति	२६१	१०
धर्मानुग्रहेभ्यः ।	२५५	२२	वर्हिर्वसिश्चन् गृ-		
सद्यस्त्वं काश-			ह्नाति	२६२	२
कृत्स्नः ।	१५६	८	वर्जाजभ्यानुवाचयति ।	२६२	६
अनुवादः पूर्वस्येति	२५६	१२	प्रतिवषट्कारः हुत्वा	२६२	८
स्थानापत्तेर्द्रव्येषु			उत्तमाभ्यां मध्य		
धर्मलाभो	२५६	२१	पूर्वार्धे च ।	२६२	१३
यथार्थमूहश्चोदिते ।	२५७	३	स्वाहाकारः सर्वत्र	२६२	१५
न प्रकृतावपूर्वत्वा-			शेषमुपहृत्य खेत्याप-		
			न्ध्यामन्धय	२६२	१

सूत्राणि	पृ०	पं०
युक्तनामभिर्वेत्थाह । २६३	२६३	५
सामे च । २६३	२६३	९
साधारणेषु वा सा-		
मर्थ्यात् । २६३	२६३	१२
ऋतूनां त्वा वाजिनां २६३	२६३	१५
वाज्यहं वाजिनस्योप-		
हृतस्यो २६३	२६३	१८
वाजे वाजी भूयास-		
मिति वा । २६३	२६३	२०
होत्रध्वर्युब्रह्माग्नी-		
द्यजमानाः । २६४	२६४	१
प्रथमो वोभयतस्तु		
यजमानः । २६४	२६४	४
दाक्षायणं वा दक्षिणम् २६४	२६४	८
सस्यनृतसूत्रकृतवा-		
सांसि वर्जयेत् । २६४	२६४	१४
उपांशु काम्यदेवता २६४	२६४	२२
आग्रयणे वैश्वदेवः । २६५	२६५	१०
एककपालाश्चाव-		
रुणाः । २६५	२६५	१२
प्राजापत्यः । २६५	२६५	१४
सावित्रश्चातुर्मास्येषु २६५	२६५	१७
वैश्वदेवी । २६५	२६५	२०
वायव्यम् । २६५	२६५	२२
तनूहवींषि । २६६	२६६	३
दीक्षणीयाप्रायणी-		
यानिष्ठयादेवताः २६६	२६६	४
देवसूदेविकाहवींषि २६६	२६६	५
वायव्योग्रौ । २६६	२६६	८
मैत्रावरुणी च । २६६	२६६	९

सूत्राणि	पृ०	पं०
पेन्द्रः सौत्रामण्यां		
प्रथमः । २६६	२६६	११
वायोधसश्च । २६६	२६६	१२
आग्नेयं प्रतिकाममा-		
हरेत् । २६६	२६६	१४
वर्षार्थे पुनः प्रकृतौ वा २६६	२६६	१७
अध्वर्यु ब्रूयात्पुरो		
वातं च २६६	२६६	१९
अभ्राण्यग्नीधम् । २६७	२६७	५
स्तर्नायत्नुश्च वर्षे		
चेति होतात्म २६७	२६७	६
सर्वाण्येतानीति ब्र-		
ह्माणम् । २६७	२६७	७
अन्वारम्भणीयाग्ना-		
वैष्णव २६७	२६७	८
पष्टौही दक्षिणाः		
मिथुनौ वा । २६७	२६७	१९
इन्द्राय विमृध एका-		
दशकपालः २६७	२६७	२२
आदिविकल्पः । २६८	२६८	३
आदित्येभ्यश्चरुमा-		
वास्यम् । २६८	२६८	५
आग्रयणमैन्द्राग्नम-		
प्रपाकस्य २६८	२६८	७
ब्रीहीणां श्वात्तं च । २६८	२६८	१२
वैश्वदेवश्चरुः । २६८	२६८	१३
पयसि वा । २६८	२६८	१८
द्यावापृथिवीय एक-		
कपालः । २६९	२६९	१

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
उद्वास्यान्ताश्छादये-			वर्षाः प्रजापशुका-		
दाज्येन ।	२६९	१५	मवेश्म	२७३	११
आज्यस्य वा यजेत ।	२६९	२७	अग्न्यगारे कुर्वन्ति ।	२७३	२२
पुराणानां वा चरुः ।	२६९	१९	उदग्बहु शं वा परम् ।	२७३	२४
प्रथमजो गौर्दक्षिणा ।	२६९	२३	दक्षिणपूर्वे द्वारे ।	२७४	१
वैश्वदेवस्य च ।	२७०	४	पौर्णमासवद्वपनम् ।	२७४	४
दर्शपूर्णमासानीजानो	२७०	६	क्षौमे वस्ते ऽहते		
अग्निहोत्रायणिनो			पत्नी च ।	२७४	८
नवैः	२७०	१३	सऽ स्थिते ऽध्वर्यवे		
तदाशिताया वा			देये ।	२७४	११
पयसा ।	२७०	२२	अग्न्यगारे निर्मथ्याभ्या-		
दीक्षितव्रतं च ।	२७०	१	दधाति ।	२७४	१३
उपसत्सु रौहिणौ			वैश्यकुलाम्बरीषमहान-		
कुर्वीत ।	२७१	३	साद्वा ।	२७४	१४
सुत्यासु सवनीयाः ।	२७१	५	दिवाश्नाति क्षात्रौ वा ।	२७४	१८
सौम्यः श्यामाकश्च-			उपास्तमयं देवाः		
रुरारण्यस्य ।	२७१	१	पितरः	२७५	१
त्रैणवो ग्रीष्मे ।	२७१	१०	पूर्वेण प्रविशति द-		
पुनः संस्कृतो रथो			क्षिणेन पत्नी ।	२७५	६
दक्षिणा	२७१	१३	पश्चादग्नेरुपविशतो	२७५	८
अमावास्यायामग्न्या-			अश्वत्थशमीशर्भा-		
धेयम् ।	२७१	१८	रणी	२७५	११
कृत्तिकारोहिणीमृग			अभावे ऽगर्भस्य ।	२७५	१७
शिरः	२७२	२४	वाचं यच्छापूर्णा	२७५	१९
हस्तो लाभकामस्य ।	२७३	२	गार्हपत्यागारे ऽजं		
चित्रा च क्षत्रियस्य ।	२७३	६	बध्नाति	२७६	६
नसन्तो ब्राह्मणब्रह्म-			अस्तमितं रोहिते		
वर्चस	२७३	८	चर्मण्या	२७६	१३
ग्रीष्मः क्षत्रियश्रीका			उद्वास्यासेचनं मध्ये		
सयोः ।	२७३	१२	कृत्वा	२७६	१५

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
उपत्वेति जपति ।	२७७	३	जाते वरदानम् ।	२८०	१०
द्वितीयां वाध्वर्युः ।	२७७	५	मनसैके ।	२८०	१२
चत्वार ऋत्विजः			तस्याभिश्वासः प्राणम-		
प्राश्नन्ति ।	२७७	१२	मृते दध इति ।	२८०	१४
राक्षस्ते ब्रह्मौदन			उच्छासोमृतं प्राण आद-		
इत्याह ।	२७७	१४	ध इति ।	२८१	३
वरं ददाति ।	२७७	१६	दारुभिर्ज्वलन्तमाद-		
संवत्सरं वा पुरस्तात्कु-			धाति	२८१	१०
र्यात्ततः	२७७	२१	वरुणस्यत्वेति क्षत्रि-		
गार्हपत्ये ऽनुगते ग्रा-			यस्य	२८२	१
माग्निमाहृत्य ।	२७८	१३	मनोष्ठा ग्रामण्य इति वै-		
रात्रि जागरणधारणे ।	२७८	१९	श्यस्य ।	२८२	७
शकलैर्वा ।	२७८	१२	ऋभूणां त्वेति रथ-		
व्युष्टायामुपशस्थ द-			कृतः ।	२८२	८
क्षिणा	२७८	२४	रथन्तरं गायेति		
स्थानमुल्लिख्याः युक्ष्या-			प्रेष्यति ।	२८२	११
न्वारब्धे	२७९	२	गानमध्वर्योः ।	२८२	१४
हिरण्यमुपर्येके ।	२७९	९	ब्रह्मा वा वेदयोगात् ।	२८२	१८
एवमितरयोः ।	२७९	११	मुक्तवाञ्छाध्वर्योः ।	२८२	२२
पुरस्तादाहवनीयस्था-			इधमेनोद्धरणमुपयम्य ।	२८३	३
ष्टसु	२७९	१४	यथैतं धूम उपेयात् ।	२८३	७
इतरस्य वितृतीये			वामदेव्यमिति प्रेष्य-		
दक्षिणतः ।	२७९	१७	त्यश्चः	२८३	१०
उत्सृप्ते ऽग्निमथनमनुसृप्त			सम्भारानधिष्ठाप्य	२८३	१५
एके ।	२७९	२०	वृहदिति प्रेष्यत्य-		
उदिते तद्धरणम् ।	२७९	२२	ग्निना	२८४	१
अपरेण गार्हपत्याय-			पुरस्तात्परिक्रम्येधम		
तनम् ।	२८०	१	पूर्वाद्धि	२८४	७
अश्वमानयेति ब्रूयात् ।	२८०	४	आयं गौरिति चोप-		
स्थिते ऽश्वे पुरस्तात् ।	२८०	८	तिष्ठते	२८४	१६

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
दक्षिणाग्निमादधाति। २८४		१७	अनृतातिथ्यपनोदपू-		
सभ्यं च निर्मथ्य । २८४		१८	तिद्वावा २८८		२३
गां दीव्यध्वमित्याह । २८४		२२	ब्रह्मचार्यप्रनित्यधारी २८९		१३
धारणोपस्थानमत			पुनराधेयमाधानाप्रतिज्ञा		
इति । २८५		६	तस्य । २८९		१८
इयैतवारवन्तीययज्ञाय			राज्ययशस्कामस्य		
ज्ञियानीति च प्रे-			वा । २९०		६
ष्यति २८५		७	त्रिसात्रावरमग्नीनु		
दक्षिणेनाग्नीन्परीत्योद-			त्सृज्य । २९०		७
गुत्सृजति । २८५		१२	सद्यो वा । २९०		११
ऋतुनक्षत्रसम्भार २८५		१५	पुनर्वस्वोः । २९०		१५
अग्निहोत्रं च तूष्णीं २८६		१५	वर्षासु मध्यन्दिने वा। २९०		१५
निरुप्याज्यं गार्हपत्ये			कुशैराधानम् । २९१		१
ऽग्निश्चित्य २८६		२८	व्रीह्यूपमर्कपलाशयोः		
वरं ददामीति वाग्वि-			पक्कं २९१		३
सर्जनम् । २८७		१७	आग्नेयः पञ्चकपाल		
द्वादशाहान्ते तनूह-			उपांशु २९१		११
वींषि २८७		२४	तद्वर्जं वा । २९१		१५
अग्नये वपमानाय			अग्नीनिति वा प्रथमे २९१		२१
प्रथमा । २८८		२	आज्यभागो द्वितीयो		
अग्नये पावकायाग्नये			ऽग्नये २९२		३
शुचये । २८८		५	हिरण्यं दक्षिणान-		
अदित्यै चरुस्तूनीया। २८८		७	इवान्वा २९२		६
आग्नेय एव वा पुर-			अग्न्याधेयवदन्य-		
स्ताद्धा २८८		१०	त्सद्यः । २९२		१२
षड्दक्षिणाः प्रतिवि-			अपराह्णे मैत्रावरुणी		
भज्य २८८		१२	वशा २९२		१६
भूयमीश्र यथाश्र-			सायमाहुत्याहुतायां २९२		२४
द्धम् । २८८		१५	न वा । २९३		६
धेनुरादित्यस्य । २८८		१७	तिस्त्रस्त्रिरुपप्रयन्तोऽस्य २९३		९

टी. जी. मन्त्रागव्य एवं,
स्व, वेदागव्य गो देवता
“हा” को अर्पण
१४-७५७४

सूत्राणि	पृ०	पं०
सत्त्वमित्युपविश्य । २९३	२९३	१३
गां गच्छत्यन्धस्येति । २९३	२९३	१६
सहितेत्यालभते । २९३	२९३	१९
गार्हपत्यं गत्वोपति-		
ष्ठने २९३	२९३	२१
गां गच्छतीड पहीति २९४	२९४	३
काम्या एतेत्यालभते । २९४	२९४	५
सोमानमित्यनुदकं वतां-		
पायनवत् । २९४	२९४	६
पौर्णमासवत्पुत्रनाम-		
ग्रहणम् । २९४	२९४	१०
भूर्भुवः स्वरिति		
वांभौ । २९४	२९४	१३
प्रवत्सन्सर्वान्नयेति २९४	२९४	१९
गच्छति मत्या वाग्वि-		
सर्जनम् । २९४	२९४	२५
प्रवत्स्याजमानं		
कुर्या २९५	२९५	४
पत्य च मत्या वाग्वि-		
मनम् । २९५	२९५	१८
समित्पाणिरनुपेत्य २९५	२९५	२०
समित्परिसमूहनानि		
चोपविश्य । २९५	२९५	२५
तूर्णीं चोपस्थानं पूर्व-		
वत् । २९६	२९६	४
गृहा मा विभीतेति		
पत्य च । २९६	२९६	८
गृहानुपैति । २९६	२९६	९
क्षेमाय च इति प्र-		
विशति । २९६	२९६	१०

सूत्राणि	पृ०	पं०
न हिऽस्यादृगृह्यान्का-		
मऽश्वः । २९६	२९६	१२
उद्धरेति यजमानो		
ब्रूयात्सायं २९६	२९६	१६
प्रत्यङ्मुखो वा सायं २९६	२९६	२२
नित्यो दक्षिणाग्निः । २९७	२९७	४
सर्वे गताश्रियः । २९७	२९७	७
सदा वा हरणम् । २९७	२९७	११
पक्षेषामुपवसथे । २९७	२९७	१४
न वावसिते वा । २९७	२९७	१६
तस्मिन्पचेयुरमाऽ		
सम । २९७	२९७	१९
पाक्याभावे गोः पयो-		
धिश्रयितवै २९८	२९८	१
तद्ब्राह्मणं पाययितवै		
ब्रूयात् । २९८	२९८	३
अन्तरेणापराग्नी		
गत्वा २९८	२९८	६
पत्नी च पूर्ववत् । २९८	२९८	१२
अपरेणाहवनीयं कूर्चं २९८	२९८	१६
परिस्तरणं वा सर्वेषां २९८	२९८	२०
आहवनीयं पर्युक्ष्यो-		
दधारां २९९	२९९	८
तं च । २९९	२९९	११
ततो दक्षिणाग्निम् । २९९	२९९	१२
हुते च धारावर्जम् । २९९	२९९	१५
अग्निहोत्रीं दोहयति		
पुंवत्सा २९९	२९९	१८
पूर्वेणाहवनीयमाहुत्य ३००	३००	९
एवमन्यत्रापि होमार्थ-		
स्याहरणम् । ३००	३००	११

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
दक्षिणेन वौषधम् । ३००		२२	अग्नयेन्नादायाज्ञपतये ३०४		६
तृणेनावज्यात्यासि-			तूष्णीं द्वितीयाम् । ३०४		८
व्यापः ३०१		१	अनामिकया द्विः प्रा-		
अस्तमिते जुहोति । ३०१		१२	श्नाति । ३०४		९
वैकटुकतः स्तुक्स्तुवं			उत्सृज्य निलेख्याच-		
प्रतप्य ३०१		१५	म्योत्सिञ्चति ३०४		११
पुनः प्रतप्योन्नेष्यामी-			चतुर्थीं कूर्चस्थाने त्रि-		
त्याह । ३०१		१८	निषिञ्चत्यग्नये ३०४		१९
ओ३मुञ्जयेति यजमा-			स्तुक्स्तुवमाहवनीये		
नस्तिष्ठन् । ३०१		१९	प्रतप्य निदधाति ३०५		२
चतुरः स्तुवानुञ्जयति ३०१		२१	समिध आदधाति		
स्थाल्यां परिशिनष्टि ३०२		३	सर्वेषु ३०५		४
उपरि समिधं धारय			वाग्यतो दोहप्रभृत्या-		
न्वाक्षीं ३०२		६	होमात् ३०५		१०
मध्ये निगृह्योपविश्य ३०२		११	प्रातर्जुहोत्यनुदिते । ३०५		१४
प्रदीप्तामभिजुहोत्यग्नि-			अन्तरेणापराग्नी गत्वा		
ज्यातिरिति ३०२		१८	दक्षिणेन ३०६		६
अग्निर्वच इति ब्रह्मवर्च-			पत्नी च यथा देशम् ३०६		६
सकामस्य । ३०२		२१	अप आचामति वृष्टिरसि		
कूर्चे निधाय गार्हपत्य-			वृश्च ३०६		१२
मवेक्षते ३०२		२३	वाचं विसृज्य पुनरा-		
तूष्णीमुत्तरां भूय-			चामति ३०६		१६
सीम् । ३०३		५	उञ्जयामीत्याह प्रातः । ३०७		१
भूयिष्ठः स्तुचि । ३०३		७	प्राक्स्तुः समित्प-		
द्विः प्रकल्प्य निदधाति ३०३		११	युञ्क्षणं ३०७		७
उपमृज्य कूर्चे नि-			अग्निशब्दे सूर्यः । ३०७		७
मार्ष्टि ३०३		१३	रात्र्युषसान्हेति वा । ३०७		११
अप उत्सृज्य । ३०३		१६	ज्योतिः सूर्य इति वा		
इतरयोश्च पुष्टिकामः			प्रातः । ३०७		१३
स्थाल्याः					
तूष्णीं द्वितीयाम् । ३०४		५			

सूत्राणि	पृ०	पं०
प्रथमास्तामि ते पर्यु-		
दयं च	३०७	१९
तमोऽध्यये सायं जुहु-		
याद्वियति	३०७	२२
अन्तः पशौ पशुकामस्य		
सायं प्रातः ।	३०८	४
शयाने श्रीकामस्य		
प्रातः ।	३०८	७
प्रथमसमिद्धे धूप्यमाने	३०८	९
भूयिष्ठार्चिषि गृहीत्वैव		
सहसा ।	३०८	१४
प्रदीप्ततमे श्रीयशस्का-		
मस्य ।	३०८	१७
अर्चिः प्रत्यवाये मैत्रेणा-		
न्नमत्स्यतः ।	३०८	२०
अङ्गारेषु चाकश्यमानेषु	३०९	१
पयसा स्वर्गकामः प-		
शुकामो वा ।	३०९	४
यवाग्वा ग्रामकामः ।	३०९	६
तण्डुलैर्वलकामस्य ।	३०९	७
दध्नेन्द्रिय कामः ।	३०९	८
अनघिश्रयणे च श्रुति-		
सामर्थ्याभ्याम् ।	३०९	१०
घृतेन तेजस्कामः ।	३०९	१४
संवत्सरं जुहुयादेते-		
षामेकैकेन	३०९	१६
सायं प्रातर्वा	३०९	२०
दाक्षिणेन प्रवेशनमग्नि-		
होत्रेष्टिषु ।	३०९	३
सायं प्रातराहवनीय-		

सूत्राणि	पृ०	पं०
स्यासनोपस्थाने ।	३१०	६
शय्यासनं वा गार्हपत्ये ।	३१०	१४
संव्रजेन्मनसोपस्मृत्य		
दाक्षिणाग्निम् ।	३१०	१७
अनाशित्वा प्रातर्मुहूर्ते	३१०	२०
भस्मोद्धृतमुपेयात् ।	३१०	२४
स्वयं वा जुहुयात् ।	३११	३
उपवसथे नियमः ।	३१२	५

पञ्चमोऽध्यायः ।

चातुर्मास्यप्रयोगः		
फाल्गुन्याम् ।	३१३	५
वैश्वानरपार्जन्यौ		
निरूप्येच्छन् ।	३१४	१
वैश्वानरो द्वादशकपा-		
लश्चरुत्तरः ।	३१४	१७
आग्नेयः सौम्यश्चरुः		
सावित्रो	३१४	२२
द्विदेवतोपि नियमसाम-		
र्थ्यात् ।	३१५	१
अर्धपिष्टं वोभयसाम-		
र्थ्यात् ।	३१५	५
सौमापौष्णदर्शनाच्च ।	३१५	९
अग्निष्टो वा देवतान्य-		
त्वात् ।	३१५	१२
सौमापौष्णे वचनात् ।	३१५	१९
पतानि सर्वत्र ।	३१५	२२
मरुद्भ्यः स्वतवद्भ्यः		
सप्तकपालः ।	३१६	१

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
मरुतो वा ।	३१६	३	अग्नावाग्निरिति जुहोति		
वैश्वदेवी पयस्या ।	३१६	४	स्थाल्याः ।	३१८	१६
द्यावापृथिवीय एक-			नवप्रयाजं नवाहु-		
कपालः ।	३१६	१५	याजम् ।	३१८	२०
एतद्वैश्वदेवम् ।	३१६	१७	वरुणप्रघासा महाह-		
प्राचीनप्रवणे ।	३१६	२०	विश्व ।	३१९	१
अहतवासाः पत्नीच ।	३१६	२३	त्रीणि सामिष्टयजूषि		
ते एव वरुणप्रघासे-			जुहोति	३१९	८
ष्वपि ।	३१७	१	पशौ च ।	३१९	१३
त्रेधा बर्हिः सन्नद्य पु-			यां आवह इति वा		
नरेकधा ।	३१७	५	पशौ ।	३१९	१५
कुशप्रस्वः प्रस्तर			एकं वा वैश्वदेवे ।	३१९	१९
उपसन्नद्धः ।	३१७	७	पर्वसंस्थासु वपनं वा		
आसाद्याग्निमन्थनम् ।	३१७	९	प्रागन्यात् ।	३१९	२१
अग्नेर्जनित्रामिति शक-			अपरेण दक्षिणाग्निं द-		
लमादाय	३१७	२७	क्षिणं गोदान	३२०	१
वृषणाविति कुशतरुणे			त्रेण्याशल्लयाविनीय	३२०	६
तस्मिन् ।	३१७	१९	त्र्यायुषमिति यजमानो		
उर्वश्यसीत्यधरारणि			जपति ।	३२०	१०
तयो ।	३१७	२१	शिवो नामेति लोहक्षु-		
आयुरस्माद्युत्तरमाज्य-			रमादाय	३२०	१२
स्थाली	३१७	२४	एवं पश्चादुत्तरतश्च ।	३२०	१६
अग्नये मथ्यमानायानु-			गृहेषु पौर्णमास्यं	३२०	१९
वाचयति ।	३१८	३	प्रजा कामस्यापि		
मन्थति गायत्र्येणेति			वैश्वदेवम् ।	३२१	६
प्रतिमन्त्रम् ।	३१८	६	एकोधः प्राङ्शायी	३२१	८
जाते जातायेति ।	३१८	९२	आषाढ्यामयन्ते		
प्रक्षिप्याणायेति			योनिरिति	३२१	१३
प्रास्यन् ।	३१८	१२	पूर्वेद्युर्दक्षिणाग्नौ		
भवतन्न इति प्रास्यति ।	३१८	१४	निस्तुषाम	३२२	१

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
यावन्तो यजमानगृह्या			स्फ्येनान्तर्लिखति तमा-		
एकाधिकानि ।	३२२	८	यनीति	३२५	१६
प्रजायां वा जात-			विदेदाग्निरिति		
श्नतेः ।	३२२	११	चात्वाले	३२५	२०
त्रीणि वा नित्यत्वात् ।	३२२	२०	अग्ने आङ्गिर इति पु-		
मेषमिथुनं च ।	३२२	२५	रीषः हरति ।	३२६	३
अनैडकीरूणाः प्रक्षाल्या			हस्तेन च ।	३२६	५
श्लेषयति	३२३	९	योस्यागिति निवपति ।	३२६	७
कुशोर्णावाभावे ।	३२३	१२	अग्नीदुत्करवन्नूष्णीः		
आहवनीयस्य पुरस्ताद्वे-			हृतम् ।	३२६	९
दी करोति ।	३२३	१६	एवं द्विरपरं द्वितीय-		
प्रादेशोन्तरा पृथो वा ।	३२३	२७	स्याम् ।	३२६	१२
रथमाज्युत्तरा ।	३२४	३	अनुत्वेति चतुर्थं यथा-		
चतुररान्निर्वा पश्चात्सप्त			र्थमाहृत्य	३२६	१७
प्राची	३२४	६	शम्यामात्रीं वितृतीया-		
तेषां मध्ये शङ्कुः ।	३२४	९	मपारमितां	३२६	२१
अपरिमिता वा ।	३२४	१३	सोमे वोत्तरे व्यपस्फुर-		
स्फ्याद्यासमर्शनात्क-			णश्च्युते	३२७	५
रोति ।	३२४	१५	मध्ये नार्भि करोति	३२७	११
उभयोरेक उत्करः ।	३२५	१	प्रोक्षत्युत्तरवोदः सि-		
अपरं वेदिं प्रतिप्रस्थातुः			कताश्च	३२७	१५
सञ्चरः ।	३२५	३	छन्ना वसति ।	३२७	१८
उत्तरवेदिं निवपत्युत्तर			प्रातः पञ्चगृहीतं गृ-		
स्याम् ।	३२५	५	हीत्वाग्नी	३२८	१
शम्यामादाय चात्वालं			सर्वं वा विभज्य प्राह-		
मिमिमे	३२५	७	तत्वात् ।	३२८	९
शम्यामुदीचीं निदधाति			प्रणयनः सोमाद्वाच्य-		
पुरस्ताच्च ।	३२५	१२	त्वात् ।	३२८	१३
दक्षिणतः प्राचीमुत्त-			प्रकृतेर्वा नामवत् ।	३२८	१७
रतश्च ।	३२५	१४	ग्रहणं गुणार्थमुत्त-		
			रवेद्यग्नि	३२८	२४

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
आज्यप्रोक्षणीरुद्यम्या-			अनुयाजार्थं सर्वत्र । ३३३	१२	
ग्निभ्यां	३२९	१	औपभृता सादनम् । ३३३	१७	
त्रिरुक्तायां यथावेदि			प्रियेण धाम्नेति वा वि-		
हरणम् ।	३२९	६	शेषोपदेशात् । ३३३	२०	
प्रतिप्रस्थाता स्फ्येन			उत्तरं वा परकाल-		
लिखत्या	३२९	९	त्वात् । ३३३	२४	
वेद्यन्तरे स्थित्वोदङ्ङु-			प्रतिप्रस्थाता च । ३३४	६	
त्तरवेदिं	३३०	१	न वा । ३३४	८	
दक्षिणाऽससहितं ब-			प्रणीतापत्नीसन्नहना-		
हिर्वेदिशेषं	३३०	५	ग्निमन्थना	३३४	११
ताभ्याः श्रोण्यऽसेषु			कृतानुकरोत्यत्र दक्षि-		
पञ्चगृहीतं	३३०	१०	णस्याम् । ३३५	१	
भूतेभ्यस्त्वोति स्मचमु-			वाजिने निषिच्योभयोः ३३५	३	
द्यच्छति ।	३३०	१७	मेपमिथुनं च । ३३५	१०	
नाभिं पैतुदारवैः परि-			सारुत्यां मेषम् । ३३५	१३	
दधाति	३३०	१९	सर्वाणि हवीऽप्युत्तर-		
अग्नेः पुरीषमिति			स्यामासादयति ३३५	२५	
निवपति	३३१	१	सम्मार्जनाय प्रेषिते		
तेष्वग्निं निदधाति ।	३३१	६	सस्मृष्टे	३३६	८
उद्धतावोक्षिते दक्षि-			सऽस्तुतानाचष्टे । ३३६	१२	
णाम् ।	३३१	८	तृणानि वोद्गृह्णाति		
उपयमनीरुपनिवपति ।	३३१	१८	प्रतिसऽस्तुतम् । ३३६	१४	
प्रणीताद्यतः ।	३३१	१९	अनाख्यातमहितं ज्ञा-		
व्रतोपायनं वा कृतं			तिभ्य इति श्रुतेः । ३३६	१५	
चेत् ।	३३२	११	आख्याते प्रघासिन		
नित्येभ्योधिकान्यैन्द्राग्रः			इत्येनां वाचयति ३३६	१६	
पयस्ये	३३२	२५	करम्भपान्नाणि जुहोति		
तानाज्यनिर्वापम् ।	३३२	२८	शूर्पेण ३३६	२२	
दाक्ष्णं प्रतिप्रस्थातुः ।	३३३	३	मोषूण इति यजमानां		
भुवायाः पुरस्तात्प्रष-			जपति । ३३७	७	
दाज्यमाज्य	३३३	१२			

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
अक्रन्कर्मैत्येनां वाचयति			तूष्णीमेत्याश्रयेत्य म-		
प्रतिनयन् । ३३७	८		ज्जयत्यत्रभृथेति । ३३९	१४	
आगते सम्मार्जनाद्याज्य			जायापनी स्नातोऽम-		
भागाश्रयाम् । ३३७	११		ज्जन्तौ । ३४०	१	
रुक्प्राणिरास्ते प्रति-			अन्योन्यस्य पृष्ठे		
प्रस्थाता । ३३७	१४		धावतः । ३४०	३	
हविर्भिश्चरति । ३३७	१६		अन्ये वाससी परि-		
पयस्याप्रचरणकाले			दधाते । ३४०	५	
मेधौ व्यतिहरतः । ३३८	१		पूर्वे दद्यादधिकृतेभ्यो		
अन्यतरेणावदानेन सह			यस्मा ३४०	७	
मेधम् । ३३८	४		यथेतमेत्याहवनीये		
सव्येन रुक्चौ गृहीत्वा ३३८	६		समिदाधानं ३४०	१०	
वारुणीवदवदानम् । ३३८	१०		पत्नीञ्च गार्हपत्ये		
हविर्भिश्चरित उभौ			तूष्णीम् । ३४०	१५	
स्विष्टकृत् ३३८	१२		धेनुर्दक्षिणाश्वः षड्वा		
इडामवदाय प्रतिप्रस्थात्रे			दश वा । ३४०	१७	
प्रयच्छति । ३३८	१५		कार्तिक्याऽ साकमेधा-		
तत्र प्रतिस्थाता			द्वयहम् । ३४०	१९	
मारुत्याः । ३३८	१६		पूर्वेद्युः पूर्वाह्णेऽग्नये नी-		
रुक्चौ व्यूहतोऽध्वर्यूः ३३८	१८		कवने पुरोडाशः । ३४१	१०	
समासिच्य वाजिन-			मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यो		
भक्षः । ३३८	२०		मध्यन्दिने चरुः । ३४१	१४	
अध्वर्युविकारात्प्रति-			समिष्टयजुरन्तं भवति । ३४१	१६	
प्रस्थाता भक्षेषु । ३३९	१		बर्हिरनु प्रहरणवर्जं वा । ३४१	१९	
मैत्रावरुणश्च होत्रध्वर्यु			इध्मस्थाने शकलपरि-		
विकारात् । ३३९	४		धिनिधाय ३४२	६	
समिष्टयजूंषि तूष्णीं			साम्नाय्यवत् । ३४२	१७	
दक्षिणस्याम् । ३३९	९		तूष्णीं वैकचोदनात् । ३४२	२४	
वारुणनिष्काषेणात्र-			एकचोदनात् । ३४३	१	
भूथम् । ३३९	११				

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
अपयित्वाभिघार्यो-			प्रातर्हुत्वा ऽहुत्वा च		
द्वास्य	३४३	१४	स्थाल्या	३४६	१७
आसेचने मध्ये कृत्वा	३४३	२५	ऋषभमाह्वयितवै ब्रू-		
यावदुक्तमतः ।	३४४	३	यात् ।	३४७	१
स्तरणयजुषा वेदिम-			रुते जुहोति ।	३४७	३
भिमृश्य	३४४	८	अव्याहरति ब्रह्मा जुहु-		
शकलान्याधाय मत्तोद्धृ-			धीत्याह ।	३४७	५
तावासादयति ।	३४४	१४	देहि म इति जुहोत्यृषभो		
रुक्स्वचं च सम्प्राप्त्य-			दक्षिणा ।	३४७	७
नुद्वास्य	३४४	२१	मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः सप्त-		
आज्यभागाभ्यां चर-			कपालः	३४७	११
त्याग्नेयं	३४४	२४	अदित्यै चरन्त्यत्रापि ।	३४७	१२
गृहमेधिस्विष्टकृतौ	३४५	१	समानवर्हिषी वा काल-		
अप्रत्यभिघारणं च ।	३४५	४	कर्मैकत्वात् ।	३४७	१३
अनुद्धृत्य वा सहितमा-			महाहविरुदवसाय		
ज्यमधिभ्रयति ।	३४५	८	निर्मथ्य ।	३४८	२
उद्वास्योभयमासा-			पूर्वेद्युर्वा ।	३४८	५
दयति ।	३४५	१४	नित्येभ्योधिकान्यै-		
न प्राशिन्नमिद्वान्तं			न्द्राग्नौ	३४८	९
भवति ।	३४५	१६	उत्तरवेद्यग्निप्रणयनमन्थ-		
पूर्वं मार्जनमुपहूय ।	३४५	१८	नपृषदाज्यं	३४८	१२
प्रादन्ति युक्ताः ।	३४५	२०	ऋषभोदक्षिणा ।	३४९	१
यजमानगृह्या हविरु-			पितृयज्ञ उपांशु		
च्छिष्टाशा	३४५	२२	चरणम् ।	३४९	२
अरिक्तां स्थालीं निद-			पुरस्तादुपचारः ।	३४९	६
धाति ।	३४६	२	ब्रह्मयजमानयोश्च ।	३४९	१०
सान्तपनीयां सः			पूर्ववद्वा ।	३४९	१३
स्थाप्य ।	३४६	५	अपत्नीकः ।	३४९	२१
प्रातर्वा शेषभावात् ।	३४६	९	दक्षिणाग्निराहवनी-		
मातृभिर्वत्सान्तसः सृज्य	३४६	१३	यवत् ।	३५०	४
यषाग्वाग्निहोत्रहोमः ।	३४६	१६			

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
पूर्वेणाहवनीयं प्रणीताः ३५०	३५०	७	प्रस्तरमात्रं शिष्टा		
पितृभ्यः सोमवद्भ्यः ष-			तावत्प्रतिपर्येति । ३५३	३५३	५
द्वकपालः । ३५०	३५०	१०	तः स्तृणात्याविधूतिम् । ३५३	३५३	७
सोमाय वा पितृमने । ३५०	३५०	१२	प्राक्स्मः स्थः हविरासा-		
पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यो			दनम् । ३५३	३५३	९
धाताः । ३५०	३५०	१४	सामिधेनी प्रैषाद्याज्य-		
पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्यो			भागाभ्यां ३५३	३५३	१२
मन्थः । ३५०	३५०	१६	पश्चात्परीतो ब्रह्मय-		
चतुर्वा ग्रहणम् । ३५०	३५०	१८	जमानौ ३५३	३५३	१५
गार्हपत्यस्य वा पुरस्ता-			आश्राव्य सीद होतरि-		
दवहननपेषणे । ३५०	३५०	२०	त्येव दूयात् । ३५३	३५३	१७
दक्षिणार्द्धे कपालोप-			अपवर्हिषः प्रयाजा		
धानम् । ३५०	३५०	२२	अनुयाजाश्च । ३५३	३५३	२०
धानाभर्जनं दक्षिणाग्नौ ३५१	३५१	३	असमानयनं वा बर्हिः		
अपणपेषणविपर्यासे			संयोगात् । ३५४	३५४	१
ऽपि धर्माः । ३५१	३५१	५	प्रागनीत्य जुह्वाति । ३५४	३५४	६
अभिमृदयार्धाः पिष्ट्वा ३५१	३५१	८	हविर्भिश्चरिष्यन्तः		
अग्रहणं मन्थस्य ३५१	३५१	१५	प्रतिविपर्यन्ति । ३५४	३५४	१५
ग्रहणं वा चोदितत्वात् ३५१	३५१	१९	सर्वेभ्योवद्यति यथा-		
दक्षिणेन दक्षिणार्ग्निं ३५२	३५२	३	पूर्वं ३५४	३५४	१८
दक्षिणार्ग्निं मध्येऽस्याः			द्विरभिघारणमनति		
करोति । ३५२	३५२	९	क्रमणं च । ३५४	३५४	२३
प्रणीतानुहरणं ब्रह्मयज-			सोमाय वा पितृमत		
मानौ ३५२	३५२	११	इति । ३५५	३५५	१
स्फ्यादानादि करोति ३५२	३५२	१५	एवं बर्हिषद्भ्य		
यज्ञोपवीत्याज्यग्रहणे । ३५२	३५२	१६	उत्तरतो ३५५	३५५	२
द्विर्वैप्रभृति । ३५२	३५२	१८	अग्निष्वात्तेभ्यो		
प्राग्मन्थिबर्हिः । ३५२	३५२	२१	दक्षिणत ३५५	३५५	५
विस्मःस्य यूने चाग्रे			पुरस्तादग्रे कव्यव-		
गृहीत्वा ३५३	३५३	१	हनाय ३५५	३५५	८

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
ओ३ स्वधेत्यस्तु			उपस्पृश्य परिधीना-		
स्वधेति वा	३५५	१९	जुप्रहरति ।	३५८	१८
मन्थमुपहूय होताध्वर्यु-			यंयन्तं भवति ।	३५८	२१
ब्रह्माग्निद्वघ्रायं	३५६	१	बर्हिः परिध्यग्नौ		
प्राशित्रमवदायेडां			प्रास्यति ।	३५९	१
वा सर्वे	३५६	५	हविरुच्छिष्टं च ।	३५९	३
वेदिं त्रिः परिषिञ्चत्यु-			अप्सुप्राश्यं वा ।	३५९	५
दंपात्रेणाध्वर्यु	३५६	११	नैयम्बकान्निर्वपति		
स्त्रक्तिषु पित्रवनेजनं			रौद्रान्	३५९	८
परिषिच्य	३५६	१४	चतुरो वा ।	३५९	१४
सव्ये समवदाय			उदङ्मुखः सर्वम् ।	३५९	१६
सर्वेभ्यो	३५६	१९	देशांश्च ।	३५९	२०
उत्तरपूर्वस्यां पाणी			जुहोतयोवषट्कारान्	३६०	१
निमृष्टे	३५७	१	अक्तान्वा ।	३६०	११
यज्ञोपवीतिनः सर्वे	३५७	४	पात्र्यां कृत्वा दक्षिणा-		
मनोन्वाह्वामह इति			ग्न्युल्मुक	३६०	१६
गार्हपत्यं	३५७	११	सर्वेषामवदानं सकृ-		
प्राचीनावीति प्रविश्या-			त्सकृद्	३६०	२२
मीमदन्तंति	३५७	१३	अक्तेषु मिश्रणम् ।	३६१	१
अवनेज्य पूर्ववत्प्रद-			पष त इति जुहोति ।	३६१	३
क्षिणम् ।	३५७	१९	अतिरिक्तमाखूत्कर		
नीवीं विस्त्रास्य नमो वो	३५७	२१	उपकिरत्येष	३६१	४
गृहान्नः पितरो द-			आगम्यानव रुद्र मदी-		
त्तेति च ।	३५८	१	महीति	३६१	८
ब्रह्मामन्त्रणादि प्राक्	३५८	३	अग्निं त्रिः परियन्ति	३६१	९
यज्ञोपवीतिविपर्ययम् ।	३५८	९	देववच्चेति प्रदक्षिणम् ।	३६१	१३
न प्रस्तरमादत्ते ।	३५८	१२	एतेनैव दक्षिणाना-		
अनुप्रहरेत्युक्तेन	३५८	१४	घ्नानाः ।	३६१	१४
तूष्णीमात्मानं सऽस्पृ-			कुमार्यश्चोत्तरेणोभयत्र	३६१	१६
शति ।	३५८	१७	रौद्रान्यजमानोज्जलि	१३१	२०

- १ अस्यां चौखम्बा-संस्कृतग्रन्थमालायां प्रतिमासं पृष्ठशतके सुन्दरै
सीसकाक्षरैरुत्तमेषु पत्रेषु एकः स्तवको मुद्रयित्वा प्रकाश्यते ।
- २ एकस्मिन् स्तवके एक एव ग्रन्थो मुद्र्यते ।
- ३ प्राचीना दुर्लभाश्चाऽमुद्रिता मीमांसावेदान्तादिदर्शन, व्याकरणः,
धर्मशास्त्र, साहित्य, पुराणादिग्रन्था एवात्र सुपरिष्कृत्य मुद्र्यन्ते ।
- ४ काशिकराजकीयप्रधानसंस्कृतपाठालयाऽध्यापकाः पण्डिता
अन्येच शास्त्रदृष्टयो विद्वांसः एतत्परिशोधनादिकार्यकारिणो
भवन्ति ।
- ५ भारतवर्षीयै, ब्रह्मदेशीयैः, सिंहलद्वीपवासिभिश्च एतद्ग्राहकै-
र्देयं वार्षिकमग्रिमं मूल्यम् मुद्राः ७ आणकाः ८
- ६ कालान्तरे प्रतिस्तवकं " " १ " ०
- ७ प्रापणव्ययः पृथग् नास्ति ।
- ८ साम्प्रतं मुद्र्यमाणा ग्रन्थाः- मुद्रिताः स्तवकाः
(१) संस्काररत्नमाला । गोपीनाथभट्टकृता	(संस्कारः) २
(१) शब्दकौस्तुभः । भट्टोजिदीक्षितकृतः	(व्याकरणम्) १०
(१) श्लोकवार्तिकम् । भट्टकुमारिलविरचितम्
पार्थसारथिमिश्रकृत-न्यायरत्नाकराख्यया
व्याख्यया सहितम् सम्पूर्णम् ।	} (मीमांसा) १०
(४) भाष्योपबृंहितं तत्त्वत्रयम् विशिष्टाद्वैतदर्शन प्र-
करणम् श्रीमल्लोकाचार्यप्रणीतम् । श्रीनाराय-
णतीर्थ विरचित भाट्टभाषा प्रकाश सहि-
तम् । सम्पूर्णः ।	
(५) करणप्रकाशः । श्रीब्रह्मदेवविरचितः सम्पूर्णः	(ज्योतिषः) १
(६) भाट्टचिन्तामणिः महामहोपाध्याय-
श्रीगणभट्ट विरचितः । तर्कपादः	} (मीमांसा) २
(७) न्यायरत्नमाला-श्रीपार्थसारथिमिश्र
विरचिता सम्पूर्णः ।	
(८) ब्रह्मसूत्र भाष्यम्-घाढरायण प्रणीत
वेदान्त सूत्रस्य यतीन्द्र श्रीमद्विज्ञा-
नमिश्रकृत व्याख्यानम् । सम्पूर्णः ।	} (वेदान्तः) ६
(९) स्याद्वादमञ्जरी-मल्लिषेणनिर्मिता सम्पूर्णा ।	
(१०) सिद्धिब्रयम्-विशिष्टाद्वैत-ब्रह्मनिरूपण-
परम्-श्रीभाष्यकृता परमगुरुभिः श्री ६
यामुनमुनिभिर्विरचितम् । सम्पूर्णम्	} (वेदान्तः) १

- (११) न्यायमकरन्दः । श्रीमदानन्दबोधभट्टा-
रकाचार्यसंगृहीतः आचार्यचित्सुखमु-
नविरचितव्याख्योपेतः } (वेदान्तः) ३
- (१२) विभक्त्यर्थनिर्णयः न्यायानुसारिप्रथमादि-
सप्तविभक्तिविस्तृतविचाररूपः म० म०
श्रीगिरिधरोपाध्यायरचितः । सम्पूर्णः } (न्यायः) ५
- (१३) विधिरसायनम् श्रीअप्पयदीक्षितकृतम् स० (मीमांसा) २
- (१४) न्यायसुधा (तन्त्रवार्तिकटीका) भट्टसो-
मेश्वरविरचिता । } (मीमांसा) १३
- (१५) शिवस्तोत्रावली । उत्पलदेवविरचिता । } (वेदान्तः) २
- श्रीक्षेमराजविरचितवृत्तिसमेता ।
- (१६) मीमांसाबालप्रकाशः (जैमिनीयद्वादशा
ध्यायार्थसंग्रहः) श्रीमदूपदवाक्यप्रमा-
णपारावारीणधुरीणमीमांसाद्वैतसाम्रा-
ज्यधुरन्धरश्रीभट्टनाराणात्मजभट्टशङ्कर-
विरचितः । } (मीमांसा) २
- (१७) प्रकरणपञ्चिका (प्रभाकरमतानुसारि मीमांसादर्शनम्) महा-
महोपाध्यायश्रीशालिकनाथमिश्रविरचितम् । श्रीशङ्करभट्ट-
कृता मीमांसासारसंग्रहश्च । सम्पूर्णः (मीमांसा) ३
- (१८) अद्वैतसिद्धिसिद्धान्तसारः । पण्डितप्रवरश्रीसदानन्दव्यास-
प्रणीतस्तत्कृतव्याख्यासमलङ्कृतश्च । (वेदान्त) ३
- (१९) कात्यायनश्रौतसूत्रम् महामहोपाध्यायश्रीकर्का-
चार्यविरचितभाष्यसहितम् । ११
- (२०) ब्रह्मसूत्रभाष्यम् श्रीभास्कराचार्यविरचितम् (वेदान्तः) १
- (२१) श्रीहर्षप्रणीतम् खण्डनखण्डखाद्यम् आनन्द पूर्ण-
विरचितया खण्डनफकििकाविभजनाख्यया व्या-
ख्यया (विद्यासागरी) ति प्रसिद्धया समेतम् । } (वेदान्तः) १
- (२२) आख्यातचन्द्रिका श्रीभट्टमल्लविरचिता । १
- (२३) श्रीलक्ष्मीसहस्रम्-बालबोधिनीव्याख्यया
उत्तररणिकया च सहितम् । } ४
- (२४) ब्रह्मसूत्रवृत्तिः मरीचिका श्रीव्रजनाथभट्टकृता
श्रीमदाचार्य श्रीवल्लभाधीश्वरशुद्धाद्वैतसंप्रदाय
विदुषा रत्नगोपालभट्टेन संशोधिता । } (वेदान्त) २
- (२५) क्रोडपत्रसंग्रहः अत्र श्रीकालीशङ्करसिद्धान्तवागीशविरचि-
तानि अनुमानजागदीश्याः प्रत्यक्षानुमानगादाध्याः प्रत्यक्षानु-
मानमाधुर्या व्युत्पीत्तवादस्य शक्तिवादस्य मुक्तिवादस्य शब्दश-
क्तिप्रकाशिकायाः कुसुमाञ्जलेश्च क्रोडपत्राणि । (न्यायः) १
- हरिदासगुप्तः,
षट्पादिप्रेषणस्थानम् }
चीखन्वाचंस्कृतपुस्तकालय
बनारस सिटी

THE

CHOWKHAMBÂ SANSKRIT SERIES;

A

COLLECTION OF RARE & EXTRAORDINARY SANSKRIT WORKS.

NO. 98.

कात्यायनश्रौतसूत्रम् ।

महामहोपाध्याय श्रीकर्काचार्यविरचित भाष्यसहितम् ।

KÂTYÂYANA ŚRAUTASUTRA,

WITH A COMMENTARY BY ŚRÎ KARKÂCHÂRYA,

EDITED BY

VYÂKARNÂCHÂRYA PUNDIT MADANAMOHAN PÂTHAKA,

Professor of Mimamsâ and Dharmashâstra,

Ranabir Sanskrit Pethasâl,

Central Hindu College, Benares.

FASCICULUS XII.

PUBLISHED AND SOLD BY THE SECRETARY

CHOWKHAMBÂ SANSKRIT BOOK-DEPÔT;

BENARES.

AGENTS:—OTTO HARRASSOWITZ LEIPZIG;

PANDIT JYESHTHÂRÂMA MUKUNDJI, BOMBAY.

Printed by Harî Dâs Gupta, Proprietor,

AT THE VIDYÂ-VILÂSA PRESS,
BENARES.

Price Rupee One.

Registered Acc 3 ding to Act XXV. of 1867.

॥ श्रीः ॥

-*-

आनन्दवनविद्योतिसुमनोभिः सुसंस्कृता ।

सुवर्णार्द्धकृतभव्याभशतपत्तपरिष्कृता ॥ १ ॥

चौखम्बा-संस्कृतग्रन्थमाला मञ्जुलदर्शना ।

रसिकालिकुलं कुर्यादमन्दामोदमोदितम् ॥ २ ॥

स्तवकः—९८

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
पततः प्रतिगृह्णन्त्यैना-			धान्यात् ।	३६६	६
नशक्य	३६२	३	पूर्वेद्युर्वैश्वदेवे पाशुकम् ।	३६६	१२
सूतयोः कृत्वा वेणुय-			सद्यो वा ।	३६६	१६
ष्ट्या कुपे	३६२	५	वैश्वदेवः पशुः ।	३६६	२१
कृत्तिवासा इति च ।	३६२	११	पशुपुरोडाशमनुहवींषि		
अनपेक्षमैत्योपस्पृश-			निर्वपाते ।	३६६	२३
न्त्यपः ।	३६२	१५	तेषां स्विष्टकृद्भ्य-		
शुनासीरीयमतः ।	३६३	३	स्वात् ।	३६७	१
यदेच्छेत् ।	३६३	६	यथोक्तमद्विद्धम् ।	३६७	४
पौर्णमासधर्मा बर्हि-			हृदयशूलान्ते वपनम् ।	३६७	७
वर्जम् ।	३६३	९	वरुणप्रघासेषु वारुणः ।	३६७	९
नित्येभ्योधिकानि			महाश्विषि माहेन्द्रः ।	३६७	११
शुनासीराभ्यां	३६३	१८	शुनासीराभ्यां चतुर्थः ।	३६७	१३
वायव्य पयः ।	३६३	२१	पुरस्ताद्वा पर्वणः पर्व-		
लौकिकम् ।	३६३	२३	गोति वा ।	३६७	१६
प्रतिधुक् श्रुतेः ।	३६४	१	मित्रविन्दाश्रीराष्ट्रपशु-		
नाविराधात् ।	३६४	७	कामस्य ।	३६८	१
प्रकृतिदर्शनाच्च ।	३६४	१३	दशहविः ।	३६८	४
यवागूर्वा ।	३६४	१७	आग्नेयः सौम्यश्चरु-		
सौर्य एककपालः ।	३६४	२०	वारुणो	३६८	८
सीरः षड्योगं दक्षिणा ।	३६४	२२	समस्यानुवचनम् ।	३६८	१५
ओष्टारौ वा ।	३६५	१	यजोति च ।	३६८	२१
श्वेतोश्वः सौर्यस्य ।	३६५	३	प्रैषाश्च ।	३६८	२३
अभावे गौः ।	३६५	५	उत्तरे निगमा यथेष्टं		
संवत्सरेप्सोः फाल्गु-			जोषणाश्रुतेः ।	३६९	६
न्युद्दृष्टे	३६५	१०	अनुलोमा वा चोदना-		
आवृत्तिरनीजानस्य ।	३६५	२०	गृणत्वात् ।	३६९	११
फाल्गुन्युपवसथे शु-			पञ्चदशसामिधेन्यः ।	३६९	१७
नासीरीयं	३६५	२४	पुष्टिमन्तावाज्य भा-		
सपशुषु पशुतन्त्रं प्रा-			गावाग्निना	३६९	१९

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
हविषोऽनुवाक्या अग्निः			ष्णवे त्वेति ।	३७६	१०
सोमो	३६९	२३	ओषध इति कुशतरुणं	३७६	१२
याज्या त्वष्टा रूपाणि			प्रथमशकलं निदधाति ।	३७६	१३
ददती	३७०	३	अनक्षस्तम्भं ब्रश्चति ।	३७६	३८
हुत्वा स्थाल्याः स्खेणो-			एकजम् ।	३७६	२०
पजुहोत्य	३७०	६	द्यां मा लेखीरिति प-		
विराजौ संयाज्ये ।	३७१	१	तन्तमभि	३७६	२२
सहस्रवत्यौ वानूनोरास्व	३७१	४	न दक्षिणा पतेत् ।	३७७	३
दशदक्षिणा सहस्रं वा ।	३७१	८	अयः द्वित्वेति शो-		
षष्ठोऽध्यायः ।			धनम् ।	३७७	४
यश्विज्या संवत्सरं			अभिमन्त्रणशेषो वा		
प्रावृषि ।	३७४	६	विशेषोप	३७७	७
आवृत्तिमुखयोर्वा ।	३७४	१३	अतस्त्वमित्याब्रश्चने		
गृहेषु ।	३७४	१८	जुहोति ।	३७७	१२
युपाहुतिं जुहोति चतु-			यूपे वा तत्संस्कारात् ।	३७७	१५
गृहीतं	३७५	५	स्थाणो ध्रुतेश्च ।	३७७	१८
आज्यशेषमादाय स-			परिवास्योच्छेदनं		
तक्षा गच्छति	३७५	१२	पुनः ।	३७८	१
अभिमृशत्यत्यन्या-			त्र्यरत्निश्चतुररत्निर्वा ।	३७८	४
निति ।	३७५	१५	एकारत्निप्रभृतीनेके ।	३७८	७
प्राङ्तिष्ठन्नाभिमन्त्रयते			अष्टाश्रं करोत्युपर-		
वा ।	३७५	१७	वर्जम् ।	३७८	१३
पालाशं बहुलपर्णमशु-			अग्राक्षपालं पृथमात्र-		
ष्काम	३७५	१९	मष्टाश्रं	३७८	१७
अभावे खदिरविल्वरौ-			ऊर्ध्वमग्रे प्रतिमुञ्चति	३७८	२०
हितकान् ।	३७६	४	पञ्चारत्निः पञ्चदशप-		
खदिराभावे सोम			र्यन्तः	३७९	२
इतरान् ।	३७६	६	सप्तदशवाजपेये ।	३७९	५
स्खेणोपस्पृशति वि-			एकविंशतिरश्वमेधे ।	३७९	६
			यथाकायः स्थविमा ।	३७९	७

सूत्राणि	पृ०	पं०
वेदिं कारिष्यन् षट्ढो-		
तारं	३७९	१०
वेदिं करोति ।	३७९	१८
वरुणप्रधासवत्स्फ्याद्या-		
ग्निनिधानात् ।	३८०	१
एकमिध्मेन प्रणयति ।	३८०	३
मृतोपायनप्रणीताज्यभा-		
गात्रदान	३८०	९
परिस्तरणपात्रसंस्तान		
प्रोक्षणाज्य	३८०	२४
सप्तृषदाज्यमाज्य-		
ग्रहणम् ।	३८१	६
वर्हिषि प्लुशशाखास्तृ-		
णाति ।	३८१	८
देवस्य त्वेत्यग्निमादाय		
यूपावटं	३८१	११
अपरसम्मितं खनति ।	३८१	२१
प्राचः पाशुनुवपति ।	३८१	२४
तदग्रं यूपं प्राञ्चं नि-		
दधाति ।	३८१	२५
कुशमुष्टिमुपरि		
तस्मिन् ।	३८२	२
प्रथमं एकलं च ।	३८२	४
अग्रमुत्तरेण चषालम् ।	३८२	६
यवो सीत्यप्सु		
यवानोप्य	३८२	८
प्रोक्षामीति सर्वत्र		
साकाङ्क्षत्वात् ।	३८२	१३
अवदे शेषमासिञ्चति		
शुन्धन्नामिति ।	३८२	१५

सूत्राणि	पृ०	पं०
वर्हीषि प्राञ्चयुदञ्चिच	३८२	१८
रुवेणावटं जुहोति		
तूष्णीम् ।	३८३	२
पुरस्तात्परिक्रमाध्वर्यु-		
यजमानो वा	३८३	४
यूपायाज्यमानायानुवा-		
चयति ।	३८३	८
देवस्त्वेत्यनक्ति ।	३८३	११
चषालमुभयतः ।	३८३	२३
अक्तं प्रतिमुञ्चति सुषि-		
प्पलाभ्य इति ।	३८३	१६
सोपरमाग्निष्ठादेशमक्त्वा-		
परिव्ययणदेश	३८३	१९
उच्छ्रीयमावायानुवा-		
चयति ।	३८४	३
ग्रामग्रेणेत्युच्छ्रयति ।	३८४	५
यात इति मिनोत्यग्नि-		
ष्ठासम्प्र	३८४	७
ब्रह्मवन्तिवेति पाशुभिः		
पर्युहति ।	३८४	११
ब्रह्म हृहेति मैत्रावरुण-		
दण्डेन	३८४	१३
समं भूमिकृत्वान्निरुप-		
सिच्य	३८४	१६
ताद्विष्णोरिति चषालमी-		
क्षमाणम् ।	३८४	२२
परिशीयमाणायानुवाचयति		
त्रिगुणाः	३८५	१
संयुज्यान्वतरस्यामन्तं		
प्रवेशयति ।	३८५	७

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
यूपशकलमस्यामवगूहय-			प्रयच्छन्ति	३८८	१२
त्युत्तरेणा	३८५	९	दीक्षितदण्डं सोमे ।	३८८	१७
बहुषु यथास्वम् ।	३८५	१३	क्रीते वा ।	३८८	१९
उपवीरसीति तृण			एकादशप्रयाजा अनुया-		
मादाय	३८५	१५	जाश्च ।	३८८	२१
छागं मन्त्रास्नानात् ।	३८५	१८	समैत्रावरुणे प्रेष्येत्याह		
पञ्चदमव्यङ्गम् ।	३८५	२२	यजस्थाने	३८९	८
यथामन्त्रवर्णं प्रोक्षणे ।	३८६	३	दशेष्टा प्रयाजानाह शास-		
नाचोदितत्वात् ।	३८६	७	माहरेति ।	३८९	१२
अग्निं मन्थत्याहोमा-			स्वरुमादायाकृत्वाभौ जु-		
त्करोति ।	३८६	१०	हमे ताभ्यां	३८९	१५
उपाकरणमन्थने वा ।	३८६	२३	स्वरुमवगुह्यासि प्रयच्छ-		
द्विगुणरशनया द्विव्या-			भाहैषा	३८९	१९
मया	३८६	१६	सादयित्वा स्तुचौ चात्वाल-		
देवस्य त्वेति यूपे ।	३८६	२०	मुत्तरेण	३८९	२२
येन्द्राग्नः सौर्यः प्रजाप-			पर्यग्नयेऽनुवाचयति ।	३९०	३
त्यो वा	३८६	२२	आहवनीयोऽमुकमादा-		
अद्भ्यस्त्वेपि पशुं प्रोक्षणीभिः			याम्नीति	३९०	१०
प्रोक्षति ।	३८७	३	आज्यपशुशामित्रान्वा ।	३९०	१४
अपां पेरुरित्यास्य उप-			प्रतिप्रास्योऽमुके तावत्प्र-		
गृह्णाति ।	३८७	६	तिपर्येति ।	३९०	१६
आपो देवीरित्यधस्ता-			पुनरादायोऽङ्गप्रतिप-		
दपोक्षति ।	३८७	१०	द्यते ।	३९०	११
इधम प्रैषादि करोत्या			पशुश्चान्वक् ।	३९०	२१
प्रयाजेभ्यः ।	३८७	१२	प्रतिप्रस्थातान्वारभते		
उत्तराघारमाघार्य पशुं			एव	३९१	१
पूर्वः	३८७	१५	तमध्वर्युर्यजमानो		
प्रवृत्त्य होतारमाश्राव्या-			ध्वर्युम् ।	३९१	४
हार्भिर्ह	३८८	३	वेदितृणेऽध्वर्युरादाया-		
मैत्रावरुणाय दण्डं			आद्याहोप	३९१	३

सूत्राणि	पृ०	पं०
रेवति यजमान इति		
वाचयति ।	३९१	९
शामित्रं नातीयात् ।	३९१	११
शामित्रे ऽग्निं निदधाति ।	३९१	१३
निर्मन्थ्यमेके ।	३९१	१६
पश्चात्तृणमुपास्यति		
वर्षावर्षीय	३९१	१८
तस्मिन्नेनन्निघ्नन्ति		
प्रत्यक्शिरस	३९१	२०
प्राक्शिरसं वा ।	३९२	३
सङ्गृह्य मुखं तमयन्त्य-		
वाइयमानम् ।	३९२	६
वेष्केण वा ।	३९२	८
एत्याहवनीयमावृ-		
त्यासते ।	३९२	१०
संक्षपयान्वगन्तित्वेव		
ब्रूयात् ।	३९२	१२
खाद्वा देवेभ्य इति		
जुहोति ।	३९२	१७
संक्षप्तः पशुरिति प्रोक्ते	३९२	१९
देवेभ्यः स्वाहोति		
जुहोति ।	३९३	१
न वै तेन जुहुयात् ।	३९३	३
वपाभ्रपणीभ्यां		
नियोजनी	३९३	७
प्रतिप्रस्थातः पत्नीमुदा-		
नयेत्याह	३९३	७
पाशेजनहस्तां		
वाचयति	३९३	१७
पशोः प्राणाञ्छुन्धति		

सूत्राणि	पृ०	पं०
पत्नी ।	३९३	२२
मुखं नासिके चक्षुषी		
कर्णौ	३९४	२
शेषेण यजमानश्च शिर	३९४	६
यत्ते क्रूरमित्यङ्गानि ।	३९४	११
शमहोभ्य इति पश्चात्प-		
शोर्नि	३९४	१३
उत्तानं पशुं कृत्वाग्नेण		
नाभिं	३९४	१६
स्वधित इति प्रज्ञातया-		
भिनिधाय	३९४	१९
निरस्तमित्युपास्यति ।	३९५	४
इदमहमित्यभितिष्ठति		
यजमानः ।	३९५	६
वपामुत्खिद्य वपाभ्र-		
पण्यौ	३९५	९
परिवास्य चात्वालेऽव-		
सिच्य	३९५	१३
शामित्रैकदेशमाहव-		
नीये	३९५	१६
तृणाग्ने चाध्वर्युर्वायो-		
रिति ।	३९५	२७
उत्तरतस्तिष्ठन्प्रतप्य		
वपामन्तरा	३९६	४
वपाऽं स्तुवेणावधारत्यग्नि-		
राज्यस्येति ।	३९६	१३
स्तोकेभ्योऽनुवाचयति		
शृनायाऽ	३९६	१६
हुत्वावपामभिधारयति	३९६	२०
अत्राज्याभागौ कुर्वन् ।	३९७	१

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
वपयाचरिष्यन्नुपस्तीर्य ३९७	४		प्रास्यति	४००	२१
हिरण्यमवधाय द्विरभि-			श्वघ्न उवध्यमवधाय	४०१	१
घारणः ३९७	११		शूले हृदयं प्रतृद्य		
आध्राव्याहेन्द्राग्निभ्यां			शामित्रे	४०१	६
च्छागस्य ३९७	१५		पशुं चोखायाम् ।	४०१	९
प्रस्थितमिति च प्रसुते ३९७	१८		पशुदेवतायै पुरोडाश		
हुत्वा घषाभ्रपण्यावनु-			एककपालः ।	४०१	१२
प्रास्यति ३९७	२२		अग्नीषोमीयो वा वि-		
चात्वाले मार्जयन्ते सप-			शेषोपदेशात् ।	४०१	१७
त्मीका ३९८	२		अत्रैव हविष्कृदाह्वान-		
विशास्ति-पशुमन्यः । ३९८	५		मिज्यैकत्वात् ।	४०१	२५
श्रुतिवर्जा वैको प्रकल्-			अवद्यन्नाहेन्द्राग्निभ्यां ४०२	८	
सत्त्वा ३९८	१०		उपभृति चावद्यति		
उपगादर्शनाच्च । ३९८	१७		स्त्रिष्टकृद्वत् ।	४०२	१२
विक्रयी त्वन्यः शूद्रसंयो			इन्द्राग्निभ्यां पुरोडाश-		
गात् । ३९९	१६		मिति प्रेष्यति ।	४०२	१६
अङ्गान्यवद्यत्यभञ्जन् । ३९९	१८		हुत्वा समानीयाग्नये		
हृदयं जिह्वां क्रोडः ३९९	१८		प्रदाय ।	४०२	१८
दक्षिणासक्थिपूर्वनड-			सगुणस्थाने ऽगुणः ।	४०२	२०
कम् । ३९९	३६		सर्वविकार एकत्वात् ४०२	२३	
गुदतृतीयाणिष्ठम् । ४००	३		यथाम्नातं वा वचिमे-		
सव्या च श्रोणिरित्यौ-			दात् ।	४०३	६
पभृतानि । ४००	५		इडामवद्यत्यक्रिया-		
वर्हिष्ठमुपयङ्भ्यः । ४००	७		न्यस्य	४०३	१०
अवदानकाले प्रभागः ४००	१०		न चोदनाभेदात् ।	४०३	१६
घनिष्ठुजाघनी चाव-			कालगुणभेदाच्च ।	४०४	२
द्यति । ४००	१२		पशुर्दक्षिणा धेनुर्वरो वा		
क्लोमप्रीहाभ्यूधीपुरीततं			मार्जिते ।	४०४	१५
चेच्छन् । ४००	१५		ततः शमितारं शास्ति त्रिः		
षट्दमेदोवशिष्टं गुदे			प्रच्या	४०४	२६

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
त्रिः प्रच्युते हृदयं प्र-			धारयति	४०८	१२
वृह्योत्तमं	४०५	८	सर्वं जुहोति ।	४०८	१७
शूलं चाभूमौ ।	४०५	११	पेन्द्रः प्राण इति पशुः		
जुह्वा पृषदाज्यस्यादायो-			सम्पृशतिः ।	४०८	१८
पनिष्क्रम्य	४०५	१३	अवदाय वेडां प्राक्		
प्रोक्ते तद्देवानामित्याहो-			प्रदानात् ।	४०८	२४
पाशु ।	४०५	१७	इडामाकधाति ।	४०९	१
सन्ते मन इति हृदय-			उपहृतां वनिष्ठुमग्नीधे।	४०९	४
मभिघार्य	४०६	१	अध्युध्नीः होत्र ।	४०९	६
पश्वसी घपात्रदधृत्वा			अवान्तरदेडा वा ।	४०९	८
दक्षिणतः	४०६	५	मार्जिते प्रेष्यत्यग्नीधौ-		
जुह्वपश्वतोरुपस्तृणीते	४०६	१३	पयज्य	४०९	१३
अशेषे गुदवृतीये ।	४०६	१६	शामित्रादङ्गारानाहुत्य	४०९	१८
घपावक्षिरण्यम् ।	४०६	१८	आग्नीध्रीयाद्वा सोमे		
रेडसीति घपां गृहीत्वा	४०६	२१	होत्रधिष्ण्ये ।	४०९	२१
शेषमिडापाडयामा-			प्रतिप्रस्थातोपयजति		
सिच्य	४०७	१	गुदवृतीयस्य	४१०	१
जाघनीगुदं निधायान्दे-			प्रतिवषट्कारः हुत्वा		
न्द्राग्निभ्यां	४०७	५	मनो म	४१०	६
आध्वाव्याहेन्द्राग्निभ्यां			अनुयाजागते स्वरं		
छागस्य	४०७	१०	जुहोति	४१०	९
प्रक्षितमिति च प्रसुते ।	४०७	१३	पशुदेवतावनस्प-		
अर्धचान्तरे याज्यायै	४०७	१७	तिभ्याः	४१०	१३
दैवतः हुत्वा प्रदक्षिण-			जाघन्या पत्नीसंया-		
मावृत्य	४०७	२०	जनम् ।	४१०	१६
आध्वाव्याह वनस्पतये			उत्तानाया देवानां		
प्रेष्येति ।	४०८	३	पत्नीभ्यो	४१०	१९
हुत्वा समानीय सौवि-			इडां च ।	४१०	२१
ष्टकतम् ।	४०८	७	परिवर्त्यागतये गृह-		
प्रत्येत्य वा दिक्षी व्या-			पतये	४१०	२३

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
आज्येन पूर्वे ।	४११	२	अप्रयाजा अननुयाजा		
सर्वा वा जाघन्याधि-			असामिधे	४१५	११
विशेषात् ।	४११	५	अग्निगदाः ।	४१५	१३
बर्हिर्दुत्वापो गच्छन्ति	४११	९	प्रतिनिगद्य होमः ।	४१५	१५
आहवनीयं वोपस्थाय	४११	१५	स्वाहाकारप्रदानाः ।	४१५	१८
अभ्यवेत्युशुष्कार्द्र-			परतन्त्रोत्पत्तयो जुहो-		
सन्धौ	४११	१८	तिमात्राः ।	४१५	१९
ग्लायन्नुदपात्रं			पाकयज्ञेष्ववत्तस्या-		
निषिध्य	४११	२३	सर्वहोमः ।	४१५	२४
आप्नो धासः सुमि-			हुत्वा च शेषप्रासनम् ।	४१६	१
त्रिया न	४१२	३	अग्निहोत्रे तदस्य	४१६	३
उपगृह्णशेषो वा पूर्वः ।	४१२	६	अग्नीषोमीयात्पशुषु ।	४१६	८
अभिमतन्त्रणं वोत्तरेण	४१२	९	शास्त्रानियोजनम् ।	४१६	१०
न सोमेऽनुबन्ध्या			वपाः हुत्वा त्रीणि पञ्च	४१६	१२
वर्जम् ।	४१२	१४	सर्वाभावे शेषात्		
वरुणप्रघासवरसमि-			स्विष्टकृतः ।	४१६	१४
दाधानम् ।	४१२	२३	स्थालीपाकेन सह		
प्रतं विसृज्यापराग्नीनां			प्रदानम् ।	४१६	१६
पूर्वे	४१२	२५	पूर्णपात्रो दक्षिणा		
सविहारोतः ।	४१३	४	वरो वा ।	४१६	२०
समारूढनिर्माधिते वा ।	४१३	१८			
यथोत्साहं दद्यादस्याम् ।	४१३	२०	सप्तमोऽध्यायः ।		
अग्निप्रणीय सदो	४१३	२२	दर्शपूर्णमासाभ्या-		
न सोमार्थत्वात् ।	४१४	४	मिष्टान्येन	४१७	५
प्रसङ्गाद्दर्शनम् ।	४१४	८	सोमेन वोपकल्म-		
दर्विहोमाः पौर्णमा-			सोमः ।	४१७	१८
सधर्माः	४१४	१२	आधानस्य सोमप्राधा-		
जुहुर्दर्शनाच्च ।	४१४	२५	न्यात् ।	४१८	१
तूष्णीमनर्थलुप्ता ।	४१५	६	नाविषेयात् ।	४१८	१२
यक्ताग्रयः ।	४१५	९	वसन्तेऽग्निष्टोमः ।	४१८	१६

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
पेन्द्राग्नं पुनरुत्सृष्ट-			प्रक्रमोत्थाने विरोधे । ४२४	५	
मालम्ब्य	४१९	२	न वा चोदितत्वात् । ४२४	८	
षोडशर्त्विजो ब्रह्मोद्-			दीक्षासु यूपच्छेदनं		
भ्रातृहोत्रध्वर्यु	४१९	१८	यूपाहुति	४२४	१२
चतुरो वाचांस्तत्पुरुषा			उच्छ्रयणकाले बोभयं ४२५	९	
इतरे	४२०	७	समारोह्याग्नी शाला-		
ब्राह्मणाच्छःस्पग्नीत्पो-			स्तम्भं	४२५	१४
तारी ब्रह्मणः । ४२१	१		शालायाः राजानं		
देवयजनं ज्योषयन्ते । ४२१	३		निदध्या	४२६	३
उच्चतमः सममवि-			प्राक्कयादन्नमपह-		
न्नः शि । ४२१	५		रत्यस्मै	४२६	५
अभितो देवयजनमात्र-			अग्निं विहृत्य सप्तसु ४२६	७	
देशं	४२१	८	अपराह्णेऽनातीष्टसु-		
प्राक्प्रवणमुदग्वा	४२१	१०	पपन्नं वा न वा । ४२६	१३	
उद्धतौषधिमूले परेन्ते			कत्वर्थमुपदिश्यान्य-		
विमिति	४२१	१३	थास्या	४२६	२५
प्राग्वःशम् । ४२२	३		नापित उपतिष्ठते		
पुरस्तादुच्चम् । ४२२	५		नखानि	४२७	१
प्रतिदिग्द्वारम् । ४२२	७		दक्षिणं गोदानं वित्ता-		
उदग्वर्जं वा । ४२२	९		र्योनत्तीमा	४२७	४
शालां वा । ४२२	१८		यूपवत्कुशतरुणम् । ४२७	९	
परिवृते चोत्तरापरे । ४२३	२		क्षुरेण चाभिनिधाय । ४२७	११	
दीक्षाप्रभृतिशुक्लपक्षे			छित्त्वोदपात्रे प्रास्यति । ४२७	१३	
पञ्चमीः ४२३	४		एवमुत्तरं तूष्णीम् । ४२७	१५	
कालातिक्रमे नियतक्रिया ४२३	१९		नापिताय क्षुरं प्रय-		
न समत्वात् । ४२३	२२		च्छति । ४२७	१७	
ब्राह्मशर्दीक्षा अपरिमि-			तेन केशश्मश्रुवपेते । ४२७	१८	
ता वा । ४२४	१		आपो अस्मानिति स्ना-		
पुण्याहे दीक्षाक्रयः			त्वोदिदाभ्य ४२८	२	
प्रसव ४२४	३		क्षौमं वस्ते निष्पेष्टवै		

सूत्राणि	पृ०	पं०
हृयादहतम् ।	४२८	६
चेदग्निरभ्युक्ष्य ।	४२८	९
स्नातवस्यं वामौघधौतं	४२८	११
न नीर्वि कुरुते ।	४२८	१५
एवं प्रतिप्रस्थातापर-		
स्मिन्परि	४२८	१७
वपनं वा ।	४२९	२
धेन्वनडुहयोर्नाशनीयात्	४२९	५
पुरुषधर्मो वा सम्भ-		
वात् ।	४२९	९
असलभोजनं वा ।	४२९	१५
प्रपाद्याग्नावैष्णव		
एकादश	४२९	१८
आदित्येभ्यो वा		
चरुः ।	४२९	२२
प्राक्समिष्ट्यजुषः		
करोति ।	४३०	१
समिष्ट्यजुवर्जं वा ।	४३०	४
उपांशु चरन्ति प्रागग्नी-		
धोमी	४३०	९
वागन्तेन वा वक्षिणीयां	४३०	१२
उपांशुपसदः ।	४३०	१६
शालां पूर्वेण तिष्ठन्न-		
भ्यङ्क्ते	४३१	३
घृत्रस्येत्यक्ष्यावनक्ति	४३१	९
अभावेऽन्यत् ।	४३१	१३
द्विर्वक्षिणं त्रिरुत्तरं		
पराक् ।	४३१	१५
सकृत्सकृन्मन्त्रः ।	४३१	१७
शरेषीकया सामया ।	४३१	२०

सूत्राणि	पृ०	पं०
कुशपवित्रैश्चित्पतिर्मेति		
पात्रयति	४३१	२२
एकेन त्रिभिः सप्त-		
भिर्वा ।	४३२	७
एकशतेन वा राजसूयो	४३२	१६
आवो देवास इति		
वाचयति ।	४३२	१८
स्वाहा यज्ञमित्यङ्गुली		
अचते	४३२	२०
एव शेषं प्रतिमन्त्रम् ।	४३२	२४
उत्तमेन मुष्टी कृत्वा		
स्वाहे	४३३	१
अङ्गुष्ठौ तत्सहिते चो-		
त्सृजति ।	४३३	५
वाग्यतं प्रवेशयत्याहव-		
नीय	४३३	७
सोस्य सञ्चर आग्र-		
सवात् ।	४३३	१२
एवं प्रतिप्रस्थाता पत्नी-		
मभ्यञ्ज	४३३	१५
अपरेण वा प्रवेशयति ।	४३३	१८
औदग्रभणानि जुहोति		
स्थाल्याः	४३३	२२
तृतीयं जपत्येव ।	४३४	४
पञ्चमे जुह्वां ध्रौवमा-		
सिच्य	४३४	७
एतामेव वा पूर्णा जु-		
ह्यात् ।	४३४	१३
आहवनीयं दक्षिणेन		
कृष्णाजिने	४३४	१८

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
एकं चेतपश्चाद्वि-			योक्तेण वा ।	४३७	८
गुणम् ।	४३५	४	जालं वा शिरसि वि-		
दक्षिणं जन्वाच्यास्ते			पर्यायम् ।	४३७	१३
पश्चादेतयोः ।	४३५	७	पृथुमुखो यश्चियद्वक्ष-		
शुक्लसन्धिमालभते			शङ्कुः	४३७	१५
ऋक्सामयोरिति	४३५	१०	कृष्णाजिनादिचेद्-		
दक्षिणजानुनारोहति			ष्णान्तम् ।	४३७	१८
शर्मासीति	४३५	१२	अन्यो दीक्षितोर्य ब्राह्म-		
क्षेष्णलाम्बघ्नीते वेणिं			ण इत्याह ।	४३९	१६
त्रिवृतः ।	४३५	१३	ब्राह्मण इत्येव वैश्य-		
नीविं कुरुते सोमस्य			राज्यन्ययोः	४३९	१९
नीविरिति ।	४३५	२२	मास्तमयाद्याचं		
शिरः प्रोणुते	४३६	१	पच्छति ।	४३९	२२
कृष्णविषाणां त्रिवलिं			मस्तमिते दीक्षितवाचं		
पञ्चबलिं	४३६	३	विसृजन्	४३९	२४
तया कण्डूयनम् ।	४३६	६	अग्निमभ्यावृत्य वतं		
उपस्पृशत्येतया द-			कृणुतेति	४४०	१
क्षिणस्य	४३६	१०	भूर्भुवः स्वरिति वा	४४०	६
भूमौ क्षोलिलञ्चति			अत्र ऊर्ध्वमासुष्टिस्ति-		
सुप्तस्या इति ।	४३६	१७	गादनस्त	४४०	८
सुखसम्मितमौदुम्बर-			यथोक्तं विसर्जनम् ।	४४०	१६
कण्डं प्रयच्छति ।	४३६	१९	व्रतबुधे दोहयति	४४०	१७
उच्छ्रयस्त्रेयेनमु-			तत्क्षीरकृतौ भवतः ।	४४०	१९
च्छ्रयति	४६६	२०	प्रथमे व्रते व्रीहियवयो-		
तं दक्षिणत उप-			रन्यतर	४४०	२३
धत्ते ।	४३६	२३	तद्व्रतमदोहे ।	४४१	१
अत्र वा मुष्टिकरण-			सर्वोषधः सर्वसुरभि		
वाग्यमने ।	४३७	२	चेके ।	४४१	७
पवं अतिप्रस्थाता			गार्हपत्ये दीक्षितस्य		
पत्नीं तूष्णीं	४३७	५	अपणं	४४१	९

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
यवागू राजन्यस्यामिक्षा			शालासनास्वप्तौ स-		
वैश्यस्य ।	४४१	११	निधिवेलयोः ।	४४३	२२
व्रतं प्रत्यच्छ्रुत्युत्सिक्तम-			वेद्याऽ सुत्यासु ।	४४४	२
पररात्रे	४४१	१४	अप्रायश्चित्तमपराधे ।	४४४	४
दैर्घी धियमिति व्रतायो-			इतरेतरस्मिन्वोपहव-		
परस्पर्शनः	४४१	१८	मिच्छेरन् ।	४४४	६
ये देवा इति व्रतयत्य-			पत्न्यामेकदीक्षी ।	४४४	८
मृन्मये	४४२	६	दीक्षान्ते प्रायणीयमदित्यै		
पत्नी लौहे ।	४४२	७	चरुं	४४४	१०
इवात्राः पीता इति			आज्यभागाविष्टाज्येन	४४४	१५
नाभिमालमते ।	४४२	१०	चरुमेक्षणवर्हिनिदधा-		
मेक्ष्य कृष्णाविषाणया			त्युदयं	४४४	२०
लोष्टं	४४२	१२	सलेपं चरुं प्रमृष्टं		
अपो मुञ्चामीति मेहति।	४४२	१७	मेक्षणम् ।	४४४	२२
पृथिव्या सम्भवेत्यात्तं			प्रक्षालयति ।	४४५	३
निदधाति ।	४४२	१८	अनुग्रहरतीतरे ।	४४५	५
अग्ने त्वमित्युक्त्वा			त एवर्त्विजः ।	४४५	७
स्वपित्यधः	४४२	२०	त्रिप्रेतेष्वन्येपि ।	४४५	८
अग्निमभ्यावृत्तं विबु-			शंयन्तं भवति ।	४४५	१०
द्धमस्वप्स्यस्तं	४४३	३	अन्तवचने पूर्वप्राप्तेः ।	४४५	१३
त्वमग्न इत्याह कुष्वा			अविशेषश्रुतेः ।	४४५	१८
ऽत्रत्यं	४४३	७	उत्तरं वा प्रकृत्यनुग्रहा-		
लब्धमालभ्य वाचयति			नुयाज	४४५	२१
रास्वे यदिति ।	४४३	९	ग्रहणादप्रवृत्तिः ।	४४६	७
अशक्येऽभिमन्त्रणम् ।	४४३	१२	सूक्तवराश्रुतेश्च ।	४४६	१०
शुद्रसम्प्रवेशसम्भाषा-			नित्यानुवादोनुयाजप्र-		
प्रत्युत्थाना	४४३	१४	तिषेधः ।	४४६	१७
परिह्वालं वदति ।	४४३	१७	उपरवदेशे प्रतिप्र-		
त्रिचक्षणचनसितवर्ती			स्थाता	४४६	२०
वाचम् ।	४४३	१९	विक्रय्येनं विचिनोति		

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
कौत्सः	४४६	१३	मामाय	४४९	१०
ब्राह्मण उपास्ते ।	४४६	२६	मे राय इति यजमानः	४४९	११
उदकुम्भश्च पुरस्तात् ।	४४७	३	मा वयमित्यध्वर्यु रा-		
शालाद्वाराण्यपिधाय			त्मानः	४४९	१८
धौवं	४४७	६	हृत्वा पत्न्यै पदं प्रय-		
बर्हिस्तृणेन हिरण्यं			च्छति ।	४४९	२०
बध्वा	४४७	११	नेष्टा तोत इत्येनां वाच-		
जूरसीति जुहोति ।	४४७	१५	यति ।	४४९	२२
शुक्रमसीति हिरण्यमु-			सोमक्रयण्या च समी-		
दधृत्य	४४७	१७	क्षमाणाः	४५०	१
सूत्रबद्धः हिरण्यं			प्रक्षाल्य पाणी हिरण्यं		
कुरुते ।	४४७	२१	बध्नीते	४५०	४
चतुर्गृहीतं गृहीत्वान्वा-			आप्यायनाभिषवाः भवदा-		
रमस्व	४४८	२	भ्येषु च ।	४५०	९
अपावृत्तद्वारे निष्का-			प्रेष्यति च सोमोपनहन-		
मतः ।	४४८	४	माह्व	४५०	११
दक्षिणेन द्वारः सोम-			अन्न वा निवपनम् ।	४५०	१४
क्रयणी	४४८	७	शोभनः सोमोपन-		
चिदसीत्येनामभिम-			हनम् ।	४५०	१६
न्त्रयते ।	४४८	१५	उष्णीषाभावे सोमपर्या-		
उदीचीं नीयमानास्तनु-			हणना	४५०	१८
सच्छतो	४४८	१७	अध्वर्युर्यजमानो वा सो-		
षट्पदान्यतीत्य सप्तमं	४४८	२०	मोपनहनः	४५१	१
हिरण्यमभिनिधायामि-			सोमं सच्छन्त्येष त इति वा-		
जुहोत्य	४४९	१	चयति ।	४५१	६
स्फ्येन पदं त्रिः परिलिख-			प्राङ्मुपविश्यास्माकोसी-		
त्यस्मे	४४९	४	ति सोम	४५१	९
समुदधृत्य पदं स्थाल्या-			न किञ्चिनोत्यतस्तृणाका-		
मावप	४४९	६	ष्ठापासनमेके ।	४५१	१२
अपस्थाने निषिध्य यज-			सोमोपनहनं द्विगुणं चतु-		

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
गुणं वा	४५१	१४	ते क्रीणामीत्यन्ततः ।	४५४	४
तस्मिन्सोमं मिमीते			प्रश्नान्ते प्रश्नान्ते ।	४५४	५
दशकृत्वो	४५१	१८	क्रीतः सोमो राजेत्यन्ते-		
सर्वाभिः प्रथमम् ।	४५१	२१	वयाऽसि	४५४	१०
अङ्गुष्ठप्रभृतिचैकोत्स-			स आह चन्द्रं ते व-		
र्गम् ।	४५२	१	खं ते	४५४	१३
द्विः कनिष्ठिकया ।	४५२	३	शुक्रं त्वेति हिरण्यमाल-		
एकोपचयं च ।	४५२	५	भ्य वाच	४५४	१६
अञ्जलिना दशमम् ।	४५२	८	सग्मेत इति सोमविक्र-		
अन्यदाध्यावापश्रुतेः ।	४५२	११	यिण	४५४	१८
अन्तान्संगृह्योष्णीषेणव-			अस्मे त इति यजमानस्त-		
ध्नाति	४५२	१६	द्वितं	४५५	१
अङ्गुल्या मध्ये वि-			सोमविक्रयेतदादत्ते ।	४५५	३
वृणोति	४५२	२०	अजां प्रत्यङ्मुखीमा-		
तं विक्रयिणे प्रय-			लभ्य	४५५	५
च्छति ।	४५२	२३	सव्येनाजां प्रयच्छन्		
पञ्चकृत्वः सोमं पणते ।	४५३	२	मित्रो न	४५५	९
स आह सोमविक्रयिन्	४५३	४	दीक्षितोरौ दक्षिणेन		
क्रय्य इत्याह सोमवि-			प्रत्युह्य	४५५	१३
क्रयी ।	४५३	७	स्नानभ्राजेति जपति		
तं ते क्रीणानीति ।	४५३	८	सोम	४५५	१६
क्रीणीहीत्याह सोमवि-			अपोगुते दीक्षितः		
क्रयी ।	४५३	१०	शिरः ।	४५५	२०
कलया ते क्रीणानीति ।	४५३	११	पत्नी च ।	४५५	२२
भूयो वा अतः सोमो			हिरण्यं सहसाच्छिद्य		
राजार्हति	४५३	१५	पृषता	४५६	१
भूय एवेत्यतः प्रभृतिचतु-			गृहीतसोमं परिमाण इति		
रावर्तयति ।	४५४	१	वाचयति	४५६	५
एकैकेनान्ते पणते श-			उत्तरे च ।	४५६	७
फेन	४५४	३	उदायुषेत्युत्थानं		

सूत्राणि	पृ०	पं०
शीर्ष्णि	४५६	९
प्रतिपन्थामित्यनो-		
ज्येति	४५६	१३
कृष्णाजिनमस्मिन्नास्तु-		
णात्य	४५६	१७
तस्मिन्सोमं निदधात्यदि-		
त्यै सद	४५७	१
अस्तन्नाद्यामिति सोम-		
मालज्य	४५७	३
वनेषु व्यन्तरिक्षमिति		
सामपर्या	४५७	६
एकं चेद्वीवा अवकृत्या	४५७	१२
अनङ्गवाहौ पुनक्त्युक्तावे-		
तमिति	४५७	१४
मेदेन मन्त्रावृत्तिः साञ्जि-		
पातित्वात् ।	४५८	१
ईर्षान्तरे भूमिष्ठः सुब्र-		
ह्वाययः	४५८	७
पश्चात्परीत्यापालम्बं		
गृहीत्वा	४५८	११
दीक्षितश्चान्वारभते ।	४५८	१८
त्रिरुक्तायां प्राङ् यात्वा	४५८	२०
भद्रो म इति वाचयति	४५९	४
सुब्रह्मण्यां चाह्वयति सु-		
ब्रह्म	४५९	६
शालां पूर्वेण प्रतिप्र-		
स्थाता	४५९	१४
नमो मित्रस्येत्येनमा-		
लम्भ्य	४५९	२०
चरति पशौ वाच-		

सूत्राणि	पृ०	पं०
नमेव	४६०	१
आहवनीयाच्चोलमु-		
कमादायैके	४६०	३
समीपेऽन उपस्थाप्यो-		
त्तम्भनेनो	४६०	७
शम्ये चोद्वृहति वरु-		
णस्य	४६०	११
औदुम्बरीमासन्दी		
नाभिदध्नामर	४६०	१४
अभिमृशत्येनां व-		
रुणस्य	४६०	२०
कृष्णाजिनमस्यामा-		
स्तृणाति	४६१	१
तस्मिन्सोमं निदधाति		
वरुणस्य	४६१	१
शालां प्रवेद्ययति दी-		
क्षितसञ्चरेण	४६१	८
या त इति वाचयति ।	४६१	१०
आहवनीयं दक्षिणेन		
स्थापयन्ति ।	४६१	१२
उदपात्रमुपनिनय-		
न्येके ।	४६१	१४
अष्टमोऽध्यायः ।		
आतिथ्यं निर्वर्पति वै-		
ष्णवं नवकपा	४६३	१
पत्न्यन्वारब्धस्तूर्णमे-		
कविमुक्ते वा	४६३	६
सावित्रनिवृत्तिः क्षुति-		
विरोधाभ्याम् ।	४६३	१७

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
अग्न्यन्वाधानवतो-			क्षितायं	४६८	६
पायनारण्य	४६४	१५	बहुषु गृहपतये ।	४६८	९
पत्नीसन्नहनं च सयो-			अग्ने व्रतपा इत्याह-		
क्रायाः ।	४६५	१६	वनीये	४६८	१३
यजमानभागश्च भक्षप्र-			पत्नी च गार्हपत्ये तू-		
तिषेधात् ।	४६५	१८	ष्णीम् ।	४६८	१८
न कर्मगुणत्वात् ।	४६५	२०	मदन्तीरुपस्पृश्य यज-		
उपसर्जनीरधिभयति			मानषष्टा	४६८	२१
मदन्तीश्च	४६५	२३	आज्यमालभ्योपस्पृ-		
भामुष्टुविसर्गाबुदका-			शेदपः	४६९	३
र्थस्ततः ।	४६६	३	व्यूहनपरिध्यञ्जने		
कार्त्तमयमयाः परिध्य	४६६	६	कृत्वैके ।	४६९	८
एतदेवाग्नीषोमीयोप-			समुल्लुप्य प्रस्तरमकत्वा	४६९	१७
सत्स्त्रपि	४६६	१०	मदन्तीत्यग्नीत् ।	४६९	१७
आसाधाग्निमन्थनमा-			ताभिरेहीति ह्यवन्नध्या-		
होमात्	४६६	१२	हवनीयं	४६९	१९
इडान्तं भवति ।	४६६	१५	सुब्रह्मण्यां च प्रेष्यति	४७०	१
धौवं व्रतप्रदाने गृह्णा-			प्रवर्ग्योपसदावतः ।	४७०	४
त्यापतय	४६६	१७	उपसदेव वाप्रवर्ग्ये ।	४७०	७
द्विश्चल्लयाः स्तुवेण	४६६	२०	प्रणीताद्युपसत् ।	४७०	१२
गृह्णामीति सर्वत्र सा-			हविष्कृतमाहूयानाह-		
काङ्क्षत्वात् ।	४६७	२	ननपेषणे	४७०	१६
पूर्वशेषौ वोत्तरौ ।	४६७	६	स्याद्वा धर्ममात्रत्वात्	४७१	१
तानूनप्त्रमे तत् ।	४६७	१९	भुतेश्च ।	४७१	६
दक्षिणस्यां वेदि भोगौ	४६७	२१	परिस्तरणपात्रसः		
अद्रोहस्तेभ्यो न सता-			सादन	४७१	१६
नूनप्त्रिणे	४६७	२४	बहिषः प्रच्छेदः हरति	४७२	११
पल्यङ्ग्य निदधात्यपि-			मदन्तीरिति वा प्रे-		
धाया	४६८	३	ष्यति ।	४७२	१४
अपराह्णे व्रताग्निं दी-			मात्तावदिध्मावर्हिः ।	४७२	१७

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
स्वैवतृतीयास्वचः			स्तान्निषु	४७६	८
सम्मार्ष्टि ।	४७२	२१	तस्मात्पुरस्तात्पङ्क्ति-		
अष्टगृहीतं जुह्वां चतु-			१ गति ।	४७६	१६
रुपभृति	४७३	१०	दाक्षिणोत्तरौ च पञ्च-		
एकवृत्तरङ्गम् ।	४७३	१८	दशसु	४७६	१८
आज्यस्थालीधुवार्ये ।	४७३	२०	अर्धसप्तदशेषु वा ।	४७६	२१
स्ववाधारमाधार्य			पूर्वाद्धाञ्च द्वादशसु ।	४७६	२३
सम्मृष्ट	४७३	२२	पृष्ठयामायम्य स्फ्या-		
प्रसुतोतिक्रामन्नप्रये			दिकरोति	४७७	३
ऽनुवाचयति ।	४७४	१	उत्तराऽसात्पञ्चाद-		
अर्धेऽहुत्वा सोमाय	४७४	५	ध्यधे	४७७	१२
सादयित्वा स्वचौ	४७४	११	यथोक्तं वा ।	४७७	१७
अक्त्वा प्रस्तरमुपसदं			प्रातरुपसदौ समस्य	४७७	२१
जुहोति	४७४	१५	सर्वं वाग्नौ ।	४७८	३
द्विरेकया चरति			उभाभ्यां चरिते		
सुसायः	४७४	१८	प्रवर्ग्यमु	४७८	५
एवमितरे अन्वहऽरजः	४७४	२१	अग्निं प्रणयत्यौपनिव-		
एकाहस्त्र्युपसत्को			पनात्	४७८	९
द्वादश वा ।	४७५	४	तयोद्धदिरध्यस्यति ।	४७८	२०
त्रिस्तनं प्रथमायां दो-			मिच्छि वाभावे ।	४७८	२२
हयति ।	४७५	८	अन्यत्रापि ।	४७९	१
एकापचयेनोत्तरयोः ।	४७५	१०	रराट्यां पुरस्तादास-		
विपर्यस्य वानग्नि-			जत्यैषीकीम् ।	४७९	३
चित्ये ।	४७५	१२	उच्छ्रायीभ्यां परिवार्य		
एवं प्रवृद्धौ समं वि-			छदिः	४७९	५
भजेत् ।	४७५	१६	चतुर्गृहीतं शालाद्वार्ये	४७९	७
स्वस्थानविबुद्धिः ।	४७५	१९	स गार्हपत्योतः ।	४७९	१०
औपवसथ्यात्पूर्वेऽहनि			अपरं दक्षिणेन वर्त्मनि	४८०	१
पूर्वा	४७६	१	दक्षिणया द्वारानीत्य		
पूर्वाद्धास्तम्भात्पुर-			पत्नी	४८०	६

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
भेदे मन्त्रावृत्तिः सा-			विष्णोः श्रमेष्ट इत्यु-		
न्निपातित्वात् ।	४८०	१२	च्छाद्यौ ।	४८२	१९
स्वकस्थाल्यौ प्रतिगृह्य	४८०	१६	उद्ग्राणि छदींषि		
पत्नी चापरेणाग्नीन्प-			पश्चाच्छ्रुतेः ।	४८३	२
रिस्तीर्य	४८०	२०	द्वार्याः परिषीव्यति ।	४८३	५
हविर्दानाभ्यां प्रवर्त्य-			विष्णोर्ध्रुवोसीति ग्रन्थि		
मानाभ्याम	४८१	१	करोति ।	४८३	९
त्रिरुक्तायामुद्गृह्येव			उपक्रान्ते प्रमुञ्चति ।	४८३	१०
वर्तनम् ।	४८१	३	प्राग्वाग्शं हविर्दा-		
प्राचीप्रेतमिति वा-			नम् ।	४८३	१३
चयति ।	४८१	३	निष्ठाप्य वैष्णवमसी-		
स्वङ्गोष्ठमिति च			त्यालभते ।	४८३	१५
खजति ।	४८१	८	भोजनभक्षणे चास्मि-		
पश्चादुत्तरवेदेस्त्रिषु			न्न कुर्युः ।	४८३	१७
प्रक्रमेषु	४८१	१०	अद्वारेण सद्यो हवि-		
उत्तरेण परिक्रम्य	४८१	१३	र्दाने प्रेक्षमाणं	४८३	१९
दक्षिणतः स्थूणामुप-			पृष्ट्यामुभयतो द्वार्ये ।	४८४	७
निहन्ति	४८१	१७	दक्षिणस्यानसोऽधः		
द्विवो वेत्युत्तरं प्रति-			प्रउगं	४८४	९
प्रस्थाता ।	४८१	२०	अभ्रचादिकरोत्यावट-		
उत्तरतः स्थूणां पूर्व-			वदा	४८४	१२
वत् ।	४८२	२	चतुरः ।	४८४	१५
उभे वा दक्षिणतः ।	४८२	५	अक्षया व्याघारण		
इतरस्ततस्ततः ।	४८२	७	वत् ।	४८४	१८
यदुच मानुष इति			उत्तरापरं वा प्रथ-		
श्रुतेः	४८२	९	मम् ।	४८४	१९
प्रतद्विष्णुरिति वाचय-			सम्यग्वा ।	४८४	२१
ति मध्यमं	४८२	११	उत्तरपूर्वन्तवन्त्यम् ।	४८५	१
उत्तरे च ।	४८२	१५	प्रादेशमात्रास्तदन्त-		
विष्णो रराटमिति			रात्र	४८५	३
रराट्याम् ।	४८२	१७			

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
बृहन्नसीति यथापरि- लिखितं	४८५	५	खरं पुरस्तात्करोत्यु-	४८७	१८
इदमहमित्युत्किरति यथाखातं	४८५	७	अन्तः पात्यात्षट्प्र-		
उत्कृत्याङ्कुरामीति			क्रमान्	४८७	२१
पश्चान्सर्वेभ्यः ।	४८५	९	यूपवच्छेते ।	४८८	२
बाहुमात्रान्	४८५	११	अभ्यादिकरोत्यावट-		
अक्षया सम्भिन्धाद-			स्तरणात्	४८८	४
शक्तौ	४८५	१३	उद्विमित्युच्छ्रयति ।	४८८	६
स्वराडित्यवमर्शयति	४८५	१६	द्युतान इति मिनोति ।	४८८	८
अध्वर्युजयमाक्षे सम्मृ-			पर्युहणाद्योपसेचना		
शने	४८६	१	त्कृत्वा	४८८	१०
अध्वर्युः प्रच्छति य-			स्त्रवेण विशाखे जुहोति	४८८	१४
जमान	४८६	४	अनाम्नातप्रतिषेधाच्च ।	४८८	१९
मद्रमित्याह ।	४८६	५	नाभिदधत्तः सद्दः ।	४८९	१
तज्ञौ सहेत्यध्वर्युरुपा-			मत्या वा	४८९	४
ऽशु ।	४८६	७	उदग्वापम् ।	४८९	६
पुनर्दक्षिणापरेऽध्वर्युः			अष्टादशारत्येकविंश-		
पूर्वोत्तरे	४८६	११	शति	४८९	८
प्रोक्षत्येनान् रक्षोहण			नव तिर्यग्धायामो वा	४८९	१०
इति ।	४८६	१६	औदुम्बरी मध्ये पृ-		
भेदे च मन्त्रावृत्तिः			ष्ठ्यामेके	४८९	१२
सन्निपानित्वात्	४८६	१८	इन्द्रस्य च्छदिरिति		
अवनयनावस्तरणे			मध्यमं	४८९	१८
चावटवद्र	४८६	२०	त्रिवर्गो चोत्तरतः ।	४८९	२१
तनूनुपरिकुशान्कृत्वा	४८७	३	परित्वेनि परिष्कार्यः		
तयोश्चमार्षिषवणं प-			परिषीवणं	४९०	१
रिकृत्तः	४८७	११	हविर्द्वानापरास्तमुत्त-		
तस्मिन् प्रावणः पञ्च-			रेणाग्नीध्रः	४९०	५
वैष्णवा	४८७	१५	निष्ठाप्य वैश्वदेवम-		
			सीत्यालभते.	४९०	९

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
धिष्ण्याग्निवपत्युद्ध-			अपित्रताश्चन्वारभन्ते	४९४	१२
तावोक्षिते	४९०	११	वाससा छादयत्ये-		
आग्नीध्रियं पूर्वम्	४९०	१२	नान् ।	४९४	१४
सिकताश्चोपरि ।	४९०	२१	चरत्सु नाद्रियेत ।	४९४	१६
शौद्रेणेति सर्वत्र ।	४९०	२३	प्रदीप्तमिध्मं त्वं-		
षट् सदसि ।	४९१	२	सोमेति	४९४	१८
प्रत्यङ्मुखो द्वारमप-			जुषाणो अन्तुरिति		
रेण	४९१	४	द्वितीयाम् ।	४९५	३
दक्षिणपूर्वेणौदुम्बरीं	४९१	६	अग्नये प्रह्वियमाणा-		
होतृधिष्ण्यमपरेण	४९१	८	यानुवाच	४९५	५
आग्नीध्रादक्षिणं	४९१	११	आहवनीयं गच्छन्त्या-		
सदो द्वारं पूर्वेण	४९१	१४	दाय	४९५	८
उत्करं समुहोऽसि	४९२	१	अग्ने नयेति वाचयति	४९५	१६
परिस्तरणपात्रसं-			उत्तरेण सदो हत्वा	४९५	१७
सादन	४९२	४	प्रावद्रोणकलशसोम-		
अन्तः पात्यसाहितम् ।	४९२	२०	पात्राणि	४९४	१८
बहिर्न्तं प्रेष्यति	४९२	२३	अयन्न इति जुहोत्य-		
अत्रैव प्रोक्षणम् ।	४९३	१	स्मिन् ।	४९६	६
इध्मं निधायाग्नीषो-			उत्तरेण परिक्रम्याह-		
मीयाय	४९३	७	वनीय	४९६	३
अर्द्धव्रते प्रप्ते प्रविश्य	४९३	९	धिष्ण्याभ्यवायो-		
आज्याग्निश्चयणस्वक्			ऽध्वर्योः ।	४९६	७
सम्मा	४९३	१५	इध्मप्रोक्षणादि		
शालाद्वार्यमपरेण सो-			करोति ।	४९६	१०
मक्रयणी	४९३	२२	खरात्तरार्द्धं एकवृ-		
चतुर्द्धं आहवनी-			त्स्तरणं	४९६	१२
यस्यो	४९४	१	आहवनीयेक्षणात्कु-		
आज्यप्रोक्षणीरन्तः			त्वाह	४९६	१४
पात्यदेश	४९४	६	पुरस्ताद्वा समिधावा-		
धारयत्याज्यानि ।	४९४	१०	धायेति	४९६	१८

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
आसाद्याज्यानि दक्षि-			यूपाहुत्यभ्रयादानय-		
णेऽनसि	४९६	२३	वावपनानि	४९९	३३
एतत्त्वमिति विसृज्यो-			भेदेनान्यत्साग्निपा-		
पतिष्ठते ।	४९७	९	तित्वात् ।	५००	२
स्वाहा निरिति निष्क्र-			मध्यमं परिलिख्योत्तरं	५००	३
म्याग्ने	४९७	१२	आवटहोमात्करोति ।	५००	७
पत्नी च गार्हपत्ये			अज्जनाद्याचपालेक्ष-		
तूर्णी	४९७	१९	णात्	५००	९
चात्वाले मदन्तीः			इवो वा दक्षिणोत्तरा-		
कृत्वा ।	४९७	२२	णामत्र	५००	१२
नामग्रहणभोजने			परिवीय मध्यममव-		
अस्यातः	४९७	२४	गृह्णन् ।	५०१	१
प्रत्यनिवृत्तिः ।	४९८	४	अग्निष्ठे चैषां रथनाः	५०१	४
हविः शेषभक्षः ।	४९८	६	अभ्यञ्जनप्रभृति		
अग्नीषोमीयोतः पशुः ।	४९८	१५	करोति ।	५०१	९
तदेवत्यः पशुपुरी-			यथाखातमुच्छ्रयति ।	५०१	११
डाशः ।	४९८	२२	वर्षिष्ठो दक्षिणोत्तुपूर्वा		
अभ्रयादि करोति ।	४९८	२५	इतरे ।	५०१	१३
दक्षिणेन हविर्दानं			तीत्रसुत्यग्निष्ठः		
पश्विडाऽ	४९९	२	प्राची च ।	५०१	२०
गुदतृतीयं च ।	४९९	५	यथायूपं वेदिवर्द्धनम् ।	५०१	२२
मार्जालीयं दक्षिणेन			वर्षिष्ठादक्षिणं वितष्ट	५०२	१
जाघनीम् ।	४९९	७	प्रोक्षणाद्यवगृह्णना-		
प्रत्याहृत्य वा सोमा-			त्करोत्य	५०२	७
हवनीय	४९९	१०	अनुच्छ्रित्य चोत्तरम् ।	५०२	२४
यूपैकादशिनीचेद्-			यथोच्छ्रितः सवनीया-		
थाक्ष	४९९	१५	नालभते	५०३	३
पूर्वार्द्धं वा समं			एकयूपे पश्वैकादशि-		
विभज्य ।	४९९	१९	न्यामाग्नेयं	५०३	६
पक्षसम्मिता वाग्नौ ।	४९९	२१	आग्नेयः प्रथमो गच्छत्य	५०३	११

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
दक्षिणं च निम्न- न्येनमुत्तर	५०३	१४	अनीजानो ऽन्यस्यापि	५०७	५
समानमनुप्रेष्य य- रिपशव्ये	५०३	१७	उभयाभाव उल्लुषीः	५०७	८
उखाशूलं षपाश्रप- ण्यौ च ।	५०४	४	अग्नेर्व इति निदधाति	५०७	१०
न वसा सन्देहात् ।	५०४	६	सुब्रह्मण्यां च प्रेष्यति	५०७	१२
सौत्रामणी दर्शनाच्च ।	५०४	११	आदित्याभ्यये ऽहुता-		
नाविरोधात् ।	५०४	१५	यामापि ।	५०७	१४
पाकवैषम्यात्सौत्राम- ण्याम् ।	५०४	२२	दक्षिणाग्निहोमान्त-		
मनांतावसाहोमौ ।	५०४	२४	मग्नी	५०७	१६
कालमेदात् ।	५०५	१	शालाद्वार्यमपरेणास्ते	५०८	७
यूपैकादाशण्यां वशा- वपामार्जना	५०५	२	शालाद्वार्यमपरेण	५०८	१०
परिस्तरणपात्रसं- सादन	५०५	८	विहृत्य दक्षिणस्यामुत्तर	५०८	१२
त्वाष्ट्रो वस्तः पर्यग्नि-			आहत्य स्थाने निद-		
कृतमु	५०५	१३	धानि ।	५०८	१५
आज्येन संस्थाप-			कलशं पत्न्यालभते ।	५०८	१७
यतीति	५०५	१८	उत्तरेण परिक्रम्योत्त-		
पशुपर्यग्निकरणाच्च ।	५०६	१	रस्यां	५०८	१९
तदन्तं वा कर्मनाम-			मित्रावरुणयोरिति वा ।	५०८	२२
धेयात् ।	५०६	५	विश्वेषां देवानामित्या-		
त्वष्ट्रवनस्पत्योश्च			ग्नीध्रे ।	५०८	२३
प्रयाजे	५०६	१३	सोमं चासन्ध्याम् ।	५०९	२
अग्नीषोमीयस्य वपा-			दीक्षितश्च तत्र ताः		
मार्जनान्ते	५०६	२१	रान्निः	५०९	४
अस्तमितश्चोन्निनाह्या-			सुब्रह्मण्यां च प्रेष्यति	५०९	६
त्पुरे	५०७	१	आवसथोन्मर्दनालङ्क-		
			रण	५०९	१०
			नवमो ऽध्यायः ।		
			अपररात्र ऋत्विजः		
			प्रबोधयन्ति ।	५११	१
			अप उपस्पृश्यशाला-		

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
द्वायै	५११	५	तदपरेण द्विदेवत्यानि		
आज्यान्यादाय सोमं			प्रत्यञ्चि ।	५१४	१३
चार्थ	५११	१४	रास्नावमैन्द्रवायवम् ।	५१४	१६
अग्नीषोमीयवस्त-			अजकावं मैत्राव-		
रणम् ।	५१२	१	रुणम् ।	५१४	१८
आज्यासादनात्कृत्वे-			औष्ठमाश्विनम् ।	५१४	२२
षान्तरेणा	५१२	५	दक्षिणपूर्वार्द्धं शुक्राम-		
विश्वास्त्वामिति विसृ-			न्थिनाः ।	५१४	२४
ज्योपतिष्ठते ।	५१२	१२	दक्षिणः शुक्रस्याग्रय-		
एतेनाहरणः सोमार्थ-			णस्थाली	५१५	१
स्याभि	५१२	१५	दक्षिणोक्थ्यस्थाली		
नोद्धरणं ततो वहिर्द्धा-			सपात्रा ।	५१५	४
भावात् ।	५१२	१८	तथादित्यस्थाल्युत्तरा ।	५१५	५
अभिषुतस्य चानव-			ऋतुपात्रे पूर्वे स्तूक्-		
हरणं	५१२	२०	पुष्करा	५१५	८
प्राग्वाचं प्रवदिनोः			ऊर्ध्वानीतराणि प्रादे-		
प्रातरनु	५१२	२३	शमान्राणि	५१५	११
देवेभ्य इत्येके ।	५१३	५	आग्रयणादपरां परि-		
सुब्रह्मण्यां च प्रेष्यति ।	५१३	५	प्लवाः	५१५	१३
प्रातरनुवाकं जाग्रदुपा-			शुक्लं जीवोर्णानाम् ।	५१५	२०
सीताध्वर्युः ।	५१३	९	उभयतो दशं परिप्ल-		
स्वप्याद्वा ।	५१३	११	वायाम् ।	५१६	२
अग्निदैन्द्रमेकादश-			पूर्वेणोपस्तम्भनमुत्तरं	५१६	४
कपालं	५१३	१३	धुरि प्रचरणीम् ।	५१६	८
इन्द्राय वा हरिपूषसर-			पूर्वेणाक्षमुपरिपूत-		
स्वति	५१३	१८	भृतम् ।	५१६	११
उन्नेतुः पात्रयोजनम् ।	५१४	६	परेणाधवनीयम् ।	५१६	१४
खरात्तरपूर्वार्द्धं उपाः-			प्रागक्षादशचमसान्त्स-		
श्वन्त	५१४	८	वृन्तानधः	५१६	१५
दक्षिणमुपाःशोः ।	५१४	११	अपरं गृहीत्वोदङ्ग-		

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
च्छन्नाहाप	५१६	२२	शेष	५१९	१७
प्रेष्यति च मैत्रावरुणस्य	५१७	३	उत्तरतो ऽध्वर्युयज-		
अपो गत्वा देवीराप			मानौ ।	५१९	२१
इति	५१७	९	पूर्वाध्वर्युरपरेण परी-		
कार्ष्णिरीसीति मैत्रावरु-			त्येतरे	५२०	१
णचमसेना	५१७	११	देवस्य त्वेत्यद्रिमादाय	५२०	५
समुद्रस्य त्वेति तेन			स उपाऽशुसवनः ।	५२०	७
गृह्णाति ।	५१७	१४	निग्राभ्यास्तु वाचयत्यु-		
एकधनांश्चांजयन्ति ।	५१७	१६	रस्येना	५२०	१०
पात्रेजनांश्च पत्न्यो			उपाऽशुसवने सोमं मि-		
द्वौ द्वौ ।	५१७	१९	मीते	५२०	१३
प्रत्येत्य चात्वालस्यो			यत्त इति मितालम्भ-		
परि	५१७	२२	नम् ।	५२०	१६
इतरे तस्मिन्व्यानय-			प्रतिप्रस्थाताऽशून्षडा-		
न्त्येके	५१८	५	दत्ते	५२०	१९
होतृचमसे वसतीवरी-			श्वान्नास्थेत्यासिञ्चति	५२०	२२
कृत्वा	५१८	८	प्रहरिष्यन्त्वेष्यं मनसा	५२१	१
होत्रा पृष्टः प्रत्याहो-			अभावे तृणम् ।	५२१	५
तेवनं	५१८	१३	मा भेरिति प्रहरति ।	५२१	८
प्रचरणीसऽक्षवमग्नि-			एवं त्रिरभिषुणात्या-		
ष्टोमे	५१८	१६	सेचं	५२१	१०
ऽकथ्ये प्रथमं परिधि-			अष्टकृत्व एकादशकृत्वो	५२१	१२
मालभते ।	५१८	२१	सर्वे पञ्चवर्गाः पशुका-		
प्रविशत्येवान्यत्र ।	५१८	२३	मस्या	५२१	१४
रराट्यालम्भनं वा			प्रतिवर्गं निग्राभं वा-		
षोडशिनि ।	५१९	३	चयति	५२१	१७
छदिरनिराते ।	५१९	५	अद्रिणा चतुर्थम् ।	५२१	२१
अतीत्य दक्षिणेन			तूर्णी वा ।	५२२	१
होतारं	५१९	८	उपाऽशु च गृह्णाति	५२२	३
तावच्चैकधनानाम् ।	५१९	१४	प्रतिप्रस्थातोपगृह्णाति		
एकधनस्थान उभय-			पात्रम् ।	५२२	६

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
आत्तानां च द्वौ द्वाव-			आप्यायनान्तोऽभिषव-		
न्तर्द	५२२	९	स्त्रिपर्यायः ।	५२४	२३
मन्त्रलिङ्गाच्च ।	५२२	१५	मत्या ।	५२५	२
षड्देवा श्रुतिसाम-			पर्यायादिषु निग्राह्या-		
र्थ्यात् ।	५२२	१७	सेचनम् ।	५२५	५
यत्त इत्यात्तान्तसोमे नि-			प्रथमे वा प्रभूत्वात् ।	५२५	७
दधाति ।	५२२	२२	निग्रामान्ते सरसान्-		
परिमृज्यासादनमुपा-			शून	५२५	११
ऽश्वन्तर्याम	५२३	१	एवं द्विरपरम् ।	५२५	१५
अभिचरन्सादयेद्-			पूर्ववन्नित्ग्राह्याः ।	५२५	१७
विसृजन्नमुष्य	५२३	३	पूर्वे वोपाऽशु गृहीत्वा	५२५	२१
पाणिना चापिदधात्य-			धर्ममात्रं पर्युपवेशनम् ।	५२६	३
मुष्य	५२३	७	अभिषवविपर्यासो वा-		
स्वाहेत्युक्तोर्वन्तरिक्ष-			भिमृ	५२६	६
मिति	५२३	१०	ऋजीषभावाच्च ।	५२६	१९
अन्वारभतेऽन्यस्मै			प्रोह्य द्रोणकलयमृजीष	५२६	२२
प्रदाय	५२३	१२	पवित्रं च वितन्वन्त्यु-		
धरं वृत्वा ददाति च ।	५२३	१४	दक् ।	५२७	१
स्वां कृत इति हुत्वा			स्वयं वाकुर्वत्सु ।	५२७	४
पात्र	५२३	२०	आधवनीयादुन्नेता	५२७	६
प्रथमे परिधा उत्तानं			ततो ग्रहणमाधुवान्मा	५२७	९
पाणिं	५२३	२२	शुक्रो द्रोणकलशे ।	५२७	१२
वासउरोवाहुस्त्रिष्ट-			ततोऽन्येऽनादेशे ।	५२७	१५
मऽशु	५२४	३	सावित्रपात्नीवतहा-		
आग्रयणस्थाल्याऽशेषै-			रियोजन	५२७	१७
कदेश	५२४	५	पूतभृतश्चमसान् ।	५२७	२०
प्राणाय त्वेति पात्रसा-			तृतीयसवने वैश्वदेवम् ।	५२८	१
उपाऽशुसवनं पाणिना	५२४	११	अनाविष्टांश्चेदोजयन-		
उपविष्टयोरभिषु-			श्रुतेः ।	५२८	४
ण्वन्ति	५२४	१७	दशापवित्रेण परिमृज्य	५२८	८

सूत्राणि	पृ०	पं०
नायोनिकेषु ।	५२८	१२
सर्वेष्विति वात्स्यो वि-		
शेषोपदेशात्	५२८	१५
साविन्नर्तुग्रहप्रतिषे-		
धाच्च ।	५२८	१९
प्रतिवषट्कारः हुत्वा	५२८	२३
यथास्वं चमसान् ।	५२९	४
वषट्कर्तुर्वा पूर्वं श्रु-		
तिसामर्थ्यात् ।	५२९	८
उन्नेतोन्नयति समाख्या-		
नात् ।	५२९	११
उदितेऽन्तर्यामिग्रहणमु-		
पयाम	५२९	१२
उपाऽशुवदनाम्नातवर-		
शेषा	५२९	१४
अपमार्ष्ट्यत्र ।	५२९	२१
प्रथमे च न्युज्जेन पा-		
णिना	५२९	२१
उपाऽशु सवनसंस्पृ-		
ष्टस्यां	५२९	२३
पेन्द्रवायवं गृह्णात्या		
वायविति ।	५३०	४
अपगृह्य पुनरिन्द्रवायू		
इति ।	५३०	६
मैत्रावरुणमयं वा-		
मिति ।	५३०	९
पयसा श्रीणाल्येन कुशा-		
वन्तर्धाय	५३०	१२
एवं सर्वत्र श्रयणेषु ।	५३०	१५
शुक्रं वैल्वेन वा तं		

सूत्राणि	पृ०	पं०
प्रक्षथेति ।	५३०	१७
अयं वेन इत्येके ।	५३०	१९
मन्थिनमयं वेन इति ।	५३०	२०
सक्तुभिः श्रीणाल्येनं		
मनो न	५३०	२१
आग्रयणं द्वयोर्धारायोर्ये	५३१	१
दशापवित्रेणाग्रयण-		
मुपगृह्य	५३१	४
प्रथमस्थानेन प्राग्देवता-		
देशात् ।	५३१	८
प्रातः सवने चोच्चैः		
कर्माणि ।	५३१	१०
मध्यमेन माध्यन्दिने ।	५३१	१३
उत्तमेन तृतीयसवने ।	५३१	१५
उक्थ्यमुपयामगृहीत		
इति ।	५३१	१७
ध्रुवं मूर्धनं दिव इति ।	५३२	३
आहोमावस्य सुत्वन्न-		
मुत्र	५३२	५
वैश्वानां च जानन् ।	५३२	७
पूर्णान् स्थालीग्रहानर्ध-		
पूर्णं	५३२	१०
अध्वर्युप्रतिप्रस्थातृप्र-		
स्तोत्रदृगात्	५३२	१४
अध्वर्युः प्रथमो यथासं-		
ख्यमितरे ।	५३२	१८
हुत्वा वा समन्वार-		
भेरन् ।	५३२	२०
यस्त इति विष्णुषाऽहोमं		
जुहति ।	५३३	१

सूत्राणि	पृ०	पं०
अध्वर्युर्वा जुहोति ।	५३३	३
वेदितृणो अध्वर्युरादत्ते	५३३	५
अन्यतरन्तृणं चात्वाले		
प्रास्थानि	५३३	८
उद्गातृणां पुरस्तादित-		
रस्तूष्णीम् ।	५३३	१०
जपत्सु सोमः पवत		
इति	५३३	१२
सर्वेषु ।	५३३	१६
अतृणो वा कुशमुष्टिं		
वा ।	५३३	२१
प्रत्यङ्मुखा उपविशतः	५३४	३
स्तूयमान उन्नेताध-		
वनीयं	५३४	७
स्तोत्रान्ते प्रेष्यत्यग्नीद		
ग्नीन्विहर	५३४	११
यथान्युप्तं धिष्ण्येष्वग्नी-		
ध्नाद्	५३५	४
अनुपृष्ट्यां वर्हिस्तृ-		
णाति ।	५३५	७
आश्विनं गृह्णात्यन्वारवधे	५३५	१०
प्रहानवेशयति यथा-		
गृहीत	५३५	१३
उपांशुसवनं द्वितीयम् ।	५३५	१८
आश्विनं पशुं शुक्राम-		
न्धिनौ	५३५	२०
कोसिदिति द्रोणकल-		
शम् ।	५३५	२३
भूर्भुवः स्वसिति जपति ।	५३६	२
ज्ञातप्रियानूचानानव-		

सूत्राणि	पृ०	पं०
काशयेत् ।	५३६	४
ध्रुवगोपं कृत्वा परि-		
व्ययणादि	५३६	६
आग्नेयोऽग्निष्टोमे		
सवनीयः	५३६	१५
पेन्द्रो वृष्णिः षोडशि-		
नि तृतीयः	५३६	१८
एतत्स्तोत्रायनम् ।	५३६	२१
होतृनामग्रहणान्तं		
कृत्वेतरां	५३७	१
अश्विनाध्वर्यु आध्वर्य-		
वात् ।	५३७	७
मित्रावरुणौ प्रशास्तारौ		
प्राशा	५३७	१०
इन्द्रौ ब्रह्मा ब्रह्मणादि	५३७	१२
मरुतः षोडशप्रावो	५३७	१४
यथाप्रवृत्तं प्रवृत्तहोमौ	५३७	२०
भूयासं जुष्टो वाचस्प-		
तये	५३८	१
पावकान इति द्विती-		
याम् ।	५३८	४
वपामार्जनान्तं कृत्वा	५३८	६
उत्करान्तं कृत्वा वाग-		
सीति	५३८	९
अभिमन्त्रणमुत्तरैः ।	५३८	१३
अध्वनामध्वपत इति		
सूर्यम् ।	५३८	१५
मित्रस्य मेत्यृत्विजः ।	५३८	१७
अग्नयः सगरा इति		
धिष्ण्यान् ।	५३८	१९

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
एतत्सर्पणम् ।	५३८	२०	चमसेषून्नयति नवस्त्र	५४२	९
सदोभिमर्शनादि बो-			शुक्रातुपस्तरणाभि-		
त्तरयोः	५३९	५	धारणे ।	५४२	१२
पुरोडाशैश्चरति ।	५३९	७	होतृचमसे प्रथमम् ।	५४२	१५
एकं प्रदानम् ।	५३९	१०	शुकामन्थिभ्यां		
एकपात्र्यामासाद्य			चरतः ।	५४२	१८
मध्ये	५३९	१२	शुक्रेणाध्वर्युर्मन्थिता	५४२	२२
प्रातः प्रातसवस्ये-			प्रोक्षितौ यूपशकला-		
न्द्राय	५३९	१८	वादाया	५४२	२५
आश्राव्याह प्रातः			देवस्त्वेति निष्क्रामतो	५४३	५
प्रातः	५३९	२१	अपरेणोत्तरवेदि-		
एवं यथासवनमनु-			मरत्नी	५४३	७
वाचन	५४०	१	सुवीर इति दक्षिणं		
उपभृति वावद्यति	५४०	३	यूपदेश	५४३	१८
उभयः हुत्वा होतृ-			अपरेण यूपमरत्नी		
धिष्ये	५४०	५	सन्धत्तः	५४३	२१
निरवत्तां वेडाम् ।	५४०	११	पूर्वेणाशक्तौ ।	५४३	२३
द्विदेवस्यैश्चरति ।	५४०	१६	निरस्यतो निरस्तः		
वायव इन्द्रवायुभ्या-			शण्ड	५४४	१
मनु	५४०	१८	आहवनीये प्रोक्षितौ		
अनुवषट्कृतेऽपि ।	५४१	४	प्रास्यतः	५४४	४
आश्रुतप्रत्याश्रुतप्रैषाश्च	५४१	७	अच्छिन्नस्येति ज-		
नानन्तर्यात् ।	५४१	१३	पित्वा	५४४	६
स्यादाविरोधात् ।	५४१	१५	उभयतो यूपं प्रत्यङ्-		
शेषः शेषमादित्य-			मुखौ	५४४	१०
स्थाल्यामा	५४१	२२	तमनु प्रतिप्रस्थाता ।	५४४	१३
समासिष्य तेनापि-			चमसाध्वर्यवश्च ।	५४४	१५
दधाति	५४२	१	प्रेष्यति च ।	५४४	१८
उन्नीयमानेभ्योऽनुवा-			प्रेतु होतुश्चमसः प्र-		
चयति ।	५४२	५	ब्रह्मणः	५४४	२०

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
आगम्य प्रतिप्र-			शेषः शेषः होतृ-		
स्थाता	५४५	७	चमसे	५४८	१८
तः स होतृचमसे ।	५४५	१०	पुरोडाशमात्रामैन्द्र-		
पञ्चसूत्रयन्ति ।	५४५	१२	वायवे	५४८	१७
तानाश्राव्याश्राव्य			तानि प्रतिप्रस्थाता		
प्रेष्यति	५४५	१५	दक्षिणस्य	५४८	२२
ब्रह्मन्यजेति ब्राह्मणा-			इडामादधाति ।	५४९	३
च्छंसिनेम ।	५४५	१८	चमसां श्रोत्रच्छन्ति ।	५४९	५
प्रथमं हुत्वोत्तमं वा	५४५	२०	मार्जिते वाजिनेन		
होतारं प्रत्यङ्मुपसी-			चरन्ति	५४९	७
दत्यया	५४५	२२	यथोक्तं वा प्रसङ्गात् ।	५४९	२५
द्विदेवत्यान् भक्षयति			होतृचमसेन सोमं		
पूर्वः	५४६	२	भक्षयतः ।	५५०	२१
हीता वाचनमन्त्रवर्ण-			हिन्व मे गात्राणि		
कारणेभ्यः ।	५४६	१०	हरिव	५५०	२३
मन्त्रवर्णाच्च ।	५४६	२०	आप्यायस्वेति द्वाभ्यां	५५१	८
नाध्वर्युः समभिव्या-			सोमं वा सिञ्चन्ति	५५१	१०
हारात् ।	५४७	८	असर्वमक्षास्तान् ।	५५१	१३
मन्त्राणां चाविधाय-			दक्षिणस्य हविर्क्षा-		
कत्वात् ।	५४७	१५	नस्य	५५१	१५
कारणस्य च समत्वात् ।	५४७	२२	ते नाराशंस आ-	५५१	१८
पेन्द्रवायवं प्ररिगृ-			पुरोडाशकपालमादाय	५५१	२१
णहात्पेतु	५४७	२५	अच्छावाकायैतप्रय-		
वाग्देवीर्जुषाणा			च्छन्नाहा	५५१	२३
सोमस्य	५४८	३	आपो अस्मानिति		
वचनादन्यत् ।	५४८	६	ब्रुवति	५५२	१
भक्षे हि मेति वा यथा			उपहृत उन्तीयमा-		
लिङ्गम् ।	५४८	८	नायानु	५५२	६
एवमितरौ प्रति मन्त्र-			अच्छावाकचमसमु-		
मैतु	५४८	१२	न्नयति	५५२	८
			आ निधानात्कृत्वा ।	५५२	१२

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
पूर्वश्चाग्नीध्रादतः ।	५५२	१४	होति ।	५५४	१८
आग्नीध्रे हविर्यज्ञर्त्वि-			अन्यतरस्मिच्छेषौ		
जा इडां	५५२	१६	कृत्वा	५५४	२०
पत्नी चान्यच्छाला-			आहरति. भक्षः होतृपो-		
याम ।	५५२	१९	तुनेष्ट	५५५	१
उपश्लिष्टेच्छावाके ।	५५२	२१	विपर्यस्य पात्रः होतृ-		
ऋतुग्रहैश्चरतो द्रोण-			पोतुर्नेष्ट	५५५	५
कलशा	५५३	१	यावदुक्तः होतुर्यजमा-		
अध्वर्योः पूर्वः पूर्वो			नयोगा	५५५	११
मन्त्रः	५५३	७	कारणाद्वा होतृभक्षः ।	५५५	१८
उत्तर उत्तरः प्रति-			अप्राप्तेर्वरणम् ।	५५५	१५
प्रस्थातुः ।	५५३	८	विपर्यस्य पात्रः		
युगपत्प्रथमौ गृणहीत			होतुर्हि	५५६	४
उत्तमौ	५५३	१०	तावद्वासर्वहुतत्वात्पू-		
निष्क्रामत्येकः पविश-			वेषाम् ।	५५६	६
तीतरः ।	५५३	१३	निर्हृत्य पात्रः होतु	५५६	८
उत्तर उत्तरः प्रतिप्र-			अभिहुतः शोः सावे-		
स्थाता	५५३	१५	त्यावृत्यो	५५६	११
उभयतोऽध्वर्युं पात्रेण	५५३	१८	ओर्मिति वा ।	५५६	१९
सर्वहुताः प्रागुत्तमा-			शस्त्रान्ते नित्यम् ।	५५६	१७
श्याम् ।	५५३	२०	वागन्तो वा पूर्वः ।	५५६	१९
ऋतुनेति षट्प्रेष्यतः ।	५५३	२२	पेन्द्राग्रमादायाश्चाव्या-		
ऋतुभिरिति चतुरः			होक्तृश	५५६	२१
पात्रमुखे	५५४	२	एष प्रैवः सशस्त्राणाम् ।	५५७	३
षड्ववुत्तमौ ।	५५४	५	नाराशः सानां च क-		
यजमानः प्रेषितो होत	५५४	८	स्पनः	५५७	५
अध्वर्यू च ।	५५४	११	निहितेषु चेद्धोमः		
अयोदशः गृहीयादि-			सशस्त्रस्य ।	५५७	७
च्छनुप	५५४	१४	भक्षप्रभृत्या निधाना-		
प्रतिप्रस्थातारमनुजु-			त्कृत्वा	५५७	१०

सूत्राणि	पृ०	पं०
शुकपात्रेण द्रोणक-		
लशादन्वा	५५७	१४
शुकं पुनभृत्यासिच्य	५५७	१८
पशुपुरोडाशप्रथमा-		
त्सवनीया	५५७	२२
स्तोत्रमुपाकरोति		
तृणाभ्यां	५५८	४
एवं धुमेषु सर्वत्र ।	५५८	८
सर्वभक्षाश्चमसाः ।	५५८	१२
मार्जालीये पात्रप्रक्षा-		
लनम् ।	५५८	१३
उक्तं च गृणहाति		
श्च	५५८	१५
मित्रावरुणाभ्यां		
त्वेति वा	५५८	१९
तूष्णीं सादनम् ।	५५८	२१
स्तोत्रमुपाकरोति ।	५५८	२३
उक्त्यशा यज सोमा-		
नामिति	५५९	२
यस्य विग्रहस्तस्य		
प्रथमं	५५९	५
ग्रहशेषं चास्मिन्ना		
सिञ्चति ।	५५९	७
एवं प्रतिप्रस्थातोत्तरा-		
भ्याम् ।	५५९	१०
इन्द्राय-त्वेति ब्राह्मणा	५५९	१३
प्रागच्छावाकविग्र-		
हात्सोमो	५५९	२२
वसतीवर्यर्धे चासि-		
ञ्जत्याधवनीये	५५९	२४

सूत्राणि	पृ०	पं०
एकधनार्धे च ।	५६०	५
चरिते सर्वैः प्रशास्तः		
प्रसु	५६०	७
प्रसृतानां सर्पणम् ।	५६०	९
दक्षमो ऽध्यायः ।		
सपर्णादिमाध्यन्दि-		
नम् ।	५६१	१
होतृचमसे वसती-		
वरीः कृत्वा	५६१	५
अद्रथादान प्रभृतित्रिप-		
यांयान	५६१	९
आत्तमभिमिमीत ।	५६१	१२
उपांशुसवनस्यानिङ्ग-		
नश्नुतेः ।	५६१	१५
इहा३ इहा३ इति प्रथमः		
पर्यायः ।	५६१	१९
अविलम्बितो द्वितीय-		
स्तूर्णस्तृतीयः ।	५६२	१
अविलम्बितस्थान		
उत्तमे	५६२	१०
अर्धे वा विशेषोपदे-		
शात् ।	५६२	१३
शुकप्रभृतिचतुर्णां		
ग्रहणम् ।	५६२	२०
आग्रयणं स्वतृती-		
याभ्यो	५६२	२२
प्रागुक्त्यान्मरुत्वती-		
यमृतु	५६२	२५
उत्तरमेके ।	५६३	२

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
समन्वारवधानिष्क्रम-			अयन्न इत्यपरामश्वः ।	५६६	३
णादि	५६३	६	वासोहिरण्ये ददाति ।	५६६	१२
सदसि पवमानोपाक-			सहिरण्यो यजमानः	५६६	१४
रणम् ।	५६३	९	गवां शतं द्वादशं वा	५६६	२१
अहर्गणे च सर्वत्र			मन्थौदनतिलमाषाश्च ।	५६६	२४
प्रायणी	५६३	११	अन्तरा शालासदसी	५६७	६
पशुनेहीत्यपकृष्यदधि	५६३	१५	सुब्रह्मण्यां च प्रेष्यति वा ।	५६७	९
सप्रवर्ग्ये दधिघर्मः ।	५६३	१९	आग्नीध्रादनुगच्छति	५६७	११
उपविश्य सदसः			प्रागनुवाचनाच्च ।	५६७	१३
पुरस्तात् ।	५६३	२१	सदो गच्छति चिस्व-		
होतवदस्व यत्ते वाद्य	५६४	४	रिति ।	५६७	१५
दधिघर्मस्य यजेति प्रे-			प्रेक्षते यतस्त्र सदस्ये	५६७	१६
ष्यति ।	५६४	७	ब्राह्मणमद्येत्याग्नीध्रग	५६७	१७
हुतशेषं घर्मत्विजः			उपविश्य हिरण्यमस्मै	५६७	२०
सयज	५६४	९	आत्रेयाय चाग्नीध्रव-		
प्राणभक्षं वादीक्षिताः ।	५६४	१५	त्सदसः	५६८	२
पशुपुरोडाशेन प्रचर्य	५६४	१८	ऋत्विग्भ्यो दक्षिणां		
उन्नीयमानेभ्यश्चानु-			ददाति ।	५६८	९
वाचन	५६४	२२	पृथक् शतानि पुरुषभे-		
दशसूत्रयति ।	५६५	३	दात् ।	५६८	११
माध्यन्दिनस्य सव-			प्रतिविभागो वा कर्म		
नस्य	५६५	५	प्रधा	५६८	१३
मन्थीवत इति वा			यथारम्भं द्वादशद्वा-		
मधुश्चुत	५६५	९	दशा	५६८	१७
इडां भक्षयित्वा शा-			ब्रह्मोद्गातृहोतृभ्यः ।	५६८	२१
लाद्वायं	५६५	११	अध्वर्युभ्यां च ।	५६८	२२
चित्रं देवानामिति द्वि-			हविर्धान उपविष्टाभ्यां	५६९	१
तीयाम् ।	५६५	१८	अग्नये त्वेति हिरण्यं	५६९	२
आग्नीध्रीये ऽग्नये			रुद्राय त्वेति गां	५६९	४
नयेति ।	५६५	२१	कोऽदादित्यन्यत् ।	५६९	७

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
इच्छतो मन्त्रवचनम् । ५६९	११		त्वात् ।	५७२	१७
प्रत्येत्य प्रस्नोतृप्रशास्तृ ५६९	१३		पृतभृति पावनं ५७२	१९	
प्रसूतेभ्यश्चान्यत् । ५६९	१६		स्तूयमाने कुम्भे चर्जीष ५७२	२२	
कण्वकश्यपयाचमान ५६९	१८		सवनीया अपयस्याः । ५७३	२	
ज्ञानये चाश्रात्रियाय । ५६९	२१		सौम्यश्चरुर्वारुणाश्चैक ५७३	५	
न रजनं दद्याद्वाहिष ५७०	१		आ पात्रप्रक्षालनात्कृत्वा ५७३	८	
पत्नी च ददाति । ५७०	५		वसतीवरीश्चासिश्च-		
मर्वेभ्यो दत्त्वा प्रतिहर्त्रे ५७०	७		तीदं ५७३	१३	
रुद्राय मरुत्वतऽनु ५७०	११		एकधनशेषं च । ५७३	१९	
अदानमतः । ५७०	१३		प्रसूतान्तं भवति । ५७३	२१	
ऋतुपात्रेण मरुत्वतीय ५७०	१५		एहि यजमानेत्याह ५७३	२३	
अध्वयुमनुजुहोति । ५७०	१८		पत्नी चापरेण । ५७४	४	
सशस्त्रं त्वानुपूष्ययो-			अपिहितद्वार आदित्य ५७४	६	
गान् । ५७०	२०		दध्ना श्रीणात्येनं ५७४	१४	
तृतीयश्रुतेश्च । ५७१	२		उपांशुसवनेन		
वशिना मरुत्वतीय-			मिश्रयति ५७४	१८	
ग्रहणं ५७१	६		उपांशुसवनमुन्नेत्रे ५७४	२०	
निहंते पात्रे होता शङ्-			आधवनीये च-		
यति । ५७१	९		मसे वा ५७५	१	
जनिष्ठा उग्र इत्येनस्यां ५७१	१६		अपावृणद्वारे निष्का-		
तत्स्थाने विकृतौ । ५७१	१७		मतौ ५७५	५	
आ निशानात्कृत्वामा-			अन्वारब्ध आदित्येभ्यो-		
हेन्द्रं ५७१	२०		ऽनु ५७५	१०	
शुकं पृतभृत्यासिच्य ५७२	२		हुत्वा प्रतिप्रस्थात्रे प्र-		
ऋजोषमिश्रमंशु-			यच्छति ५७५	२३	
मभि ५७२	७		अत्र सर्पणमादित्यग्र-		
आधवनीयं करोति । ५७२	१०		हस्य ५७६	२	
त्रिपर्यायान्वाभिषवोपदे-			आग्रयणमादायासि-		
शात् । ५७२	१२		ञ्चति ५७६	१२	
मानाभिमशनवर्जं कृत-			प्रतिप्रस्थाता च संस्त्रवौ ५७६	१५	

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
आधवनीयाबुधेतो-			तासु	५७९	१८
दञ्चनेन	५७६	१७	स्वाकुष्किलीयासु		
तत आग्रयणं गृह्णाति। ५७६		१९	चच्छन् ।	५८०	१
उक्थ्यं चोत्तरेष्वेकया। ५७६		२१	आ पात्रप्रक्षालनात्		
पूतभृत्या शिरमासिञ्च ५७७		१	कृत्वा	५८०	२
श्रदस्मै नर इत्येनमवे ५७७		६	आज्येनोभयतः परि-		
समन्वारव्यनिष्क्रम-			यजति ।	५८०	६
णादि	५७७	८	अन्यतरतो वा ।	५८०	८
पक्षौ संघदस्तेत्युपचय ५७७		११	घृतस्य यजंत्याह	५८०	१०
प्रातः सवनप्रभृत्या ५७७		१२	सौम्यस्य यतेति		
शमित्रनुशासनप्रभृती-			सौम्येन	५८०	१४
हान्तं	५७७	१५	यावदुक्तं सौम्यस्य	५८०	१८
चमसैरेव ।	५७७	२२	आज्यमासिच्योद्गात्रे		
होतृचमसं गृहीत्वा-			सौम्यं	५८१	१
श्राव्याह	५७८	३	आग्नीध्राये पुनः पश्चा-		
प्रागिडाभक्षाद्विधाने ५७८		१०	दिकान्	५८१	९
यजमानपितृभ्यां वा			उपयाम गृहीतोसि		
तस्य	५७८	१७	वृहस्पतिसुन	५८१	११
भक्षयित्वंडामुपांश्व-			प्रचरणीशेषेण श्रीणा-		
न्तर्याम	५७८	२२	त्येन	५८१	१५
सावित्रग्रहणं वाम-			अग्नीत्पत्नीवतस्य		
मध्येति	५७९	१	यजं	५८१	१८
द्वेधाय सवित्रे ऽनुवा-			अग्नाइ पत्नीवन्नित्यु-		
चयति ।	५७९	६	त्तरार्धे	५८१	२०
अभक्षितेन महावै-			प्रेष्यनि चाग्नीन्नेष्टु-		
श्वदेव	५७९	९	रुपस्थ	५८१	२२
होता शऽसति ।	५७९	११	प्रभावयेत्युक्थ्यादिषु।	५८२	१०
एकया च दशभि-			आग्नीध्रे भक्षणां वषट्	५८२	१२
श्रेति	५७९	१४	सपात्र आसदिति तेषु	५८२	१५
प्रद्या वा यज्ञैरित्ये-			अत्र वा भक्षणं पात्र		

सूत्राणि	पृ०	पं०
हरण	५८२	१८
अग्नीत्प्रक्षाल्य खरे	५८२	२२
यज्ञायज्ञियं स्तोत्रमुपा	५८३	१
प्रोणुतं चेच्छन्नुद्रा-		
तृवत् ।	५८३	४
पत्नीं सदः प्रवेश्या-		
परे	५८३	६
पान्नेजनीभिरभि-		
षिञ्चति	५८३	१२
उद्रान्नानुज्ञाता ग-		
च्छति	५८३	१६
एवान इन्द्रो मधवेति	५८३	१८
अवनयामिस्थाने		
गृह्णामी	५८३	२२
धैश्वानरं यजमानस्य	५८४	१
पात्रप्रक्षालनान्तेऽ-		
नुयाजाः	५८४	३
उक्त्या विग्रहणमु-		
त्तरेष्वि	५८४	७
स्तुतृष्वे अधिके		
षोडशी	५८४	११
तृतीयसवने प्रसवः ।	५८४	१८
रुग्ण्यूहनमग्नेवन-		
स्पते	५८४	२३
पशुदेवतावनस्पति		
भ्यां	५८५	७
सर्वा वा सवनीय-		
सौम्य	५८५	१४
विमुच्य रुरुचौ द्रोणक-		
जशे	५८५	२२

सूत्राणि	पृ०	पं०
उन्नेतानुवाचयति		
मूर्धनि	५८६	४
अश्राव्याह धानासोमा	५८६	१४
भक्षं यदिच्छन् ।	५८६	१७
उत्तरवेदौ वा निधाय	५८६	१९
यस्ते अश्वसरिति प्रा-		
णभक्षं	५८६	२२
शाकलाधानं देवकृत-		
स्येति	५८७	४
अपरेण चात्वालं य-		
थास्त्रं	५८७	६
मुखान्यालभन्ते दधि-		
क्राव्या	५८७	१३
पत्नीसंयाजाः पशुवत् ।	५८७	१६
समिन्द्रेण इति नव		
समि	५८७	२२
आसन्द्युदुम्बर्यौ चा-		
त्वालं	५८८	३
कृष्णविषाणामेखले	५८८	६
प्रतिप्रस्थाता च शङ्कु	५८८	९
उरुंहीति वाचयति		
यज	५८८	११
साम प्रेष्यति गाय ब्रू-		
हीति वा ।	५८८	११
व्यध्वोदकान्तयोश्च ।	५८८	१४
सर्वे निधनमुपयन्ति ।	५८८	१६
आहृतमादायावभृथम्	५८८	१८
तदभावेऽन्याः ।	५८९	१
नमो वरुणायेति वाक्य	५८९	३
प्रास्य समिधं चतुर्गु-		

सूत्राणि	पृ०	पं०
हीने	५८९	६
अपरेण प्रयाजान्	५८९	१०
अप्सु जुहोति ।	५८९	१४
एककपालेनावदायं	५८९	१७
ऋजीषस्येच्छन्नवद्ये	५८९	२२
ऋजीषस्य सकृत्	५९०	३
वश एतत्कुर्यात् ।	५९०	५
यजमानान्तरावाज्य-		
भागी	५९०	९
अन्यतरत्कृत्वा समु-		
द्रेत	५९०	१२
देवीराप इति विसृ-		
ज्योष	५९०	१७
अवभृथेति मज्जयति ।	५९०	१९
कृष्णाजिनान्तं च मा	५९०	२१
पुत्रायेनत्प्रदाय वरुण	५९१	४
सोमलितं प्रास्यति ।	५९१	९
अदानं पूर्वयोः ।	५९१	११
उद्वयमित्युन्नेत्रो-		
न्नीता	५९१	१३
शालाद्वार्यमपरेणास्ते	५९१	२०
कृष्णाजिनं निधायो-		
दय	५९२	३
पथ्यास्त्रतिश्च चतु-		
र्थीति ।	५९२	५
पात्रप्रोक्षणाद्याज्यासा-		
दान	५९२	८
स्वर्बगूहनादि वा कृत-		
त्वात् ।	५९२	१७
वशाभाव उक्षा ।	५९२	२३
उभयाभावे पयस्या ।	५९२	२५

सूत्राणि	पृ०	पं०
आसाद्यैतामाज्यभाग	५९३	२
उद्वमान्नीयाग्नेयः		
पञ्चकपालः	५९३	४
हिरण्यं दक्षिणानङ्-		
वान्वा	५९३	८
पशुवदनाहुतिः ।	५९३	१०
तदन्ते सायमाहुतिः ।	५९३	१२
सोमाङ्गं सर्वाश्च	५९३	१३
नित्या वा प्रानराहुतिः	५९३	१७
नियतक्रियानः ।	५९३	२१
एष प्रथमः सोमः ।	५९४	१
आदीप्य प्रविशन्ति ।	५९४	४
षडुत्तरेऽन्याग्निग्राम	५९४	८
तेषामुक्थ्योच्छवाक-		
र्माभि	५९५	१२
वैश्यराजन्ययोः सोमे-		
न्यग्रोश्च	५९५	२१
चमसोन्नयनकाले		
वाहृत्य	५९६	६
हूयमानेषु कुशनरुणेन	५९६	९
एकादशोऽध्यायः ।		
ब्रह्मन्वमतः ।	५९७	१
वाग्यतः कर्मणि वर्त-		
माने	५९७	४
हिरण्यवत्यां हुतायां	५९७	६
क्रीते प्राङ्नीत्य पूर्वे-		
णानः	५९७	१०
दक्षिणार्जिन वा परेण		
घर्मे ।	५९७	१४

सूत्राणि	पृ०	पं०
सम्बन्धजुहुरिष्यत्या-		
हवनीय	५९७	१९
एवम् सर्वत्र प्रागग्नी-		
षोमी	५९८	४
कर्मणः कर्मणो वा	५९८	७
आहवनीये प्रणीय-		
माने	५९८	१०
सर्वत्रैके ।	५९८	१३
स्तीर्णायां यथार्थमेत्या	५९८	१६
अग्नीषोमप्रणयनायो-		
त्तरेण	५९८	१८
हुने च सोममादायाग्नि	५९८	२१
यजनमानो वा सोमं ह-		
रेत् ।	५९९	३
अन्यस्मै प्रदायानिहिते	५९९	५
हुने च सोममादायाह-		
वनीयं	५९९	९
अपररात्रे ऽग्नीषोमप्र-		
णयन	५९९	१२
विप्रवाऽं होमं हुत्वा	५९९	१५
प्रस्तोत्रामन्त्रिन एतं ते	५९९	१९
देवसवितरतत् बृह-		
स्पते	६००	२
रश्मिना सत्यायेति वा	६००	४
येन प्रवेशनं तस्मिन्स-		
र्पणम् ।	६००	७
पूर्वेण यूपं परीत्यापर-		
ण चेत् ।	६००	१०
प्रशास्तुर्दक्षिणत		
आस्ते ।	६००	१३

सूत्राणि	पृ०	पं०
अपरेण धिष्ययानि-		
नरे ।	६००	१४
नेष्टा च ।	६००	१६
विसृंस्थितसञ्चरः प्रशास्तु-		
धिष्यं	६००	१९
स्वऽस्वमितरे ।	६०१	४
ज्योतिष्टोमधर्मा एकाह-		
द्वादशाह	६०३	८
प्रथमस्य व्रान्यस्तोम-		
साद्यः	६०४	१३
अग्निष्टुसु च	६०४	२६
एकं ।	६०५	५
द्वादशाहः सत्त्रमही-		
नश्च ।	६०५	१२
आसत उपयन्तीति स-		
त्रलिङ्गं	६०५	१४
उभयतोऽतिरात्रं सत्त्रमु-		
परि	६०५	२०
यजमानाः सर्वे सत्त्रेषु	६०५	२१
अदिश्रृणानि च स्वाभियो		
गात् ।	६०६	३
गृहपतिर्याजमानमुक्त-		
त्वात् ।	६०६	६
दर्शनाच्च ।	६०६	९
सर्वे संस्कारात् ।	६०६	१२
दर्शने वचनात् ।	६०६	१५
अविभवति गृहपत्यन्वा-		
रब्धः ।	६०६	१७
पगर्थेष्वेकः कृतत्वात्	६०६	२१
अग्निं चेष्यमाणः समा-		

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
रांश्च	६०६	२४	इतो	६०९	१८
गृहपत्याहवनीयेऽङ्गार-			यथास्वं वेतरे ।	६१०	६
प्रासनम् ।	६०७	६	दीक्षाकाले संवादप्र-		
तत्र प्राजापत्यः पशुः ।	६०७	७	भूति	६१०	१०
आज्येन पत्नासंयाजा	६०७	११	एकाहवद्धोत्तमे शालागा-		
तदहर्दीक्षा ।	६०७	११	हपत्य	६१०	१४
अशक्तौ नियतक्रिया स-			एकपुरोडाशेषु व्रत्यास-		
मारुढ	६०७	१९	म्भवा	६१०	१९
दक्षिकाल उदग्ध-			बार्हस्पत्यमेके ।	६११	३
शायं	६०७	२४	दीक्षा द्वादशोपसदश्च ।	६११	५
गार्हपत्ये प्रासनमत्र ।	६०८	२	अध्वर्युगृहपतिं दीक्ष-		
आहवनीयस्ततः ।	६०८	४	यति	६११	७
तत्र दीक्षा ।	६०८	६	अनुपति पत्नीरुत्तर		
उपवसथप्रभृति प्राग-			उत्तरः ।	६११	११
ग्नीषोम	६०८	८	त एवोन्नेतुः ।	६११	१२
धुतेः ।	६०८	१३	दक्षिणाकाले कृष्णाजि-		
ता यथोक्तं गृहपतेः ।	६०८	१७	नानि	६११	१४
आग्नीध्रीय उद्यतंऽङ्गार-			पृष्ठयः षडहः प्रथमो	६१२	३
मेकैकः	६०८	२१	तत्रातिग्राह्यग्रहणं त्र्यहे	६१२	८
प्रत्यग्नी सवनीयपुरो-			उत्तरे वा ।	६१२	१२
डाशा	६०९	२	उभयोर्वा ।	६१२	१५
पत्नीसंयाजाश्च पूर्व-			माहेन्द्रमनुहोमः ।	६१२	१९
वत् ।	६०९	६	अग्ने वर्षस्त्रिभिन्द्रौ-		
गृहपतिं वा पर्युपविश्य	६०९	८	जिष्ठ	६१२	२१
गृहपतिः प्रथमः प्रथमः	६०९	१०	पृष्ठकाले रथसः सारणं	६१३	१
जातं जातं गृहपतिर्गो-			द्वितीये दुन्दुभिश्च-		
हपत्ये	६०९	१२	नोपा	६१३	४
उपवसथप्रभृति तुल्यः-			तृतीय औपवाजनेः ।	६१३	६
सर्वेषु ।	६०९	१४	चतुर्थेऽरणिभ्यां मन्थनं	६१३	८
अरण्ययोर्बाहुगृहपतेर्य			पञ्चमे सावकयोद-		

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
पाड्या ।	६१३	११	स्पृश्य	६१६	१
षष्ठे सांवाशिनेन ।	६१३	१३	शालाद्वयैन्वारब्धे-		
मातृभिर्वत्सान्सः			ष्विह ।	६१६	३
सृज्य सदः	६१३	१५	अपरामुपसृजन्निति ।	६१६	५
स्वयमृतयाज्येज्याऽर्वा-			उत्तरेण परिक्रम्या-		
श्रमद्य	६१३	१७	परेणा	६१६	७
होतृप्रत्ययः प्रतिगरः ।	६१४	५	उत्तरवेदिश्रोण्यां		
प्राकृतं चान्यार्थत्वादि-			वात्तर	६१६	१३
तरेषाम् ।	६१४	७	युवं तमिति दक्षिणस्या-		
षडहस्तेन बहु वदे-			धोक्ष	६१६	१६
ज्ञान्यं	६१४	११	ग्रहं गृह्णाति प्राजापत्यं	६१६	२१
मधो प्राशनं घृतस्य			चतुर्होतृव्याख्यानः		
वा ।	६१४	१६	होतुः ।	६१७	३
उक्ष्यादछन्दोमास्त्रय			गृहपतिरजानति ।	६१७	५
उत्तरे ।	६१४	१८	प्रतिगृणात्परासुरिमं		
अत्यग्निष्टोमो ऽविवाक्यं			यजमाना	६१७	९
दशमम् ।	६१४	२०	ब्रह्मोद्यं वदन्ति ।	६१७	१२
पक्षीसंयाजान्तान्यहा-			प्रजापतेरगुणाख्यानम्	६१७	१४
न्यन्यवर्जम् ।	६१५	१	अप्रतिभार्यां वा त-		
एकैको वाग्यतः			द्वादः ।	६१७	१६
सोमः	६१५	७	आश्वमेधिकं वा नाम-		
वसतीवरिपरिहरणादि			धेयात् ।	६१७	१९
वा ।	६१५	१०	अनस्तमिते गृहीत्वौ-		
इतरे विसृज्यन्ते स्त्र-			दुम्बरीं	६१७	२२
ध्यायाय	६१५	१२	अस्तमिते निष्क्रम्या-		
तत्राप्यशनम् ।	६१५	१८	परेणो	६१८	१
दशमे वा सन्निधेः ।	६१५	२०	वाग्विसर्जनं सत्त्र-		
अस्तमिते समिदाधानं			कामेन ।	६१८	४
सर्वेषु ।	६१५	२४	प्रथक्कामेषु भूर्भुव		
दशमे ऽपराह्णे ऽप उप-			इति ।	६१८	७

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
सुप्रहणयाह्वानं गृह-			शेषात् ।	६२०	१९
पतेर्ये	६१८	११	विग्रहार्हादित्यग्रहप्रतिषे-		
अप उपस्पर्शनाद्येत-			धाच्च ।	६२१	२
त्सत्त्रा	६१८	१५	अनुपुप्त इत्युक्त्वा		
अन्तराग्रयणां कथया			धूनात्	६२१	१९
वागन्तु	६१८	१९	अऽशून्त्सामे निद-		
प्रातः सवनेऽतिग्राह्या-			धात्यु	६२१	२२
न्गृहीत्वा	६१८	२१	अंशुवदक्षिणा ।	६२१	२५
माध्यन्दिने वाग्रयणा-			उक्थ्यान्ते षोडशिच-		
दुत्तरः ।	६१९	८	रणमु	६२१	२७
धाराग्रहान्ते वातिग्र-			तृणहिरण्यैस्तोब्रोषाक-		
हान् ।	६१९	११	रण	६२२	४
पूतभृतो रोपाकरिष्य-			इन्द्रश्चसम्राडिति भक्ष-		
न्पृष्ठन् ।	६१९	१३	गाम् ।	६२२	९
अपो निधायार्श्व-			आ पात्रप्रक्षालना-		
दाक्ष्य	६१९	१८	त्कुन्वा	६२२	११
अऽशोस्तूष्णीं सर्वम् ।	६१९	२१	त्रयः पर्यायाश्चमसैश्च-		
अनुच्छसञ्छन् ।	६१९	२३	तुस्तांत्रः	६२२	१८
अद्यादानार्शुनि-			होतुः प्रथमं प्रथममुक्-		
वपनो	६२०	१	थ्य	६२२	२१
उद्यम्य वा प्रहरणम् ।	६२०	४	तदन्ते चमसानुत्तीय	६२२	२३
सत्प्रसहस्रसर्ववद			होता शऽसत्याश्विनम् ।	६२३	३
सवाजपेय	६२०	६	शस्त्रान्त आश्विनेन		
द्वादशवत्सतयोर्यो ग-			सर्व	६२३	५
मिण्यो	६२०	७	आश्विन्यान्तिरो-		
बुभूषतोऽदाक्ष्यं गृ-			ह्यानाऽ	६२३	८
ह्णाति	६२०	११	पेन्द्राग्नः सवनीयोऽ-		
आसिच्य निग्राभ्याः			न्वहम् ।	६२३	१२
पात्रे	६२०	१३	स्तोमायनं वा ।	६२३	१५
उपयामः सर्वत्रावि-			एकादशिना वा		
			विहिताः ।	६२३	१७

सूत्राणि	पृ०	पं०
अचोदितत्वाच्च ।	६२५	२१
अग्निमद्येति च लिङ्गात् ।	६२५	२४
प्रायणीयादुत्तरमहः		
श्वः	६२६	६
न सरूपच्छरुनेः ।	६२६	१३
कालो वचनात् ।	६२६	१९

त्रयोदशोऽध्यायः ।

द्वादशाहधर्मा सत्रेषु	६२७	४
गवामयनायैकाष्ट-		
कार्या	६२७	१०
फाल्गुनोपौर्णमासे ।	६२७	१२
चैत्र्याम् ।	६२७	१४
चतुरहे वा पुरस्ता-		
त्प्राक्	६२७	१६
चैत्र्यानन्तर्यात् ।	६२७	२०
सर्वा वाविशेषात् ।	६२८	३
माघी वा क्रयश्रुतेः ।	६२८	७
लोकप्रत्ययात् ।	६२८	१३
अथवादाच्च ।	६२८	१६
पवमानेपूद्गातारमन्वा-		
रभेरन्	६२८	२२
सर्वत्रैके ।	६२९	४
यजातिशब्दात् ।	६२९	७
न प्रकरणात् ।	६२९	१०
अभिप्लवः षडहोऽग्नि-		
ष्टोमौ	६२९	१४
अतिरात्राच्चतुर्विंश-		
महर	६२९	२०
चत्वारोऽभिप्लवाः		

सूत्राणि	पृ०	पं०
पृष्ठयश्च	६३०	१
एवं चत्वार उत्तरे ।	६३०	२
षष्ठे त्रयोऽभिप्लवाः		
पृष्ठ्याः ।	६३०	४
अभिजिदग्निष्टोमः ।	६३०	६
त्रयः स्वरसामानो		
ऽग्निष्टोमा	६३०	१०
अग्निष्टोमो विषुवान् ।	६३०	१२
प्रातरनुवाकः सन्धिवे-		
लाया	६३०	१४
सौर्य उपालम्भ्यः ।	६३०	२०
उदुत्यमिति ग्रहग्रहण-		
मति	६३०	२२
पूर्वपक्षं प्रतिलोमम् ।	६३१	१
अभिजित्स्थाने विश्व-		
जिदग्नि	६३१	४
सर्वपृष्ठश्चेत्सर्वेऽति-		
ग्राह्याः ।	६३१	६
षष्ठे मासे त्रयोऽभि-		
प्लवा	६३१	११
प्राजापत्य उपालम्भ्यः ।	६३१	१६
ग्रहं गृह्णाति विन इन्द्र	६३१	१८
उपमा यन्तु मज्जय-		
त्सनीडा	६३१	२१
मौञ्जास्तन्वो वैतसं वा-		
दनम् ।	६३२	२
वशीषूपविशन्ति प्रेङ्गे		
हंता	६३२	३
उद्गातासन्ध्यां प्रादे-		
शपाद्याः	६३२	६

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
अभिगिरापगरो ।	६३२	९	मधु	६३५	६
आक्रोशत्येकः प्रशंस-			अपसव्य प्रदक्षिणं		
त्यपरः ।	६३२	१२	चान्तोत्रा	६३५	१५
पुंश्चलूब्रह्मचारिणाव-			त्रिस्त्रिर्वा ।	६३५	१७
न्योन्य	६३२	१३	निषिच्य मार्जालीये		
शूद्रायौ चर्मणि परिम-			पूर्णौ	६३६	१
ण्डले	६३२	१५	अभिगरादिस्तूयमाने	६३६	४
जयत्यार्यः ।	६३३	२	अतिरात्रः श्वः ।	६३६	१६
मार्जालीयं दक्षिणेन			तिस्त्रोऽनूवन्ध्या मैत्राव-		
परिवृत्ते	६३३	३	रुणी	६३६	२०
क्षत्रियः सन्नाहयति	६३३	५	संवत्सरावरंषु सत्रं-		
मर्माणि त इति कवचं	६३३	९	वसार	६३६	२३
तूष्णीमन्येभ्यः ।	६३३	११	अनूवन्ध्या वपाहो-		
त्रिः समन्तं परियन्ति	६३३	१४	मान्ते	६३७	२
दक्षिणेन चर्मयन्ति			पत्न्यश्च ।	६३७	५
त्रिर्नि	६३४	१	त्रैधातव्युदवसानीया		
सदः स्रक्तिषु दुन्दु-			सर्वत्र ।	६३७	७
भीन्	६३४	४	अवभृथावुदत्यज्योति-		
अग्नेध्रमपरेण श्वभ्रं	६३४	५	तिष्टोमो	६३७	११
गांधावीणाकाः काण्ड-			सहस्रदक्षिणो वा ।	६३७	१७
वीणाश्च	६३४	८	एकाहमेकं ।	६३७	१९
उपगायन्ति ।	६३४	१०	सत्राङ्गं प्रकरणात् ।	६३७	२१
अन्याश्च गब्दान् कु-			फलाश्रुतेश्च ।	६३८	३
र्वान्त ।	६३४	१२	न फलं न्यायात् ।	६३८	५
उदकुन्भान् शिरस्सु-			कालप्राधान्याच्च ।	६३८	७
कृत्वा	६३४	१४	सहस्रदक्षिणे त्रिगत्रे	६३८	१४
वाचयत्येताः पर्याया-			आद्येहन् प्रथमानयं-		
दिषु ।	६३५	२	दन्त्य	६३८	१९
हैमहा३ हैमहा३ इति ।	६३५	४	हविर्धानाग्नीध्रान्तरे		
गावो हारे सुरभय इदं			द्रोण	६३८	२२
			इडे रन्त इति दक्षिणे		

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
ऽस्याः	३३९	३	प्रतिलोममुपरि ।	६४२	४
षोचोरिति वान्ते ।	६३९	७	नानादीक्षाः परियक्षाः ६४२	८	
सर्वतो नवसु दशमी ६३९	९		सप्तदशदीक्षाः ।	६४२	१२
उन्नेतारौ वा कृत्वाना-			देवसवितरिति जुहोति ६४२	१४	
श्रावयते ६३९	१२		सकृदीक्षारम्भे कर्म-		
दशदशभेदेन दक्षि-			कृत्वात् ।	६४२	१८
णादद्यात् । ६३९	१६		कथ्यावेद्याग्भरणप्रव-		
अनूबन्धवपाहामान्ते			ग्योत्सा ६४३	४	
दद्यादेनाम । ६३९	१९		सोमात् फीयमाणा-		
उदवस्मानीयायां वा । ६३९	२१		त्सहिनं ६४३	११	
अन्यदिच्छन् । ६४०	१		तद्गव्याणां वा । ६४३	१५	
अहर्गणे व्युत्क्रामता-			पर्युह्यमाणेऽनुहरणम् । ६४३	१७	
द्यन्वहम् । ६४०	३		दक्षिणेन प्रवेश्य द-		
वसतीवरिग्रहणं च । ६४०	५		क्षिणाग्नौ ६४३	१९	
एकं माध्यन्दिने ऽव-			खरं कृत्वा नाराशंस-		
नीय । ६४०	७		स्थानं ६४४	१	
चतुर्दशोऽध्याय ।			दक्षिणतः सन्धि		
वाजपेयः शरद्यवै-			करोति ६४४	३	
श्यस्य । ६४१	१		यूपवेष्टनं सप्तदशभि-		
उभयतः शुक्रपक्षौ			र्वस्त्रै ६४४	५	
बृहस्पति ६४१	७		श्वो वा सवनीयेषु । ६४४	१०	
ज्योतिष्टोमेन वा । ६४१	९		उत्कीर्णसमाग्रे गौधू-		
द्वादश वा । ६४१	११		मचषालः । ६४४	१४	
पुरस्तादयुशु ज्योति-			सुत्यादौ हिरण्यस्रजो-		
ष्टोमः ६४१	१४		ऽपिनह्यन्ते ६४४	१८	
प्रतिलोमं पार्ष्टिका-			सर्वत्रविशेषात् । ६४५	१	
न्युपरि । ६४१	१६		एकधनप्रवेशनकाले		
सर्वाग्निष्टौमैर्वा राजसू-			सुरा ६४५	३	
यसोमैः । ६४२	२		प्रातः सवनेतिग्राह्यान्गृ-		
			हीत्वा ६४५	७	

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
भुवसदमिति प्रतिम-			यथान्यायं बोभयोः ।	६४८	८
न्त्रमति	६४५	१०	वशायाश्च ।	६४८	११
सप्तदशापरान् ।	६४५	१२	ऐक्यं च श्रपणम् ।	६४८	१४
नेष्टा च तावतः सौ-			अदानं च विशे ।	६४८	१६
रान् ।	६४५	१४	माध्यन्दिनीयैः सह		
व्यत्यासं ग्रहणम् ।	६४५	१६	नैवारश्चरु	६४८	२०
अक्षानतिक्रमणं ग्रहा-			सङ्ख्यामुष्टिनिवृत्तिः		
णाम् ।	६४५	१९	समान्यात् ।	६४९	३
उपर्युपर्यक्षमध्वर्युर्धा-			न यजतिशब्दात् ।	६४९	८
रयत्य	६४६	२	सप्तदशसप्तदशशता-		
विपृचावित्याहरतः ।	६४६	५	नि ददाति	६४९	२७
हिरण्येन मधुग्रहं			सप्तदशवृषत्यो निष्क-		
गृहीत्वा	६४६	८	कण्ठ्यः ।	६५०	१
अतिरात्रपशुनुपाकृत्य	६४६	१०	हस्तिवह्यकमहान-		
तदभावेऽर्पुश्चम ।	६४६	१३	सानाम् ।	६५०	३
प्राजापत्यांश्च सप्तदश-			जातेर्जातेश्च सप्तदशगण-		
श्यामत्प	६४६	१५	पूरणात् ।	६५०	५
तद्गुणाभावे सर्वेषा-			द्रव्येषु वा सप्तदशता-		
मेकदेशोऽपि ।	६४६	१७	सप्तदश	६५०	८
वाच उत्तममेकं ।	६४७	१	मरुत्वतीयान्त इन्द्रस्य		
माहेन्द्रान्ते वशावपा-			वज्र	६५०	१३
चरणम् ।	६४७	२२	दक्षिणेन चात्वालमा-		
अवदानैश्च द्वैधं			वर्त्तयति	६५०	१७
श्रुतैः ।	६४७	२४	अश्वान् प्रोक्षत्यपोष-		
पूर्वैभ्यो देवतास्त्रिष्ट-			नीयमानान्	६५१	१
कृद्भ्या	६४८	१	समुच्चयो वा ।	६५१	४
वामदेव्यग्रहान्ते प्राजा-			दक्षिणं युनक्ति वातो		
पत्यानाम् ।	६४८	४	वेति ।	६५१	६
रुरुव्यूहनात्प्राग्ध-			उत्तरं वोत्तरं हा		
विषा ।	६४८	६	इति ।	६५१	८

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
दक्षिणाप्रष्टिं जवो यस्त इति ।	६५१	१०	दुन्दुभीन्वादयन्ति ।	६५३	१७
अयुक्तश्चतुर्थोऽनुगं- च्छति सर्वयन्त्रि	६५१	११	एष स्य इति प्रन्यूचं अनुमन्त्रयते वा ।	६५३	२१
बार्हस्पत्यमेनानाघ्राप- यति	६५१	१४	उत्तरेण च चित्रेण ।	६५४	२
चतुर्थ्युजो युनक्त्यपरां- स्तूर्णी	६५२	१	सुन्वन् जयति ।	६५४	६
देवस्याहमिति ब्रह्मा रथचक्र	६५२	४	शाखां प्रदक्षिणं कृत्वा यन्ति ।	६५४	८
वेन्द्राः क्षत्रियस्य चक्र- दुन्दुभ्याः ।	६५२	७	आगतेषु ब्रह्मावरोहति	६५४	१०
सप्तदशदुन्दुभीनास- जत्यनुवेदि	६५२	९	पषाह वा इति मन्त्राह- तमेव	६५४	१३
गृहस्पते वाजमित्येकं दुन्दुभि	६५२	११	तूर्णीमितरान् ।	६५४	१५
क्षत्रियः सप्तदशेषु- व्याधानस्य	६५२	१४	अवरुह्य तैवारमालभते- तीर्थे	६५४	१७
अन्ये मिनोत्थौकुम्बरीः शाखाम् ।	६५२	१८	यजुर्गुक्तानाघ्रापयति	६५४	२१
देवस्याहमिति यजुर्गुक्तमा- रोहति	६५२	२०	चतुर्थे युक्त्वाध्वर्य- वे ददाति ।	६५५	३
अध्वर्योश्च तूर्णी ब्रह्म- चार्यन्ते	६५३	१	सर्वेभ्यः षोडश ।	६५५	५
इतरेषामेकस्मिन्राजन्यो वैश्यो वा	६५३	६	अध्वर्युयजमानौ मधु- ग्रहं	६५५	७
आजिह्वं शीघ्रं यन्ति ।	६५३	१०	नेष्टा च सौरान्पश्चिमेन	६५५	१०
वाजिन इति वाच- यति ।	६५३	१३	ब्रह्मणे मधुग्रहं गृह्णाति	६५५	१४
ब्रह्माग्निः साम गायति।	६५३	१५	तहं स यशेष्टं कुरुते ।	६५५	१६
			द्वादश स्फुचाहुर्नीजुहोत्या- पये	६५५	१८
			नेष्टा पत्नीमानेष्यन्कौशं- वासः	६५६	१
			अन्तरं दीक्षितवच- नात् ।	६५६	६
			निश्रयणीं यूप उच्छ- यत्यु	६५६	९

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
आरोक्ष्यन् जायामामन्त्र-			सरस्वत्यै त्वेति वा ।	६५८	१५
यते	६५६	११	सम्राडयमसावित्याह		
खरिति गोधूममाल-			नाम	६५८	१६
भते ।	६५६	१५	अग्निरेकाक्षरेणेत्यनु-		
शिरसा यूपमुज्जिहीते			वाकं	६५८	१८
मृता	६५६	१७	अवरुह्य गच्छति स्तो-		
अस्मे व इति दिशो वी-			त्राय	६५८	२२
क्षते ।	६५६	१९	उज्जितिभ्यो वीत्तरो मा६५९		३
सप्तदशाद्वत्यपत्रो-			षोडश्यन्ते स्तोत्रं चमसै-		
पनद्धा	६५६	२१	रेव ।	६५९	५
प्रतिगृण्हात्येनान् ।	६५७	३	ऋत्विक्चमसेषु सप्त		
नमो मात्र इति भूमिमवे-			दशा	६५९	८
क्षते	६५७	५	एकं नेष्टुः ।	६५९	११
उत्तरवेदिमपरेणौदुम्ब-			उदवसानीयान्ते यूपवे		
रीमा	६५७	८	ष्टना	६५९	१३
सुन्वन्तमस्यामुपवे-			यथोपयुक्तः हिरण्य-		
शयति	६५७	११	स्वजः ।	३५९	१५
निवारेण प्रचरति ।	६५७	१४	पञ्चदशोऽध्यायः ।		
प्राक्स्त्रिष्टुत औदु-			राज्ञो राजसूयः ।	६६१	३
म्बरे	६५७	१६	अनिष्टिनो वाजपेयेन ।	६६१	२४
सप्तदशान्नान्यावपति ।	६५७	१९	इष्टिसोमपणवो भिन्न-		
याघत्स्मृति वा ।	६५७	२०	तन्त्राः	६६२	२
एकवर्जम् ।	६५८	२	पवित्रश्चतुर्दक्षः ।	६६२	११
अभोजनं तस्योच्छा-			सहस्रर्दक्षणः ।	६६२	१३
सात् ।	६५८	४	माघीपक्षयजनीये		
रुवेण सम्भ्रताज्जु-			दीक्षा ।	६६२	१६
होति	६५८	६	तदन्ते पूर्णाहुतिगृहे-		
शेषेणाभिषिञ्चति यज-			ष्विच्छनो	६६२	१९
मानं	६५८	११	इवः प्रभृत्यन्वहं पञ्चा-		
सरस्वत्यै वाचस्थाने	६५८	१३			

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
त्तराणि	६६२	२२	रौद्रश्च गावेधुकः ।	६६५	१२
अष्टकपालोऽनुमत्यै ।	६६३	१	बहिनि दध्येन्द्रम ।	६६५	१४
शम्यायाः पश्चाद्धवि-			अपामार्गहोमः ।	६६५	१७
ष्यशन्नः ।	६६३	३	रुवे पालाशे वैकट्कते	६६५	२०
अनपेक्षमंत्यावमतस्य			ऽयम्बकवह्निगर्नी ।	६६६	१
संघ	६६३	११	प्राची वा ।	६६६	३
वासो देयम् ।	६६३	१३	अग्ने सहस्वेत्युल्मुका-		
हिरण्यमाग्नावैष्णवे ।	६६३	१५	दानम् ।	६६६	७
पुनरुत्सृष्टो गौरगर्नी-			देवस्य त्वेति जुहोति ।	६६६	९
षोमीये ।	६६३	१६	रक्षसां त्वेति रुवम-		
अनङ्वान् साण्ड पे-			स्यति ।	६६६	११
न्द्राग्ने ।	६६३	१७	त्रिषंयुक्तेषु ।	६६६	१६
गौराग्रयणे ।	६६३	१९	आग्नावैष्णव पेन्द्रा		
चातुर्मास्यप्रयोगः			वैष्णवो	६६६	१८
फालगुन्याम् ।	६६४	१	लिङ्गग्रहणे गौः		
पौर्णमास्येन कृष्णप-			सर्वत्र ।	६६६	२०
क्षानेत्या	६६४	५	आग्नावैष्णवेन्द्रा		
पवित्रदीक्षास्थाने			पौष्णः	६६७	१
शुनासीरीयम् ।	६६४	९	अग्नीषोमीय पेन्द्रा-		
पञ्चवतीयमाहवर्तीयं			सौम्यः	६६७	४
प्रतिदिशं	६६४	११	एकादशकपालः		
उत्तराः समस्य ये			प्रथमः	६६७	७
देवा	६६४	१२	वैष्णवस्त्रिकपालो		
त्रियुक्ताऽश्वरथो			वा ।	६६७	९
दक्षिणा ।	६६५	१	इवो वैश्वानरो द्वादश-		
व्याधिनस्याप्येवम् ।	६६५	३	कपालः	६६७	१२
इन्द्रतुरीयम् ।	६६५	५	इवो वैकः ।	६६७	१३
आग्नेयः ।	६६५	१८	ऋषभः पूर्वस्य द-		
वारुणो यवमयश्चरुः ।	६६५	९	क्षिणा	६६७	६५
अन्यत्रापि ।	६६५	१०	द्वादशोत्तराणि रत्नः		

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
हवींषि ।	६६७	१८	ऽमेघ	६७०	६
प्रतिगृहमेकैकः			सौमारोद्रोतश्चरुः शु-		
इवः इवः ।	६६८	१	क्लापयसि	६७०	८
समारुढनिर्मथिते			सैत्र दक्षिणा ।	६७०	१०
ऽग्नये	६६८	३	अनूचानोप्ययशा		
बार्हस्पत्यश्चरुः पुरो-			यजेत ।	६७०	११
हितस्य	६६८	५	किलासाबाधन्तु ।	६७०	१३
येन्द्रो यजमानस्य ।	६६८	७	मित्राबार्हस्पत्यश्चरुः ।	६७०	१६
अदित्यै महिष्याः ।	६६८	९	बार्हस्पत्यमधिभ्रित्या-		
वारुणः सूतस्य ।	६६८	११	श्वत्थी ।	६७०	१८
मारुतो ग्रामण्यः ।	६६८	१३	विनाटाद्रथपर्यूढा	६७१	१
सावित्रः क्षत्तुः ।	६६८	१५	उष्मणा शृनो भवति ।	६७१	८
आश्विनः सङ्ग्र-			अणिष्ठानि तस्मिन्नेकं		
हीतुः ।	६६८	१७	प्रदानम् ।	६७१	१०
पौष्णो भागदुघस्य ।	६६८	१९	गौर्दक्षिणा ।	६७१	१४
रौद्रो यजमानस्या	६६८	२१	अभिषेचनीयदशपे-		
चतुर्गृहीतं जुषाणो			ययो	६७१	१५
ऽध्वा	६६९	४	दक्षिण्याभिषेचनीयस्य	६७१	१७
यथासंख्यं दक्षिणा			फाल्गुनीपक्षयजनीये	६७१	१९
हिरण्यः	६६९	९	मार्गवो होता ।	६७१	२२
असिर्न खरः ।	६६९	११	पञ्चापवर्गः ।	६७२	३
वीलदमिबद्धमक्षा-			सोमं कृत्वा द्वैध-		
वपणम् ।	६६९	१७	मुपनह्य	६७२	५
उत्तरस्याप्युक्ष्णवेष्टितं			अग्नीषोमीयस्य पशुपु-		
धनुः ।	६६९	१९	रोडाश	६७२	८
चर्मतूप्यः सेषुकाः ।	६६९	२१	प्लाशुकानां सवित्रं		
लोहित उष्णीषः ।	६७०	३	सत्य	६७२	१३
कृष्णापरिमूर्ध्यपश्वो-			आशुन्यमग्नये गृह-		
त्तमस्य ।	६७०	३	पतये ।	६७२	१५
परिवृत्तिं चाह मा			उत्तरे चरवः ।	६७२	१७

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
श्यामाकः सोमाय			अपयतीः ।	६७५	५
वनस्पतये ।	६७२	१८	नदीपतीः सूद्याः ।	६७५	७
नैवारो बृहस्पतये			काष्ठं वोच्छ्रितोढम् ।	६७५	१०
वाचे ।	६७२	१९	निवेश्येन ।	६७५	१३
हायनानामिन्द्राय			स्यन्दमानानां ष्वा-		
ज्येष्ठाय ।	६७२	२०	वराः	६७५	१५
रुद्राय पशुपतये ।	६७३	१	अन्तरिक्षात्प्रतिगृह्या	६७५	१७
नाम्बो मित्राय स-			सरस्याः कूप्याः		
त्याय ।	६७३	२	प्रश्वा	६७५	१९
वरुणाय धर्मपतय			सरस्वतीर्गृण्हात्यपो		
इति ।	६७३	५	देवा इति ।	६७६	१
उत्तमेन चरित्वा			जुहोत्युत्तरासु चतुर्गृ-		
सविता	६७३	६	हीतानि	६७६	२
मातापित्रोश्च ।	६७३	११	आपः स्वराज इति		
यस्याश्च जाते राजा			मरीची	६७६	७
भवति ।	६७३	१५	औदुम्बरे पात्रे स-		
देशस्यानवस्थितत्वात् ।	६७३	१९	मासिचय	६७६	१०
पशुपुरोडाशं तन्त्रं प्रा-			मैत्रावरुणधिष्ण्यस्य		
धान्यात् ।	६७३	२३	पुर	६७६	१६
इतरेषां वा भूयस्त्वात् ।	६७४	४	उक्थ्यः इवः ।	६७६	१७
स्त्रिष्टकच्छ्रुतेश्च ।	६७४	९	पयस्या मैत्रावरुणी	६७६	१९
इडान्तेऽपो गृण्हाति ।	६७४	१३	शतः सहस्राणि दक्षि		
यूपमुत्तरेण नैमित्ति-			णा ।	६७७	१
कीरसम्भवात् ।	६७४	१७	मरुत्वतीयान्ते पा-		
गत्वेतराः पृथक्पात्रे-			त्राणि	६७७	२
त्रौ दुम्बरेषु	६७४	२१	अपरेऽन्ते सीसं निद-		
अवगाह्यावगाढा-			धाति ।	६७७	६
त्पशोः	६७४	२३	पार्थानामग्नये स्वा-		
स्यन्दमानाः ।	६७५	१	हेति	६७७	८
प्रतिलोमाः ।	६७५	३	पवित्रे कृत्वा हिरण्य-		

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
मेनयोः	६७७	११	मस्य	६८९	२
अभिषेचनीयेष्वेना			रुक्ममधः पदं कुरुते		
व्यानयति	६७७	१६	मृत्यो	६८०	४
तार्प्यं परिदधाति ।	६७७	१८	धिरसि च नवतर्द्धम्		
क्षौमम् ।	६७७	२०	शत	६८०	७
त्रिपाशं वा ।	६७८	१	बाहु उद्गृह्णाति हि-		
घृनोन्नमेके	६७८	३	रण्यक	६८०	७
यज्ञरूपस्यूतम् ।	६७८	६	मित्रोसि द्यासीति		
पाण्डुं च निरस्ते ।	६७८	९	वा ।	६८०	११
अधोवासं प्रतिमुच्यो-			क्षितं प्राञ्चमभिषिञ्चति	६८०	१३
ष्णीषः	६७८	११	अभिषिञ्चामीति सर्वत्र	६८०	२१
तार्प्यप्रभृतीनि क्षत्र-			इमममुष्येति च प्रथमो	६८१	१
स्येति	६७८	१६	पार्थानामिन्द्राय स्वा-		
दीक्षितवसननिवृत्ति-			हेति	६८१	३
र्विरो	६७८	१८	शौनः शोपञ्च प्रेष्यति	६८१	५
इन्द्रस्य वार्त्रप्रमिति			घृतां ते वा ।	६८१	८
धनु	६७८	२१	ओ३मित्यृचां प्रतिग-		
मित्रस्य वरुणस्ये-			रस्त	६८१	१०
त्यस्य	६७९	१	होताध्वर्युं हिरण्यम-		
धनुः प्रयच्छति त्वया-			व्योः	६८१	१२
यमिति ।	६७९	४	शौनः शोपान्ते पृथक्-		
इवासीति प्रतिमन्त्र-			शते	६८१	१४
मादाय	६७९	६	सहस्रे वा	६८१	१६
आविर्मयां शत वा			आसने च ।	६८१	१८
चयति ।	६७९	९	कण्डूयन्याभिषेण		
अवेष्टा इति लोहाय			प्रलिम्पने	६८२	१
समा	६७९	११	चर्मणि त्रिविक्रमयति		
सुन्वन्तमाक्रमयन्दिगः	६७९	१५	विष्णो	६८२	४
आक्रम्य पादेन सीसं	६७९	२०	पालाशं शेषानासिच्य		
व्याघ्रचर्मारोहयति सो-			पुत्राय	६८२	८

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
शालाद्वायें जुहोति			रथवाहनस्य दक्षिणेन्ते	६८५	३
पुत्रेन्वारब्धे	६८२	१२	अनुवर्त्ममौवुम्बरीऽ		
आग्नीध्रीयेन पालाशेन	६८२	१९	शाखा	६८५	६
गवाऽशतमधिकं वा			तौ ब्रह्मणे दत्वोर्गसीति	६८५	९
स्वस्या	६८३	१	इन्द्रस्य वामित्यव-		
पूर्वाग्निवहनं च सा-			हरते	६८५	११
ग्निम् ।	६८३	४	सेषुकं धनुः प्रयच्छति	६८५	१५
वाजपेयवद्रथमवहृत्य	६८३	७	उत्तरवेदिऽ हत्वा पय-		
दक्षिणापथेन यात्वा-			स्यया	६८५	१७
परेण	६८३	१२	खादिरीमासन्दीऽ		
अव्यथायै त्वेति सुन्व-			रज्जूतां	६८५	१९
आरोहति ।	६८३	१५	अधीवासमस्यामास्त्व-		
मरुतामिति दक्षिणधुर्यै			णाति	६६	१
प्राजति ।	६८३	१७	सुन्वन्तमस्यामुपवे-		
गवां मध्ये स्थापयत्या-			शयति	६८६	३
यामेति ।	६८३	१९	निषसादेत्युरांस्या-		
धनुरात्खोपस्पृशति गां	६८३	२१	लभते ।	६८६	६
जिनामीमाः कुर्व इमाः			अभिभूरित्यस्मै पञ्चा-		
इति	६८४	३	क्षान्	६८६	८
तावद्भूयो वा गो-			पाप्मानं ते ऽपहन्मी-		
स्वामिने	६८४	५	ति त्वा	६८६	१३
अग्नये गृहपतये इति			वरं कृत्वा ब्रह्मजित्याम-		
चत्वारि	६८४	९	न्त्रयते	६८६	१५
भूमिमवेक्षते पृथिवि			प्रत्याह व्यत्यासऽ		
मातारिति ।	६८४	१३	सविता	६८६	१७
अवरोहति हऽसः शु-			आदिनैवान्त्यम् ।	६८६	२१
चिषदिति ।	६८४	१५	बहुकारेति च ह्यत्येवं	६८७	१
विमुच्य सयन्तुकऽरथ-			स्फ्यमस्मै प्रयच्छति	६८७	५
वाहणे	६८४	१७	जारा राजभ्राता सूत-		
अपप्रवते यन्ता ।	६८५	१	अप	६८७	८

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
प्रत्तेन सजातः प्रतिप-			हवीऽपि	६९०	९
ष्याता	६८७	११	देवैयजनान्तरमेकैके-		
मन्थिनो विमितम् ।	६८७	१५	नोत्सर्पति ।	६९०	१५
द्यूतभूमौ हिरण्यं नि-			शालायामन्यम् ।	६९०	१७
धाया	६८७	१७	सावित्रसारस्वतत्वाष्ट्र-		
अक्षान्नवपति स्वा-			पौष्ण	६९०	२०
हाकृता	६८७	२०	प्रतीष्टिपुण्डरीकानि		
गां दीव्यध्वमित्याह ।	६८७	२२	प्रयच्छति ।	६९०	२३
कृतादिवा विदध्या-			हिरण्मयानि वा ।	६९१	१
द्राज	६८८	२	उत्तमासु तिस्रषु		
सजाताय कलिङ्गाम् ।	६८८	४	पञ्च ।	६९१	३
पूर्वाग्निवाहो दक्षिणा ।	६८८	७	तेषां स्रजः प्रतिमुञ्चते ।	६९१	५
पयस्यास्विष्टकृदिङ्क-			तद्दीक्षो भवति ।	६९१	७
रोति	६८८	९	एकतन्त्रौ ऋयैक-		
अवरुह्य गच्छति स्तोत्राय	६८८	१२	त्वात् ।	६९१	१०
अवभृथमेकेन ताप्या-			नाना धावभृथदीक्षा-		
दीनि	६८८	१५	श्रुतिभ्याम् ।	६९१	२४
उदैत्येकेन ।	६८८	१८	एकं त्वानुपूर्व्ययोगात् ।	६९२	६
दीक्षितवसनं च			अवभृथदीक्षाभ्यासो-		
प्रास्यति ।	६८८	२१	वचनादिति ।	६९२	१२
अनूबन्ध्यवपाहोमान्ते	६८८	२३	सप्तम्यां ब्रह्मागारात्सो-		
उदवसानीयायां वा ।	६८९	१	ममा	६९२	१४
त्रैधातव्युदवसानीया	६८९	३	पितामहदशगणऽ		
तृतीयं यवानां मध्ये	६८९	६	सोमपानाऽ	६९२	१८
अधिभ्रयणं च ।	६८९	८	सवित्रेति वानुकम-		
तिस्रस्तिस्त्रो दक्षिणा			कत्वा ।	६९२	२१
ददाति	६८९	११	दश दशैकैकं चमस-		
भैषज्याभिचारयो-			मनु	६९२	२३
रप्येषा ।	६९०	७	यजमानस्य राजन्यः ।	६९३	२
दक्षोत्तराणि सऽसृपा-			ब्राह्मणा वा श्रुतेः ।	६९३	८

सूत्राणि	पृ०	पं०
तुल्याः संख्यायोगात् । ६९३	१४	
ब्रह्मणे ददात्यं शुवद्-		
क्षिणा । ६९३	१७	
हिरण्यमीं सजमुद्-		
गात्रे ६९३	१९	
अभिषेचनीयान्ते केशव-		
पनार्थे ६९४	४	
भूम्यनभिष्टानं च । ६९४	१०	
अनुपानत्कस्य यावज्जी-		
वम् । ६९४	११	
उत्तरे शुक्ले पञ्च-		
बिलः । ६९४	१५	
आग्नेय पेन्द्रः सौम्यो		
वा ६९४	१९	
प्रतिदिनमासादनमा-		
ग्नेयं ६९५	१	
पूर्वैश्चरित्वा चरित्वा म-		
ध्यम ६९५	४	
आग्नेयो हिरण्यदक्षिणो-		
ऽग्नीध्रे ६९५	७	
अन्नाद्यकामस्याप्येषा । ६९५	१३	
द्वादशोत्तराणि प्रयुग्धवीं		
षि । ६९५	१५	
मासान्तराणि । ६९५	१७	
आहवनीयाद्वा पुरस्ता-		
च्छम्या ६९५	२२	
एवमावृत्तस्य चरवः सा-		
रस्वत ६९६	४	
षट् षड्वैकतन्त्रे । ६९६	७	
पूर्वाग्निवाहौ द्वौ द्वौ		

सूत्राणि	पृ०	पं०
षण्णां ६९६	१	
अष्टापदीवत्पशुबन्धौ		
गर्भिणी ६९६	११	
इयेन्यादित्येभ्योदित्यै		
वा ६९६	१३	
वैश्वदेवीपृषती मारुती		
वा । ६९६	१८	
तदन्ते केशवपनीयोऽति-		
रात्रः ६९६	२०	
उत्तरे च मासान्तराः । ६९६	२२	
व्युष्टिद्विरात्रः । ६९७	३	
अग्निष्टोमातिरात्रौ । ६९७	४	
क्षत्रधृतिः । ६९७	६	
तमुभयत एके त्रिष्टोम ६९७	८	
अभिषेचनीयाद्वा संव-		
त्सरा ६९७	१३	
उत्तरे शुक्ले सौत्रा-		
मयी । ६९७	१७	
व्रीहीन्विरुढाविरू-		
ढान् ६९७	१९	
पक्त्वौदनं विरुढांश्चूर्णो-		
कृत्या ६९७	२२	
सिंहवृकव्याघ्रलो-		
मानि ६९८	८	
पशुषु वा । ६९८	५	
पुरोडाश धर्मा द्रव्यसा-		
मान्यात् । ६९८	७	
यावदुक्तं सौमिका गु-		
णात्वात् । ६९८	११	
त्रिपशुबन्धश्चतुर्थ्याम् । ६९८	१४	

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
पकायाम् ।	६९८	१६	आश्विनाभावस्तु ।	७०१	६
आश्विनोऽजः श्वेतः ।	६९८	१८	राजसूययाजिनः कर्मा-		
महाविः सारस्वती ।	६९८	२०	पवर्गे	७०१	९
ऋषभमिन्द्राय सु-			त्रैधातव्यानुपूर्वयो-		
त्राम्णे	६९९	१	गात् ।	७०१	११
प्रथमो लोहितः ।	६९९	३	षोडशोऽध्यायः ।		
त्रियूषो वैकादशिनि लि-			अग्निः सोमाङ्गं तद्रगुणव्य-		
ङ्गात् ।	६९९	५	तिषङ्गात् ।	७०३	३
अग्नी वरुणप्रघासवत् ।	६९९	१३	इच्छतः समहावते नि-		
अवेदिर्दक्षिणः ।	६९९	१४	यमः ।	७०३	१३
घपामार्जनान्ते कुशैः	६९९	१६	न प्रथमाहारे ।	७०३	२०
कुवलकर्कन्धुबदरचू-			उत्तरवेद्यग्निनिधानात् ।	७०३	२३
र्णानि	६९९	१९	चिकीर्षमाण उत्तरस्यां		
ग्रहं गृह्णाति कुविद-			फाल्गुन्यां	७०४	२५
ङ्गति	७००	१	ब्रह्मणे वा दद्यात् ।	७०५	१
समस्यानुवाचनं यजे-			अमावास्यायामेके ।	७०५	३
ति च ।	७००	४	अग्निभ्यः कामाय पु-		
प्रथमस्यानुहोममितरौ ।	७००	६	रुषा	७०५	६
परिस्फुर्योमो दक्षिणे-			वर्हिष्ठदशनः पुरुषो	७०५	१०
ऽग्नौ ।	७००	८	सर्वेषां वा तुल्याः ।	७०५	१४
भक्षमाहृत्य परिस्फुर्ये-			समिध्यमानसमिद्धवत्य-		
षमा	७००	१०	न्तरे	७०५	१६
हवींषि निर्वपति सा-			आग्नेयो द्वादशोर्ध्वा अ-		
वित्र	७००	१६	स्यति ।	७०५	२०
नपुंसको दक्षिणा रथ-			एकादशान्ते शासप्रैषादि-		
वाही	७००	१९	करोति ।	७०५	२३
सोमातिपूतस्याप्येषा ।	७००	२१	परिवृते पुरुषसंज्ञ-		
अनुयाजान्ते पशुपुरो-			पनम् ।	७०६	१
डाशो	७०१	१	अजस्य शुन्धति प्रच-		
द्विर्विर्वा ।	७०१	४	रणयोगात् ।	७०६	३

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
सर्वेषां वाविशेषात् । ७०६	६		हिरण्यगर्भ इत्युच्चाः		
वैश्यः पुरुषो राजन्यो			रूपाधारः । ७०८	१९	
वा । ७०६	१०		पूर्वो देवता सामा-		
कण्ठेषु नृणमन्तर्धाय ७०६	१२		न्यात् । ७०९	२	
अतुर्णामप्सुकायप्रा-			उत्तरे तु सामन्योपदे-		
सनम् । ७०६	१५		शाश्याम् । ७०९	८	
ततो मृदिष्टकार्यापञ्च ७०६	१८		वायवे वा नियुत्वते ७०९	१७	
अजेन चरति । ७०६	२१		प्राजापत्यः पशुपुरो-		
संस्थिते तस्य शेषप्रा-			डाशो ७०९	२३	
सनम् । ७०६	२३		प्राजापत्यस्य कक्षस्यो ७१०	१	
सर्वैरेके । ७०७	२		शुक्लवत्यो वाय-		
एकस्यापि किं ततः स-			व्यस्य । ७१०	३	
म्भरेदिति ७०७	९		वपाया वा । ७१०	४	
वैश्वानरः पशुपुरोडाश			तुल्यमन्यत्सर्वेषु । ७१०	७	
उपांशु । ७०७	१८		उस्त्रासम्भरणमष्ट-		
पशुदेवता च । ७०७	२०		ग्याम् । ७१०	८	
आग्नेय्यो याज्यानुवा-			आहवनीयस्य पुरस्ता-		
क्याः ७०७	२२		न्मत्या ७१०	१२	
मैथुनं वर्जयेद्वा पय-			पिण्डमपरेण व्यध्वे ७१०	१५	
स्यायाः । ७०७	२४		आहवनीयं दक्षिणेन ७१०	१८	
मांसोपर्यासने वे-			उत्तरत आहवनीयस्या-		
च्छन् । ७०८	१		रत्निमात्र ७११	३	
त्वङ्मस्तिष्कोद्दधु-			हिरण्यमीमेके । ७११	७	
तानि ७०८	३		अष्टग्रहीतं जुहोति ७११	९	
सकलानि वा । ७०८	७		देवस्य त्वेत्यग्निमा-		
अन्यानि वा हिर-			दाय ७११	२३	
ण्यानि ७०८	९		अश्वप्रभृतींश्च प्रवृत्तं यु-		
श्यामत्परो वा प्राजा-			ज्जाया ७१२	४	
पत्यः । ७०८	१३		अनुपस्पृशन्नुत्क्रमयत्ये-		
षड्दध्यात् । ७०८	१६		नान् ७१२	४	

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
अग्निषु ज्वलत्सु पिण्डं ७१२	१०		आस्तीर्णयोरन्तानुद्-		
दक्षिणतश्च पशवो युग-			गृह्णाति	७१४	१९
पत् । ७१२	१३		त्रिवृता मुञ्जयोक्त्रेणो-		
अनद्धापुरुषमीक्षते ७१२	१६		पनह्यति	७१५	१
वल्मीकवपामादाय छि-			उत्तिष्ठति पिण्डमादा-		
द्रेण ७१२	१९		योदु	७१५	४
हृष्टा निदधात्येनान् । ७१२	२२		उर्ध्वबाहुः प्राञ्चं प्र-		
आजेत्यभिमन्त्रयतेऽ-			गृह्णा	७१५	५
इवम् । ७१३	१		अवहृत्योपरिनाभि		
आक्रम्येत्येनेन पिण्डमधि-			धारयन्	७१५	८
ष्टाय ७१३	२		धारयत्येषामुपरि पि-		
घौस्त इति पृष्ठस्योपरि ७१३	४		ण्डमनुप	७१५	११
उदक्रमीदित्यभिमन्त्र-			अग्न आयाहीत्याहृत्य ७१५	१५	
यते । ७१३	७		आयन्त्यावर्त्य पश्चनजः ७१५	१८	
आहवनीयवत्स्थापयति ७१३	९		अनद्धापुरुषमीक्षते		
उपविश्य मृदमभिजु-			पूर्वव	७१५	२१
होत्या ७१३	११		उत्तरत आहवनीयस्यो-		
अभ्यां पिण्डं त्रिः परि-			दधृता ७१६	१	
लिखति ७१३	१५		विपाजसेति प्रमुच्यैन-		
कृष्णाजिनमास्तीर्योत्त-			मजलोम ७१६	५	
रत ७१३	२०		आपो हि छेति पर्णाक-		
विमाष्ट्येनद्विव इति । ७१४	२		षायपक्क ७१६	९	
आलभत उभे शर्म च ७१४	४		फेनं च तूर्णार्ति ततः		
पिण्डं पुरोष्योसीति । ७१४	६		कृत्वा । ७१३	११	
पाणिभ्यां परिगृह्णात्येन ७१४	८		अजलोमभिः सऽसृ-		
अपः श्वश्रेऽवनयत्य-			जति ७१६	१४	
पो देवी ७१४	१२		शर्करया रसाश्मचूर्णेन ७१६	१८	
स इति वा तमपक्षि-			सऽसृष्टमिति संयौति । ७१६	२२	
पति । ७१४	१४		अषाढां करोति महिषी ७१७	२	
अनामिकया सम्बपति ७१४	१६		यजमानपादमार्गो ज्या-		
			लिखि ७१७	८	

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
यजमान उखां करोति ७१७	८		अपणमास्तीर्य यथा कृत-		
प्रादेशमार्त्तौ तिर्यग्धूर्वा			मव	७१९	१५
च । ७१७	१२		देवानां त्वेत्युखां न्युब्-		
पञ्चप्रादेशमिषुमार्त्तौ			जाम् । ७१९	१८	
वा ७१७	१४		अपणेनावच्छाद्य दक्षि-		
वसवस्त्वेति प्रथयति ७१७	१६		णा ७२९	२०	
अन्तानुव्रीय सर्वतः प्र			निर्मन्थयेन वा धूपनश्च-		
थमं ७१७	१८		पणे । ७२०	१	
संलिप्य श्लक्ष्णां कृत्वो-			वरुत्रीङ्गुतीक्षमाणो जप-		
त्तर ७१७	२१		ति । ७२०	३	
विश्वेत्वेति समीकरो-			आचरति मित्रस्येति । ७२०	५	
ति । ७१८	१		यावद्धाचरेत् । ७२०	७	
वितृतीय उत्तरे वर्तिः			दिवैव प्रदहनोद्धरणे । ७२०	९	
सर्वतः ७१८	४		उद्धपति अपणम् । ७२०	११	
ऊर्ध्वस्तूर्णीं प्रति-			देवस्त्वेत्युखाम् । ७२०	१३	
दिशं ७१८	७		उत्तानां करोत्यव्ययमा-		
स्तनानि वामेपूजयति । ७१८	११		नेति । ७२०	१५	
द्विस्तनामष्टस्तनामेके । ७१८	१३		उद्यच्छत्युत्थायेति । ७२०	१७	
बिलं गृह्णात्यदितिष्ट			परिगृह्य पात्रे करोति ७२०	१९	
इति । ७१८	१६		अजापयसावसिञ्चति		
कृत्वायेति निदधाति । ७१८	१८		सवस्त्वेति ७२१	१	
तिष्ठ एके । ७१८	२०		इष्टकाक्रियातस्त्यालिखि-		
इष्टकास्तु तिस्रो विश्व-			तानाम् । ७२१	५	
ज्योतिषः ७१९	१		अपरिमितालिखितावो-		
मृदमुपशयां निदधा-			त्तरयोः । ७२१	७	
ति । ७१९	७		पूर्ववदग्निः पाके । ७२१	१७	
सप्तभिरश्वशकृद्भिर्-			दीक्षामावास्यायामामा-		
खां ७१९	१०		वास्येने ७२१	१२	
अभ्या श्वघ्नं चतुरस्रं			आग्रावैष्णववैभ्वानरौ । ७२१	१५	
अन ७१९	१२		शृते चरुणादित्येभ्यः । ७२१	१७	

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
प्राकृतान्यौद्ग्रभणानि			इण्डवशिक्यासन्दीष्टु		
हुत्वा	७२१	१९	मुञ्ज	७२४	११
दण्डोच्छ्रयणान्तं कृत्वा-			परिमण्डलाभ्यामिण्डवा-		
ऽध्वर्युयज	७२२	१	भ्यामुखां	७२४	१५
रुक्मप्रतिगोचनविष्णुक-			हरति द्यावा क्षामेति । ७२४		१८
मवात्स	७२२	१०	आहवनीयस्य पुरस्ता ७२४		२०
अग्नावाकटे त्रयोदशा-			शिक्यपाशं प्रतिमु-		
स्थां	७२२	१२	अन्ते	७२५	४
अनारोहत्यङ्गारानो-			सशिक्यं प्राञ्चं प्रगृ-		
त्यैके ।	७२२	१६	ह्नाति	७२५	५
घृतोन्नां कार्मुकीं द्वन्न			धारणं च ।	७२५	११
इति	७२२	१९	एतया विकृत्यामिम-		
वैकङ्कतीं परस्या इति ७२२		२२	न्त्यैके	७२५	१३
औदुम्बरीं परमस्या			समुह्य पुरीषे प्रतिदिशं ७२५		२०
इति ।	७२३	१	विष्णुकमान् क्रमते		
अपरशुवृक्षां यदग्र			विष्णो	७२५	२२
इति ।	७२३	१	अक्रमश्चतुर्थे ।	७२६	२
अधः शयां यदस्तीति ७२३		५	दिशो वीक्षते दिशोऽनु ७२६		४
पालाशीः प्रत्यृचमहरह-			पिण्डवत्प्रागुदञ्चं प्र-		
रिति ।	७२३	७	गृह्णा	७२६	६
उपोत्तमां क्षत्रियस्ये-			अवहरत्यग्नेऽभ्यावर्ति-		
च्छन् ।	७२३	११	न्निति ।	७२६	८
उत्तमां पुरोहितस्य । ७२३		१७	उपरिनाभि धारयन्ना-		
अन्यस्योभे ।	७२३	६९	त्वा	७२६	११
स्वाहाकारः सर्वासूखा-			पाशा उन्मुच्योदुत्तम-		
याम् ।	७२३	२२	मिति	७२६	१३
औद्ग्रभणादि दण्डान्त-			अवहरति हंसः शुचि-		
मत्रैके ।	७२४	१	षदिति ।	७२६	१६
यजमानः कण्ठे रुक्मं			आसन्धां करोति बृह-		
प्रति	७२४	४	दिति ।	७२६	२७

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
उपतिष्ठते सीद त्व-			रतः	७३०	१९
मिति ।	७२६	१८	सासन्दीकमुद्यम्योदु		
वात्सप्रेण च दिवस्परि-			त्वेति	७३०	२३
त्या	७२६	१९	स्थाल्यां गार्हपत्यं प-		
अनुवाकेनैके ।	७२७	१	श्चात् ।	७३१	३
अन्न दीक्षितोऽयमिति ।	७२७	३	अनङ्वाहौ युक्ता प्रेदम् ७३१		५
आवृत्तिरतः संवत्स-			आरोहन्पाश्वतो वा ग-		
रम् ।	७२७	६	च्छेत् ।	७३१	८
उखाया भस्मोद्वपन-			अक्षे खर्जत्यक्रन्ददक्षि-		
मस्त	७२७	८	रिति	७३१	१०
वाचं विसृज्य समिदा-			वासेऽवहत्युद्धतावो-		
धा	७२७	११	क्षित	७३१	१२
एवमुदिते भस्मोद्वप-			वनीवाहनमेतद्दीक्ष सु		
नादि ।	७२८	१	यदी	७३१	११
अहरहरित्याधानम् ।	७२८	४	अप्सूख्यभस्मावपनं		
विष्णुकर्मवात्सप्रं, चा-			कथ	७३२	१
हव्यं	७२८	५	अन्यत्र चेच्छन् ।	७३२	३
रुक्मप्रतिमोचनादि			ऊर्द्ध्वं वनीवाहनात् ७३२		५
प्रागू	७२८	९	पलाशपुटेन देवीरित्य-		
सोमाविरोधेन वा तत्प्रा-			कथा ।	७३२	८
धा	७२८	१८	ततो द्वाभ्याम् ।	७३२	१२
न्यज्य समिधं व्रते प्रत्ते ७२९		७	आद्याभ्यां वा पूर्वम् । ७३२		१३
संवत्सरप्रभृतिनोऽसं-			अनामिकया प्रास्तादा-		
वत्सर	७२९	१४	दत्ते	७३२	१६
संवत्सरं सोष्यतः । ७२९		१७	प्रास्योखायामुपतिष्ठते ७३२		१९
संवत्सराहिताग्नेः । ७२९		२१	प्रायश्चित्तिं समिधोप-		
जातस्य च । ७३०		३	हत्या	७३२	२१
षण्मास्यमन्त्यम् । ७३०		६	उत्थायादधाति समिधं ७३३		५
अचयनं वा परस्मै । ७३०		९	गार्हपत्येऽनुगते निर्म-		
प्रागनः कृत्वांख्यसोत्त-			द्य ।	७३३	८

सूत्राणि	पृ०	पं०
सुत्यास्वाहवनीये		
साङ्ग	७३३	११
आग्नीध्रीयमुत्तरेण		
खदः ।	७३३	१५
प्रवृज्यादावृत्तोख्ये ।	७३३	१८
अध्वरप्रायश्चित्ति च स-		
वेषु	७३३	२२
उक्तामेदने नवस्थाल्यां ७३४		५
उत्तोपशये पिष्टा मृदा ७३४		११
पकायामावपति कपालं		
च ।	७३४	१६
उत्तोपशये पिष्टा सः-		
सृज्य	७३४	१८
अभ्यात्मं चयनमुप-		
विश्य ।	७३४	२१
सव्यबाहुमन्तरं कृत्वो-		
त्तर	७३५	१
नित्ये सादनसूददो-		
हसा	७३५	३
अविशेषोपदेशात् ।	७३५	८
अप्ताम्नातप्रतिषेधाच्च ।	७३५	१२
एकचोदनास्वेकदेशानुसा-		
रेण	७३५	१७
आत्मनि यजुष्मतीः ।	७३५	२२
लोकं पृष्ठास्तु दशस्तु		
दशस्तु	७३६	२
असादनं च ।	७३६	४
प्रतिचिति द्वे द्वे उप-		
धाय	७३६	७
अयुष्मगणमध्यमा-		

सूत्राणि	पृ०	पं०
नूके ।	७३६	९
एका च ।	७३६	१०
अमितो युग्माः ।	७३६	१३
उदञ्चो वर्गाः पूर्वापरे ।	७३६	१६
प्राञ्चो दक्षिणोत्तरे ।	७३६	१९
भिन्नकृष्णयोरचयनम् ।	७३६	२१
दीक्षाणामुत्तमेऽनि	७३७	२
उख्यस्थानेऽर्ध्वव्यामेन ।	७३७	४
मण्डलाद्वा प्रक्रमण-		
मन्तः	७३७	६
पश्चाद्युपावध्यात्पाद-		
मात्रे	७३७	१०
यजमानेनोर्ध्वबाहुप्र-		
पदो	७३७	१२
द्विपुरुषाः रज्जुं मित्वा ।	७३७	१८
सप्तदशोऽध्यायः ।		
श्वोऽयवहरणादिप्राय-		
श्चित्यन्तं	७४१	१
वात्सप्रं कृत्वोपस्थेयं		
चेत् ।	७४१	१३
पलाशशाखया गार्ह-		
पेयं	७४१	१८
उदीचीः शाखामुदस्वो-		
खां	७४१	२२
मण्डलं छादयति ।	७४२	४
सिकताश्चाग्नेर्भस्मेत्युष-		
वत् ।	७४२	६
परिश्रिङ्गिः परिश्रयति	७४२	८
मध्येऽर्ध्वहृतीश्चतस्रो	७४२	११

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
सकृन्नित्ये ।	७४२	१७	न्तरा	७४५	१३
पश्चात्साहिते पादमा-			अनपेक्षमन्त्य शालाद्या-		
त्रयो	७४३	८	यौप	७४५	१७
अपरेण परिक्रम्य परि-			प्रायणीय हविष्कृदन्ते		
क्रम्य	७४३	११	महा	७४५	२०
चिदसीति पूर्वे दक्षि-			प्रायणीयान्ते सीरं		
णतः	७४३	१५	युन	७४६	३
नित्ये प्रतीष्टकं तिर-			मौञ्जं त्रिवृद्रज्जग्यम् ।	७४६	५
श्रीषु ।	७४३	१९	षट्पदादशचतुर्विं-		
स्रक्तिषु पादमात्रीः ।	७४३	२१	शक्ति	७४६	७
पूर्वदक्षिणस्यामधंपद्ये ।	७४३	२४	पूर्वेणोत्तराऽसं द-		
शेषोऽष्टा वक्राः ।	७४४	१	क्षिणा	७४६	९
तिसृषु लोकम्पृणासु	७४४	३	आत्मनि कृष्यत्यनुप-		
चात्वालदेशात्पुरीषं			रिश्रि	७४६	१४
निवपती	७४६	६	दक्षिणतः प्राचीम् ।	७४६	१७
समं बिलां कृत्वोख्यं नि-			प्रदक्षिणमितराः ।	७४६	१९
वपती	७४४	६	तूर्णीं तिस्रस्तिस्रः		
रिकां नावेक्षेतोखाम् ।	७४४	१२	प्रदक्षिणम् ।	७४६	२१
सिकताभिः समं बिलां			तिर्यगनूके ।	७४७	१
कृत्वा	७४४	१४	अक्षण्याश्रोण्यऽसयोः ।	७४७	३
द्विचितमेके ।	७४४	१९	अनूके ।	७४७	४
नैऋतीः कृष्णास्तुष			श्रोण्यऽसयोः ।	७४७	६
पक्ता	७४४	२२	दीर्घप्रयुक्तेषु वा		
असुन्वन्तमिति प्रत्यृचं			पुरुषाः	७४७	७
पराचीः ।	७४५	३	अनडुहो विमुच्य		
अभ्यात्ममेके ।	७४५	६	विमुच्य	७४७	१०
नित्याभावः ।	७४५	८	पशुवदुत्सृज्य दक्षिणा-		
शिक्यरुक्नपाशेयद्वा-			काले	७४७	१२
सन्दीः	७४५	१०	सीरमुत्करे कृत्वा कु-		
उदपात्रं निषिच्या-			शस्तम्ब	७४७	१७

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
पञ्चग्रहतिनोद्गृह्णन्मि			अग्निभ्यः प्रहियमाणे-		
जुहोति	७४७	२०	भ्यो	७५०	१७
चतसृषु चतसृषु त्री-			त्रिरुक्तायामश्वपूर्वा		
स्त्रीनुद	७४८	१	चितिः	७५०	१९
त्रीन्कृष्टयाः ।	७४८	७	तीर्थेनाश्वमारोहयत्यु-		
कृष्टमात्रे वा ।	७४८	११	त्तरपक्ष	७५१	३
तस्मिन्सर्वौषधमाव-			पुरस्तात्पक्षाद्वैके ।	७५१	६
पत्येक	७४८	१५	अनुयजुः कृष्टं परिणय-		
या ओषधीरिति त्रिचै-			त्युत्तरतः	७५१	८
र्वपत्य	७४८	१९	प्रत्यञ्चमागतं चितिम-		
सोमनिवपनाद्याति-			वघ्राप्य	७५१	१०
ध्यहविष्कृतः ।	७४८	२४	उत्तरवेदिप्रोक्षणाद्या-		
सप्त सप्त च ।	७४९	७	सम्भार	७५१	१४
लोकेष्टका स्फयेना-			सत्यसाम गायति ।	७५१	२२
हृत्य	७४९	९	पुष्करपर्णमुपदधाति		
उत्तरपरस्याः पश्चात् ।	७४९	१३	स्तम्बे	७५१	२३
उत्तरस्याः सिकताः			तस्मिन्कममधः पिण्डं		
प्रमार्ष्टि	७४९	१६	ब्रह्म	७५२	२
उत्तरवेदिं निवपति			उत्तानं प्राञ्चः हिरण्य-		
चत्वारिंश	७४९	१८	पुरुषं	७५२	४
अग्ने तवेति सिकता-			पुरुषे चित्रे साम		
न्युप्य	७४९	२१	गायति ।	७५२	८
आप्यायस्वेति सिकता-			पूर्ध्वेणाप्रसीत्योऽतः ।	७५२	१०
लम्भन	७५०	१	उपतिष्ठते यजमानो		
आर्तिशेषाद्योपसदः			नमोस्तिवति ।	७५२	१२
कृत्वा	७५०	३	उपविश्य पञ्चग्रहीतं		
इतरासां च	७५०	९	जुहोति	७५२	१४
स्त्रयमातृणामित्या च ।	७५०	११	प्रत्येत्य दक्षिणतः ।	७५२	१८
आज्ये न्यज्य शुक्रा-			पश्चात्प्रथमान्त्ये ।	७५२	२०
ग्राणि	७५०	१३	पुरुषमवच्छाद्योरसा	७५३	१

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
तत्र स्तुगुपधानं			क्षिणे	८५५	१०
प्राच्योः ।	७५३	५	घट्टयति मध्यमया ।	७५५	१५
कार्त्तमर्थमयी दक्षि-			उलूखलमुसले स्वयमा-		
णतः ।	७५३	७	तृणा	१५५	१७
एवमौदुम्बरीमुत्तरतो			उलूखल उखां कृत्वोप-		
दधि	७५३	१६	शयां	७५६	१
तिरश्चयावेके ।	७५३	१८	अग्ने युक्ष्वा हीति प्र-		
स्वयमातृणां पुरुषं श-			त्यृचः	७५६	८
करां	७५३	२१	उपस्थानं वासम्बत्सर-		
भूरित्येतस्याऽ साम गा-			भृतिनः ।	७५६	९
यति ।	७५३	२४	प्रतिशिरः सप्त सप्त हि-		
अन्यत्रापि व्याहृतिषु ।	७५४	२	रण्य	७५६	१३
मूलाग्रवतीं दूर्वा तस्यां	७५४	६	उत्तरं द्वौ द्वौ ।	७५६	१८
पूर्वा पूर्वामुत्तराः ।	७५४	१०	नासिकयोर्ऋच		
यास्त इति द्वियजुषं द्वि-			त्वेति ।	७५६	२०
तीये ।	७५४	११	अक्ष्णोर्भासे त्वेति ।	७५६	२२
उलूखलस्य रेतःसिग्वेला-			श्रोत्रयोरभूदिदमिति ।	७५७	१
या	७५३	१५	सर्वानप्येकस्मिन्नेके ।	७५७	२
विराट् स्वरान्दिति रेतः-			उखायां प्रत्यञ्चि ।	७५७	३
सिचौ	७५४	२०	सहस्रदा इति पुरुषणिर	७५७	१०
प्रजापतिरिति विश्वज्यो-			अश्वाव्योरुत्तरतः पूर्वा-		
तिषम् ।	७५४	२२	परे ।	७५७	१३
ऋतव्ये मधुश्च माधव-			गोजयोश्च दक्षिणतः	७५७	१५
श्चेति ।	७५५	१	आदित्यं गर्भमिति प्रति-		
अषाढासीत्यषाढाम् ।	७५५	३	मन्त्रं	७५७	१७
स्वयमातृणारेतःसि-			चित्रं देवानामित्यर्ध-		
ग्विलाश्च	७५५	५	र्चशः	७५७	१९
कूर्मं दधिमधुघृतैर-			बहिर्वैद्युदङ् तिष्ठन्नुप-		
नक्ति	७५५	८	तिष्ठति	७५८	१
अराक्षिमात्रेऽषाढां द-			उखां परिक्राममेके ।	७५८	५

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
सर्वमन्त्रानप्येकस्मि-			मयं	७६१	२
न्नेके ।	७५८	१२	परिणयनमाग्निनिधा-		
उपधानमन्त्रान्विपरिह-			नात् ।	७६१	६
रन्न	७५८	१५	त्र्युपसत्के द्वे प्रथमायां		
एत्य च त्वं यविष्ठेति			तिस्रो	७६१	१०
चित्यो	७५८	१९	पञ्चगृहीताद्युत्तमा ।	७६१	१३
अपरेण स्वयमातृणा-			उत्तरासु च ।	७६१	१७
मेत्या	७५८	२२	सपुरीषासु षट्स्त्रैकै-		
व्याघारणवत्प्राणभृतः			का ।	७६१	१९
कर्ण	७५९	४	द्वादशोपसत्के व्य-		
द्वितीयमयम्पश्चा-			त्यासं	७६१	२१
दिति ।	७५९	१४	विकर्ण्याद्येकादश्याम् ।	७६२	१
लोकस्पृणादक्षिणाऽ-			चतुर्मासोपसत्के द्वाद-		
सा	७५९	२२	शाह	७६२	३
प्रत्येत्य शेषम् ।	७५९	२५	षट्त्रिंशददशः षट्-		
पक्षपुच्छानि पराग्भिरप्य-			त्रिंश	७६२	६
येभ्योऽधि	७६०	१	तापश्चिते मासशश्चि-		
एवऽ सर्वत्र ।	७६०	४	तिपुरीषे	७६२	११
मध्ये पुरीषं निवपति			पञ्चम्यामसपत्ना वि-		
पूर्वेवत् ।	७६०	६	राजः	७६२	१४
पूर्वमर्धानूके छादयति ।	७६०	६	सोमभागा अन्वहम् ।	७६२	१६
प्रदक्षिणमात्मानम् ।	७६०	१०	मासं पुरीषं तूष्णीम् ।	७६२	१८
षष्ठपुच्छानि च ।	७६०	१२	नाकसत्प्रभृतिमासम् ।	७६२	२०
चिति पुरीषवतीमुपति			पुरीषश्च ।	७६३	१
ष्ठते	७६०	१६	उत्तमयोरन्होर्विकर्ण्यादि		
अष्टाभिरेके दशभि			पूर्वे ।	७६३	३
र्वा ।	७६०	१८	द्विसाहस्री प्रथमा		
उपसत्सु पौर्वाहिक्या-			लोक	७६३	६
पराहि	७६०	२१	उत्तराश्च ।	७६३	९
त्रिरभं परिणीयोपास्त			त्रिसाहस्युत्तमा ।	७६३	११

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
वक्रालिखितानां दक्षि-			पूर्ववत्पञ्चम्यः सर्वा		
णोत्तरं	७६३	१३	साम् ।	७६५	१४
षट्त्रिंशच्छ्रया वा तृ-			आश्विनी ध्रुवक्षिति-		
तीया	७६३	१८	रिति प्रति	७६५	१७
गार्हपत्यलोकस्पृगाः			शुक्रश्च शुचिश्चे-		
प्रथमायाम् ।	७६३	२१	त्यृत्ये	७६५	१९
धिष्णीया उत्तमायाम् ।	७६४	१	उत्तराश्च ।	७६६	१
अपरिमितेष्टका वा ।	७६४	२	वैश्वदेवीः सजूर्कृतु-		
प्रथमोत्तमयोः पादमा-			भिरिति	७६६	३
त्रीरति	७६४	५	उत्तराश्च ।	७६६	६
दशगणाधिका भित्तो-			प्राणभृतः प्राणं म		
त्करं	७६४	८	इति ।	७६६	७
द्वितीयायामाश्विनी			अपः पिन्वेत्यपस्याः ।	७६६	९
प्रतिदिशम् ।	७६४	११	वयस्याः पञ्च पञ्चा-		
रेतःसिग्विलायामनूक-			नूकान्तेषु	७६६	११
मुत्तरेण	७६४	१४	चतस्रः पुरस्तात् ।	७६६	१३
दक्षिणापूर्वेण ।	७६४	१६	दक्षिणत उत्तरतः		
दक्षिणा पूर्वेण ।	७६४	१८	पश्चात् ।	७६६	१६
अपरा दक्षिणेन ।	७६४	२०	दक्षिणाश्राणेरधि लो-		
उत्तरापरेण ।	७६४	२१	कस्पृणाः	७६६	१८
दक्षिणामुत्तरेण प-			तृतीयायां स्वयमातृ-		
ञ्चमी ।	७६५	१	णया	७६६	२०
वैश्वदेवीः ।	७६५	२	अनूकेषु पञ्च दिश्या		
पूर्वा दक्षिणेन ।	७६५	६	वैश्वदेवी	७६७	४
दक्षिणापरेण ।	७६५	७	विश्वकर्मेति विश्व-		
अपरामुत्तरेण ।	७६५	८	ज्योतिषमुपरि	७६७	८
उत्तरां पूर्वेण	७६५	९	उत्तमायां च ऋतव्ये		
एवं वैश्वदेवीभ्यः प्रा-			नमश्च	७६७	१०
णभृतः ।	७६५	१०	अवकाः कूर्मवत् ।	७६७	१३
प्राणभृद्भ्योपस्याः ।	७६५	१२	इषश्चोर्जश्चेत्यपरे ।	७६७	१५

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
पूर्वार्धे प्राणभृतो			चतुर्दश प्रतिमन्त्रं		
दशायुर्म	७६७	१७	प्रतूर्त्तिरष्टा ।	७६९	१३
छन्दस्या द्वादश द्वाद-			दक्षिणां पूर्वयोरग्नेर्भाग		
ज्ञाप्य	७६७	१९	इति ।	७७०	१
बालखिल्यालोकं			उत्तरापरयोर्मित्रस्य		
पञ्चाच्छिष्टा ।	७६८	१	भाग	७७०	२
बालखिल्याः सप्त			उत्तरां दक्षिणयोनृच-		
पुरस्तात् ।	७६८	४	क्षसां	७७०	३
प्राणभृद्भ्यो वापरा ।	७६८	६	उत्तरामुत्तरयोरिन्द्रस्य		
द्वादशभ्यो ऽपरास्तु ।	७६८	८	भाग	७७०	४
मूर्धासि राडिति प्रति-			षट्प्रतिमन्त्रं वसूनां		
मन्त्रम् ।	७६८	१०	भाग	७७०	५
यजुष्मतीश्च जानन् ।	७६८	१२	ऋतव्यं सहस्र सहस्य-		
उत्तराश्रोणेरधि लोक-			श्चेति ।	७७०	७
स्पृणाः	७६८	१५	रेतः सिग्बेलायां च सप्त-		
चतुर्थ्यामनूकान्तेषु			दश	७७०	९
दक्षिणांत्तरं	७६८	१७	उत्तराङ्गनादधि लोक-		
पूर्वाभ्यामपराश्चतुर्दश	७६८	२०	स्पृणाः	७७०	१३
ताभ्यः षट् ।	७६९	१	पञ्चम्यामन्तेष्वाश्विनी-		
पूर्वदक्षिणे ऽवान्तर-			वदस	७७०	१४
देश एके ।	७६९	३	दक्षिणयोररन्त्य-		
उत्तरा वा दक्षिणा-			न्तरम् ।	७७१	१
भ्याम् ।	७६९	५	अग्ने जातानिति प्रतिम-		
उत्तरां पूर्वयोरशुक्लि-			न्द्रम् ।	७७१	४
वृद्धिति ।	७६९	८	पश्चिमा द्वितीया ।	७७१	६
दक्षिणामपरयोर्ध-			विराजो दश दश प्रति-		
रुण एक	७६९	१०	दिशं	७७१	८
दक्षिणां दक्षिणयो-			गायत्र्यसपत्ना गण-		
मान्नः	७६९	११	मध्ये	७७१	११
दक्षिणामुत्तरयोर्व्यो-			उष्णिग्भ्यो वा परा अर्ध	७७१	१४
मा सप्तदश	७६९	१२			

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
असपत्ना स्पृशोऽन्यतो-			च्छन् ।	७७४	६
न्तराः ।	७७१	१७	अपरा गायत्रीभ्य		
सर्वतोऽषाढावेलायाः	७७१	१९	उष्णिहो	७७४	१८
पश्चदश दक्षिणानानू-			अनूकान्ते दक्षिणे		
कम् ।	७७२	१	पङ्क्तीरग्निं	७७४	२१
वेषश्रीः क्षत्राय क्षत्रं जि-			उत्तरे पदपङ्क्तीरग्रे		
न्वाति	७७२	३	तमचेति ।	७७४	२३
पुरीषमास्वाचपति म-			पुरीषवत्याः पूर्वमति-		
न्वेण	७७२	६	च्छन्दसं	७७४	२५
नाकसदोऽनूकेषु			अग्ने त्वामित्यनूकान्ते		
पूर्ववर्जं	७७२	१७	परं	७७५	७
पुरीषमाप्योपर्ययं			मध्येऽष्टेष्टकं गार्ह		
पुर इति	७७२	२२	पत्यम् ।	७७५	१०
प्रतिदिशं यथा लि-			पुनाश्चितिं चोपरित-		
ङ्गम ।	७७३	४	द्वयेन	७७५	१५
पश्चिमोत्तमा ।	७७३	६	पुच्छसन्ध्रावेके ।	७७५	२०
छन्दस्यास्तिस्र-			पूर्वार्धे वा ।	७७५	२३
स्तिस्रो	७७३	८	गार्हपत्यं पुच्छसन्ध्रौ		
उत्तराश्च ।	७७३	१२	कृत्वा ।	७७६	२
पुरस्तात्तिष्ठुभो रेतःसि-			ऋतव्ये तपश्च तप		
ग्वेलायां	७७३	१४	स्यश्चेति ।	७७६	५
जगतीश्च पश्चादय			विश्वज्योतिषं परमे-		
मिर्होत ।	७७३	१७	ष्टी त्वेति ।	७७६	६
अपरास्ताभ्योनुष्ठुभः			दक्षिणाऽसात्प्रत्यग-		
सखायः	७७३	१९	रतिं	७७६	७
अषाढावेलायाः पुर-			प्रच्छाद्यपुरीषेण		
स्तादवृहति	७७३	२१	त्रिकर्णीय	७७६	१०
भद्रो न इति ककुभ-			सकृन्नित्ये ।	७७६	१६
स्ताभ्यो	७७४	१	पुरुषाभिर्होमवत्ति-		
उद्धृतान्यपकृष्ये			ष्टन्नग्निं	७७७	१

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
अष्टादशोऽध्यायः ।			पक्षपुच्छानिचाङ्ग्या-		
शतरुद्रियहोम उत्तर-			त्ममग्ने	७८२	१
पक्षस्या	७७९	१	अन्त्यमुत्तमम् ।	७८२	४
इया गुवाकान्ते स्त्रा-			वेणुमुत्करेण कृत्वा		
हाकारो	७७९	१९	चित्य	७८२	६
पञ्चान्ते च नाभि-			पुरस्ताद्गायत्रम् ।	७८२	१२
मात्रे ।	७७९	२१	दक्षिणे पक्षे रथन्तर-		
प्राक्च प्रत्यवरोहेभ्यो			मुत्तरे	७८२	१४
मुखमात्रे ।	७८०	१	औपवसथ्यं विसृ-		
प्रतिलोमं प्रत्यवरोहान्			ष्ट्वाचि	७८२	१८
जुहोति	७८०	३	दधिमधुघृतं पात्र्याऽ	७८२	२२
हवने प्रास्यति चा-			स्वयमातृणायाम् पञ्च-		
त्राले ।	७८०	७	गृहीतं	७८३	५
चित्यं परिषिञ्चत्यग्नी-			समाप्तिक्तान्कुशैः		
दक्षिणे	७८०	९	प्राक्षति	७८३	१०
अश्मंस्ते क्षुदित्यद्रौ			प्राणदा इत्यवरोहति ।	७८३	१४
कुम्भ	७८०	१३	एवमारोहणावरोह-		
तावत्प्रतिपर्येति ।	७८०	१६	णमतः ।	७८३	१५
कुम्भेऽग्निं कृत्वा द-			उपसदन्ते प्रवर्ग्यो-		
क्षिणस्यां	७८०	१८	त्सादनं	७८३	१७
अभिन्ने भेत्तवै ब्रूयात् ।	७८०	२१	स्वयमातृणाम्पष्टं		
कुम्भे भेदनं सा-			प्रथमम् ।	७८३	२१
मध्यात् ।	७८१	५	पञ्चगृहीतं जुहोत्यग्नि-		
अश्मनि वाथंवादात् ।	७८१	१०	स्तिग्मंते	७८४	३
वाच्यत्वाच्च ।	७८१	१५	आर्द्रौदुम्बरीघृतोषि-		
अनपेक्षमत्योदङ्			तास्तिस्र	७८४	९
प्राङ्	७८१	१८	अग्निं प्रणयानि ।	७८४	१४
मण्डूकवकावेतम-			प्रेष्यत्युद्यच्छ्वध्ममुप-		
शाखा वेणो	७८१	२१	यच्छां	७८४	१६
			अग्नये प्रह्वयमा-		

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
णायानु	७८४	१९	धिष्ण्यान्वा चित्तो-		
त्रिरुक्तायामुद्यम्योदु-			त्तमा	७८७	१
त्वेति ।	७८४	२१	अभिमृशदिच्छन्त्स-		
चित्यं गच्छन्ति पञ्च			स्वत्सरां	७८७	५
दिश इति ।	७८४	२२	एवं यथाचिन्ति ।	७८७	७
आग्नीध्रदेशादक्षिणं			वैश्वानरमारुतां नि-		
पृष्ठ्या	७८५	१	र्वपति	७८७	१०
न नित्ये ।	७८५	४	वैश्वानरमधिश्चित्य		
निधायैतमतिक्र-			दक्षि	७८७	१९
मनन्दि	७८५	७	पश्चाच्च संकृष्टतरौ ।	७८७	२१
क्रमध्वर्माग्ननेति			एवमपश्च ।	७८७	२३
चित्य	७८५	९	पश्चादरण्येऽनूच्यम् ।	७८८	१
स्वयमातृणाम-			होमासादनयोश्च ।	७८८	३
ध्यग्नि	७८५	११	पुच्छादपरान् कुशानां	७८८	५
पैतुदारवाद्यत्रै के ।	७८५	१२	वैश्वानरेण प्रचर्य सर्व-		
तस्यामग्निं निदधाति			हुनेन	७८८	१३
सुपर्णो	७८६	१	विमुखनारण्येऽन्यू-		
नित्ये च	७८६	५	च्यम् ।	७८८	१७
समिदाधानं शमीली	७८६	७	इन्द्रं देवीरिति जपति	७८८	२०
कर्णाकाभावे दधिद्र-			इमंस्तनमिति वाचय-		
प्साक्ताः ।	७८६	११	ति वा ।	७८८	२२
रुवाहुती जुहोत्यग्ने-			वसोर्धारां जुहोत्यौदु-		
तम	७८६	१२	म्वर्या	७८९	३
पूर्णाहुतिं च सप्त त			हुत्वा रूक्पासनम् ।	७८९	१४
इति ।	७८६	१४	अग्नये स्नाहति षट्		
तिष्ठन्समिधः सर्वत्र			पार्थानि	७८९	१७
मध्ये	७८६	१५	वाजप्रसवीयानि		
अन्तेऽवाहुतीरुपविश्य ।	७८६	१९	वपावत्	७८९	२०
अत्र पञ्चम्यां सप्त-			आग्निकानि च वाजस्य		
चोप	७८६	२१	त्वेति ।	७९०	५
			रूक्वं प्रस्य परिश्रि-		

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
त्स्पृक्	७९०	८	दक्षिणाकालेऽध्वर्यवे		
अभिषेकनामर्थ्यात् ।	७९०	१३	ददाति ।	७९३	५
क्षीरोदके वाजपयिका-			अश्वश्च ।	७९३	७
नीति	७९०	१५	नव जुहोति यास्त इति		
तत्राभिषिच्यते ब्रह्म-			प्रति	७९३	९
वर्चस	७९०	१८	जानन्ब्राह्मणोक्ता जुहु-		
तिष्ठन् बुभूषुः ।	७९०	२३	याद्वा ।	७९३	११
भुत उपविष्टः ।	७९१	१	हविर्धानप्रक्षालनाद्य-		
वस्तचर्मणि पुष्टी-			श्रीघ्ना	७९३	१५
च्छुः ।	७९१	३	पृथ्व्यश्मा चाग्नीध्रीयो	७९३	२३
उभयेच्छुरुभयोः ।	७९१	५	सकृन्मन्त्रवचनम् ।	७९४	१
एके दक्षिणतश्चित्ये			होत्रीये त्रिरेकविंश-		
वा ।	७९१	८	शत्या ।	७९४	२
प्रास्य चमसमिन्द्राय			ब्राह्मणाच्छुस्ये द्विरेका-		
स्वाहोति	७९१	११	दशसु	७९४	५
द्वादशगृहीतं विग्राहं			यावादष्टकं परिश्रितः		
जुहो	७९१	१६	परि	७९४	७
पञ्चगृहीतं च रथशि-			पुरीषं च तूष्णीम् ।	७९४	११
रस्य	७९२	७	अनुपदेशाद्या पुरो-		
प्रदक्षिणं रथनीडप-			डाश	७९४	१४
रिहारः ।	७९२	१२	अग्नियोजनम्प्रातरनु-		
पुरुषाहुतिवद्वा ।	७९२	१४	वाक	७९४	१९
अध्वर्युरभिमुखो रथ-			आग्निमारुतस्तोत्र-		
शिरः ।	७९२	१७	पुरस्तात्	७९५	१
वातहोमान् जुहोति			प्रायणीयेऽतिरात्रे यु-		
अञ्ज	७९२	१९	क्त्वोदय	७९५	५
योक्त्रपरिहरणं च			अध्वरसमिष्टयजुरन्त		
सर्वत्र ।	७९३	१	इष्टो	७९५	७
प्रगृह्याध्वर्योरावसथह-			अनूबन्ध्यस्य देविका-		
रणम् ।	७९३	३	हवींषि	७९५	१०

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
अनुमतिराकासिनीवा-			राज्ञोपरुद्धम्य च ।	८०१	४
लीकुहूश्च	७९५	१५	अलम्पशोरपशोश्च ।	८०१	८
हृदयशूलान्तेरुवाहु-			आदित्यश्चरुः ।	८०१	११
तीर्जुहोति	७९५	१८	अन्ते च ।	८०१	१३
चित्रोसीति चित्यनाम			आमिश्राया वा पूर्वः ।	८०१	१६
कृत्वोप	७९५	२२	धेनुर्दक्षिणा ।	८०१	२०
पयस्या मैत्रावरुणी-			वत्सः पूर्वे ।	८०१	२३
तूपर	७९६	३	मातोत्तरे ।	८०१	२५
वर्षत्यसरणमतः ।	७९६	७	अश्यादश्यामीति प्र-		
पक्ष्यभोजनम् ।	७९६	९	त्यृच	८०२	१
सवर्णोपायी ।	७९६	११	सत्यवादी ।	८०२	४
द्वितीये स्वामेव ।	७९६	१५	हुतोच्छिष्टभक्षः ।	८०२	१५
तृतीये न कांचन ।	७९६	१८	चतूरात्रम्	८०२	१७
यावज्जीवं व्रतान्यवि-			आग्नहोत्रं जुहोति ।	८०२	२०
शेषात् ।	७९६	२०	पेन्द्रः पशुः ।	८०२	२२
सम्बत्सरं वा कालस्या-			चरुपश्वोर्विपर्यासमेकौ	८०२	२४
नव	७९७	४	अन्तः पात्यस्थाने च-		
तद्व्रतश्रुनेश्च ।	७९७	८	र्मणि	८०३	६
चित्याशक्तौ पुनः सो-			कलीयादेके ।	८०३	१९
मंज्यायां	७९७	१७	दक्षिणेन हृत्वानग्नहु-		
पुनश्चितिम् ।	७९७	२२	चूर्णानि	८०३	२१
अचयनं वा ।	७९७	२४	ओदनौ चूर्णमासरैः		
चित्यस्याहवनीयाभिस-			सः	८०४	५
स्पत्तेः ।	७९८	१	एकस्याः पयसाऽपाक-		
एकोनविंशोऽध्यायः ।			तेना	८०४	९
ब्राह्मणयज्ञः सौत्राम-			शष्पचूर्णानि चाव-		
ण्यृद्धि	७९९	३	पति ।	८०४	१६
अग्निचित्सोमयाजिसो-			सारस्वतेन द्वयोः		
माति	७९९	२१	प्रातः ।	८०४	१८
			तोकमचूर्णानि च ।	८०४	२२

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
ऐन्द्रेणोत्तमे निसु-			स्थालीभिः सौरान्नाहि	८०८	११
गाम् ।	८०४	२४	पयो ग्रहान्वा पूर्वम् ।	८०८	१६
लाजचूर्णान च ।	८०५	१	सुराग्रहाञ्छ्रीणात्योजो-		
वेदीमिमीते वरुणप्र-			सीति	८०८	१८
घासवत् ।	८०५	४	एके यथामन्यम् ।	८०८	२२
प्रक्रमत् यिनावृत्तेनो-			सोमोगजेत्यनुवाकेन		
त्तरः ।	८०५	७	ग्रहा	८०९	१
तयोः पश्चात्खरौ क-			चतुर्निर्वापयोग्रहाञ्छे-		
रोति ।	८०५	२०	पण	८०९	३
श्वः प्रणयनीयाधाना-			दीक्षावन्पावयतोऽन्तः		
दि करो	८०५	२३	पात्ये	८०९	५
सौरमेवास्याम् ।	८०६	४	अग्निं प्रक्षयति यदापि-		
श्वभ्रं खात्वा खरम-			पेयेति ।	८०९	१०
परेण	८०६	१७	पयोग्रहसंमर्शनं स-		
सते पुनाति गोऽश्व-			स्पृच	८०९	१३
वाल	८०७	१	विपृचस्यति सौरा-		
वायोः पूत इति सां-			गाम् ।	८०९	१४
माति	८०७	६	अभ्यादिकरोति ।	८०९	१८
प्राङ्छिति तद्वामिनः ।	८०७	८	आश्विनोऽजो धूम्रः ।	८०९	१९
उत्तरस्यां पयो वैतसे	८०७	१०	सारस्वतो मेघ ऐन्द्र	८०९	२१
ब्रह्मानुमन्त्रणमध्वर्यो	८०७	१३	वपामार्जनान्तं ग्रहाना-		
पयो ग्रहान् गृह्णाति	८०७	१५	दाय	८१०	१
पृथगुपयामयोनी ।	८०७	१७	सप्रैवं तु ।	८१०	८
खरयोः सादनम् ।	८०७	१९	प्रस्थितमिति च ।	८१०	१०
आश्विनमाश्वत्येन ।	८०७	२१	त्रिपशोः सर्वम् ।	८१०	१३
गांधूमकुवल्चूर्णानि			सुरावन्नामिति जु-		
चाव	८०८	२	होति ।	८१०	२०
सारस्वतमौदुम्बरेणोप	८०८	४	पालाशैः सौराज		
ऐन्द्रं नैयग्रोधेन ।	८०८	७	मृन्मय	८१०	२२
यवकर्कन्धुचूर्णानि च	८०८	९	अध्वर्युः प्रतिप्रस्था-		
			ताग्नी	८११	५

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
होतृब्रह्ममैत्रावरुणाः			त्नीका	८१३	५
सार	८११	९	पशुपुरोडाशान्निर्वप-		
शेषः शेषमासिञ्चन्त्यु-			त्यैन्द्रः	८१३	६
सरे	८११	११	एककपालं चावभृथाया	८१३	१३
ऐन्द्रं यजमानः ।	८११	१३	आसाद्यैतानाज्यभागौ		
यदत्रेति सौरान्भक्षय-			यज	८१३	१८
न्ति	८११	१५	यथोक्तं वा मन्त्राणाम-		
प्राणभक्षणमेके ।	८११	२०	विधानात् ।	८१३	२२
परिक्रीतो वा वैश्यराज-			त्रयस्त्रिंशतं दक्षिणाद-		
न्ययो	८११	२२	दात्यनु	८१४	५
अङ्गारकेषु वा बहिष्प-			एकादशिनिधर्माः पशु-		
रिधि	८१२	१	गणेषु ।	८१४	१२
अक्षन् पितर इति प्र-			शमित्रनुशासनप्रभृति		
क्षाल	८१२	५	वचन	८१४	१४
पितरः शुन्धध्वमिति			कृष्णाजिनमस्यामास्तृ-		
जपति ।	८१२	७	णाति	८१४	२१
कुम्भीमासज्य कुम्भ-			तस्मिन्नास्ते यजमानो		
वत्	८१२	८	निष	८१४	२३
सोमवतां बर्हिषदामग्नि	८१२	१३	पादयोरुक्मा उपास्यति	८१५	१
पूर्ववत् सोमातिपूतश्चे-			सौवर्णः शिरस्येके विद्यो-		
त् ।	८१२	१५	दिति ।	८१५	४
ये समाना इति यज-			खुरैर्वसाग्रहान् द्वान्निः		
मानो	८१२	१८	शतं	८१५	७
उत्तरे च यज्ञोपवीत्युत्त-			द्वौ द्वौ हुत्वा शेषान्त्सते		
रया	८१२	१९	करोति ।	८१५	१०
अन्वारब्धेषु पयो जु-			सर्वसुरभ्युन्मृदितः शेषै-		
होति	८१३	१	रभि	८१५	१२
शेषं यजमानो भक्षय-			सर्वाभिश्चतुर्थम् ।	८१५	२०
तीदः	८१३	३	महाव्याहृतिभिरेके ।	८१६	१
चात्वाले मार्जयन्ते सप-			उत्तमेन वा ।	८१६	६

सूत्राणि	पृ०	पं०
उन्मर्दतमभिषेके ऽवनी- यैके ।	८१६	१०
प्रजमानकालभते कोऽ सीति ।	८१६	१२
सुखांकेत्यालङ्घ्यो ह- यति ।	८१६	१४
अङ्गानि चालभते यथा- लिङ्गं	८१६	१६
उद्यच्छन्त्यनं शतकृद्रि वत्	८१६	२१
कृष्णाजिनेऽत्ररोहति प्रति- क्षप्र	८१७	१
अयस्त्रिःषं प्रसाग्रहं शु- क्लानि	८१७	३
आज्यग्रहमाश्वत्थेनैके ।	८१७	५
सप्तम ग्रेष्यति ।	८१७	८
पन्द्रयां बृहत्यां गा- यति ।	८१७	१०
सऽश्वत्थं विश्ववसं सत्य	८१७	१२
सज्जित्यै विजित्यै सत्य- जित्यै	८१७	१७
सम्पुष्ट्यै विपुष्ट्यै सत्य- पुष्ट्यै	८१७	१९
अथाग्नात्तं वा सर्वे- षाम ।	८१७	२३
अस्ते प्रतिगन्प्यन् ।	८१८	३
अथा इत्य इति शब्दा- न्ते	८१८	५
शेषमृत्विजः प्राणभक्षं	८१८	९

सूत्राणि	पृ०	पं०
प्रत्यक्षभक्षं यजमानो	८१८	१३
स्विष्टकृत्प्रभृत्या बर्हि- होमा	८१८	१५
आ शूलाभिमन्त्रणा- त्कृत्वा	८१८	२०
मासरकुम्भं प्लावयति यद्दे- वा इति ।	८१९	१
पूर्ववन्मज्जनम् ।	८१९	३
सुमित्रिया न इत्यपोज- लितादाय	८१९	५
अवभृथवत्स्नात्वा वा- सोऽपासनं	८१९	११
सोमवदुःकमणमागमनं च ।	८१९	१४
आहवनीयमुपतिष्ठते ऽपो	८१९	१६
पथोर्साति समिधमा- दाया	८१९	१८
जुहोति च समावव- र्त्तति ।	८२०	१
उदवसाय पयस्या मैत्रा- वरुणी ।	८२०	३
तदन्ते पशुर्निद्राय च- योधसे ।	८२०	५
सौत्रामण्यामिष्टिपशवो- भिन्न	८२०	९
सप्तदशसामिधेन्यः ।	८२१	१
वात्रंघ्रावाज्यभागौ ।	८२१	४
बृधन्वन्तौ वा पशुसा- न्नाय	८२१	६

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
आमिक्षायां च ।	८२१	९	स्मिन्नश्वासो	८२३	९
उपांशुदेवतेष्टिषु ।	८२१	१२	होता यक्षदाश्वनाविति		
विश्राजौ संयाज्ये अवि-			त्रयी	८२३	१२
शेषो	८२१	१४	प्रहाणां चतुर्थः ।	८२३	१५
वक्षिष्टशुनकानां नारा-			हविषामुत्तरे यथा-		
शः ।	८२१	१८	लिङ्गम् ।	८२३	१७
अत्रीणां चैके ।	८२१	२१	उत्तमौ वनस्पतिस्त्रि-		
प्राकृताः प्रथमोत्तमयोः			ष्टकुंतोः ।	८२३	१९
प्रयाजा	८२१	२३	प्रतिगारिष्यत्युपविष्टे		
ऐन्द्रानेके प्रथमस्य वा-			ऽध्वर्यो	८२३	२१
योधसा	८२२	२	त्रिः प्रथमामन्त्ये ।	८२४	४
समिद्ध इन्द्र इत्याग्रियः			त्रिचाक्षित्रो हूय ।	८२४	६
प्रथमस्य ।	८२२	६	उत्तमांशुः शिष्टा प्राङ्		
याज्यानुवाक्याश्च वषा-			नवम्या ।	८२४	८
पुरोडाश	८२२	९	ऋगन्तेऽन्त्येऽक्षरे		
होता यक्षत्समिधाग्नि-			स्वरप्रभृति	८२४	१२
मिति	८२२	१२	तस्मिन्प्रणवान्तं		
आग्रियश्च समिद्धो			चैके ।	८२४	१६
अग्निर	८२२	१५	अश्विना तैजसाश्विना		
आश्विनाः हविरिति			पिबता	८२४	१९
तिष्ठो	८२३	१७	अनुवाचनमैषौ समस्या		
प्रथमामनूच्य द्वितीया			ऽनुयाज	८२५	१
याज्या	८२२	२०	यांज्याश्च ।	८२५	३
य इन्द्र इति पुरोडा			आग्रमद्येति सूक्तवा-		
शानां	८२३	३	कमैषः ।	८२५	५
अश्विना गोभिरिति			प्राकृतः सूक्तवाक्यः		
हविषाम् ।	८२३	६	भूर्नि प्राग	८२५	७
प्रहाणां युवः सुरामं			इमं मे तस्मै त्येककपा-		
पुत्रमिवेति ।	८२३	७	लस्य ।	८२५	१०
पशुस्त्रिष्टुतो यस्त्रि-			अग्निवर्णेणयोस्त्वज		

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
सत्त्वमिति ।	८२५	१२	वाचं यच्छेति चाह ।	८२८	१५
आदित्यस्य सूत्रामाणं			आ वरदानाद्वाग्य		
महीमूषु	८२५	१४	मनम् ।	८२८	१७
आनः बाहवेति प-			पत्न्यश्चायन्त्यल-		
यस्यायाः ।	८२५	१५	ङ्कना निष्किण्यो	८२८	१९
वाजिनस्य शन्नो वाजे			राजबुहितरः प्रथ-		
वाज इति ।	८२५	१६	मायाः ।	८२९	४
अनवानं याज्या ।	८२५	१८	राजन्यानां द्वितीया-		
वायोधसाप्रियः स-			याः ।	८२९	६
मिद्धो अग्निः	८२६	२	सूतग्रामययानां तृ-		
याज्यानुवाक्याश्च			तीयायाः ।	८२९	८
वपापुरोडाश	८२६	४	क्षात्रसङ्ग्रहीतृणां		
विंशोऽध्यायः ।			चतुर्थ्याः ।	८२९	११
राजयज्ञोऽश्वमेधः			अग्न्याधेयवत्प्रविश्य		
सर्वकामस्य ।	८२७	३	हुते	८२९	१४
अष्टम्यां नवम्यां वा			उर्वन्तरे वावाताया		
फाल्गुनी	८२७	१२	ब्रह्मचारी ।	८२९	१९
ग्रीष्म एके ।	८२७	१६	इतराश्चान्वक् ।	८२९	२१
ब्रह्मौदनं पचति चतु-			प्रातराहुत्याहुतायां		
र्णा पात्राणा	८२७	१८	पूर्णाहु	८२९	२३
अकृत्वैनमाद्यर्त्विग्भ्यः			अध्वर्यवे च प्रतिमुक्तं		
प्रयच्छति ।	८२७	२१	निष्कम् ।	८३०	३
तेभ्यश्चत्वारि सहस्रा-			पुरोडाशोऽग्नये पथि-		
णि ददाति	८२८	२	कृते ।	८३०	५
अक्त्वाज्यशेषेण रशनां			शतमानं दक्षिणा		
द्वादशा	८२८	६	सौवर्णम् ।	८३०	७
आदानकाले वाजिनम् ।	८२८	९	हिरण्यपरिमाणे		
निष्कं प्रतिमुञ्चन्वाचयति			ऽन्यत्रापि ।	८३०	१०
तेजो	८२८	१२	पौष्ण्यां चरुं निर्वपति ।		

सूत्राणि	पृ०	पं०
वासः शतं	८३०	१४
देवस्य त्वेति रशना-		
माधाय	८३०	१६
तं बधानेति ब्रह्मणा-		
नुज्ञातो	८३०	२०
सर्वरूपं वा ।	८३१	३
शीघ्रम् ।	८३१	५
दक्षिणधुर्यतमम् ।	८३१	७
साहस्रम् ।	८३१	१०
ललामम् ।	८३१	१२
कृतिकाङ्गि वा ।	८३१	१४
पूर्वकायकृष्णः शुक्ला-		
परम् ।	८३१	१८
कृष्णसारङ्गं वा ।	८३१	२०
स्वावरा अपो गत्वा		
प्रजापत	८३१	२२
आयोगवमाह श्वानं		
चतुरक्ष	८३२	३
पृश्नलूमेके ।	८३२	७
सिध्रकमुसलेनैः		
हन्ति ।	८३२	१०
यो अर्वन्तमिति वा-		
चरति ।	८३२	१२
वेतसकटेनाधोऽश्वं		
प्लावयति	८३२	१४
अग्निसमीपमानीया-		
ऽग्नये स्वाहेति	८३२	१७
सहस्रं वावर्तम् ।	८३२	२१
आश्वस्त्रवणविरम-		
याद्वा ।	८३३	१

सूत्राणि	पृ०	पं०
द्वादशकपालाभिर्वपति		
भिन्न	८३३	३
प्रयाजेषु दक्षिणतो		
ब्राह्मणो	८३३	८
राजन्यो धृतिषु युज-		
जययुक्ताः ।	८३३	१६
अध्वर्युयजमानौ दक्षि-		
याः ऽश्वकर्णौ	८३३	१९
पशुवदुत्सर्जनं निरष्टे		
ऽश्वशते ।	८३३	२२
देवा आशापाला इति		
दक्षिणो	८३४	३
वडवाङ्ग्यो वारणम् ।		
प्रस्नेयाच्छादकात् ।	८३४	७
ब्राह्मणोऽश्वमेधे ऽवि-		
द्वान्कृत्तिः	८३४	११
पक्वान्नं च सर्वेषु ।	८३४	१४
रथकारगृहवासाश्च ।	८३४	१६
अभिषेक्या भाविष्यत		
समाप्नु	८३४	१८
दक्षिणतो वेदेर्हिरण्म-		
येषूप	८३५	२
अध्वर्युयजमानौ कू-		
क्षयोः ।	८३५	६
फलकयोर्वा ।	८३५	८
होतृब्रह्माद्वातारः ।	८३५	९
होतर्भूतान्याचक्ष्व		
भूतेष्विमं	८३५	११
पारिप्लवं प्रेष्यति ।	८३५	१२

सूत्राणि.	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
हवै होतरिति प्रतिगु-			प्रजापते वायव्यम् ।	८३८	१६
णानि ।	८३५	१४	मृतदर्शनयोरन्यस्य		
दक्षिणाग्नौ जुहोति			रशना	८३८	१९
हिङ्गाराय	८३६	१	पश्चालम्भनाद्याऽऽध्व-		
आहवनीये ऽस्तमिते			रक्षणीया	८३९	३
चतस्रो	८३६	५	काय स्वाहेति चाध्व-		
वावातासम्वेशनसा-			मेधिकानि	८३९	८
विज्यु	८३६	९	कृष्णाजिनदीक्षातः ।	८३९	१०
अर्धमासमासत्रैमास्य-			अध्वरदीक्षणीयायाश्च-		
षणमा	८३६	१६	त्वादि	८३९	१२
वीणागायिष्यां पृथक्			प्राकृतव्रतो ऽकृत-		
शते	८३६	१९	त्वात् ।	८३९	१७
राजर्षिभिः सङ्गायमाना			आग्निके च सप्तम्यां		
दीक्ष	८३६	२१	निवर्पति	८३९	२०
दीक्षान्ते देवैरौपस-			अभ्यञ्जनप्रभृति		
ध्यात् ।	८३६	२३	करोति ।	८३९	२३
पश्वादौ प्रजापतिनाः			षडाग्निकानि चतुः-		
सुत्यासु ।	८३७	३	स्थाने ।	८४०	२
अन्ते च ।	८३७	६	दशमं विश्वो देवस्ये-		
अश्वापदीज्या चरुभिः			ति ।	८४०	५
सावि	८३७	१०	कृष्णाजिनाद्या समि-		
पौष्णः क्षामे ।	८३७	१२	दाद्या	८४०	७
सौर्यो ऽध्यामये ।	८३७	१४	उत्सर्गकाल एके ।	८४०	९
वारुणोऽस्तु मृते ।	८३७	१६	दीक्षा द्वादशोपस-		
भूमिकपालो वैश्वानरो	८३७	१८	दश्च ।	८४०	११
लोष्टकपालं जातूकर्ण्यो			नित्योदकं देवयजनं		
भेदात् ।	८३७	२०	पुणस्तात् ।	८४०	१६
नाशे तन्त्रेण द्यावापृ-			आद्योभिर्विगुणास्त्रिगुण		
थिव्यः	८३८	६	एक	८४०	१८
अन्यत्रापि ।	८३८	१३	एकादशनीवदेकाविं-		

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
शतियूपाः ।	८४०	२०	प्रानरुक्ध्यः ।	८४४	१
रज्जुदालां मध्ये ।	८४१	१	महिमानौ गृह्णाति		
अभिनः पैतुदारवौ ।	८४१	३	सौवर्णेन	८४४	३
षट्षड्बैल्वस्त्रादिरपा-			बहिष्पवमानाय सर्प-		
लाशाः ।	८४१	५	गम	८४४	७
त्रयस्त्रयोऽभितः ।	८४१	७	बडवादर्शयत्यभि-		
प्रतियूपमग्नीषो-			सरति	८४४	९
मीयाः ।	८४१	९	स्तुर्वारन्वा ।	८४४	१२
प्रातरग्निष्टोमः ।	८४१	१२	शतमानं ददाति ।	८४४	१४
एकादशिन्यौ सव-			अश्वेनाक्रमयन्त्यास्ता-		
नीयाः	८४१	१४	वम् ।	८४४	१६
मध्यम आर्णतयौ ।	८४१	१७	एकादशिनानुपाकृत्या-		
उत्तरयोश्च ।	८४१	१९	इवादीश्च ।	८४४	१८
उत्तमे गावो बहु-			होतरश्वमभिषुहीति		
रूपाः ।	८४२	१	प्रेष्यति ।	८४४	२०
विजयमध्याह्नोतुः			युनक्त्येन युञ्जन्ति ब्र-		
प्राची दिक्	८४२	३	धमिति ।	८४५	१
तृतीयं तृतीयमन्वहं			इतरांश्च युञ्जन्त्यस्येति ।	८४५	३
ददाति	८४२	७	अश्वाः सौवर्णाल-		
तृतीयसवन उक्थयं			ङ्काराः :	८४५	५
गृहीत्वो	८४२	१३	रथश्च ।	८४५	७
तच्चमस्त्राननुहोम-			अपो यात्वाऽवगाढेषु	८४५	९
भश्नौ ।	८४२	१५	आयाय विमुक्तमश्वं		
वसतीवरीर्गृहीत्वा			महिषी	८४५	१२
गृहीत्वा	८४२	१७	अश्वद्वयमानान्मणीन्सौ-		
आज्यसक्तुधानाला-			वर्णानेक	८४५	१८
जानामेकैकं	८४२	२३	अनुचर्यश्च तूष्णीमेक-		
व्युष्टा इति व्युष्टा-			षाम् ।	८४६	१
याम् ।	८४३	१८	अश्वाय रात्रिहुतशेषं		
स्वर्गायेत्युदिते ।	८४३	२०	प्रयच्छति	८४६	३

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
अप्स्ववहरणमखादति। ८४६	८४६	६	अश्वं त्रिस्त्रिःपरियन्ति		
ब्रह्मा पृच्छति होतारं			पितृवन्	८४८	६
यूप	८४६	८	प्रक्षालितेषु महिष्यश्व-		
सूर्य इत्याचष्टे । ८४६	८४६	११	मुपसंविश	८४८	११
होता ब्रह्माणं का स्वि-			अधीवासेन प्रच्छाद-		
दासीदिति । ८४६	८४६	१३	यति स्वर्गे	८४८	१६
द्यौरिति प्रत्याह । ८४६	८४६	१५	अश्वशिश्नमुपस्थे कु-		
अग्निमन्थनादि			रुते वृषा	८४८	१९
करोति । ८४६	८४६	१८	उत्सकथ्या इत्यश्वं		
अग्निष्टेद्वत्परगोमृगा-			यजमानो	८४९	१
न्नियुनक्ति । ८४६	८४६	१९	अध्वर्युब्रह्मोद्गातृहो-		
यथोक्तमश्वादौ			तृक्षत्तारः कुमारी	८४९	३
देवताः । ८४७	८४७	१	सानुचर्यः प्रत्याहुः । ८४९	८४९	९
पर्यङ्गचानते । ८४७	८४७	४	अनुचर्य एकंशाम् । ८४९	८४९	१०
पञ्चदश पञ्चदश रो-			महिषीमुत्थाप्य पुरुषा		
हितादीन्	८४७	६	दाध	८४९	१२
कपिञ्जलादीन्पृषतान्तां-			तिस्रः पत्न्यो ऽसिप-		
स्त्रयादश	८४७	९	थान्कल्पय	८४९	१७
अश्वप्रोक्षणमदध्य-			रजतसुवर्णसीसा-		
स्त्वा वायु	८४७	१३	भिर्वा मन्त्रा	८४९	२३
उपगृह्णात्यपास्पेरुरग्निः			सौवर्णासिरश्वः । ८५०	८५०	६
पशुरिति । ८४७	८४७	१६	लोहाः पर्यङ्गचाणाम् । ८५०	८५०	८
कपिञ्जलादीनुत्सृजति			आयसा इतरेषाम् । ८५०	८५०	१०
पर्याग्नि	८४७	१८	अश्वं विशास्यनुवाकेन		
हिरण्यवासोधीवासे-			कस्त्वा	८५०	१२
ध्वश्वसंशपनम् । ८४७	८४७	२०	मेदोऽस्योद्धरन्ति व-		
पान्पिपश्वे हुत्वा प्राणाय			ष्मर्थे । ८५०	८५०	१७
स्वाहेति	८४८	१	लोहितं चास्य अप-		
वाचयति पत्नीर्नयन्न-			यन्ति । ८५०	८५०	२०
मस्तेऽम्ब इति । ८४८	८४८	४	प्राजापत्यवपानामुत्त-		
			रतः अपण	८५०	२२

सूत्राणि	पृ०	पं०
लोहिनं चास्य श्रप-		
यन्ति ।	८५०	२०
प्राजापत्यवपानामुत्त-		
रतः श्रपण	८५०	२२
प्राग्वपाहोमाद्धोताध्वयूं		
च सदस्ति	८५१	२
ब्रह्मोद्गातारौ च पृच्छामि		
त्वेति ।	८५१	९
पुनः पूर्वावपरेणोत्तरवे-		
दि का	८५१	११
उत्तरौ कत्यस्येति !	८५१	१३
यजमानोऽध्वर्युं पृच्छा-		
मि त्वेति ।	८५१	१५
इयं वेदिरित्यध्वर्युः ।	८५१	१६
सर्वहुतेन महिम्ना		
चरति	८५१	१८
अत्र वा ग्रहणम् ।	८५१	२१
वपाभिश्चरति ।	८५२	३
छागोस्त्रमेघाः पश्वभि-		
धाना	८५२	९
गुणवचनाच्चोदनाश-		
ब्दस्य ।	८५२	२१
प्रकृतौ वा वचनात् ।	८५३	७
एकविंशतिप्रदानानके	८५३	२१
पेन्द्राग्नवैश्वदेवकाया-		
नेके ।	८५३	२६
देवता तन्त्रेण तु ।	८५४	४
न कालमेदात् ।	८५४	८
वपान्ते द्वितीयेन पूर्वव-		
द्यस्ते	८५४	१०

सूत्राणि	पृ०	पं०
शूलेऽश्वशेषश्रपणम् ।	८५४	१४
सर्पणप्रभृत्या पश्वासा-		
दनात्	८५४	१७
लोहितमवद्यति गोमृग-		
कण्ठा	८५४	१८
वेतसशाखासु प्राजाप-		
त्यानाम् ।	८५४	२२
स्त्रिष्टकृद्वनस्पत्यन्तरे		
शूल्यं हुत्वा	८५५	५
विमुखाश्च परेभ्यः ।	८५५	१६
अन्त्यां द्यावापृथिवी-		
याम् ।	८५५	१८
स्त्रिष्टकृदन्ते ऽग्निभ्यः		
स्विष्ट	८५५	२०
अश्वशफेन वानुया-		
जान्ते ।	८५६	१
अयस्मयेन पत्नीसंया-		
जान्ते ।	८५६	३
इमानुकमिति च		
द्विपदाः ।	८५६	४
अतिरात्र उत्तमः ।	८५६	६
सर्वस्तोमो ज्योतिर्गौरा-		
युरभि	८५६	१०
अप्तोयामे तिरोऽन्हीये-		
भ्यो रात्रि	८५६	१४
अग्निष्ठे प्राजापत्यौ चा	८५६	१८
अवभृथेष्ट्यन्ते ऽप्सु		
मग्नस्य	८५६	२२
उत्क्रान्ते यजमाने पा-		
प्रकृतौ	८५७	६

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
अश्वमेधप्रवृत्त्यास्ते ।	८५७	११	तावन्तोऽग्निषो-		
नानावभृथानि वा ।	८५७	१४	मीयाः ।	८६१	१४
कुम्भोपमारणान्तं			पशुनुपाकरिष्यन्-		
पूर्वयोः ।	८५७	१६	तिरात्रे	८६१	१७
शेषे दीक्षाव्रताभा-			ऐकादशिनानुपाकृत्य		
वात् ।	८५७	१९	ब्राह्मणा	८६२	१
सर्वे वा श्रुतेः ।	८५७	२२	नियोजनकालेऽष्टाच-		
एकविंशतिरनूब-			त्वारिंशत	८६२	४
न्ध्यातः ।	८५८	५	इतरेष्वैकादशैकादश ।	८६२	६
उदवसन्नियाम्ते भार्या			द्वितीयोच्छ्रिते शेषान् ।	८६२	८
ददानि	८५८	८	नियुक्तान् ब्रह्माभि-		
कुमारीं पालागलीं			ष्टौति	८६२	१०
चाध्वर्यवं ।	८५८	१३	कपिञ्जलादिवदुत्सृ-		
भनुचरीर्वा फलाधि-			जन्ति	८६२	१२
कारादि	८५८	१५	स्त्रिष्टकद्वनस्पत्यन्तरे		
अनारभ्यत्वाच्च ।	८५८	२२	पुरुष	८६२	१५
द्वादशाहमाग्नेयः पुरो-			सपुरुषमश्वमेधव-		
डाह्यः ।	८५८	२५	हक्षिणा ।	८६२	१७
ब्रह्मौदनो वा ।	८५९	२	सर्वस्वं ब्राह्मणस्य ।	८६२	१९
प्रत्यृतुमष्टनालभते			प्रतिदेवतं तिस्रस्त्रिंशो-		
षट्	८५९	५	नूबन्ध्याः	८६२	२१
एकविंशोऽध्याय ।			त्रैधातव्यन्ते समारो-		
			ह्यात्मभग्नी	८६३	३
पुरुषमेधस्त्रयो विंश-			ग्रामे वा विवत्सन्न-		
तिद्वीक्षां	८६१	१	रण्योः :	८६३	१५
ब्राह्मणराजन्ययोः ।	८६१	६	सर्वमेधः सर्वकामस्य ।	८६३	१८
आग्निष्टोमावन्तरेणा-			दशरात्रः ।	८६३	२१
तिरात्रः	८६१	८	अग्निरुत्तमः ।	८६४	१
द्रुपैकादशिनी भवति ।	८६१	१२	आग्निपुत्र्य उक्थ्या		
			इन्द्रस्तुत	८६४	३

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
अत्रपाकानां त्वचो			विफल्फाभ्रमाहरेत् ।	८६७	६
जुहोति ।	८६४	१९	नृत्तगीतवादित्रवच्च ।	८६७	७
भोषधिवनस्पतीनां			अन्नमस्मा उपसहर-		
संवश्चम् ।	८६४	२२	न्येके ।	८६७	९
अन्नमन्नं जुहोति			उपव्युषसः सशरीरा		
वपान्ते ।	८६४	२४	दक्षिणा	८६७	११
तृतीयसवने च हु-			यथाकुर्वतोऽभ्युदिया-		
तेषु हविःषु	८६४	२५	त्सूर्यः ।	८६७	१३
आश्वमेधिकं मध्यमं			कक्षे ऽवतापिनि ।	८६७	१५
व्रतस्थाने ।	८६५	४	उपर उदक्प्रवणे समे		
पौरुषमेधि कं वाजपे-			वा ।	८६७	१८
यस्य ।	८६५	७	दक्षिणाप्रवण एके ।	८६७	१९
त्रिणवत्रयस्त्रिंशा			अदणंताद्ग्रामात् ।	८६७	२०
उक्त्यौ ।	८६५	११	आरात्पथः ।	८६७	२१
अतिरात्रो विश्वजित् ।	८६५	१४	न्यग्रोधाश्वत्यतिस्वक-		
पुरुषमेधवदक्षिणा			हस्ति	८६८	१
सभूमि ।	८६५	१६	चितिवच्च ।	८६८	४
पितृमेधः संवत्सरा-			शंयाति कंवाति वा ।	८६८	६
ऽस्मृतौ ।	८६५	१८	चित्रं पश्चात् ।	८६८	९
अयुग्मेषु वा ।	८६५	२२	तदभाव उदकम् ।	८६८	११
एकनक्षत्रे ।	८६६	१	उत्तरतो वा ।	८६८	१२
अमावास्यायाम् ।	८६६	४	कर्षुर्वीरिणवति ।	८६८	१४
निदाघशरन्माघेषु ।	८६६	९	ग्रामतस्तंजनीमुच्छ्रित्य	८६८	१७
यावन्तो ध्रुविष्यन्तः			दिक्क्षक्तिपुरुषमात्रं		
स्युस्ता	८६६	१३	मिमांते ।	८६८	२०
शरीराणि ग्रामसमीप-			उत्तरतः पृथु पश्चाच्च ।	८६९	१
माहृत्य	८६६	१७	विहृत्य स्रक्तिषु शंकूना-		
स्त्रियो वा ।	८६७	१	हन्ति ।	८६९	३
पूर्वरात्रमध्यापररात्रेषु			पालाशं पुरस्ताच्छामी-		
च ।	८६७	३	लवारण	८६९	५

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
देहशकुर्वेत्रशङ्कुः ।	८६९	८	ऊर्ध्वबाहु वा ।	८७१	१३
अपसलविस्तृष्टया			उरु वैश्यस्य ।	८७१	१५
रज्ज्वा	८६९	१०	उपस्थः स्त्रियाः ।	८७१	१६
दक्षिणां शाखां निरस्य	८६९	१४	जानू शूद्रस्य ।	८७१	१७
औदुम्बरसीर उत्तरतो			सवेषां वाऽधोजानु ।	८७१	१९
वा ।	८६९	१९	आवकाभिः कुशैश्च प्र-		
अनुरज्जु चतस्रः सीताः			च्छाद्य ।	८७२	१
कृषति	८७०	१	परिकृष्टं चेद्यवान्वपेत् ।	८७२	२
उत्तरतः प्रतीचीं प्रथ-			दक्षिणातः कुटिलं कर्षू		
माम् ।	८७०	३	खात्वा	८७२	५
अपरिमिता मध्ये तू-			त्रींस्त्रीनावपत्यश्मनः ।	८७२	८
ष्णीम् ।	८७०	६	अध्यधिगच्छन्त्यश्मन्व-		
अनहुहो विमुच्य वि-			तीरिति ।	८७२	१०
मुच्यन्ता	८७०	८	अपाद्यमित्यपामागैरप-		
सविता त इति शरी-			मृजते ।	८७२	१२
राणि	८७०	१०	सुमिब्रिया न इति		
तूष्णीमन्यः कुम्भमा-			स्नात्वा	८७२	१५
क्ष्णौति	८७०	१२	ग्रामश्मशानान्तरे		
प्रत्यागते परं मृत्यविति			मर्यादालोष्टं	८७२	२०
जपति ।	८७०	१६	अज्जनाभ्यञ्जने कृत्वौ-		
शं वात इति यथाङ्गं			पासनं	८७३	१
कल्प	८७०	१८	अथैषां परिदां वदति		
प्रतिदिशमन्तेषु परा-			परीमे	८७३	१०
चींस्तस्र	८७१	१	अद्वारेणौपासनं नि-		
प्रदरात्पुरीषमाहृत्य परि-			निरस्यति	८७३	१४
कृत्य	८७१	४	इहै वायमिति जपति ।	८७३	२०
शर्करा अनग्निचितः ।	८७१	७	भूयसीश्चेच्छन् ।	८७३	२१
ऊर्ध्वप्रमाणमास्यं ब्राह्म-			द्वार्विशोऽध्यायः ।		
णस्य ।	८७१	९			
उरः क्षत्रियस्य ।	८७१	११	अथैकाहाः ।	८७४	१

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
अवचनेऽग्निष्टोमः ।	८७४	१४	औदुम्बरीं वा :	८७७	१०
भूर्धेनुदक्षिणः ।	८७४	१७	उष्णीषं च ।	८७७	२१
ज्यातिः ।	८७४	२१	तिस्रस्तिस्रः :	८७७	२२
गोआयुषी ङकृत्यौ ।	८७५	१	औदुम्बरे मूलफल-		
अभिजिद्विष्वजितौ ।	८७५	३	भक्षः :	८७८	१
स हस्त्रमभिजितो			निषादे ।	८७८	३
दक्षिणा ।	८७५	५	जने ।	८७८	५
शताश्वं वा सह-			समाने जने ।	८७८	७
स्त्रम् ।	८७५	८	वैश्यो जनो राजन्यः		
सहस्रं सर्ववेदसं			समान	८७८	१०
विष्वजितः ।	८७५	११	ग्राम्यभोजनं निषा-		
ज्येष्ठं पुत्रमपमज्य			दानां	८७८	११
भूमिश्चूद्र	८७५	१४	संवत्सरं न याचेत् ।	८७८	१३
श्चूद्रदानं वा दर्शनावि-			दीयमानं न प्रत्याच-		
राधाभ्याम् ।	८७५	१९	क्षीत ।	८७८	१५
द्रव्याभावात्तदन्तः ।	८७६	१	यमाभ्यां वा यजेत पू-		
समाप्तिर्वा चोदिताव-			र्वापराभ्याम् ।	८७८	१७
भृथश्रुतेः ।	८७६	४	युगपद्वा ।	८७८	२१
दीक्षासु चापदेशात् ।	८७६	९	दक्षिणोत्तरे देव		
न समत्वात् ।	८७६	१२	यजनं ।	८७९	३
परिमाणे सर्वमवि-			दक्षिणमभिजितः ।	८७९	६
शेषात् ।	८७६	२३	पत्नीशालमुत्तरे ।	८७९	८
आधिकं वा प्रकृत्यनु-			नानर्त्विजः ।	८७९	१०
ग्रहात् :	८७७	१	त एव वा प्रभूत्वात् ।	८७९	१२
नानित्यत्वात् :	८७७	७	बहिर्वेदिकानि समा-		
कर्मशब्दाच्च :	८७७	११	नानि ।	८७९	१९
अवभृथादुदेत्य रो-			नानेतराणि ।	८७९	२२
हिण्यौ	८७७	१४	कर्मसन्निपाते पूर्वे		
द्वादशरात्रं परिव-			पूवमभि	८८०	१
सत्युखा	८७७	१८	पृथक्सहस्रे दक्षिणा ।	८८०	६

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
सर्वजित्समहाव्रतः			श्रवावा ।	८८२	१२
संवत्सरदीक्षः	८८०	९	हीनस्यानुक्रीः ।	८८२	१४
एका दीक्षा ।	८८०	११	साश्च शतं दक्षिणा-		
अग्निवद्वा दीक्षाः ।	८८०	१२	ऽश्वावा ।	८८२	१७
शताश्वरथमध्वर्यवे			विश्वाजिच्छिल्पः ।	८८२	१९
ददाति	८८०	१४	यथाद्रव्ये अनपदे		
उद्गात्रे व्रतकाले ।	८८०	१८	यजेत	८८२	२४
होत्रे पल्लकाले ।	८८०	२०	आजानेयानपरजने ।	८८३	४
ततो ब्रह्मण ।	८८०	२२	प्राच्येषु इस्तिनः ।	८८३	६
दक्षिणाकाले सर्वेभ्यः			अश्वनरीरथानुदी-		
सहस्रम् ।	८८१	३	च्येषु ।	८८३	८
साहस्राश्चत्वारः सहस्र-			सर्वस्वप्रतिनिधिर्वा ।	८८३	१०
दक्षिणाः ।	८८१	५	धेन्वनडुत्सीरधान्यप-		
तृतीय उक्थ्यः ।	८८१	९	त्यदास	८८३	१३
ज्योतिर्विश्वज्योतिः			इयेनोऽभिचरतः ।	८८३	१८
सर्वज्योति	८८१	१३	यत्रौषधयो न जायेरस्त-		
षट्साद्यकाः ।	८८१	१५	हेव	८८३	२०
स्वर्गकामपशुकामभ्रा-			विदाहि वा ।	८८३	२२
तृव्यवतां	८८१	१७	वृक्षस्तम्बच्छिन्नम् ।	८८४	१
रुक्मललाटोऽश्वः इवेतो			वा निर्व्रस्कम् ।	८८४	३
दक्षिणा ।	८८१	१९	दक्षिणाप्रवणम् ।	८८४	७
अश्वामावे गौः ।	८८१	२०	अचषालो यूपः स्फ्या-		
तमुद्गात्रे ददाति ।	८८१	२२	ग्रः ।	८८४	९
प्राकृतस्थानिवृत्तिरुद्गा-			तैल्वको बाधको वा ।	८८४	११
तृयोगात् ।	८८२	१	दध्मो बैमीदकः ।	८८४	१४
निवृत्तिः क्रतुयोगात् ।	८८२	५	शरमयं बर्हिः ।	८८४	१६
वचनादेकस्य ।	८८२	८	अधिषवणे शवनभ्ये ।	८८४	१७
दीर्घव्याधिप्रतिष्ठाकामा-			रथौ हविर्धाने ।	८८४	१९
ग्राह्य	८८२	१०	लोहितः सवनीयोऽ-		
अश्वैकविंशदक्षिणाऽ-			ग्रये	८८४	२१

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
लोहितवाससो लोहि-			इतरं कोशप्रत्यवायेन		
तोष्णी	८८५	१	कोश	८८७	५
निवीताः ।	८८५	४	उद्धानोत्तरतः ।	८८७	७
उज्ज्यधन्वानः ।	८८५	६	अध्वर्युः पश्चाद्भक्षा द-		
कलापिनः ।	८८५	९	क्षिणतः ।	८८७	९
काणखोरकूटचण्डां			चतुर्भिरश्वरथैः सक्षीर-		
हुतमिश्रा	८८५	११	हतिमि	८८७	११
पुरुषाणां वा दानाश्रिका-			यथाक्रोशमश्वाः ।	८८७	१३
रात् ।	८८५	१६	ततो नवनीतमाज्यम् ।	८८७	१५
प्राकृतस्य वा नयनं			सोमक्रयणवत्सः सा-		
भेदेन ।	८८५	१९	ण्डः ।	८८७	१७
दक्षिणाकाले कण्टकैरेना			वेदिर्व्वरा ।	८८७	१९
विरुजेयुः ।	८८५	२३	व्रीहीन्यवान्वा विपकान-		
उत्तप्तास्वनुपतप्तानामा-			ध्यवस्यति ।	८८७	२१
ज्यम् ।	८८६	२	खल उत्तरवेदिः ।	८८८	१
साद्यन्कधर्मा हिरण्य-			धान्यखलः प्रत्ययात् ।	८८८	३
स्रग्भत् ।	८८६	४	ये वेदिमभितस्तानुत्तर-		
एकत्रिके दक्षिणा ष-			वेदिदेशे	८८८	५
ष्टिशतं	८८६	७	पांसुखलो वा प्रत्यया-		
साद्यन्कधर्माः ।	८८६	९	विशेषात्	८८८	८
दीक्षादि सद्यः सर्वे			खलेवाली यूपोलाङ्ग-		
क्रियते ।	८८६	११	लेषा ।	८८८	१३
सह पशूनालभते ।	८८६	१३	कलापी चषालार्थे ।	८८८	१५
पुरांडाशो वाग्नीषोमीय-			निर्वृत्तग्रहणात्प्राकृतनि-		
स्थाने ।	८८६	१८	वृत्तिः ।	८८८	१८
वपान्तं सुब्रह्मययानि-			आवेशादनिवृत्तिः ।	८८८	२३
वृत्तिः ।	८८६	२१	उर्व्वरादि वा द्वितीयस्य		
प्रतिदिशं वसन्त्यु-			सन्निधेः ।	८८९	४
त्विजः ।	८८७	१	ब्राह्मस्तोमाश्चत्वारः ।	८८९	९
पुरस्ताद्योजने होता ।	८८७	३	द्वितीय उक्थ्यः ।	८८९	१४

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
ब्राह्मणस्य ये सम्पाद-			मागधदेशीयाय ब्रह्मव-		
येयुस्तं	८८९	१६	न्धवे	८९२	३
द्वितीयेन निन्दितानुश-			अविरत्नेभ्यो वा ब्राह्मचर-		
साः ।	८८९	१९	णात् ।	८९२	८
तृतीयेन कानिष्ठाः ।	८८९	२१	तेष्वेव मृजाना यन्तीति		
ज्येष्ठाश्चतुर्थेन ।	८८९	२३	श्रुतेः ।	८९२	१०
अपेतप्रजनना स्थवि-			त्रयस्त्रिंशत् त्रयस्त्रिंशत्		
रास्त	८९०	३	दक्षिणा	८९२	१२
तस्य भक्षमनुभक्षयन्त			द्विगुणा गृहपतिरि-		
आसीरन् ।	८९०	८	त्येके ।	८९२	१४
ब्राह्मणानि भवन्ति ।	८९०	१०	ब्राह्मस्तोमेनेष्टा ब्राह्मभा-		
तिर्यङ्मनस्य मुष्णीषम् ।	८९०	१२	वाद्धिरमेयुः ।	८९२	१६
ज्याहोडोयोग्यं धनुस्तदा-			व्यवहार्या भवन्ति ।	८९२	१८
दाख्यम् ।	८९०	१४	आश्विपुद्गब्रह्मवर्चसवी-		
वासः कृष्णशं कटु ।	८९०	१६	याज्ञाय	८९२	२०
अकृष्णं कृष्णदशं वा त-			यज्ञविभ्रष्टस्य च ।	८९३	४
दाख्यम् ।	८९०	१९	यस्माद्वा विभ्रष्टैरन् ।	८९३	६
फलकास्तीर्णो विपथः ।	८९१	१	छान्दोग्ये विशेषो यथा-		
अश्वाश्चतस्राभ्यां क-			कामम् ।	८९३	९
म्प्राभ्यां	८९१	३	सुब्रह्मण्याग्नेयी ।	८९३	११
निष्को राजतः ।	८९१	६	एवं यथास्तुत् ।	८९३	१३
अजिने पार्श्वसाहिते			सर्वमेके ।	८९३	१६
कृष्णल	८९१	८	यथोत्साहं दद्यादाग्ने-		
तद्गृहपतेः ।	८९१	१०	याना	८९३	२२
एवमेवाजिनानीतरे-			त्रिवृताश्चत्वारः ।	८९४	१
षाम् ।	८९१	१२	अनिरुक्तप्रातः सवनः		
दामतूषाणि वलूका-			प्रथमः ।	८९४	३
न्तानि	८९१	१४	इंसुयज्ञः ।	८९४	४
द्वे द्वे दामनी उपानहौ			ग्रामकामस्य वा ।	८९४	६
च ।	८९१	१९			

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
दक्षिणाश्वरर्थश्चतुर्यक्			प्रत्यवरोही स्यात् ।	८९६	३
इयावो	८९४	८	खपतिरित्येनं ब्रूयुः ।	८९६	५
तेजो ब्रह्मवर्चसपुरो-			सराजानो ब्राह्मणाः		
धाकामस्य	८९४	१०	यं पुर	८९६	७
देवसुहवींषि नि-			दृष्टुः इयेनवदसद्यः ।	८९६	१०
र्वपति ।	८९४	१२	मरणकामस्य सर्व-		
अतिग्राह्यवद्रूपं			स्वारः कृता	८९६	१३
पृक्काति	८९४	१४	दीक्षाद्यवजिघ्रत्येव		
उपालम्भ्यो षाह-			भक्षान् ।	८९६	१५
स्पत्यः ।	८९४	१७	अप्स्ववहरणमसो-		
निहितेषु नाराश-			मानाम् ।	८९६	१७
सेषु प्रातः	८९४	१९	आर्भवे स्तूयमाने		
अश्वद्वावशा माध्य-			दक्षिणेनौ	८९६	१९
न्दिने ।	८९५	३	तदेव म्रियते जीवेच्चे-		
अपाकरोत्युभयीः ।	८९५	५	द्वैर्धश्चवसः	८९७	१
एकादशतृतीयसवने ।	८९५	७	मृते तदन्तमर्थाभा-		
अनूबन्ध्यावपाहोमा-			वात् ।	८९७	५
न्तेऽपाकरणम् ।	८९५	९	यजमानपात्रजीषहवी-		
अतिक्रमणं च सर्वा			ध्याहवनीये	८९७	८
साम् ।	८९५	११	समाप्तिर्वोभयचोद		
एकादशैकादश वा श-			नात् ।	८९७	११
तानि स्युः ।	८९५	१३	समिष्टयजुरन्ते सं त्वा		
सहस्राणि वा ।	८९५	१४	हिन्व	८९७	१५
अश्वस्त्वेव माध्यन्दि-			सं त्वा ततक्षुरिति त		
नेऽधिकः ।	८९५	१६	क्षणम् ।	८९७	१९
वाजपेयवदाज्येना-			सं त्वा रिणन्तीति प्र-		
मिषिच्यते	८९५	१८	क्षालनम् ।	८९७	२१
शुक्रामन्थिसंज्ञ-			सं त्वा शिशन्तीत्या-		
वेण वा ।	८९५	२०	सन्दीविचानम् ।	८९८	१
अन्यतस्त्वभिवाद्यः ।	८९६	१	आसन्धैनवमवभृथः		

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
हृत्वा	८९८	३	द्वितीये द्विदिवाख्यो		
मृताहिताग्न्यावृष्ट ।	८९८	७	द्वयहः ।	९००	१३
अनूबन्ध्यान्तेऽग्नीना-			अग्निष्टोमं प्रथममेके ।	९००	१५
हृत्य वेदि	७९८	९	तृतीये ज्यहोऽतिरात्र		
धूमप्राप्तं त्वेषस्ते धूम-			उत्तमः ।	९००	१९
ऋण्वतीति ।	८९८	१५	अग्निष्टोमं प्रथममेके ।	९००	२२
अग्निप्राप्तमग्ने मृड			ज्योतिष्टोमः शुनासा-		
महां३ असी	८९८	१७	रीयस्थाने ।	९०१	१
उदवभ्यानीयान्ते वा			पञ्चसु सवनीया वैश्व		
सर्वस्य समाप्तेः ।	८९८	२०	देवचारुण	९०१	४
जीवेच्छेदेतेनैवारम्भे-			पष्ठे चैकादशिनाः ।	९०१	७
ण मुमूर्षेत् ।	८९९	६	वायव्यः सप्तमे ।	९०१	९
जिजीविषेद्वा ।	८९९	८	पञ्चाशतं पञ्चाशतं		
ऋत्विगपोहनीया-			प्रत्यहं	९०१	११
स्त्रयः ।	८९९	१०	वत्सा वा पञ्चाशतो		
सर्वस्तोमः ।	८९९	१३	यथर्तुजाः ।	९०१	१४
अहनी चोत्तमे छा-			प्रतिपर्वावभृथाः ।	९०१	१७
न्दांमिकं	८९९	१४	पर्वान्तरं स्वहतं वस्ते ।	९०१	२०
वाचस्तोमाश्चत्वारः ।	८९९	१७	अस्त्युपायी ।	९०१	२२
छान्दोग्ये विशेषः ।	८९९	२०	अमाठसाशी ।	९०२	२
पृष्ठयस्तोमास्त्रिवृत्पञ्च-			अनूबन्ध्या बार्हस्प-		
दशसप्तदशौ	८९९	२१	त्यामैत्रा	९०२	४
चातुर्मास्याः सोमा-			प्रतिकर्म सोमाः ।	९०२	७
स्त्रिषु पर्वस्थानेषु	९००	१	अग्न्याधेयपुनराधेया-		
वैश्वदेवस्थाने प्रथ-			ग्निहोत्र	९०२	९
मम् ।	९००	५	उक्थ्यं पशुबन्ध-		
अपूपम् ।	९००	८	मेके ।	९०२	१२
उत्तरवेद्यकरणं च ।	९००	१०	प्रातः सवनीयाननु		
परिधौ पशुनियो-			हवींषि	९०२	१४
जनम् ।	९००	१२	पयसी अग्निहोत्रयोः ।	९०२	१८

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
अन्त्यदेवतानूबन्ध्या-			अंशुचमसमेकं तेन		
द्या सवनीया । २०२	२०		यजेतेति २०५	१०	
एकदेवतेषूभयम् । २०३	१		अश्ववत् । २०५	१७	
चातुर्मास्येषु चैके । २०३	४		पशूपवादाच्च । २०५	२१	
सप्तदशाः पञ्च । २०३	७		द्विनामोत्तरं बहुहिर-		
उपहव्योऽनिरुक्तो ग्राम-			ण्यां दूणासश्च । २०६	१	
कामस्य । २०३	१०		दीक्षणीयायाऽं हिरण्यं		
अनृतं घामिशस्यमा-			द्वादश २०६	३	
नस्य । २०३	१३		उत्तरेषु च द्विगुणं		
श्यावोऽश्वो दक्षिणा तं			पूर्वं पूर्वम् । २०६	८	
ब्रह्मणे ददाति । २०३	१५		प्रायणीयातिथ्योप-		
स्वर्गकामस्यर्तपेयः । २०३	१६		सत्सु । २०६	१०	
दीक्षोपसदो द्वादश । २०३	१९		पशुवपान्ते प्रतिसवनं		
तिस्त्र उपसदः । २०३	२१		विहितेषु २०६	१२	
षड्वा । २०४	१		उपयनीयायामनूब-		
उभयत्र वा द्वादशता			न्ध्यायामुद २०६	१४	
गुणत्वात् । २०४	५		रुक्मऽं होत्रे ऽनडुच्छ-		
घृतं व्रतयति । २०४	११		तं काले सर्वेभ्यः । २०६	१६	
चमसं पूर्णमङ्गुलिपर्वणा			वैश्यपशुकामयोर्वै-		
मौल्येन २०४	१४		श्यस्तोमः । २०६	१९	
द्वितीयेन द्वितीया-			सवनान्याशीर्वन्ति । २०६	२१	
याम् । २०४	१८		प्रातः सवने प्रतिबुद्धा		
तृतीयेन तृतीयायाम् । २०४	२०		श्रयणम् । २०७	२	
भक्षयिष्यन्तः सत्यं			श्रुतेन माध्यन्दिना २०७	३	
ब्रूयुः । २०४	२२		तृतीयसवने दध्ना		
सदो वा स्रप्स्यन्तः । २०५	१		दक्षिणा २०७	५	
सोमचमसो दक्षिणौदु-			वत्सतर्प्यश्च त्रिहायण्यो		
म्बरः सगोत्राय २०५	३		ऽप्रवीताः २०७	८	
पूतभृतः सर्वार्थ-			उभयस्य सहस्रं		
त्वात् । २०५	६		द्वादशं वा शतम् । २०७	१४	

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
सोमातिपूतस्य तीव्रसु-			बहुप्रतिगृह्य गरगीरिव		
वुकथ्यः ।	२०७	१६	यो	२०९	९
अपरुद्धराजन्यस्य ।	२०७	१८	दक्षिणा द्वादशमिथुना		
दीर्घव्याधिग्रामकाम-			पुनर्वतां	२०९	१३
प्रजाकाम	२०७	२०	पशुकामयज्ञौ चतु-		
पूर्ववत्सोमाः ।	२०८	१	ष्टोमौ ।	२०९	१४
धेनुशतमाशिरे बु-			षोडश्युत्तरः पूर्वस्मि-		
हन्ति ।	२०८	३	न्यथाशक्त्येक	२०९	१६
तदेव दक्षिणा ।	२०८	५	उद्भिद्बलमिदौ चाह-		
अच्छावाकविग्रहेषु			रतः संयुक्तौ ।	२०९	१९
भक्षणम् ।	२०८	७	पूर्वेणेष्वोत्तरेणाव-		
अवघ्राणमितरेषु ।	२०८	८	श्यम् ।	२१०	१
तेष्वेषोन्नयनमभ्यभि			इष्टुरिष्टिरन्तरेणैवाग्नेयः		
सोमानुन्न	२०८	१०	पुरोडासः ।	२१०	३
द्वन्द्वानां प्रथमो राड्वा-			उद्बृढः प्रस्तरः ।	२१०	७
जन्यस्य	२०८	१२	बाणवन्तः परिधयः ।	२१०	९
यथाशक्त्येकविंशतिव-			अर्धमासं मासं संवत्सरं		
गान्दद्यात् ।	२०८	१६	वा ।	२१०	१३
ऋषभ ऐन्द्रः परियज्ञः ।	२०८	१७	दक्षिणा गायत्री चतु-		
अन्नाद्यकामस्य वि-			र्विंशतिवर्गा	२१०	१५
राट् ।	२०८	१९	अपचितिकामस्याप-		
यथाशक्ति दशवर्गान्द-			क्षिती ।	२१०	१७
द्यात् ।	२०९	१	राज्यज्ञावित्येके ।	२१०	२०
पशुराग्नेयः परियज्ञः ।	२०९	२	दक्षिणाश्वरथश्चतुर्गु-		
प्रजातिकामस्यौप-			भयतः ।	२११	१
सदः ।	२०९	४	काऽस्यकवन्नः ।	२११	३
दक्षिणा चतुर्विंशः			शतार्हा अश्वाः ।	२११	५
शतम् ।	२०९	६	साग्निचित्यावग्नेस्तोमौ		
पशुर्वैश्वदेवः परि-			सर्वजि	२११	७
यज्ञः ।	२०९	७	पूर्वः पशुत्तरो		

सूत्राणि	पृ०	पं०
ज्योतिः ।	९११	९
धान्यचितानि चत्वारि		
चत्वारि	९११	११
पूर्वस्य षड्गवान्युत्त-		
रस्य चतु	९११	१३
ऋषभगोसवौ ।	९११	१६
पूर्वो राज्ञः ।	९११	१८
दक्षिणर्षभसहस्रं		
द्वादशं वा	९११	२०
उक्थ्यो गोसवोऽभ्युतद-		
क्षिणः ।	९१२	१
वैश्ययज्ञ इत्येके ।	९१२	३
सराजानो विशो यं		
पुरस्कुर्वीरत् ।	९१२	५
ष्यिडले ऽभिषिञ्चते ।	९१२	८
प्रतिबुद्धान्वनीयस्य		
दक्षिणतः ।	९१२	९
स्थपतिरित्येनं ब्रूयुः ।	९१२	११
वैश्यस्तोमदक्षिणालि-		
ङ्गामरुत्स्तोमो	९१२	१३
प्रजाकामपशुकामयो-		
रैन्द्राग्नकुलाय	९१२	१८
द्वियज्ञो भ्रात्रोः सख्यो		
वा ।	९१३	२
इन्द्रस्तोमो राजयज्ञः		
सहस्रं दक्षिणा ।	९१३	३
उक्थ्यः ।	९१३	५
पुरोधाकामस्येन्द्रा-		
ग्न्योस्तोमः ।	९१३	७
राजपुरोहितयोर्वा सह		

सूत्राणि	पृ०	पं०
यजमान	९१३	९
पृथग्वा ।	९१३	१२
दक्षिणा गायत्रीसम्प-		
न्नाब्राह्मणस्य ।	९१३	१४
जगत्या राज्ञः ।	९१३	१६
विधनौ पशुकामस्य ।	९१३	१८
अभिचरतो वा ।	९१३	२०
बृहतीसम्पन्नाः पशु-		
कामस्य ।	९१४	१
अभिचरतः प्रज्ञाताः ।	९१४	३
सन्दःशवज्जावंभिच-		
रतः ।	९१४	५
षोडशी वज्रः ।	९१४	७
शुण्ठाली लोहकर्णी		
षोडशिना	९१४	९
अहर्गणेष्वविशेषात् ।	९१४	११
विश्वजित्परिवासाश्चा	९१४	१५
न वा स्वसम्बन्धात् ।	९१४	१८
एकराजमेव पूर्वेणा-		
भिचरेत् ।	९१४	२२
जनपदं वज्रेणा ।	९१५	२
व्यत्यासं वैनौ प्रयु-		
ज्जीत ।	९१५	३
शमित्वा स्तृत्वा वा		
ज्योतिष्टोमेन	९१५	५
त्रयोविंशो ऽध्यायः ।		
द्वादशोपसत्का अहीना		
मासापवर्गः ।	९१६	१
दीक्षाः सुत्यापसच्छे-		

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
षेण ।	९१६	९	सर्वस्तोमो बुभूषतः ।	९१८	२०
द्वयहप्रभृतयो द्वादशा-			यूपैकादशिनी चा-		
हपर्यन्ताः ।	९१६	११	स्मिन् ।	९१९	१
तत्राग्नानादतिरात्रां-			द्व्यहास्त्रयः ।	९१९	३
श्लेको ।	९१६	१३	अषोडशिकावतिरात्रा		
दाशरात्रिकाण्यहानि			उत्तरयोः ।	९१९	५
द्व्यहादिष्वे	९१६	२०	आङ्गिरसचैत्ररथका-		
सहस्रदक्षिणाः ।	९१७	१४	पिवनाः ।	९१९	७
चतुरात्रादिष्वधि-			द्वितीयमुक्थ्यपूर्वमेका	९१९	९
कम् ।	९१७	१६	प्रथमेन यजेत यः पौ-		
प्राकृतं वा प्रत्यहम् ।	९१७	१८	ण्योहीन	९१९	१२
पौण्डरीके ऽयुतम् ।	९१७	२१	द्वितीयेन प्रजाकामः ।	९१९	१४
समविभक्ताः प्रत्यहं			तृतीयेन स्वर्गकामः		
ददाति ।	९१७	२३	पशुकामो वा ।	९१९	१५
अन्त्येऽहन्यधिकाः ।	९१८	१	त्र्यहाः पञ्च गर्गवैदक्ष-		
त्रयोदशतिरात्रः ।	९१८	३	न्तोमा ।	९१९	१६
चत्वारः षोडशिकाः			द्वितीये त्रिवृतो ऽतिरात्राः		
प्रथमाः ।	९१८	६	सर्वे	९१९	१८
प्रजातिकामस्य नव-			अन्तर्वसुः पशुका-		
सप्तदशः ।	९१८	८	मस्य	९१९	२१
ज्येष्ठस्य ज्यैष्ठिनेयस्य			पराकः स्वर्गकामस्या	९२०	१
विषुवान् ।	९१८	१०	चतुरहाश्चत्वारः ।	९२०	२
गौर्भ्रातृव्यवतः स्वर्गका-			अत्रिचतुर्वीरजामदग्नव-		
मस्या	९१८	१२	शिष्ट	९२०	३
ज्योतिष्टोमविश्वाजिन्त्र-			जामदग्नोविऽशतिदीक्षः		
वृत्पञ्चदश	९१८	१४	पुष्टि	९२०	६
अतोर्योमः प्रप्रेव यस्मा-			उपसदः पुरोडाशिन्यः ।	९२०	९
त्परावो	९१८	१७	अनूपसदं जुहोति ।	९२०	११
अभिजिद्भ्रातृव्य-			आज्यधर्मा स्थानापत्तेः ।	९२०	१५
वतः ।	९१८	१९	औषधधर्मा वा द्रव्य-		

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
सामान्यात् ।	९२०	१८	अपोनप्त्रियोऽप्सु		
अनुहोमाश्च पुरो-			मृते	९२४	१
डाशाः ।	९२०	२२	वायव्यः पलायिते ।	९२४	५
प्रत्युपसदमेकोच्चयेन			बार्हस्पत्यः श्रवणकू-		
कपालान्येक	९२१	२	टकाणश्चेत् ।	९२४	७
तेषां होमः अग्नेवेर्होत्रं			नैर्ऋतोऽवसन्ने ।	९२४	१०
वेध्वरमा	९२१	७	पुरोडाशाः परे रुद्रा-		
द्वादशाहं यजते प्रति-			भिमानेऽग्नये	९२४	११
लोममेकैकेन ।	९२२	१०	संशीर्णाश्चेदेककपालो		
पञ्चाहास्त्रयः ।	९२२	१३	भौमः ।	९२४	१४
देवानां प्रथमः ।	९२२	१५	प्रासहा हृतश्चेदिन्द्राय		
द्वितीयस्य पञ्चशर-			प्रसहने ।	९२४	१६
दीयः ।	९२२	१७	भोजनीयमृते प्राजापत्यो		
तेन यक्ष्यमाणः पञ्चव-			द्वादश	९२४	१८
र्षाण्या	९२२	१९	मृतं ब्राह्मणान् भो-		
वैश्यस्तोमदक्षिणालि-			जयेत् ।	९२४	२०
ङ्गान् ।	९२३	१	अप्सु प्रासनं निधानं		
उक्ष्णो वत्सतरीर्धणौनु-			वा दुष्टत्वात् ।	९२५	१
पूर्वेण ।	९२३	४	अन्यत्रापि दोषसं-		
अर्धा वत्सतर्यः ।	९२३	६	योगात् ।	९२५	८
पर्यग्निकृतानुत्सृजन्त्यु-			न प्रकरणात् ।	९२५	१२
क्ष्णो वत्सतरी	९२३	८	व्रतवानुत्तमः	९२५	१५
एवं पञ्चवर्षायुक्ष्णो			ज्योतिर्गौर्महाव्रतं		
नियुञ्जन्ति ।	९२३	११	गौरायुः	९२५	१८
षष्ठे सवनीया भवन्ति			अहीना व्रतवन्तः सर्व-		
त्रयस्त्रयो	९२३	१४	जिह्वाक्षाः ।	९२५	१९
ऐन्द्रामारुतापञ्चोत्तमे ।	९२३	१६	षडहास्त्रय ऋतूनां		
यः कामयेत बहुः			प्रथमः	९२५	२२
स्यामिति स एतेन	९२३	१८	द्वितीये वृहद्रथन्त-		
पश्वापदि चरवः ।	९२३	२०	रपृष्ठः पञ्चाहः	९२५	२४

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
तृतीये त्रिभ्यस्त्रिक			एकविंशोऽतिरात्रः ।	९२८	३
द्रुकाः ।	९२६	५	पूर्वशरात्रोऽभिचर्यमा-		
सप्त सप्ताहाश्चत्वारो			णस्य ।	९२८	५
व्रतोत्तमाः ।	९२६	८	उक्थ्योऽग्निष्टोमपक्षः ।	९२८	८
तृतीयः पशुकामस्य ।	९२६	३०	गोपक्षोऽभिजित् ।	९२८	१०
इन्द्रस्य पञ्चमः ।	९२६	१२	आयुर्विद्वजित्पक्षः ।	९२८	१२
द्वितीयप्रभृतिषडे-			छन्दोमदशाहः पशु-		
काहाः ।	९२६	१४	कामस्य	९२८	१४
सर्वलोम उत्तमः ।	९२६	१६	पृष्ठ्यावलम्बाश्चत्वा-		
जनकसतरात्रश्चतु-			रदछन्दोमाः ।	९२८	१७
भ्यो विश्वजि	९२६	१७	पौण्डरीकः सर्वर्द्धि-		
उत्तमे षडहो बृहद्रथ-			कामस्य ।	९२८	१९
न्तर पृष्ठः	९२६	१९	दशरात्रोऽसत्तो-		
विश्वजित्पशुका-			त्थानः ।	९२८	२१
मस्य ।	९२७	१	विश्वजिदतिरात्रः ।	९२९	२
अष्टाहे षडहान्महा-			तुल्यमार्ध्वयवमतिरा-		
व्रतम् ।	९२७	३	त्रेषु विश्वजि	९२९	४
नवरात्रे त्रिकद्रुकाः ।	९२७	५	यथोक्तमुत्तमो यथोक्त-		
द्वितीयं त्रिकद्रुकैभ्यः			मुत्तमः ।	९२९	९
पृष्ठभाव	९२७	७	चतुर्विंशोऽध्यायः ।		
दशरात्राश्चत्वारः ।	९२७	९	द्वादशरात्रादीनि रात्रि-		
प्रथमस्त्रिककुप् ।	९२७	११	सत्त्राणि ।	९३०	२
उक्थ्योऽग्निष्टोमपक्ष-			एकोऽथ्येन चत्वारिं-		
स्त्रिरावृतः ।	७२७	१३	शदन्तानि ।	९३०	५
प्रतिष्ठाकामस्य कौसु-			यथोपदेशमहानि ।	९३०	७
रुविन्दः	९२७	१५	आपूर्यमाणे दशरात्रः		
अग्निष्टोमास्त्रिवृत-			परः ।	९३०	१२
स्त्रयः ।	९२७	१८	प्रकृतिविहितेषु महाव्रतं		
पञ्चदशाश्चोक्थ्याः ।	९२७	२०	दशरात्रा	९३०	१६
सप्तदशाश्च ।	९२८	१			

सूत्राणि	पृ०	पं०
पुरस्तादन्यत् ।	९३०	२०
षड्द्वयार्थे ऽभिप्लवः ।	९३१	२
तस्यादितः पञ्च पञ्चा- हार्थे ।	९३१	५
व्यहार्थे ज्योतिर्गौरायु- रिति	९३१	७
वतं च यथोक्तं चतुर- हार्थे ।	९३१	१०
आयुषी द्व्यहार्थे ।	९३१	१३
अतिरात्रान्तरमावाप- स्थानम् ।	९३१	१५
आवापसमवेतानाम- ल्पमल्पं पूर्वम् ।	९३१	१७
द्वे त्रयोदशरात्रे पृष्ठ्या- त्सर्वस्तोमो	९३१	२०
प्रकृतिविहितं द्विती- यम् ।	९३२	१
सम्भार्य तृतीयम् ।	९३२	४
प्रायणीयाश्चतुर्विंशम- हरमि	९३२	६
चतुर्दशरात्राणि त्राणि ।	९३२	११
द्वौ पृष्ठ्यौ ।	९३२	१३
प्रतिलोमः परः ।	९३२	१५
मध्यमे त्रिकद्रुकाः पृष्ठ्यममितः ।	९३२	१७
प्रतिलोमाः परे ।	९३२	१९
विवाहोदकतल्पसंश- यिताना	९३२	२१
प्रकृतिविहितं तृतीयम् ।	९३३	३

सूत्राणि	पृ०	पं०
पञ्चदशरात्राणि च- त्वारि ।	९३३	५
उत्तरे प्रकृतिविहिते त्रिकद्रुकाः ।	९३३	७
चतुर्दशरात्राभ्यां पूर्वं व्याख्याते ।	९३३	९
पृष्ठ्यभ्ये मध्य महाव- तम् ।	९३३	१२
अतिरात्रादभिष्टुद् द्विती- यस्य ।	९३३	१४
सप्रायणीयस्तृती- यस्य ।	९३३	१६
प्रकृतिविहितानि प्रा- ग्विंशति	९३३	१९
विंशतिरात्रे ऽभिजित्- ल्पवो ऽभिजि	९३४	१
एकविंशतिरात्रयोर- तिरात्रा	९३४	३
अभिप्लवास्त्रयः प्रथमा- दतिरात्रः ।	९३४	४
निदाघे द्वितीयं ब्रह्म- वर्चसका	९३४	६
त्रयस्त्रयः स्वरसामानो विषु	९३४	९
उत्तरः प्रतिलोमः ।	९३४	११
मानव्यः सामिधेन्यः ।	९३४	१३
सौमापौष्णस्य उपाल- म्भ्यः ।	९३४	१५
प्रकृतिविहितान्या द्वाविं- शद्रात्रात् ।	९३४	१७

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
द्वाविंशतिरात्रमन्त्राद्यका-			प्रकृतिविहितान्या चत्वा-		
मानाम् ।	९३४	१९	रि०शद्रात्रात् ।	९३६	२२
त्रयोविंशतिरात्रं प्रति-			चतुस्त्रिंशद्रात्रमन्त्राद्य-		
ष्टाकामानाम् ।	९३४	२०	कामानाम्	९३७	१
पूर्वं चतुर्विंशतिरात्रं प्रजा-			चत्वारिंशद्रात्रं च ।	९३७	५
कामानां	९३५	१	व्रतवन्त्युत्तराणि य-		
द्वितीयं स०भदः ।	९३५	६	मत्तृतीयवर्जं	९३७	८
अषोडशिकावतिरात्रौ			प्रथमो विधृतः ।	९३७	११
विशालः ।	९३५	९	अषोडशिकावतिरात्रौ	९३७	१३
षाष्टिकानि त्राण्युत्तराणि			कौसुखविन्दः प्रथम-		
प्रतिलोमा	९३५	११	स्वयहः ।	९३७	१४
तमभितो ऽग्निष्टोमावति-			उक्त्यो तूत्तरौ ।	९३७	१५
रात्रौ ।	९३५	१३	षोडशिदशमा उक्-		
पृष्ठ्यस्तोमौ च ।	९३५	१५	थ्याः ।	९३७	२८
उत्तरः प्रतिलोमः ।	९३५	१८	पृष्ठ्यं चाभितोद्वादश		
तस्मादग्निष्टोमावनि-			द्वादश ।	९३८	१
रुक्तौ ।	९३५	१९	वर्गान्तरेण्वतिरात्राः ।	९३८	३
पञ्चविंशतिरात्रमन्त्रा-			यमातिरात्रम् ।	९३८	४
द्यकामानां	९३५	२१	अभिप्लवौ गोआयुषी		
द्वात्रिंशद्रात्रं च ।	९३६	४	अतिरात्रौ ।	९३८	६
त्रयस्त्रिंशद्रात्राणि			अभिप्लवार्वाभिजिह्व-		
त्रीणि ।	९३६	१२	जितावति	९३८	७
पञ्चाहाश्चत्वारः ।	९३६	१४	अभिप्लवः सर्वस्तोमनव-		
त्रिभ्यो ऽतिरात्रो विश्व-			सप्तदश	९३८	८
जित् ।	९३६	१५	आञ्जनाङ्गञ्जनीये ऽभि-		
व्रतवद्द्वितीयं त्र्यभि-			प्लवाः षट् ।	९३८	९
प्लवम् ।	९३६	१७	चतुर्भ्यः सर्वस्तोमो		
तृतीयं त्रयस्त्र्यः पञ्चाहाः			ऽतिरात्रः ।	९३८	१२
विश्व	९३६	१८	तस्मिन्नुपसत्सु सर्पि-		
प्रतिलोमाः परे ।	९३६	२१	र्विपचेयुर्गार्हपत्ये	९३८	५१

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
यथा सवनं तैः सवने-			देशानुपरोधेन । ९४०	२२	
ष्वाञ्जनाभ्यञ्जने ९३८	२१		अहरहरभिप्लवेषु		
पृष्ट्येन वा । ९३९	४		त्रिकद्रुकेषु वा । ९४१	२	
सवनमुखीयेषु भक्षयि-			अभिलपवाभ्यासेना-		
ष्यन्ते वा । ९३९	६		भिपूरणम् । ९४१	४	
ये आत्मानं नैव जा-			सकृत्प्रयोगी देश-		
नीरंस्तेषा ९३९	८		रात्रः । ९४१	५	
संवत्सरसम्मिमे च-			व्रतगन्ति सर्वजिह्वी-		
तुर्विंशमहः । ९३९	११		क्षाणि । ९४१	७	
अभिप्लवाश्चत्वारः । ९३९	१४		सप्तदशरात्रादीनि त्रिं-		
गोआयुषी । ९३९	१५		शान्तान्येके । ९४१	९	
त्रिभ्यो विषुवन्मध्यो-			एकान्नपञ्चाशद्रात्रे		
नवरात्रः । ९३९	१६		चाष्टादशदीक्षाणि ९४१	१०	
एकषष्टिरात्रे पृष्ट्यो			शनार्तिरात्रे ऽह्निन शत-		
नवरात्र ९३९	१९		रात्रसामान्यात् ९४१	२१	
प्रतिलोमः परः । ९३९	२१		द्वादशाहाद्ये वा त-		
सवितुः ककुभः । ९४०	१		त्प्रकृतेः । ९४२	३	
नवरात्राश्चत्वारः । ९४०	३		शताग्निष्टोमे शतो-		
अग्निष्टोमाः प्रथमसप्त-			कथ्ये च । ९४२	२६	
मोत्तमा ९४०	५		आश्विनस्याग्नेयान्ते		
परे षडभिप्लवे । ९४०	८		प्रनिप्रस्थाना ९४२	२९	
पूर्वस्य चतुर्भ्यो व-			सशेषं होतृचमसम् ९४३	७	
तम् । ९४०	१०		तिरोन्ध्यादि करोति		
प्रजातिकामानामे-			पूर्वस्याहः । ९४३	१०	
तत् । ९४०	१२		ग्रहग्रहणाद्याविप्रद्वो-		
प्रकृतिविहितं शत			मात्कृत्वा ९४३	११	
रात्रं चतुर्दशा ९४०	१३		संवत्सरप्रभृतीनि ग-		
सदो हविर्धानानि-			वामयनप्रकृतीनि ९४३	१५	
चक्रीवन्ति । ९४०	२०		आदित्यानामयनं ऽभि-		
अभिप्रायमभिषुण्वन्ति			प्लवास्त्रिवृत्पञ्च ९४३	२१	

सूत्राणि	पृ०	पं०	सूत्राणि	पृ०	पं०
मासाः पृष्ठचमध्याः । १४४	१		चतुर्थ्या वा परपक्षस्या १४६	१२	
बृहस्पतिसवो ऽभिजि- त्स्थाने । १४४	३		मासदीक्षाः । १४६	१४	
इन्द्रस्तोमा विश्व- जितः । १४४	५		सोममुपनह्य सुत्यास्थानेषु मास १४६	१६	
विश्वजितः परे ऽये त्रयोऽभिप्लवा १४४	७		दर्शपूर्णमासाभ्यां मासम् । १४७	१	
उद्भिद्बलभिदौ । १४४	१०		पक्षादौ यद्यद्विस्तत्स- र्वमस्मिन् । १४७	३	
षष्ठमासादौ मध्यम- स्थाने पृष्ठ्यः । १४४	११		सारस्वते च प्रथमे । १४७	५	
दशरात्रस्य छन्दोमद- शाहः । १४४	१४		तन्त्रेण वा समस्तचो- दितत्वात् । १४७	७	
अङ्गिरसामयनमादि- त्यानामयनवत् । १४४	१३		अग्निहोत्रं च । १४७	११	
अभिप्लवास्त्रिवृतः । १४४	१९		पृथङ्मासाश्चातुर्मा- स्यपूर्वाभिः । १४७	१३	
मासाः पृष्ठ्यादयः पूर्व- पक्षे १४४	२१		साकमेधा दर्शपूर्णमा- सवत् । १४७	१६	
यो ऽभिप्लवमध्यं पृष्ठ्य उत्तमः सः । १४५	१		सोमा वा सामान्यात् १४७	१८	
गोआयुषी प्रातिलोमे । १४५	३		न जुहोतिशब्दात् । १४७	२२	
छन्दोमदशाहश्च । १४५	५		काममितरे । १४८	३	
हतिवातवनोरयनमेकै- केन पृष्ठ्य १४५	७		हतिवातवतोरयनं पूर्व- पक्षेण १४८	९	
एकाहास्तच्छब्दात् । १४५	१५		उत्तमे त्रयो ऽभिप्लवा दशरात्रो १४८	११	
नानाहानि वा सङ्घात- शब्दात् । १४५	२५		उपरिष्ठादतिरात्रं भवति । १४८	१३	
मध्ये त्रतम् । १४६	५		उभयतो वा । १४८	१५	
उत्तरपक्षं प्रतिलोमम् १४६	७		हविर्यज्ञेभ्यो ऽतिरात्रमेके सोमान १४८	१८	
कुण्डपायिनामयनं पौ- र्णमासदीक्षम् । १४६	९		अत्सरुकाः कुण्डप्राति- रुपाश्चमसाः । १४८	२३	

- १ अस्यां चाखम्बा-संस्कृतग्रन्थमालायां प्रतिमासं पृष्ठशतके सुन्दरे
सीसकाक्षरैरुत्तमेषु पत्रेषु एकः स्तवको मुद्रयित्वा प्रकाश्यते ।
- २ एकस्मिन् स्तवके एक एव ग्रन्थो मुद्र्यते ।
- ३ प्राचीना दुर्लभाश्चाऽमुद्रिता मीमांसाविदान्तादिदर्शन, व्याकरण,
धर्मशास्त्र, साहित्य, पुराणादिग्रन्था एवात्र सुपरिष्कृत्य मुद्र्यन्ते ।
- ४ काशिकराजकीयप्रधानसंस्कृतपाठालयाऽध्यापकाः पण्डिता
अन्यत्र शास्त्रदृष्टयो विद्वांसः एतत्परिशोधनादिकार्यकारिणो
भवान्त ।
- ५ भारतवर्षीयै, ब्रह्मदेशीयैः, सिंहलद्वीपवासिभिश्च एतद्ग्राहकै-
र्देयं वार्षिकमग्रिमं मूल्यम् मुद्राः ७ अणकाः ८
- ६ कालान्तरे प्रतिस्तवकं " " १ " ०
- ७ प्रापणव्ययः पृथग् नास्ति ।
- ८ साम्प्रतं मुद्र्यमाणा ग्रन्थाः- मुद्रिताः स्तवकाः
 - (१) संस्काररत्नमाला । गोपीनाथभट्टकृता (संस्कारः) २
 - (२) शब्दकौस्तुभः । भट्टोजिदीक्षितकृतः (व्याकरणम्) १०
 - (३) श्लोकवार्तिकम् । भट्टकुमारिलविरचितम्
पाथ्यसारथिमिश्रकृत-न्यायरत्नाकराख्यया
व्याख्यया सहितम् सम्पूर्णम् । } (मीमांसा) १०
 - (४) भाष्यापवृहितं तत्त्वत्रयम् विशिष्टाद्वैतदर्शन प्रक-
रणम् श्रीमल्लोकाचार्यप्रणीतम् । श्रीनारायणती-
र्थे विरचित भाट्टभाषा प्रकाश सहितम् । स० } (वेदान्तः) २
 - (५) करणप्रकाशः । श्रीब्रह्मदेवविरचितः सम्पूर्णः (ज्योतिषः) १
 - (६) भाट्टचिन्तामणिः महामहोपाध्याय-
श्रीगागाभट्ट विरचितः । तर्कपादः } (मीमांसा) २
 - (७) न्यायरत्नमाला-श्रीपार्थसारथिमिश्र वि० स० (मीमांसा) २
 - (८) ब्रह्मसूत्र भाष्यम्-वाटरायण प्रणीत
वेदान्त सूत्रस्य यतीन्द्र श्रीमद्विज्ञा-
नमिश्रकृत व्याख्यानम् । सम्पूर्णः । } (वेदान्तः) ६
 - (९) स्याद्वादमञ्जरी-मल्लिषणनिर्मिता सम्पूर्णा । (जैनदर्शनम्) २
 - (१०) सिद्धित्रयम्-विशिष्टाद्वैत-ब्रह्मनिरूपणा-
परम्-श्रीभाष्यकृतां परमगुरुभिः श्री ६
यामुनमुनिभिर्विरचितम् । सम्पूर्णम् } (वेदान्तः) १
 - (११) न्यायमकरन्दः । श्रीमदानन्दबोध्यभट्टा-
रकाचार्यसंगृहीतः आचार्यचित्सुखमु-
निविरचितव्याख्यापेतः } (वेदान्तः) ३

- (१२) विभक्त्यर्थे निरूपणानुसारिप्रथमादि-
ममविभ. कविस्मृतविचाररत्नः । म० म०
श्रीगिरिवरौपाध्यायविरचितः । सम्पूर्णाः } (न्यायः) ५
- (१३) विश्वरसायनम् श्रीअण्वयदीक्षितकृतम् स० (मीमांसा) २
- (१४) न्यायसुधा (तन्त्रवार्तिकटीका) भट्टसा-
मेश्वराविरचिता । } (मीमांसा) १३
- (१५) शिवस्तोत्रावली । उपलदेवविरचिता । }
श्रीश्रेमराजविरचितवृत्तिसमता । } (वेदान्तः) २
- (१६) मीमांसाबालप्रकाशः (जैमिनीयद्वादशा
ध्यायार्थसंग्रहः) श्रीभट्टनाराणात्मजभ-
ट्टशङ्करविरचितः । } (मीमांसा) २
- (१७) प्रकरणश्रिका (प्रभाकरमतानुसारि मीमांसादर्शनम्) महा-
महोपाध्यायश्रीशालिकनार्थमश्रविरचितम् । श्रीशङ्करभट्ट-
कृता मीमांसासारसंग्रहश्च । सम्पूर्णाः (मीमांसा) ३
- (१८) अद्वैतसिद्धिमिद्धान्तसारः । पाण्डितप्रवरश्रीसदानन्दव्यास-
प्रणीतस्तत्कृतव्याख्यासमलङ्कृतश्च । (वेदान्त) ३
- (१९) कान्यायनश्रौतसूत्रम् महामहापाध्यायश्रीकर्का-
चार्यावर्गचतुर्भाष्यसहितम् । १२
- (२०) ब्रह्मसूत्रभाष्यम् श्रीभास्कराचार्यविरचितम् (वेदान्तः) १
- (२१) श्रीहर्षप्रणीतम् खण्डनखण्डखाद्यम् आनन्द पण-
निरचितम् । खण्डनफक्किविभजनाख्या व्या-
ख्या (विद्यासागरी) नि प्रामुख्यम् समेतम् । } (वेदान्तः) १
- (२२) आख्यातचन्द्रिका श्रीभट्टमल्लविरचिता । १
- (२३) श्रीनक्षत्रीमहसम्-बालबोधिनीव्याख्या
उत्तरार्णक्या च साहनम् । } ६
- (२४) ब्रह्मसूत्रवृत्तिः मरीचिका श्रीव्रजनाथभट्टकृता । (वेदान्तः) २
- (२५) क्रोडपत्रसंग्रहः अत्र श्रीकालीशङ्करसिद्धान्तवागीशविरचि-
तानि अनुमानजागदीश्याः प्रत्यक्षानुमानगादाध्याः प्रत्यक्षानु-
मानमाधुर्या व्युत्पत्तिवादस्य शाक्तवादस्य मुक्तिवादस्य शब्दश-
क्तिप्रकाशिकायाः कुसुमाञ्जलेश्च क्रोडपत्राणि । (न्यायः) १
- (२६) ब्रह्मसूत्रम्, द्वैताद्वैतदर्शनम्, श्रीसुन्दरभट्टविरचितसिद्धान्तसतुकाभि-
धृष्टीकामाहतश्रीदेवाचार्यप्रणीतसिद्धान्तजान्दव्याख्यान्याख्यायु० १
- (२७) षड्दर्शनसमुच्चयः । बौद्ध नैयायिक कापिल्य जैन वैशेषिक
! जैमिनीयदर्शन संक्षेपः । मणिभट्टकृतटीकया सहितः । हारि
भट्टसूक्तिः । } १
- (२८) शुद्धाद्वैतमार्तण्डः प्रकाशव्याख्यासहितः । प्रमेयरत्नागर्वश्च । १

पञ्चादिप्रेषणस्थानम् }

हरिदासगुप्तः,

बनारस सिटी

SRI JAGADGURU VISHWARADHYA
JNANA SIMHASANA JNANAMANDIR
LIBRARY
Jangamwadi Math, VARANASI,

Acc. No. ~~2002~~ 1987
1775

189:

